

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**ÖZNELERİN DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN GÜNLÜK
HAYAT: ELEŞTİREL BİR YENİDEN
KAVRAMSALLAŞTIRMA**

Ayşegül KURTOĞLU

Doktora Tezi

Ankara, 2023

ÖZNELERİN DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN GÜNLÜK HAYAT: ELEŞTİREL BİR
YENİDEN KAVRAMSALLAŞTIRMA

Ayşegül KURTOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Ayşegül KURTOĞLU tarafından hazırlanan “Öznelerin Deneyimleri Üzerinden Günlük Hayat: Eleştirel Bir Yeniden Kavramsallaştırma” başlıklı bu çalışma 16.01.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Emine Feryal TURAN (Başkan)

Doç. Dr. Abdülkerim SÖNMEZ (Danışman)

Prof. Dr. Nilay ÇABUK KAYA (Üye)

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Üye)

Doç. Dr. Selda TAŞDEMİR AFŞAR (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

11/02/2023

Ayşegül KURTOĞLU

I “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Abdulkerim SÖNMEZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ayşegül KURTOĞLU

TEŞEKKÜR

Uzunca bir süredir günlük hayatımın merkezinden çıkmaya hiç niyetlenmemiş olan bu tezi, diğer günlük hayat meşguliyetlerine rağmen değil, onlarla birlikte yürütmeye çalıştım. Zira tüm olup biten, bu meşguliyetlerin beni alıkoymaya çalışmasından ziyade, kendilerine ait olan zamanın iadesini talep ediyor olmalarıymış. Bu nedenle, diğer meşguliyetlerin herhangi birinin, beni bu işten alıkoyduğundan yakınlık ya da günlük hayat mücadelem, bu meşguliyetlerin beni alıkoymasına direnmek üzerine kurulu olduğunu öne sürerek bir girizgâh yapmam mümkün değil. Öyle görünüyor ki asıl mücadele, erteleme gibi gözükse de aslında geciktirme anlamına gelen o suni galibiyet hissini esas hüviyetine, ancak bu meşguliyetlerin her biriyle *o anda* ilgilenmekle eriştiğini fark ederek sürdürülebilir.

Önemli bir kısmında kendisiyle birebir çalışma fırsatı yakaladığım on yıldan fazla süren zaman zarfında, talebesi olarak kendi mücadelesini keskin bir dikkatle izlediğim, mücadelemi kendime has yollarla sürdürmem için beni her zaman cesaretlendirerek destekleyen, beni bilimsel üretimdeki ve bilginin cömertçe paylaşılmasındaki hassasiyeti ile yetiştiren danışmanım Doç. Dr. Abdulkerim SÖNMEZ'e müteşekkirim.

Tez izleme komitemde bulunan, öneri ve eleştirileriyle meramımı daha iyi ifade edebilmemi mümkün kılan Prof. Dr. Emine Feryal TURAN'a ve bunların yanı sıra lisans öğrenimimin ilk gününden bu yana her bir dersini büyük bir merakla izlediğim, akademik üretkenliği ve öğrencileriyle kurduğu cana yakın ilişkiyi kendime örnek aldığım Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN'a müteşekkirim. Günlük hayat deneyimlerini benimle samimiyetle paylaşarak çalışmamı yapmamı sağlayan 47 kişiye ve bu kişilere ulaşmamı mümkün kılan aracı kişilerin her birine ayrı ayrı çok teşekkür ederim.

15 seneyi aşkın bir süredir yanımda olmayı sürdüren, desteğini her zaman hissettiğim sevgili dostum Gül ÖZÇELİK'e müteşekkirim. Bu süreçte hemen hemen her hafta bir araya geldiğimiz ve ufuk açıcı tartışmalar yapmamızı sağlayan tez grubundaki arkadaşlarıma, Fransızcayla ilgili hızlı ve yol gösterici yardımıyla bana dayanışmanın kıymetini anımsattığı için Ece KÖSE ÖZKAN'a, felsefi İngilizce ve Almanca hakkındaki cömert yardımıyla tereddütlerimi hafiflettiği ve yardım talebimi geri çevirmemesiyle akademinin gerçek ruhuna yönelik ümidimi artırdığı için Doç. Dr. Emre Arda ERDENK'e, aynı odayı paylaşmamızla başlayan ve hâlâ devam eden dert ortaklığı ve samimi arkadaşlığı için Dr. Gamze KAÇAR TUNÇ'a, inceliği, akademik deneyimlerini paylaşmaktaki cömertliği ve Karaman'da karşılaştığım birçok güçlükte baş etmemi mümkün kılan desteği için Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ÖZTÜRK AYKAÇ'a, çözüm üretmekteki başarısı ve tabii zekice espirileriyle kaygımı hafiflettiği için Doç. Dr. Onur AYKAÇ'a, yoğunluğum nedeniyle beni rahatsız etme kaygısı taşıyan, sosyolojiye duydukları ilgiden heyecanlandığım öğrenci arkadaşlarıma ve tezimi tamamlayabilmek için ihtiyaç duyduğum desteği sağladıkları için görev yapmakta olduğum Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne teşekkür ederim.

En önemlisi sevgisinden ve mücadelesinden güç aldığım, sosyolojik merakımın müsebbibi sevgili annem Fatma KURTOĞLU'na ve her zaman her konuda desteğini hissettiğim, fedakârlığı sayesinde tezimi tamamlayabildiğim sevgili ağabeyim Cumhuriyet Kaya KURTOĞLU'na müteşekkirim.

ÖZET

KURTOĞLU, Ayşegül. *Öznelerin Deneyimleri Üzerinden Günlük Hayat: Eleştirel Bir Yeniden Kavramsallaştırma*, Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Bu araştırmada faillerin kendilerine bağladıkları anlam üzerinden hangi faaliyetleri ne zaman ve nasıl gerçekleştirdiklerinden hareketle günlük hayatı nasıl örgütledikleri konu edilmekte ve çalışma, emek, boş zaman ve serbest zaman kavramları esas olmak üzere tekrarın ayırt edici bir unsur olarak öne çıktığı üretimsel ve yeniden üretimsel boyutları dikkate alınarak günlük hayatın özgün mahiyet ve vasıflarının tefrik edilmesi ve yeniden kavramsallaştırılması amaçlanmaktadır. Araştırmada yoğun araştırma yöntemi takip edilmiş ve ampirik veriler 26'sı kadın 21'i erkek toplam 47 bireyle gerçekleştirilen derinlemesine mülâkatlar aracılığıyla derlenmiştir. Verilerin analizinden hareketle bu çalışmanın temel iddiası günlük hayatın gündelik olan/gündelik olmayan başta olmak üzere çalışma/çalışma dışı zaman, çalışma/boş zaman ya da çalışma/serbest zaman gibi karşıt ikilikler temelinde kavramsallaştırılmasının isabetsiz olduğudur. Aksine günlük hayat, hayatın bir günden başlayarak genişleyen zaman birimi boyunca, faillerin amaç ve değer yönelimli olarak kendileri ya da bir başkası için fayda üretmek üzere çalıştıkları, kesintili olduğu kadar süregelen, tekrarlı olsa da sıradanlaşmaya dirençli veçhesi ve hayatın günbegün inşa edildiği en temel parçasıdır. Tekrar etme günlük hayatın en temel kurucu vasfı olmakla birlikte faaliyetlerin tekrar edilmeleri kaçınılmaz olarak tekdüzeleşmeleriyle sonuçlanmamaktadır. Tekdüzeleşme durumunda failler kastî ve değıştirici müdahalelerde bulunarak, yani manevra yaparak, günlük hayatı üretmekte ve yeniden üretmektedirler. Ulaşılan tanım kendisine atfedilen sıradan, olağan, tek düze, rutin, önemsiz gibi vasıfların günlük hayatın kurucu vasıfları olmadığı, dolayısıyla gündelik olan/gündelik olmayan karşıtlığından azade olarak hayat ile parça-bütün ilişkisi içinde bir kavram çifti (günlük hayat-hayat) oluşturduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada günlük hayat belirtilen bu vasıfları ima ederek pekiştiren gündelik hayat (*everyday life*) kavramı yerine, onun 24 saatle sınırlı olmayıp aksine bir günden başlayarak haftaya, aya, yıla doğru genişleyen oradan da yılların tekrarıyla devam eden ve tekrarın ritmik olma zorunluluğu taşımaması nedeniyle “her gün” yerine “o gün”e atıfta bulunan bir olgu olduğunun ifade edilebilmesi için “günlük hayat” (*daily life*) olarak yeniden kavramsallaştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Günlük Hayat, Çalışma, Emek, Boş Zaman, Serbest Zaman

ABSTRACT

KURTOGLU, Aysegul. *The Daily Life Based on The Experience of the Subjects: A Critical Re-Conceptualization*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2023.

This thesis takes for its subject how agents organize their daily lives depending on when and how they act out certain activities which themselves are based on the meaning said agents attach to these activities and aims - to distinguish and re-conceptualize the original nature and characteristics of daily life, taking into account its productive and re-productive dimensions in which repetition stands out as a distinguishing feature of the principle concepts of work, labour, free time and leisure. The intensive research method was followed in the research and the empirical data were compiled through in-depth interviews with 47 individuals, of which 26 were women and 21 were men. Based on the analysis of the data, the main claim of this study is that it is inaccurate to conceptualize daily life on the basis of opposing dichotomies such as everyday/non-everyday, working/non-working time, working/leisure or working/free time. On the contrary, daily life is the most basic part of life, and it is an aspect of life that is resistant to becoming ordinary even if it is repetitive, as continuous as it is split, where agents work to produce benefits for themselves or someone else in a purpose- and value-oriented way throughout any unit of time starting and building up from a single day. Although repetition is the most basic founding feature of daily life, repetition of activities does not inevitably result in their monotony. In the case of monotony, agents produce and re-produce daily life by making deliberate and altering interventions, that is, by manoeuvring. The definition reached indicates that qualities such as “ordinary”, “usual”, “monotonous”, “routine”, and “unimportant” attributed to daily life are not the founding characteristics of daily life, therefore, they form a concept couple (daily life-life) in a part-whole relationship with life, free from the daily/non-everyday contrast. For this reason, in this study instead of the term “everyday life”, which reinforces these qualities by implying these very qualities, has been re-conceptualized as “daily life” in order to express that the latter is a phenomenon referring to "that day" instead of "every day" since it is not limited to 24 hours, on the contrary it starts from a day, expands to a week, a month and continues with the repetition of the years which does not have to be rhythmic.

Keywords

Daily Life, Work, Labour, Leisure, Free Time

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	İ
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	İİ
ETİK BEYAN	İİİ
TEŞEKKÜR.....	İV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLolar DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	7
2. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE KENDİLERİYLE MÜLAKAT YAPILAN BİREYLERE İLİŞKİN BİLGİLER.....	18
2.1. MÜLÂKAT KÜMESİNİN BELİRLENMESİ	19
2.2. KATILIMCILARA ERİŞİM VE MÜLÂKAT SÜRECİ.....	23
2.3. MÜLÂKAT VERİLERİNİN ANALİZE HAZIR HÂLE GETİRİLMESİ	33
3. BÖLÜM GÜNDELİK HAYATIN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI SORUNU	36
3.1. GÜNDELİK HAYATIN TEMEL KAVRAMSALLAŞTIRMA SORUNLARINA GİRİŞ.....	36
3.2. TEMEL KAVRAMSALLAŞTIRMA SORUNLARI.....	41
3.2.1. Felsefi Bağlamda Ortaya Çıkan Sorunlar.....	41
3.2.2. Kültürel Kuram Bağlamında Ortaya Çıkan Sorunlar.....	70
3.2.3. Sosyolojik Bağlamda Ortaya Çıkan Sorunlar.....	89
4. BÖLÜM GÜNLÜK HAYATIN MAHİYET VE VASIFLARI	102
4.1. “GÜNDELİK” OLANIN ANLAMI VE GÜNDELİK HAYAT KAVRAMININDAKİ KONUMU	102

4.2. TEKRARLILIĞIN, RUTİNLERİN VE ALIŞKANLIKLARIN MAHİYETİ	106
4.3. “GÜNDELİK” İLE “GÜNLÜK” ARASINDAKİ FARKLAR.....	115
4.3.1. Tekrarlılığın, Rutinler ve Alışkanlıkların Yeniden Konumlandırılması	115
4.3.2. Gündeliğin Niteleme İşlevini Yitirmesi	126
4.4. GÜNLÜK HAYATIN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI	130
4.4.1. Zaman Biriminin Belirlenmesi	131
4.4.2. Tekrarlılığın Yeniden Konumlandırılması	139
4.4.3. Günlük Hayatın Örgütlenmesinde Çalışma, Üretim ve Emek Kavramlarının Merkezileştirilmesi	145
5. BÖLÜM GÜNLÜK HAYAT FAALİYETLERİNİN VASIFLARI VE KÜMELENME BİÇİMLERİ.....	150
5.1. GÜNLÜK HAYAT FAALİYETLERİNİN KATEGORİLEŞTİRİLMELERİ	152
5.2. GÜNLÜK HAYAT FAALİYETLERİNİN VASIFLARI.....	156
5.2.1. Aslı ve Takviye Edici Yan Faaliyetler	158
5.2.2. Değer Yüküne Göre Faaliyetler.....	161
5.2.3. Tekrar Derecesine Göre Günlük Faaliyetler.....	172
5.2.4. Zaman Taksimine Göre Günlük Faaliyetler	178
5.2.5. Mekânsal Konumlanışlarına Göre Günlük Faaliyetler.....	182
5.2.6. Sonucunun Devralınabilirliğine Göre Günlük Faaliyetler	184
5.3. GÜNLÜK HAYAT FAALİYETLERİNİN KÜMELENMESİ VE KÜMELENMENİN BOYUTLARI.....	192
6. BÖLÜM GÜNLÜK HAYATIN ÜRETİMİ VE YENİDEN ÜRETİMSSEL EMEK SÜRECİ.....	201
6.1. ÇALIŞMA VE ÜRETMENİN MAHİYET VE VASIFLARI.....	202
6.1.1. İktisadî Çalışma ve Üretim.....	202
6.1.2. Çalışma ve Üretmenin Yeniden Kavramsallaştırılması	216
6.2. EMEĞİN MAHİYET VE VASIFLARI.....	221

6.2.1. İktisadî Emek.....	222
6.2.2. Emegın Yeniden Kavramsallaştırılması.....	225
6.3. ÇALIşMA, EMEK VE ÜRETMENİN GÜNLÜK HAYATIN	
ÖRGÜTLENMESİNDEKİ KONUMU	234
6.3.1. Yeniden Üretimsel Emek Sürecinde Manevralar	245
6.3.1.1. Yaratıcı Manevralar.....	253
7. BÖLÜM ZAMAN-MEKÂN BAĞLAMINDA GÜNLÜK HAYAT	258
7.1. GÜNLÜK HAYATIN ZAMAN BAĞLAMINDA ÖRGÜTLENMESİ.....	258
7.1.1. Boş Zamanın Mahiyet ve Vasıfları	260
7.1.2. Boşa Zaman ve Zamansal Serbestlik	268
7.2. GÜNLÜK HAYATIN MEKÂN BAĞLAMINDA ÖRGÜTLENMESİ.....	273
7.2.1. Mesken.....	274
7.2.1.1. Mesken Tipi	274
7.2.1.1.1. Mekânsal Bir İlişki Olarak Komşuluk.....	278
7.2.1.2. Meskenin Mevkii	282
7.2.1.3. Meskenin Vasıfları	285
7.2.2. Yerleşim Yeri	290
7.2.2.1. Hizmetlere Erişim	290
7.2.2.2. Niteliksel Küçüklük ya da Büyüklük	298
7.2.2.3. Niceliksel Küçüklük ya da Büyüklük.....	303
7.2.2.4. Sosyo-Kültürel Yapı.....	307
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	312
KAYNAKÇA.....	321
EK 1: ORİJİNALLİK RAPORU.....	335
EK 2: ETİK KOMİSYON İZİNİ	336
EK 3: GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU.....	337

EK 4: MÜLÂKAT CETVELİ.....338

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Kendileriyle Mülâkat Yapılan Bireyler Hakkında Bilgiler	20
Tablo 2: Günlük Faaliyet Kategorileri.....	155
Tablo 3: Günlük Faaliyetlerin Vasıflarına Göre Kategorileştirilme Örnekleri ...	157

GİRİŞ

Günlük hayat, sosyal bilimlerde kuramsal tartışmalara yön veren moda benzeri istikamet değişiklikleriyle parlamış ancak ölçüsüz bir ilgi yükünün altında ezilmekten kaçamamış sayısız kavramdan yalnızca birisidir. Bu ilginin yararsız olduğunu savunmak, aslında bu araştırma alanının önemi hakkında hararetle bir propaganda yürütmeyi bilimsel faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak gören kimselerle aynı safta yer almak anlamına geldiğinden, olağan olarak yapılabilecekler arasında gerçek bir seçenek olarak yer almamaktadır. Bilâkis bu ilgi, bu ihtişamın tesiriyle olsun ya da olmasın, günlük hayatın mahiyeti yahut ontolojisi hakkında sorular sormak ve daha da önemlisi birçok yanıtla karşılaşıldığı durumda, bu yanıtların tam olarak hangi soruların cevabı olduklarını soruşturmak ve böylelikle bunların aslında hâlâ yanıtlanmaya muhtaç durumda olduklarını fark etmek için önemli bir fırsat yaratmaktadır. Bu nedenle günlük hayatın mahiyeti sorununa makul bir başlangıç yapmanın yolu, kendisi hakkında birçok farklı yanıtın bulunduğu yerde bu yanıtlardan herhangi birine peşinen ikna olmadan ama aynı zamanda direnişi ilgili soruşturmanın saplantılı bir parçasına da dönüştürmeden sorunun mahiyeti hakkında sorular sormak ve buna bağlı olarak da hangi soru veya sorularla işe başlanması gerektiğine karar vermekten geçiyor görünmektedir.

Belirtilen türden sorular sorabilmenin birinci şartı kendisi hakkında sorular sorduran şeyin tarif edilebilir durumda bulunmasıdır. Bu kulağa oldukça çelişkili gelen durum, her sorunun kendisine yöneltilen şeyin ne olduğu hakkında, isabetli olsun ya da olmasın, zımnî de olsa bir mutabakatın bulunması gerektiğine işaret etmektedir. Fakat günlük hayat birçok sorunun muhatabı, birçok yanıtın uzlaştırıcı zemini gibi görünse de, Rita Felski'nin (2000, s. 77-79) işaret ettiği gibi, tuhaf bir şekilsizlik içinde kalmayı sürdüren, yoğun bir ilgiye mazhar olmuş olsa da ne anlama geldiğinin ortaya koyulması yönünde büyük bir isteksizlik duyulan bir kavramdır. Bu isteksizlik hâli Mike Featherstone'un (2000, s. 55) tespitinde baş etmesi güç bir zorluğa tekabül etmektedir. Ona göre, günlük hayat tüm tanım, kavram ve anlatımların kendisinden çıkarak yayıldığı nihaî zemini yani *yaşam dünyasını* teşkil ettiğinden, sosyolojik kavramlar arasında en zorlayıcı tanımlama uğraşısı onunla ilgili olmalıdır.

Kendisine işaret edilmiş olan bu zorluğu günlük hayatın tanımının bir parçası kılarak sorunun aslen günlük hayatın kendisinden kaynaklandığını ve bunun yalnızca onun kavramsallaştırılmasına özgü olduğunu kabul etmek acelecilik olur. Zira günlük hayatın şekilsiz bir kavram olmayı sürdürmesinin, sosyal bilimlerde ölçümün ampirik araştırmaların yegâne gayesi olarak kendisine sarsılmaz bir yer edinmiş olmasından ve neyin ölçüldüğünün değil, bir şeyi ölçmüş olmanın (ki, böyle durumlarda ölçümün nasıl yapılması gerektiği de bir sorun olarak görülmemektedir) övgüyle karşılanıp, ölçülen şeyin ampirik araştırmaya ayak bağı olarak görülmesinden kaynaklandığını düşünmek mümkündür. Howard S. Becker'ın (2015, s. 186-187) isabetli bir biçimde vurguladığı üzere, hakkında bilgi üretilmek istenen olgulara işaret ettikleri kabul edilen ancak olgularla ilişkileri zannedilenin aksine kusurlu olan göstergeler, araştırmalarda bu olguların kendisi gibi muamele görmektedirler. Bu tıpkı salt ölçüme odaklanmış olarak, bir grup insanın mesleklerinin ne olduğunun sorulduğu bir araştırmada mesleğin (Marksist, Weberci veya başka bir yaklaşımda) toplumsal sınıfı *belirlediğine* ilişkin ampirik bir kanıt ortaya koyulmadan, toplumsal sınıfın ölçülmesini mümkün kıldığının kabul edilmesinde olduğu gibi, esas itibarıyla ölçümün, kavramların sınır hattının anlaşılmasına bir katkısı olmadığına işaret etmektedir. Bu durum günlük hayat çalışmalarında, onun hakkında bilgi üretmeye istekli olan ancak aslında neyi araştırdıklarından tam olarak emin olamayan araştırmacıların, günlük hayatı “kullandıkları işlemin gerektirdiği ölçülerce tanımlamak suretiyle” araştırmalarının bir parçası hâline getirerek “tanımlara ilişkin tartışmaların neden olduğu kronik baş ağrılarından kaçabileceklerini” (Becker, 2015, s. 184) düşünceleriyle kendini görünür kılmaktadır.

Kavramsallaştırma zorluğunu günlük hayatın tanımının bir parçası kılmakta hâlâ ihtiyatlı olmayı gerektiren bir diğer husus kendisinin ya verili olarak kabul edilmesi ya da sorunlu olarak görülmesini salık veren bir tür kamplaşmanın günlük hayat hakkındaki kuramsal tartışmalara hâkim olmasıdır. Örneğin Alvin W. Gouldner (2017, s. 429) günlük hayatın sorunlu bir şey olarak değil, verili olarak kabul edilmesini gerekli görmekte; bunu dünyayı sıradanlaştırmanın bir yolu olarak tasavvur etmektedir. Öte yandan Michael Gardiner (2000, s. 6) günlük hayatın sıradanlığını tescilleyen hâkim yaklaşımlardan farklı

olarak onu sıra dışı bir çizgiye yerleştirmekte ve bu tavrı sergileyen yaklaşımların müşterek yönünün, günlük hayatı sorunsallaştırmak olduğunu belirtmektedir.

Fakat bizzat verili olandan anlaşılan şeyin sorun arz edebileceği, dahası esas sorunun verili olanın kuramsal olarak takdir edilmesinden kaynaklanabileceği, dolayısıyla verili olmanın sorunsuz olmakla aynı anlama gelmediğini dikkate almak gerekmektedir. Zira olguların verili olarak kabul edilmeleri, onların ön-kavramsallaştırılmış (*pre-conceptualized*) mahiyetleri gereği, kuram yüklü muhtevalarını olduğu gibi pekiştirmek anlamına gelmektedir. Bu durum, kavramları sadece bilgi üretme faaliyetinin bir aracı olmakla sınırlandırıp, onların ne olduklarına ilişkin bir sorgulamama yapmamaktan (Sayer, 2000, s. 52) dolayı verili olana duyulan itimadın bizzat sorunun kaynağını teşkil edebildiğine işaret etmektedir. Öte yandan, günlük hayatı yalnızca eleştirmeye yönelmek, bu kez onun sıra dışılığında ısrarcı olmak ve dolayısıyla bir karşı geleneğin ateşli birer mensubu olarak günlük hayatın “çelişkilerini ortaya koymak, gizli potansiyellerini ortaya çıkarmak ve sıradan olan (*prosaic*) hakkındaki anlayışımızı eleştirel bilgi seviyesine yükseltmek” (Gardiner, 2000, s. 6) için uğraşmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle, günlük hayata yönelik ilgi ancak onu eleştirinin nesnesi hâline getirmekle yüksek bir merteye kazanabilmektedir.

Günlük hayatın nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin temsil edici mahiyetteki bu iki farklı ve görünürde birbirleriyle uzlaşmaz olan görüş, aşikâr olduğu üzere, ne yaptıklarından ziyade nasıl yaptıklarına öncelik tanıyor olmalarıyla daha çok dikkat çekmektedirler. Henüz hakkında ayırt edici bir tanımlama teşebbüsünde bulunulmamasına rağmen, sıradana karşı sıra dışı olma gayretiyle kendisiyle ilgilenmenin birbirine muhalif yolları olduğunu gösteren bu durum, günlük hayatı kaçınılmaz olarak yerme-aklama türünden bir uğraşının nesnesi konumuna hapsedilmiş olmaktadır.

Ancak, kronik baş ağrılarına razı gelinerek mesele günlük hayatın tanımlanması olduğunda da bu durumda pek bir değişiklik olmamaktadır. Norbert Elias’a (1998, s. 167) göre, homojen bir kavram olmak yerine polemik türü tanımlama çabalarının sayısız anlamıyla yüklü olan günlük hayatın tanımı, gene de dile getirilmeyen, örtük bir mahiyet arz etmekte; aynı durum herhangi bir şeyin günlük vasıf arz ettiğinden söz edilirken onun

karşısına yerleştirilen günlük olmayanla neyin kastedildiğinin belirtilmemesinde de geçerli bulunmaktadır. Gündelikliğin bu homojen olmayan anlam çeşitliliğine rağmen görünürdeki tekdüze kullanımları, öncekilerden farklı ve birleşik bir kuram inşa etme teşebbüsü olmak yerine esas itibariyle daha önce ortaya çıkmış başat kuramsal yaklaşımların reddiyesi niteliğindedirler.

Ancak Karl Marks'ın (2015, s. 38) genç-hegelcilere yönelik eleştirisinden mülhem olarak söylenebilir ki, günlük hayatın nasıl tarif edilmesi ve ele alınması gerektiği hakkında öne sürülen görüşlerin, salt yerme-aklama kabilinden karşıt ikilikler temelinde reddedilmesinin kendisi de gerçekte günlük hayatın mahiyetinin ne olduğu, bu hayatı kimlerin nasıl inşa ettikleri, günlük hayatı sıradan bulup bulmadıkları, ezcümle günlük hayatın nasıl üretildiği ve yeniden üretildiğinin anlaşılması ve eleştirel bir biçimde açıklanmasında aynı derecede yararsızdır. Zira günlük hayat hakkındaki fikirlerle kavgaya tutuşmak, günlük hayatın gerçekliğinin takdir edilmesine yönelik bir uğraş içinde olmak anlamına gelmemektedir.

Bu durum başlangıç sorusunun, fikir düzeyinde kalmak suretiyle, günlük hayat hakkında öne sürülmüş olan görüşlerin hangilerinin isabetli olduklarını belirlemeye değil, ampirik bir yönelimle günlük hayatın gerçekte neye tekabül ettiğini tespit etmeye yönelik olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira, Elias'ın (1998, s. 170) da işaret ettiği gibi, *ampirik bir yönelimden yoksun olan araştırmalar genellikle, önceden üretilmiş, kutsiyet atfıyla dogmatikleşmiş ve bu nedenle tanımlarını değiştirecek ampirik kanıtlara rastlansa dahi değiştirilemez durumda bulunan kavramların tafsilatını içermektedirler*. Böyle çalışmalarda ortada ampirik bir teşebbüs bulunsa bile esas itibariyle amaçlanan, bu kavramların *isabetliliklerini* teyit ederek kendilerine duyulan itimadı pekiştirmektir. Öte taraftan salt ampirik olan araştırmalar, toplumsal olguların tafsilatlı ve zengin bir betimlemesini sunmaları ve bu olgular hakkında malumat sağlamalarına rağmen, bunlarla ilgili kuramsal tartışmaları dikkate almamalarıyla bir ölçüde kendilerini belli bir istikamete yönlendirmede âdeta dümensiz kalmış olmaktadır.

Bu nedenle sorunu ele almaya ampirik sorularla başlamak, daha makul bir deyişle, alanda karşılaşılan mevcut soruların esas itibariyle ampirik olarak yanıtlanmaya muhtaç

durumda bulduklarını fark etmek ve daha sonra esas sorunun ne olduğunu belirlemek daha makul bir yol gibi görünmektedir. Bu yolla günlük hayatın eleştirisiyle kastedilen müdahalenin nesnesinde ve bilgi üretme faaliyetindeki öncelik sıralamasında bir kayma olduğunu görmek mümkün olmaktadır. Bu sebeple günlük hayatın mahiyetini anlayabilmek için önce faillerin günlük hayata atfettikleri anlamı esas almak, eleştiriyi ise bu anlamlar ile günlük hayat hakkındaki kuramsal anlayışlara birlikte yöneltmek gerekmektedir. Zira toplumsal olguların anlaşılabilmesi ve bunlar hakkında bir açıklama geliştirilebilmesi için onlara atıfta bulunulan kavramlar veya faaliyetlerden bireylerin ne anladığının tespit edilmesi ve bunlar ışığında da onlar hakkındaki bilimsel ve diğer türden kavramsallaştırmaların pratik yeterliliklerinin sorgulanması gerekmektedir (Sayer, 2000).

O hâlde hangi soruyla başlanacağı belirlenirken öncelikli olarak yapılması gereken şey, mevcut kuramsal tartışmalarda *hazır olarak* bekleyen soru ve yanıtların günlük hayata hangi maksatla (onu anlamak, açıklamak, eleştirmek ve/veya dönüştürmek gibi) yöneltildiklerini belirlemek ve bu maksadın ortaya çıkmasında etkili olan ön kabullerin neler olduklarını göz önünde bulundurmadır. Zira peşinen günlük hayatın sıradan ve çelişkili olduğunu ve güçlü potansiyeller taşıdığını (ki, bu da kendi başına oldukça muğlâk bir varsayım gibi durmaktadır) kabul etmeden onun sıra dışı bir yerden sorunsallaştırılmasına yönelmek ya da sıradanlığına zeval vermeden kendisini açmasını beklemek aynı türden varsayımlarla hareket edildiğini göstermektedir.

Bu çalışmada kendisi hakkında üretilmiş olan literatürde mevcut olan sorular ve yanıtlar askıya alınarak günlük hayatın kök anlamından hareket edilmekte ve faillerin hangi faaliyetleri ne maksatla ve kendilerine ne değer atfederek sürdürdükleri, bu faaliyetlerin hangilerinden niçin kaçındıkları, zamanı bu faaliyetlere nasıl taksim ettikleri ve bunlardan hareketle günlük hayatı üretim ve yeniden üretim pratikleri temelinde nasıl inşa edip sürdürükleriyle ilgilenilmektedir. Bu bağlamda “gündelik hayat” başta olmak üzere “çalışma”, “emek”, “boş zaman”, ve “serbest zaman” bu çalışmada kendisinden hareket edilen başlangıç kavramlarını teşkil etmekte, bu kavramlar verili olarak kabul edilmek yerine faillerin kendilerine atfettikleri anlam esas alınarak yeniden kavramsallaştırılmaktadır.

Derlenmiş verilerin analizinden hareketle bu çalışmanın temel iddiası ise şudur: Günlük hayatın gündelik olan/gündelik olmayan başta olmak üzere çalışma/çalışma dışı zaman, çalışma/boş zaman ya da çalışma/serbest zaman gibi karşıt ikilikler temelinde kavramsallaştırılması isabetsizdir. Aksine, günlük hayat daha uzun erimli bir süreç olan hayatın bir günden başlayarak genişleyen zaman birimine atıfta bulunmakta ve bu nedenle de hayat ile parça-bütün ilişkisi içinde bir kavram çifti (günlük hayat-hayat) oluşturmaktadır. Tekrar etme vasfı günlük hayatın en temel kurucu vasfı olmakla birlikte faaliyetlerin tekrar edilmeleri kaçınılmaz olarak tekdüzeleşmeleriyle sonuçlanmamaktadır. Tekdüzeleşmenin ortaya çıktığı durumda failer kastî ve değiştirici müdahalelerde bulunarak, yani *manevra* yaparak, günlük hayatı üretmekte ve yeniden üretmektedirler.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Giriş'te ifade edildiği üzere, bu araştırmada faillerin kendilerine bağladıkları anlam üzerinden hangi faaliyetleri ne zaman ve nasıl gerçekleştirdiklerinden hareketle günlük hayatı nasıl örgütledikleri ile ilgilenilmekte ve bu kapsamda çalışma, emek, boş zaman ve serbest zaman kavramları esas olmak üzere tekrarın ayırt edici bir unsur olarak öne çıktığı üretimsel ve yeniden üretimsel boyutları dikkate alınarak günlük hayatın özgün mahiyet ve vasıflarının tefrik edilmesi ve yeniden kavramsallaştırılması amaçlanmaktadır. Buradan hareketle araştırmanın aydınlatmak istediği temel sorun ise araştırmacı ve felsefecilerin kendileri tarafından oluşturulmuş kavramlar vasıtasıyla ve yine kendilerinin entelektüel/normatif gündemlerinin maksadına uygun olarak vasıflarını anlamaya ve yorumlamaya çalıştıkları günlük hayat algısı karşısında, öznelere kendi faaliyetlerine bağlamış oldukları anlam gereğince ifadesini bulan günlük hayatın vasfının ne olduğudur.

Sayer'e (2000, s. 79-81) göre bilginin gelişmesi araştırma nesnelere farklı yönlerinin tespit edilmesi, hâlihazırda kavramların yeni bir duruma uygulanmasıyla anlamının değişmesi, mevcut bilginin araştırma nesnelere hakkında yarattığı beklentinin isabetsiz olduğunun fark edilmesi, mevcut kavram sistemlerinin tutarsızlıklarının tespit edilmesi ve sosyal bilimlerin araştırma nesnelere bir değişiklik üretmeleri ya da nesnelereki değişimin onun hakkındaki bilginin değiştirilmesini gerekli kılmasıyla gerçekleşmektedir. Belli bir konu hakkındaki bilgimizin içeriğini eleştirmenin belli bir olguyu anlama ve açıklama gayretine eşlik etmesi gereken bir müdahale olarak konumlandırıldığı bu araştırmada, günlük hayat hakkındaki malumatın ilerletilebilmesi için onun hakkındaki literatürün aşırı yüklü ve indirgemeci muhtevası askıya alınarak, kök anlamından yola çıkılmakta ve başlangıç sorusunun onun mahiyet ve vasıfları hakkında olması gerektiği kabul edilerek günlük hayat yeniden kavramsallaştırılmaktadır. Zira, ilgili literatür günlük hayatın sıradan ve tekdüze anlamını onun tekrar eden eylemlerle ortaya çıkmasından kazandığını kabul ediyor görünmekle beraber günlük hayatta eylemlerin nasıl ve neden tekrar edilmekte ve/veya neden tekrar edilmemekte oldukları sorularına tatminkâr bir cevap vermemektedir.

Bu sorulara salt kuramsal düzeyde bir yanıt verme teşebbüslerinin yetersiz kalmalarının önemli bir sebebi sorunun çalışma/çalışma dışı zaman ya da diğer bir deyişle çalışma/boş zaman karşıtlıklarında aranıyor olmasıdır. Mevcut literatürde “çalışma”, bu ikiliklerin sabitesini, her şeyin ona göre bir konuma yerleştiği, mevcut kuramsal yaklaşımlara yön veren başat unsurunu teşkil etmektedir. Günlük hayatın kavramsallaştırılmasına dair yaklaşımların pratik yetersizlikleri konusu Bölüm 3’te ayrıntılı olarak ele alınacak olduğundan burada öncelikli olarak ve kısaca konunun çalışma, emek, boş zaman ve serbet zamanla ilişkisi içinde nasıl ele alınmış olduğunun ve aslen sorunun kaynağının kısa ve eleştirel bir takdimini yapmakta yarar bulunmaktadır.

Hegel’in bilinçten yola çıkan tarih telakkisine bilinci üretenin hayatın kendisi olduğu teziyle kuvvetli bir karşı duruş içinde olan Karl Marks’a (2015, s. 51-53) göre, tarihi yapabilmenin gerekli koşulu, hayatın sürdürülebilir durumda bulunmasıdır. Hayatın sürdürülebilmesi yeme, içme, barınma, giyinme ve bunun gibi birçok şeyi zorunlu koştuğundan, öncelikli olan, bu gereksinimlerin giderilmesini mümkün kılacak ve yeni gereksinimler yaratacak olan araçların, hayatın maddî veçhesinin, üretilmesidir. Tarihin temel şartı olan bu üretim “binlerce yıl önce olduğu gibi, bugün de salt insanlar yaşamlarını sürdürebilsinler diye günbegün, saatbesaat yerine getirilmesi gereken tarihsel bir eylem”dir.

Çalışmayı bu denli sık tekrarlamaya mahkûm eden şey, aşikâr olarak, tüketimin devam ettiği yerde üretimi sürekli kılmak, üretmek için izlenen adımları tekrar tekrar izleyerek yeniden üretimi kalıcı kılmaktır (Marks, 2011, s. 547). Tarihsel gelişim içinde bu üretim süreci, insanların her gün hayatlarını yeniden üretmeleri kadar yeni bir nesil üretmelerini de kapsamakta ve böylece toplumsal faaliyetin üç farklı veçhesini ortaya çıkarmış olmaktadır. Toplumsal kurumları hangi gelişmişlik düzeyinde olduklarına göre belirleme gücü taşıyan emek ve aile, böylece maddî hayatın üretimi ve yeniden üretimi temelinde, tarihin maddeci telakkisinin iki hâkim unsuru olarak somutlaşmış olmaktadır (Engels, 2010, s. 12).

Bu mütemadiyen tekrar edilmesi gereken zorunlu faaliyet, olağan olarak, kendi devamlılığını sağlamak üzere yapılması gereken diğer faaliyetlerin neler olduklarını

belirleyen, bu faaliyetlerin zamana ve mekâna göre bir düzen içinde tekrar edilmelerini sağlamasıyla hayatın ritmini ortaya çıkararak ona belirli bir biçim kazandıran (Budd, 2016, s. 35) ve dolayısıyla tarihsel seyri içinde kimi zaman küçümsenirken kimi zaman yüceltilse de bu sulh temelli ya da hasmane yaklaşımlara aldırış etmeden hayatı belirlemeye devam eden en temel faaliyet olarak öne çıkmaktadır. Çalışmanın bu belirleyiciliği, çalışma sonucu temin edilen maişetin, Marks'ın (2011, s. 552-553) bireysel tüketim olarak andığı ancak esas itibariyle emek gücünün yenilenmesi ve çalışmanın ebediyen sürebilmesi için neslin devam ettirilmesi maksadıyla kullanılması nedeniyle doğrudan üretim sürecine iade edilmesiyle görünür olmaktadır. Bu anlamda çalışma, hayatta kalmak için hayatın kendisinden fedakârlık edildiği, hayatın ancak ona ayrılan zaman sona erdiğinde, masada, kahvede ve yatakta, başlayabildiği (Marks, 1976, s. 30-31) fakat anlaşıldığı üzere hiç sona ermeyen ve dolayısıyla geri kalan faaliyetlerin hepsini kendisine bağlamış olmasıyla hayatı tamamıyla kaplamış durumda bulunan bir faaliyettir. Her ne kadar üstün bir mücadelenin sonucunda “sekiz saat iş, sekiz saat uyku, sekiz saat oyun” (Troçki, 2000, s. 18) formülüyle en *insanî ve adil* biçimine ulaşacak olsa da hâlâ günün geri kalanını hak etmenin ve sözde serbestliğin gerekli şartını teşkil etmektedir.

Bu anlamda ilgili literatürde emek, çalışma sürecinin en temel unsurlarından biri olarak maddî üretimin nasıl ortaya çıktığı ve yeniden üretildiğinin açıklanmasında merkezîlik teşkil eden bir diğer kavram olarak tartışmaya dâhil olmuş olmaktadır. Emek gücünün önceden tasarlanmış bir ürün ortaya koymak üzere amaçlı ve iradî biçimde kullanılmasıyla, insanla doğa arasında dönüştürücü bir mahiyet arz eden çalışma süreci tesis edilmiş olmakta; bu süreç amaçlanan ürün üretildiğinde sona ermektedir. Bu bağlamda emek gücü, bu gücü ortaya koyanların çalıştırılmasıyla satın alınarak tüketilmektedir (Marks, 2011, s. 181-184).

Ancak emek maddî üretim sürecinin merkezinde yer alsa da maddî olmayan sonuçlar da ortaya çıkarabilmektedir. Bu ilk bakışta emeğin tanımının genişletilmesi ve iktisadî sınırların dışına taşınmasına yönelik bir hamle gibi görünse de esas itibariyle maddî olmayan emekle iktisadî değer yaratan ancak sonucu itibariyle dayanıklı mallardan farklı olarak somut olmayan ürünler ortaya koyulan bir sürece atıfta bulunmaktadır: Maddî

olmayan emekle üretilen, metanın bilgiye dayalı ve kültürel içeriğidir (Lazzarato, 1996, s. 132). Bu anlamda meta üretimine bağlı bir tanımlama olmayı sürdüren ve post-modern küresel iktisatta temel teşkil eden maddî olmayan emek, bilginin bilimsel temelde makineler aracılığıyla sistematik olarak işlendiği iletişim teknolojilerini içine alan endüstriyel üretimle, analitik ve simgesel işlerdeki hem yaratıcı hem de yaratıcı olmayan yönlendirmelerle ve insanî ilişkileri yönlendirmeye ve duygulanım yaratmaya yönelik emekle ilgilidir (Hardt ve Negri, 2018, s. 298). Tıpkı maddî olmayan emekte olduğu gibi emeğin tanımının genişletildiği düşüncesi yaratsa da iktisadî bağlamda tanımlanan duygusal emek (*emotional labor*) de satılmak için sarf edilen, dolayısıyla bir değişim değeri taşıyan ve duyguların dışardan bir gözlemci tarafından fark edilebilen jest ve mimik hareketleri yaratmak üzere yönetilmesini içeren emeğe atıfta bulunmaktadır (Hochschild, 2012, s. 7).

Ancak emek gücünün kullanımını içeren ve hem endüstriyel hem de post-endüstriyel üretimde tekrarlar ilişkilendirilen çalışma, elbette bu kendine has tekrarlılığın usandırıcılığıyla öne çıkan formundan ya da yalnızca ücretli yapılan işlerden daha fazlasını kapsamaktadır. John W. Budd'un (2016, s. 15) ifade ettiği üzere, herhangi bir faaliyetin çalışma olarak tanımlanabilmesi, bunun ücret mukabilinde yapılmasını zorunlu koşmamaktadır: Hasadın parayla takas edilmediği geçimlik tarımsal faaliyetler ya da hizmet olarak satın alınabilen ev işleri ile yaşlı ve çocuk bakım faaliyetlerinden her biri birer çalışmadır. Dolayısıyla çalışma mutlaka bir şeyler yapmakla ilgili olduğundan, tıpkı onun gibi bir şeyler yapmakla ilgili olabilen boş zamandan (*leisure*) ayrılabilmesi için muhtelif biçimlerini içine alacak biçimde kavramsallaştırılması ancak bütün insanî faaliyetleri kapsayacak ölçüde genişletilmeden sınırlandırılması gerekmektedir.

Çalışmanın kapsamının belirlenmesine ilişkin bu ikaz boş zamanın esasen çalışmaya bağımlı olarak bir hüviyet kazandığına işaret etmektedir. Çalışma modernleşmeyle birlikte rasyonelleştirilmiş, bu süreç onun zamansal ve mekânsal olarak bölümlenmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla günümüzde boş zamanın ortaya çıkışı çalışmanın modern örgütlenme biçiminin, piyasa ekonomisinin ve sivil özgürlüklerin tesiriyle olduğu kadar ortak yaşamı buyuran aile, toplum ve dinin tesirinin zayıflamasıyla da ortaya çıkmış bir üründür (Roberts, 2006, s. 1-2). Modernleşmeyle birlikte geleneksel cemaat dünyası,

düzenli ve kalıplaşmış bir topluma doğru dönüşmüş; bugünkü hâliyle boş zaman anlayışı çalışmanın bu çalkantılı dönüşümler sonucu diğer faaliyetlerden ayrışmasıyla ortaya çıkmıştır. Boş zamanın televizyon izlemek, cuma akşamı bara gitmek ve hafta sonu golf oynamak gibi faaliyetlerle hayatın bir bölümüymüş gibi ifade edilmesinin en temel nedeni de bu dönüşümler olmuştur (Blackshaw, 2010, s. x).

Bu bağlamda tatiller ve ifrat tüketim alışkanlıklarını içeren boş zaman faaliyetleri, onları yöneten akılsallığın iktisadî faaliyetleri yönetenin tam tersi olması nedeniyle bu faaliyetlerden farklıdır. Zira boş zaman faaliyetleri serbest zamanı üretmek yerine tüketmek için gerçekleştirilmektedirler. Dolayısıyla bu faaliyetlerde zaman kazanmak değil, zamanı harcamak amaçlanmaktadır. Boş zaman yalnızca kendinde bir amaç teşkil etmesi nedeniyle zamanı boşaltma gibi herhangi bir amaca ulaşılmasına aracılık etmeyen, etkinlik, verimlilik ya da başarı gibi araçsal akılcılığın aşına uygulamalarına maruz kalmayan bir zamandır (Gorz, 2019, s. 18).

Dolayısıyla boş zamanın çalışmaya tâbî kılınışı onun artık (*residual*) bir kategori, yapılan bir işten arta kalan herhangi bir zaman olarak konumlandırılmasıyla ilişkilidir. Ancak çalışma ile boş zaman arasında keskin bir sınır çizilmesi oldukça zorlayıcı bir uğraştır. Boş zamanın sınırının ve kapsamının belirlenmesine ilişkin bu zorluğu takdir eden Max Kaplan'a (1960, s. 21-25) göre, araştırmacıların boş zamanı “çalışmanın bittiği”, “kendime ayırdığım”, “sevdiğim şeyleri yaptığım”, “dinlendiğim” ya da “serbest olduğum” zaman gibi bireylerin ona atfettikleri öznel anlamlar olarak kabul etmesi ya da onu bir ideal tip olarak inşa etmesi mümkündür. Buradan hareket eden Kaplan'a göre boş zamanın şu yedi unsuru belirli bir ölçüde içerdiğini söylemek mümkündür: (i) iktisadî çalışmanın antitezi, (ii) hoş bir beklenti ve hatıra, (iii) asgarî toplumsal-role bağlı yükümlülükler, (iv) psikolojik özgürlük algısı, (v) kültürel değerlerle yakın ilişki, (vi) önem ve ciddiyetten önemsizlik ve ciddiyetsizliğe kadar geniş bir aralık, (vii) zorunlu olmamakla birlikte sıklıkla oyun unsuruyla karakterize edilen bir faaliyet. Bu bağlamda boş zamanın en az çalışma kadar etkin bir çabayla doldurulabildiği, bir maksada yönelmiş, bir yordama tâbî olan ve rekabet ilişkilerine dayalı faaliyetleri içerebildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte boş zaman çalışma kadar etkin bir çaba içermese de bu kez de çalışmanın modern formunun insanları edilgen kılan yönleriyle benzeşmesi

nedeniyle ondan ayrılması zorlaşmaktadır (Slater, 2014, s. 528-529). Boş zaman ile çalışmanın benzerlikleri kadar boş zamanın zannedilenden daha geniş olan ve sayısız farklı faaliyeti içeren geniş kapsamı, dolayısıyla ona her zaman bir çekinceyle yaklaşılmasını gerektirmektedir (Friedmann, 1964, s. 103).

Fakat Blackshaw'a (2010, s. xii) göre, çalışma ile boş zaman arasındaki çizginin keskin bir biçimde çizilmesi mümkün olmasa da çalışma boş zamanın kapsamının belirlenmesinde hâlâ önemli bir tesire sahiptir. Zira çalışmaya yüklenen anlam önlenemez bir şekilde değişmekte; bireylerin kendileriyle kurdukları ilişkiye biçim veren, çalışma yerine zevk ve mutluluk arayışı olmaktadır: Modern hayatta en önemli şey zorunluluklar yerine bir anlamda seçme hakkı tanıyan, arızî, yani özgürlük vadeden şeylerle uğraşmaktır. Bugünün dünyasını inşa eden bireylerin en temel uğraşısı da kendileri için neyin daha önemli olduğunu keşfetmek ve ulaştıkları sonuçları, özellikle boş zamanlarında, hayata geçirmeye çalışmaktır.

Çalışmanın değerinin zayıflaması ve buna bağlı olarak anlamının değişmesi olağan olarak tüm boş zaman faaliyetlerinin aynı tanım altında toplanmasına müsaade etmemektedir. Buradan hareket eden Robert Stebbins (1982, 1997) boş zaman çalışmalarına yeni bir boyut kazandıran ikili bir tanım önermektedir: Ciddi boş zaman (*serious leisure*) ve rahat boş zaman (*casual leisure*). Stebbins'e göre (1982, s. 251) *amatörlük, hobiler ve gönüllülük* olmak üzere üç ana unsur içeren ciddi boş zamanın ayırt edilmesi sayesinde, post-endüstriyel toplumun daha az iş fırsatı sunacağına inanan bireylerin kabiliyetlerini ifade etmek ve kendilerini diğerlerinden ayıran yönlerini gösterebilmek için ciddiyetle ele aldıkları faaliyetleri tarif etmek mümkün olmaktadır. Bu ayrıma göre ciddi boş zaman kapsamına girmeyen, doğası gereği ödüllendirici, zevk almak için ya çok az özel bir eğitim gerektiren ya da hiç gerektirmeyen, göreceli olarak kısa ömürlü zevk verici tüm faaliyetler rahat ya da diğer bir deyişle ciddi olmayan boş zamanda yer almaktadırlar (1997, s. 17-18). Buna göre futbol maçı seyretmek, hız trenine binmek, öğleden sonra kestirmek, televizyon izlemek, havai fişek gösterisini izlemek, pikniğe gitmek gibi ciddi olmayan faaliyetler, ciddi boş zaman faaliyetleriyle karşıtlık içindedirler. Ciddi boş zaman ciddi olmayan boş zaman kadar çalışmayla da karşıtlık içinde bulunmakta ve bu iki uç nokta arasındaki ara konumu teşkil etmektedir (1982, s. 251).

Öte yandan, boş zamanla hangi faaliyetlere atıfta bulunulduğu kadar atıfta bulunulan bu faaliyetlerin hangi kavramla ifade edildiği de sorun teşkil etmektedir. Sebastian de Grazia'ya (1962, s. 7-8; 63) göre, alışkanlık gereği boş zaman olarak ifade edilen şey esas itibariyle serbest zamandır (*free time*) ve boş zamanın serbest zamanın ikamesi olarak kullanılması zamanın somut bir şey olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Ancak çalışmanın karşıtı durumundaki kavram boş zaman değil serbest zamandır. Buna göre serbest zaman “gerçekleştirilebilir bir demokrasi fikridir.” Fakat boş zamanın tam anlamıyla gerçekleştirilmesi mümkün olmadığından o yalnızca bir idealdir: “Boş zaman çok az kişinin arzuladığı ve daha azının başardığı bir varoluş durumu, bir insan durumu”dur. Zamanın serbestliğinin ifade edilmesi ise onu özel bir zaman türü olarak hesaplanabilir kılmakla ilgilidir.

Çalışma, emek ve boş zamanın nihaî ve değişmez bir tanımından söz etmenin mümkün olmadığını gösteren bu görüşler aslında bir ücrete tâbi olarak gerçekleştirilme zorunlulukları bulunmasa da piyasaya arz edildiklerinde iktisadî değer üretme potansiyeli bulunan faaliyetlerin emekle ortaya çıktığı ve ciddi boş zaman faaliyeti ya da çalışma olarak kabul edildiğini göstermektedir. Nitekim Budd (2016, s. 15-17) *çalışmayı* bu iktisadî değere bir kimlik duygusu oluşturmaya yarar sağlaması nedeniyle sembolik değeri de ekleyerek bir maksada yönelik olarak ve değerini sadece keyif vermesinden değil, kendisine yüklenen muhtelif anlamdan kazanan hem bedensel hem de zihinsel çabayı içeren faaliyetler olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre “bir aile işinde çalışan Çinli bir oğul, ek bir gelir için örgü ören bir Türk kızı ve aileye göz kulak olan Amerikalı bir kadın veya erkek eşin tümünün yaptıkları” birer çalışmadır. Öte yandan boş zamanın muğlâklığı nedeniyle çalışmayı merkeze alan üç sekiz (sekiz saat iş, sekiz saat uyku, sekiz saat oyun) modelinde hâlâ hangi faaliyetlerin nereye yerleştirileceği açık değildir. Zira eğer çalışma ücret mukabilinde gerçekleştirilen faaliyetlerin, boş zaman ise dinlenme ve eğlenmenin alanı olarak kabul edilirse söz gelimi bu şemada hâne içi işler için bir yer bulmak mümkün değildir (Dumazedier ve Topbaş, 1991).

Dikkatle incelendiğinde görüleceği üzere, çalışma ve boş zamana ilişkin tanımlama zorlukları esas itibariyle faaliyetlerin hangi vasıflarına göre sınıflandırılmaları gerektiğinin belirlenmesinde ortaya çıkan sorunlarla ilgilidir. Örneğin tıpkı hâne içi

işlerde olduğu gibi akraba ziyaretinde bulunmak ya da kiliseye gitmek yükümlülüklerle ilişkili olduklarından ne serbest (*free*) faaliyetler arasında sayılabilmekte ne de çalışma olarak sınıflandırılabilirler. Bu nedenle bu tür faaliyetlerin herhangi bir kategoriye bir kurala bağlı olmaksızın *tıkıştırılmaları* mümkün olduğu gibi daha genel bir kategoriye yerleştirilmeleri ya da yeni kategoriler altında toplanmaları mümkündür. Sebastian de Grazia sonuncu seçeneğin daha makul olduğunu gösterir şekilde 24 saatten oluşan bir günü dörde bölerek zamanı çalışma zamanı (*work time*), çalışmayla ilgili zaman (*workrelated time*), geçim zamanı (*subsistence time*) ve serbest zaman (*free time*) olarak bölümlenmekte ve çalışmaya kıyasla kategorileştirilmesi zor görünen uyumak, yemek pişirmek, yemek yemek ve alışveriş etmek, barınmak gibi temel gereksinimleri geçim zamanına yerleştirmektedir. Ancak herhangi bir faaliyetin birden fazla kategoriye girmesi mümkün olduğundan bu teşebbüsün tanımlama zorluklarını ortadan kaldırmadığını da vurgulamaktadır. Bununla birlikte eğer yalnızca çalışmayla ilgisi bulunmayan faaliyetler serbest zamana yerleştirilerek iki kutuplu bir anlayıştan hareket edilmiyorsa asıl sorun boş zaman yerine ikame edilen serbest zamanın ne anlama geldiğine karar vermektir. Nihayetinde bu karşıtlık çalışmanın diğer faaliyetler üzerindeki hâkimiyetini yeterince yansıtmamaktadır. Zira çalışma olmasa da bir sorumluluk duygusuyla gerçekleştirilen faaliyetler (örneğin çocuk bakımı) zevkli gelebilseler de çalışma bu ihtimali ya çok az barındırmakta ya da artık barındırmamaktadır (de Grazia, 1962, s. 91-93).

Buradan hareket edildiğinde boş ve/veya serbest zamanın günlük hayatla irtibatının onun *içinde* ya da *ötesinde* olmanın bir yolu olarak öne çıktığı görülmektedir. Zira boş zaman birbirine karşıt olan iki biçimde kullanılmaktadır: Gazete okumak ya da televizyon izlemek gibi faileri kökleri oldukça derinde olan bir tatminsizlik duygusuyla baş başa bırakan *gündeliklikle* bütünleşmiş bir yoldan ya da arkadaşlık, tatil, LSD gibi uyarıcı maddeler, doğa, şenlik ve delilik gibi kopma ve gitme yoluyla (Lefebvre, s. 2016, s. 99). Aşikâr olarak bu ayırımla boş zamana günlük hayatta *asılı kalmanın* ya da ondan *kaçmanın* bir yolu olarak işaret edilmiş olmaktadır.

Yukarıda özetlenen tanımlama ve kategorileştirmeler dikkate alındıklarında günlük hayat hakkındaki başlangıç sorusunun çalışma ve boş zamana ilişkin tanımlama zorluklarının da dikkate alınarak genişletilmesi gerektiği aşikâr hâle gelmiş olmaktadır. Nitekim Henri

Lefebvre’i (2015, s. 34-37) günlük hayatın nerede olduğunu sormaya iten de tam olarak çalışma ve boş zaman arasındaki bu ikircikli ilişkidir. Lefebvre bu soruya peşinen günlük hayatın hem çalışma ve boş zamanda hem de bunlara üçüncü bir unsur olarak eklediği, aile hayatı ile kültürde olduğu yanıtını vermektedir. Ona soruyu bu biçimde sordurarak böyle bir yanıt verdiren, aşikâr olarak, çalışma ile boş zaman arasındaki sınırın, her ne kadar bu sınır silikleşmeye matuf olsa da, korunması gerektiğine ilişkin varsayımdır. Zira bizzat kendisinin de meşgul olduğu günlük hayatın eleştirisi tarihsel olarak çalışmanın küçümsenmesiyle, dolayısıyla filozof ve şair gibi “donanımlı, berrak bilinçli” bireylerin öteki sınıfların hayatını eleştirmesiyle başlamıştır. Ancak ona göre ne olursa olsun çalışma ve boş zaman arasındaki ilişki çelişkili olduğu kadar birlik oluşturacak bir vasıf sergilemekte; bu diyalektik ilişki sosyolojik olarak emekçilerin hayatlarını çalışmaya göre nasıl düzenlediklerini ve çalışmanın bittiği yerde, cumartesi ve pazar günlerinde, başlayan boş vakitlerinde neler yaptıklarını incelemeye değer kılmaktadır.

Lefebvre’in günlük hayatın eleştirisiyle ilgili kitabının ilk cildine on yıl sonra eklediği bu görüşlerden yola çıkıldığında günlük hayata yönelik ampirik ilgiyi şekillendirme potansiyeli bulunan bir yol ayrımına gelinmiş olmaktadır: Çalışma ve boş zaman ikiliğine göre faaliyetlerin nasıl tefrik edileceğini sormak ya da çalışma ile boş zaman arasındaki bu ayrımın ne kadar sürdürülebilir olduğunu sormakla başlayarak, bu ayrım verili olarak kabul edilmediğinde faillerin hangi faaliyetlere ne anlam atfettikleri, zamanı bu faaliyetlere nasıl taksim ettikleri, ezcümle hayatı günbegün nasıl ürettikleri ve yeniden ürettiklerini anlamaya çalışmak.

Bu ayrım, Giriş’te belirtildiği gibi, en çok günlük hayatın tanımlanmasının zorluk çıkardığı varsayımına geri dönmeyi gerektirmekte ve günlük hayatın anlaşılması ve açıklanmasına ilişkin zorluğun, çalışma, emek ve boş zaman gibi kavramların da dâhil olmasıyla, yalnızca onun tanımının bir parçası kılmanın daha da zor hâle geldiğine işaret etmektedir. Zira bu zorluğu günlük hayatın kendine has bir vasfı olarak konumlandırmak, onun en sıradan, en aşına şey olması nedeniyle görünmez olmasından değil, kuramcılarının başlangıç kavramları hakkında çok az düşünme fırsatı bulmalarından kaynaklanabileceğini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Bu durum sadece çalışma, emek, boş zaman, günlük hayat kavramları için değil, kendileri olmaksızın sosyal

bilimlerin meramını ifade edemediği kavramların neredeyse tamamı için geçerlidir. Burada işaret edilen sorunun kaynağının esas itibariyle kavramların kuramsal açıdan sıradan ve aşına hâle gelmiş olmaları nedeniyle isabetliliklerini denetleyici bir mekanizmanın devreye sokulmamaması ve kendi ilgilerinin merkezine kavramları alan kuramların literatürdeki egemenliği ve gördükleri rağbetten ötürü kavramsal değişiklikler öneren ampirik çabaların dikkate alınmaması olduğunu belirtmek gerekir. Nihayetinde aşinalıktan kaçınabilen herhangi bir toplumsal olgu ya da bu olguya atıfta bulunan herhangi bir kavramdan söz etmek mümkün görünmese de yalnızca günlük hayat bu vasıflarla anılmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmayı özgün kılan husus günlük hayat başta olmak üzere, çalışma, emek, boş zaman ve serbest zaman kavramlarının karşılık temelli verili tanımları askıya alınarak failerin kendilerine atfettikleri anlamlar temelinde kök anlamlarının tespit edilmesi ve bu anlamlara dayalı olarak birbirleriyle irtibatları içinde kazandıkları vasıfları görünür kılacak biçimde yeniden kavramsallaştırılmalarıdır. Bu amaca yönelik olarak çalışma bu bölüm dâhil olarak toplam yedi bölüm halinde düzenlenmiş olup, bu bölümlerin her birinde hangi hususların ele alındıklarının burada kısaca takdimini yapmakta yarar bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında derlenmiş olan veriler günlük hayatın nasıl kavramsallaştırılması gerektiği sorununun kendisi (Bölüm 4) ifade edilirken de kullanıldığı için, araştırmanın metodolojisine dair hususların öncelikli olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle izleyen Bölüm 2’de araştırmada kendileriyle hareket edilen metodolojik ilkeler ile verilerin derlenmesi ve analizinde takip edilen usul ile tekniklerin neler oldukları, araştırmanın tasarımı, kendileriyle mülakat yapılan bireylerin sosyo-demografik durumları (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medenî durum, ikâmet edilen yerleşim yeri ve yaşanılan mesken türü, vb.) hakkındaki bilgiler onların anonimliklerini koruyacak şekilde takdim edilmektedir.

Üçüncü bölümde günlük hayatın nasıl kavramsallaştırılması gerektiği sorusundan hareketle gündelik olan/gündelik olmayan arasında sürdürülen ve gündelik olanın *doxa*, *historia*, *vita activa*, ortak duyu, deneyim, sahici olmayan kendilik, aşağı/popüler kültür,

yaşam dünyası (*lebenswelt*) gibi kavramlar üzerinden karşıtlık ilişkisine mahkûm edilmesiyle ortaya çıkan temel kavramsallaştırma sorunları takdim edilmektedir. Bu bölüm boyunca, ilgili literatürde kendisi *günlük hayat* değil “gündelik hayat” biçiminde ifade edilen günlük hayatın kavramsal açıdan bir tarihten yoksun olduğu tezinin hangi temellere dayandığı incelenmekte ve mevcut kuramsal yaklaşımların pratik yeterliliği tartışmaya açılmaktadır.

Dördüncü bölümde, araştırmanın ampirik verilerinden hareketle, üçüncü bölümde takdim edilen kavramsallaştırma sorunlarının nasıl giderilebileceği ele alınmakta ve “gündelik hayat” onun mahiyet ve vasıfları alışkanlıklar, rutin ve tekrarlılığın yeniden konumlandırılması ve emek, çalışma ve üretimin kavramsallaştırma işleminde merkezîleştirilmesinin gerekçelendirilmesi ile “günlük hayat” olarak yeniden kavramsallaştırılmaktadır.

Beşinci bölümde günlük hayatın hangi faaliyetleri içerdiği, bu faaliyetlerin maksatları, önem ve öncelik dereceleri, tekrar sıklıkları, zamansal ve mekânsal konumlanışları ile sonuçlarının devralınabilirliklerine göre değişen vasıfları takdim edilmekte ve bir günlük zaman birimindeki kümelenme biçimleri ele alınmaktadır.

Altıncı bölümde, emek, çalışma ve üretime atfedilen anlamlar temelinde günlük faaliyetlerin kümelenmeleriyle ilintili olarak nasıl örgütlendikleri ve günlük hayatın faillerin müracaat ettikleri manevralar ile nasıl üretildiği ve yeniden üretimsel emek sürecinin mahiyeti ortaya koyulmaktadır.

Yedinci bölümde günlük hayatın çalışma dışı zaman, boş zaman ve serbest zaman kavramlarına atfedilen anlamlar temelinde esas itibariyle zaman bağlamında nasıl üretildiği ve yeniden üretildiği ele alınmakta ve günlük faaliyetlerin örgütlenmelerinde yerleşim yeri ve meskenin mekânsal tesiri ortaya koyulmaktadır.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE KENDİLERİYLE MÜLAKAT YAPILAN BİREYLERE İLİŞKİN BİLGİLER

Ampirik araştırmalarda sorunsalın çerçevesinin çizilmesi ve maksadın ortaya koyulmasıyla takip edilecek yöntem ve kullanılacak teknikler de büyük ölçüde belirginlik kazanmış olmaktadır. Bu durum hangi konunun ne maksatla ne tür beklentiler içinde ve nasıl araştırıldığıнын birbiriyle ilişki içinde olduğuna gönderme yapmakta (Sayer, 2000, s. 4); dolayısıyla araştırma sürecinin bu unsurları, yöntemin belirlenmesinde açık bir tesire sahip olmaktadır.

Giriş'te ve Bölüm 1'de de ifade edildiği üzere, bu araştırma faillerin günlük hayat, çalışma, üretim, emek, boş zaman ve serbest zamanın her birine ne anlam attedikleri, günlük zamanı farklı faaliyetlere nasıl taksim ettikleri, hangi faaliyetleri gerçekleştirmeyi sürdürürken hangilerinden kaçındıklarını ve çalışma ile emeği bu sürecin neresinde konumlandıkları hakkındadır. Onların bu konumlandırma biçiminden hareketle araştırmanın aydınlatmak istediği temel sorun, araştırmacı ve felsefecilerin kendileri tarafından oluşturulmuş kavramlar vasıtasıyla ve yine kendilerinin entelektüel/normatif gündemlerinin maksadına uygun olarak vasıflarını anlamaya ve yorumlamaya çalıştıkları günlük hayat algısı karşısında, öznelere kendi faaliyetlerine bağlamış oldukları anlam gereğince ifadesini bulan günlük hayatın vasfının ne olduğudur.

Ampirik bir araştırma sürecinde böyle bir amaca erişilebilmesini mümkün kılan araştırma yöntemi genel olarak *yoğun (intensive) araştırma* (Sayer, 2000, s. 242-243) olarak ifade edilmektedir. Bu tür bir araştırmada faaliyetlerin sıklık, enderlik, genellik gibi vasıfları hakkındaki verilerle istatistiksel betimleme yapmak amaçlanmamaktadır. Aksine, tekrarın ne anlama geldiği, hangi faaliyetlerin ne maksatla tekrar edildiği veya tekrar edil(e)mediği, tekrarlarla birlikte kesinti ve/veya aksaklıkların failler için ne anlam taşıdığıнын, ezcümle günlük hayatı örgütleme sürecinin ve bu suretle onun toplumsal mahiyetinin nasıl ortaya çıktığının tespit edilebilmesi amaçlanmaktadır. Bu amacı

gerçekleştirmek üzere araştırmanın tasarımı ve verilerin derlenmesinde izlenmiş olan yöntem ana başlıkları ile şu şekildedir:

2.1. MÜLÂKAT KÜMESİNİN BELİRLENMESİ

Konu ile ilgili kuramsal tartışmalarda gelir getirici bir işte çalışmaya günlük zamanın örgütlenmesinde çalışma/çalışma dışı zaman, çalışma/boş zaman ya da çalışma/serbest zaman ikilikleri üzerinden başat bir rol atfedilmektedir. Bu nedenle araştırmada kendilerinden veri derlenecek olan bireylerin seçiminde öncelikli olarak onların “çalışan”, “emekli”, “işsiz” gibi vasıflardan hangilerine sahip oldukları dikkate alınmıştır. Ancak yoğun araştırmalarda hangi araştırılan grubuyla çalışılacağına, veri toplama sürecinin dinamikliği ve öğreticiliği nedeniyle asıl hüviyetine *yolda* erişme esnekliği bulunmaktadır (Sayer, 2000, s. 244). Nitekim araştırmanın kılavuz çalışma (ilk 3 mülâkat) safhasında yapılmış olan mülâkatlardan elde edilen sonuçlar, bu vasıfların yetersiz olduklarını ortaya koymuş ve mülâkat kümesinin, amaçlı örnekleme usulü esas alınarak, araştırmanın odağı açısından daha zengin veri sağlayabilecekleri anlaşılan (Patton, 2001 s. 230) bireyleri de içerecek şekilde genişletilmesinde yarar olduğu kanaatine varılmıştır. Bu nedenle hâlihazırda gelir getirici bir iş yapmasa da daha önce bir ya da birkaç farklı işte çalışmış, uygun bir iş bulamadığı ya da artık çalışmak istemediği için çalışmayan, emekli olsa da çalışmaya devam eden, bir işte çalışıyor olsa da bir daha çalışmamak üzere işi bırakmak isteyen gibi tek bir vasıf altında kategorileştirilmeleri mümkün olmayan bireylerin de mülâkat kümesine dâhil edilmesinin uygun olacağı görülmüştür.

Mülakatlar 13 Nisan 2019-5 Mart 2020 tarihleri arasında yapılmış ve 26’sı kadın 21’i erkek toplam 47 bireyle derinlemesine mülâkatlar gerçekleştirilmiştir. Kendileriyle mülâkat yapılmış olan bireylerin kimler oldukları ve bazı temel sosyo-demografik vasıfları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin meslekleri geniş bir yelpazeye sahip olup bu bireyler arasında akademisyen, insan kaynakları uzmanı, bilişim uzmanı, kombi ustası, hizmetli, sekreter, fabrika işçisi, işletmeci, kuaför, emlakçı, otel çalışanı, aşçı, proje danışmanı, asker, motor ustası, öğretmen, kırtasiyecisi, reklamcı, büro çalışanı, özel güvenlik görevlisi, adli memur, taksici, güreş eğitmeni, girişimci, inşaat ustası, sigortacı, ziraat mühendisi, ev işçisi, kantinci, satış elemanı, garson, tarım işçisi, kahvehane işletmecisi, ücretli öğretmen, kasiyer, güzellik uzmanı, reyon görevlisi, marangoz, çiftçi, arıcı, teknisyen, çiçekçi, konut satış elemanı, çocuk bakıcısı, pazarlamacı olarak çalışmış ya da şu an bu meslekleri yapan bireyler bulunmaktadır.

Tablo 1: Kendileriyle Mülâkat Yapılan Bireyler Hakkında Bilgiler

Mülâkat Kodu ve Tarihi	Kendisiyle Mülâkat Yapılan Birey Hakkında Bilgiler
M1 (11.04.2019)	1990 doğumlu, kadın, evli, Konya’da bir sitede yaşıyor. Doktora öğrenimine devam ediyor, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M2 (13.04.2019)	1986 doğumlu, erkek, bekâr, Karaman’da ailesiyle birlikte bir apartman dairesinde yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapmıyor, daha önce gelir getirici işlerde çalışmış.
M3 (21.04.2019)	1992 doğumlu, erkek, bekâr, Karaman’da ailesiyle birlikte bir apartman dairesinde yaşıyor. Yüksek lisans mezunu, doktora hazırlanıyor, gelir getirici bir iş yapmıyor. Daha önce farklı gelir getirici işlerde çalışmış.
M4 (15.05.2019)	1981 doğumlu, kadın, evli, iki çocuğu var, Karaman’da bir apartman dairesinde yaşıyor. Yüksek lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M5 (20.05.2019)	1968 doğumlu, erkek, evli, iki çocuğu var, Konya’da bir apartman dairesinde yaşıyor. Yüksek lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M6 (18.06.2019)	1995 doğumlu, erkek, bekâr, Karaman’da bir apartman dairesinde yalnız yaşıyor, daha önce Karaman’ın ilçelerinden birine bağlı bir köyde yaşamış. Lisans öğrenimine devam ediyor, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M7 (18.06.2019)	1977 doğumlu, erkek, evli, üç çocuğu var, Karaman’da bir sitede yaşıyor. Ön lisans öğrenimine devam ediyor, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M8 (19.07.2019)	1984 doğumlu, erkek, bekâr, Karaman’da bir apartman dairesinde yalnız yaşıyor. Ön lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.

M9 (19.07.2019)	1992 doğumlu, kadın, bekâr, Karaman'da ailesiyle birlikte bir apartman dairesinde yaşıyor. Ön lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M10 (20.07.2019)	1991 doğumlu, kadın, bekâr, Karaman'da ailesiyle birlikte bir apartman dairesinde yaşıyor. Yüksek lisans mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M11 (20.07.2019)	1993 doğumlu, kadın, bekâr, Karaman'da bir apartman dairesinde yalnız yaşıyor. Yüksek lisans mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M12 (24.07.2019)	1961 doğumlu, kadın, evli, bir çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. Ortaokul terk, daha önce gelir getirici bir işte çalışmış, şu an gelir getirici herhangi bir iş yapmıyor.
M13 (24.07.2019)	1959 doğumlu, kadın, bekâr, bir çocuğu var, Karaman'da bir apartman dairesinde yalnız yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapmıyor, daha önce gelir getirici işlerde çalışmış.
M14 (26.07.2019)	1984 doğumlu, kadın, evli, iki çocuğu var, Karaman'da bir apartman dairesinde yaşıyor. İlkokul mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M15 (26.07.2019)	1983 doğumlu, kadın, bekâr, iki çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. İlkokul mezunu, gelir getirici bir iş yapmıyor, daha önce farklı gelir getirici işlerde çalışmış, tekrar bir işte çalışmayı düşünüyor.
M16 (01.08.2019)	1960 doğumlu, erkek, evli, üç çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. Ortaokul mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M17 (03.08.2019)	1990 doğumlu, erkek, bekâr, ailesiyle birlikte Karaman'da yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M18 (05.08.2019)	1984 doğumlu, erkek, bekâr, ailesiyle birlikte Karaman'da yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M19 (05.08.2019)	1985 doğumlu, erkek, bekâr, Şanlıurfa'da ev arkadaşlarıyla bir apartman dairesinde yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M20 (06.11.2019)	1978 doğumlu, erkek, evli, bir çocuğu var, Karaman'da bir sitede yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M21 (06.11.2019)	1965 doğumlu, kadın, evli, iki çocuğu var, Karaman'da müstakil bir evde yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M22 (06.11.2019)	1986 doğumlu, kadın, evli, iki çocuğu var, Karaman'da bir apartman dairesinde yaşıyor. Ön lisans mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor ancak yakın zamanda herhangi bir işte çalışmayı bırakmak istiyor.
M23 (22.11.2019)	1986 doğumlu, kadın, evli, iki çocuğu var, Karaman'da bir apartman dairesinde yaşıyor. İlkokul mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.

M24 (25.11.2019)	1983 doğumlu, kadın, evli, iki çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. İlkokul terk, şu an gelir getirici bir iş yapmıyor, daha önce gelir getirici bir işte çalışmış.
M25 (25.11.2019)	1993 doğumlu, kadın, evli, bir çocuğu var, Karaman'da bir apartman dairesinde yaşıyor. Ortaokul mezunu, şu an gelir getirici bir iş yapmıyor, daha önce gelir getirici bir işte çalışmış ancak bundan sonra bir işte çalışmak istemiyor.
M26 (26.11.2019)	1980 doğumlu, erkek, evli, iki çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. Lise mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M27 (27.11.2019)	1971 doğumlu, erkek, evli, iki çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. Ortaokul terk, emekli, şu an düzenli olarak gelir getirici bir iş yapmıyor.
M28 (29.11.2019)	1983 doğumlu, kadın, evli, iki çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. Lise mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M29 (29.11.2019)	1986 doğumlu, kadın, evli, bir çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M30 (04.12.2019)	1988 doğumlu, kadın, bekâr, ailesiyle birlikte Karaman'da yaşıyor. Doktora öğrenimini sürdürüyor. Şu an gelir getirici bir iş yapmıyor ancak daha önce böyle bir işte çalışmış.
M31 (10.12.19)	1960 doğumlu, erkek, evli, 5 çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. Lisans terk, emekli ancak gelir getirici bir iş yapmayı sürdürüyor.
M32 (10.12.2019)	1964 doğumlu, erkek, evli, iki çocuğu var, Karaman'da bir apartman dairesinde yaşıyor. Lisans mezunu, emekli ancak gelir getirici bir iş yapmayı sürdürüyor.
M33 (11.12.2019)	1961 doğumlu, erkek, evli, altı çocuğu var, Karaman'da müstakil bir evde yaşıyor. İlkokul mezunu, emekli fakat gelir getirici bir iş yapmaya devam ediyor.
M34 (11.12.2019)	1968 doğumlu, erkek, evli, üç çocuğu var, Karaman'da yaşıyor. İlkokul mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M35 (18.12.2019)	1991 doğumlu, erkek, bekâr, İstanbul'da bir sitede yalnız yaşıyor. Lisans öğrenimine devam ediyor, gelir getirici bir iş yapıyor.
M36 (06.02.2020)	2001 doğumlu, kadın, bekâr, Ankara'da ailesiyle birlikte yaşıyor. Lisans öğrenimine devam ediyor, şimdiye kadar gelir getirici herhangi bir işte çalışmamış.
M37 (06.02.2020)	1983 doğumlu, erkek, bekâr, Ankara'da ailesiyle birlikte yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.

M38 (06.02.2020)	1984 doğumlu, kadın, bekâr, Ankara’da ailesiyle birlikte yaşıyor. Lisans mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M39 (06.02.2020)	1969 doğumlu, kadın, evli, bir çocuğu var, Ankara’da yaşıyor. Lise mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M40 (06.02.2020)	1989 doğumlu, kadın, evli, Ankara’da yaşıyor. Yüksek lisans mezunu, gelir getirici bir işte çalışıyor.
M41 (06.02.2020)	1979 doğumlu, kadın, evli, Ankara’da yaşıyor. Lise mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.
M42 (06.02.2020)	1988 doğumlu, kadın, bekâr, Ankara’da yaşıyor. Yüksek lisans terk, gelir getirici bir iş yapıyor.
M43 (07.02.2020)	1965 doğumlu, kadın, bekâr, bir çocuğu var, Ankara’da yaşıyor. Lise mezunu, gelir getirici herhangi bir iş yapmıyor.
M44 (07.02.2020)	1968 doğumlu, kadın, evli, iki çocuğu var, Ankara’da yaşıyor. İlkokul mezunu, şu an gelir getirici bir iş yapmıyor, daha önce gelir getirici bir işte çalışmış.
M45 (07.02.2020)	1978 doğumlu, kadın, evli, bir çocuğu var, Ankara’da yaşıyor. Lise terk, şu an gelir getirici herhangi bir iş yapmıyor, daha önce kısa süreli olarak bir işte çalışmış.
M46 (08.02.2020)	1994 doğumlu, erkek, bekâr, Ankara’da ailesiyle birlikte yaşıyor. Doktora yapıyor, şimdiye kadar gelir getirici herhangi bir işte çalışmamış.
M47 (05.03.2020)	1970 doğumlu, erkek, evli, iki çocuğu var, Karaman’da yaşıyor. Lise mezunu, gelir getirici bir iş yapıyor.

2.2. KATILIMCILARA ERİŞİM VE MÜLÂKAT SÜRECİ

Kendisiyle mülâkat yapılan bireylerle doğrudan ya da aracılar vasıtasıyla irtibata geçilmiştir. Kendilerinden randevu talep edilirken onlara araştırmanın konusu, mülâkat cetvelinin içerdiği sorular, mülâkatın takriben ne kadar sürebileceği hakkında bilgi verilmiş; kendileri tarafından izin verilmesi hâlinde mülâkatın ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınacağı ve araştırmanın Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından onaylanmış bir araştırma olduğu (bkz. Ek 2) ifade edilmiştir. Ayrıca mülâkat için uygun bir zamanın ve yerin kendileri açısından neresi olacağı (ev, işyeri, sakın bir kafe veya araştırmacının kendi işyeri) da kararlaştırılmıştır. Mülâkatlara başlamadan önce

kendilerine gönüllü katılım formu (bkz. Ek 3) takdim edilerek mülâkata açık rızayla katılım sağladıkları kayıt altına alınmış; bu belgeler dosyalanarak yalnızca araştırmacının erişimine açık olacak şekilde arşivlenmiştir.

Mülâkatların sonlandırılmasında alınan yanıtların tekrarlamaya başlaması esas alınmış olmakla birlikte, yapılması planlanan son birkaç mülâkat covid-19 salgının Türkiye'ye de sıçramasıyla ülke genelinde uygulanan tedbirler gereği iptal edilmek zorunda kalınmıştır. Mülâkatların en uzununu 1 saat 42 dakika, en kısası 21 dakika sürmüş olup, bütün mülâkatlar tek aşamalı yani ara vermeden yahut ikinci kez görüşme yapmaya gerek olmaksızın tamamlanmıştır. Bununla birlikte salgın nedeniyle evde kalma süresinin artmasının günlük hayatın sürdürülmesinde ne tür değişiklikler yaratmış olabileceğini anlamak üzere kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin üçüne telefonla tekrar ulaşılmış ve kendileriyle 30-35 dakikalık ek mülâkatlar yapılarak kayıt altına alınmıştır. Bir mülâkatın diğerlerine kıyasla çok kısa (21 dakika) sürmüş olması ise kendisiyle mülâkat yapılan bireyin araştırmacının ek sorularla müdahalesine rağmen kendisine yöneltilen sorulara çok kısa yanıtlar vermeyi tercih etmiş olmasından kaynaklanmıştır.

Mülâkatların 35'i Karaman'da, 12'si Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Bu kentlerin seçiminde araştırmacının kendisiyle mülâkat yapılacak olan bireylere daha kolay ulaşabilecek olması esas alınmış olmakla birlikte yaşanan yerin, kır-kent, metropol-taşra gibi ayrımlar temelinde, günlük hayatın örgütlenmesindeki muhtemel tesiri hakkında karşılaştırma imkânı sağlayabilecek olması da göz önünde bulundurulmuştur. Ancak yaşanan yer, bu araştırmada temel olarak bu kentlerde günlük hayatın nasıl örgütlendiğinin tespit edilmesi amaçlanmadığından, mülâkat kümesine ilişkin bir tabakalandırma kıstası teşkil etmemektedir. Aksine, yaşanan yerin bu araştırma açısından önemi günlük hayatın mekânsal bağlamını oluşturması olup, araştırmada günlük hayatın özel olarak Karaman ya da Ankara'da nasıl örgütlendiği ile ilgilenilmemektedir. Ayrıca, mülâkatlar bu iki kentte gerçekleştirilmiş olmalarına rağmen kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin her biri bu iki kentten birinde ikâmet etmemektedir. Aksine, bazıları iş nedeniyle bu kentlerden birinde bulunsalar da aslında başka kentlerde yaşamakta ve dolayısıyla geçici süreliğine bu kentlerde bulunmakta olan kişilerdir. Çalışma kapsamında kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin esas ikamet

ettikleri yerler şu şekildedir: Ankara (11 kişi), Karaman (32 kişi), Konya (2 kişi), İstanbul (1 kişi), Şanlıurfa/Siverek (1 kişi). Ayrıca bu bireylerden 4'ü İzmir, 1'i Eskişehir, 5'i Konya, 2'si Şanlıurfa, 1'i Şırnak, 1'i Gaziantep, 2'si Sivas, 1'i Ordu, 1'i Ordu/Fatsa, 1'i Artvin, 1'i Antalya, 1'i Mersin/Silifke, 1'i Mersin/Mut, 1'i Muğla, 2'si Kütahya, 1'i Isparta, 1'i Aydın'da olmak üzere farklı yerlerde ve 1'i İngiltere, 2'si Almanya, 1'i Türkmenistan, 1'i Dubai'de olmak üzere başka ülkelerde de yaşamış bireylerdir.

Mülâkatlarda kuramsal varsayımların sahaya empoze edilmesine engel olmayı sağlayan (Layder, 2013, s. 97), her bir soruda belirli bilgilerin alınmasının esas olduğu daha esnek bir ifadelendirme içeren, soruların sıralaması belirli olmakla birlikte bu sıralamanın katı bir biçimde takip edilmediği, araştırma sorunsalıyla ilgili yeni bilgilerin keşfedilmesine imkân tanıyan (Merriam, 2009, s. 90) yarı yapılandırılmış bir mülâkat cetveli kullanılmıştır (bkz. Ek 4: Mülâkat Cetveli). Buna göre, her bir soru her mülâkatın kendi seyri dikkate alınarak ve kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin yanıtlarının belirlediği bağlantılar içinde bağlama uygunlaştırılarak yöneltmiştir. Araştırma sorunsalıyla doğrudan ilgili olduğu anlaşılan yeni hususlar gündeme getirildiğinde, bunların derinleştirilmeleri için kendilerine ek sorular yöneltmiştir.

Mülâkat soruları kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin sosyo-demografik özellikleri, dinî inanç ve siyasî görüşleri ile günlük hayat, çalışma, emek, boş zaman ve serbest zaman olmak üzere toplam altı farklı başlık altında toplanmıştır. Belirtilen bu başlıklar altında, bunların her birine yüklenen anlamın yoklanması esas olmak üzere kendileriyle mülâkat yapılan bireylere bir gün ve bir hafta içinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin neler oldukları, bu faaliyetlerin kendileri için taşıdıkları anlam ve önemin ne olduğu, faaliyetleri tamamladıklarını düşünüp düşünmedikleri, ne sıklıkta tekrar ettikleri, bu faaliyetlere ne kadar süre ayırdıkları sorulmuştur. Ayrıca, günlük hayatta en çok emek sarf edilen ve emek sarf edilmekten kaçınılan hususların neler oldukları, çalışma olarak görülen ve çalışmadan sayılmayan faaliyetlerin neler oldukları, kendilerinin değerlendirmesi ile boş zamanda ve serbest zamanda gerçekleştirilen faaliyetlerin neler oldukları ve hiçbir şey yapmamaktan ne anladıklarına dair sorular da yöneltmiştir.

Kılavuz çalışma olması amacıyla yapılan mülâkatlarda, Inglis'in (2005, s. 1-2) de işaret ettiği gibi, failerin günlük hayatları oldukça rutin olduğu için onun hakkında niçin konuşmaları gerektiğini kavramakta zorlanmaları, bunlar hakkında konuşmak isteseler dahi bu kez de bunu nasıl yapacaklarını bilememelerinden kaynaklanan zorluğun bir ifadesi olarak, bazı sorulara kestirme yanıtlar verilebildiği görülmüştür. Bunun üstesinden gelmek üzere mülâkat cetveli taslağında birkaç sorunun yeri değiştirilirken, birkaç soruda ise anlam muhafaza edilerek ifade değişikliğine gidilmiştir. Örneğin, “*gündelik hayatınızda hangi işler/etkinlikleri yaparsınız, bir (tam) gününüzü nasıl geçirirsiniz?*” sorusunun kısaca ve üstünkörü cevaplanabildiği görüldüğünden, daha detaylı bilgi edinebilmek için soru “*sabah uyandıktan sonra gün bitene kadar neler yaparsınız?*” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişikliklerden sonra kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin ilk yanıtlarında yer vermedikleri yüz yıkama, diş fırçalama, duş alma, kahvaltı etme, temizlik yapma gibi herkes tarafından her gün yapıldığı varsayıldığı için ifade etmeye gerek görülmeyen eylemler ve bu eylemlere ayrılan süre hakkında bilgi edinmek mümkün olmuştur. Benzer şekilde “*yaptığınız bu işlerin/etkinliklerin hangilerini diğer günlerde de tekrarlıyorsunuz?*” sorusu “*en sık neler yaparsınız*” biçimine dönüştürülmüş; “*yaptığınız bu işlerin/etkinliklerin hangilerini tekrarlamıyorsunuz?*” sorusu “*ara sıra, nadiren yaptığınız şeyler var mı?*” şeklinde yeniden ifade edilmiştir. Bu değişikliklerin bir gereklilik olarak ortaya çıkması, tekrarın failer nazarında bu denli soyut olmadığı ve esas itibarıyla günlük faaliyetlerin motamot bir tekrarlılık içinde gerçekleştirilmediğinin anlaşılmasına imkân tanımıştır. Bu durum “*gündelik ve haftalık olarak yaptığınız bu işler/etkinlikler sona eren işler mi?*” sorusunun daha iyi işleyebilmesi için, “*bu işler tamamladığınız, bitirdiğiniz işler mi?*” olarak değiştirilmesinde de ortaya çıkmış; böylece sonlandırma ile bitirme/tamamlama arasında bir fark olduğu, ikincisinin ise ekseriyetle geçici bir mahiyet arz ettiği tespit edilebilmiştir.

Öte yandan, yine kılavuz çalışma esnasında, katılımcılara “çalışma”nın anlamıyla ilgili soru yöneltildiğinde, çalışmanın gelir getirici işlerle sınırlandırılıp sınırlandırılmadığını anlamak üzere ek olarak sorulan ve o “işlerin bir para karşılığı yapıldığı için mi çalışma olarak görüldüğü”nü içeren soru, sıklıkla “her şey para değil” gibi ücretin tâlî bir amaç olduğu ve kendisine yüklenen değer bakımından, maddî çıkarın üstünde görülen başkaca hususların olduğu yönünde cevaplar alınmasına mahal vermiştir. Bu durumun mülâkat

odağından sapmaya yol açtığı fark edilmiş ve araştırmacı tarafından kastedilenin ne olduğu hakkında açıklama yapma mecburiyeti doğurmuştur. Bu sorunun üstesinden gelmek ve mülâkatı daha akıcı hâle getirmek için bireylerin gelir getirici bir işte çalışma durumları, çalışıyorlarsa ne tür bir işte çalıştıkları ya da neden çalışmadıkları gibi sorular demografik sorular bölümünde kendilerine yöneltilmek yerine, mülâkat cetvelinin çalışmanın anlamı ve önemini öğrenmeyi amaçlayan ilgili bölümüne alınmış ve bu bölümün başlangıç sorusu olarak kendilerine yöneltilmiştir. Günlük hayatın düzenlenmesinde herhangi bir siyasi kanaat veya inanç ile dinî inanç ve değerlerin dikkate alınıp alınmadığı ve bunların günlük hayatın düzenlenmesinde kendilerine kılavuzluk edici olup olmadığına ilişkin sorular, mülâkat cetvelinin günlük hayatın anlamı ve yapılan faaliyetler bölümündeki sorulara verilen yanıtlarda bağlantı kurulması mümkün yanıtlar varsa o yanıtların ardından, yoksa da bu bölümün sonunda sorulmuştur.

Kılavuz çalışma sonuçları dikkate alınarak mülâkat cetveli taslağında yapılmış olan bu değişikliklere rağmen zaman zaman “bunlardan rutin olduğu için söz etmeme gerek yok” gibi ifadelerle karşılaşmaya devam edilmiştir. Bunun kendi başına önemli bir sonuç teşkil ettiği dikkate alınarak, “rutin olduğu için bahsedilmeyen şeylerin neler olduğunun” anlaşılmasına yönelik ek sorular yöneltilmiştir. Bu değişikliklerden sonra, her bir mülâkatın kendi seyri içinde, kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin günlük hayatlarından bahsetmeye daha istekli bir hâle geldikleri gözlemlenmiş, böylece mülâkat ilerledikçe yeterli yanıt alınamayan sorularda kendiliğinden açılma olmuş veya bu soruların kendilerine yeniden yöneltilmesine uygun bir bağlamın oluşmuş olması nedeniyle yanıtlarının alınması mümkün olmuştur. Bu durum failerin günlük hayatlarından söz etmelerinin aslında belirli bir süreliğine zor gelebildiği, bunların bir başkası tarafından da söz edilmeye değer buldukları anlaşıldığında, bilâkis tafsilatlı olarak anlatılabildiğini (Ehn ve Löfgren, 2009, s. 99) göstermiştir.

Mülâkatlar esnasında “mülâkata dâhil olma” ve “mülâkata müdahale etme” olmak üzere iki farklı araştırmacı konumuyla hareket edilmiştir.¹ Mülâkata dâhil olma konumunda

¹ Bu konuların neye atıfta buldukları araştırmacının (Kurtoğlu, 2021) “Gündelik hayatın ampirik olarak araştırılmasında özne-nesne ilişkisi ve araştırmacının metodolojik konumlanma stratejileri, (*Strata: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 8: 179-206) başlıklı çalışmasında ifade edilmiştir.

araştırma odağının muhafaza edilebilmesi, kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin yanıtlarının doğal akışı içinde yer verdikleri ve ilk bakışta soruyla ilgisiz gibi görünen bilgilere özellikle dikkat edilmesi, bu bilgilerin eğer söz konusuysa eksik ya da yetersiz olan yanıtların derinleştirilebilmeleri için ek sorulara dönüştürülmesi, hakkında daha önce uzun uzadıya ya da hiç düşünülmediği anlaşılan hususlar hakkında düşünmeye teşvik edici *sesli düşünme* sorularının yöneltilmesi, soruların anlamının muhafaza edilerek dönüştürülmesi ya da tersinden sorulması ve geçiştirilen ya da farkında olunmadan araştırma bağlamından uzaklaşıldığı durumlarda soruların, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin daha önceki sorularda verdiği bilgiler kullanılarak, onun özgün deneyimden hareketle, *içerden* sorulmasıyla mülâkatlara etkin bir biçimde dâhil olunmuştur.

Müdahaleci konumda ise kendisiyle mülâkat yapılan bireylerin verdikleri yanıtlardaki çelişkili görünümünün kaynağının tespit edilerek giderilebilmesi, oldukça katı görünen tutum ve kanaatlerin anlamının derinleştirilmesi ve bu mahiyete nasıl eriştiklerinin anlaşılması, karşıtlık içinde ifade edilen hususların bir zorunluluk teşkil edip etmediğinin yoklanması için ek sorular yöneltmesi ile yanıtlama ediminin, araştırma odağıyla irtibatı içinde ve kendi doğal akışında ortaya çıkararak devam etmesine yönelik müdahalede bulunulmuştur. Bununla birlikte bu konumun bir gereği olarak mülâkatlara araştırmacıda uyandırılan beklentiyle uyumlu yanıtlar alınması yönünde herhangi bir teşebbüste bulunmaktan kati surette kaçınma dolayımında da müdahalede bulunulmuştur.

Kendisiyle mülâkat yapılan bireylerle irtibata geçilerek kendilerinden randevu alınması ve mülâkat yerinin belirlenmesi gibi ön işlemler ya da mülâkatların tüm sorulara yanıt alınacak şekilde tamamlanması ile mülâkat alanının ihtiyaç duyulduğunda geri dönmeye fırsat tanıyacak şekilde bağlar kurularak terk edilmesi gibi veri toplama sürecinin farklı aşamalarında, aşılması güç bir engelle karşılaşılmamıştır. Ancak her bir aşamada sürecin yavaşlamasına yahut sekteye uğramasına mahal verecek bazı güçlüklerin üstesinden gelmek gerekmiştir.

Bu güçlüklerden ilki randevuların beklendiği kadar erken tarihe alınamamış olmasının veri toplama sürecinin daha uzun bir zamana yayılmasına mahal vermiş olması ve yukarıda belirtildiği gibi covid-19 salgını nedeniyle uygulanan kısıtlamaların, veri

toplama sürecinin araştırmacının isteği dışında sonlandırılmasını zorunlu kılmasıdır. Beklenen tarihlerde randevu alınamadığı durumlarda mevcut mülâkatların gözlem notları gözden geçirilmiş ve araştırmanın literatür taraması gibi bir yandan sürdürülmesi mümkün olan diğer kısımları üzerinde çalışılmaya devam edilmiştir.

Bir diğer güçlük Karaman’da kendisiyle mülâkat yapılmak istenen özellikle 50 yaş üstü erkek bireylerin, bir kadın araştırmacıyla görüşmekten çekindiklerini belirterek mülâkat talebini geri çevirmeleridir. Bu durum hatır ve/veya itibar yönünden daha etkili olduğu düşünölen araçların devreye sokulmasıyla bir ölçüye kadar aşılmış ancak gene de bu özellikler taşıyan daha fazla bireyle mülâkat yapılması mümkün olmamıştır.

Bu durumla bağlantılı olarak gündeme gelen bir diğer güçlük, kendisinden mülâkat için randevu alınan erkek bir bireyin, mülâkat yerine önceden bilgi vermeksizin, eşiyle birlikte gelmiş olmasıdır. Bunun bir yönüyle hem araştırmacı hem de mülâkat yapılan bireyin kendisi ve eşi için bir çeşit “güvenli bölge” yaratmak amacıyla tercih edilmiş olabileceği düşünöldüğünden ve soruların herhangi bir mahrem konuyla ilgisi bulunmadığından, eşinin mülâkat alanı dışında beklemesi talep edilmemiştir. Bu nedenle kendisiyle mülâkat yapılan bireyin, özellikle bir baba ve eş olarak kendisini sorumlu gördüğü değer yüklü faaliyetler hakkındaki yanıtlarının, eşi yanında değilken daha farklı olma ihtimali bulunmakla birlikte, ilgili yanıtların ne ölçüde etkilenmiş olduğu hakkında kesin bir hükümde bulunmak mümkün olmamıştır.

Benzer bir durum kendisiyle mülâkat yapılacak olan bir bireyin, mülâkat için randevu verilen saatte evde bir misafirinın olması nedeniyle, kendisiyle yalnız görüşmenin mümkün olmamasında da ortaya çıkmıştır. Kendisi laf arasında o sırada evde ahabını ağırlayacak bir başka kişi bulunmadığını belirttiği için, kültürel olarak misafirin ağırlanmasına atfedilen önem göz önünde bulundurulmuş ve soruların mahiyeti hakkında mesnetsiz şüphe yaratmamak adına kendisiyle misafirinın hazır ve müdahil olmadığı bir şekilde mülâkat yapma talebinde bulunulmamıştır. Aynı durum Karaman’da esnaflık yapan ve kendilerine ulaşmakta zaten zorluk çekilmiş olan dört erkek bireyle yapılan mülâkatlarda da ortaya çıkmıştır. Bu mülâkatlar kendileriyle mülâkat yapılan bireylerden birinin dükkânında yapıldığı için kendisi diğer mülâkatlar sırasında, genelde başka bir

işle uğraşsa da, orada bulunmuştur. Ancak bu durum zaman zaman sorulara verilen yanıtların gerçekte öyle olmadığı hakkında şaka yollu müdahaleleri sayesinde, yanıtların değiştirilmesi yönünde olmamakla birlikte daha detaylı bir biçimde gerekçelendirilmelerine katkı sağlamıştır.²

Kendisiyle mülâkat yapılmak istenen bireylerle, araçlar üzerinden irtibat kurulmaya çalışıldığında, araştırmacının kendi isteği dışında, *üniversite hocası* olarak takdim edilmesinin, verilecek yanıtları etkileme ya da onlarda soruları *yanlış* yanıtlama endişesi yaratma ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Buna mahal vermemek için mülâkata başlamadan önce gönüllü katılım formunda yer alan bilgiler vurgulanmış ve kendilerini rahat hissetmeleri için gerektiğinde mülâkata geçiş aşamasında daha uzun süre kalınmıştır. Bu takdim şeklinin yarattığı muhtemel etkilerin kırılabilmesi için kendileri ile araştırmacı arasında toplumsal konum ve bilgi birikimi bakımından herhangi bir hiyerarşik farklılığın bulunmadığı ve araştırma açısından özgün hayat deneyimlerinin kendi başına oldukça değerli olduğu sözlü olarak belirtilmiştir. Bu durum her bir mülâkat için alana girme, mülâkatı tamamlama ve alanı terk etme aşamalarında yalnızca araştırmacı kimliğiyle hareket edilmesinin yeterli olmadığını ve tüm bu aşamaların keskin bir dakiklik içinde kat edilmesinin, derinlemesine mülâkatların aynı zamanda insanî bir toplumsal etkileşim alanı olması nedeniyle, uygun olmadığına gönderme yapmaktadır.

Nitekim bu kez kendileriyle mülâkat yapılan bireylerin araştırmacıya kişisel sorular (yaş, memleket, medenî durum ya da İslâm dinine inanıp inanmama durumu) sormaya başlamaları, ortalama 65-70 dakika süren mülâkat sürecinde *aranın ısındığını* göstermekle birlikte, araştırmacının kendileriyle kurmaya çalıştığı bağın geçici ya da *salt çıkar* sağlamak yönünde algılanmamış olduğunu düşündürmüştür. Öte yandan bu kişisel soruların yanı sıra kimi zaman araştırmacıya üniversitede çalışan bir ahbablarını tanıyıp tanımadığını sormalarının, bir anlamda üniversite çevresindeki sosyal sermayelerini artırma yönünde teşebbüste buldukları ve dolayısıyla kendisiyle mülâkat yapılan

² Örneğin kendisiyle mülâkat yapılan bireylerden birisi, zaman zaman eşini gezdirmek için arabayla bir yerlere götürdüğünden bahsederken, dükkân sahibi, eşi hastalandıktan sonra bunu yapmaya başladığını söyleyerek ona şaka yollu takılmıştır. Bunun üstüne mülâkat yapılan birey, sebebin bu olmadığını, önceden eşini gezdirmemesinin maddî imkânsızlıklarla ilgili olduğunu belirtme gereği duymuştur.

bireylerin de araştırmacıyla kurduğu bağı kalıcı kılmak istedikleri yönünde yorumlanması mümkündür.

Kendisiyle mülâkat yapılan bireylerin bilgi birikimlerini ve/veya kendi hayat deneyimlerini önemsemediklerini ya da fazla önemser görünmek istemediklerini, kimi zaman “biz cahiliz, okumadık” gibi cümlelerle dile getirdikleri olmuştur. Böyle durumlarda bu cümlelerin duymazdan gelinmesi yerine mutlaka araya girilerek aksi yönde düşünöldüğu belirtilmiştir. Öte yandan bu cümleyi sık sık tekrarlayan ilkokul mezunu bireylerden birinin, mülâkatla ilgisi bulunmasa da konuyu sürekli siyasete getirmesi, siyasetten söz etmenin esasen cahil olunmadığını göstermenin bir yolu olarak kabul edilmiş olabileceğini düşöndürmüştür. Bu durumun bir diğer iması da siyasî ve iktisadî meselelerin, mülâkatın odağını teşkil eden günlük hayatla kıyaslandığında ondan ayrı, daha önemli ve üzerine konuşulmaya değer göröldüğüdür.

Son olarak fabrikada çalışan bireylerle mülâkata başlamadan önce bu bireylerden bazılarının, kendilerinin ifade ettiği üzere, araştırmacının fabrika adına bilgi topladığını düşünmeleri nedeniyle çekinceli oldukları görölmüş; bu durum araştırmacının bu bireylerin güvenlerini kazanmasını bir parça zorlaştırmıştır. Bu nedenle araştırmanın fabrikayla herhangi bir ilgisi olmadığı, bunun kendilerine yöneltilecek olan sorulardan da anlaşılabilir ve eğer ihtiyaç duyarlarsa kendilerine ulaşılmasını sağlayan ve araştırmacıyı tanıyan araçlardan da bunun teyit edilebileceği ifade edilmiştir.

Mülâkatlar esnasında, derinlemesine mülâkat tekniğinde her biri kendi başına birer veriyi teşkil eden jest-mimik hareketleri dikkatle takip edilmiş; bu sayede sözlü ifadelerin asıl mahiyetinin derinleştirilmesi mümkün olmuştur. Bunun en tipik örneklerinden biri kendisiyle mülâkat yapılan bir bireyin günlük yaşamın sıradan olduğundan söz ederken kaşlarını çatıp, suratını ekşitmesi; ancak sıradanlığa yüklediği anlamı olumlu ya da olumsuz olarak dile getirmemiş olmasıdır. Bunun üzerine bu mimik hareketleri kastedilerek “yani bu sizin için olumsuz bir anlam mı taşıyor?” sorusu yöneltilmiş ve vurgulu bir evet yanıtı alınmıştır. Bu yolla kendisiyle mülâkat yapılan bireyin bu hususa atfettiği anlamın teyit edilmesi sayesinde, buradan edinilen ve araştırmanın odağı açısından oldukça kritik olan bu verinin analize dâhil edilebilir olması sağlanmıştır. Öte

yandan araştırmacı olarak tam aksine tasdikleme ya da şaşırma belirtisi olarak anlaşılabilir her hangi bir jest mimik hareketinden kaçınmaya özellikle gayret gösterilmiştir.

Son olarak kendisiyle mülâkat yapılan bir bireyin mülâkata giriş esnasında kendisini kötü/bilgisiz/eksik hissetmesine mahal verilmiş olduğunu düşündürmesi, ampirik araştırmalar sırasında kendisinden veri derlenen bireylere her hangi bir şekilde olumsuz tesirde bulunmama ilkesi gereği etik açıdan tedirginlik yaratmıştır. Kendisiyle mülâkat yapılan bireyin gönüllü katılım formunu uzun bir süre boyunca okuması ve formda doldurması beklenen kısımları doldurmaması, önce mülâkata rızası bulunmadığını düşündürmüş, tereddüt yarattığı düşünülen ses kayıt işleminin, güven telkin etme maksadıyla, araştırmacıyı da bağlayıcı bazı etik kurallara tâbî olduğu, bu kayıtların ikinci kişilerle paylaşılmasının mümkün olmadığı, bilgisayar ortamında dahi kendilerine atanan kodlarla anonim olarak kayıtlı bulunacağı bir kez de sözlü olarak vurgulanmıştır. Bunun üzerine bu konuda her hangi bir endişe taşınmadığı yanıtı alınmış ve endişeli görünmesinin nedeninin okuma yazmasının iyi olmamasıyla ilintili olduğu, ismini yazarken zorlandığının görülmesiyle anlaşılmıştır. Bu durum, araştırmacının mülâkat sürecini sekteye uğratma ihtimali gördüğü tedirgin edici hususlara fazlasıyla odaklanması, kendisiyle mülâkat yapılan birey açısından önem teşkil eden diğer sorunlara karşı hazırlıksız yakalanmasına mahal vermiştir. Ancak son kertede mülâkat, soruların kitabî bir bilginin değil, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin yalnızca kendisi tarafından en iyi biçimde yanıtlanabilecek olan deneyimleri ile fikir, tutum ve inançların öğrenilmesine yönelik olduğunu görmesiyle, bu tedirginlikten uzak bir biçimde tamamlanabilmiştir.

Veri toplama sürecinde her bir mülâkatın ardından (mülâkat alanı terk edildikten sonra)³, gözlem notları, mülâkatta öne çıkan hususlar ve eğer söz konusuyla mülâkatın seyrini aksatan durumlar ile bunlarla nasıl baş edildiği, müteakip mülâkatlarda bu hususların göz önünde bulundurulabilmesi için not alınmış ve esas itibariyle veri analizi böylece ilk mülâkatla birlikte zihinsel olarak başlatılmıştır. Veri toplama sürecinin tamamlanmasının

³ Bunun nedeni mülâkat esnasında tamamen mülâkattaki veri akışı ile varsa çelişkili yanıtlara odaklanabilmek ve yalnızca bazı anlarda not alınmasıyla, katılımcılarda o yanıtların daha *doğru*, önemli ve/veya değerli olduğu yönünde mesnetsiz bir intiba bırakmamak ve yanıtları her hangi bir şekilde etkilememektir.

ardından ise genel olarak sahaya ilişkin gözlemler ile mülâkatların tamamına ilişkin ilk izlenimler, araştırma sorunsalı ile araştırma sorunsalı oluşturulurken kendisine müracaat edilmiş olan kuramsal bilgi merkeze alınarak yazılmıştır.

2.3. MÜLÂKAT VERİLERİNİN ANALİZE HAZIR HÂLE GETİRİLMESİ

Mülâkatların tamamlanmalarının ardından ses kayıtları ifadelerle eşlik eden duygu durumları (hiddetli, neşeli vb.), yanıtlardaki gecikme (düşünme, tereddüt anları vb.) ve anında karşılık verme (yekten yanıtlama anları) durumları belirtilerek ve konuşma dili ile halk ağzına içkin ifadelerin aslına sadık kalınarak metin hâline getirilmiştir. Sahada zihinsel olarak başlamış olan verilerin analiz süreci, ses kayıt çözümlenmeleri esnasında dikkat çeken kritik noktaların not alınmasıyla devam ettirilmiştir. Her bir mülâkatın yazılı hâli M1, M2⁴ gibi sıra kodlarıyla ayrı bir dosya olarak kaydedilmiş ve mülâkat cetvelindeki sıralamaya göre kendi içinde düzenlenmiştir. Daha sonra bu kayıtlar verilerin parça-bütün ve biz-onlar bağlamında karşılaştırılmalı olarak analiz edilebilmesini kolaylaştırmak üzere (Moses ve Knutsen, 2007) her biri ayrı bir bölüm oluşturan soru başlıklarına göre parçalanarak dikey; her bir mülâkat kendi bağlamı içinde kalacak şekilde yatay olarak tek bir dosya içinde birleştirilmiştir.

Bu işlemin ardından veri dökümleri, ham verilerin bir bütün olarak görülebilmesi için, önce dikey bağlamda, herhangi bir işaretleme/kodlama yapılmadan serbest biçimde ve ara verilmeden okunmuş; aynı işlem bir de yatay olarak, soru soru, tekrarlanmıştır. Bu okuma sırasında dikkat çeken hususlar, daha önce mülâkat koduyla alınmış notlarla karşılaştırılarak varsa farklılık arz edenler bu notlara eklenmiştir. Serbest okuma tamamlandıktan sonra ham veriler tekrar dikey olarak okunmuş, araştırmacının mülâkat sırasında fark ederek ek sorularla müdahale ettikleri ile mülâkat dökümünün baştan sonra

⁴ Neuman'ın (2017, s. 206) anonimlik olarak işaret ettiği esastan hareketle kullanılan bu kodlarda özellikle katılımcı (K) yerine mülâkat (M) kısaltması kullanılmıştır. Bunun nedeni esas itibarıyla bilginin ne araştıranlara ne de araştırılanlara tek başına merkezi bir konum atfetmekle üretilebildiği, bilginin kendileriyle mülâkat yapılan bireyler ile onlara sorular yönelten mülâkatçı/araştırmacı arasındaki etkileşimden doğduğu kabulüyle hareket edilmesidir.

ara verilmeden okunmasından sonra görünür olan çelişkili yanıtlar ile alenen ya da zımnen kurulan karşıtlıklar “müdahale”, “çelişki” ve “karşıtlık” olarak kodlanmıştır.

Ham veriler bundan sonra yatay biçimde, mülâkat kümesinin kendi içinde karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılabilmesi için, bu kez Layder’in ön kodlama veya geçici kodlama olarak andığı ve mülâkat metinlerindeki önemli yerlerin işaretlenmesi anlamına gelen işleme (2013, s. 99) tekrar okunmuştur. Bu yolla işaretlenen parçalar, ilgili oldukları soru bölümüyle önem derecesi esas alınarak ilişkilendirilmiş ve bir bütün olarak ham veri, araştırma sorunsalıyla ilgisi temelinde tabakalandırılmıştır. Ön kodlamanın ardından doğrudan günlük hayatın, emeğin, çalışmanın, boş ve serbest zamanın, hiçbir şey yapmamanın “anlamı” ve “vasıfları”na işaret eden parçalar, aynı isimli ana kodlarla (Layder, 2013, s. 102) işaretlenerek bu kategorilere yerleştirilmiştir. Bu işlem süreç kodlamasıyla (Saldaña, 2019, s. 111) bir tam gün ve haftada yapılan faaliyetler, tekrarın ve tekrar edilen faaliyetlerin anlamı ile değeri gibi geri kalan veriler için de yapılmış; ham veriler doğrudan sorulmamış olsa da mülâkat sırasında gündeme gelen “rutin”, “alışkanlık”, “fayda”, “üretmek” gibi açıkça ifade edilen sözcükler üzerinden de kodlanmış ve bunlar ilgili kategorilere yerleştirilmiştir.

Mülâkatlar esnasında çalışma ve emeğin anlamına ilişkin sorularda bu iki kavramın yalnızca iktisadî anlamıyla sınırlı olmadığına ilişkin ipuçlarına rastlandığından ham verilerin tamamı baştan sonra taranmış ve “yapmaya çalışmak”, “uğraşmak”, “gayret etmek”, “çaba göstermek” ile bunların dışında kalan ve esas itibarıyla kaçınmanın kastiliğini ortaya koyan “yapmam” ve “gitmem” gibi ifadeler işaretlenerek çalışma kategorisi altına yerleştirilmiştir. Benzer şekilde günlük hayattaki faaliyetlerin, çalışma veya emeğin değerini tespit edebilmek üzere Punch’ın (2005, s. 48) işaret ettiği “-meli, -malı” ile “-ması gerekir” fiil çekimleri “değer” olarak kodlanmış, bunlara ayrıca önemli, gerekli, olmalı, lazım, uygun, iyi, güzel, hoş gibi normatif açıdan ayırt edici ifadeler eklenmiştir.

Bu hazırlık sürecinin ardından mülâkatlardan derlenen ve kendisiyle mülâkat yapılan bireylerin günlük hayat, emek, çalışma, boş zaman ve serbest zaman merkezde olmak üzere bunlarla ilişkili olan hususlara yükledikleri anlamları içeren yorumları (birincil

yorum) gözden geçilerek yeniden inşa etmeyi içeren bir yorumlamaya tâbî tutulmuştur (ikincil yorum) (Perri 6 ve Bellamy, s. 232). Bu vesileyle çalışma, emek, üretim, boş zaman ve serbest zamandan hareketle bir bütün olarak günlük hayatın mahiyet ve vasıflarının ortaya koyulabilmesi için bunların her birinin özgün vasıfları ile birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olduğu tespit edilmiştir. Bu işlem, Sayer'in (2000, s. 88-90) kuramlaştırmada nesnelere bir yönünün düşüncede tecrit edilmesi ve onları oluşturan diğer yönlerden tefrik edilmesi olarak tarif ettiği soyutlama yoluyla yapılmış; her birinin gerekli (*necessary*) vasıfları, arızî (*incidental*) vasıflarından, aslî (*substantial*) ilişkileri biçimsel (*formal*) ilişkilerinden, dâhilî (*internal*) ilişkileri hâricî (*external*) ilişkilerinden ve simetrik ilişkileri asimetric ilişkilerinden tefrik edilmiştir. Bu yolla her birinin ortaya çıkmasında zorunluluk arz eden gerekli vasıfları ile şartlara bağlı olarak kazandığı ancak zorunluluk arz etmeyen vasıfları tespit edilmiştir. Benzer şekilde etkileşim temelli aslî bağlantıları ile benzeme ve farklılaşma anlamında etkileşim içermeyen biçimsellikleri; ne olduklarının ilişki içinde buldukları unsurlara içsel olarak bağlılığı ile bu unsurların bu ilişki içinde olmalarından bağımsız olarak var olabilmeleri ve ilişkinin taraflarının ancak birlikte mevcut olabilmeleri ile yalnızca bir tarafın diğerine bağlı olarak, diğerinse kendi başına mevcut olabildiği ilişkilere odaklanılmıştır.

3. BÖLÜM

GÜNDELİK HAYATIN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI SORUNU

3.1. GÜNDELİK HAYATIN TEMEL KAVRAMSALLAŞTIRMA SORUNLARINA GİRİŞ

Bu bölümde “gündelik hayat”ın nasıl kavramsallaştırılması gerektiği sorusundan hareketle mevcut kuramsal yaklaşımların pratik yeterliliği tartışmaya açılmaktadır. Bu amaçla öncelikle bir araştırma veya tartışma nesnesi olarak gündelik hayatın kavramsallaştırılmasına ilişkin temel bazı sorunların açıklığa kavuşturulmasında yarar bulunmaktadır.

Gündelik hayatın ilk kez hangi bilgi bünyesinin bir parçası olarak kullanıma girdiği tek başına önem arz etmese de onun kavramsallaştırma işleminin bu sürecin mazisi hakkında fikir sahibi olunmadan ya da kavramın tarihsel izleri sürülmeden anlaşılabilmesi de mümkün değildir. Bu durum bir başlangıç ilkesi olarak kabul edildiğinde, sosyolojik düşüncenin kökleri ya da diğer bir deyişle felsefi arka planı önemli bir başvuru kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Bunun gündelik hayat özelindeki gerekliliği ise onun temelde felsefenin ötekisi olarak konumlandırılmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla yerleşik bir yazım geleneği olarak kuramsal yaklaşımları kronolojik olarak takdim etme pratiğine başvuran kaynaklarca benimsenen bu ilke gereği, gündelik hayatın neden ilgi nesnesi olarak kabul görmediğine yönelik merakın giderilebilmesi için, klasik yaklaşımlar ile bugün anlaşıldığı şekliyle felsefi kabul edilen ilk metinlere kadar geriye gidilerek bir başlangıç noktası tayin edilmeye girişilmektedir. Ancak toplumsal gerçekliğin durağan olmaması nedeniyle kendisini tarif etmek için kullanılan kavramların muhtevasının ya da o toplumsal gerçekliğin bizzat kendisinin değişme ihtimali mevcuttur.

Daha önce Bölüm 1’de ifade edildiği gibi bilgi, araştırma nesnelерinin daha önce tespit edilmemiş yönlerinin keşfedilmesi, kullanmaya devam edilen kavramların yeni bir duruma uygulanmasıyla anlamlarının öncekinden farklılaşması, hâlihazırdaki bilginin araştırma nesneleri hakkında yarattığı beklentinin isabetli olmadığına anlaşılması, kullanılan kavram sistemlerinde tutarsızlıklar bulunduğunun fark edilmesi ve sosyal bilimlerin nesnelерinde bir değişiklik yaratmaları ya da nesnelerdeki değişimin onun hakkındaki bilginin değiştirilmesini gerekli kılmasıyla gerçekleşmektedir (Sayer, 2000, s. 79-81). Buradan hareket edildiğinde gündelik hayatın kavramsal açıdan ihtilafli muhtevası dikkate alınarak, hâlihazırdaki anlam-atıf ilişkilerinin isabetliliği tartışmaya açıldığında, kendisine işaret edilen arka planın sarsılarak geçersizleştiği ve böylece kavramın tarihsel izlerinin silikleşerek yeniden kavramsallaştırılmasını gerekli kıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu bölümün ilerleyiş prensibi tarihsel bir ekseni gerekli kılarsa da bununla her bir aşamada kavramın daha isabetli hâle geldiğini ifade eden ilerlemeci bir sıralama kastedilmemektedir. Kavramın tarihsel seyriyle daha parçalı, genellikle süreksiz ve dolayısıyla her bir anlam-atıf değişikliğinde öncekilerle kopuklukların bulunduğu, öncekilerin gündeme gelen görece yeni kavramsal karşılıklarca yadsındığı veya bunların da ihtiva edildiği bir izlek sunulmaktadır. Bu durum aynı zamanda onun başka kisveler altında değerlendirilmesi nedeniyle kendinden başka her şeye benzetilerek, dolayısıyla diğer toplumsal olgularla karıştırılarak, ezcümle mütehakkim kavramsal şemalar tarafından öğütülerek, kuramsal bir yer edin(ebil)miş olmasıyla da ilgilidir.

Kavramsal ayırt etme işleminin karşıt ikilikler üzerine inşa edilmesinin bir anlamda zorunlu bir sonucu olarak, gündelik olanın kimi zaman içeriği ve kapsamı tarif edilerek kimi zamansa yalnızca ona atfedilen vasıflar üzerinden felsefeyle, tarihsellikle, bilimle, sanatla, özel alanla, *yüksek* uğraşılarda, *özel* günlerle, yapıyla/sistemle ve makro ölçekli olan ile olduğu kadar kalıcılıkla, derinlikle, olağan dışılıkla, istisnaîlikle, özgünlükle, rasyonellik ve kastîlikle, ciddi, önemli, birincil ve gerekli olanla karşıt bir biçimde konumlandırılmasına mahal verilmektedir. Bu bağlamda gündelik hayattan bazen *doxa*, bazen *historia*, bazen ortak duyu, bazen deneyim, bazen *vita activa*, bazen sahici olmayan kendilik, bazen (aşağı ya da popüler) kültür, bazen yaşam dünyası (*lebenswelt*), bazen doğal karşılanan dünya, bazen gerçekliğin mükemmel formu, bazen gece yerine gündüz ama her hâl ve şartta kendisi olmayan bir şey olarak söz edildiği görülmektedir.

Gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında ortaya çıkan ilk sorun⁵ onun kapsamı ve muhtevası hakkında bir sorgulamaya girişilmeden sıradan, olağan, rutin, ortalama, kaçınılmaz, önemsiz, alışıldık, geçici, otantik olmayan gibi vasıflar üzerinden, dıştan içe, tanımlanması, bu vasıfların ise ekseriyetle olumsuz değer yükü taşıması ve karşıtlık temelli olmasıdır. Bu sorun gündelik hayatın kavramsal tarihinin, itibar edilebilir nitelikli bilginin kaynağı/kökünü sorunuyla karıştırılmasıyla somut hâle gelmekte ve sorunun literatürdeki kavramsal değişim ve dönüşüm çizgisi boyunca bu hatla doğrudan ya da dolaylı olarak irtibatını koruduğu görülmektedir.

Dolayısıyla, ikinci temel sorun, gündelik hayatın içeriğinin belirlenmesiyle ilintili olarak ortaya çıkmaktadır. Buna onun nasıl analiz edilmesi gerektiğinin ne olduğunun belirlenmesinden daha elzem ve öncelikli sayılması, kapsadığı faaliyet alanlarından siyaset, iktisat veya kültürden biri ya da birkaçına indirgenmesi, modernlik veya kapitalizm ile kazandığı farklı hüviyetlerin arızî olmak yerine gerekli vasfı olarak değerlendirilmesi, gündelik hayatın eleştirisinin onun anlaşılması ve açıklanmasına katkı sağlayacak türden bir tanımlama dağarcığı oluşturmakla aynı anlama gelmediğinin gözden kaçırılması, gündelik olan (*the everyday*), gündeliklik (*everydayness*) ve günlük hayat (*daily life*) gibi esas itibarıyla farklı anlam-atıf ilişkisi kuran kavramların bir eş anlamlılık sorunu doğurur biçimde birbirlerinin yerine kullanılması ve literatürde hâkim olan öncü nitelikli felsefi ve kültürel tartışmalarda kullanılan mecaz ve benzetmelerce zengin şiirsel dilin⁶ yarattığı ve tercümeyle büyüyen anlaşılmazlık sorunları eşlik etmektedir.

Üçüncü temel sorun ise alışkanlık sevkiyle kendiliğinden işlediği ve dolayısıyla emek gerektirmediği imasının sürdürülmesiyle toplumsal olarak nasıl üretildiği ve yeniden üretildiğinin sorgulama dışı bırakılmış olmasıyla öne çıkmaktadır.

⁵ Bu sorunlar daha önce şu makalede ifade edilmiştir: Kurtoglu, A. (2021). Sosyolojik Bir Araştırma Nesnesi Olarak Gündelik Hayatın Kavramsallaştırılması ve İncelenmesi Sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (1), ss. 222-237

⁶ Bu durum özellikle Fransızca yazar Henri Lefebvre, Michel de Certeau ve Maurice Blanchot gibi isimlerin tesiriyle ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda ifade edilmiş olan sorunlar gündelik hayatın kavramsal olarak bir tarihten yoksun hâle geldiğini ifade etmeyi mümkün kılmakta ve bu süreç, bu bölüm boyunca gündelik olan/gündelik olmayan ayrımı temelinde birbirini kapsayan üç paralel eksen üzerinden tartışmaya açılmaktadır. Birinci eksen onun bilginin nesnesi olarak kabul görme süreciyle paralellik arz eden ve bilgi türleri ve bilme yolları gibi meselelerin eşlik ettiği tarihsel seyri ile ilgilidir. İkinci eksen bu seyir boyunca, genellikle kapsamı ve muhtevası sorgulanmaksızın kendisine bir sabitlik atfedilerek verili kabul edilmiş ve gündelik olan/gündelik olmayan ayrımıyla sıhriyeti bulunan karşıt ikilik temelli vasıfları ile ilgilidir. Üçüncü eksen ise bu vasıflarla yakından ilişkili olarak gündelik olan, gündeliklik, gündelik hayat, günlük olan ve günlük hayat kavramlarıyla kurulan anlam atıf ilişkilerindeki çeşitlenmeleri içermektedir. Bölüm boyunca bu ayrım gündelik hayatın felsefenin ötekisi olarak kurulmasının da olağan tesiriyle felsefi arka plandan başlayarak kültürel çalışmalarla devam eden ve nihayetinde sosyolojik düzleme ulaşan bir izlek üzerinden tartışmaya açılmaktadır.

Gündelik hayatın kavramsal açıdan bir “tarihten yoksun” olduğu tezinin sosyolojik bağlamda aranan bir pratik yeterlilik sorunuyla ilintili olduğu dikkate alınmalıdır. Sosyolojik bağlam arayışı felsefe ile kültürel ya da sosyal teorinin bu bağlamı taşımadığı yahut bunların sosyolojik bir kavramsallaştırma açısından topyekûn yetersiz oldukları yanılığısı yaratmamalıdır. Nitekim metin boyunca bu alanlar altında kategorileştirilen ve bu çalışmanın odağı açısından gereklilik taşıyan farklı argümanlara yer verilmektedir. Bilâkis burada kastedilen, bu alanda üretilen özgün bilgiden beslenebilen ancak son kertede bilgi üretme niyetleri ile üretilen bilginin kullanımı ve işlevleri bakımından sosyolojiyle aynı araçlar ve girdileri kullanmamaları yahut bunları, sosyolojiden farklı bir maksada yönelik olarak, farklı bir yöntemsel ve metodolojik arka plana dayandırarak kullanmaları nedeniyle, gündelik hayatın mahiyet ve vasıflarının anlaşılmasında bu özel bağlamda pratik yeterlilik sağlayamamalarıdır.

Öte yandan bu durum sosyolojik bağlama uygunluk arz eden kuramsal yaklaşımların gündelik hayatın tarifinde yukarıda anılan bilgi bünyelerine kıyasla bütünüyle daha isabetli olduğu anlamına da gelmemektedir. Elias’ın (1998, s. 1970) vurguladığı üzere, gündelik hayatı kavramsallaştırma çabasında bulunan sosyolojik teşebbüslerin bir kısmı

tam anlamıyla felsefî olmasalar da felsefimsi (*philosophoidal*) bir vasıf taşıdıklarından, kendilerini sosyolojik bir araştırma olarak göstermelerinin haklı gerekçesinin ne olduğunu anlamak oldukça güçtür. Nihayetinde sosyolojik bağlamın eksikliği ile bu bağlamda üretilen bilginin eksikliği iki farklı sorun alanına işaret etmektedir.

Gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında bu sorunların bertaraf edilebilmesi için, Sayer'in (2000, s. 2) başlangıç kavramlarının nasıl tanımlandığının, araştırmanın seyrini doğrudan etkilemesi nedeniyle kavramsallaştırmada da bir yönteme ihtiyaç olduğu yönündeki uyarısından hareketle, birbirini tamamlayan üç boyutlu bir yöntem takip edilmiştir. Bunlardan ilki kavramsal soyma işlemi ile kavramın kök anlamına kadar geriye gidilmesidir. İkincisi, bu kök anlamdan başlanarak atıfta bulunulan sonraki anlamların karşıtlık değil, farklılık esasına göre yeniden tefrik edilmesi ve bunun ardından birbirleriyle ilişkilendirimeleridir. Üçüncüsü ise bu işlemin doğrusal değil, döngüsel bir bağlama yerleştirilmesidir.

Sayer'in (2000, s. 82) ifade ettiği gibi açık bir denizde yolcularıyla birlikte seyreden bir geminin yeniden inşa edilmesine benzeyen yeniden kavramsallaştırma işlemi, bilimsel bilgide kavramsal değişme üretmenin niçin zor olduğunu ortaya koymakta; bu durum yeniden kavramsallaştırmanın mevcut kavramsal sistemlerin topyekûn reddedilerek yeni bir dağarcık oluşturmak anlamına gelmediğine işaret etmektedir. Buradan hareketle sorunların taksim edildiği bu bölüm ve yeniden kavramsallaştırmanın yapıldığı bir sonraki bölüm boyunca araştırma nesnesinden nihaî kavramsallaştırmaya ulaşılmıncaya dek, henüz isabetliliği hakkında bir hükme varılması mümkün olmamasına rağmen metin içindeki mevcudiyetinin zaruriliği nedeniyle üstü çizili⁷ şekilde, Türkçe literatürdeki hem özgün hem de tercüme çalışmalarda yaygın olarak tercih edilen *gündelik hayat* olarak söz edilecektir.

⁷ Derrida'nın Heidegger'in Varlık (*Being*) sözcüğünü üstü çizili olarak kullanmasından esinlenerek uyguladığı işlem; *sous rature* (*under erasure*; *söküme almak*). Buna göre sözcük kendi başına yetersizdir ancak sözcüğün metin içinde gösterimine ihtiyaç vardır. Bu işlem sayesinde gösterenin ve düşünce sistemi içindeki konumunun tıpkı bu nevi müdahaleler ile sarsılabilir olduğu gösterilmiş olmaktadır (Sarup, 2010, s. 54). Gündelik hayat özelinde de bu işlem, anlam-atıf ilişkilerinin isabetliliğinin sorgulandığı bir tartışmada henüz bir hükme varılmamışken kavramın bu hâliyle yetersiz ama gerekli olmasına gönderme yapmak üzere tercih edilmektedir.

3.2. TEMEL KAVRAMSALLAŞTIRMA SORUNLARI

3.2.1. Felsefî Bağlamda Ortaya Çıkan Sorunlar

Gündelik olan/gündelik olmayan ayrımını tesis eden ve bu ayrımı sürekli takviye ederek sarsılmaz kılan ilk ve en kapsayıcı karşıtlık gündelik/felsefî ikiliğidir. Bu ikiliğin nüvesini oluşturan ayrımlardan ilki ise *episteme/doxa* (*bilgi/sanı-kanı-inanç*)’dır. Gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında bu ikiliğe bir başlangıç noktası olarak işaret eden Sandywell’e (2004, s. 164) göre, felsefî düşünme pratiğinin varlığın hakikî bilgisine ulaştırması mümkün olan tek bilme yolu olarak değerlendirilmesi hem bu bilgi türüne hem de bu bilme yoluna atfedilen ehemmiyet derecesini görünür kılmaktadır. Nitekim Parmenides (2015, s. 23-30) sadece, parçalanamayan, ne başlangıç ne de sonu bulunan ve zaman mefhumundan münezze olmasından dolayı değişme göstermeyen var olanın (*bir’in*) düşünülebileceğini kabul etmiş, bunun karşısına ise ortaya çıkan ve yok olan, hareketli, değişken ve dolayısıyla aldatıcı olan *birçokluğu* yerleştirmiştir.⁸ Benzer şekilde Platon (2010, s. 186-191)⁹ öz ile görünüşler arasındaki kesin ayrımdan hareket ederek *episteme* ile *doxa*nın birbirine karıştırılmaması için sık sık ikazlarda bulunmuş; bu farkı vurgulamak için filozof adının ancak varlığın özünü¹⁰ arayanlara verilebileceğini ve *sanı dostunu* ifade eden *filodoks*la karıştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Ancak gene de Platon’un sanıların tamamen yararsız olduğu yönünde ısrarcı olduğundan söz etmek mümkün değildir. Zira ona göre sanı ne bilgi ne de bilgisizlik anlamına

⁸ Felsefe metinlerinde kullanılan ve alıntılarının herhangi bir tercümeden teyit edilebilmesine olanak sağlayan evrensel yer imi: VIII-1-49

⁹ Devlet, V. Kitap, 476d-483d

¹⁰ Kalıcılık ve süreklilik arz eden bu öze ulaşmanın yöntemi ise diyalektiktir (Platon, 2010, s. 254-256; 532a-534b). Diyalektik ile sadece bir başlangıç basamağı olarak kabul edilen varsayımlar her şeyin üstündeki ilkeye yükselmek için kullanılır. İlke belirlendikten sonra ise bu ilkeden çıkan neticeler dikkate alınarak, ancak herhangi bir duyuma başvurulmaksızın, salt akıl yoluyla varılmak istenen nihaî noktaya ulaşılır (2010, s. 228; 511b). Bu sırada olup biten, saçılmış hâldeki çokluğun taşıdığı vasıflara göre tefrik edilerek tanımlanması ve buradan hareketle tekliğe, *ideaya*, ulaşılması; dağınık olandan esas ilkeye ulaşıldıktan sonra ise bu kez farklı türlerin bütünü parçalamayacak, parçayı ise bir bütün gibi birleştirmeye çalışmayacak, yani *kötü kasaplar gibi davranmayacak*, şekilde tekrar tefrik edilmesidir (2020, s. 52-53; 265d-e). Diyalektik, varsayımlardan kurtularak varlığı kendi aydınlığı içinde görmenin yegâne yoludur. Bu yöntemle duyular aracılığıyla edinilen izlenimler bir kenara bırakılır ve aklın yardımıyla özün bilgisine ulaşılması mümkün olur. Duyumların itimat edilemezliği ve Protagoras’ın meşhur “insan her şeyin ölçüsüdür” kabulünün Platon tarafından çürütülüşüne dair ayrıca bkz. Theaitetos, 152b.

gelmektedir.¹¹ Menon (2010, s. 171-185)¹² diyalogunda açıkça izleri sürülebildiği gibi, bu düşüncesiyle paralel olarak sanının niteliğinin önem arz ettiğine dikkat çekmiş ve doğru sanı ile yanlış sanı¹³ arasındaki farkla yakından ilgilenmiştir. Her ne kadar sürekliliği bulunan bilgiyi, sürekliliği ve sağlam bir temeli bulunmayan geçici *orthe doxa* (*doğru sanı*) karşısında açıkça yüceltmış olsa da, doğru sanıların eylemlerin doğruya yöneltilmesinde bilgi kadar iyi bir kılavuz olduğu ve bu nedenle yararı bakımından bilgiyle neredeyse aynı olduğu sonucuna varmıştır. Dolayısıyla doğru sanıların Platon'un nazarındaki esas değerinin bunlara yöneltilecek olan uygun sorular ile bilgiye dönüşme ihtimali barındırmalarıyla ilgili olmasına dikkat edilmelidir.

Gündelik/felsefi karşıtlığını takviye eden bu karşıtlık temelinde felsefenin yapmış olduğu, dünyanın kendi gerçekliği içinde anlaşılabilmesinin mümkün olmadığı, dolayısıyla insanların *gündelik* deneyimlerinin bir ürünü olan dünyanın pek de gerçek olmadığı ve duyulardan elde edilen verilere itimat edilemeyeceği iddiasıyla ortak duyuya (*common sense*)¹⁴ karşı çıkmaktır (Solomon ve Higgins, 1996, s. 40). Nitekim 18. yüzyıla gelindiğinde Kant, Antik Yunan felsefesinde filizlenen bu öncü fikirleri devam ettirmiş ve felsefe içinde yer almasına karşın ortak duyuya (*Menschenverstand*) sığmayan karşıt görüşleri kolaycılık¹⁵ olarak değerlendirerek, ortak duyuya başvurulmasının şartı bağlı

¹¹ “Yoksa sanı, bilgiden karanlık, bilgisizlikten aydınlık bir şey mi dersin?” 478d

¹² 86b-98a

¹³ Yanlış sanı ve bilgi ile algılanan arasındaki fark için ayrıca bkz. Theaitetos, 186e

¹⁴ Felsefe ve daha sonra da onun mirasını sürdürür şekilde sosyoloji tarafından eleştirilere maruz kalan ve ondan farklılaşan yönlerin tefrik edilmesinde oldukça hassas davranılan *common sense*, Türkçeye aceleci bir biçimde sağduyu olarak tercüme edilmektedir. Ancak sağduyu (*Fr. bon sens; İng. good sense*) ile ortak duyu olarak tercüme edilmesi uygun görünen *common sense* arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Descartes'ın *Yöntem Üzerine Konuşmasının (Discourse on Method)* girizgâhından anlaşıldığı üzere sağduyu ya da us (*le bon sens ou la raison*) yargılamada iyi olmak ve doğru ile yanlış birbirinden ayırt edebilmek anlamına gelmektedir (2001, s. 8). Ancak ortak duyu “zengin ancak dağınık, sistematik olmayan, genelde bağlantıları belirsiz ve söze dökülmeyen bilgi”dir (Bauman, 2012, s. 17). Benzer şekilde Gramsci'nin (1992, s. 326) felsefenin din ile ortak duyununun eleştirilerek aşılması anlamına geldiğini ve bu hâliyle ortak duyunun karşıtı olarak konumlandığı sağduyuyla örtüştüğünü ifade etmesi, bu farkın anlaşılabilmesi için önemlidir (*In this sense it coincides with "good" as opposed to "common" sense.*) (1992, s. 326). Buradan hareketle *good sense*i Türkçede akliselim, *common sense*i ise ortak duyu olarak karşılamak daha makul görünmektedir. Bu öneriyi destekleyen ve bu iki terimin siyaset bilimi literatüründe kimi zaman birbirine karşıt biçimde kullanıldığı yönünde de bir ikazda bulunan başka bir değini için bkz. Berger, P. L. Ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, V. S. Ögüt (çev.). İstanbul: Paradigma, s. 23'deki ç.n. Bu sebeple her ne kadar yararlandığım kaynaklarda tercih edilen Türkçe karşılık sağduyu olsa da kastedilen *common sense*in burada işaret ettiğim anlamı olduğu için bu tercümelelerdeki kullanımlara bağlı kalmadım.

¹⁵ Kant burada kolaycılıkla, David Hume'u doğru kavrayamamakla itham ettiği ve onun fikrî mirasının bir anlamda çarpıtılmasına mahal verdikleri için (İ. Kuçuradı'nın tercümesiyle) hasımları (*Gegner*) olarak değerlendirdiği Reid, Oswald, Beattie ve Priestley'in, neden kavramını *apriori* düşünmenin imkânları

olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, en ufak bir bilimsel kavrayış emaresi mevcut olmayı sürdürdüğü müddetçe ortak duyuyu bir başvuru kaynağı olarak dikkate almaktan kaçınılmalıdır. Ortak duyu ancak ve ancak yargıların uygulamadaki karşılığını dolaysız bir biçimde görmek mümkün olduğunda işlevsel olabilmektedir. Zira ortak duyu kitlenin yargısından¹⁶ başka bir anlam ifade etmemektedir (2002, s. 7-8).¹⁷ Böylece Kant ortak duyuyu *kalabalığın geçici bilgeliği* olarak tarif etmesiyle terimin ortak akıl ve ortak anlayış anlamlarını birleştirmiş olmaktadır (Redekop, 2009, s. 400). Benzer şekilde Gramsci'nin (1992, s. 325-326) dikkat çektiği üzere, felsefe, tarihin bir ürünü¹⁸ olan ve aynı zamanda tarihsel devinimine devam ettiği için tek bir formla sınırlı bulunmayan ortak duyuyu tıpkı dine yaptığı gibi eleştirerek aşmakla meşguldür. Ona göre, ne ortak duyu ne de din entelektüel bir düzen oluşturmaktadır. Zira her ikisinin de kolektif bilinçte yalın bir bütün oluşturması beklenememekte dolayısıyla mevcut olamayan bu bütünün bireysel bilince yansması söz konusu dahi olamamaktadır. Bu anlamda ortak duyunun itibarlı işlerin dehası değil, sağlam ve itimat edilebilir nitelikli bilgi üretmeye yaramayan en ciddiyetsiz atığı olarak görüldüğü aşikârdır.

Bu noktada ortak duyu da sessiz kalmayarak felsefe karşısında kendisine güvenli bir alan tesis edebilmek için direnmeyi sürdürmektedir. Zira Heidegger'in (1998, s. 136-137) hakikatin özünün nerede aranması gerektiğini tartışırken gündeme getirdiği üzere, ziyadesiyle soyut bir alana işaret eden bu sorunun aslında hiç de üzerinde durmaya layık olmadığını söyleyen ortak duyunun ta kendisidir. Ortak duyu yarar sağlayan şeyler talep etmekte ve bu nedenle felsefenin varlıkların özü hakkındaki sorgulamasıyla ortaya çıkan bilgidен memnun olmayarak bu bilginin karşısında durmaktadır. Bu karşı duruş ortak duyunun kendisine has *silahlarıyla*, yani öne sürdüğü karşı tezlerin apaçık olduğu varsayımıyla gerçekleşmektedir. Ona göre, ortak duyunun felsefeyle hoşnutsuzluk üzerine kurulu olan bu ilişkisi felsefenin ortak duyuya galip gelmesine de engel teşkil

hakkında Hume'a karşı argüman geliştirirken, yani *inatarını sürdürürken*, saf düşünme pratiğiyle değil, ortak duyuyla hareket ediyor olmalarını kastetmektedir (2002, s. 6-7; 10b-11d).

¹⁶ “Ve gün ışığında bakıldığında bu başvuru, kitlenin yargısına başvurmadan başka bir şey değildir; bir alkış ki, karşısında filozof kızarır, popüler şakacı ise mest olur ve böbürlenir durur.” (2002, s. 7; 12a-c)

¹⁷ 10d-13a

¹⁸ Gramsci daha sonra ortak duyunun tarihsel oluş içinde olması bağlamında onun felsefeyle irtibatının hakkını teslim ettiği başkaca fikirler de öne sürecektir. Bu fikirlere aşağıda yer vereceğim.

etmektedir. Zira ortak duyu ne felsefeyi duyabilmekte ne de onun ortaya koyduğu vizyonu görebilmektedir.

Lefebvre'e (2016, s. 24) göre, buraya kadar temsil edici birkaç örnekle yer verilen bu yaklaşımlar felsefenin Varlık, Töz, Derinlik gibi nesnelere olaylar, görünüşler ve belirtilerden ayırarak *ciddi* olanla ilişkisini muhafaza edebilmek için *önemsiz* olanı, yani gündelik hayatı, dışladığını göstermektedir.¹⁹ Lefebvre'in bu saptamasından anlaşıldığı üzere, felsefenin olaylar ve görünüşler alanı olarak yadsıdığı şey gündelik hayat olduğundan ve gayri ciddi ve önemsiz gibi vasıfların gündelik hayatı tarif ettiğinden şüphe duyulmamakta; böylece tüm bunlar gündelik hayatın sabitlik atfedilen vasıfları arasındaki yerlerini almış olmaktadır.

Gündelik/felsefi ikiliğinin nüvesini oluşturan ve kendisine bir diğer başlangıç noktası olarak işaret edilmesiyle gündelik hayatın kavramsal açıdan bir tarihten yoksun hâle gelişine dayanak sağlayan ikinci karşıtlık *theōria/historia* (*kuram/tarih*)'dir. Esgin'e (2018, s. 16) göre, gündelik hayatın kavramsallaştırılması bağlamında bu ayrımın, bugün bilinen anlamıyla felsefe olarak kabul edilen Antik Yunan düşünme pratiğinde önemli bir yeri ve bilgi türlerinin ayrışmasıyla felsefi-bilimsel bilginin başat konuma yükselmesinde azımsanması güç bir payı bulunmaktadır. *Episteme/doxa* ayrımıyla yakinen ilişkili olarak antikçağda Grekler evrenin düzenlilik arz etmesi nedeniyle değişken, düzensiz, rastlantısal ve geçici nitelik arz eden *oluş* bilgisiyle değil, sabit, düzenli, akla uygun ve kalıcı nitelik arz eden *varlık bilgisine* ulaşmayı gerekli görmüşlerdi. Doğa (*physei*) hakkındaki oluş bilgisi ampirik gözleme pratiğiyle ulaşılabilir durumdayken, varlık bilgisine ulaştıracak olan ise salt rasyonel düşünme pratiği olan *theōriaydı*. Böylece felsefi düşünme pratiğinin, insan toplulukları tarafından inşa edilen ve doğanın yasalarınca değil, bu toplulukların ürettiği yasalara göre işleyen (*thesei*) toplumsal hayata, evrensel ve değişmez nitelik arz etmeyen ve dolayısıyla hakkında ancak bireysel bir haber bilgisi (*historia*) üretilebildiği bu alana yönelmemesi gerektiği kabul ediliyordu. Bu ayrım antikçağdaki hâkim düşünme pratiğine içkin durumdaki *theōria/historia* ile birlikte *theōria/empeiria*, akıl/deney, akıl/haber bilgisi, varlık bilgisi/oluş bilgisi,

¹⁹ Tüm vurgular bana ait.

logos/polihistori (akıl bilgisi-akıl/çocukluk bilgisi) gibi diğer karşıtlıkların da neden işlevsel sayıldığını göstermiş olmaktadır (Wartenburg, 1956, s. 11-27 akt. Özlem, 2008, s. 60).

Buna göre, hâkim anlayış tarihsel-toplumsal hayatın döngüsel ve oldukça da tesadüfi bir biçimde sürdüğü yönündeydi. Bu döngüsellik içinde toplumlar değişiyor gibi görünse de aslında kendilerini tekrar eden devlet formları altında var olmayı sürdürmekte ve dolayısıyla da bu durum, evrenin kalıcılığı ve sürekliliği bulunmayan zaman boyutları olan geçmiş ile gelecek arasında herhangi bir biçimde gelişimsel süreklilikten söz edilebilmesine engel olmaktadır. Tarihi mükerrerlikle özdeşleştiren bu anlayışa göre, değiştiği düşünülen devlet formları esas itibarıyla “yeni hiçbir şey içermemektedirler” (Wartenburg, 1956, s. 11-17 akt. Özlem, 2012, s. 19). Dolayısıyla tarihsel-toplumsal hayatın bilgisi nesnesinin oluş içindeliği ile geçiciliği nispetinde hakikilik vasfı taşımaktan uzak sayılmakta ve tekerrür anlayışı toplumsal hayatın sıradan olduğunu tayin eden yeterli koşul olarak değerlendirilmiş olmaktadır. Böylece bu durumun gündelik hayatın kendisine yönelik keşfedici bir ilginin yersiz olduğu yanılgısının tarihsel köklerini oluşturduğunu öne sürmek mümkün hâle gelmekte ve tekrar(lılık) ve tekrara dayandırılan aşinalığın gündelik hayatın sabitlik atfedilecek olan diğer gerekli vasıfları olarak devreye girmiş oldukları görülmektedir.

Bu noktada, odağı bilme etkinliğinin nesnesinde yoğunlaşan, bilgi türleri arasındaki bu karşıtlık ve hiyerarşiye dikkat çekme gayreti içinde bulunan yaklaşımların gölgede bıraktığı daha önemli bir mesele bulunmaktadır: Felsefi olarak neyin bilgisine erişilmesi gerektiğinden farklı olarak bilginin öznesinin nesnesini bilmek için ne yapması ve ne yapmaktan kaçınması gerektiği ya da diğer bir deyişle bu uğurda sürdürülecek en iyi ve en doğru yaşam biçiminin ne olduğudur. Zira bilme etkinliği, bilginin nesnesine atfedilen bu ihtişamın olağan bir sonucu (veya başlıca nedeni) olarak bilginin öznesinin *gündelik olamayacak denli özel* bir hâl ve/veya meşguliyet içinde bulunması anlamına gelmelidir. Nitekim bilginin *temaşası* ve/veya bilgiyi *tefekküre dalmak*²⁰ olarak ifade bulan bu hâl ve/veya uğraşı, bilginin öznesi olarak filozofun nasıl bir yaşam sürmesi gerektiği

²⁰ Bülent Aksoy (2022, s. 2) *theōria* ya da diğer bir ismiyle *vita contemplativa* için dilimizdeki uygun karşılığın *istiğrak* sözcüğü olduğunu belirtiyor. İstiğrak “bir şeyin içine gömülme, derinliğine dalma, dalıp gitme” anlamına geldiği için bunun bu iki kavramla kastedilen “gerçekliği bilmek” yani onu “hem gözle hem de zihinle görmek” anlamını karşıladığını ifade ediyor.

hakkında ipuçları sunmaktadır: Filozofun hakikatin bilgisine erişmek uğruna bir yaşam inşa edebilmesi, aşikâr olarak kendiliğinden mümkün olamamakta; böylesi bir yaşam sık sık sekteye uğratılmaya açık bulunmaktadır. Filozof herkes gibi bir beden içinde yaşadığı ve gene herkes gibi yaşamsal zorunluluklarca alıkoyulabilir durumda olduğundan, onun hakikate ulaşabilmesi için tüm bunların *esaretinden* kurtulması gerekmektedir. Bu nedenle Platon'dan bu yana filozofların her ikisine yönelik memnuniyetsizlikleri bâki olmuştur (Arendt, 2018, s. 48; 15. Dipnot).

Bu yaklaşım Platon'un olgunluk dönemi diyaloglarından *Phaidon*'da, Sokrates'in idama gidişinin hemen öncesinde onun dilinden gündeme getirdiği ölüm bahsinde, açık bir biçimde yer almaktadır. Sokrates hayatını felsefeye adanmış biri olarak ölümden korkmanın yersizliğini, hakikate ulaşmanın ancak ruhun beden isteklerinden kurtulması anlamına gelen ölümlerle tam olarak mümkün olmasıyla temellendirmektedir. Bu temellendirme üzerine yükselen en bilindik karşıtlık yeme-içme, cinsellik gibi bedensel hazların yanı sıra giyim kuşamda ifratı yansıtan gösteriş merakı ile bilgelik arasında kurulmaktadır. Bir bedende yaşıyor olmanın handikapları olarak haz ve acı “âdeta bir çivisi varmışçasına ruhu bedene çiviler, perçinler ve...onu beden bildiklerinin doğru olduğuna inandırır.” Filozof bunların herhangi birine itibar etmemesiyle aslî meşgalesinin bedeni olmadığını bilendir. Zira beden istekleri ya da hastalık gibi ruhu hakikatin peşine düşmekten alıkoyarak ayak bağı olan hassasiyeti felsefe yapmaya *boş zaman* bırakmamakta; beden ezkaza bu zamanı tanımış olsa bile bu kez de hakikati yanıltmak için iş başında olmaktadır. Dolayısıyla bu karşıtlık yukarıda anılan episteme/doxa ikiliğine gönderme yapmakta ve bu ikiliğin bedenle irtibatı ise görme, işitme gibi duyular vasıtasıyla edinilen bilginin aldattıcılığıyla kurulmaktadır. Bu anlamda beden “akıl yoluyla yaptığımız araştırmalarda bizi yanlış yollara sürükleyen bir tür patıkaya” benzemektedir. Oysa çokluk içindeki *bir* ancak ruhla temaşa edilebilirdir. Dolayısıyla insanı tüm bu esaretten kurtararak hakikatin tam anlamıyla temaşasına imkân sağlayacağı düşünülen ölüm bir sona eriş değil, filozof tarafından merakla beklenen bir başlangıçtır.

Ölüm kendiliğinden gelene kadar yapılacak olan ise ruhun bedenden kurtarılarak kendine, yani arınarak *özgeyalmızlığına*²¹ dönmesini sağlamaktır (2020, s. 45-55; 103).²²

Dolayısıyla bu noktada hangi bilgi türünün daha itibar edilebilir olduğu veya bu bilgiye hangi yoldan ulaşılması gerektiği yönündeki ayrımlardan daha öncelikli olan ve bu bağlamda gündelik/felsefî ikiliğine temel teşkil eden bir diğer karşıtlık olarak *vita activa/vita contemplativa* (*aktif yaşam/temaşa yaşamı*) ayrımını dikkate almak zorunlu hâle gelmektedir. Arendt'e²³ göre, Sokratik okulda herhangi bir düşünme ve akıl yürütme hâline tam olarak benzemeyen *theōriaya* tekabül eden *vita contemplativa* (2018a, s. 47) dinginliğe atıfta bulunmaktadır. Zira temaşa hâli hakikati seyretmekle (*beholding*) karakterize olan dinginliği anlatmakta; düşünme ise bu dinginliğe bizzat ulaştırıcı rol oynayan, her ne kadar diğer etkinliklerin bir kenara bırakılmasını salık vermesiyle inzivaî nitelik arz etse de herhangi bir gözlemcinin dışardan baktığında fark edemediği, içsel olarak ziyadesiyle etkin bir süreci teşkil etmektedir. Öyle ki hem Platon hem de Aristoteles kişinin kendi kendisiyle sürdürdüğü diyalojik bir süreç olarak kabul edilen düşünmeyi, düşünce kadar sözün de ötesinde konumlanmış hakikati seyir hâli için ruhsal bir hazırlık evresi olarak kabul etmişlerdir (s. 415).²⁴ Bu hâliyle temaşa sezgisel olarak ulaşılmış bir nevi kutlu ruh hali olarak, hakikatin bilgisine erişmek üzere zihinsel uğraşının geleceğe yönelik bir durum beklentisi içinde sonlandırılmasıdır (Arendt, 2018b, s. 25).

²¹ İfadenin orijinali şöyle: “Arınma ruhu bedenden olabildiğince ayırmak. . . yalnız kendi başına yaşamaya alıştırmak değil mi zaten?” (s. 55). Burada ruhun kendisiyle kalmasını özgeyalmızlık olarak ifade etmem bir çeşit anıştırma içeriyor. Nitekim böylesi bir yalnızlık birazdan değineceğim gibi Antik Yunan felsefesinden bu yana neredeyse hiç değişmeden felsefe yapabilmenin gerekli koşulu olarak kabul görmeyi sürdüren daha özel bir yalnızlığa (ya da uzlete) (*solitude*) gönderme yapmaktadır.

²² 64b-67e; 84d-e

²³ Arendt'in aslında üç temel insanî etkinlik olarak kabul ettiği emek (*labor*), iş (*work*) ve eylemi (*action*) ifade etmekte kullandığı *vita activa* terimi, temel olarak “yaptıklarımız”ı konu edindiğini belirttiği *İnsanlık Durumu* (2018) boyunca tarihsel olarak düşünme-eyleme-yapma arasında kurulan karmaşık ilişkiler yumağını anlamak üzere tartışmasının merkezinde yer almaktadır.

²⁴ Platon'un *Theaitetos* (2010, s. 468; 155d) diyalogunda “çünkü filozofu başkalarından ayıran nitelik de, işte bu duygudur, bu hayrettir. Felsefenin başlangıcı da budur, başka bir şey değildir.” ifadesiyle felsefenin gerekli vasıflarından biri olarak temellendirdiği hayret (ve merak) hâli (*thaumazein*) Arendt (2018a, s. 429-30) tarafından temaşa ile insicamlı bulunmaktadır. Zira varlığın karşısındaki şaşkınlıkla uzun bir süre boyunca içinde bulunulan teemmül hâlinin kişiyi tastamam hareketsiz bırakması akla yatkındır. Ancak mevcut durum sadece aralarındaki insicam değildir: *Thaumazein* esas itibarıyla *theōriaya* işaret etmenin bir başka yoludur zira felsefenin varacağı nihâî nokta olması beklenen hakikat temaşası, başlangıçtaki o şaşkınlık hâlinin ulaştığı en katışıksız formudur.

Tahmin etmesi güç olmadığı üzere, *vita contemplativa*ya atfedilen önem gereği onun dışında kalan ve her türden faaliyeti kapsayan etkin olma hâli olarak *vita activa* ikinci plana itilmiş, eylem hâlinde olmak ancak filozofun yaşamsal zorunluluklarını gidererek diri kalmasını sağladığı için adından söz ettirebilmiştir. Bu hâliyle temaşanın *vita activaya* açıkça üstün görüldüğü aşikârdır (Arendt, 2018a, s. 47). Arendt'e göre, bu üstünlük Aristoteles'in, ister köleler gibi salt hayatta kalma gayesiyle sürdürülsün isterse zanaatkâr ve tüccarların yaptığı gibi özgür ve iradî biçimde maişet teminine yönelsin, yaşamsal zorunluluklar ile bunların beraberinde getirdiği ilişkiler kasten bir kenara bırakıldığında özgürce seçilebilecekler olarak ayırt ettiği üç temel yaşam biçimine atfettiği değerde ziyadesiyle görünürdür (2018a, s. 42-43).

Nikomakhos'a Etik'in (1995, s. 3718) açılışını eylemler kadar tercihlerin, sanat kadar araştırmanın da iyiye yönelik bir arzu taşıdığı kabulüyle yapan, hayatın ereğini yani en yüksek iyiyi, mutluluk/iyi olma hâli (*well-being - eudamonia*)²⁵ olarak gören ve bu arzunun nasıl yaşandığıyla yakından ilgisi olduğunu tasdik eden Aristoteles'e göre bu yaşam biçimleri, iyiyi hazda arayan haz yaşamı, iyiyi onurda arayan siyaset yaşamı ve metnin onuncu bölümünün tamamını kendisine ayırdığı *theōria* yaşamıdır (s. 3723-3725).²⁶ *Eudemian Etik*'te tekrar gündeme gelen bu ayrıma göre sefih (*voluptuary*) kişiler bedensel zevklerle, siyasetle ilgilenenler asil eylemlerle, filozof ise bilgelik ve hakikatin tefekkürüyle meşgul olma amacı gütmektedirler (1984b, s. 4130).²⁷ *Theōriayı* üstün kılan ise iyi olma/mutluluk hâlini mümkün kılan, başka bir iyiye ulaştıracak aracı değil, kendi başına bir amaç teşkil eden tek yaşam biçimi olmasıdır (1984a, s. 3990).²⁸

Arendt'e göre (2018a, s. 45-46), antik felsefi düşüncenin belkemiğini oluşturan bu hiyerarşik ayırım, zorunluluklara yönelik eylemliliğin *theōria* karşısında tek tipleştirilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim emek ve iş kadar siyasal eylem de *vita activa* alanına

²⁵ Ross (2011, s. 297) *eudamonianın* mutluluk yerine “iyi durumda olma” (*well-being*) şeklinde tercüme edilmesinin muhtemel anlam-atıf sorunlarının önüne geçeceğini düşünmektedir. Zira Aristoteles *eudamonia* ile bir etkinlik hâlinde söz ettiği için bu sözcükle hazzın değil, hazzın eşlik ettiği bir yapıp-etmeye gönderme yapmaktadır. Mutluluk hazzdan süreklilik, derinlik ve dinginlik telkin etmek bakımından ayrıldığı ve genel olarak bir duygu durumuna göndermede bulunduğu için bunu isabetli bir biçimde karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

²⁶ 1095b15-1096a5

²⁷ 1215a35

²⁸ 1177b

*atılmış*²⁹, böylelikle tüm bu uğraşlar arasındaki farklılıklar eriyip kaybolmuştur: Önem arz eden asıl husus temaşa hâlinde yaşamaktır ve bunu kesintiye uğratacak olanlar kendi içinde farklı vasıflar taşıyor olsalar bile aynı kategoriye dâhildirler. Bu nedenle Arendt Aristoteles örneğinde tam bir dinginlik hâli olarak değerli görülen *vita contemplativanın*³⁰ karşısına yerleştirilen *vita activanın*, onun *bios politikos*'una değil, *askholia*'sına (huzursuzluk/boş zamanı olmamak) tekabül ettiğini düşünmektedir. Nitekim çalışmayla özdeşleştirilen *askholia*, Aristoteles'in en iyi devlet, en iyi anayasa gibi meseleleri tartışmaya açtığı *Politika*'sında en iyi yaşam biçimi hakkında mütâlaa etmeyi sürdürürken defaatle dile getirmesinden emin olduğu üzere, savaşın barış uğruna yapılmasına benzer şekilde, boş zamana tekabül eden *skholē* uğrunadır (1984c, s. 4536-4539).³¹

Aşikâr olarak her türlü eylemliliğin *vita comtemplativaya* karşıt bir biçimde konumlandırılması ve hakikatin temaşasının özü itibariyle dingin bir süreç olarak tarif edilmesi, felsefeye hasredilecek bir yaşam biçiminin yalnızlıkla sıkı bir irtibat içinde olduğunu düşündürmektedir. Nitekim felsefede özel bir yere sahip olan bu yalnızlık biçiminin esas itibariyle daha derin bir anlam taşıdığı kabul edilmektedir. Almanca *Einsamkeit* sözcüğü ile ifade edilen bu yalnızlık biçiminin, tam da hayatın felsefeye adanabilmesi için ihtiyaç duyulan kendiyle kalma hâline işaret etmesi nedeniyle Türkçede *özgeyalnızlık*, *seçkin ve dingin yalnızlık* ya da *inzivaî* olarak karşılanmasının uygun bulunması da bununla ilgilidir. Antik Yunan filozoflarıyla arasında yüzyıllar bulunsa da felsefeye has sayılan *vita comtemplativa* hayatının gerekliliğini vurgulamayı sürdüren Hegel'in (1984, s. 122) öğrencisi Zellman'a yazdığı cevabî mektubunda, onun bütün kış boyunca tüm zamanını felsefe çalışmaya ayıracak olmasından duyduğu memnuniyetten söz ederken, felsefenin yalnızlıkla ilgili bir yanı olduğunu ve bu nedenle felsefe ile yalnızlığın her durumda birlikte gittiğini belirtmesi de bunu göstermektedir. Zira onun nazarında felsefe sokak aralarına ya da pazar yerlerine ait değildir.³²

²⁹ Vurgu bana ait.

³⁰ Bu dinginlik hâli daha sonra Hıristiyanlık tarafından sahiplenilecektir. Bkz. Arendt, 2018a

³¹ 1333a30; 1334a

³² Ancak bu cümlenin hemen arkasından oldukça paradoksal bir biçimde felsefenin insana dair hususlara da ilgisiz kalamadığını ekler. Bölümün ilerleyen kısımlarında bu meseleyi tekrar gündeme getireceğim.

Nalbantoğlu'nun (2010, s. 76) “dingin ve seçkin özgeyalmizlik” olarak tercüme ettiği bu yalnızlık biçimini diğerlerinden ayırt etme gereği, aşikâr olarak felsefeyle ilgilenmenin diğer tüm uğraşlar üstündeki yüceliği nedeniyle başka bir hüviyet taşımamasından ileri gelmektedir. Buradaki vurgu aynı zamanda İngilizce *solitude* ile *loneliness* (*Alm. Vereinsamung*) sözcükleri ile ayırt edilen, yalnızlıktan memnuniyet ile bundan mustarip olma (*suffer loneliness*) arasındaki fark üzerinden de daha iyi anlaşılacaktır. Arendt'e (1962, s. 476) göre, yalnızlık veya tek başınalık olarak tercüme edilmesi mümkün olan *solitude* (*Einsamkeit*) kendisiyle birlikte, kendisiyle kalmış olan, tek başına insanı tarif eder: Bu yalnızlıkta insan *kendisiyle birlikte*dir zira insan, yalnızken yapılan düşünme yani kendisiyle konuşma kapasitesine sahiptir. Bu durumda olan birisi bir-içinde-ikidir. Filozofların felsefeye hasredilecek bir yaşam ve çalışmanın gerekli koşulu olarak gösterdikleri yalnızlık biçimi tam olarak böylesi bir yalnızlıktır. Nihayetinde bu tür bir yalnızlık bir vazgeçiş deneyimidir; yalnız bırakılmışlık (kimsesizlik ya da terk edilmişlik) (*loneliness*) ise bir kayıp deneyimine atıfta bulunmaktadır (Gadamer, 1988, s. 104).

Lefebvre'in nazarında buraya kadar yer verilen hususlarla da felsefenin mesafe aldığı (*épokhé*)³³ şey, tıpkı episteme/doxa ayırımında olduğu gibi, bilgi ve bilgelikle yakınlığı bulunmaması nedeniyle felsefî liyâkat içinde olmayan ve bu nedenle filozofun ikamet etmediđi³⁴, kaçınılmaz ve bayağı olan gündelik hayattır (2017, s. 9). Lefebvre ile benzer görüşte olan Sandywell'e (1996, 1999) göre de buraya kadar serimine girişilen iki temel karşıtlığın arka planındaki bu kabuller, *sıradanlığın* (*ordinariness*) ontolojik açıklamalarının kaynaklarını teşkil etmektedirler. Zira birkaç örnek hariç tutulmak üzere hem antik hem de modern felsefenin doxaya, yukarıda yüceltildiği vurgulanan felsefî düşünme pratiğine mâni olan fikir, dogma, yanılısamalar ile refleksiviteyle ters düşen düşünme pratiğinin ait olduğu dünya olarak yaklaşması, onu *sıradanın* (*ordinary*) olgusal dünyası olarak imlemiş olduklarını göstermektedir. Ona göre Parmenides'ten bu yana gerçek bilgiye (*true theōria*) ulaşılabilmesine ve hakikatin temasına engel teşkil ettiği düşünülerek karalanan şey gündelik hayatın karmaşasıdır. Bu Eleatik³⁵ damar takip

³³ *Épokhé* yargıda bulunmaktan kaçınma, yargının askıya alınması, mutlu olabilmek için bilgiden feragat etme ve ruh dinginliği anlamlarına gelse de (Felsefe Sözlüğü, 2003, s. 476-477) buradaki bağlamda bilginin teması için dünyanın *dışarda* bırakılması, bu dünya hakkındaki yargıların askıya alınmasını ifade ediyor.

³⁴ Öyle ki, Platon'a göre, kentte ikamet eden yalnızca filozofun bedenidir zira o bütünüyle dinginlik hâlidir (Arendt, 2018a, s. 48, 15. dipnot).

³⁵ Parmenides'in de mensubu olduğu felsefe okulu

edildiğinde *hakikî*³⁶ bilgiye ulaşmaya engel teşkil ettiği için bastırılması gereken yanıltıcı bilgi alanı olarak anlaşılan şey *sıradan* deneyimin bizzat kendisidir (akt. Sandywell, 2004, s. 164).³⁷ Görüldüğü üzere, bu değerlendirmeler sonucunda kaçınılmaz, bayağı ve sıradan vasıfları gündelik hayatın sabitlik atfedilecek olan diğer ayırt edici vasıfları olarak devreye girmiş olmaktadır.

Tarihsel olarak bu anlayışın en rafine formuna ise Aydınlanma çağıyla³⁸ ulaşması ya da diğer bir deyişle bu dönemin en temel kurucu vasfı olarak kabul edilmesi şaşırtıcı gelmemektedir. Bu reddiye, hâlâ ortak duyuyu *sahiplenen* birçok felsefî görüş³⁹ bulunmasına rağmen bahsi geçen görüşlere meydan okuyarak bu kez pür akıl temelinde bilimsel bir hüviyet kazanmış ancak bunu işaret edilen malum felsefî özden kopmadan yapmıştır. Önemli dönüşümler içeren ve dinin başat konuma yükselmesiyle felsefenin onun hizmetkârı olmasına muhalefette belirginleşen bu süreçte, bilginin kaynağı ve/veya kökeni meselesinde çok daha radikal bir sıçrayış görüldüğü aşikârdır. Ancak, söz konusu gündelik hayat olduğunda, bu sıçrayışın bir zafer olmak yerine haklı bir mağlubiyet olarak görülmesi kabildir. Zira Sandywell'e (2004, s. 164-168) göre, 1750-1850 arasındaki kritik yüzyılda, saf hakikat söyleminde ısrarcı olan Ortodoks felsefî gelenekleri yankılar biçimde, aklın merkezîliğini düstur edinmiş, radikal şüphecilikle karakterize olan *modern* bilme türleri bakımından önyargı ve batıl inancın itimat edilemez alanı sayılarak dışlanan ve bu haliyle "Aydınlanma projesinin epistemolojik düşmanı" olan *sıradanlığın* bizzat kendisidir. Dolayısıyla ortak duyu yanılabilir bilginin sınırlı alanı olması nedeniyle, güvenli bir temel ile mutlak kendinden eminlik vaadinde bulunan bilimle tezat oluşturmakta ve bunun neticesinde Aydınlanmanın değer düşürümünden payına düşeni almış olmaktadır. Görünüşler ile hakikat arasında kurulan kadim felsefî ilişkinin terminolojik bakiyesini kullanarak ortak duyu ile bilimsel dünya görüşü arasında epistemolojik açıdan fark olduğunu öne sürmesiyle öne çıkacak olan bilimcilik (*scientism*) ise bu radikalleşmenin en isabetli kanıtını teşkil etmektedir. Böylece

³⁶ Vurgu orijinal metindedir.

³⁷ Cümle vurgusu bana ait.

³⁸ Aydınlanma çağıyla tarihsel olarak sınırları belirlenebilen bir dönem değil, akıl, bilim, rasyonalite, eleştirelilik, sistematik bilgi gibi kurucu unsurlarla tesis edilmiş dönem ötesi daha geniş bir zemin anlaşılmalıdır.

³⁹ Bkz. Moore, G. E. (2014). A defence of common sense. *Philosophical papers* (Vol. 17) içinde. London: Routledge, Reid, T. (2002). *Essays on the Intellectual Powers of Man*. Cambridge University Press.

bilimsellik felsefenin mirasını sürdürür şekilde gündelik olan/gündelik olmayan ayrımını takviye eden bir diğer karşıtlık kurucu unsur olarak devreye girmiş olmakta; önyargı ve batıl inanç ise gündelik hayatı niteleyen diğer vasıflar olarak kuramsal tartışmadaki yerlerini almış olmaktadır.

Gündelik olan/gündelik olmayan ayrımında felsefeye atfedilen bu merkezî konumun gündelik hayatın kavramsal olarak bir tarihten yoksun olmasına mahal veren birkaç sonucu vardır: Bunların ilki, hem *episteme/doxa* hem de *theōria/historia* karşıtlığının yanıtlanmaya muhtaç durumdaki ontolojik soruları göz ardı ederek gölgede bırakan ve daha ziyade itibar edilebilir nitelikli bilginin kaynağı ve/veya kökeninin ne olduğuyula ilgilenen epistemolojik ayrımları teşkil etmesidir. Gündelik hayatın toplumsal gerçekliğinin (ya da ontolojisinin) ne olduğu hakkında hüküm vermenin bu denli zor olduğu yerde, onun bilgisine erişilip erişilemeyeceği sorusunun ikincil durumda olacağı ve aşikârdır. Bu nedenle bu ayrımların bizzat gündelik hayatın dışlandığına dayanak teşkil ettiğinin kabul edilmesi mümkün değildir. Buna rağmen tarihsel bir ayıklama işlemi neticesinde başlangıç noktası olarak işaret edilen bu ayrımlar, yorumcuların verili bir tanımdan hareket etmelerinin olağan bir sonucudur: Gündelik hayattan o sırada ne anlaşıldığı kavramın tarihsel miladının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Zira gündelik hayatın, her ne kadar bu tavra eleştirel bir yaklaşım eşlik ediyor gibi dursa da, sıradan, kaçınılmaz, bayağı, gayri ciddi ve/veya önemsizin alanı olduğuna ikna olmaksızın ya da bu vasıflarla atıfta bulunulmanın gündelik hayat olarak kabul edilmesinde bir beis görülmesizin, yukarıda anılan karşıtlıkları ona mal etmek mümkün değildir. Nihayetinde bu karşıtlıkların gündelik hayatın felsefenin nesnesi olarak kabul edilmediğine dayanak olarak gösterilmesi, bu mal edişi zımnen tasdik etmek anlamına gelmektedir. Oysa bu anlayış söz gelimi tıpkı emeğin kuramsal miladının oldukça gecikmeli bir biçimde ücretli emeğin kapitalist üretim biçimlerinde kazandığı özgün vasıfları tartışmaya açan metinlerden başlatılması (ve bu metinlerden ibaret zannedilmesi) ya da yalnızca siyasal bir ideoloji olarak düşünölmeye alışkın olunan muhafazakârlığın kuramsal nüvesinin

Edmund Burke'ün⁴⁰ Fransız devrimine karşı ateşli saldırısında aranmasında olduğu gibi oldukça şüpheli durmaktadır.

Dolayısıyla bilginin yalnızca felsefi düşünme faaliyetiyle erişilebilir olduğu ya da tarihsel-toplumsal hayatın rastlantısal, geçici ve düzensiz olması nedeniyle hakkında sadece bireysel bir haber bilgisi üretilebileceği kabullerinin, bunların dışındakileri gayri ciddi, bayağı, kaçınılmaz, önemsiz ya da sıradan meseleler olarak görürken dışladığı alanın gündelik hayat olduğu yönünde değerlendirilmesi için henüz erkendir. Zira bu karşıtlıklar gündelik hayatın değil, bilginin kaynağı ve/veya kökeni hususunda, gündelik hayatın, onunla en olağan veçhesi ya da parçası olarak ilişkilendiriliyor gibi gösterilirken aslında müstakil bir bütün olarak bu ilişkidenden soyutlandığı, tarihsel-toplumsal gerçekliğin bizzat kendisinin tümüyle düşünme ve bilgi üretme faaliyeti tarafından dışlandığını göstermekte; ortak duyu, dogma ve/veya yanılısamlarla ilişkilendirilen gündelik bilgi meselesi ise gündelik hayatın ne olduğuna değil, bilme türleri hakkında neyin itibar edilebilir görüldüğüne payanda teşkil etmektedir. Ayrıca, bu ince ayırımın gözden kaçırılması gündelik hayatı toplumsal hayatın bir veçhesi, bütünü en aşına ve önemsiz parçası olarak incelemeye matuf yaklaşımlar açısından mütenakız bir durum ortaya çıkmaktadır. Zira bu yaklaşımlar açısından toplumsal hayat yapı ve sistem çağrışımlı bir soyutlama olduğundan esas itibariyle tarih, devlet formları ya da toplumsal yapılar bilgi üretme etkinliğinden dışlanırken gündelik hayatın bundan etkilenmemesi beklenmelidir.

İkinci sonuç, ortak duyunun ve onunla ilişkili olarak önyargı ve batıl inancın güvensiz sayılarak felsefi ve bilimsel bilginin karşısında konumlandırılmasının, esas itibariyle sıradanlığın alanı olarak kabul gören gündelik hayatın dışlandığı yönünde yorumlanmasının bazı açmazlar doğurmasıdır. Bu noktada söz konusu ortak duyu olduğunda hem kendisi hakkında üretilen olumsuz kanaatlerin tesiriyle göz ardı edilen başka hususlar olduğunun hakkını teslim etmek hem de gündelik hayatın kavramsal miladının belirlenmesinde tarihsel bir eşik gibi işaret edilen Aydınlanma çağına mal edilerek yeniymiş gibi muamele edilen ancak esas itibariyle felsefi/gündelik karşıtlığının

⁴⁰ Burke, E. (2021). *Fransa'daki devrim üzerine düşünceler* (2. Baskı). Kadim.

bir uzantısı olan bilimsel/gündelik gibi kavram ikiliklerinin isabetliliği hakkında yeniden düşünmek gerekmektedir.

Zira Gramsci'nin yukarıda temas edilmiş olan ortak duyunun tarihsel oluş hâlinde bulunduğu ve doğal olarak tarihin bir ürünü olduğu tezinin temel dayanağı, her felsefi akımın arkasında bir ortak duyu tortusu bırakıyor olmasıdır. Bu durum ortak duyunun katı ve sabit olduğu iddiasını hükümsüz kılmaktadır. Bilâkis ortak duyu bu tarihsel seyir boyunca *sıradan* hayata sızmış olan felsefi ve bilimsel fikirlerle hem dönüşmekte hem de zenginleşmektedir. Bu anlamda her toplumsal tabaka için farklı olan ortak duyu, felsefenin folklorunu yani belirli bir yer ve zamana ait olan popüler bilginin nispeten katı bir aşamasını teşkil etmekte ve bu bilgi geleceğe aktarılmak üzere yaratılmaktadır (akt. Hoare ve Smirth, 1992, s. 329 ve 5. dipnot). Dolayısıyla, O'Neill'in işaret ettiği üzere, ortak duyunun düşünümsel olmayan, şeyleşmiş bir praksis olarak görülmesi mümkün değildir. Zira ortak duyu eleştiriden uzak olmadığı gibi bu eleştiriyi kendisine yöneltebilme uyanıklığına da toplumsal hayatın paradoksal ve çelişkili yönleriyle mücadele edebilme gücüne de sahiptir. Dolayısıyla ortak duyu bilimin cılız bir biçimi olmaktan epey uzaktır (1995, s. 172). Dahası hem doğa bilimleri tarafından geliştirilen kavramsal ve kuramsal içeriklerin damıtılarak kendisine gönderme yapılan birer anlam çerçevesine dönüştüğü hem de sosyal bilimlerin kullandığı kavram ve kuramlar tarafından (yeniden) inşa edilir hâle gelebilen yer, ortak duyuusal zeminden başkası değildir (Giddens, 2019, s. 104). O hâlde ortak duyunun ne tamamen yarasız ve hatta yanıltıcı bir bilgi yumağı olduğunu ne de büsbütün bilime karşıt olduğunu peşinen kabul etmek mümkündür.

Öte yandan, bu argümanlar ortak duyuyu aklamaya yönelik bir teşebbüs olarak da yorumlanmamalıdır. Zira Sayer'in (1992, s. 39-43) bu konudaki görüşleri temsil eder nitelikteki haklı ikazına göre, bilimsel etkinliğin ortak duyu temelli bir anlayış gütmesi varoluş maksadını yerle bir etmesi anlamına gelmektedir. Ortak duyu sosyal bilimlerin özelinde aynı zamanda bir inceleme nesnesi olduğu için, olanla normatif olarak olması gereken arasındaki ince çizgiyi silikleştirmeye matuf durumdaki bu bilgi stokunun düşmüş olabileceği hataları, yüzeysellikten kaçınarak eleştirel bir biçimde ele almak gerekmektedir. Bilimsel odağı daraltıp sosyoloji özeline gelindiğinde de, Bauman'ın

(2012, s. 17-28; Bauman ve May, 2021, s. 19-29) incelikli bir şekilde ayırt ettiği gibi, ortak duyu ile sosyoloji arasında mühim farklılıklar bulunduğunu göz ardı etmek mümkün değildir. Bu noktada önemli olan ikisi arasındaki ilişkinin karşıtlık temelli çatışma ya da rekabet değil, farklılık ve karşılıklık üzerine kurulu olduğunu fark etmektir.⁴¹

Yine de burada gözden kaçan husus önyargı ve batıl inancın ortak duyuya mal edilerek bilimsel bilgiye karşıt bir biçimde konumlandırılmasının ziyadesiyle iyimser bir tavrı yansıttığıdır. Zira bilimsel bilgi ortak duyu gibi farklı bilgi türlerini kucaklayan çok sesli ve çoğulcu bir yapı arz etmese de bu sunî karşıtlık önyargı ve batıl inancın bilimsel faaliyete ve onun ürünü olan bilgiye sızamamasının yeterli koşulunu oluşturamamakta; bilimin gerekli vasfının sistematik ve eleştirel düşünme olması ve bunu kendisine has araçlar kullanarak yapması, bilimsel faaliyetin bunlara uygun şekilde sürdürüleceğinin teminatını vermemekte ya da bilimsel faaliyetin doğasına uygun şekilde üretilmiş bilginin önyargı yaratmasına engel olacak türden bu sürece içkin bir koruma mekanizması bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bilimin önyargı, batıl inanç ve hatta tabu üretmediğini yahut herhangi bir mite mağlup olmadığını iddia etmek mümkün görünmemektedir. Bilâkis bilimin, ürettiği herhangi bir iddianın ideolojik bir karakter kazanmasıyla dönüştüğü bilimcilikle (Delanty ve Strydom, 2010, s. 14) ya da ideolojik bir karakter kazanmasına gerek kalmaksızın da Aydınlanmacı tesirlerle ona mal edilen salt birikerek ilerleme ülküsü ile yapmış ola geldiği tam olarak budur. Bu hem yalnızca bilimsel bilginin itibar edilebilir olduğu anlamında hem de bilimin ürettiği herhangi bir iddianın mümkün olan tek gerçekmiş gibi muamele görmesinde görünürdür. Fakat, Aydınlanmayı en ateşli şekilde eleştiren Adorno ve Horkheimer'ın (2010, s. 16-23) meşhur *Aydınlanmanın Diyalektiği* tartışmalarında ısrarla öne sürdükleri gibi, mitsel güçlerin boyunduruğundan kurtarma misyonunun bizzat kendisi mite, fakat bu kez akıl aracılığıyla, geri dönülmesine neden olmuştur: "Mit zaten Aydınlanmadır" ve Aydınlanmaya yönelik bir karşı koyuş

⁴¹ Sosyolojinin ortak duyuya ilişkisi elbette yalnızca bununla sınırlı değildir. Özellikle Alfred Schütz (bilgi stoku meselesi) ile birlikte en somut hâliyle adından söz ettirmeye başladığı üzere ortak duyu, sosyal gerçekliğin inşası ve sosyolojik bilginin deneyim ve etkileşim temelli muhtevasıyla ilgilenen teorik kampların katkılarıyla çok daha kucaklayıcı bir biçimde de ele alınmıştır. Bu kuramsal arka planı bölümün ilerleyen kısımlarında tartışmaya dâhil edeceğim.

hangi mite başvurursa başvursun uslamlamadan kaçamaz ve onun totaliterliğine direnemeyerek akılcılık tarafında saf tutmaya başlar.

Bu bağlamda her ne kadar ortak duyu en başından beri bilim ve felsefenin *maskarası*⁴² olmuş ve bunlar ancak rasyonalizmin, skolastik felsefenin ve sakatlayıcı çileciliğin en saçma zirvesine ulaştıklarında sesini duyurabilir olmuş olsalar da o, felsefe kadar sanat, edebiyat ve siyaseti de tahakküm altına alan bilimcilikle mücadele potansiyelini her zaman muhafaza etmiştir (O’Neill, 1995, s. 173). Dahası Heller’in (1984, s. 203) dikkat çektiği üzere, bilginin gündelik formu olarak kategorize edilen bu bilgi onun isabetliliğini teyit eden kanıtlar bulunsa da *doxa* sayılmaktan kurtulamamakta; bilimsel bilgi ise yanlışlanmış ve ıskartaya çıkartılmış olmasına rağmen *episteme* olarak görülmeye devam etmektedir. Bu adaletsiz durum bilimsel faaliyetin vadettiği mutlak güven dairesinin ne denli sarsılmaz bir yapı arz ettiğini ve bunu yaparken kendisiyle çelişir biçimde nasıl bir önyargı yaratma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Bu bağlamda dünyayı bilimsel araçlarla anlama ve açıklama biçimlerinin, tıpkı bir zamanlar söz gelimi düz dünya teorisinin yaptığı yahut günümüzde Pozitivist metodolojinin ya da emeğin Marksist yorumu gibi bilimsel sınırları ihlal edip ideolojik boyuta geçebilen okuma biçimlerinin hâlâ yapmayı sürdürdüğü üzere, bilerek yahut bilmeyerek dayandıkları ve/veya ürettikleri de böyle bir önyargı olsa gerektir. Ancak burada bu çalışmanın temel amacı bakımından daha önemli olan, ortak duyunun gündelik hayatta, bilimin ise, kurulan bu karşıtlığın olağan bir sonucu olarak, gündelik hayatın dışında konumlandırılmasının yarattığı yanılıdır.

Bu yanılı insanların gündelik hayatta ortak duyu referans alırken, eğer bu mümkünse, gündelik hayatın *dışında* bilimsel bilgiye başvurduğunu yahut metnin ilerleyen kısımlarında gündeme getirileceği üzere, gündelik hayatta eylemde bulunan insanların herhangi bir biçimde bilimsel bilgiye başvur(a)mayan *sıradan* ya da sıkça kullanılan bir

⁴² İfadenin orijinali şöyle: “*Common-sense knowledge has been the butt of philosophy and science from the very beginning.*” O’Neill bu mücadele alanını Gouldner’e atıfla ortak duyu değil, gündelik hayat olarak ifade etse de, buradaki argüman, bu kullanımın kendisini isabetsiz bulmama rağmen, ikisini eş anlamlı olarak kullandığı için ifade ettiğim hususlara uygun bir dayanak olmayı sürdürmektedir. Ayrıca bkz. Gouldner, A.W. (2017) ‘Sociology and the Everyday Life’, *The Uses of Controversy in Sociology* içinde, L.A.Coser and O.N.Larsen (ed.) Macmillan, s. 417–433.

tabir olarak *sokaktaki*⁴³ insanlardan oluştuğu, bilimsel ve/veya felsefî faaliyette bulunan insanlarınsa dolayısıyla gündelik hayatın dışında kalabildiği gibi temelsiz ve bir o kadar da seçkin bir ima taşımaktadır. Bu ima bilimsel-felsefî fikirlerin belli bir zümreye ait olduğu ve bu zümrenin dışındakilerin bu fikirlerden yararlanmadığını ve toplumun felsefe ve sosyal bilimlerin oluşturduğu ideal tipik kategorilerle uyumlu olmak zorunda olduğunu varsaymış olmaktadır.

Ancak burada sorulması gereken bu bilgilerin söz gelimi bir fizikçinin yer çekimi kanununu açıklama biçimiyle aynı kavramsal dizgeyi kullanmaksızın bu zümre dışındakilerce de *gündelik* hayatta kullanılıp kullanılmayacağıdır. Aşikâr olarak bu sorunun yanıtını popüler kültürün mizacına uygun olarak *gündelik hayatta bilim* ya da *gündelik hayatta felsefe*⁴⁴ gibi herkesi kucaklayan isimlerle ön plana çıkarılan tüketim nesnelерinin, bu tezatlık ile çelişkili görünümün gücünden istifade ederek dikkat çekmeye çalışmalarında aramak abesle iştigal olmayacaktır. Dahası eğer ortak duyunun topyekûn yarasız ve itibar edilemez olması nedeniyle devre dışı bırakılması yönünde ayakları yere basmayan bir talepte bulunulacaksa, ortada felsefî ve bilimsel bilginin sızarak dönüştürmek isteyeceği ya da karşıtı üzerinden kendi tahakkümünü sağlamlaştırabileceği herhangi bir şey kalmamış olacaktır. Burada önemli olan hem deneyim temelli ortak duyuyu hem de felsefî ve bilimsel düşüncüyü yerme-aklama türü bir değerlendirmeye kategorize etmeye çalışmanın aynı derecede yarasız olduğunu ve her ikisinin de pratik yeterlilikleri bakımından farklı işlevler taşıdığını kabul ederek gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında tek başlarına ayırt edici bir anlam ifade etmediklerini görmektir.

Ortak duyunun üstelik yerici bir değerlendirme üzerinden gündelik hayatla özdeşleştirilmesinde *common*ın tarihsel olarak uğradığı değişiklikte sıradan ve bayağı anlamına yaklaşmasının önemli bir etkisi bulunmaktadır ki bu anlam çeşitlenmesi, daha

⁴³ *Sokaktaki adam* sadece bir benzetme değil, aynı zamanda ideal tipik bir soyutlamadır. Öyle ki Schütz (1946) bilginin toplumsal dağılımı bağlamında doğal olarak algılanan dünyanın bazı yönlerinin niçin sorgusuz sualsiz kabul edilirken bazılarının sorgulandığını, bilgi düzeyleri ile bilme amaçları bakımından farklılaşan üç ideal tip -sokaktaki adam (*the man on the street*), bilgili (ya da iyi bilgilenmeyi amaçlayan) vatandaş (*well-informed citizen*) ve uzman (*the expert*)- üzerinden anlamaya çalışır.

⁴⁴ Örneğin bkz. Knight, J. (2002). *Science of everyday things Vol 1. Real Life Chemistry*. Gale Group; Gutting, G. (2018). *Gündelik hayatta felsefe nasıl kullanılır?* The Kitap, Kakalios, J. (2018). *Gündelik hayatta fizik*. Paloma, Kolektif (2016). *Günlük Hayatın Bilimi*. National Geographic, Raymond, M. (2015). *Günlük Hayatın Bilimsel Şifreleri*. Haldane, J. B. S. (1939). *Science and everyday life*. Penguin Books.

sonra görüleceği gibi, gündelik hayatın niçin toplumsal tabakalara istinat edilerek ve bazı imtiyazlı gruplar açısından dışına çıkılabilen bir hayat alanı olarak tanımlandığı hakkında da ipuçları taşımaktadır. Zira Williams'a göre (2018, s. 86-87), *common* başlangıçta örgütlü bir insan topluluğuna, özgül bir gruba ya da genel olarak tüm insanlığa ortak, yaygın olanı kastetmekteyken zamanla toplumun tabakalı yapısını anlatmak üzere soyluluk müessesesinde lordlukla karşıt olan halka işaret etmek için kullanılmıştır. Genel olanla ilişkisi temelinde bir grup tarafından paylaşılma anlamına sıradanlığın eklenmesiyle aşağı (*low*) ya da bayağı (*vulgar*) olanı anlatmak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Zaman zaman herhangi bir olumsuz değer yüküyle kullanılmadığına da rastlamak mümkün olsa da bayağı ve kaba (*unrefined*) gibi hoşnutsuzluk belirten anlamları sınıf çekimli hâle gelerek *aşağı-sınıfı* (*low-class*) nitelemek için kullanılmıştır. Nihayetinde tüm anlamlar sınıfsal bir göndermede bulunmasa da olumsuz değer yükü saklı olmayı sürdürmüştür.⁴⁵ Türkçede ise bu olumsuz değer yükünü avam-havas karşıtlığı üzerinden anlamak mümkündür.

Dolayısıyla bu karşılaştırmalar aşikâr olarak gündelik hayatın mahiyet ve vasıflarının ne olduğunu ifade etmek yerine bilginin kaynağı ve/veya kökeni meselesi hakkında bir sonuç üretmekle sınırlı olmayı sürdürmektedirler. Nihayetinde gündelik hayatın ortak duyunun, ön yargının ve/veya batıl inancın alanı olduğunu ileri sürmenin kendisi bir önyargıya ve henüz isabetliliği hakkında hüküm verilmesi mümkün olmayan bir çeşit sorgulamadan men edilmiş ortak duyusal bir kanaate yaslanıyor gibi görünmektedir. Gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında esas olan ne onun ortak duyu dolayımında ötekileştirilmesi ne de yapı ve sistem temelli makro yaklaşımları eleştiren sosyolojik kuramların yapmış ola geldiği gibi itibarının iadesine çabalanarak yüceltilmesidir.

Ortaya çıkan üçüncü sonuç *theōriayla* ilintili olarak felsefenin salt tefekkür ve temaya mazhar olma gayesiyle kurtulmak istediği diğer tüm etkinliklerin yaşamsal birer zorunluluk olmaları nedeniyle gündelik hayat tanımına dâhil edilmeleridir. Hegel (1984, s. 122) felsefenin yalnızlıkla ilgili bir yanı olduğundan ve sokak araları ya da pazar

⁴⁵ Williams bu kullanımları şu cümlelerle örneklendiriyor: “*Her speech was very common* (konuşma tarzı bayağıydı)”, “*it’s common to eat ice-cream in the street* (sokakta dondurma yemek kabalıktır)” (2018, s. 87). Tercüme kitabın Türkçe tercümesindedir.

yerlerine ait olmadığından söz ederken bu cümlenin hemen arkasından buna rağmen felsefenin insanların yapıp ettiklerine, onların meraklarını celbeden şeylere ve kendilerini büyük görmelerinin altında yatan bilgiye kayıtsız olmadığını da eklemiştir. Nalbantoğlu (2010, s. 76), Hegel'in bu yaklaşımını onun modernliğin teori ile gündelik yaşam arasındaki gerilimli ilişkiye kazandırdığı yeni çehrenin farkında olduğu yönünde yorumlarsa da burada kurulan zımnî karşıtlığın teori ile gündelik yaşam arasında olduğu şüpheli durmaktadır. Zira eğer *theōria* ziyadesiyle zahmetli bir üretkenlik faaliyeti olarak pür felsefi-bilimsel uğraşımın alanıysa, onun gündelik yaşamın dışında ya da üstünde (*supra-*) konumlandırılması, gündelik yaşamın sokağa, *pazar yerlerine* ya da filozof olmayanların dünyasına indirgenmesinin kaçınılmaz yanılığıyla ilgili görünmektedir. Fakat, yukarıda bahsedildiği üzere, Antikite'den bu yana filozofun hakikat karşısında sergilemesi beklenen duruşun faal olmaya (*vita activa*) karşıt tam bir dinginlik hâli olması ve bu hâlin, kendisine engel teşkil eden hem bedensel ihtiyaçlar hem de maişet temini gibi diğer yaşamsal zorunlulukları *def etmeyi* salık vermesi, bu faaliyetler arasında bir değer hiyerarşisi kurulduğunu ve bütünüyle gündelik hayatın değil, yalnızca gündelik hayattaki bazı faaliyetlerin dışlandığını göstermektedir. Zira dikkatle incelendiğinde görüleceği üzere, esas itibarıyla filozofun kendisine inşa etmek istediği temaşa mabedi gündelik hayatın dışında değil, sürekli faal olmak istediği *yeni bir olağan-sıradan eylemlilik* alanı olarak onun tam da merkezinde yer almaktadır.

Bu noktada tekrar Aristoteles'in ayırımına müracaat etmek yerindedir. Arendt (2018a, s. 46), Aristoteles'in *askholia* ile *skholē* arasında yaptığı bu ayrımı *vita contemplativanın* lehine bularak *skholē*e yaraşır sayılanın, hemen hemen tüm fiziksel hareket, söz ve akıl yürütme hâlinin temaşada nihayete ermesi olduğunu öne sürmektedir. Ancak *skholē*ün tamamen hareketsiz bir biçimde kendisini açması beklenen hakikatin temaşasıyla sınırlandırılması, Aristoteles'in eylemsizliği eyleme yeğlemenin mümkün olmadığını belirterek iyi olma hâlini etkin olmakla bir tutmasıyla çelişkili görünmektedir (1984c, s. 4511-4512).⁴⁶ Nitekim genellikle *boş zaman (leisure)* olarak tercüme edilen *skholē*, R.F. Stalley'in (1998, s. 403) *Politika*'nın İngilizce tercümesine derkenar ettiği üzere, hareketsizliğin değil, başka bir iyiye aracılık etmeyen, tam anlamıyla kendinde amaç olan bir etkinlikte bulunmanın alanıdır. Bu bağlamda Aristoteles'in düşün dünyasında onun

⁴⁶1325a30-1325b25

karşıtı olarak yer bulan *askholia* her ne kadar çalışma (*work*) olarak tercüme edilse de ne bedensel çalışmaya ne de ücretli istihdama tekabül etmektedir. Onunla kastedilen, gereklilikten doğan ve aslî amaca ulaştırıcı aracı nitelikli etkinliklerdir. Dolayısıyla hem *skholē* hem de *askholia* dinlendirerek yeni etkinliklere katılabilir olmayı sağladığı varsayılan eğlence ve rahatlamayla karşıtlık içinde olabilir. Bununla birlikte Aristoteles iyi hâlde olmaya ulaşmak için tüm yaşam biçimleri arasında en üste yerleştirdiği *theōria* yaşamında, insan doğası gereği kendi kendisine yetebilen bir varlık olmadığı için, *dış iyiler* olarak tarif ettiği sağlıklı bir beden için ihtiyaç duyulan şeyler ile beslenme ve diğer gerekliliklerin mevcudiyetini de şart koşmaktadır (1984a, s. 3996).⁴⁷ Bu nedenle ne *vita contemplativa* kendisini ne de ona yer açmak uğruna dışlandığı öne sürülen yaşamsal zorunlulukları tek başına gündelik hayata yerleştirmek mümkündür.

Ancak *vita contemplativa* lehine kurulan bu karşıtlığı aşan örnekler bulmak için felsefe tarihinde Aristoteles'e kadar gitmeye gerek olmadığı aşikârdır. Zira makul kanıtlar bulabilmek uğruna tarihi hızla ileri sarmaya matuf olan bu yaklaşım, eğer öğrencisi Platon'un kendisine duyduğu sonsuz minnet duygusundan ortaya çıkan apaçık bir yüceltme kaygısını yansıtmıyorsa, Sokrates'in felsefe yapma biçimini pek de dikkate almıyor gibi görünmektedir. Zira hakikatin temasına inzivaî bir nitelik atfederek felsefenin salt yalnızlık üzerine yükseldiğini düşündüren bu anlayış, Sokrates'in âdeta ağırkanlı bir atı rahatsız ederek onu harekete geçirebilmek için olağanca gayretiyle çalışan bir *at sineği* gibi, Atinalılara sürekli sorular sorarak, öğütler vererek, onları uyararak ve dahası azarlayarak musallat olduğunun gözden kaçırılmasına mahal vermektedir (Platon, 2010, s. 27)⁴⁸. Onun felsefe yapma anlayışının *pazar yerindeki bu* etkileşimsel ve etkin yönü, kendisine biçtiği *ebelik* rolüyle sorular sorarak saf hakikati ruhtan *doğurtma (maieutike)* metodunu uygulayabilmesinin gerekli koşulunu teşkil etmektedir. Bu metot kendisinde bilgelik bulunmayan bir ebenin, yani dokunduğu anda uyuşturan ama aynı zamanda kendisi de uyuşmuş durumda bulunan bir torpil balığının yaptığı gibi, hakikati *birlikte* bulma çabasına dayanmaktadır (2010, s. 461-462; 161).⁴⁹ Dolayısıyla tam bir dinginlik hâli olarak eylemliliği tamamen dışladığı yönünde

⁴⁷ 1179a33-35

⁴⁸ 30b-31d

⁴⁹ 150b-e; 80c. Vurgu bana ait.

değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Nihayetinde bu etkileşimli hakikat arayışının *birlikte-düşünmenin*⁵⁰ hakikatin temasının Arendt'in yukarıda ayırt ettiği üzere düşünmeden sonraki safha olan temasadan farklı olduğu, temasının her hâl ve şartta yalnız kalındığında mümkün olabileceği kabul edilecek olsa dahi bu hâl ve/veya uğraşının bizzat gündelik hayatın dışında gerçekleştiğini düşünmek için yeterli bir sebep bulunmamaktadır. Bu noktada Weber'in (2012a) hareketsizliği de eylem tanımına dâhil ettiği hatırlanırsa temasının dışsal olarak fark edilebilir olmasını beklemeden eylem kategorisine girdiğini fark etmek kolaylaşmaktadır. Yanı sıra her ne kadar felsefenin yalnızlıkla ilgili bir yanı olduğunda ısrar edilse de düşünme ve temasının fiziksel anlamda yalnızlığı gerektirmediği de düşünülebilir. Nihayetinde gündelik hayatın bu şekilde soyutlanması, bir bütünün kendi içinde müstakil bir bütünlük taşıyamayacak şekilde parçalanması anlamına gelmektedir.

Öte yandan Sokrates, her ne kadar yukarıda temas edildiği üzere, daha sonra Hegel gibi filozofların felsefenin yeri olarak görmeyecekleri *pazar yerinin* (ki, Gouldner'a (2017, s. 418) göre bu yer gündelik hayattır), filozofuysa da onun esas amacı, üzerine düşünülmeden sürdürülen rutinleri bozmak ve insanları kendilerini fark etmeye sevk etmek olmuştur. Zira gündelik hayattaki sıradan varoluş Platon'un felsefi varoluşa karşıt olarak konumlandığı eleştirellikten, akılcı ve mütefekkir (*reflective*) ilgilerden, uzak olan, zenginlik, şöret, sıradan arzular ve dünyevî aşk peşindedir.⁵¹

Dolayısıyla bu sonuçların gündelik hayatın değişmez vasfı olarak görülen ve diğer vasıflarını da peşinden sürükleyen *sıradanlık* meselesi bakımından işaret ettiği hususlar şunlardır: Birincisi, eğer gündelik hayat sıradanın alanı ise felsefenin yaptığı onun dışına çıkmak değil, *yeni bir sıradanlık* inşa etmektir. Zira *vita contemplativa*ya yönelik taleplerle sıradanlığın kendisinin değil, sıradan yaşamın muhtevasının değişmesi istenmiş olmaktadır. Bu ayrımın daha isabetli ifadesi, yukarıda da temas edildiği üzere, gündelik hayattaki uğraşlar arasında bir değer hiyerarşisi gözetildiğidir. O hâlde herhangi bir

⁵⁰ Düşünmenin genellikle insanların kendileriyle yaptıkları diyalojik bir süreç olmasına atıfla

⁵¹ Spinoza'yı (2019, s. 17-21) her gün karşılaşılan hadiselerin, aslında onları önemli gibi gösteren bir anlamdan yoksun oldukları düşüncesiyle, saf iyiliği aramaya sevk edecek olan sıradan hayatın (*communi vita*) tam olarak merkezinde yer alan da böylesi bir varoluştur. Zira bu nevi bir hayatta servet, itibar ve ihtiras insanlara mutlak iyilik gibi görünmektedir.

bağlamda rutin teşkil eden yaşama biçimlerinin sekteye uğratılmasının gündelik hayatı ortadan kaldırmaya yahut onun dışına çıkmaya yönelik bir müdahale olduğunu söylemek için henüz çok erkendir.

İkincisi, gayri sıradanın kalıcı olamadığı yerde sıradan olmaktan kaçınmanın ne kadar mümkün olduğu hususunda tekrar düşünmek gerekmektedir. Nitekim tarihsel olarak duyulara bilginin kaynağı olarak duyulan itimadın sarsılmasıyla en güvenilir bilgi kaynağı olarak rasyonel düşünme pratiğinin yüceltilmesinde ima edilen şey, onun sıradan bir hâle gelmesine yoğun bir arzu duyulduğudur. Tüm bunlar, gündelik hayatın kendisinden söz edilebilmesini mümkün kılan gerekli vasfı olarak kabul gören ve yarattığı çağrışım silsilesiyle diğer tüm vasıfları peşinden sürükleyen sıradanlığın, esas itibariyle felsefi düşünmenin gerekli vasfı olabileceğinin gözden kaçırıldığını göstermektedir. O hâlde gündelik hayatın isabetli bir biçimde kavramsallaştırılabilmesi için daha öncelikli olarak yapılması gereken *sıradan* deneyimle neyin kastedildiği, bunun akabinde de niçin bu deneyimin gündelik hayatla özdeşleştirildiğinin açıklığa kavuşturulmasıdır. Dikkatle incelendiğinde görüldüğü üzere, felsefenin dışladığı şeyin gündelik hayat olduğundan emin olursa da bu noktada daha ihtiyatlı olmayı zorunlu kılan yanıtız bırakılmış bu iki sorudur. Bu bağlamda esas itibariyle önem arz eden şey neyin, kimler tarafından alelâde, sıradan, gayri ciddi ve/veya önemsiz olarak değerlendirildiği, yani bu vasıflarla anılan hususların kendi aralarındaki farklılıklarının ne olduğu ve bu vasıfların niçin gündelik hayatla özdeş sayıldığıdır.

Tarihsel olarak gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında felsefe ve daha sonra bilimsel faaliyetin öteki olarak imledikleri unsurlara daha yakından bakmaya başlamalarıyla gündelik/felsefi ve gündelik/bilimsel karşıtlıklarını zayıflattığı kabul edilen bazı girişimler de ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak *gündeliklik* kavramından başlatılabilecek olan bu değişim süreci, gene de gündelik olan/gündelik olmayan ayrımında felsefeye atfedilen başat konumla ilintili olarak gündeme gelmekte ve her ne kadar, gündelik hayatın felsefe açısından dikkate değer hâle geldiğinin emaresi olarak değerlendirilmesiyle felsefi/gündelik karşıtlığını aşan bir girişim olarak kabul edilse de esas itibariyle bu kavramın bir tarihten yoksun oluşundan pay almış olmaktadır. Zira gündeliklik (*everydayness*) (*la quotidienneté*) “felsefe için ve felsefe tarafından, felsefi

olmayı belirtir [ve] felsefe olmayan üzerine düşünen felsefeden gelir.” (Lefebvre, 2016, s. 23)

Gündeliklik (*Alltäglichkeit*⁵²) bu bağlamda en ısrarlı şekilde Heidegger’in insanın dünyadaki varoluşunu (*Dasein*)⁵³ analiz ettiği *Varlık ve Zaman*’ında (*Sein und Zeit*)^{54 55} öne çıkmıştır. Ona (2018, s. 80) göre, bu kavram her ne kadar *Dasein*’ın ontik öncelikliliğine (*Zunächst*)⁵⁶ gönderme yapsa da bizzat bu nedenle göz ardı edilmekten kurtulamamıştır. Ancak Heidegger’in yerinde bir ikazla vurguladığı üzere ontik açıdan en yakında bulunan ve en aşına olanlar, ontolojik önemine gereken hassasiyetle yaklaşılmamış, uzak ve bilinmez olanlardır. *Dasein*’ın ontolojik açıdan gizemini koruyan ve onun varlık karakterlerinin çözümlemesinde başlangıç noktasını teşkil eden bu

⁵² *Alltäglichkeit*’in Türkçe literatürdeki yaygın kullanımı, İngilizcedeki *everydayness*’in muhtemel tesiriyle, *gündeliklik* olsa da H. Kaan Ökten *hergünlük* tercümesiyle bu kullanımın dışına çıkmıştır. *Hergünlük* esasen bu çalışma açısından kavramın *tarih öncesi* kullanımları olarak değerlendirilmesi de mümkün olan gündeliklik ve gündelik hayat kavramlarına sinmiş vaziyetteki imaların sürdürülmemesi için daha uygun bir kullanımdır. Ancak burada hem bu bölümün başında sözü edilen ve nihâi kavramsallaştırmaya ulaşıncaya kadar literatürdeki mevcut kavramları üstü çizili olarak kullanma tavrı nedeniyle, hem de Heidegger’in *her gün* ile fiilen yaşanmış günlerin her birinden değil, bir yaygınlık meselesinden söz ettiği yönündeki ikazına kayıtsız kalmak mümkün olmadığından, gündeliklik karşılığını kullanmayı tercih ediyorum.

⁵³ *Dasein* Almanca felsefe terminolojisinde aşına olunan bir kavram olarak genellikle Heidegger’in çalışmalarında tercüme edilmeden bırakılan ve onun varlığa ilişkin çözümlemesinde oldukça önemli bir yer tutan aslî kavramlardan birisidir. Kavramın etimolojik kuruluşunu görünür kılan *Da-sein* yazılışı, ifade ettiği anlamı bir ölçüye kadar daha anlaşılır kılmaktadır. Zira Almandaca varlık anlamına gelen *sein*’in önüne eklenen ve ora(da) anlamı veren *da* ile birlikte kavramın motamot tercümesi *orada-varlık* olmaktadır. *Oradalık* ile vurgulanan mekânsallık Heidegger’in kullanımında sınırları belirli, ölçülebilir bir yere gönderme yapmamaktadır. Vurgulanan şey, temel olarak dünyada varolan *Dasein*’ın mekânı kendi varoluşundan hareketle açtığı, bu yolla kendini ve dünyayı aydınlatığıdır (Inwood, 2000, s. 42). *Dasein* bir var olan olarak “*hep ben kendim olandır, varlık hep benim kendiminkidir*” (Heidegger, 2018, s. 182) ve onun varlıksal açıdan ayırt edici vasfı, kendi varlığı içinde bu varlığa bir sorun bağlamında yaklaşabiliyor olmasıdır (s. 33).

⁵⁴ İlgili eserden yapılacak alıntılarda, eserin İngilizce tercümesi ile ikincil kaynaklara müracaatla da kaçınılmaz olduğu anlaşılan tercümeden kaynaklı ihtilafı durumların bertaraf edilebilmesi için, Türkçede H. Kaan Ökten (2018) ile çalışmanın Almanca orijinalini de içeren Aziz Yardımlı (2004) tercümelelerinden, İngilizcede ise John Macquarrie ve Edward Robinson (2001) tercümesinden karşılaştırmalı olarak yararlandım. Alıntılarda, tartışmanın bu parçasının gündelik/felsefi ayrımı odağında ilerlediğinin dilsel olarak da yansıtılabilmek adına, tercümelelerde kullanılmış olan arı Türkçeci felsefe terminolojisine büyük oranda bağlı kaldım. Ancak yer yer sosyolojik dil ve kullanmayı tercih ettiğim yazım üslubuyla ahengi sağlayabilmek için anlamı zedelemeyecek şekilde bu terminolojinin dışına çıktım.

⁵⁵ *Varlık ve Zaman* Heidegger’in (2018, s. 15) “varolan” ile ne kastedildiğini anlayabilmek için Varlığın ne olduğuna ilişkin anlayış üzerine yeniden düşünme gerekliliğini, *zamamı* mevcut varlık anlayışlarının imkânı olarak görerek somut bir biçimde yerine getirdiği kapsamlı bir denemedir.

⁵⁶ “Varlıksal olarak ‘en yakından’ olamı (Heidegger, 2004, s. 76).

gündelik hâli, zannedilenin aksine kendini herhangi bir çaba olmaksızın açamamaktadır. Bu nedenle o yalnızca görünürde aşınadır (s. 547-548).

Bu bağlamda gündeliklik kavramı Dasein'in içinde analiz edildiği varlık kipine, *öncelikle ve çoğunlukla (zunächst und zumeist) olmaklığına* gönderme yapmasıyla oldukça merkezî bir konumdadır (Heidegger, 2018, s. 80). *Öncelikle* Dasein'in kamusal birlikte-olmaklığı içindeki açık var oluş hâli, *çoğunlukla* ise kendisini her zaman değil, "kural gereği" herkese görünür kıldığı yoldur (2018, s. 546; 2004, s. 522-23). Buradan hareketle Dasein'in herhangi bir varoluşa nispetle görünür olan farklılığıyla değil, bilâkis fark gözetmeyen ve *hiçlikle* de ilgisi bulunmayan pozitif karakteri olarak başat konum atfedilen gündeliklik, tüm varoluşların kendisinden çıkarak ve gene kendisine dönerek varolmayı sürdürdüğü varlık kipi, *ortalama olmaklığı'dır (Durchschnittlichkeit)*⁵⁷ (Heidegger, 2018, s. 80). *Ortalama gündeliklik*, varolana erişme ve onu yorumlamada takip edilecek en makul yoldur zira varolanın kendisini, kendinden yola çıkarak, kendisinde açması böylece mümkün olabilmektedir (2018, s. 40).

Gündeliklik Dasein'in yaşamı boyunca sürdürdüğü belirli bir varoluşa, geçip giden günlerin kimi zaman usandırıcı alışkanlıkların sevkiyle kolaylaşan yaşanma biçimine, atıfta bulunmaktadır. Bu hâliyle gündelikliğin tasasıyla (*besorgen*)⁵⁸ sarılmış durumdaki yarının işleri ne başı ne de sonu olan dünkü işlerdir (Heidegger, 2004, s. 523; 2018, s. 370-1). Bu bağlamda dünden bugüne, bugünden de yarına doğru uzayıp giden yaşamı boyunca zamandan azade olmadığı aşikâr olan Dasein'in bu varoluş kipinin yeknesaklığını, *dünkü yarının* ve "çoğunlukla"nın mahiyetini idrak etmek ancak onun bu zamansal düzleme yayılışını hesaba katmakla mümkündür. Zira gündeliklik ile kastedilen bizzat Dasein'in *varlığına* imkân tanıyan bu zamansallık boyutudur (Heidegger, 2018, s. 548). Dolayısıyla her ne kadar gündeliklik tabiri, takvimsel bir çağrışıma sahip olsa da doğumdan ölüme dek yaşanmış günlerin yekûnuna değil, sürdürülen yaygın varoluş biçimine gönderme yapmaktadır (s. 546).

⁵⁷ A. Yardımlı bu sözcüğü *sıradanlık* olarak karşılamayı tercih etmiş. Ancak Heidegger'in bu sözcükle ayırt edici herhangi bir özelliği bulunmamaya da bayağılık gibi kötileyici bir anlama göndermede bulunmaması nedeniyle bu karşılığa bağlı kalmadım.

⁵⁸ Öktem bu sözcüğü tasa yerine *ilgilenme* olarak karşılamış.

Dünya içinde var olan Dasein'ın *öncelikle ve çoğunlukla* bu dünya tarafından zapt edilmiş olması onun massedilmişliğini görünür kılmakla birlikte gündeliklik içinde kim olarak var olduğunu da belirlemektedir. Hem birlikte-varolma hem de birlikte-Dasein varlık türlerini temel alan Dasein gündelik varoluşunu ise *herkes (das Man)*⁵⁹ olarak sürdürmektedir (Heidegger, 2018, s. 181-82). Herkes, Dasein'ın gündelik varoluşunun öznesi olarak kendisi olmaktan uzaklaştığına, bir nevi bundan alıkoyulduğuna gönderme yapmaktadır. Bu kendiliğe isabet edemeyen Dasein *öncelikle* kendisi olamamakta ve *çoğunlukla* da böyle kalmaktadır. Gündeliklik içindeki varoluşu, onun *sahih (eigentliche)*⁶⁰ kendiliğine ulaşmasının önündeki engelin ta kendisidir. Herkes, Dasein'ın kendisi olmama ve *sahih* olmama varlık kipleridir (2018, s. 200-205). Ancak Dasein'ın herkesleşmekten sıyrılarak *sahih* kendiliğiyle varolması gündeliklikten koparak ya da onu aşarak da gerçekleşmemektedir. Zira onun *sahih* kendiliği, herkesin bir varyantıdır (2018, s. 205).

Bu bağlamda Dasein'ın gündelikliğinde başkalarından ayırt edilir bir vasfı bulunmadığı için kim olduğu önemsizleşmiştir. Zira tüm farklılıklar hiç dikkat çekmeden ve herhangi bir şekilde tespit edilmesi güç şekilde eriyip kaybolduğu için birileri, bir başkasının yerine kolaylıkla geçebilir durumdadır: Apaçık bir şekilde göz önünde olduğu hâlde (ve ölçüde) ayırt edilmesi güç şekilde kendini gizleyen Herkes diktatörlüğünü⁶¹ tüm *sahihliğiyle (eigentliche Diktatur)* belli etmiş olmaktadır (2018, s. 200-203). Nihayetinde gündeliklik bu hâkimiyetiyle Dasein'a acı vererek onu nefessiz bırakabilmektedir. Bu hissiyattan

⁵⁹ Kavram İngilizcede *the They* (1962, s. 164) olarak karşılıyor, A. Yardımlı ise bu kavramı *İnsan* olarak tercüme etmeyi uygun bulmuş. Ancak Heidegger'in kavrama ilişkin mülahazaları dikkate alındığında *İnsanın onlar* ya da *herkes* kadar *isabetli* bir karşılık olmadığı aşikârdır. Bununla birlikte İngilizceden yapılan tercümelelerde *the They* için olağan olarak tercih edilen *onlar* karşılığını da tam anlamıyla sorunsuz görmek mümkün değildir. Zira Türkçede *herkes* ile *onlar* arasında yerini tuttukları öznenin müphemlik derecesi bakımından fark bulunmaktadır. Heidegger'in *das Man*'i ise, söz gelimi *anlamli ötekiler* gibi belirli bir insan özne grubunu değil, Dasein'ın gündelik varlık kipi olarak *herkesi*'i kapsamaktadır: "Söz konusu başkaları *belirli (bestimmte)* başkaları bile değildir." (2018, s. 200), "herkes belirsizdir." (s. 201)

⁶⁰ *Eigentliche*, Dasein'ın gündelikliğin ve tabii Herkes'in gölgesinde kendisi olabilmesinin imkânı açısından oldukça önemli bir kavramdır. Hem İngilizce hem de Türkçede yaygın şekilde *otantiklik (authenticity)* olarak karşılansa da bunun özellikle Türkçede isabetli bir kullanım olmadığı aşikârdır. Zira otantiklik her ne kadar sözlük anlamı gereği *orijinal* olana işaret etse de bir yan anlam sorunu olarak sözcüğün ilk çağrışımları *eskiden berililik, geleneksellik* ya da *nostaljiklik* olduğu için bu karşılığın Heidegger'in kastettiği *hakiki, asil* kendiliğe uygun düşmediği anlaşılıyor.

⁶¹ Heidegger Dasein'ın gündelik varoluş öznesi olarak Herkesten söz ederken onun aleyhinde alenen iyi-kötü minvalli moral bir değerlendirmede bulunmuyor. Ancak Herkesin hâkimiyetinden söz ederken *Diktatur* benzetmesi yapması, bu sözcüğün baskı ve zorbalık gibi mecazî göndermeleri nedeniyle sahiden böyle bir ayırmadan hareket edip etmediği şüphe yaratıyor.

kurtulmak istemek, kendisini her birine pay ettiği meşguliyetlerle zaman geçirmekle vücut bulsa da gündelikliğin üstesinden gelmenin miadı anlıktır. Bu durum gündelikliğin yok edilemeyeceğini göstermesiyle kaçınılmazlığını açığa vurmaktadır. Ancak her yeni günle birlikte hayatın getirdikleri ile tekdüzeliği aşmaya yönelik çabanın mevcut olması ona tam bir teslimiyet gösterilmediğine kanıt teşkil etmektedir (s. 547).

Dasein'ı başkalarıyla ilişkisi içinde zapt etmiş durumda bulunan ve onun başkalarıyla arasındaki farktan kaynaklanan kaygı hâli onda huzursuzluğa neden olmaktadır. Bir tür rekabet içindeliği çağrıştıran bu kaygı, birlikte-olmaklığın karakterini teşkil etmesiyle Heidegger tarafından *mesafelilik* (*Abständigkeit*) olarak adlandırılmaktadır. Mesafelilik birlikte-olmaklık içinde münasipliğin, kabul edilebilirliğin, muvaffakiyetin, cüretin sınır hattının önceden belirlenerek ihlalcî teşebbüslere karşı hazır olarak bulunan *vasatlığı* (*Durchschnittlichkeit*) temin etmektedir. Bu yolla her öncelik bastırılır, aslî nitelikli her şey çok hızlı bir biçimde bilinir duruma getirilir, zorlukla edinilmiş kazanımlar malûm kılınır, gizem eski kuvvetini kaybeder ve nihayetinde tüm varlık imkânları *tesviye edilmiş* (*Einebnung*) olur. Bu üç varlık kipinin bir araya gelmesiyle ise gizleyerek görünmez hâle getirdiği tüm her şeyi aşına ve herkes tarafından ulaşılabilir bir şey olarak sunan kamu (*Öffentlichkeit*) ortaya çıkmış olur (2018, s. 200-202). Buradan hareketle Heidegger'in gündelikliği kavramsal açıdan işlevselleştirmesiyle birlikte yaygınlık, kaçınılmazlık, vasatlık ve tekrarlılık gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında kendilerine sabitlik atfedilen ve Heidegger sonrası görüşleri önemli ölçüde etkileyecek olan diğer vasıflar olarak devreye girmiş olmaktadır.

Heidegger'in gündeliklikle ilgili çözümlemesi, gündelik varoluşun görünürde aşına olduğunu özellikle vurgulaması, bu çözümlemeye zaman boyutunu eklemekteki ısrarcılığı ve gündelikliği varoluşun çözümlemesinin temeli olarak kabul etmesiyle, gündelik hayatın felsefe tarafından yok sayılmasına felsefe içinden bir karşı duruş sergilediğini düşündürmekte ve ona buraya kadar anılan diğer görüşler arasında farklı bir konum tahsis etmiş olmaktadır. Ancak, aşikâr olduğu üzere, ortaya koyduğu çözümleme ile bu çözümlemede araçsallaştırdığı argümanların salt bu nedenlerle pratik açıdan tamamen yeterli olduğuna hükmetmek güçtür. Bunun birinci nedeni, gündeliklik meselesini felsefede apaçık görünür hâle getirmiş olması Heidegger'i felsefi/gündelik

karşıtlığında özel bir yere getirmiş olsa da bu konunun, gündelikliğin bu karşıtlığı aşmak üzere bir çözüm önerisi olarak kabul edilmesinin yeterli koşulunu teşkil etmemesidir. Zira gündelikliğin oldukça kapsayıcı bir zemin olarak tasavvur edilmesine ve Dasein'in varlık kiplerinden biri olarak değerlendirilmesine karşın sahih kendilik ile gündelik varoluşun öznesi Herkes arasından ilkinin öncelendiği ve dolayısıyla normatif olarak daha uygun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum alenen bir karşıtlık yaratmasa da gündelik varoluş, yaygınlığı dolayımında bu karşıtlaştırmanın unsurlarından biri olmaktan kurtulamamaktadır: Yaygınlık meselesi, sahih kendiliğin miadının anlık olduğu hatırlanırsa, ona atfedilen enderlik vasfını belirginleştirerek bu karşıtlığı dolaylı yoldan tesis etmiş olmaktadır.

Bu bağlamda sahih kendilik ile Herkes arasındaki ayırım iki tür özgün olmama durumuna gönderme yapmış olmaktadırlar. Birincisi sahih kendilikle varolmanın mümkün olmamasıyla ilintili olarak özgün ol(a)mayan varoluş anlamında; ikincisi ise herkes dolayımında yapılabildiği şeylerin, tekrara ve alışkanlığa bağlı olmasından hareketle birbirinden ayırt edilmesi güç bir benzerlik içinde olduğunun düşündürülmesiyle ilintili olarak, özgün ol(a)mayan deneyim anlamında ortaya çıkmaktadır. Böylece özgün deneyim ile özgün olmayan deneyim, ki bu tür bir deneyim sıradan ve bayağı olmasıyla bu karşıtlıkta yer almaktadır, arasındaki karşıtlık gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında sabitlik atfedilmiş diğer vasıflar olarak tartışmaya dâhil olmuş olmakta ve aşağıda temas edileceği gibi gündelik hayatın özellikle yerme-aklama ikiliğinde devinen kültür temelli yabancılaşmış deneyim tartışmalarının merkezîne yerleşmektedir.

İkinci nedeni ise bu çözümlemenin gündelik hayatla değil, bir varolma hâliyle ilgilenmiş olmasına rağmen gündeliklik vasfının hayatın kendisine ve hatta tamamına mal edilmesidir. Çözümlemenin daha en başından gündeliklikle kastedilenin en yaygın ve vasatî bir hâl olmasıyla başka varolma hâllerinin de mümkün olduğunun ima edilmesi ki, bu ima daha sonra sahih kendilik olarak aleniyet kazanmaktadır, ancak bunlara ulaşmanın öznesi Herkes olan gündelik varoluşun baskıcılığı nedeniyle hemen hemen imkânsız görülmesi, toplumsal hayatın her hâl ve şartta gündelik bir vasıf sergilediğinin kabul edildiğini göstermektedir. Bu noktada Heidegger, her ne kadar sahih kendiliğin Herkesin

ondan bazı açılardan farklılaşan bir varyantı olduğunu ifade ederek ona ulaşılmasının, gündeliklikten koparak ya da onu aşarak mümkün olmayacağını belirtmesiyle, başta gündelikliğin daha kapsayıcı bir zemin olduğunu düşündürse de sahil kendiliğe ulaşmanın imkânları hakkında konuşmaya istekli olmamasıyla, gündelikliğe atfettiği kaçınılmazlığı sarsılmaz bir vasıf olarak konumlandırmış olmaktadır. Bu hâliyle sahil kendilik kendini sadece bir imkân olarak sunmakta ancak bu durum gerçekliğe kavuşmasının yeterli koşulunu sağlayamamaktadır.

Buna engel olan, gündelikliğin Dasein'in gayri sahilliğini gizlemekteki başarısı, Herkesin sahil bir hâl içinde bulunduğundan şüphe duymayan emniyet hâlidir. Üstelik bu hâl “dopdolu ve sahicî bir ‘yaşamı’ besliyor ve yönetiyor olduğu sanısı.” nedeniyle huzur vericidir (Heidegger, 2018, s. 273-274). Böylece sahil kendiliğin farkına varamadığı - *miş gibiligi* doğal ve/veya olması gereken izlenimi yaratmasıyla Herkesin iktidarını sağlamlaştırmış olmaktadır. Heidegger bunu Dasein'in kendinden çıkıp gündelikliğin yok hükmündeki temeline, yükselme yanılısı içinde *düşmesi*, somut yaşamdaymış yanılısı içinde *çakılması* (*Absturz*) olarak yorumlamaktadır: Dasein mütemadiyen Herkes varlık kipine doğru çekilmekte; ona doğru sürüklenerek bu *girdaptan* (*Wirbel*) kurtulamamaktadır: Dünyada var olmanın imkânı ise işte bu *düşmüşlüktür* (*das Verfallen*) (2018, s. 274, 2002, s. 179). Düşmüşlük Dasein'in *özsel* (*wesenhafte*) ontolojik yapısına göndermede bulunmasıyla varoluşun karanlık yanından çok onun tüm günlerini gündelikliği içinde vücuda getirmektedir (2004, s. 262; 2002, s. 179).⁶²

Bu hâliyle Heidegger'in gündeliklik tahayyülünün bir anlatı biçimi olarak trajedinin⁶³ karakteristik özellikleriyle donatılmış olduğu aşikârdır. Zira gündeliklik Dasein'a acı vermekte, onu kendisi olmaktan alıkoymaktadır. Ayırt edici bütün vasıflarını tesviye ederek onu herkesleştirmesinin kaçınılmazlığı sahil kendiliğin yalnızca bir imkân olarak

⁶² Bu noktada Yardımlı ile Ökten tercümeleleri arasında bariz bir zıtlık bulunuyor. Ökten tercümesi şöyle: “[Düşmüşlük fenomeni] onun ne karanlıkta kalan yüzünü belirlemede ne de onun kendi hergünlüğü içindeki günlerini tesis etmektedir.” (2018, s. 275) Ancak hem Almanca orijinaliyle (2002) hem de İngilizce tercümesiyle (2001) karşılaştırıldığında “ne..ne de” kalıbının açıkça maddî bir hata olduğu anlaşılıyor. Krş.: “Das Verfallen enthüllt eine *wesenhafte* ontologische Struktur des Daseins selbst, die so wenig die Nachtseite bestimmt, als sie alle seine Tage in ihrer Alltäglichkeit konstituiert.” (Heidegger, 2002, s. 179) “Falling reveals an essential ontological structure of Dasein itself. Far from determining its nocturnal side, it constitutes all Dasein's days in their everydayness (Heidegger, 2001, s. 179).

⁶³ Bir anlatı biçimi olan trajedi için bkz. Moses ve Knutsen, 2007.

sunulmasıyla birleştğinde, ortaya adeta bir mağlubiyet hikâyesi çıkmış olmaktadır. Bu durum *das Verfallen*in Almandada yavaş yavaş yok olma, çökme, parçalanma, harap olma, güç kaybetme, çürüme ve değersizleşme gibi anlamlara geldiği dikkate alındığında daha da az şüphe götürür hâle gelmektedir⁶⁴. Nitekim bu anlatıda Lefebvre'e (2017, s. 26) göre de varolanı kuşatan toplumsallık kadar onun bir değişiklik yaratma kudretine işaret eden pratik, kesinlik içeren bir kötümserlikle karşılanmakta; buradaki yabancılaşma vurgusu Marksizmin açık kapı bıraktığı ona karşı mücadele imkânıyla ters düşmektedir.

Bu kötümserliği Lukács (1999, s. 64-65)⁶⁵ daha sert bir açıklıkla eleştirerek Heidegger'in günlük davranış ve günlük düşünceyi ele alış biçiminin hem eksik hem de bazı çarpıtmalarla dolu olduğunu öne sürmektedir. Ona göre, Heidegger'deki gündelik yaşam anlatısı onun düşünüş ve/veya düşmüşlük temelli bir anlayış üzerine yükselmesi nedeniyle yalnızca yabancılaşmanın bozucu tesiri dolayımında kendisini gösterebilmekte ve bu hâliyle ümitvar olmaktan epey uzak kalmaktadır. Böylesi bir temellendirme gündelik hayatı özsel ve yapısal olarak yoksullaştırmak anlamına gelmektedir.

Heidegger'in gündeliklik yorumunun kötümserliğine kıyasla daha düşük bir uzlaşma ihtimali barındıran yanı Lukács'ın (1999, s. 66) işaret ettiği üzere Heidegger'in kullandığı fenomenolojik yaklaşım nedeniyle özler ile görünüşleri birbirine karıştırarak kapitalist düzenle sınırlı olan bu gündelik yaşam görüngüsünü, ontolojik açıdan varolanın özüne mal etme yanılışı taşımasıdır. Bu saptama Heidegger'in (2008, s. 90) gündelikliğin Dasein'in bir varlık kipi olarak ileri derecede ayrılaşmış bir kültürel zeminde görünür olduğunu, hatta tam da böyle bir zeminde görünür olduğunu kabul ettiği hatırlandığında daha isabetli hâle gelmektedir: Gündeliklik ikellikle örtüşmemektedir.

⁶⁴ <https://www.dwds.de/wb/verfallen> erişim tarihi: 15.01.2020

⁶⁵ Bu durum Ahmet Cemal'in Lukács'ın yaptığı Heidegger alıntısındaki *das Verfallen*ni için çöküş olarak tercüme ettiğini daha anlaşılır kılıyor. Bu karşılık Heidegger'i ilk kez Türkçe tercümesinden okuyanlara onun kötümserliğinin dozunu abartılı gösterdiği için ilkin isabetsiz gibi görünebilse de bu ihtimal sözcüğün Almandadaki anlamına başvurulduğunda oldukça hafifliyor. Gene de Heidegger'in (2004, s. 262-263) ilgili pasajın devamında düşmüşlük ile insan doğasının bozulmasıyla ilgili bir saptamada bulunmadığını, insanın "günaha boğulmuş" vaziyette olup olmadığıyla ilgili bir hüküm vermediğini belirtmesiyle gündeliklikle ilgili kötümserliğinin ayırt edici vasfını ortaya koyduğunu akılda tutmakta fayda var.

Bu noktada gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında oldukça kritik bir önem taşıyan iki ipucu bulunmaktadır: Birincisi gündelik hayatın ilk kez kapitalizm gibi toplumsal yaşamın örgütlenmesinde kendine has değişiklikler yaratan herhangi bir sistemle ortaya çıkmamış olabileceği ve dolayısıyla bu sistemin çöküşüyle ortadan kaybolmasının beklenemeyeceğidir. İkincisi ise Heidegger'in (2008, s. 90) gündelikliğin ilkellikle örtüşmediğini öne sürerken bunun akabinde ilkel Dasein'in da kendine özgü bir gündelikliği ve gündelik olmayan bir varlık imkânı olduğunun hakkını teslim etmesiyle, bunun mutlak anlamda modern ve hatta herhangi bir döneme özgü bir hâl olmakla sınırlı kalmadığıdır.

3.2.2. Kültürel Kuram Bağlamında Ortaya Çıkan Sorunlar

Kapitalizm ve modernite vurgusu, buna rağmen, özellikle belli bir ölçüye kadar müşterekleşmeleri nedeniyle Marksist çatı altında toplanabilen yaklaşımlardaki temel çıkış noktası olarak gündelik hayat tartışmalarının tam merkezinde ve odaklanılan tek koşul olarak yer almaktadır. Lefebvre bu yaklaşımlar arasından sıyrılarak, gündelik hayat literatürünü yönlendirmekte en etkili olan isimlerden biri olarak öne çıkmakta; onun bu kampa sözcülük eden öncü görüşleri niçin Marksist eleştirinin gündelik hayatın kavramsal açıdan bir tarihten yoksun kalmasında önemli bir rol oynadığını da açıklamaktadır. Bu hususta henüz başlangıçta verilebilecek ilk hüküm, bu yaklaşımların olağan olarak emek, üretim ilişkileri, endüstriyelleşme, yabancılaşma ve sınıf gibi toplumsal gerçekliğin ancak bir yönü hakkında sonuç üretebilen anlama ve açıklama araçlarıyla hareket etmeleri ve esas itibarıyla mevcut olanı değiştirmeye odaklanmalarıdır: “Niyetimiz, gündelik hayatın içeriğini mantıklı bir biçimde düzene dökmekten çok, gündelik hayatı dönüştürmek”tir (Lefebvre, 2016, s. 36).⁶⁶

Bu durum kendisini Lefebvre'in (1988, s. 78) gündelik hayata 40 yıldan fazla sürecek olan ilgisinin, her ne kadar, aslında bazı müphem sınırlar üzerinde gezinerek ikame kavramlar yaratmasına neden olduğu söylenebilecek olan, uzunca bir süre kesintiye

⁶⁶ Tıpkı Marks'ın salık verdiği gibi: “Gerçekte ve *pratik* materyalist için, yani komünist için sorun, mevcut dünyayı köklü bir biçimde dönüştürmek (*revolutionieren*), varolan duruma pratik olarak saldırmak ve onu değiştirmektir.” (Marks ve Engels, 2015, s. 48).

uğradığı olsa da⁶⁷, Marks'ın teorisine onda eksik gördüğü *gündelik olan (la quotidienne)* (*the everyday*) odağını ekleme teşebbüsüyle başlamasıyla açık bir biçimde ortaya koymaktadır.⁶⁸ Nitekim Lefebvre gündelik olanı⁶⁹ kapitalist üretim tarzını genişletme ve hatta toplumu yönetme biçimi olarak tanımlayarak kendi çözümlemesinin esas nesnesinin bu üretim tarzı olduğunu belirtmektedir (1988, s. 80). Bu yanıyla gündelik olan, her zaman var olmuş olan, değerler ile mitlerin işlediği gündelik hayatın (*la vie quotidienne*) (*everyday life*) bir programlama nesnesi olarak (ki, bu kendisini, piyasa, eş değerler sistemi, pazarlamacılık ve reklamcılık vasıtasıyla bir dayatma hâlinde gösterir) modernlik sahnesine taşınmış hâlidir (Lefebvre, 1982, s. ix-x akt. Lefebvre, 1988, s. 87). Bu bağlamda gündelik olan tekrarlılığın⁷⁰ hâkimiyetine, ki bu hâkimiyet bir yaşam biçimidir, işaret ederek sömürü ve tahakküme temel teşkil etmektedir (1988, s. 80). Gündeliklik ise gündelik hayatın homojen, tekrarlı ve parça parça unsurlarına işaret etmektedir (1988, s. 87).

Lefebvre'in kavram dağarcığında kafa karıştırıcı olan kısım bu noktadan sonra başlamaktadır. Zira yukarıdaki ayırmda gündelik olan, her zaman var olduğunu kabul ettiği gündelik hayatın kapitalizmin tesiriyle boyut değiştirmiş veya farklı bir hüviyet kazanmış formuna işaret etmiş olmaktadır. Öyle ki, bir başka çalışmasında ifade ettiği gibi, gündelik hayat birbirinden farklı biçimlerde olsa da her zaman var olmuştur ancak

⁶⁷ Bu durum Lefebvre'in bu kavramları niçin birçok farklı (ama birbiriyle dâhilî olarak bağlantılı) çalışmasında *yeniden* tanımlamaya çalıştığını ya da daha makul bir ifadeyle, bu kavramlar hakkında bir şekilde konuşmayı sürdürdüğünü ve ortaya çıkan zayıf sistematiği açıklıyor. Ancak gene de bu çabanın, önceki tanımları düzeltmeye ve daha isabetli ve somut hâle getirmeye yönelik olmaktan çok, öncekileri farklı bir dille ifade ederek bu kavramlar etrafında gezinmeyi sürdürmek biçiminde olduğunu eklemek gerekir. Roberts'ın (2013, s. 15) da dikkat çektiği üzere Lefebvre'in gündelik hayata uzunca bir süre ilgi göstermesi, onu kuramsallaştırmasının yeterli şartını sağlamak yerine, bu ilgi ile kuramlaştırma amacı arasındaki mesafenin gittikçe daha çok açılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum aynı zamanda Lefebvre'in (2015, s. 262'deki son dipnot) gündelik hayatın eleştirisi üzerine çalışmayı sıklıkla terk etmesi ve hatta *Gündelik Hayat Eleştirileri I* kitabının sonraki cilt taslağını oluşturan karalamaların bir şekilde ortadan kaybolmasından da anlaşılan kopuk çalışma stiliyle de ilişkilendirilebilir.

⁶⁸ Lefebvre kendi misyonunun tıpkı Marks'ın yaptığını söylediği gibi klasik felsefi mirası düzeltmek (*correcting*) olduğunu açıkça belirtmektedir (1988, s. 78). Aşikâr olarak bu tavır iktisadî üretim biçiminden başlayacak olan toplumsal düzeni değiştirme hedefiyle oldukça insicamlıdır.

⁶⁹ *La quotidienne* hem orijinal metinde hem de ikincil kaynaklarda (örneğin Gardiner'in (2016) *Gündelik Hayat Eleştirileri* ile Lefebvre'in *Ritimanaliz* tercümelemeleri bunun dışındadırlar) Türkçeye ekseriyetle gündelik hayat olarak tercüme edilmektedir. Bu durumun bağlamla ilgili olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak Lefebvre'in bahsi geçen bu üç kavramı, her ne kadar kendisinin de sınırlarını silikleştirecek şekilde kullandığı görülse de, gene de birbirinden ayırdığını göz ardı etmek mümkün değildir.

⁷⁰ Aşikâr olarak burada kastedilen endüstriyel rutinin ta kendisidir. Endüstriyel üretimin kaçınılmaz bir parçası olan bu tekrar hâlinin karaktere nasıl tesir ettiğini Diderot ve Adam Smith'in karşıt görüşleri üzerinden ele alan ünlü tartışma için bkz. Sennett, R. (2017). *Karakter aşınması*. (12. baskı). İletişim.

gündelik olan modernlikle kaplanmış durumdadır (1987, s. 10).⁷¹ “Gündelik olan ve modernlik, karşılıklı olarak birbirini belirtir ve gizler, meşrulaştırır ve telafi eder.” (2016, s. 36).⁷² Bu hâliyle gündelik olan bir üründür; üretimin tüketimi doğurduğu bir sistemde, tüketimin üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlar tarafından manipüle edildiği bir devirde, ürünlerin en genelidir ve bir kavram olarak vücut bulabilmesi için atıfta bulunduğu gerçekliğin göz ardı edilemeyecek derecede görünür hâle gelmesi ve insanların *günlük ekmek* için duacı olduğu⁷³ kıtlıkla ilişkili saplantıların ortadan kalkması gerekmiştir (1987, s. 9). Ancak gündelik olanın tarihsel açıdan üç aşama geçirdiğinden söz ederken henüz kapitalizmin kendisiyle ilgilenmediği, dolayısıyla kullanım değerinin hâlâ geçer akçe olduğu, dinin söz sahibi olduğu, hayatın kendisini ritmik olarak hâlâ doğayla uyum içinde ve dolaysız bir biçimde sunduğu ilk evreden, değişim değerinin kullanım değerini aşındırarak mağlup ettiği ve yeni ihtiyaçlar üretmekle karakterize olan bir programlama nesnesine dönüştüğü ikinci evreye ve buradan da çok uluslu şirketler tarafından tamamen manipüle edilerek yönetilen ve daha çok orta sınıf mensubiyetiyle öne çıkan toplumsal bir pratikle karakterize olduğu son evreye doğru bir değişimden söz etmektedir. Bu düşünce sisteminde kapitalist üretim biçimi bir kez bu şekilde kurulduğunda, endüstriyi olduğu kadar tarımsal faaliyeti, bir tarihe sahip olan kenti ve mekânı da içine alarak bütünleştirmekte ve böylece gündelik hayatı üretmiş olmaktadır (1988, s. 80).

Anlaşıldığı üzere, Lefebvre her ne kadar Heidegger’in praksisin yabancılaşmaya karşı yıkıcı bir güç olduğunu göz ardı etmesi nedeniyle kötümser bir tablo çizmesini eleştirmiş olsa da bizzat kendisi de gündelik hayatı bir trajedi anlatısıyla ele almaktadır. Elbette bu anlatı biçiminin gündelik hayatın dönüştürücü bir müdahalenin nesnesi olarak tasavvur edildiği yerde kaçınılmaz olacağı aşikârdır. Gardiner’in (2001, s. 159) de gündeme getirdiği gibi, Lefebvre’e göre geç kapitalizmin tesirinde bulunan gündelik hayat düzeltilemeyecek derecede yozlaşmış (*corrupted*) durumdadır. Kültür, gündelik kültür

⁷¹ Vurgu bana ait.

⁷² Bu kavram kitabın Türkçesinde gündeliklik olarak tercüme edilmiş olsa da orijinalinde *le quotidien* ifadesi yer aldığı için burada gündelik olan karşılığını tercih ettim. Krş.: “*Or chacun, le quotidien et le moderne, marque et masque l’autre, le légitime et le compense.*” (Lefebvre, 1968, s. 27).

⁷³ “*Give us this day our daily bread.*” Matta ve Luka İncillerinde geçen duadan bir parça.

⁷⁴ Lefebvre burada gündelik hayatın önceden hayatî zorunluluklara atıfta bulunan bir kavram olmasına gönderme yapıyor (2017, s. 8).

(ki bu, kitle kültürüne tekabül etmektedir) ve yüksek kültür olarak parçalanmış hâdedir ve tüketimle karakterize olan bu toplumda, artık kültür de tüketimin bir nesnesi hâline gelmiştir. Tüm olup biten tüketim nesnelерinin göstergeye dönüşmesi, tüketicilerin bu göstergelerle meşgul olmasıdır ki böylesi bir toplumda gerçekleşecek olan ve bu hâliyle yalnızca iktisadî, siyasî veya ideolojik boyutuyla ifade edilemeyecek olan devrim, gündelik hayatın kesintiye uğramasını ve dahası yok edilmesini mümkün kılacaktır (Lefebvre, 2016, s. 48; 123).

Bu iki temel çalışmadan hareket edildiğinde Lefebvre için gündelik olanın daha ziyade modernlikle birlikte ön plana çıktığını ve geçmişten geleceğe her zaman var olmayı sürdüreceк olan gündelik hayatı pek de kabul edilmesi mümkün olmayacak şekilde ele geçiren tekrarlılık dolayımı kapitalist sömürgeciliğin, *sıradan* hayatın kılcal damarlarına kadar nüfuz ettiği yer olarak düşünmek mümkündür. Dikkatle incelendiğinde görüldüğü üzere, gündelik hayata atfedilen ve toplumsal değişme sonucu aldığı son şeklin hiyerarşik olarak öncekileri tamamen ortadan kaldırmaya muktedir olan bu anlam, modernlik ve kapitalizme ölçsüz bir belirleyicilik tahsis etmiş olmakta; bu iki koşul, gündelik hayatı ortaya çıkaran gerekli vasıflar olarak konumlandırılmış olmaktadır. Bu durum Lefebvre'e gündelik hayatla ilgili literatürde onun eleştirisine yönelik görüşler arasında yer verilmesinin nedenini daha anlaşılır kılarken esas itibariyle asıl vurgunun gündelik hayat yerine kapitalizmin bozucu tesiri ve bu tesirin nasıl ortadan kaldırılabileceğine yönelik eleştiride olduğunu göstermektedir. Ancak herhangi bir toplumsal nesnenin nasıl kavramsallaştırılabileceği ve ampirik olarak kendisi hakkında nasıl bilgi üretilebileceği ile bu nesnenin bazı şartlar altında soyutlanan yönlerinin eleştirisi farklı türden araçlar gerektirmekte ve dolayısıyla bu iki farklı faaliyetin ürettiği sonuçların aynı olması beklenmemektedir. Gouldner'ın (2017, s. 418) gündeme getirdiği üzere, eleştiri ile tanımlama farklı entelektüel görevlere işaret etmekte, bu farklılık ise gündelik hayata atfedilen anlamın aynı olmamasıyla ilişkili bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere, kapitalizmin gündelik hayata özgün bir hüviyet kazandırıp kazandırmadığı, gündelik hayatın mahiyetinin bu arızî şarttan bağımsız olarak ne olduğunun tarif edilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla Marksist yaklaşımın diğer görüşlerle fikir birliği içinde olsa da üzerinde durmadığı gündelik hayatın hep var olduğu

yönündeki kabulü, bunun daha öncelikli olarak çözümlenmesi gereken sosyolojik bir sorun olduğu tezinden hareket eden başka tür eleştirel bir sorgulama için gerekli yanıtları verememektedir. Gündelik hayatın gerekli ve arızî vasıflarını tespit etmeyi amaçlayan bir bilgi üretme faaliyetinin mevcut kültürel, siyasî, iktisadî ve dinî vb. bağlamdan soyutlanmasını beklemek mümkün değildir. Ancak esas müşkül, gündelik hayatın en çok hangi eylem alanının tesiri altında bulunduğunu ya da hangilerinin daha zayıf bir tesirde bulunduğunu ayıklamaktan ziyade bunlardan herhangi birinin gündelik hayatın gerekli vasfı olarak değerlendirme yanılığısına düşmekten sakınmaktadır. Dahası gündelik hayatı tesis eden, ona mevcudiyet kazandıran toplumsal faaliyetlerin ne oldukları ile bu faaliyetlerin, örneğin Marksizm özelinde iktisadî nitelik arz eden, farklı koşullarda farklı biçimlerde yerine getiriliyor olma ihtimallerinin birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Nihayetinde burada yapılmak istenen modernlik ve elbette kapitalist iktisadî üretimin gündelik hayata tesirini yadsımak değil, bu ikisinin gündelik hayatın gerekli vasfı olmak yerine onu niteleyen özellikleri arasına tekrarlılık dolayımında diğerlerinden farklı ve görece özgün bir vasıf ekleyen arızî koşulları teşkil etme ihtimallerine dikkat çekmektir.

Bu noktada peşinden gidilmesi gereken asıl ipucu Lefebvre'in *la quotidienne, la quotidiennete (the everydayness) (gündeliklik)* ve *la vie quotidienne* nasıl tanımladığından ziyade bu kavramlar ile farklı ama esas itibarıyla birbiri içine geçmiş gerçekliklere atıfta bulunduğu ve dolayısıyla bunların daha ihtiyatlı kullanılmaları gerektiğidir. Nihayetinde gündelik olan bir kavram aracılığıyla vücut bulabilmiş, yani artık ifade edilmeye değer hâle gelmesiyle dil statüsüne yükselebilmiş, yaşanmış deneyime (*le vécu*) işaret etmektedir. Ancak Lefebvre'e göre bu yüksel(t)me gündelik olana rıza göstermek yerine bilâkis onu değiştirip dönüştürmek içindir. Dolayısıyla bunu hedefleyen toplumsal bir proje, yalnızca siyasî konumları işgal edenleri ya da yerleşik kurumları değil, kapitalizmin sömürgeleştirerek tahakküm altına aldığı gündelik hayatı değiştirmelidir (1988, s. 80). Burada gündelik hayatın kavramsal açıdan bir tarihten yoksun kalmasındaki önemli dönemeçlerden biri olarak esas önem arz eden de gündelik hayatın değiştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken bir şey ya da yer olarak ilgi nesnesi olması ve onun kavramsallaştırılmasında indirgemeciliğiyle öne çıkan bu yaklaşımın mahal verdiği Marksist daralmasıdır.

Gündelik hayat merkezli Marksist dönüşüm ülküsüyle gündeme gelen bu daralma en rafine hâliyle kendisini 1917 Ekim Devrimi sonrasında ivme kazanan sosyalist bir toplum kurma mücadelesinde, Lenin ve daha sonra Troçki gibi bu süreçte etkili olan isimlerin kılavuz görüşlerinde göstermektedir.⁷⁵ Lenin'in görüşlerini sürdürmekle kalmayarak 1923'te *Pravda (Иправда)*⁷⁶ isimli günlük gazetede yayımlanan yazılarıyla bu uğurda daha detaylı bir yol haritası sunmaya girişen Troçki'ye göre “en acil, en birinci görev gündelik hayatla ilgili problemleri saran sessizliği parçalamaktır.” (2000, s. 79).⁷⁷ Nitekim kaleme aldığı bu yazılarda proletaryanın mevcut gelenekler ile alışkanlıklarından aile hayatına ve cinselliğe, ordu içindeki teklifsiz konuşma biçimlerinden konuşma dilindeki nezaket kurallarına, boş zamanların değerlendirilmesine, dine, öz bakım ve temizlik kurallarına, çizmelerin düzenli olarak boyanması ve sağlam bir şekilde bağlanması gibi giyim kuşam kurallarına, kamu dairelerine izmarit atma ve tükürme gibi hakir davranışların terk edilmesine ve votka özelinde tehlike yaratan alkolizmin zararlarına kadar oldukça kapsamlı bir düzenleme ve gündelik hayatı yeniden örgütleme kılavuzu sunmaktadır.

Troçki'nin, zaman zaman hiddetli bir tonun eşlik ettiği bu oldukça detaylı ancak bu hâliyle bütünlük içinde olmaktan uzak kalan düşüncelerinin arka planında, gündelik hayatla kastedilenler ile bunun dışında bırakılanlar arasındaki farkın tefriki için önemli bir esin kaynağı bulunmaktadır: Lenin'in işaret ettiği gibi artık mücadele her zaman birincil önemi haiz olan siyasî bağlamdan çıkarak (ki, aslında bu bizzat siyasî bağlamda

⁷⁵ Ancak elbette bu durum yalnızca Sosyalist bir toplum kurma idealine has değildir. Devrimci sayılıp sayılmamasından azade olarak, önce yönetim ve üretim biçiminden başlaması makul görünen değişimin, hayatın her alanına sirayet etmesine yönelik bir beklenti içerecek olması olağandır. Dolayısıyla örneğin, değişimde esas alınan ilkeler bütünü Sovyet deneyiminden farklı olsa da, Türkiye Cumhuriyeti'nde ve İslâm devrimi sonrası İran'da da tam olarak beklenen, bu yeni yönetim biçimiyle birlikte yaşayış biçimlerinin de aciliyet dereceleri farklı olarak kısa, orta ve uzun vadede bu değişikliklerle uyumlu hâle getirilmesi olmuştur.

⁷⁶ Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin resmî gazetesi. Moskova'da bir araya gelen Komünist propagandacılarla yapılan tartışmalara dayanan ve dokuz ayrı makaleden oluşan bu yazılar, İngilizcede önce gündeliklik vurgusunu içermeyen bir başlıkla, *Problems of Life (1924)* olarak, kitaplaştırılmıştır. Bu bilgiyi kitabın 1973'te gündeliklik vurgusu eklenerek *Problems of Everyday Life and Other Writings on Culture and Science* adıyla genişletilecek olan yeni baskısının 1986 tarihli dördüncü basımından ediniyoruz (s. 15).

⁷⁷ Lefebvre *politik* faaliyetin gündelik hayata titizlikle yönelmesi gerektiğini söylerken âdeta Troçki ve Lenin'in cümleleriyle konuşur: Halkın nasıl yaşadığını ve neye ihtiyaç duyduğunu bilmek ve buna göre hareket etmek, bilgiyle temellendirilmiş bir politik faaliyetin ilerici ya da sosyalist olmasının gerekli şartıdır. Buna göre politik faaliyet konut, çöp, çocuk bahçesi, ulaşım vb. gibi gereklilikler hiyerarşisinin en altında yer alan, Lefebvre'in deyimiyle en mütevazı, şeylerden başlayarak devletin dönüşümüne doğru basamakları sırayla çıkmalıdır (2015, s. 94).

kalmak anlamına gelir ve bu nedenle siyasî mücadele gücünde herhangi bir kayba yol açmaz) kültür odaklı olmalıdır (2000, s. 21). Bu bağlamda gündelik hayat *büyük* görevler yerine getirilebildiği takdirde kendilerine sıra gelebilecek olan *küçük* ama önemli unsurların bir bütünü olarak, siyasî iktidarın ele geçirilmesinin ardından gündeme alınacak *kültürel* dönüşümün kuşatıcı zemini (s. 108). Bu noktada *ufak tefek* olarak nitelenen işler büyük ve kapsamlı programların pür dikkat yerine getirilmesi gereken önemli detayları, olmazsa olmaz parçaları olarak bu bütünlüğü yıkma potansiyeli taşımaktadırlar. Dolayısıyla bu işlerin ifade ettiği önem göz ardı edilmemeli ve bir işin gerekliliğini maskeleyerek yalnızca içi boşaltılmış bir kılıfa dönüştüren bürokrasiyle bir ilgileri olmadığı fark edilmelidir (s. 81-83).

Siyasî iktidarın ele geçirilmesinden bir müddet sonra gerçekleşen bu yön değiştirme, Troçki'nin devrimin gençler için bir hedef olmak yerine bir yaşam tarzı olmasını (ve hatta olması gerektiğini) (2000, s. 108), onların komünizmi sınıf çelişkilerini giderme uğrunda sürdürülen mücadelenin bizzat içinden öğrenen önceki nesilden farklı olarak gündelik hayatı inşa eden unsurlardan öğrenme zorunluluklarıyla (s. 76) temellendirmesinde belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Son kertede gündelik hayatın sorunları olarak işaret edilen hususların hepsi devrimci mücadeleyle elde edilen siyasî kazanımların sosyalizmden taviz verilmeden muhafaza edilebilmesinde kilit önemdedir.

Böylece Troçki, Roberts'ın (2013, s. 34-35) vurguladığı üzere, siyasetten kültürel çalışmaya doğru gerçekleşen bu geçişte, Sovyet kültüründe önceden herhangi bir özelliği bulunmayan ve değersiz bir şey olarak görülen gündelik hayatın (*byt*) kavramsal sınırlarını, toplumsal ve kültürel hayatın tüm veçhelerine göndermede bulunacak şekilde yeniden düzenlemiş ve onu proletaryanın kültürel ve tinsel açıdan kendini geliştirmesiyle sosyalist devrimin tekrar tekrar inşa edileceği bir zemin olarak yeniden var etmeye girişmiş olmaktadır. Gouldner'a (2017, s. 422) göre, bu geçiş gündelik hayat kavramının zımnen göndermede bulunduğu bir toplumsal değişme modeline işaret etmektedir. Bu model yönetici seçkinlerin idare ettiği savaşları ya da kitlesel olarak gerçekleştirilen devrimleri değil, söz gelimi gündelik olarak ailede ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkilerin nasıl sürdüğünü ya da erkeklerin kadınlara hükmetme biçimlerini dikkate almaktadır. Bu hâliyle gündelik hayatın ima ettiği değişme modeli el altındaki ve kişinin

kontrolünde bulunan hususlarla ilgili olmasıyla siyasî olanın ötesinde daha geniş kapsamlı bir mahiyet arz etmektedir.

Sovyet örneğiyle temsil edilen ve gündelik hayatın ancak siyasî bir hedef hâline gelmesiyle revaç bulabildiğini anlatan bu durum, gündelik hayatın kavramsallaştırılmasındaki sorunların giderilmesinde de devrimci bir paya sahip olmaktan uzak kalmakta; siyasete atfedilen sonsuz iktidar, esas itibariyle meselenin, bu örnekte olduğu gibi, siyaset ya iktisada ölçüsüz bir belirleme gücü veren tek boyutlu bir mahiyet arz etmediğini hatırlatmayı gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda ortaya çıkan ilk sorun siyasetten kültüre doğru gerçekleşen yön değiştirmenin gündelik hayata yönelmek anlamına geldiğinden şüphe duyulmaması, böylece gündelik hayatın ayrıca tanımlanmasına ihtiyaç bulunmadığının ima edilmiş olmasıdır. Siyasetin başat sayılarak kültürün ikincil sayılmasıyla daha çok derinleşen bu sorun, gündelik olan/gündelik olmayan ayrımı esas alınarak tekrar incelendiğinde, gündelik hayatın kavramsal izinin sürülmesini daha da güçleştirmektedir: Gündelik hayat bu kez de adından ancak kültürle aynı şeye atıfta bulunduğu varsayımı sayesinde söz ettirebilmiş olmaktadır.

Bu meselenin geri planında kültürün tarih boyunca geçirdiği çetrefil anlam değişikliği serüvenine rastlamak mümkündür. Williams'ın (2018, s. 108-109) kültüre duyduğu yoğun ilginin beklenen bir ürünü olarak ayırt ettiği üzere, bir zamanlar istikrarlı bir ilerlemeyle en üst noktaya ulaşmayı (ki, bu istikameti belirsiz bir değişikliğe değil, tam olarak gelişmeye tekabül eder) ve evrensellik iddiasında olmasına karşın aslında 18. yüzyıl Avrupa kültürünün egemenliğini ifade etmekle sınırlı, uygarlık (*civilization*)⁷⁸ anlamına gelen kültür daha sonra, evrensel ve tek olana muhalefetle ortaya çıkan çoğul, değişken ve bir döneme has olma vasıfları üzerinden millî ve geleneksel olanı, halk (*folk*) kültürünü, anlatan bir kavram hâline gelmiştir. Bu süreçte kültürün bu anlam çeşitliliğini tahakkümü altına almış olması nedeniyle işaret ettiği tek anlam gibi muamele gören ise

⁷⁸ Ancak gene de uygarlık *Batılı* toplumlar için aynı anlam ve önemi taşımayabilmektedir. Örneğin Almandada uygarlık birincil derecede önemli olanı yani insanın gelişme kaydederek geldiği nokta itibariyle kendi varlığından duyduğu övücü ifade eden kültüre nazaran ikincil derecede önemlidir. Zira uygarlıkla kastedilen haricî hususlardır (Elias, 2017, s. 74).

özellikle sanat ile daha karmaşık zihinsel bir fikrî etkinlik biçimi olan entelektüellik olmuştur.⁷⁹

Böylece kültür gündelik hayatı kavramsal olarak masseden en kuşatıcı ve kuşatıcı olduğu ölçüde de sınırları belirginleştirilmesi en zor alanlardan biri olarak peşinden sürüklediği bir dizi kendine özgü karşıtlık ile onun kavramsal açıdan bir tarihten yoksun kalmasında önemli bir paya sahip hâle gelmiş olmaktadır. Öyle ki, kimi zaman işaret etme gücünü yok edecek şekilde her şeyi kapsayan bir alana, kimi zaman sınıf mensubiyetine indirgenerek egemen formlarının zayıflatılması için *aşağıdan* politikleştirilmesi gereken ve bu hâliyle tâbî konumdakilerin mücadele gücüne dönüşecek bir alana, kimi zaman ender olana yönelen estetik beğeniler karşısında esamesi okunmayan kitle beğenilerinin her zaman mağlup olduğu başka bir alana dönüşmektedir.

Bunlar arasında kültürün gündelik hayatın ayırt edilmesinde özellikle sanata indirgenen ve aşağı ve yüksek kültür karşıtlığıyla yakinen ilişkili olan dar anlamıyla da işlevsel kılındığı aşıkardır. Örneğin Heller (1978, s. 150-152), Ortaçağdan Rönesans'a geçişin birçok anlamda keskin bir kopuşla karakterize olmasına rağmen sanatın gündelik hayatla irtibatı söz konusu olduğunda böyle bir kopuştan söz etmenin güç olduğundan ve Ortaçağda gündelik hayat ile sanatın Rönesansa kıyasla çok daha az farklılaşmış durumda bulunduğundan söz ederken, bunu sanatın ya dine ya da şövalyeliğe hizmet edebiliyor olması ve şiir, müzik ve grafik sanatların bayram günlerinde ön plana çıkabiliyor olmasıyla temellendirmektedir. Bu hâliyle sanatlarını icra edenler kendilerini ne zanaatın ne de eğlencenin alanından soyutlamış olmaktadır. Ancak Rönesans'ta sanat din ya da zanaatın bir aracı olmaktan çıkarılmış ve sanatçının aslî amacı hâline gelmesiyle özerklik kazanmıştır. Heller bunun sanatın gündelik hayattan ayrıldığı, sanatsal etkinliğin de gündelik pratiklerden farklılaştığı anlamına geldiğini ifade etmekte fakat böylece sanat ile gündelik hayatın birbirlerine daha iyi tesir edebilir hâle geldiklerini vurgulamaktadır. Bu karşılıklı tesir kültürü *yüksek* ve *aşağı* formlar üzerinden parçalamaya imkân vermemektedir. Zira bu dönemde Dante hem aristokrasie hem de *sıradan* insanlara hitap edebilmiş; Shakespeare hem Kraliçe Elizabet'e hem de halka ulaşabilmiştir: Oldukça dar

⁷⁹ Antropolojik açıdan bir totoloji oluşturmaktan öteye gidemeyen *kültürlü* insan kullanımı da buradan gelir.

kapsamlı olan *yüksek* kültür gündelik hayata sızarak hem *kültürlü* (*cultivated*) kesimlerin hem de *sıradan* insanların yaşamlarına ulaşmıştır.

Ancak, kültürün demokratikleşmesi olarak yorumlandığı anlaşılan bu durum gene de yüksek ve aşağı formların birbirine karşıt bir biçimde tefrik edilmesine dayanmakta; yüksek kültürün gündelik hayata tesiri ise sıradan insanlarca ulaşılabilir hâle gelmesiyle temellendirilmektedir. Bu anlamda kültürün imtiyazlı bir gruba has olmaktan çıkarılıp daha önce erişimi bulunmayan zümrelere açık hâle getirilmesinin gündelik hayat düzlemine *indiği* yönünde anlaşılması, mevcut tanımlama sorununu çözmekte bilâkis bu sorunu daha da pekiştirmektedir. Zira estetik beğeni ve zevklerin sınıflı yahut tabakalı toplum yapısına göre farklılaşması ile bu beğenilerin enderlik vasfı taşımayanlarının gündelik, diğerlerininse gündelik olmayan biçiminde tasnif edilmesine devam edilmiş olmaktadır. Bununla birlikte, Inglis’in (2005, s. 70) işaret ettiği üzere, söz gelimi müzikal beğenilerin daha rafine olduğu iması taşıyan bir kültürel sermayenin yansıması Çaykovski’nin Fındıkkıran ya da Kuğu Gölü gibi eserlerinin zevksiz, sığ ve kalitesiz olduğu yönünde olabilmekte ancak başka bir kültürel sermaye birikimi açısından bu eserlerin oldukça güzel bulunabilmesi, herhangi bir kültürel ürünün aşağı ya da yüksek kültüre dâhil edilip edilemeyeceğinin tespitinin mevcut görelilik sorunlarıyla birlikte daha da zorlaşmasına neden olmaktadır. Bu noktada gündelik hayatın isabetli bir biçimde kavramsallaştırılması açısından esas önem teşkil eden, bazı kültürel ürünlerin toplumsal tabakalara has olup olmaması değil, bazı kültürel ürünlerin sıradanlık vasfı nedeniyle gündelik hayata bazılarınınca bu sıradanlığı ortadan kaldırma kudreti taşıdığı varsayımıyla gündeliğin dışına yerleştirilmesidir. Nihayetinde kültür “yalnızca bireyleri veya toplumun yalnızca bir kısmını ya da kesimini ilgilendiren bir faaliyet . . . değildir; kültür esasen *umumîdir* (*general*) ve öyle olmalıdır (Williams, 2017, s. 186).

Aynı durum Marksist argümanlarla harmanlanan ve kültürün *aşağıdan* politikleştirilmesi ile burjuva kültürünün karşı hegemonik eleştirisi tezlerinde de mevcuttur ki bu yolla bahsi geçen sorunun, gündelik hayatın sıradan insanların kapitalizmin tesiriyle yabancılaşarak gittikçe daha çok sıradanlaşan deneyimlerini kastetmek için işlevselleştirilmesi nedeniyle derinleştiği görülmektedir. Tam da bu nedenle Roberts’in (2013) gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında niçin 1917 Rus Devrimini, İkinci Dünya Savaşı sonundaki

Fransa ve İtalya merkezli anti-faşist hareketi ve 1966-1974 arasına tarihlediği yüksek kültür eleştirilerine yönelik modernist karşı kültürel egemenlik dönemini kritik dönemeçler olarak işaret ettiği daha anlaşılır hâle gelmektedir. Zira buradaki soyutlama belli bir maksada yönelik olarak yapılmakta, bu müdahalenin merkezinde ise praksis felsefesi yer almaktadır. Dolayısıyla gündelik hayatın kültürel bir kategoriye indirildiği yerde onun kuramsallaştırılmasına yönelik ilginin tanımlama sorunlarıyla ilgilenmesi değil, eleştirisi üzerinden taşıdığı varsayılan dönüştürücü potansiyellerin ortaya çıkarılabilmesi amacıyla kendisiyle sulh sağlanmasına davet eden bir mahiyeti olması gerekmektedir. Buradan hareket edildiğinde bir kısmı yürüttüğü tartışmalarda gündelik hayat kavramını nadiren kullanmış olan⁸⁰ Lukács, Benjamin, Korsch, Gramsci, Arvatov, Lefebvre ve Certeau gibi isimlere niçin özel bir yer tahsis edildiği daha anlaşılır olmaktadır.

Bu hâliyle *yüksek* kültür ile *aşağı* kültür arasındaki alenî karşıtlık egemen sınıf ile madun sınıf arasındaki çelişkiden beslenirken, bu bölüm boyunca anılan diğer karşıtlıklarla arasındaki dâhilî bağlantıyı ortaya çıkarır şekilde popüler, halka ait/yaygın (*common*), kitlesel, geçici, poetik olmayan (yüzeysel ve sığ) gibi pek çok farklı ve ekseriyetle de olumsuz çağrışımları bulunan vasfı peşinden sürüklemekte ve nihayetinde bu vasıfların gündelik olan/gündelik olmayan ayrımını mümkün kılan diğer unsurlar olduğunu ortaya koymuş olmaktadır.

Bu noktada Williams'ın (2002) kültürün bu karşıtlık temelli ve indirgemeci tanımlarının geçersizliğine işaret etmek üzere kültürün sıradan (*ordinary*) olduğunu (ya da sıradan olanın kültürü oluşturduğunu) kabul etmenin zorunluluğundan söz ettiği ünlü denemesi, tam da bu sıradanlık vurgusu nedeniyle gündelik hayatın aslında kültürle aynı anlama

⁸⁰ Aşikâr olmak üzere bir konu hakkında sürdürülen herhangi bir tartışmada ilgili kavramların doğrudan kullanılması gerekmez. Bu noktada kastedilenin gündelik hayat olduğu açıkça belirtilmemiş olsa da hâlâ anlam ile atıf arasındaki ilişki mevcut olmayı sürdürecektir. Burada dikkat edilmesi gereken, kavramın kendisinin yer almadığı bir anlam-atıf trafiğinin niyetlenilmemiş çok çeşitli yorum farklılıkları doğurma riski taşımasıdır. Bu durum tersinden olarak, gündelik hayatın açık bir biçimde tartışma içindeki kavramlardan biri olmasının, söz edilenlerin gündelik hayata atıfta bulunduğu teminatını vermemesinde de geçerlidir. Bu bölüm boyunca işaret edilen sorunların ekseriyeti de hem dikkate alınan literatürde meramın gündelik hayat olduğu ilan edilmemiş olsa da kendilerinden önce öne sürülmüş bu fikirlerin yorumcularının aslında tam olarak ondan söz edildiğinden emin olarak bir tartışma içine girmelerinden hem de açıkça gündelik hayata mal edilmiş hususların isabetliliği sorgulanmaksızın verili olarak kabul edilmesinden ortaya çıkmış gibi gözükmektedir.

geldiğinin kabul edilmesine yol açmış olmaktadır. Nitekim Highmore'un (2002, s. 91) gündelik hayat seçkisinde yer verdiği bu denemenin başındaki kısa takdim yazısında belirttiği üzere, Williams'ın kültürü antropolojik bir bağlama yerleştirerek bir yaşam biçiminin bütünü (*a whole way of life*) olarak tanımlaması aslında gündelik hayattan bahsettiğini göstermiş olmaktadır (*synonymous with everyday life*).

Williams'ın kültürü tanımlama biçimi aynı zamanda gündelik hayatın kültür dolayımında niçin yaşam tarzı ile aynı anlamda kullanıldığı hakkında da ipucu vermiş olmaktadır. Zira Kephart'ın (1982, s. 93) Williams'ıninkine oldukça yakın olan ve alt kültüre nazaran daha aşına bir kavram olduğunu düşündüğü kültür, bir halkın yaşam tarzının tamamına gönderme yapmaktadır ki bu hâliyle insanları birbirine bağlayarak toplumun ortaya çıkmasını sağlayan âdet, tutum ve değerler ile müşterek anlayışlarını içerse de Chaney'e (2001, s. 4-5) göre bu tanım, yaşam tarzının hatalı bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Bunun nedeni kültürle irtibatının hakkı teslim edilmesi gereken ve her biri herhangi bir grubun eşyaları, yerleri ve zamanları kendilerine has kullanım biçimleri anlamına gelen yaşam tarzlarının, bu grubun toplumsal deneyimlerinin yekûnuna tekabül etmemesidir. Bu bağlamda yaşam tarzları farklılıkları belirgin kılan bazı davranış kalıplarına gönderme yapmakta; ancak modern bağlamda bir karşılığı bulunan ve eylemleri, bu eylemlerin kendisine bağlandığı nedenleri ve tüm bunlardaki anlam yükünü bir başkasına anlaşılır kılmayı kolaylaştırıcı bir vasıf taşımaktadırlar.

Siyaset temelli karşılaştırmayla ilintili olarak ortaya çıkan ikinci sorun ise *ufak tefek* işlerle kastedilenin gündelik hayat olduğundan şüphe duyulmamasıdır. Böylece büyük/küçük ikiliği üzerinden önemli/önemsiz, aslî/tâlî gibi bir dizi diğer karşıtlık gündelik hayatı tarif eden vasıflar kümesine dâhil edilmiş olmakta; gündelik hayatın bu karşıtlıkların sabitesi sayılan birinci sıradakilerin ötekisi olarak ancak onların ayırt edilmesini mümkün kıldığı müddetçe bir anlam ifade ettiğinin düşünüldüğü anlaşılabilir olmaktadır. Zira Heidegger'in ifade ettiği gibi büyük (*Große*) (*great*) ve birincil (*Erste*) (*primary*) olanı ayırt edebilmek için tıpkı eğlendirici bulunduğu gazete gibi öteki konumundaki vasat (*Mittelmäßige*) (*mediocre*) ve küçük olan (*Kleine*) (*petty*) da gereklidir. Aksi takdirde hiçbirini fark etmek mümkün olmayacaktır (2008, s. 145; akt. Nalbantoğlu, 2010, s. 85).

Bu bağlamda siyaset ile kültür arasındaki dolaylı karşılaştırma kurumsal düzeyden çıkarılıp eylem temelinde (siyasî eylem/kültürel eylem) ele alınmaya başlandığında doğrudan görünür hâle gelmekte; bu içerme-dışlama pratiğinin peşinden sürüklediği şeyin karşıt ikilik temelli oluşu gündelik olan ile gündelik olmayan arasındaki farkı siyasî eylem ile bunun dışındakiler üzerinden belirginleştirmiş olmaktadır. Öyle ki, Gouldner'a (2017, s. 421) göre, rekabet içeren çarpıcı bir mücadele alanı olarak siyasî hayat daima kriz hâlinindedir ve tekrarlı ve rutin olanın alanı olan gündelik hayat, yeni siyasî kararların tartışmaya açıldığı (ki, aynı zamanda bu kararları alan seçkinlerin *kahramanlıklarıyla*⁸¹ yüceltildikleri) bu nevi bir kamusal hayattan farklıdır ve bir ölçüye kadar siyasî olmayan bir eylem alanı olarak siyasete yönelik bir eleştiri de taşıdığı için bir *karşı*⁸² kavram (*counterconcept*) mahiyeti taşımaktadır.⁸³

Nihayetinde bu bağlamda gündelik hayatın kavramsal açıdan bir tarihten yoksun olduğu teziyle ihtilaf içinde olunabilmesi için ufak tefek olanın önemli ve gerekli olduğunun hakkının teslim edilmesine değil, gündelik hayatın yalnızca ufak tefek işleri içermekten ibaret olduğu ve bir toplumu yönetmek, üretim araçlarının mülkiyetine bağlı olarak gelişen çelişkili toplum yapısını değiştirmek, felsefe, bilim ya da sanat yapmak gibi *üst* mertebeden işlerin ancak ve ancak onun ötesinde gerçekleşebildiği yönündeki yerleşik kabullerin sorgulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu iki sorun alanından hareketle gündelik hayatın isabetli bir biçimde kavramsallaştırılabilmesi için kilit önemi haiz olan soru, gündelik hayatın siyaset, iktisat ya da kültür gibi kuramsal düzeyde birbirinden ayrılabilen müstakil ve bunlardan daha önemsiz, *artık*, bir bütün olup olmadığıdır. Bu sorunun peşin yanıtını gündelik olanın, Lefebvre'in (1987, s. 10) onun analiziyle ilgili önerisinde işaret ettiği gibi, tekrarlılık vasfı üzerinden toplumsal hayattaki çalışma, aile, özel hayat, boş zaman gibi esas (*major*) alanların tekdüze tarafına yönelmek ve bununla yetinmek seçenekler arasında yer alsa da esas yanıtın henüz bir seçenek olarak belirginlik kazanmamış olanda bulunma ihtimalini

⁸¹ Vurgu bana ait.

⁸² Vurgu orijinal metinde.

⁸³ Gouldner'in ilgili denemesi gündelik hayat literatürüne sinmiş vaziyetteki ve kavramın verili olarak kabul edilmesiyle sabitliği daha çok pekişmiş olan karşıtlıkların çoğunun bir derlemesi niteliğinde olması bakımından ayrı bir yere sahiptir.

göz ardı etmemek gerekmektedir. Aksi durumda ne siyasî mücadelenin ne de herhangi bir kültürel etkinliğin aslında gündelik hayatın tam da merkezinde kalarak sürdürülebilir olma ihtimali hakkında düşünmek, bu eylem alanlarının *önem halesine* bir tehdit olarak algılanmaktan öteye gidememektedir.

Ancak tüm bu karşılaştırmalar temelinde ortaya çıkan daha kapsayıcı ve ziyadesiyle önemli bir sonuç bulunmaktadır. Bu sonuca geçmeden evvel tarihsel olarak geriye, Aydınlanma öncesine, dönmek ve tartışmayı kültürden tekrar felsefe ve bilim odağına çevirmek yerindedir. Zira Orta çağdan Rönesansa geçişte bilimin değişen konumu, gündelik hayata atfedilen anlama ilişkin dikkate değer ipuçları taşımaktadır. Heller'a (1978, s. 148-149) göre, bilimin, Ortaçağda özgün bir bilgi ve beceri bütünü olarak kilise ya da herhangi bir toplumsal zümrenin tekelinde bulunması nedeniyle hem yönetici tabakanın hem de yönetilen halkın bilim dışında yaşamış olması, onun gündelik hayattan ayrıştığını göstermekte; Rönesans geçişinde sır ve gizemini yitirerek herkese açık hâle gelmesi ve böylece bir imtiyaz olmaktan çıkması ise bizzat gündelik hayatta ve onun ihtiyaçlarına yönelmiş durumda olduğuna dayanak teşkil etmektedir. Heller'ın bu farklılaşmanın ayrıntılarını ifade ederken belirttiği üzere, Ortaçağda kilisenin hayatın en ince ayrıntısına kadar nüfuz eden otoritesinin gölgesinde kalan bilimin, hâlâ sihirle ilişkilendiriliyor olması nedeniyle şeytanileştirilmesi gündelik hayattan dışlandığını; Rönesansla birlikte *büyücülüğünün sırlarını* herkesin anlayacağı şekilde kamuyla paylaşabileceği zeminin tesis edilmesi ve ulaştığı sonuçların tüm ulusun menfaati için işbirliği sağlamaya elverişli hâle gelmesi ise gündelik hayata iade edildiğini göstermektedir.

Aşikâr ki, bu temellendirmeye gündelik hayat harcıâlemin alanı olarak imlenmiş olmaktadır. Zira bilim, felsefe ve/veya sanatın herhangi bir grubun imtiyazında olmasının, bu alanlardaki toplumsal etkinliklerin gündelik hayattan ayrıştığı yönünde yorumlanması, gündelik hayatın bir yaygınlık meselesi olarak görüldüğünü ortaya çıkarmış olmaktadır. Buna göre bir toplumun genelinin, sıklıkla tercih edilen tabire göre *sıradan* insanların, üretmediği ya da sonuçlarından istifade edemediği her etkinlik ve bu etkinliğin yerleştirildiği felsefe, bilim, sanat ve siyaset gibi her alan gündelik hayatın *dışında* konumlandırılmış olmaktadır.

Bu ayrım klasik tarih yazımı aleyhtarlığıyla belirginleşen mikro tarih anlayışıyla da somutlaşmaktadır. Bunun anlamı, tarihin önemli siyasî hadiselerin kayıt tutuculuğuyla sınırlı kalan klasik anlayışının, kültür tarihini de ihtiva edecek şekilde dönüşerek, *sıradan* insanların öznesi olduğu gündelik hayatın tarihin dikkatini çekmeye başlaması yahut bu alanın tarihe görünür hâle gelebilmesi için bazı muhalif seslerin yükselmeye başlamasıdır. Örneğin Cassirer’a göre Voltaire, tarihi, zihne kavramsal olarak merkezîlik atfederek insanlığın geçirdiği dönüşümlerin toplamı olarak değerlendirmiş ve siyasî ve dinî değişimler ya da savaş ve muharebelerin defaatle tasvir edilmesinden uzak durarak daha çok aile yaşamı ve zanaatsal dönüşümler gibi sosyolojik hususlarla ilgilenmiştir (1951, s. 223).⁸⁴ Liderler ve hükümdarların tarih sahnesindeki yükselişini tarihin mitolojikleştirmeye meyyal tavrıyla ilintili gören Voltaire, hadiseleri mitsel olarak kavrama ve yorumlama pratiğinin kahramanlık kültürüyle sıkı bir ilişki içinde olmasını, önceki tarihçiliğin karşılıklı olarak birbirine bağlı olan ve aynı eksikliğin iki veçhesini teşkil eden zayıflıkları olarak görmüş ve bunu açıkça dile getirmiştir: “Kahramanları sevmiyorum; dünyada çok fazla gürültü yapıyorlar . . . savaşın dehşetine en büyük mutluluğu yerleştiren, her yerde ölümü arayan . . . fatihlerden nefret ediyorum. Şanları ne kadar parlaksa, [onlar] o kadar tiksindiricidirler.” (akt. Cassirer, 1951, s. 217).⁸⁵ ⁸⁶ Bu bağlamda Gouldner’a (2017, s. 420) göre, kendi ihtiyaçları peşine düşen kitlelerin talepkârlığıyla karakterize olan Aydınlanma, gündelik hayat açısından Voltaire gibi muhalif seslerin duyulur olmasını sağlayan önemli bir sayfa açmış ve gündelik hayatın kendisini kahramanlık kültürüne karşıt bir biçimde tanımlamasına zemin oluşturmuştur.

Bu karşılaştırma Featherstone’da (1992, s. 159; 2000, s. 55) açık bir biçimde yer almaktadır. Kahramanca hayat (*heroic life*) gündelik hayatın tam aksine olağanüstü işlerden oluşan ve ustalık, cesaret, dayanıklılık ve imtiyaz sağlama potansiyeli bulunan hayattır. Gündelik hayata direnme, onu reddetme ya da onu evcilleştirmekle (*tamed*)

⁸⁴ Cassirer bunlara “sosyolojik ayrıntılar” diyor. Ancak ayrıntı ifadesi birincil önemi haiz bir bütünün mevcudiyetini öncelediğinden bu ifadeyle aile ya da meslekî hayatın gene siyaset ya da din gibi alanlara kıyasla ikincil oldukları türünden bir imanın sürdürülmesine mahal vermiş oluyor.

⁸⁵ Voltaire’ın Prusya Kralı II. (Büyük) Frederik’in 1742’deki Chotusitz zaferinin ardından kendisine gönderdiği mektuptan

⁸⁶ Tarihin odağının siyasetten kültüre doğru kaymasında her ne kadar aynı fikir ikliminde eserler vermiş olsalar da Voltaire ile Montesquieu arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Voltaire zihne kavramsal olarak merkezîlik atfederek tarihi insanlığın geçirdiği dönüşümlerin toplamı olarak değerlendirirken bunun aksine tarihin ruhunun kanunların ruhuyla örtüştüğünü kabul eden Montesquieu, tarihin merkezine siyaseti yerleştirerek, devleti dünya tarihinin yegâne konusu olarak görmeyi sürdürmüştür (Cassirer, 1951, s. 218).

karakterize olan kahramanca hayat, daha yüksek bir amacın peşinden gidildiği ve bu yönüyle ona galebe çalan düzenli bir hayattır. Kahramanca hayat, gündelik hayatın aksine, kadere teslimiyet ya da iradî bir yön çizme pratiğiyle somutlaşmaktadır.

Bu vasıfları üzerinden kahramanca hayat Simmel'in bir toplumsal tip olarak tasavvur ettiği maceracısıyla dirsek temasında bulunmaktadır. Simmel'e (2015, s. 186-192) göre, macera, kaderin ve talihin çizdiği yoldan gitme, bu yolun önünde sonunda ulaştıracağı bir yer olduğuna tam olarak güven duyma gereği bulunmaksızın risk alma, sağlam olduğu bilinen yolları terk etme cüretidir. Bu anlamda macera süregiden hayatın aşinalığının dışında gelişmektedir. Hayatın sürekliliğinin göz ardı edildiği macera zamanlarında karşı karşıya olunan şey, olağandışı ve yabancıdır. Bu anlamda macera parçaların bir araya gelerek oluşturduğu, her bir parçanın birbirini tamamladığı insicam içindeki yaşamsal anlar dizisi ya da ansızın beliren haricî bir hadise olmaktan uzaktır. Ancak bu vasıflarına rağmen hayatın dışında değil, varoluşun merkeziyle bağlantılı olarak onun içinde bulunmaktadır.

Kahramanca hayatın gündelik hayata karşıt bir biçimde konumlandırılması yalnızca bahsi geçen vasıflar üzerinden gerçekleşmemektedir. Zira kahramanın gündelik hayatı arkasında bırakması esas itibariyle kadınlar, yaşlılar ve çocukların bulunduğu üreme ve bakım alanından uzaklaşması anlamına gelmektedir (Featherstone, 1992, s. 165). Bu durumda gündelik hayat kadınların çocuk bakımı, beslenme ve ev işleri döngüsüyle tekrarlanan günleridir ki böylece gündüz vakti (*daytime*) ile gece vakti (*nighttime*) iki işlevsel ayırt edici olarak devreye girmiş olmaktadır. Jack Seeley'in günü iki parçaya bölen bu önerisini yerinde bulan Gouldner'a göre gündelik hayat tam olarak gündüz vakti tekrarlanan etkinliklere tekabül etmekte, erkeğin eve döndüğü ve ziyaret ile cinsellik gibi muhtemelen rutin olmayan etkinliklerin yer aldığı gece vaktini kapsamamaktadır. Bu hâliyle gündelik hayat beslenme ve uykuya ihtiyaç bulunan bir bakım alanıdır (akt. Gouldner, 2017, s. 421-422).⁸⁷

⁸⁷ Gouldner kendisini haklı bulduğu Jack Seeley'in hangi çalışmasına atıfta bulunduğunu belirtmiyor. Dijital veri tabanları üzerinden bir taramayla da kaynak bilgisine erişemediğim için birincil kaynak bilgisine yer vermem mümkün olmadı.

Günü parçalara bölen bu yaklaşım, gündelik hayatın isabetli bir biçimde kavramsallaştırılabilmesinde, günün farklı parçaları üzerinden zaman birimi hususunun dikkate alınması gerektiğini göstermesi bakımından önemli olmakla birlikte, daha çok kadınlar özelinde ön plana çıkan ve emek gücünün üretim sürecine katılmaya tekrar hazır hâle getirilmesini mümkün kılan yeniden üretim alanının, gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında maddî üretim-yeniden üretim ikiliği temelinde önemli bir ayırt edici olarak işlevselleştirildiğini görünür kılmış olmakta ve bu hâliyle karşıt ikilik temelli ayırt etme tavrının daha çok derinleşmesine mahal vermiş olmaktadır. Dolayısıyla gündelik hayat erkeklerin hâne dışında gelir getirici bir işte çalıştığı, kadınların ise hâne içi işlerle meşgul olduğu katı iş bölümü üzerinden ayırt edilmekte; bu durum hem ücretli çalışma-boş zaman hem de özel alan-kamusal alan karşıt ikiliklerinin gündelik hayatın kavramsal ayırt edicileri arasına girmesine zemin yaratmış olmaktadır. Elias'ın (1998, s. 171) geçici olarak birkaç maddeyle sınırlandırmış olduğu ve gündelik hayatın sosyolojik olarak kavramsallaştırılmasında, gündelik olmayanın neye atıfta bulunduğu muğlâk görünmesine karşın herkes tarafından biliniyor gibi kabul edilen karşılıklarını özetleyen tablosunda da yer alan bu ayırt edici karşıt ikiliklere göre, gündelik olan tatil günüyle, aile, çocuklar ve aşk gibi özel hayatın karşıtı olarak konumlandırılan kamu ya da iş hayatıyla kesişmeyecek şekilde kullanılmaktadır.

Böylece bu bölüm boyunca anılan ve gündelik hayatın dışlandığı, dışına çıkıldığı yahut ilgi nesnesi olarak kabul görmediği yönünde değerlendirmelerde bulunan yaklaşımların en temel müşterek vasfı somutlaşmış olmaktadır: Ortaya konan bu karşıtlıkların her birinin esas itibarıyla alt-üst, halk (tebaa)-yönetici, madun-egemen karşıtlıkları kapsamında ikili bir sınıf sistemine yaslanmaları ve filozof, bilim insanı, sanatçı, yönetici, siyasetçi, kahraman, maceracı, erkek gibi vasıflar sabite ilan edilerek halktan olan, alt sınıfa mensup olan ya da madun sayılan toplum üyelerininse farklılaştırıcı vasıfları tek bir vasfa indirgenip *sıradan* olarak imlenerek bu yapı olmaksızın bir anlam ifade etmemeleridir. Felsefi/gündelik karşıtlığı başta olmak üzere bu kapsamda ön plana çıkan episteme/doxa, theōria/historia ve sonrasında bilim/gelenek, bilim/batıl inanç, aşağı kültür/yüksek kültür, aşağı beğeniler/yüksek beğeniler vb. tüm karşıtlıklar *sıradan* insan ile filozof, bilimci, yönetici arasındaki uçurum ve ikincilerin birinci karşısındaki üstünlüğünü temelinde inşa edilmiştir. Bu durum Lefebvre'in (1988, s. 79-80) gündelik

olanın üçüncü tarihsel evresi olarak kabul ettiği ve çok uluslu şirketlerin pazarlama stratejileri ile yalnızca kontrol edilmekle kalmayıp aynı zamanda manipüle edilen bir alana dönüşmesiyle ortalama ya da orta sınıfa has bir toplumsal pratiğe dönüştüğüne yönelik tespitinde gündeme getirdiği gündelik-ötesi (*infra-everyday*) ve gündelik-üstü (*supra-everyday*)⁸⁸ tanımlamalarıyla da desteklenmektedir. Buna göre gündeliğin üstünde yaşayan üst burjuvazyken milyonlarca yoksul insan gündelik hayata güçlü bir ulaşma isteği içindedir.⁸⁹

Ancak bu ayırım özellikle klasik tarih yazım anlayışına muhalefette belirginleşen gündelik tarih yazımı perspektifinden bakıldığında isabetliliğini yitirirken, gündelik hayatın kavramsal olarak bir tarihten yoksun hâle gelmesinden de payına düşeni almış olmaktadır. Zira Karel Kosik’e (1966, s. 53; 1976, s. 42; 2015, s. 69) göre, “gündelik olan yüceltilmiş resmî (*official*) (*oficiálního*) bir dünyanın zıddı olan sözüm ona bayağı (*profánním*)⁹⁰ hayat değildir: kâtip (*scribe*) (*písař*) de kral da gündelik olanda yaşar.”⁹¹ Dolayısıyla bu noktada gündelik hayatın filozof, bilim insanı, sanatçı, yönetici, siyasetçi, kahraman, maceracı ya da erkek gibi *sıradan* sayılmayan vasıflarla dâhilî bir ilişki içinde olup olmadığının sorgulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Aynı zamanda failerin tek bir vassına indirgendüğünü de gösteren herhangi bir ayırt edici vassın seçilmiş olmasının, onları gündelik hayata *hapsedip hapsedmediği* ya da bunun dışına çıkmaya muktedir kılıp kılmadığı üzerinde daha incelikli bir biçimde düşünme zarurîliği doğmuş olmaktadır. Bu bağlamda esas önem teşkil eden ve hemen başlangıçta sorulması gereken “kimin gündelik hayatı” sorusudur. İlgili kuramsal yaklaşımlara yöneltilmesi gereken bir diğer soru ise hangi faaliyetlerin gündelik hayatta yer aldığına ilişkindir. Gündelik olanın toplumsal faaliyetlerin hâne içi-hâne dışı, ücretli çalışma-boş zaman, üretim-tüketim türünden

⁸⁸ Öyle ki Onassis petrol tankerlerinden oluşan filosunu yatından yönetmiştir (Lefebvre, 1988, s. 79).

⁸⁹ Elias da bu ayrıma dikkat çekiyor. Buna göre gündelik olan özellikle çalışan sınıfın çalışma gününe işaret ederken, gündelik olmayan burjuvazinin fiilen çalışmadan elde ettiği, kâr ve lüks içinde sürdürdüğü yaşam alanıdır (1998, s. 171).

⁹⁰ Orijinali Çekçe olan kitabın İngilizcesinde *profane* ile karşılanan *profánním* hem din ve/veya ahlâkî sınırlar içindeki değer tanımazlığa (yani İngilizce *profane*) işaret etmekte hem de sıradan anlamına gelmektedir. Kosik’in bu sözcükle nitelediği hayatın resmî hayatın sözde karşıtı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, *profane* karşılığının uygun olmadığı, kastedilenin *ordinary life* olduğu anlaşılmaktadır.

⁹¹ Kitabın Türkçesinde İngilizce tercümedeki *the everyday* gündeliklik olarak karşılanmıştır. Ancak yukarıda temas edildiği üzere sözcükler arasındaki muhtemel anlam farklılıklarından ötürü ben burada gündelik olan karşılığını tercih ettim.

karşılaştırılarak tefrik edilmesi, faillerin kimi vasıflarının sabite olarak belirlenmesine benzer ve bununla dâhilî bir bağlantı içinde olarak kimi faaliyetlerin de gündelik hayatın dışında konumlandırılması gerektiği veya bazı faaliyetler *sayesinde* gündelik hayattan çıkılabildiği, daha makul bir deyişle *kaçılabildiği*, yönünde isabetliliğinin sorgulanması zarurî bir sonuç üretmiş olmaktadır.

Bu noktada Elias'ın ilgili literatürde önemli bir gündelik hayat çalışmacısı olarak kabul edilmesine yönelik tekzibine yer vermek, bazı ilişki ve eylem biçimlerinin gündelik hayatın imleyicisi olarak belirlenmesinin sakıncalarını anlamak bakımından önem arz etmektedir. Elias (1998, s. 168-169) bunları gündelik hayatın unsurları veya sorunları olarak kabul eden yaklaşımların (ki, bu yaklaşımlar Elias'ı gündelik hayatın sorunlarıyla ilgilenen kuramcılar arasında saymalarıyla yanılmış durumdadırlar) gündelik hayatı teknik bir terim (*terminus technicus*) olarak istihdam ettiklerini ifade etmektedir. Elias'ın bu grupta sayılmasına neden olan *The Court Society* ve iki ciltlik *The Civilizing Process (Uygarlık Süreci)*⁹² kitabının birinci cildinde söz gelimi saray aristokratlarının evlerinin yapısını ve bu yapıdaki karşılıklı ilişki ağını ya da belirli toplumsal tabakalarda yer alan insanların yemek yeme, uyuma, sümkürme, bedensel işlevlerini yerine getirme gibi temel eylemlerini düzenleyen toplumsal kodlardaki değişime odaklanmış olmasıdır. Ancak Elias aristokratların evlerinin yapısını ve bu yapıdaki ilişkiler ağını incelerken sanılanın aksine bunları özerk bir yapı olarak ele almadığını, bu yapının toplumsal tabakalaşmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve dolayısıyla toplumsal iktidar meselesinden ayrı düşünülmemeyeceğini ortaya koymayı amaçlandığını belirtmektedir. Benzer şekilde bazı eylem biçimlerinin gündelik hayattaki eylemler olarak kabul edilmeleri, gündelik hayatı teknik bir terim olarak kullanan yaklaşımların, onu hayatın diğer alanlarından farklı ve hatta onlara karşıt bir alan olarak değerlendirme yanılığısından ortaya çıkmaktadır. Ancak Elias, bilâkis, bu eylem biçimleriyle toplumdaki diğer yapısal değişikliklere dâhilî olarak bağlı bulunan uygarlaştırma kodundaki değişiklikleri ortaya koymak üzere ilgilendiğini özellikle vurgulamaktadır (Elias, 1998, s. 168-169).

⁹² Elias, N. (2017). *Uygarlık Süreci I-II*. İletişim

Bu tavrıyla Elias, aşikâr olarak, yukarıda yer verilmiş olan ve gündelik hayatın kendine özgü bir toplumsal değişme modeli bulunduğundan söz eden Gouldner'a muhalif bir konuma yerleşmiş olmaktadır. Zira ebeveyn-evlat ilişkileri ile kadın-erkek veya aile içi ilişkilerle sınırlandırılacak olursa kocanın karısıyla kurduğu ilişkideki değişimin gündelik hayata yerleştirilmesi, Elias'ın tarafından bakıldığında, aile, toplumsal cinsiyet ve kültür vb.nin yapısal değişikliklerinin hesaba katılmadığı yahut bu ilişkilerin yapısal değişikliklerle bağı bulunmayan müstakil yapılar olarak değerlendirilme riski taşımış olacaktır. Fakat aşikâr olduğu üzere Elias yapı ile eylemin birlikteliği üzerinde durmakta ve dolayısıyla gündelik hayatın teknik bir kavram olarak kullanılmasıyla esas itibariyle sosyolojideki kadim karşıtlıkların tesirine gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla gündelik hayatın kapsamı ve sınır çizgisinin belirlenmesine yönelik bir kuramsal çabanın boşluğa düşmemesi için bu çizginin karşıtlıklar üzerine yükselen hiyerarşik bir düzlemi mi öngördüğü hakkında daha ihtiyatlı bir kavramsal müdahaleye ihtiyaç bulunmaktadır. Buradan hareketle bu iki temel sorunun birleştirilmesiyle gündeme alınması gereken son soru “kimlerin hangi toplumsal faaliyetlerinin gündelik olduğu”dur ki bu sorularla birlikte sosyolojinin ihtisas alanına giriş yapmak zarurî hâle gelmiş olmaktadır.

3.2.3. Sosyolojik Bağlamda Ortaya Çıkan Sorunlar

Bu noktada kültür bağlamından kopmadan onun sıradan şeylerden oluştuğu tezine geri dönülecek olduğunda, bu kez de sosyolojinin gündelik hayatla sulh temelli bir ilişki kurma girişiminin kökleri hakkında bazı ipuçlarına rastlanmaktadır. Zira kültürü iki anlamda⁹³ ele alan Williams'ın (2002, s. 93-96) kültürün sıradanlık vurgusuyla öne çıkardığı ve bu hâliyle daha kapsayıcı olan ilk anlamının bütün bir yaşam biçimi olması ile esas itibariyle, toplumsal olarak üretilmiş olan ortak anlamlar ile toplumun fertlerinin hem kişisel hem de toplumsal deneyimi sonucunda ortaya çıkan bireysel anlamlara işaret ettiğini açıkça belirtmesi, tam olarak mikro sosyolojik yaklaşımların niçin ayrıca gündelik hayat sosyolojisi kategorisi altında toplandığını anlaşılır kılmış olmaktadır. Zira gündelik hayatın, *yani* failerin, eyleme atfedilen anlamın, bu anlamın nerede ve nasıl inşa edildiğinin dikkate alınmadığını savunan etkileşim odaklı yaklaşımların, toplumsal

⁹³ Kültürün sanat ve öğrenmeyle ilişkili olan diğer anlamı ise keşfedici ve yaratıcı çabaya ilişkin özel süreçlere gönderme yapmaktadır (Williams, 2002, s. 93).

gerçekliğin bilgisini üretmeye yönelik faaliyetin sosyoloji adı altında bir bilim olarak rüştünü ispatlamakla meşgul olduğu erken dönem teorik üretkenliğinin arkasındaki yapı merkezli ve katı determinist yaklaşımlara muhalefetiyle bir hüviyet kazandığı özellikle belirtilmektedir (Adler vd., 1987; Kalekin-Fishman, 2013; Gardiner, 2016; Esgin, 2018). Nitekim Adler vd.'nin (1987, s. 217) açıkça ifade ettiği üzere, gündelik hayat sosyolojisi kendi içinde entelektüel açıdan uyumlu ve eklektik bir sentez oluşturan sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji, etnometodoloji, dramaturji ve varoluşsal sosyoloji gibi toplumsal etkileşimi merkezine alan mikro sosyolojik yaklaşımların altında toplandığı geniş kapsamlı bir şemsiye kavramdır.

Bu bağlamda gündelik hayatın, tıpkı insanların soluduğu hava ya da inşa ettikleri zemin gibi toplumsal hayatın esasını teşkil ettiğinin (Hemmings vd. 2002, s. 302) ve tıpkı Goffman'ın (2009, s. 13) gündelik hayatta benliğin sunumuna odaklandığı dramaturjik çalışmasının, bir bina ya da fabrika gibi toplumsal hayatın sınırları fiziksel olarak çizilebilen, aslında açıkça anlaşıldığı üzere *mikro*, alanlardaki örgütlenme biçimleriyle ilgili olması gibi hem hâne içindeki hem de hâne dışında kalan mikro-toplumsal ortamlardaki⁹⁴ pratiklerin sosyolojik açıdan ifade ettiği anlamın ve bu ortamların yapısal vasıflarının ortaya çıkarılmasında önemli bir işlev oynadığının (Crook, 1998, s. 539) kabul edildiği de dikkate alındığında, mikro odağın gündelik hayatın dâhili vasıflarından biri olarak öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda mikro sosyolojik yaklaşımlar altında gündelik hayatın göz ardı edildiğinden söz edilirken kastedilenin, esas itibariyle, bir eşanlamlılık sorunu doğurur şekilde, toplumsal hayat, toplumsal etkileşim, toplumsal ilişki, anlam, öznel deneyim ve faillik gibi hususlar olması ve bu kavramlardan söz edilmesinin, gündelik hayat hakkında bir hükme varmak ve yapısal-işlevselci odağa alınmayan gündelik hayatı gün yüzüne çıkarmakta yeterli olduğunun zımnen kabul edilmiş olmasıyla da görünürdür. Böylece sosyolojinin en işlek ve kapsayıcı ikilikleri

⁹⁴ Örneğin kendisi de bir mikro alan olarak kabul edilen evin kendine has vasıflar sergileyen ve hâne içi etkinliklerin mekânsal olarak ayrıştığını görünür kılan alanlardan biri olarak mutfak; *boş zaman* ve eğlencenin hânedan mekânsal olarak ayrışmış alanları olan bar ve pavyonlar; kültürel ve sembolik bir ifade ve kimlik oluşturma alanı olarak mekânsal hareketliliği mümkün kılan dolmuş/minibüsler gibi. Bu tür çalışmalar son yıllarda Türkçe literatürde de artış gösterdi. Bkz. Şengül, İ. (2014). *Toplumsal ve kültürel dönüşümlerin gündelik hayata yansımaları: 2000'lerde Türkiye'nin mutfağı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi; Özarlan, O. (2018). *Hovarda âlemi: Taşrada eğlence ve erkeklik*. İstanbul: İletişim Yayınları; Başaran İnce, G. (2016). Gündelik hayatta kolektif belleğin inşası: Minibüs sembolleri üzerine bir değerlendirme. M. Yücebaş (der.), *Yerli ve milli gündelik hayat* (s. 195-225). İletişim

olan makro ile mikro, yapı ile eylem ve yapı ile fail karşıtlıkları gündelik hayatın kavramsal olarak ayırt edilmesinde önemli bir yer işgal eden diğer imleyicileri olarak devreye girmiş olmaktadır.

Ancak Jacobsen'in (2009, s. 21), gündelik hayat çalışmalarının mikro indirgemecilikle suçlanmasına geçerli bir neden oluşturduğunu kabul ettiği bu durum, ona göre gene de muhalefet edilmeye değer durmaktadır. Zira gündelik olanın bir araştırma ilgisi olarak dikkate değer hâle geldiği ilk çalışmalarda, örneğin Lukács ve Simmel'de, asıl odak noktası, mikro olanın kendisi değildir ve gündelik hayat sosyolojisinin esas uğraşısı, makro ile mikro ve yapı ile fail arasında bağlantı kurmakla ilgili olmuştur. Bu hâliyle gündelik hayat birey ile toplumun kesiştiği noktada konumlanmaktadır. Highmore'a (2002, s. 4-5) göre bu konum piyangodan ikramiye kazanmanın istisnaîliği (ki, bu vasfı onu gündelik olmayan kategorisine yerleştirir) ile buna rağmen birçok insanın hayatlarının sıradan genelliği içinde her hafta piyango bileti almaya devam etmesiyle somutlaştığı üzere, gündelik olanın ne tek başına tikelliğin birikimi (*accumulation of particularity*) ne de geniş bir insan grubu için ortak ve kapsayıcı bir yapı olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla gündelik hayatı araştırma nesnesi olarak ele alan yaklaşımları makro/mikro, genel/özel, yapı/fail, deneyimler-duygular/kurumlar-söylemler, iktidar/direnış gibi karşıt kutuplar temelinde kategorize etmek yerine birbiriyle bağlantılı *eğilimler* olarak anlamak daha uygun görünmektedir.

Ancak gündelik hayatın sınırlarının belirlenebilmesine yönelik tutkulu çabanın olağan tesiriyle süren bu uzlaştırma ve bağlantılılık vurgusuna rağmen sosyolojik bağlamda hâlâ karşıtlık üretmeye devam edilmekte; bu durum onun sabitlik atfedilmiş olan rutin, tekrarlılık ve sıradanlık vasıfları üzerinden sürdürülmektedir. Dolayısıyla ilk bakışta makro/mikro karşıtlığıyla ortaya çıktığına rahatlıkla hükmedilebilen kavramsallaştırma sorununun görünürde bu karşıtlığın taraflarından herhangi birisine imtiyaz tanınmadığı hâlde de mevcut olmaya devam ettiği anlaşılmış olmaktadır. Örneğin fenomenolojik yaklaşımıyla Edmund Husserl'in izinden giden Schütz (2018, s. 85) için gündelik hayat, önceki nesillerin yorumlarıyla şekillenmiş hâlde hazır bulunmasıyla sonraki yorumlamalara temel teşkil edecek bir bilgi stoku mirasının taşıyıcısı olan, içerisinde doğal bir tutum ve tam bir uyanıklık içinde hareket edilerek üretilen yorumlarla yeniden

şekillenen öznel-arası bir dünyadır. Ortak duyuya dayalı düşünce tarafından doğal kabul edilen (*taken for granted*) gündelik hayat dünyası, gerçeklik aksanına (*accent of reality*) pratik deneyimler onun birliği ve uyum içindeliğini tasdik ettiği takdirde erişmektedir. Böylece doğal görünmeye başlayan gündelik hayat bu vasfını, gerçeklik aksanının bu *sınırlı* anlam bölgesinden çıkarılarak bir diğerine taşımasına mecbur bırakacak belirli bir şok⁹⁵ deneyimi yaşanmadığı sürece kaybetmemektedir. Bu hâliyle gündelik hayatın gerçekliği, nesnelere ontolojik yapısından ziyade deneyimlerin anlamıyla ortaya çıkmakta ve diğer sınırlı anlam bölgeleri arasında en üst mertebede (*paramount*) konumlanmış olmaktadır (1982, s. 341-44).^{96 97}

Schütz'ün dolaylı karşılaştırması ise buradan sonra başlamaktadır. Zira bilim, sanat, din, rüya, hayal ve kurgu kadar çocuğun oyun dünyası ile delinin dünyası gibi diğer sınırlı anlam dünyaları gündelik hayatın gerçekliğiyle aynı mertebeye yükselmemiş, yani gündelik olmayan, gerçekliklerdir ve bunların her birinin sahip olduğu özgün bilişsel tarz, kendi içindeki deneyimlerin tutarlığı ve taşıdıkları gerçeklik aksanı yine de doğal tutumlu faaliyet alanı olan gündelik hayatınkilerle aynı değildir. Bu bağlamda gündelik faaliyet alanı gerçeklik deneyimlerinin asıl modeliyken (arketip) diğer sonlu anlam bölgelerindeki deneyimler bu modelin belirli ölçüde değişmiş biçimlerini teşkil etmektedirler (1982, s. 232-233).

Schütz'ün gündelik hayatı en üstün gerçeklik olarak tasavvur ettiği bu fikir hattının apaçık bir devamı, hatta birçok açıdan tekrarı olan, Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın gündelik hayata bu kez de bilgi sosyolojisi bağlamında başat bir rol atfedildiğini gösteren,

⁹⁵ Şok Schütz'ün sınırlı anlam dünyaları arası geçiş deneyimine verdiği addır. Ona göre bu anlam dünyaları arasındaki geçiş ancak Kierkegaard'ın sıçrama (*leaping*) dediği şekilde gerçekleşir. Gündelik hayatta sık sık yaşanan şok deneyimleri standart bir zaman bağlamındaki bir faaliyet (*working*) dünyasının çok sayıdaki sınırlı anlam alanından yalnızca biri olduğunu anlatır. Buna göre uykuya dalan birisinin rüyalar alemine geçişi kadar bir çocuğun oyuncağıyla ilişki kurmasıyla birlikte oyun dünyasına adım atması, bir tabloya bakıldığı anda gerçekleşen resim dünyasına geçiş kadar tiyatro perdesinin kalkmasıyla yaşanan sahne dünyasına geçiş anı bu sınırsız sayıdaki şok deneyiminden yalnızca birkaçıdır (1982, s. 231-232).

⁹⁶ Vurgu orijinal metindedir.

⁹⁷ Schütz'ün sınırlı anlam bölgeleri düşüncesi William James'in dehasının bir ürünü olarak gördüğü alt-evrenler (*sub-universes*) tezine dayanır. Ancak Schütz, James'in tezine övgüyle yaklaşmasına rağmen alt-evrenlerin atıfta bulunduğu anlam çeşitliliğinin hakkının teslim edilebilmesi için psikolojik bağlamdan uzaklaşarak gerçeklik aksanı olan sınırlı anlam bölgeleri şeklinde kavramsallaştırılmasını önerir. Zira ona göre ancak bu yolla gerçekliğin inşasının nesnelere ontolojisiyle değil, deneyimlerin anlamıyla mümkün olduğunu öne çıkarmak mümkün olacaktır (1982, s. 207-208).

gerçekliğin toplumsal olarak inşasına ilişkin tartışmalarıdır. Bu inşa sürecinde gündelik hayat, tıpkı Schütz'ün ifade ettiği gibi, tutarlılık arz eden ve onu yorumlayanlarca öznel olarak anlamlı bulunan gerçekliktir. Ancak aynı zamanda onu yorumlayanların fikir ve eylemlerinin kendisinden ortaya çıktığı ve bu fikir ve eylemlerce gerçek olma vasfının pekiştirildiği dünyadır. Gündelik hayatın gerçekliği bilincin gezindiği gerçeklikler arasındaki en üstün (*par excellence*), üst gerçekliğin ne olduğunu belirleme kudreti nedeniyle en ayrıcalıklı ve görmezden gelinmesi mümkün olmayan gerçeklik olarak öne çıkmaktadır. Bu vasfı nedeniyle gündelik hayatın gerçekliği herhangi bir biçimde tasdike ihtiyaç bulunmaksızın, sunulduğu gibi, kabul edilmektedir (2008, s. 32-37).

Bu, gündelik hayatın rutinelere dayanan veçhelerinin (ki, burada ilk olarak fark edilmesi gereken onun tamamen bu rutinlerden oluşmadığıdır) herhangi bir biçimde tehdit edilmediği yani olağan dışı bir şekilde bürünmediği müddetçe sorunsuz olduğu anlamına gelmektedir. Olağan dışılık, ortak duyuşsal bilgi dağarcığı tarafından *yabancı* kabul edilen ve dolayısıyla aşinalık vasfını devre dışı bırakan durumların bu dağarcığa eklenmesiyle olağanlığa dönüşebilmektedir. Ancak ortak duyuşsal bilgi dağarcığı sorun olarak görünen bu yabancı durumların tamamını olağan kılma becerisi ya da isteğine sahip görünmemektedir. Zira söz gelimi bir iş yerindeki diğer çalışanların bazı olağan dışı faaliyetlerinin, örneğin daktiloyla yazı yazmak yerine bir kenarda toplanıp kendi aralarında fısıldaşmalarının, daktilo tamiri ya da iş verenden gelen yeni talimatlar hakkında konuşmak için olduğu yönünde tahmin yürütülmesi dahi bunların gündelik hayatın rutinleri arasına dahil edilmelerini peşinen sağlamamakta; bu tahminler arasına çalışma arkadaşlarının aklını kaçırdığı gibi bir düşüncenin eklenmesi ise eğer bu tahmin isabetliyse ortak gündelik hayat dünyasının terk edildiği anlamına gelmektedir. Zira artık farklı, yani gündelik olmayan, bir gerçekliğe, diğer sınırlı anlam alanlarından birine, geçilmiştir. Ancak gene de gündelik hayatın gerçekliği, onun tarafından çevrelenmiş durumda olmaları nedeniyle birer iç-bölge (*enclave*) oluşturan diğer anlam bölgelerinden farklı olarak bilincin sırası ve her zaman geri döneceği yuvası konumundadır (Berger ve Luckmann, 2008, s. 38-40).

Hem Schütz'ün hem de Berger ve Luckmann'ın sosyolojik bağlamda birçok açıdan ufuk açıcı ve aynı zamanda gerçekliğin inşasını yapısal bir sınırlandırmadan kurtararak

toplumsal veçhenin önemini ortaya koymalarıyla cesaret verici olan bu görüşlerinin gündelik hayatın sosyolojik olarak kavramsallaştırılmasında sorunsuz bulmak mümkün gözükmemektedir. Bunun nedenlerinden ilki, bu yaklaşımların gündelik hayatın bu kez de bir başarı öyküsü olarak yüceltildiğini göstererek Heidegger ve Lefebvre'in çöküş anlatısının tam karşısında konumlanmalarıyla gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında yerme-aklama ve yüceltme-alçaltma minvalinde bir karşıtlığın tarafı olmaktan kurtulamamalarıdır. İkincisi, Schütz'ün görüşlerinin Berger ve Luckmann'ın bilgi sosyolojisini özellikle ortak duyu bilgisi ile kuramsal bilgi arasındaki karşıtlığı merkeze alan ve birincisinin ikincisi karşısındaki mağlubiyetinin teessüfünden güç alan yeniden tanımlama çabalarındaki merkezîliğinin, gündelik hayatın kavramsal açıdan bir tarihten yoksunluğu meselesini en başa, *episteme/doxa*, *theōria/historia* ve *physei/thesei* karşıtlıklarındaki gerilime, geri götürmesidir. Zira bilgi sosyolojisi işe “insanların kendi gündelik, yani teorik-olmayan ya da teori-öncesi hayatlarında ‘gerçeklik’ olarak ‘bildikleri’ şeylerle” ilgilenmekle başlamalıdır (Schütz, 2008, s. 23). Buna göre ortak duyu bilgisince, yani gündelik hayatın gerçekliğince, tanınır olmayan her deneyim ve bu deneyimin ifadesine imkân tanıyan, örneğin fizik ya da sanat gibi, ortak dile ait olmayan her bir dilsel aktarım aracı, gündelik olmama vasfı taşımakta; bu anlam dünyalarının sınırları ise gündelik hayata *tercüme edildiği* takdirde tahrife uğratılmış sayılmaktadır. Aşikâr olduğu üzere, bu yolla yalnızca kadim bir tartışma olan bilgi türleri hususunun farklı anlam alanları olarak yeniden ifade edilmesiyle sınırlı kalınmakta ancak niçin en kuşatıcı anlam dünyasının gündelik hayat olarak adlandırıldığı hakkında ikna edici bir gerekçelendirme sunulmamaktadır. Bu karşıtlıklarla esas itibarıyla gündelik hayatın kendisi hakkında değil, toplumsal gerçekliğin bilgisi hakkında bir tartışma yürütülmüş olmaktadır. Dolayısıyla gündelik hayat ya anlamın inşa edildiği zemini ya da yapının tahakkümü altında kalan, kontrol edilen, bir alanı teşkil etmiş olmaktadır. Bu durum dolayısıyla onun ihtiva ettiği eylemlerin taşıdığı özelliklere dayalı olarak mahiyet ve vasıfları hakkında bir bilgi üretmekten uzak kalmış olmaktadır.

Bu noktada Husserl'in yaşam dünyası ile Schütz'ün bilgi stoku kavramlarından hareket etmesiyle bu fikir hattında konumlanan ve iletişimsel eylem kuramında yaşam dünyası ile sistem üzerinden kurduğu içerme-dışlama ilişkisi nedeniyle tartışmaya dahil edilmesi gereken bir diğer isim de Jürgen Habermas'tır. Bu ilişkinin ilk izlerini onun daha

bütünlüklü bir kuramsal zemin yaratma gayesiyle zaruri olduğunda ısrarcı olduğu içsel ve dışsal bakış açısında aramak yerindedir. Bu ayrımda yaşam dünyası kavramı toplumun içsel bakış açısından tasavvurunu mümkün kılmakta, sistem ise ona dışarıdan bakan gözlemcinin başvurduğu kavramsal araca tekabül etmektedir ki burada gündelik olana atfedilen anlamın yakalanmasında kritik olan, Habermas'ın yaşam dünyası olarak tefrik ettiği ve kuramsal bir soyutlama biçimi olarak toplumun fertlerini içinde konumlandığı bu alanda kullanıldığını varsaydığı iletişimsel bilginin, kuram öncesi nitelik arz ettiğini kabul etmesidir (Habermas, 2019, s. 725-726).

Bu bağlamda Habermas'ın (2019, s. 681-682) farklı eylem türleri üzerinden ilerleyen toplum tasavvuru bakımından yaşam dünyası, önemli ölçüde üstünde durduğu iletişimsel eylem kavramının bir bütünleyicisi ve bu eylem biçiminin bazı işlevleri sayesinde muhafaza edilebildiğini öne sürdüğü alandır. İletişimsel eylem ise bireysel hedeflerin izlenebilmesi için mevcut hareket ve manevra kabiliyetlerinin kullanılma biçimlerinin ve eylemde bulunurken izlenecek adımların belirlenmesinde ortak durum tanımlarının esas alındığı anlaşma yönelimli bir eylem türüdür. Ancak Habermas (s. 378-379) anlaşma ile faillere dışsal olan bir gözleme sürecinin nihaî hükmünü değil, kuram öncesi bilgisiyle hareket eden failerin diğerlerini etkilediklerinin ve anlaşmaya vardıklarının ya da tam aksine bu sürecin başarısızlıkla sonuçlandığının sezgisel olarak farkında olmaları nedeniyle yetkin konumda buldukları bir sürece atıfta bulunmaktadır. Bu süreç dayatma yaratan mücbir sebeplerle şekillenememekte; kanaatlerin müşterekliğini gerekli kılan anlaşma ancak eyleyenlerin rasyonel ve öznel geçerlilik tasdiğiyle mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda müşterek bir yorumlama sürecine dayanan iletişimsel eylemde anlama, geçerlilik iddiasında hemfikir olmakla, anlaşma ise konuşan tarafın ileri sürdüğü geçerlilik iddiasının kabul görmesiyle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda yaşam dünyası iletişimsel eylemde bulunanların “zaten her zaman içinde devindikleri ufuk” olarak anlaşılmalıdır. Zira yaşam dünyası konuşmacı ile dinleyicinin karşılaştıkları ve ifade ettiklerinin nesnel, toplumsal ya da öznel dünyayla tam anlamıyla uyduğuna öne sürebildikleri bir alan olmasıyla anlaşmayı inşa eden bağlamı, her zaman mevcut olan arka plan bilgisini, teşkil etmektedir. Bu hâliyle yaşam dünyası geçmişten bugüne kültür vasıtasıyla aktarılan, dilsel olarak örgütlü vaziyetteki yorumlama stokudur (2019, s. 681-691).

Husserl ve Schütz'ün kavram dağarcıklarının izlerinin açıkça takip edilebildiği bu yaklaşıma göre bilgi stoku, güvenli olduğu uzlaşıya dayalı olarak takdir edilmiş olması nedeniyle failere sorun olarak görünmeyen, iletişimsel eylem sürecinde kendisine başvurulabilir durumda olması için muhafaza edilen veya üzerinde görüşülerek yeniden düzenlenen art alan kanıları tahsis etmektedir. Daha evvel yorumlanmış olarak hazır hâlde bulunan bu arka plan, verili bir durumun sınırları dışına çıkılsa dahi failerin kendilerini daha önce hiç ayak basmadıkları bir alanda bulmamalarını mümkün kılmaktadır. Bu durum yeni gibi görünse de iletişimsel gündelik hayat pratiğinde her verili durumun taraflara kendilerini *evden uzakta* ve nereye gideceklerini bilmez vaziyette hissettirmesine müsaade etmeyen bir bilgi stokunun kendisinden ortaya çıktığı yaşam dünyası imkânlarıyla ilintilidir. Bu bağlamda iletişimsel eylem aktarılan ve kendisinden sürekli istifade edilen kültürel bilgi stokunun yenilenmesine, toplumsal bütünleşme ve dayanışmanın tesis edilmesine ve şahsi kimliklerin inşa edilmesine aracılık etmektedir. Buradan hareketle yaşam dünyası, geçerlilik iddiası taşıyan bilginin muhafazası yoluyla devamlılığının sağlanması kadar grup içi dayanışma ilişkilerindeki istikrarlılık ve aktörlerin güvenilirliği üzerinden yeni durumların hâlihazırdaki durumlara bağlanmasını sağlayacak şekilde yeniden üretilmektedir. Bu temellendirme neticesinde sırasıyla kültürel yeniden üretim, toplumsal bütünleştirme ve toplumsallaştırma süreçlerine tekabül eden kültür, toplum ve kişilik yaşam dünyasının yapısal unsurları olarak aşikâr hâlde gelmiş olmakta; bu üç unsur iletişimsel gündelik yaşam pratiği ağına tekabül eden etkileşimsel süreçlerle yeniden üretilmektedirler (2019, s. 690-707).⁹⁸

Dolayısıyla iletişimsel eylem esaslı bir toplum kuramı yaşam dünyasının *sıradan*⁹⁹ insanlara olduğu kadar kuramcılara da tahsis ettiği ve toplum fertlerinin karşılıklı eyleyebilmelerini ve bir arada yaşayabilmelerini mümkün kılan, “iletişimsel gündelik yaşam pratiğinin *dile getirmeden sahip olduğu ufuk bilgisi*” durumundaki art alan

⁹⁸ Bu noktada Habermas'ın kültür, toplum ve kişilikten ne anladığını not düşmek önemli görünüyor. Ona göre kültür, iletişimsel eylem içindeki eyleyenlerin anlaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları yorumları onlara tahsis eden bilgi stoku, toplum toplumsal gruplara ilişkiliği tanzim ettikleri ve bu yolla dayanışmayı teminat altına aldıkları meşru zemin, kişilik ise failerin edindikleri ve karşılıklı anlaşmaya, gerektiğinde düzeltmeye ve kendi kimliklerini ispatlamaya yönelik müdahalelerde bulunmaları anlamına gelen ve onlara konuşma ile eylemde bulunma kabiliyeti veren şeylerdir (2019, s. 707).

⁹⁹ Habermas'ın da bu oldukça işlek ancak bir o kadar da isabetsiz olan ve aslında belirli bir vasfı öne çıkarılmak istenen fail grubunun dışındakileri genelleştirme amacıyla kullanılan *sıradan* insanlar nitelemesinden kaçınmamış olması dikkate değerdir.

bilgisini açıklamak durumundadır. Kuşku götürmez bir vasıf sergileyen bu bilgi bizzat bu nedenle herhangi bir biçimde sorun teşkil etmez gibi görünse de “her gün üzerinde durduğumuz ve yürüdüğümüz zemini sarsılmaz zannettiğimizi, bize ancak bir deprem” gösterebilmektedir (2019, s. 1066).

Bu kuramsal izlekte iletişimsel eylemden açık bir biçimde farklılaşarak yaşam dünyası bağlamının dışında konumlanansa stratejik eylemdir. Her ne kadar rasyonellik iletişimsel eylemle mümkün olan anlaşmanın da esasını oluştursa da anlaşma yönelimli eylemlerde eyleyenler rakip olarak konumlandırılmamakta, karşılıklı etkileme süreci stratejik eylemde olduğu gibi amaçsal-rasyonel yönelimle gerçekleşmemekte ve tasdike dayalı anlaşmanın haricî bir zorlama ile karşılıklı eyleyenler açısından da bir anlaşma olarak kabul ettirilmesi mümkün olamamaktadır. İletişimsel eylemden farklı olarak anlaşma yerine başarının hedeflendiği stratejik eylem, rasyonel seçim kurallarına riayet edilmesini ve eylemin, diğer faillerin karar alma sürecinin hesaplı bir biçimde etkilenmesine doğru yönelmesini gerektirmektedir (s. 377-379).¹⁰⁰ Her iki eylemde de dilsel bir ortamın varsayılması ise dilin stratejik eylemlerde etkileşimde bulunan faillerin yalnızca kendilerine sağlanacak olan faydayı hesaba katarak hamle yapmasında bir aracı olması nedeniyle, bu eylemler arasında ancak cüzî bir müştereklik doğurmaktadır (s. 147). Dolayısıyla stratejik eylemlerde, anlaşmaya yönelmiş iletişimsel eylemlerde olduğu gibi yaşam dünyasının ufkuna gereksinim duyulmamakta, bu eylemler etkilemeye yönelik sözler ve buyruklar üzerinden dinleyenlerin etkilenmesiyle ulaşılması mümkün olan başarı hedefi nedeniyle sistem alanında konumlanmış olmaktadır (s. 429).

Bu ikili kavram şeması Habermas’ın bir toplum kuramının inşasında ne tek başına yaşam dünyası ne de tek başına sistemle yetinmenin mümkün olduğu savıyla insicamlı olarak özellikle yaşam dünyasının rasyonelleşmesi ile sistemin karmaşıklaşması arasında kurduğu simetrik ilişki üzerine yükselen toplumsal evrim anlayışının önemli birer açıklama aracı konumunda bulunmaktadır. Bu anlayışa göre kabile toplumundan geleneksel veya devletçi toplumlara ve oradan da modern topluma doğru seyreden

¹⁰⁰ Ancak stratejik eylemler ile amaçsal/teleolojik eylemler arasında fark bulunuyor. İlkinde bulunan rakibin kararlarını etkileme unsuru, herhangi bir amacın gerçekleştirilmesi için en uygun araçların seçilerek gerekli şekilde kullanıldığı amaçsal eylemlerde bulunmaz (2019, s. 132).

toplumsal evrim sürecinde yaşam dünyasının gittikçe daha çok rasyonelleşmesi, sistemin daha yüksek derecede farklılaşarak karmaşıklaşmasına imkân tanırken, ileri derecede karmaşıklaşan sistemin haricî bir denetleyici işlevi gören buyrukları kontrolden çıkarak bir araca dönüşmüş durumdaki yaşam dünyasının kavrayış gücünü zayıflatmakta ve böylece yaşam dünyası ile sistem arasındaki ilişkinin kopmasıyla yaşam dünyası özerkliğini kaybederek sistemin bir alt parçasına dönüşmüş olmaktadır.¹⁰¹ Bunun olağan bir sonucu olarak modern toplumlarda iletişim, yaşam dünyasının rasyonelleşmesiyle dilden arındırılmış araçlar ile gerçekleşmektedir. Nihayetinde toplumsal evrimin herhangi bir durağında anlaşma yönelimi askıya alınarak yerine stratejik bir yaklaşımın ikame edilmesi mümkün olsa da söz konusu modern toplumlar olduğunda normlara uygunluk daha az gözetilmekte ve eyleyenlere bir kimlik tahsis eden toplumsal aidiyetler merkezîliğini yitirerek toplumsal ilişkiler araçlarla yönetilir hâle gelmektedir (2019, s. 726-727).

Habermas'ın kuramsal yaklaşımı karşıt ikilik temelli olması bakımından gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında buraya kadar kendisine yer verilen görüşlere benzemekle birlikte onlardan önemli bir farklılık taşımaktadır: İletişimsel eylem kuramı gündelik hayatın hem sosyal hem de sosyolojik teoride makro ile mikro yaklaşımlar arasındaki rekabetin ikincisi lehine sonuçlanmasıyla kavramsal bir hüviyet kazandığı yönündeki kanaatin tortusunu oluşturmaktadır. Zira bu yaklaşıma göre gündelik hayat ancak sisteme karşıt bir açıklama aracı olarak işlevsel olabilmekte ve ancak toplumsal etkileşimin haricî bir kısıtlayıcı ve/veya denetleyicinin mevcut olmadığı türlerinde mevcudiyetini koruyabilmektedir. Bu hâliyle gündelik hayat katı rasyonelliğin ve hesapçı eylemliliğin karşıtı olarak toplumsal etkileşimin anlaşmaya yönelen, faillerin geçmişten aktarılan kuram öncesi (yani gündelik) bilgisiyle kotardığı, eylemlerde güven telkin etmesi nedeniyle faillere adeta ikinci bir doğa gibi görünen ve modernleşmenin yıkmak için hedef aldığı bir nevi mabet olarak tahayyül edilmektedir. Anlama ve anlaşma vurgusu

¹⁰¹ Yaşam dünyası ile sistem arasındaki farkı Habermas'ın toplumsal evrimin ilk basamağında konumlandığı kabile toplumlarındaki akrabalık ilişkileri üzerinden daha net bir biçimde kavramak mümkündür. Köken grupları üzerinden ve evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri kabile toplumlarında toplumsal aidiyet ve rol farklılaşmalarının tayin edilmesinde esastır. Yaşam dünyası akrabalarla olan ve akrabalarla olmayan toplumsal ilişkiler üzerinden bölümlenir. Akrabalarla kurulan ilişkilerin dürüstlük, sadakat ve dayanışma normlarına uygun olması gözetilir ki bu, ilişkilerin anlaşma yönelimli olduğunu ifade eder ve söz konusu olan normatif yapı anlaşmayla uyumlu olmasalar da daha rekabetçi, tartışmalı ve hasmane ilişkileri değil, stratejik eylemleri yadsır (2019, s. 731).

yaşam dünyası olarak kavramsallaştırılan gündelik hayatın bunun dışındaki diğer etkileşim biçimlerine müsaade ediyor gibi görünse de esas itibariyle rekabet ve çatışma gibi anlaşmayı zedeleyici ve/veya geciktirici vasıf sergileyenlerinin bertaraf edilmesini zımnen salık verildiğine, daha isabetli bir ifadeyle uzlaşya yönelik müzakerenin gündelik hayatın gerekli vasfı olarak konumlandırıldığına işaret etmiş olmaktadır. Ancak eğer gündelik hayatın failleri her defasında nasıl eylemde bulunacaklarına ilişkin başlangıç düzeyinde sorularla meşgul olmak zorunda bırakmadığı, rutinin inşası ve yeniden inşası ile kendilerini daima güvenli bir alanda bulmalarına imkân tanıdığı ve dolayısıyla bu yolla esas itibariyle gündelik hayatın oldukça geniş ve kuşatıcı bir kapsama alanı bulunduğu kabul edilecekse, aksaklık ve kesintilerin hayatın, eğer mümkünse, bu kapsam dışında kalan veçhelerinin gerekli bir vasfına mı, yoksa toplumsal eyleme biçimlerini ortaya çıkaran arızî şartlara mı bağlı olduğu hakkında yeniden düşünmek gerekmektedir.

Öte yandan iletişimsel eylem dolayımında yaşam dünyasının git gide silikleştiği, Habermas'ın ifadesiyle sömürgeleştiği, tezi alenen toplumsal değişimin evrimsel bir şarta dâhilî olarak bağlı kılındığını göstermesi bakımından kısıtlayıcı olmakta ve böylece gündelik hayat bir trajedi anlatısının ebedi nesnesi konumuna hapsedilmiş olmaktadır. Evrimsel bir bakış açısından olma zorunluluğu bulunmamakla birlikte gündelik hayatın niteliksel değişme geçirdiğini ifade etmekte bir beis bulunmamakta; değişmeyi topyekûn yadsımak ise söz konusu dahi olmamaktadır. Ancak gündelik hayata atfedilen vasıfların gerekli mi yoksa arızî mi olduğunun belirlenmesi, evrimsel olarak niteliklerinin değişip değişmediğinden veya iletişimsel eylemin alanı olduğu, faillere güvenli bir alan tahsis eden bilgi stokunu içerdiği gibi bazı niteliklerinin bu değişmeye direnerek sabit kaldığının belirlenmesinden önce gelmektedir. Aksi hâlde değişmeye hasredilen ilginin aslında zannedilen toplumsal nesneye yönelik olmaktan çıktığı ya da zaten hiç o nesneye yönelik olmadığını fark etmek beklenemezdir.

Buraya kadar birkaç temsil edici örnekle gündeme getirilen ve literatürde ayrıca gündelik hayat sosyolojisi altında da kategorileştirilen yaklaşımların en müşterek vasfı, gündelik hayatı öznenin, anlamın inşasının, deneyimlerin, toplumsal etkileşim ve iletişimin alanı olarak tefrik eden kuramsal bir soyutlama özelliği taşımalarıdır. Nitekim Jack D. Douglas'ın (1970, s. 18) sembolik etkileşimciliğe gündelik hayatı sosyolojinin birincil

ilgi nesnesi konumuna taşıma onurunu bahşederken, gündelik hayatla açıkça etkileşimi kastetmesi bu durumun hülasasını teşkil etmektedir. Ancak toplumsal gerçekliği bakımından bu unsurlara işaret edilmesiyle gündelik hayatın kavramsallaştırılması açısından bir totoloji oluşturmakla sınırlı kalmış olunmaktadır. Hayatın gündelik olan ya da olmayan biçiminde herhangi bir vasfının kavramsal düzeyde zarurî bir niteleyici konumunda belirtik kılınması, herhangi birinde adı anılan unsurların yer almadığı, etkileşimin ortadan kalktığı, eylemlerin toplumsal nitelik arz etmediği ya da failerin deneyimleme sürecinden vazgeçtiği, ez cümle toplumsal hayatın mevcut olmadığına, hükmetmenin yolunu açamamaktadır. Bu durum kuramsal bir soyutlamanın nesnesi ve makro ya da mikro yaklaşımlardan herhangi birisinin ayırt edici analiz birimi olarak ön plana çıkarılmaksızın da bu unsurların mevcut olduğunu anlatmaktadır. Diğer bir deyişle, Jakobsen'in (2009, s. 15-16) ifade ettiği gibi, gündelik hayatın sosyolojisi birden çok ve kimi zaman da birbiriyle çelişik durumdaki farklı kuramsal yaklaşımı kapsamaktadır ki bu nedenle, ne tek bir gündelik hayat sosyolojisinden söz etmek mümkün olmakta ne de gündelik hayat sosyolojisinin aile, eğitim ya da sağlık sosyolojisi gibi bir uzmanlık dalı olarak değerlendirilmesinde isabet bulunmaktadır. Zira gündelik hayatın kapsamı, onun diğer *özel alan* sosyolojileri gibi gene de bir ölçüye kadar müstakil sayılabilen sosyoloji dallarının daraltıcı doğasına aykırı bir görünüm sergilemekte ve bu dalların her birinin ilgisine dönük bir veya birden fazla hususu içine almaktadır. Dolayısıyla gündelik hayat *sosyolojilerinden* söz etmek daha makuldür.

Bu bağlamda gündelik olan/gündelik olmayan ayrımının imkânı üzerinde yeniden düşünmek ve bunun ampirik olarak teyit edilebilir olup olmadığına yönelmek gerekmektedir. Lefebvre'in (2017, s. 10) gündelik hayatın eleştirisi üçlemesinin sonucunda bu ayrımın zannedildiği gibi bir karşıtlık oluşturmadığına (ki, gündelik olmayan ile bu bölüm boyunca kendilerine yer verilen felsefî, doğaüstü, kutsal ve sanatsal olandan söz ettiğini açıkça belirtmektedir) işaret ederken sakıncalı bulunduğu böylesi ikili bir ayrımın güç, iktidar ve devletle ilgili-siyasî olanı hesaba katmamış olmasıdır. Fakat esas meselenin bu üçüncülerin unutulması mı yoksa gündelik hayatın gündelik olmayandan söz etmeye imkân tanıyıp tanımadığının mı olduğu hakkında düşünmek gerekmektedir.

Bu noktada bir ara söz görünümünde olmakla birlikte esas itibariyle tartışmanın aslı parçasını teşkil eden bir hususa değinmek gerekmektedir: Bu çoğulcu öneri gündelik hayatın herhangi bir karşılaştırmaya dirençli kılınması ve bu karşılaştırmının ötesinde kuramsal açıdan daha bütünleştirici bir hamleyle araştırma nesnesi olarak muamele görmesini salık vermesi bakımından değerli olmakla birlikte meseleyi odağından saptırılmış olmaktadır. Zira sosyolojiye veya *sosyolojilere* mal edilen bu kamplaşma esas itibariyle metodolojik bir farklılaşmadan kaynaklanmaktadır. Gouldner'ın (2017, s. 418) gündelik hayata ilişkin farklı entelektüel görevler arasında saydığı onu tanımlama amacı taşıyan etnometodolojinin, yukarıda temas edildiği gibi onun eleştirisiyle ilgilenen Lefebvre'in içsel çelişkileri üzerinden tanımlamasının aksine nadiren çelişkili olduğu ve/veya çelişkiden uzak olduğu kabulünden hareket etmesi ve dolayısıyla sorunsuz görmesiyle verili kabul etmesi “daha betimleyici, etnografik ve hatta pozitivist odak noktası” ile ilgilidir.¹⁰²

Tüm bu bilgiler ışığında gündelik hayatın karşıtlık üreten ve onu yerme-aklama, içermeyi dışlama ilişkisine tâbî kılan yaklaşımlardan azade olarak ve ampirik bir temellendirmeye kavramsallaştırılması önem arz etmektedir. Bu kavramsallaştırma işleminin ilk adımında ise Türkçe literatürde daha sık kullanılan, ekseriyetle verili kabul edilmesinin olağan bir sonucu olarak yukarıda temas edilen aşırı yüklü muhtevasının zedelediği anlam-atıf ilişkisinin mahal verdiği imaların sürdürülmemesi için, İngilizce *everyday life*ın en sık tercih edilen karşılığı olan gündelik hayatın daha isabetli bir kavramla değiştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

¹⁰² Vurgu bana ait. Gouldner'ın bu saptamasına Binay ve Tatlıcan (2008, s. 182) da atıfta bulunuyorlar. Ancak bu metinde, orijinalindeki vurgunun kaymış olduğu görülüyor. Zira Gouldner'ın bu saptamasındaki vurgu etnometodolojinin gündelik hayat sosyolojisindeki bazı kuramsal yaklaşımların “daha betimleyici, etnografik ve hatta pozitivist odağa” sahip olması değil, gündelik hayatın eleştirisi ile tanımlanması arasındaki entelektüel farkın hareket edilen gündelik hayat tanımlarının farklılığı ile ilişkili olduğundadır. Ancak Binay ve Tatlıcan'ın alıntısı Gouldner'ın özellikle metodolojik bir kıyaslama yaptığı ve bazı gündelik hayat kuramlarının klasik bilim anlayışına yönelik eleştirel bir mahiyetleri olsa da eleştirdikleri bu anlayış ile aynı yaklaşımı sürdürmekten kaçamadıkları yönünde bir tartışma sürdürdüğünü düşündürmektedir. Alıntının tamamı şöyle: “Alvin Ward Gouldner'a göre (1975, s. 418) gündelik hayat sosyolojisi çatısı altında ele alınabilecek bazı teoriler (örneğin etnometodoloji) klasik bilim anlayışına yönelik eleştirel bir tavra sahip olmakla birlikte, üstü örtük biçimde ‘daha betimleyici, etnografik ve hatta pozitivist odağa’ sahiplerdir.” (Binay ve Tatlıcan, 2008, s. 182).

4. BÖLÜM

GÜNLÜK HAYATIN MAHİYET VE VASIFLARI

Bu bölümde, bir önceki bölümde pratik yeterlilikleri tartışmaya açılmış olan kavramsallaştırma biçimleri ve bunlardan ortaya çıkan sorunlarının ampirik veriler ışığında nasıl giderilebileceği ele alınmaktadır. Bu amaca yönelik olarak kavramı parçalayarak bütünleştirmek üzere, gündelik, gündeliklik, günlük gibi nitelermelerin mahiyeti ile hayatın hangi yönünü terfik etmek üzere kullanıldıkları ve bundaki isabetlilikleri tartışmaya açılarak, araştırma nesnesinin gündelik ile günlük (olan) arasındaki fark temelinde günlük hayat olarak tarif edilmesinin gerekçeleri ortaya koyulmaktadır. Bu maksatla konuya gündeliğin tekrarlılık temelinde olağan, sıradan ve rutin gibi kavramları peşinden sürükleyerek oluşturduğu kavram dağarcığının semantik yönden çözümlenmesiyle başlanmakta ve bu çözümlenme, her birinin gündelik hayatın kendisine sabitlik atfedilmiş gerekli bir vasfına işaret etmesi nedeniyle, bu konularının isabetliliği ampirik veriler ışığında tartışmaya açılarak genişletilmekte ve yeni bir kavramsallaştırmaya ulaşılmaktadır.

4.1. “GÜNDELİK” OLANIN ANLAMİ VE GÜNDELİK HAYAT KAVRAMININDAKİ KONUMU

Gündelik olan, Türkçe sözlük anlamı gereği, toplumsal vasıf arz edenleri de kapsayacak şekilde, herhangi bir nesnenin her günkü gibi olduğunu ya da bir hadisenin her gün gerçekleştiğini ayırt etmek üzere kullanılan bir nitelme sözcüğüdür. Bu hâliyle sık sık tekrarlanmayla ortaya çıkan bir vasfa gönderme yapmakta; alelâde ve sıradan olanın eş anlamlısı olarak kabul edilmesiyle, sık tekrarın kaçınılmaz sayılan sonuçlarını da ayırt etmekte işlevsel hâle gelmiş olmaktadır. Ancak dilin yapısı gereği anlamın bu noktada kesintiye uğratılması zorlaştığından, gündeliğin anlamının sıradanlık üzerinden bayağı, bayağı üzerinden de âdî, amiyane ve pespayeye doğru genişlediği ve aşağılık, kötü, süfli gibi daha normatif bir düzleme doğru uzanarak yerici bir tını kazandığı, bu noktadan sonra ise böylece oluşmuş olan dağarcığın kendine dönüşlü bir atıf zinciri oluşturmasıyla

bu sınırlar içinde pekiştiği görülmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y; Kubbealtı Lugatı, t.y).¹⁰³ Bu atif zincirine biraz daha yakından bakılarak ortaya çıkan kelime dağarcığı bu kez etimolojik yönden irdelendiğinde, örneğin, sıradanın (sıra+dan) ayırt edici vasfı bulunmamaya, bayağının (baya+kı) önceki gibi, eskisi gibi olmaya işaret ettiği; âdinin tekrarlanan, geri gelen, alışkanlık olan anlamındaki âdetten; alışılmış, olağan anlamındaki alelâde, alışılmış üstü anlamındaki fevkâlade ve alışılmışın dışında, rutini bozan anlamındaki harikulâdenin ise âdetten türedikleri görülmektedir (Nişanyan Sözlük, t.y.)¹⁰⁴. Benzer bir duruma İngilizcede de rastlanmakta, *everyday* bir niteleme sözcüğü olarak *normal, usual or happening every day* (Cambridge Dictionary, t.y.) ve *used or happening every day or regularly; ordinary* (Oxford Learner's Dictionaries, t.y.) anlamlarıyla karşılanmakta; böylece oluşan kelime dağarcığının *common, mundane, familiar, routine, popular, average, vulgar, unexceptional, unremarkable* ile bunlarla tam karşıtlık içinde bulunan *exceptional, abnormal* ve *extraordinary* sıfatlarının dâhil olmasıyla gittikçe genişlediği görülmektedir (Marriam-Webster, t.y.).

Yalnızca bu bilgilerden hareket edildiğinde dahi gündeliğin her gün gerçekleşen tekrarlılık hâline, dolayısıyla düzenliliğe ve böylece ortaya çıkan alışılmışlığa, normallığe ve sıradanlığa işaret ettiği, yani ayırt edici herhangi bir vasıf taşımayan ve değişme payı bulunmayan şeylerin tasnifine yaradığı anlaşılmalıdır. Zımnî bir nedensellik bağı üzerinden ortaya çıktığı anlaşılan bu atif zincirinde, tekrar eden her şey bir düzen oluşturmakta, tekrarın sürmesiyle bu düzen alışılmış hâle gelmekte, dolayısıyla normalleşerek aşinalığı tesis etmekte ve nihayetinde ayırt edici vasıfların yitirilmesiyle ortaya çıkan ve son halkayı teşkil eden sıradanlık, tekrarın sürmesi durumunda ilk halkaya bağlanarak bir fasit daire ortaya çıkarmış olmaktadır.

¹⁰³ Ancak bu sözcüklerin hemen hemen hiçbirinin gündelik olana gönderme yapmaması şaşırtıcıdır. Bu tek yönlü gönderme, mevzu bahis olanın bir eş anlamlılık meselesi olmadığını ortaya koyarak, tüm bunların gündelik olana sonradan mal edilen vasıflar olduklarını düşünmek için bir ipucu gibi durmaktadır.

¹⁰⁴ Etimoloji ve semantiğin sözcüklerin kökeni, evrimleşme çizgisi, hangi dilden yayıldıkları başta olmak üzere dile ve anlama ilişkin başlı başına birçok ihtilafın üstesinden gelmek üzerine kurulu olan araştırma alanları oldukları aşikârdır. Ancak, söz gelimi hangi sözcüğün hangi dilde doğduğu veya anlamının hangi sıralamayla değiştiği gibi, ihtilaflarla yüzleşmek takdir edileceği üzere bu konunun erbabına düşmektedir. Dolayısıyla bu araştırma raporu kapsamında bu konulardaki muhtemel ihtilaf lar askıya alınmış ve yer verilen kaynaklardaki köken ve anlam bilgisi verili olarak kabul edilmiştir.

Gündeliğin yazılı dildeki ilk örneklerinin izi sürüldüğünde ise Türkçe ile İngilizce arasında, geçirdiği anlam farklılaşmasındaki sıralama bakımından bazı ince ayrımlar olduğu görülmektedir. Bunun en temel nedeni gündeliğin Arapçadaki yevmiye (*ywm* kökü), *everyday*in ise yevmiyenin karşılığı olan Latince *quotidianus* (*kwo-* kökü) sözcüğünün eş anlamlısı olmasına rağmen, yevmi kökünden türeyen ve ilk yazılı kullanımına 17. yüzyılda rastlanan yevmiye sözcüğünün, Türkçede yaygın olarak gün hesabıyla ödenen paraya ve bir günlük gelir getirici çalışmaya işaret etmek üzere kullanılmasıdır. Geçen zaman zarfında yevmiye bu anlamını korumuş ancak başlangıçta onunla aynı anlamda kullanılan gündelik ondan farklılaşarak alelâde ve sıradan olanı tarif etmekte yaygınlık kazanmıştır (Nişanyan Sözlük, t.y). Öte yandan İngilizce *everyday*, *quotidian*ın eş anlamlısı olarak 14. yüzyılın sonlarında hafta içi bir günü anlatırken, 16. yüzyıla gelindiğinde pazar günleri ya da bayram, şenlik (festival) ve kutlama günlerinin karşısı olan *sıradan* günlerdeki giyim kuşamı kastetmek üzere kullanılmıştır (Online Etymology Dictionary, t.y).

Bu yalnızca meraklısını¹⁰⁵ ilgilendirir gibi görünen bilgiler, gündelik olanın toplumsal gerçekliğinin anlaşılması ve sosyolojik olarak tarif edilmesinde, bizzat anlam-atıf sorunlarının kaynağına işaret ettiklerinden, birincil önemi haiz hususlar arasına girmiş olmaktadır. Nitekim dilsel iletişimin dinamiğini ortaya koyan bu bilgilerin, Zerubavel'in (2018, s. 2) de ifade ettiği gibi, anlam bilimsel meselelere indirgenip küçümsenmeleri ("*it's just semantics*") mümkün değildir. Zira Türkçede de hâkim olan bu tavra paye vermek, K. M. Jaszczolt'un (2005, s. 47) iletişim edimlerinin anlamı üzerine yürüttüğü tartışmasında dile getirdiği üzere, dilsel iletişimin arka planındaki zihinsel durumlara bağlı olarak ortaya çıkan varsayılan anlamların, doğrudan insanların düşünme biçimleriyle ilgili oldukları için en güçlü varsayımları oluşturdukları dikkate alındığında epey güçtür.¹⁰⁶ Bu nedenle, dikkatle incelenmeye devam edildiğinde, gündeliğin anlam değişikliğinin bir günle ilgili olmaktan yalnızca para kazandırıcı

¹⁰⁵ Meraklısı için derkenar edilecek asıl kısım gündeliğin etimolojik olarak hafta+lık sözcüğünün tesiriyle (gün+de+lik) hatalı olarak türetilmiş olma ihtimalidir (Kubbealtı Lugatı, t.y.). Fakat Nişanyan sözlükte sözcüğün etimolojik çözümlemesi günde (yevmi)+lik olarak gösterilmiştir. Yevmi kökünün yeni Türkçe karşılığının "bir güne ait" olduğu düşünülürse, bu mevzunun neden ihtilafı olduğu daha anlaşılır bir hale gelmiş oluyor.

¹⁰⁶ Bunu Türkiye'de kadın-kız-bayan, çocuk gelin-pedofili mağduru, iş kazası-cinayet gibi hâlâ canlı bir tartışmanın konusu olan sözcükler üzerinden anlamak mümkündür.

faaliyetlerle sınırlı bir günle ilgili olmaya, buradan da vurgunun tekrara kaymasından ötürü bir günden her güne doğru gerçekleştiği görülebilmektedir. İngilizcede ise zamanın ibadet gibi dinî faaliyetler temelinde bölümlenmesinin olağan sonucunda zımnem belirleyici olduğu anlaşılan kutsiyet atfının, geri kalan zamanın sıradanlığını tescil ettiği ve faaliyetler ile bunlara eşlik eden maddî kültür unsurlarının gündelik olarak tasnif edilmesinde işlevsel hâle geldiği anlaşılmaktadır. Bu noktada dikkat çekici olan zamanın dinî ya da iktisadî vasıf arz eden merkezî bir faaliyet temelinde bölümlenmesi ve tekrar sıklığı esas alınarak faaliyetlerin onlara taksim edilen zamanın, dolayısıyla mekânın ve bu faaliyetlere eşlik eden ve/veya bu faaliyetlerle üretilen maddî kültür unsurlarının karşıtlık içinde konumlandırılmasına zemin oluşturulmuş olmasıdır.

Aşikâr ki bu nevi ayrımlar gündeliğe, önceki bölümdeki tartışmanın omurgasını oluşturduğu üzere, henüz kuramsal bir dayanaktan istifade edilmemişken dahi, zorunlu bir karşıtlık ilişkisi içinde mevcudiyet kazandırıldığını görünür kılmaktadır: Tekrar sıradanlaşmayı getirmekte, sıradanlık ancak panzehri konumundaki olağandışılık ile kırılabilen, tekdüzeleşmenin baş müsebbibi olan alışkanlıklar, değişmeye direnmenin tekrar dolayimli mühimmatını teşkil etmekte ve hayatın gündelik veçhesini tefrik ettiği kabul edilen tüm bu karşıtlıklar ile gündelik hayatın âdeta ikinci bir doğa gibi sorunsuz ve kendiliğinden akıp gittiği kanaati, şüpheye mahal vermeyecek denli katı bir biçimde yerleşik hâle geçmiş bulunmaktadır. Nitekim Gouldner'ın (2017, s. 429) işaret ettiği gibi, gündelik hayat sorun teşkil etmeyen bir içeriğe sahip olduğundan sıradanlığın bahşettiği itimat sayesinde, bir nevi bakar körlük ile, görülse de fark edilmeyerek sürdürülmektedir.

Buna kahramanca hayatın gerekli ve arızî vasıflarını¹⁰⁷ tefrik ederken gündelik hayatı açıkça onun karşıtı olarak ilân eden Featherstone'un (2000, s. 55) temellendirmesinde de rastlamak mümkündür. Hayatı gündelik kılan ve daha önce temas edildiği gibi kahramanca hayatın karşısında konumlandırılan şey, sınırının, her gün tekrar eden, rutin ve dolayısıyla öylece kabul edilmiş vaziyetteki deneyimler, inançlar ve pratiklerle, olağanüstü hadiselerin sızabileceği ve dolayısıyla ona tesir edebileceği çatlaklara

¹⁰⁷ Daha önce ifade edildiği gibi gerekli vasıflar nesnelere meydana getiren ve bu vasıflar mevcut olmadığında bu nesnelere söz edilmesinin mümkün olmadığı zorunlu vasıflardır. Arızî vasıflar ise nesnelere mevcudiyetinden söz edilebilmesi için zorunluluk arz etmeyen vasıflardır. Featherstone'un yaklaşımında gündelik hayatı ortaya çıkan gerekli vasıfları sık tekrarlılık, rutinlik ve olağanlıktır.

müsaade etmeyecek biçimde mütemadiyen tahkim ediliyor olmasıdır. Bu hâliyle gündelik olma vasfı, hayatın¹⁰⁸ ortak duyuya dayalı, sıradan ve olduğu gibi kabul edilen rutinlerle dokunduğu ve bu yolla sürdürüldüğüne vurgu yapmaktadır. Nihayetinde gündelik hayatı bir yandan “şu anda ne yapıyorsun?” sorusunun “hiçbir şey” yanıtıyla özetleyen, diğer yandan ise bu denli *konforlu* kılan şey, oldukça derinleşmiş olan içselleştirilmiş senaryolara dayalı alışkanlıklar ile rutinlerle, refleksif olmayan bir şekilde, süre gidişidir (Sztompka, 2008, s. 10). Böylece tekrarlılık gündeliğin işaret ettiği her şeyin gerekli vasfı olarak konumlandırılmış olmaktadır. Buradan hareketle tekrarın niçin gündeliğin temel unsuru olarak kabul edildiğini anlamak üzere alışkanlık ve rutinler ile bunların tekdüzeleşmenin ortaya çıkışındaki işlevlerine değinmek yerindedir.

4.2. TEKRARLILIĞIN, RUTİNLERİN VE ALIŞKANLIKLARIN MAHİYETİ

Alışkanlıklar tekrarlarla yakın ilişkisi içinde tekrarın sıklığı, zamana yayılımı, muhafazası, kesintiler karşısındaki değişimi ile dönüşümü ve bu hüviyeti kazandıktan sonra koşullara bağlı olarak mahal verdiği sonuçlar bakımından olmak üzere felsefeden psikolojiye, nörobilim çalışmalarından antropoloji ve sosyolojiye oldukça geniş bir mecrada birçok farklı yönden ilgi nesnesi edilmiştir. Örneğin antik felsefede Platon ve Aristoteles’le birlikte erdemler temelinde öne çıkan alışkanlıklar, istendik davranışların kazanılması ya da arzu edilmeyen sonuçlardan kaçınılmasının tekrarlarla ilişkisinin ortaya koyulmasında önemli bir araç olarak konumlandırılmakta ve *ikinci doğa* meselesinin sosyolojik uzantılarının kendi mecrasındaki, felsefenin kadim tartışma konuları arasındaki, doğa-kültür ve doğa-ahlâk ikilikleriyle irtibatını görünür kılmaktadır.

¹⁰⁸ Featherstone metnin orijinalinde bu kısmı “our daily lives” olarak ifade ediyor: “If everyday life is usually associated with the mundane, taken-for granted, common sense routines which sustain and maintain the fabric of our daily lives...” Metnin ilerleyen kısımlarında everyday life ile daily life arasında fark götüğüne dair açık bir tartışma yürütmediği için bunu kabaca birkaç biçimde anlamak mümkün: Birincisi, benim burada yer verdiğim gibi, *everyday life*in, (~~daily~~) *life* rutinlerle inşa ettiği, *everydayness*ın salt tekrar ve aşinalık ile ilişkili olduğu ve dolayısıyla everyday ile daily nitelemeleri arasında zımnen bir fark güdüldüğü. İkincisi ise iki eş anlamlı kullanıma birden aynı cümlede yer verilerek bir çeşit vurgu yapıldığı. Üçüncüsü ise bu ikili kullanımın farkında olunmadığı. Featherstone’un kendisinin bu konu üzerinde pek durmadığı aşikâr olmakla birlikte, bu ayırım, birazdan görüleceği gibi, benim izlediğim kavramsallaştırma yolu bakımından özel önem taşıdığından, dikkat çekici bulduğum bir kullanım biçimi oldu.

Nitekim Platon (2010, s. 86)¹⁰⁹ yalnızca yiğitlik ve bilgelik gibi erdemlerin taklit edilmek üzere tekrar edilmelerini uygun görmekte, bunun dışında kalan kabul görmeyecek *kötü* davranışların tekrarından kati surette kaçınılmasının gerekliliğini açıkça vurgulamaktadır. Zira taklit etmek taklidin nesnesine alışmayı ve o nesneye dönüşmeyi kaçınılmaz hâle getirmekte; bu değişim bedende ve konuşma hâlinde olduğu kadar kanaatlerde de ortaya çıkarak ikinci bir doğa yaratma riski taşımaktadır. Benzer şekilde Aristoteles (1995, s. 3746-3750; 1997, s. 23-26; 2004, s. 23-25)¹¹⁰ karakter/ahlâk (*character/moral*) ile ilgili erdemlerin, eğitimle oluşan anlıkla ilgili/müdrîke (*intellectual*) erdemlerden farklı olarak, alışkanlıkla edinildiğini kabul etmiş, hatta bunun etimolojik irtibatını da göstermiştir. Zira karakter/ahlâk erdemleri (*ēthos*) (*ἠθικὴ*), alışkanlık anlamına gelen *ethos* (*ἔθος*)’tan türemişlerdir. Buna göre karakter/ahlâk erdemleri doğuştan yerleşik olmayan bir mahiyet arz etmekte ancak doğaya aykırı bir yoldan da kazanılamamaktadırlar. Bunun anlamı insanların erdemlerin öğrenilmesine doğal bir yatkınlığı bulunduğu ve bu yatkınlığın alışkanlık yoluyla bir bütün oluşturarak erdemlerin kazanılmasını mümkün kıldığıdır. Erdemler alışkanlıkla yani bir faaliyeti aynı şekilde tekrar etmekle ortaya çıkarılabildiği gibi ortadan kaldırılabilir, bozulabilir ya da alışkanlıklar sonraki faaliyetlerin aynı kalmasını sağlayabilmektedirler: Adil olmayı sürdürmek adaleti var ederken, cesur olmak yerine korkarak davranmayı sürdürmek cesareti yok etmektedir. Bu bağlamda bir insanın alışkanlıklarını değiştirmek doğasını değiştirmekten daha kolay olsa da esas itibarıyla alışkanlıkların değiştirilmesi zannedildiği kadar kolay olmamaktadır. Zira alışkanlıklar insanın ikinci/nihaî¹¹¹ doğasına dönüşmektedirler (2004, s. 136).¹¹²

Bu izlekten devam eden Hegel (2014, s. 57; 2006, s. 37;157; 2014, s. 195) doğa-insan ikiliği temelinde ayırt ettiği tinsel dünyaya insan tarafından inşa edilen ikinci dünya olarak işaret etmesiyle ikinci doğa anlayışını sürdürdüğünün sinyallerini vermektedir. Buna göre tinsel dünya insanî müdahaleyle kurulan, doğal dünyayı referans alsa da ancak

¹⁰⁹ 395c-d

¹¹⁰ 1103a10-1104b5

¹¹¹ Aristoteles alışkanlıklardan doğrudan ikinci doğa olarak söz etmiyor. Ancak bu yöndeki imasını desteklemek üzere Euenos’tan yaptığı “*I tell you, my friend, it is long-lasting training and this ends up as nature for human beings*” (2004, s. 136; 1152a30) alıntısı, birazdan söz edileceği gibi, Hegel’in ikinci doğa anlayışına ulaşmasının çıkış noktasını teşkil ettiğinden, alışkanlıkları ikinci ya da nihâî doğa olarak konumlandığı yönünde yorumlanıyor.

¹¹² 1152b30

bu müdahaleyle ve ondan farklı olarak var olabilen dünyadır. Dolayısıyla insan biri dolaysız ve hayvansal varlığını, diğeri ise ikinci doğasını teşkil eden bu iki dünyanın da sakini olarak yaşamaktadır. Bu bağlamda ikinci doğa olarak tinsel dünya alışkanlıklarla ortaya çıkmaktadır.

Bu anlamda alışkanlıklar Immanuel Kant (1974, s. 4-5) tarafından da ikinci doğa olarak kabul edilmektedirler. Kant, antropolojinin bilimsel bir hüviyet kazanmasının zorluklarına ilişkin mütalaasının girizgahında insan doğasından kaynaklanan meselelerden söz ederken, mekânsal ve zamansal koşulların istikrarlılığının, herhangi bir şeye yönelik bakış açısının belirlenmesini zorlaştıran ikinci doğa niteliğindeki alışkanlıklar ürettiğini ifade etmektedir. Ona göre alışkanlık (*assuetudo*) davranışların süregeldiği biçimde tekrar edilmelerine ilişkin içsel bir gerekliliktir. Buna göre, algılanan şeyler aynı olmayı sürdürdükleri müddetçe tekdüzeleşmeye mahal vererek dikkatin nesnesi olmaktan çıkmakta ve görünmez hâle gelmektedirler. Bu durum hem fikrî serbestliğe engel olmakta hem de eylemlerin üzerinde düşünülmeden mekanik bir tek biçimlilik (*Monotonie*) hâlinde tekrar edilmelerine mahal vermektedir. Alışkanlığın bu mahiyeti, tıpkı dile pelesenk olan ve aslında düşüncedeki bir boşluğun dildeki yansımaya işaret eden gereksiz ifadelerin, onları sürekli telaffuz eden konuşmacıları bir makineye dönüştürmüş olmasındaki gibi hayvansal doğanın galip geldiği içgüdüsellikle benzerlik taşıdığını göstermektedir.¹¹³ Bu bağlamda eylemler, özgür tercihlerin bağlayıcı doğayı *alt edemediği*¹¹⁴ durumlarda kasten alışkanlığa dönüştürülmek üzere tekrarlanabilseler de bu yalnızca gerekli durumlarda¹¹⁵ geçerli olan istisnaî bir müdahaledir. Nihayetinde “kural olarak tüm alışkanlıklar sakıncalıdır” (1974, s. 28-29).

Bu kısa felsefî serimin ortaya koyduğu üzere, alışkanlıklar kendiliğindenliğin kastî eylemliliğe hükmederek onu kontrol altına aldığı oldukça güçlü yapılardır. Her ne kadar istendik eylemlerin yerleşik hâle getirilmelerini de kapsıyor olsalar da esas itibarıyla salt yerleşik bir vasıf arz etmeleri nedeniyle dışsallaşarak bir baskı ve kısıtlama unsuruna

¹¹³ Kant’a göre başkalarının alışkanlıkları bizi bu yüzden ileri derecede hoşnutsuz edebilmektedirler. Zira insanların hayvansal doğaları onları bir sığırla (*cattle*) aynı duruma getirmektedir.

¹¹⁴ Vurgu bana ait.

¹¹⁵ Kant bu tür durumlara ilerleyen yaşlarda ne tür yiyecek ve içeceklerin ne kadar ve hangi zamanda tüketileceği ya da ne zaman uyunacağına alışkanlığa dönüştürülmesini örnek gösteriyor.

dönüşüklerinden sürekli denetlenmeleri gerekmektedir. Aşikâr ki, bu yaklaşım sosyolojinin kadim ihtilaflarından yapı/fail ikiliğinin nüvesini teşkil etmesiyle bir yapı içerisinde özne, aktör veya fail olmanın imkânı kadar davranış ile eylem arasındaki farklar ile eylemin yönelimi, kurumlaşma ve toplumsallaşma kadar kültürün üretimi gibi birçok farklı damardan beslenmektedir. Ancak bu aşikâr ilişki şimdilik askıya alındığında, görünür olduğu üzere, alışkanlıklar, temel ikilikler üzerinden ele alınmakta ve bunun olağan sonucunda şarta bağlı bir konuma yerleştirilmektedirler. Bu şartlı kabulleniş alışkanlıkların ezici ağırlığı ile yoksunlukları durumunda ortaya çıkan yersiz yurtsuzluk arasındaki dengeyi incelemektedir.

Dengenin öncelenmesinin yakın dönem gündelik hayat çalışmalarındaki bir örneği, Richard Wilk'in (2009, s. 143-154) alışkanlık, rutin ve irade arasındaki ilişkinin bir gerilim olmaktan ziyade denge üzerine kurulu olduğunu ve buradan hareketle kastî eylemlilik ile eylemlerdeki alışkanlık sevki arasında sürdürülen katı ayırımın, gündelik hayatın anlaşılmasında özel önem atfedilmeye değer olmadığını ileri sürdüğü denemesidir. İkisi arasındaki denge alışkanlıkların yeni deneyimler içeren geçiş süreçleri de dâhil olmak üzere gündelik hayatı kolaylaştırması ile tekrarın esir alan baskınlığı arasındaki ölçüyle kurulmaktadır. Başlangıçta alışkanlıkların kazanılması oldukça çetin bir çalışma süreci gerektirebilse de bu alışkanlıklar bir kez edinildiğinde ilgili eylem otomatikleşebilmekte ve böylece beden, zihni başka bir faaliyete yönelebilmesi için serbest bırakarak süreci tek başına sürdürebilmektedir. Dolayısıyla alışkanlıklar, bağlayıcı ve körleştirici olmalarına rağmen gündelik hayattaki önceliklerin önem sıralamasındaki bu yerlerinin muhafaza edilebilmesini mümkün kılan, önemsiz işlerin bitiricisi konumundadırlar.¹¹⁶ Nihayetinde gündelik hayatın mücadelesi ekseriyetle rutin dağarcığına dâhil edilmek istenen faaliyetler uğruna sürdürülmektedir.

Billy Ehn ve Orvar Löfgren (2009, s. 99-112) de rutinlerin bir yandan, alışkanlıklardan söz edilirken sıkça müracaat edilen bir benzetmeyle, hayatın otomatik pilotla idaresini mümkün kılarak hem bedeni hem de zihni diğer faaliyetlere yönelebilmeleri için serbest bırakırken, diğer yandan oldukça küçük boyutta gerçekleşen ve onlara farklı bir vasıf

¹¹⁶ Vurgu bana ait.

kazandırabilecek olan değişimi görünmez kıldıklarına işaret etmektedirler. Ancak Ehn ve Löfgren rutinler üzerine yürüttükleri tartişmalarında iki kutuplu yaklaşımlara yönelik ihtiyatlı bir duruş önermeleriyle, alışkanlıklara ilişkin benzer bir denge anlayişına ulaşmaktadırlar. Bu iki kutuplu yaklaşımlar alışkanlıkların kısıtlayıcılıklarına indirgenerek, bu hususta çok yaygın olan bir diğer bir mecaz ile¹¹⁷, *deli gömleğine (straitjacket)* benzetildiği ya da istikrar ve bekânın ayrılmaz bir aracı olarak güven telkin eden ve kestirilebilirlik sağlayan destekleyici korse (*supportive corset*) vazifesi gördüklerine ilişkin olabildikleri gibi ritüellerin *aklı başında olmayan*¹¹⁸ tepkisel eylemlere ya da önemsiz görünen rutin eylemlerin bilinçli faaliyetlere dönüşebildiğiyle de ilgili olabilmektedir. Buna bir de bireysel alışkanlıkların tek biçimli benzerleri üzerinden kolektif kalıplar oluşturarak, kurumsallaşarak, kùltürü ortaya çıkarmaları ya da kolektif kalıpların dışında kalarak insanların kendilerine ait bir dünya yaratmalarına imkân tanımaları dâhil olmaktadır. Ehn ve Löfgren bu kutuplu yaklaşımları, rutinlerin, mütemadi dönüşüm içinde olduklarını gölgede bırakmaları nedeniyle isabetsiz bulmakta ve bunun yerine dikkatin kutuplara değil, rutinlerin bu kutuplardan herhangi birine dönüşme potansiyellerinin anlaşılmasına yoğunlaştırılmasını gerekli görmektedirler. Bu nedenle dönüşümün tespiti için hem gerçekteştirilen hem de gerçekteştirilmeyen rutinlere yönelmek gerekmektedir.

Ancak alışkanlıkların avantaj ya da dezavantajlarının öne çıkarıldığı yaklaşımların, bu ikili indirgemenen kurtarılmasına yönelik önerilerden daha baskın olduğunu kabul etmek ve dolayısıyla gündelik olan ile gündelik hayatın tanımlanmasında bu baskınlığın hâkim olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Örneğin bu avantajlardan coşkulu bir tonla bahseden Michael Young'a (2017, s. 101-104) göre, alışkanlıklar eylemlerin otomatikleştirilmesi maksadıyla ortaya çıkan, başlangıçta çaba gerektirmesi nedeniyle zorlayıcı ve bunun olağan sonucunda yorucu olan ancak bu vasfı kazandıktan sonra iradî çaba gerektirmeden, üzerine düşünölmeksizin, gerçekteştirilebilen tekrarlılıktır. Young'ın eylemlerin *sosyolojik saati* olarak andığı ve mekânsal mesafeyi önemsizleştirerek farklı yerlerde sürdürölen eylemleri senkronize etme gücü taşıyan

¹¹⁷ Örneğin bkz. Highmore, B. (2004). Homework: Routine, social aesthetics and the ambiguity of everyday life, *Cultural Studies*, 18 (2): 306-327

¹¹⁸ Vurgu bana ait.

alışkanlıklar, bir kez gerçekleştirilen eylemlerin tekrarlanmalarına yönelik eğilimlerle ilişkilidir. Sık tekrarlar ortaya çıkan alışkanlıklar eylemlerin nasıl gerçekleştirileceklerinin her seferinde tekrar keşfedilmesini bir gereklilik olmaktan çıkarmaları, yorgunluğu azaltmaları, dikkatin acemisi olunan işlere yoğunlaştırılmasına ve beklenmeyen değişimlere uyum sağlanmasına imkân tanımaları ve bellekte daha farklı işlerin nasıl yapıldığına ilişkin bilgiye yer açmaları ile hayatı kolaylaştırmaktadırlar.

Fakat alışkanlıkların bu işlevlerine indirgendiklerinde, olağan olarak, gündelik olanın zaten akıp gittiği için özel bir dikkat gerektirmediği, dolayısıyla alışkanlıkların hayatın, aslında parçalanarak, dikkat gerektirmeleri nedeniyle doğrudan daha önemli olduğu tayin edilen diğer alanlarına yer açtığına işaret edilmiş olmakta; gereklilikleri bu araçsal konumlarıyla dâhilî ilişkisi içinde inşa edilmiş olmaktadır. Ancak bu tek yönlü yaklaşımlar yalnızca bununla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bu alışkanlıkları kazandıran sık tekrarın bir müddet sonra eylemin maksadını görünmez kılarak anlam yitimine mahal verdiğiyle ilgili de bir hüküm içermekte, dolayısıyla maksat ve bilinçlilik hususunda da zımnen bir ayırım ortaya koymuş olmaktadır. Bu bağlamda alışkanlıklara ilişkin tartışma, yapı-fail gibi sosyolojik ikiliklerle ilişkisi askıdan alınarak sosyolojinin mecrasına taşındığında, bu ikiliklerin beslendiği damarlar da belirginleşmeye başlamış olmaktadır.

Alışkanlıkların kaynağının eğilimlere dayandırılmasından ve tepkiselleşmelerinin yararlarına vurgu yapılmasından anlaşıldığı üzere, daha çok psikolojik¹¹⁹ bir temele oturtulduğunu gösteren bu yaklaşımla, Max Weber'in (2012a, s.133; 2012b, s. 46) tefrik ettiği üzere, sık sık tekrar edilerek otomatikleşmiş tepkiler biçiminde sürdürülen ve bu hâliyle gündelik eylemlerin büyük bir kısmını teşkil eden alışkanlıklar, ideal tipik olarak, esas itibarıyla anlamlı eylemlerin sınır hattında ve daha çok anlamdan yoksun eylemler tarafında konumlandırılmış olmaktadır. Bu bağlamda alışkanlıkların anlam hususu temelinde eylem, tavır ya da davranış olarak tarif edilmeleri bakımından temel bir

¹¹⁹ Bunu aynı zamanda Young'ın, Giddens'in başlangıç niteliğindeki metinlerden oluşan derlemesiyle okura ulaşan bu kısa denemesinde, sık sık Williams James'in *The Principles of Psychology* (1950) adlı eserine atıfta bulunmasından da anlamak mümkün. Hatırlanacağı üzere James'in bu eseri Schütz'ün fenomenolojisi için de temel teşkil etmektedir. Ancak Schütz Young'tan, James'in düşüncelerini, psikolojik sınırlılığından azat ederek sosyolojiye kazandırmak için esas almasıyla ayrılıyor.

farklılık olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Bu ayrım Schütz'ün Weber eleştirisinin merkezini teşkil eden ve gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında alışkanlıklara tahsis edilen bu aşırı belirleyici konum ile kendiliğinden sürüp gittiği varsayımı hakkında daha ihtiyatlı olmaya davet eden önemli bir açılımın sinyallerini vermektedir.

Weber'e (2012a, s. 112; 1922, s. 1; 1978, s. 4) göre, eylem (*Handeln*) (*action*) bireylerin öznel bir anlam yükleyerek gerçekleştirdikleri davranışlara (*Verhalten*) (*behavior*) atıfta bulunmaktadır. Ancak Schütz'e (1967, s. 18-19) göre, Weber'in eylemi, anlamı merkeze alarak tanımlaması netleştirici olmak yerine kavramın müphemliğinde değişiklik yaratmayan bir hamledir. Bunun temel nedeni Weber'in anlamlı davranışları ayırt ederken rasyonel davranışı esas alması ve zihninin gerisinde bireysel amaçlar sistemine yönelik davranışların (*zweckrational*) bulunmasıdır. Weber için rasyonel eylemler, eylemin asıl modelini teşkil etmekte; bu durum Weber'de eylemin teleolojik yöneliminin niçin anlamın inşasına model teşkil ettiğini de anlaşılır kılmaktadır. Schütz'e göre, bu ayrım esas alınarak eylemlerin anlamı sorgulandığında, her birindeki otomatikleşme aşikâr olarak kendini göstereceğinden, bu nevi eylemlerdeki anlam yokluğu ya da belirsizliği ile yüzleşmek gerekecektir. Ancak Weber eylemlerin saikleri ile onların anlamlarını özdeş saymasıyla, eylemlerin anlamı ile bu anlamların ne derece net bir biçimde kavranabildiği arasındaki farkı dikkate almamış olmaktadır. Bu fark dikkate alındığında, anlamsız görünen eylemlerin günlük akıştan soyutlanarak, ince bir dikkatle inceleme altına alındıklarında, taşıdıkları anlamı gösterecek olmaları nedeniyle esas itibarıyla anlamlarının farkına varılacağına işaret etmektedir. Bu nedenle eylem ile salt tepkisel davranışı ayırt eden şeyin en geniş kullanımıyla anlamlılık unsuru olduğunu kabul etmek güçtür. Esas itibarıyla Weber'in anlamsız eylemlerin sınır hattında ve hatta ötesinde konumlandığı gelenek ya da duygu saikiyle gerçekleştirilen davranışlar da anlam yüklüdürler. Buradan hareket edildiğinde her bir deneyimin belirli bir ölçüde anlam yüklü olduğu fark edilebilmektedir.

Schütz'ün bu eleştirisi onu olağan olarak davranışın eylemden nasıl ayırt edileceği sorusunun muhatabı hâline getirmektedir. Schütz (2018, s. 143-144; 1973, s. 125) Weber'den farklı olarak kendiliğinden süre giden hayatın öznel olarak anlamlı deneyimlerini davranış (*behavior*) yerine tavır (*conduct*) olarak kavramsallaştırmakta,

bunun da daha çok refleksler gibi kendiliğindenliğin anlam yüklü olmayan görünümünü dışarda bırakmak için gerekli olduğunu belirtmektedir. Buna göre tavırlar hem alenî hem de örtülü olabilen ve alışkanlıklarla birlikte Weber'in gelenek ve duygu saiki temelinde ayırt ettiği, otomatikleşmiş etkinliklerin tamamına işaret etmektedir. Eylem (*Handeln*) (*action*) ise önceden tasarlanmış olan ve devam eden davranma sürecini anlatmaktadır (1971, s. 77; 1982, s. 67).¹²⁰

Alışkanlıkların anlam yüklü davranışlar statüsüne yükseltilmesinin ardından onların bu konumu Husserl ve Schütz'ün kuramsal mirasçıları olan Berger ve Luckmann tarafından pekiştirilmekte ve tekrarlı eylem bu kez anlam yüklü olmasıyla işlevsel bir yerden merkezîleştirilmiş olmaktadır. Zira Berger ve Luckmann'a (2008, s. 80-82) göre, "tüm insanî faaliyet, mutataştırmaya (alışkanlık hâline getirme: *habitualization*) tâbîdir." Sık tekrarlı oluşları eylemlerin zamanla daha az çabayla gerçekleştirilmelerini sağlarken eylemler böylece kalıplaşmaya başlamakta ancak bu durum, bu nevi eylemlerin anlam yükünü hafifletmemekte ya da ortadan kaldırmamaktadır. Bu hâliyle kurumlaşma süreçleri mutataştırmayı önelemekte; kurumlaşma, sık tekrarlı eylemlerin bu kez farklı failer tarafından karşılıklı olarak sürdürülmeleriyle ortaya çıkmakta ve bu nevi tipleştirilmelerin her biri kurumu teşkil etmektedir.

Tekrarlı eylemlerin kurumlaşmayla bağlantısı Anthony Giddens'in (2020, s. 96-100) yapılaşma kuramında da açıkça görünmektedir: "Pratik bilinçte¹²¹ temellenen rutinleşme yapılaşma teorisi için merkezî öneme sahiptir." Rutinler hem failerin kişiliklerini hem de toplumsal kurumların yeniden üretimsel boyutuyla muhafaza edilen sürekliliklerini tamamlayıcı bir rol oynamakta; bu da her gün tekrar edilen faaliyet güzergâhlarında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda bu güzergâhlar rutin olma vasıflarını hem

¹²⁰ Schütz burada *Handeln* (*action*) ile *Handlung* (*act*) arasında bir fark gözetmektedir. İlki sürece vurgu yaparken ikincisi bu sürecin sonunda tamamlanmış olan eyleme işaret etmektedir. Dolayısıyla *Handeln* muhakeme etmek gibi zihinsel olarak sürdürülmesiyle alenî ya da zımnî olarak gerçekleşebilmektedir (1971, s. 77; 1982, s. 67). Türkçede bu ayrımı biraz da kulağı tırmalar biçiminde eylem ile eylemiş olan üzerinden ifade etmenin mümkün olduğu söylenebilir. Ancak İngilizcede *act*'in bir isim olarak Latince kök anlamının "a thing done" (*Online Etymology Dictionary, t.y.*) olması *action* ile arasındaki farkı görünür kılmaya imkân sağlamış oluyor.

¹²¹ "Pratik bilinç aktörlerin toplumsal koşullar, bilhassa kendi eylem koşulları hakkında bildikleri (inandıkları), fakat sözel olarak dile getiremedikleri şeyler; pratik bilinci koruyan bilinçdışındakine benzer bastırma kaynaklı hiçbir engel yoktur." (2020, s. 416)

*kendiliğinden*¹²² hem de faillerin eylemlerini refleksif olarak göz önünde bulundurma biçimlerinden kazanmaktadırlar. Zira Giddens'a (2020, s. 39-43) göre eylem, Schütz'un kavramsallaştırmasına benzer şekilde, devamlılığı bulunan bir sürece ve akış hâline işaret etmekte ve refleksif gözetim, faillerin hem kendi hem de diğer faillerin eylemlerini rutin bir biçimde göz önünde bulundurarak hareket etmeleri nedeniyle, gündelik eylemin devamlılık taşıyan vasıflarından birini teşkil etmektedir. Bu anlamda rutinler makro ölçekten bakıldığında toplumsal düzenin temelini oluşturmaktadırlar (s. 100). Bu bağlamda benzer eylemlerin failler tarafından farklı zamanda ve mekânda tekrar edilmeleriyle toplumsal eylemler ya da sistemler yeniden üretilmiş olmaktadır (Giddens, 2016, s. 20).

Alışkanlıklar, Pierre Bourdieu'nün habitus kavramına benzer görünmesine rağmen onun bu iki kavram arasındaki farkı görünür kılma konusunda bir hayli çaba göstermesiyle de ön plana çıkmaktadır. Bourdieu'nün öznellik ile nesnellik arasındaki gerilimi uzlaşmaya çevirmek ve birinden birine tek başına paye vermenin yarattığı eksiklikten kaçınmak üzere başvurduğunu ifade ettiği habitus kavramı, alışkanlıkların tekrarlı ve mekanik bir vasıf arz ettiği kabulüne dayanmaktan ziyade faal ve yaratıcı veçhesini esas alan yaklaşımlardan beslenmekte ve böylece öznellikteki nesnelliği, bireysel olandaki toplumsallığı görünür kılmanın kavramsal aracını teşkil etmektedir. Zira habitus, yukarıda Aristoteles bahsinde gündeme gelen, *ethos* ya da *hexis* gibi benzerlerinden ya da alışkanlıktan (*habitude*) farklı olarak pratik hâkimiyete, kalıcı yatkinlikler sisteminde bir yeri olan üretici kapasiteye, nihayetinde öznelğin toplumsallaşmış hâline işaret etmekte ve hem yapılanmış hem de yapılandırıcı olan yapıyı teşkil etmektedir. Ancak habitus düşünülenin aksine kadere bir anlayışın ürünü değil tarihin bir ürünü olarak, faillerin toplumsal hayatta sık sık yeni tecrübeler edinmeleri ve bunların tesiriyle dönüşmeleri nedeniyle açık bir sistemdir. Bu sayede faillerin mütemadiyen yenilenen ve hazırlıksız yakalandıkları durumların üstesinden gelmelerine imkân tanıyan ancak hiçbir stratejik bir niyetin ürünü olmayan yöntemlerin esasını teşkil etmektedir. Bu hâliyle habitus faillerin ancak *homo economicus* olarak salt verimliliği esas aldıkları ve gelecek hedeflerine ulaşmak için en uygun araçları seçmek üzere güdülendiklerinin kabul edildiği takdirde bir varlık kazanabileceklerine ilişkin varsayımlara muhtaç bırakmayan bir

¹²² Vurgu orijinal metindedir.

kavramdır. Nihayetinde habitusun merkezinde yer aldığı pratik kuramı, mantığı temel almadan mantıklı olan pratiği izah etmek maksadıyla ortaya çıkmıştır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 110-131; Bourdieu, 2018, s. 158).

Böylelikle, alışkanlıkların kuramsal seyrinin temsil edici örnekler üzerinden özetlenmesiyle gündelik hayatın kavramsallaştırılmasında yeniden konumlandırılmasına ihtiyaç bulunduğu ve bu müdahalenin gündelik ile günlük nitelermeleri arasındaki ince ayrımın ortaya konması bakımından elzem olduğu anlaşılmaktadır.

4.3. “GÜNDELİK” İLE “GÜNLÜK” ARASINDAKİ FARKLAR

4.3.1. Tekrarlılığın, Rutinler ve Alışkanlıkların Yeniden Konumlandırılması

Alışkanlıkların, kavramsal düzeyde kendisine ihtiyatla yaklaşılmasını gerektiren ikinci doğa benzeri katılmış mahiyetinden kurumlaşma ve toplumsallaşmanın ön koşuluna doğru devam eden bu dalgalı ve kesintili seyri içinde, eylemlerin anlamı, faillik ve toplumsallaşma gibi temel sosyolojik hususların kavramsal hudutlarının belirlenmesinde merkezîlik teşkil ettikleri aşikârdır. Ancak, tartışmanın bu gittikçe genişlemiş ve odaktan sapma riski bulunduran gidişatına müdahale edilerek gündeliğin anlam-atıf ilişkilerinin anlaşılmasına dönüldüğünde, tekrar hâlinin alışkanlıkların niçin gündeliğin kendiliğinden süregiden, bu nedenle çaba gerektirmeyen ve sıradanlaşmayla dâhilî ilişkisi nedeniyle görünmez olanla ilişkilendirildiği, dolayısıyla da gündelik hayatın aslî faaliyetlerin ötekisi ya da daha önemli hususların *artığı* olarak konumlandırıldığı bir parça daha belirginlik kazanmış olmaktadır. Zira yukarıda yalnızca semantik çözümlemeyle ortaya koyulan zımnî nedensellik bağı, tekrarlı eylemin toplumsal düzeni tesis eden temelleri oluşturduğunun anlaşılmasıyla aleniyet kazanmış olmaktadır. Nitekim düzen, Bauman’ın (2000, s. 16-21) ifade ettiği gibi, alışkanlıklara itimat edilebilmesini mümkün kılan, nizamî ve istikrarlı dünyadır. Bu hâliyle meydana gelebilecek şeylerin ihtimal düzeyinde dahi sınırlandırılabilirdiği, kontrol edilebilir bir dünyaya atıfta bulunmasıyla düzen hem alışkanlıklarla tesis edilmekte hem de bir kez ortaya çıkmalarından sonra alışkanlıkları işe yarar kılan bir çerçeve oluşturmaktadır. Dolayısıyla düzenin muhafazası “günlük rutin

işlerdendir ve rutin olan her şey gibi üzerinde düşünmeyi fuzuli sayan tamamen âdetsel bir biçimde monoton olarak tekrarlanma eğilimi” taşımaktadır.

Bu bağlamda düzen, gündeliğin ta kendisidir. Zira gündelik olan, sıradanlık dolayımında, *hiçbir şeyin gerçekleşmediği*, ortak duyusal kategorilerle akıp giden gerçek dünyaya, dünyevî (*mundane*) olana işaret etmesiyle olağanüstülüğü savan ve olanın olduğu gibi sürüp gideceğinin teminatını verendir. Buna göre gündelik olan, dün ile yarının benzeşimini, bugünün bu benzeşimi kucaklayışını yani zamansal akıştan sıyrılmış vaziyetteki aşına ritüellere gömülü deneyimleri ifade etmektedir (Sandywell, 2004, s. 162-163). Gündelik hayatın bu vasıfları, onun M36 ve M9’da katılımcılar tarafından da açıkça alışkanlıklar ve monotonlukla ilişkilendirilerek sıradan ve basit olarak nitelendirilmesiyle öne çıkmaktadır.

Aslında gündelik hayat bence çok monoton bi’ şey, yani çalışan insanlar için ya da okuyan insanlar için çok monoton bi’ şey bence gündelik hayat. Çünkü belli bi’ saat dilimi içinde yapman gereken şeyler var, bence bu da monotonlaştırıyo’ insanı, alışkanlık da oluyo’ yani. [M36]¹²³

[Gündelik hayat] *monoton* bi’ hayat demek bence (yekten). Yani en azından bizim yaşadığımız bir hayat demek. Sabah kalkıyoruz, işe gidiyoruz, işten eve geliyoruz; *yaptığımız bi’ aktivite yok. Ya sıradan bi’ hayat; basit.* [M9]

Ancak bu noktada M9’daki “yaptığımız bi’ aktivite yok” ve “en azından bizim yaşadığımız bir hayat” ifadeleri özellikle dikkat çekmektedir. Zira M36’daki katılımcının ifadesinde tekdüzeleşmenin gelir getirici bir işte çalışmaktan farklı faaliyetlerde bulunulmasıyla ortadan kalkmasının mümkün olduğuna işaret edilirken; M9’da aslında gündelik hayatın başka bir şekilde, yani tekdüzeleşmenin kaçınılmaz olmadığı bir biçimde, sürdürülmesinin bir imkân ve ihtimal dâhilinde olduğuna, dolayısıyla esas itibariyle tekdüzeleşmenin gündelik hayatın gerekli vasıfları arasında yer almadığına işaret edilmektedir. Böylece sıklık derecesi düşük olan farklı faaliyetlerin

¹²³ Metin boyunca mülâkatlardan yapılan alıntılar M1, M7 gibi mülâkat sırasını öğsteren kodlarla belirtilmektedir. Bu alıntılarda araştırmacının soruları kalın (*bold*) yazı tipiyle, vurgulanmak istenen kısımlar italik yazı tipiyle verilmiştir. Kendisiyle mülâkat yapılan bireylerin yanıtlarına eşlik eden duygusal durumları parantez içinde, alıntılarda araştırmacı tarafından tamamlanan kısımlar köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Cümle içi eksiltmelerde üç nokta kullanılmış, parantez içindeki üç noktayla ise ses kayıtlarında deşifre edilemeyen kısımlar gösterilmiştir. Aynı blok alıntıda yer verilse de mülâkatın başka bir kısmında gündeme gelmiş olan yanıtlar ise birbirlerinden üç çizgi ile ayrılarak gösterilmiştir.

gerçekleştirilmelerinin gündelik hayatın aşıldığı ve gündelik olmayan gibi *başka* bir hayat sürdürmek anlamına gelmediği ve gündelik hayatın esas itibariyle daha kapsayıcı ve kuşatıcı olması nedeniyle karşıtlıklar üzerinden tefrik edilmesinin isabetsizliği hakkında bir ipucu yakalanmış olmaktadır. Bu durum gündelik hayatın, en başa dönüp gündeliğin ve onunla dâhili olarak ilişkilendirilen sıradanlık ve tekdüzelik vasıflarının, dinî ya da iktisadî gibi daha *özel*, önemli ve kastîlik esasına göre yapılandığı ima edilen faaliyet alanlarının karşıtı olarak tefrik edildiği hatırlandığında, herhangi bir faaliyet alanıyla sınırlandırılmayacağına da işaretlerini vermektedir. M32'deki katılımcının gündelik hayatı iktisadî ve siyasî mücadeleler kadar sosyo-kültürel insanın merkezi ve geleceğin bugünden inşasının kaçınılmaz kaygılı uzamı olarak anlamlandırdığı görüldüğünde ise anlamını derinleştirmek üzere bu işaretlerin peşinden gitmenin zorunlu hâle geldiği ortaya çıkmış olmaktadır.

[Gündelik hayat demek] hayat mücadelesi, ekonomi[k] mücadele, siyasî mücadele, toplumun yaşantı biçimi, ondan sonra geleceğin kaygısı; *hepsi*. [M32]

Nitekim bu maksatla bir parça daha yol kat edildiğinde gündelik hayatın bu unsurların yanı sıra, M21'de öne çıktığı üzere, yardımlaşmayla var olmayı da kapsadığı ve bunların her birinin farklı faaliyet alanlarındaki sorumluluklar olarak gündelik hayatı inşa etmenin yollarını teşkil ettiği görülmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan farklı alanlarda sürdürülen eylemlerin herhangi birisinin gündelik hayatın dışında değil, bizzat merkezinde gerçekleştirildiği, bir maksada dönük olarak ve iradî biçimde sürdürüldüğü, aralarındaki farkın ise değer yükü bakımından ve bir önceliklendirme hususu olarak ortaya çıktığıdır. Bu bağlamda gündelik hayatın siyaset, iktisat, din ya da başka bir toplumsal kurumlaşma alanının dışında kaldığına ve bunların dışındaki alanlardan yalnızca biri ya da birkaçı ile ortaya çıktığına hükmedilmesi ve dolayısıyla herhangi birinin gündelik hayatın kurucu unsuru olarak tayin edilmesinin mümkün olmadığı ve olağanüstü, olağandışı ya da rutin dışı herhangi bir faaliyetin gündelik hayatı ortadan kaldırma gücü taşımadığı aşikâr hâle gelmiş olmaktadır.

Gündelik hayat [deyince]...şimdi benim çok farklı bi' yönüm var. Ben[im] *her gün birinin sırtına dokanmalıyım gibi bir sorumluluğum var*. Yani bu [iş yerini] kurmandaki aslında amaç da bir nevi o; yani o köydeki, kırsaldaki kadın... Benim için gündelik hayatta birilerine *yardımcı olmak, destek olmak, birinin derdini*

dinlemek, bu[nları]...her gün evim kadar toplumsal olarak da kendime...bir görev ediniyorum. Ya tabii her anne gibi önce evimin işini, sonra iş yerimi, sosyal çevremi...Tabii, bunlar benim sağlıklı götürmem gereken ilişkiler. [M21]

Buradan hareket edildiğinde M14'te gelir getirici çalışmanın zamansal ve mekânsal olarak hayatın istikametini belirleyen başat bir faaliyet konumuna yerleştirilmesi ve bu nedenle gündelik hayata müsaade etmediğine işaret edilmesinin, Marks'ın devrim ülküsünün, zamanın özgürleştirilmesi ve bu yozlaştırıcı tekrardan azat edilmesine yönelik vaatlerini anımsatır şekilde, esas itibariyle hayatın iktisadî bağımlılık ilişkilerinin baskınlığı nedeniyle, dolaylı olarak değer yüklü faaliyetler etrafında örgütlenme zorunluluğu yarattığına işaret etmektedir. Ancak gelir getirici çalışmanın gündelik hayatta başat bir faaliyet olması ve zamanın çalışma-boş zaman, çalışma-serbest zaman ya da çalışma-çalışma dışı zaman olarak karşılaştırılmasında temel teşkil etmesi, bu eğer mümkünse, gündelik hayatın nerede başlayıp nerede sona erdiğini belirleme gücü taşımamaktadır. Dolayısıyla çalışıldığı için "pek olmayan" gündelik hayat değil, arzu edilir hâldeki gündelik hayattır. Kastedilen, gündelik hayatın istenen biçimde örgütlenememesidir. Zira haftalık izin iki gün olmasına ve izin günlerinin cumartesi ile pazara denk gelmesine duyulan özlem, gelir getirici çalışmanın bu şartlarda sürdürüldüğü koşulda, gündelik hayatın daha istendik biçimde örgütlenebileceğine işaret etmektedir. Öyleyse gündelik hayatın mevcut faaliyetler temelinde açık ve doğrudan rızayla sürdürülüyor oluşu, bu faaliyetlerle inşa edilenin gündelik hayat olup olmadığını belirleme gücü taşımayan haricî vasfını teşkil etmektedir: Faaliyetlerin türü, gerektirdikleri zaman ve çabanın ölçüsü hayatın gündelikliğini değil, öznel uygunluk içinde sürdürülüp sürdürülmediğini belirleyebilmektedir.

Gündelik yaşam çalıştığımız için çok fazla olmuyor, özellikle benim çalıştığım yerde.... Bi' fabrika ortamındasın, mesela ben sabah 8 buçukta geldim eve. Uykusuz oluyosun, yatıyorsun, işte saat 4'e 5'e kadar yatıyorsun. Ondan sonra kalkıyon, yemek yapıyon, ev temizliği, çocuklarla ilgileniyosun. Zaten akşam olmuş oluyo 9-10, o saatten sonra çocuklarla nereye gidecen, zaten 11'de işe gidecen.... Öyle olduğu için hafta içi yoğun bi' tempoda bu şekilde gidiyo'. Anca[k] pazar günleri evde oluyosun...bi' şey yapabiliyosun çocuklarınla, o da imkânın, maddî durumun el verirse...el vermezse o da yok.--- Ya...mesela daha rahat bi' işte çalışsan, haftada 2 gün tatilin olmuş olsa, bi' gününü ev işine ayırsan bile diğer gününde boş zamanın olur, gezersin, çocuklarınla ilgilenirsin, bi' yere pikniğe gidersin ama onu yapma şansımız olmuyo'. Keşke fabrikalar da memurlar gibi haftada 5 gün olsa da 2 gün tatil olsa cumartesi pazar (gülüyor). [M14]

Bu bilgiler ışığında tekrarlılık temelinde rutinler, sıradanlık ve tekdüzeleşmeyle ilgili birkaç hususa ve bunların gündelik hayatın gerekli vasfı olarak konumlandırılmalarına itiraz etmek gerekmektedir: Birinci itiraz, eylemlerin her zaman tamamlanabildikleri, bir kez tamamlandıktan sonra değiştirilmelerine gerek duyulmadığı ve tamamlanmanın yalnızca nesnel uygunluğun tesisiyle mümkün olduğunun zımnen kabul edilmiş olmasına ilişkindir. Bunun temellendirmesi alışkanlıkların hayatın itimat edilebilir bir yoldan inşa edilebilmesinin gerekli koşulunu teşkil ettiği yönündeki ön kabullerle yapılmaktadır. Bu durum failerin yalnızca bu nevi bir yaşam sürdürmek üzere eylemde bulduklarını, dolayısıyla eylemlerin sürdürülebilirliğini mümkün kılan saikler ile ihtiyaçların değişmediğini varsaymayı zorunlu kılmaktadır. Fakat eylemlerin tamamlanmasına atfedilen bu ölçüsüz belirleyicilik, tamamlandıklarını gösteren öznel ve/veya nesnel ölçütlerin değişebildiğini, daha da önemlisi kasten değiştirilebildiklerini ve bu iki farklı vasıf arz eden ölçütlerin çakışma zorunluluğu bulunmadığını gözden kaçırmak anlamına gelmektedir. Nihayetinde rutinler yalnızca haricî bir tesir ile bozulmamakta ya da aksamamakta fakat aynı zamanda kasıtlı olarak değiştirilmeye ya da tekrar edilmemek üzere sona erdirilmeye açık bulunmaktadırlar. Bunu M1’de gündeme gelen ve tamamlandıklarına ancak nesnel uygunluk ölçütlerine dayalı olarak karar verilebildiği, oldukça sıkı bir rutin dağarcığını gerektiren dinî faaliyetlerden hareketle görmek mümkündür. Kendisiyle mülâkat yapılan bireyin hem kendisinin hem de annesinin namaz kılmakla ilgili deneyimleri, faaliyetlerin her zaman, maksatlarına uygun bir biçimde tamamlandıklarını anlamaya yarayan ölçütlere uygunlaştırılmalarının mümkün olmadığına ve bir kez bu uygunluğa erişmiş olmalarıyla tamamlanmış olsalar da bunun faaliyetin uygunluğunun muhafaza edilmesinin yeterli koşulunu teşkil etmediğine işaret etmektedir.

Bazı insanlar namaza başlamayı ister ister başlayamaz ya işte, bi’ türlü ona...vakit ayıramaz, ne biliyim yani kendini onun için *disipline edemez*. Bende de şöyle, yani bi’ ara namaz kılmayı da denedim, hani bu yapıyı istediğim bi’ şey. Hâlâ yer yer isterim...ama şey için, işte inandığım o yaratıcıyla konuşabilmek için, bende ki şeyi bu, anlamı. Yapıyı dedim *hani bunu düzenli bi’ şey haline getiriyim, bunu hayatıma sokuyum, bu da artık benim bi’ etkinliğim olsun*. Denedim denedim, bi’ baktım unutmuşum ya da...oflamaya başladım. Sonra dedim iyice günaha girceksin, hani oflaya poflaya namaz kılınmaz ki.... Ondan sonra bi’ bıraktım...sonra dedim yani *bunu illa...o belirlenmiş ritüel şeklinde yapmak zorunda değilsin*. Yeri geldiğinde otur konuş.... Mesela kendi annemi düşünüyorum; namaz kılar. Bazı zamanlar özellikle, kendisi anlatır işte, sabah namazları[nı] çok

böyle...istekle...kıldığını anlatır ama işte gün içerisinde özellikle...bi' misafirlikteyse o böyle yat kalk yat kalka dönüyo' [der]...*sanki' bi görev yaptın, bitti, tamam [gibi]... Aslında yapması gerekeni yapmıyo'*. Hani bunu kendisi de zaman zaman hissettiğini dile getiriyo'. [M1]

Namazın rutin dağarcığına eklenmesi, yani ilgili faaliyetin İslâmî hükümlerden müteşekkil nesnel ölçütlere uygunlaştırılması ve bu ölçütlere uygunluğu mütemediyen denetlenerek tekrarlanması, oldukça zorlayıcı bir “disipline olma” süreci gerektirmekte ve bu sürecin, devamlılığını sağlaması beklenen değer yönelimiyle başlatılmış olmasına rağmen rutinleşmeyle nihayete ermesi zorunluluk arz etmemektedir. Bu durum namaz kılma faaliyetinin ortaya çıkmasını sağlamamış ve devamında, faaliyetin nesnel ölçütlere uygunluğu esas alınır, rutinleşmeyi getirmemiş olmamakla birlikte, başından sonuna dek bir emek süreci içinde hareket edildiğini ve esasen önem arz edenin bu sürecin kendisi olduğunu göstermektedir. Zira “*bunu illa...o belirlenmiş ritüel şeklinde yapmak zorunda değilsin*” cümlesinden açık bir şekilde anlaşıldığı üzere bu faaliyet, rutin dağarcığında yer almadığının düşünülmesinin gerekçesini de teşkil eder vaziyette, aslında, nesnel ölçütler gözetilerek değil, öznel uygunluğu içinde gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. Dolayısıyla bu faaliyet kendisiyle mülakat yapılan birey nazarındaki, yaratıcıyla konuşma, anlamı gereği ve üstelik sık sık tekrar edilme zorunluluğu da taşımadan, hâlâ gündelik hayatın bir parçasını teşkil etmektedir. Bu noktada birincil önemi haiz olan husus, bu faaliyetin kendisine atfedilen öznel değer yükü nedeniyle rutin dağarcığına eklenebilmesi ve bu konumunun muhafaza edilebilmesi için, nesnel uygunluğunu sağlamadaki güçlüklerle baş etmek üzere *müdahalede bulunulması* ve bu yolla gerçekleştirilme biçiminde değişikliğe gidilmesidir. Dolayısıyla dışarıdan bir gözlemci açısından nesnel uygunluğu içinde gerçekleştirilmediği ve dolayısıyla rutinleşmediği için gündelik hayatın dışında konumlandırılmasına yol açma ihtimali bulunduran bu durumun, rutinleşmenin ve dolayısıyla gündelik hayatın toplumsal gerçekliğiyle uyumlu olarak tarif edilebilmesi için ayrıca dikkat gerektirdiği anlaşılmış olmaktadır.

Dolayısıyla ikinci itiraz eylemlerin alışkanlık vasfı kazanmalarının çaba gerektirdiğinin hakkı teslim edilmesine rağmen bu çabanın, bedensel, zihinsel, duygusal ve/veya ruhsal gücün, eylemler bir kez bu vasfı kazandıktan sonra tamamen devreden çıktığı kabulüne, dolayısıyla iradenin bir eylemi ve/veya eylem dizisini başlatmak için gerekli olmasına rağmen alışkanlıkları muhafaza etmek için gerekli olmamasına yöneltilmelidir. Bu

yanılgı, eylemlerin tekrar edilmeleriyle bir emek sürecinin inşa edildiğini ve en az tamamlanarak alışkanlık vasfı kazandıkları süreçteki kadar alışkanlık olarak devam etmelerinin de çaba gerektirdiğinin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Esas itibariyle bu durum sadece alışkanlıkların kendisine, yani sürece değil, aslında nihaî de olmayan neticeye, odaklanıldığını göstermektedir. Bu nedenle tekrar dolayımında alışkanlıkların gündelik hayatın gerekli vasfı olarak konumlandırılması ve bunun olağan sonucunda kendiliğinden sürüp gittiğinin ima edilmesi, eylemlerin seyrinin ve gidişatının, alışkanlığa dönüşene kadar ya da alışkanlık vasfı kazandıktan sonra gündeme gelen aksaklık ve/veya kesintilerin yok sayılarak bu faaliyetlere donuk ve durağan bir konum atfedilmesiyle ilişkilidir. Ancak, aşikâr olduğu üzere, ne alışkanlık vasfı kalıcı bir mahiyet arz etmekte ne de gündelik hayat alışkanlıkların sağladığı bu güç tasarrufunun konforuyla sürdürülebilmektedir. Zira gündelik hayat, Jakobsen'in (2009, s. 20) de işaret ettiği üzere, yalnızca ilişkilerin sulh içinde sürdürüldüğü uzlaşımsal bir zemin değil, çatışma ve anlaşmazlığı de içine alan, sorunlarla dolu ve baskının açıkça hissedildiği ziyadesiyle gerilimli bir yerdir.

O hâlde disipline olmak yalnızca faaliyetlerin rutin dağarcığına eklenebilmelerinde gerekli olmamakta aksine, emek süreci, rutinliğin muhafazası için de devam ettirilme zorunluluğu taşımaktadır. Zira vakit namazları emek sürecinin sonunda nesnel açıdan uygunlaştırılmış olarak rutin dağarcığına eklenebilmiş olsalar da ibadetin nesnel uygunluğu içinde tekrar edilmesi koşullara bağlı olarak değişmeye, yani nesnel ölçütlere uygunluğunun bozulmasına, açık bulunmaktadır. Bunun olağan sonucunda ilgili faaliyet, rutin dağarcığındaki yerini muhafaza etmiş görünmesine rağmen, “yat kalk yat kalka dönüyo” ifadesinden anlaşıldığı üzere namaz kılmaya esas itibariyle yalnızca biçimsel yönden benzerliği içinde gerçekleştirilmiş olmaktadır. Buradan faaliyetlerin rutinleşmiş olsalar da öznel ve/veya nesnel ölçütlere uygunluklarının sürekli denetlenmesini gerektirdikleri, dolayısıyla alışkanlıklar bir kez ortaya çıktıktan sonra dikkatin kalıcı olarak diğer faaliyetlere yöneltilmesine imkân tanıyacak biçimde sabitleşemedikleri anlaşılmaktadır: Faaliyetler hem rutinleştirme hem de rutin olarak sürdürme yönelimi içinde bütünüyle dinamik ve bir o kadar da dalgalı seyreden bir süreç içinde devinmektedirler. Dolayısıyla, bu hususla dâhilî ilişkisi içinde, gündelik hayat yalnızca hangi faaliyetlerin rutin dağarcığına dâhil edileceğine yönelik değil, hangilerinin bu

dağarcıkta kalacağı kadar hangilerinin bu dağarcığın dışında tutulacağına yönelik olarak da sürdürülen mücadeleyi içermektedir.

Bu anlamda, M39, M22 ve M12’de öne çıktığı gibi, alışkanlık sevkiyle, *kendiliğinden* süregittiği, dolayısıyla yorucu olmadığı ve salt bu vasfı nedeniyle gücün, daha önemli, yani *gündelik olmayan*, faaliyetlere sarf edilmesini mümkün kılarak onlara yer açılmasını sağladığı kabul edilmiş olan gündelik hayat, esas itibariyle mütemâdî çalışmayı, yani “koşturmayı”, belirli bir maksada yönelik olduğuna işaret eder şekilde planlamayı, ezcümle gözetimi ve denetlemeyi gerekli kılmakta ve bu nedenle oldukça yorucu bulunmaktadır.

[Gündelik hayatın anlamı] *koşturma (güliyor)...* Sorumluluk, koşturma. Her şeyi planlamak zorundasın, yani evden çıkarken evi de planlıyorsun, günlük kendi hayatını da planlıyorsun, onları da planlıyorsun. [M39]

Gündelik hayat [deyince aklıma] ev, iş, çocuklar, böyle bir *koşturmaca* geliyo’. [M22]

Bununla birlikte, M12’de öne çıktığı gibi, gündelik hayat yalnızca daha önemli ve dolaylı olarak zarurî olmayan faaliyetlere yer açılmasını mümkün kılan ve tekrarlı vasfı nedeniyle rutinler temelinde bir dayatmaya dönüşmüş faaliyetleri kapsamamakta aksine bu bağlamda zorunlu eylemlerin gasp ettiği çalışma zamanının sona ermesiyle başladığı kabul edilen *boş* zamanı da içine almaktadır. Bu noktada zamanın fayda üretmeyi mümkün kılan faaliyetlere taksim edilmesine yönelik çabanın zamanı “*değerlendirmeye çalışmak*” olarak ifade edilmesi, bir yan anlam meselesi olarak göz ardı edilmesine müsaade etmeyecek biçimde ayrıca dikkate değerdir. Zira değerlendirmeye çalışmakla esas itibariyle devam eden bir emek sürecinden söz edilmektedir.

Gündelik hayat *yorucu ya, bana göre yorucu*. Sabah kalkıyorsun kahvaltıyla başlıyorsun, sonra ne yemek pişircem diye düşünüyorsun, sonra temizlik gerekiyo’ onu yapıyorsun, bazen çarşıya çıkmak istiyorsun bi’ dolaşıp geliyorsun, ihtiyaçların oluyo’ onu gideriyorsun. Yani *dolu geçiyor, yani boş zaman çok yok hani boş zaman zaten kayıp bir zamandır benim için, hani her boş zamanı da değerlendirmeye çalışırım*. [M12]

Bu hususlarla birlikte otomatikleştirmeyi ve dolayısıyla dikkati diğer faaliyetlere yöneltmeyi mümkün kılmak üzere zihnin serbest bırakılmasını alışkanlıkların tek maksadı olarak kabul ederken daha ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Zira örneğin irade gösterilmesi ve dikkatin tamamen faaliyetin kendisinde yoğunlaştırılması, (kendini) tutmak ve cevaz verilmiş olanı seçmek üzerine kurulu olan dinî faaliyetlerin gerekli vasfını teşkil etmektedir. Bu noktada rutinleştirilmesi gereken, bu iradî ve dikkatin tamamıyla faaliyetin kendisinde toplandığı *uyanık* olma hâlidir. Dolayısıyla bu faaliyetlerin maksadı dikkatin serbest bırakılması yerine tek bir faaliyete odaklanmasını sağlamaktır. Buna göre, eylemi bir süreç olarak tanımlayan Schütz'ün (2018, s. 151-153) de ifade ettiği üzere, rasyonel görünmeyen rutinleşmiş eylemlerin bilinçli olarak ortaya konmuş olan bir planın parçasını ve rutinliğin ötesinde konumlanan nihaî maksatlara ulaştırıcı vasıtaları teşkil edebildiklerini dikkate almak gerekmektedir. Bu esastan hareket edildiğinde faaliyetlerin toplumsal gerçekliklerinin ideal tipik görünümüleri gibi ayrık olmadığı; herhangi bir maksada yönelik olarak öznel değer yüküyle başlatılan bir eylem sürecinin alışkanlık sevkiyle sürdürülürken duygu saikine devredilebileceği, buradan rasyonelleşerek salt değer yönelimine yaklaşabileceği ve sürecin döngüsel olarak dalgalı ve geçişlilik içinde devam edebileceği ortaya çıkmış olmaktadır. Bu bağlamda esas itibariyle rutinin rotanın küçültülmüş hâli¹²⁴ olarak sık tekrarla izlere dönüşmesi neticesinde (Ehn ve Löfgren, 2009, s. 100), eylemlerin her defasında nasıl gerçekleştirileceklerinin yeniden keşfedilmesine ihtiyaç kalmaması, bu izlerin bilinçli bir şekilde takip edilmesini bir gereklilik olmaktan çıkarmamaktadır.

Bu bağlamda gündelik olarak nitelenen hayatın gayri kastîlikle özdeşleştirilmesinin isabetsizliği, Weber'in eylemlerin ideal tipik soyutlamalar görünümünde ortaya çıkmasının ya da bu tiplerden yalnızca birine yaklaşmasının ender olduğu uyarısı hatırlandığında pekişmiş olmaktadır. Benzer şekilde bu isabetsizlik Schütz'ün (2018, s. 144) faaliyetleri (*working*), farkına varılmış niyetlerle, bir maksada dönük olarak ve alenî bir şekilde (bedensel hareketlerle) gerçekleştirilen performanslar olarak tefrik etmesi ve bunları gündelik hayatın gerçekliğinin inşasında birincil önemi haiz eylemler arasına yerleştirmesiyle de öne çıkmaktadır. Nitekim failer eylemlerinin faaliyet vasfına

¹²⁴ Ehn ve Löfgren burada *routinein route* sözcüğünden türemesine gönderme yapıyor. Bkz. <https://www.etymonline.com/search?q=routine> erişim tarihi: 2. 11. 2022

erişmesiyle bütünlüklü bir zamansal konum inşa etmekte, kendilerini bu faaliyetle bütünlüştirebilmekte ve diğer failerle iletişim kurarak gündelik hayat dünyasını uzamsal olarak düzenleyebilmektedirler.

Dolayısıyla yorgunluğu azaltanın gayri iradî bir biçimde sürdürüldüğü kabul edilen alışkanlıklar değil, sık tekrarlar mümkün olmasına rağmen hâlâ bir maksada dönük olarak sürdürülmeleri nedeniyle farkında olunan pratikleşme süreci olduğu anlaşılmaktadır. Zira alışkanlık arz etmelerine rağmen bu eylemlerin hâlâ yorgunluk yaratıyor olmaları, ya bu eylemlerin bu vasfı kazanmış olmalarının yoruculuklarını ortadan kaldırmasının yeterli koşulunu teşkil etmediğini ya da eylemlerin tamamlandıklarını gösteren maksada ulaştırıcı ölçütlere uygun hâle getirilebilmeleri için her defasında çaba gösterilmesi nedeniyle yordugunu ortaya koymaktadır.

Bu nedenle üçüncü itirazın tekrarlılığın değişmez ve itimat edilebilir alışkanlıklar yaratması nedeniyle gündelik hayatın tek kurucu vasfı olarak konumlandırılmasına yöneltmesi gerekmektedir. Zira hem faaliyetlerin rutinleştirilmelerinin hem de rutinliklerinin muhafaza edilmesinin kastî olarak sürdürülen bir emek sürecine tâbî olduğunun ve kendiliğindenliğin sağladığı konforun geçici vasıf arz ettiğinin anlaşılmasıyla ne gündelik hayatın bütünüyle içselleştirilmiş senaryolarla sürdürülebildiğini ne de görünmez olduğunu kabul etmek mümkün olmaktadır. Gündelik hayatın neredeyse tamamen bilinse de farkında olunmayan yol haritalarıyla sürdürüldüğü tezi, hangi yolun, ne zaman, ne maksatla ve hangi değer yüküne bağlı olarak takip edildiği meselelerini devre dışı bırakmakta ve faaliyetlerin boşlukta gerçekleştiğini ima etmektedir. Ancak gündelik hayatın hiçbir şey yapmamakla özetlenebileceğini düşündüren, failerin aslında her an bir şeyler yaptıklarını fark etmemeleri değil, yaptıkları şeylere atfettikleri değer yükünün zayıf olmasıdır. Bu nedenle gündelik hayatın öznesi, bir maksada yönelik olarak bir faaliyette bulunmasına rağmen bu maksadın da aslında *esas* anlamının farkında olmayan, bir aksaklık olmadığı müddetçe bunun üzerine düşünmeyen ancak doğal yatkınlığı sayesinde bildiği ya da toplumsallaşma sürecinde öğrendiği gereklilikler nedeniyle alışkanlıklarla eyleyen biri değildir. Gündelik hayatın öznesi, bunların her birine açık olmakla birlikte hayata müdahale eden yani onu değiştiren, dönüştüren, askıya alan, görmezden gelen (ki, bunun için görmesi ve kasten

aksini yapması gerekmektedir), ezcümle gündelik hayatta farkında olmakla farkında olmamanın bir tarafında ya da bunlar arasında sabit bir yerde durmayan *birisidir*. Bu hâliyle ne Heidegger'in *herkesi* kadar anonim ne de "o"nun kadar belirli, hem herkes kadar tespit edilmesi güç derecede yaygınlık arz eden, hem de o özne kadar özel ve özgün, toplumsal kimliğinden, sınıf ya da statüsünden azade olarak önemli, ama tüm bunlarla gündelik hayatı kendine has yollarla üreten birisidir.

Gündelik hayatın görülse de hiç fark edilmediğinin öne sürülmesinin ya da fark edilebilmesinin nadiren ortaya çıkan bazı şartlara bağlı olduğunun ima edilmesinin, esas itibariyle, bunu iddia eden kuramcıların fark etmekten ne anladıkları kadar neyin fark edilmesini bekledikleri ve daha da önemlisi kendilerinin fark ettiği şeyin ne olduğuyula ilişkili olabileceği hakkında ciddiyetle düşünmek gerekmektedir. Zira faillerin gündelik hayatın tekdüzeleştiğini ve sıradan bir vasıf arz ettiğini ifade edebilmeleri, bu yalnızca bir şikâyet konusu olarak kaldığında, bunu değiştirmeye yönelik bir müdahalede bulunmadıklarında bile, bizzat bunun farkında olduklarını göstermektedir. Onların gündelik hayatı planlamaları ve faaliyetlerin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin bir tasarımla hareket etmeleri, aksaklıklarla baş etmeleri kadar aksaklık olup olmadığını tespit edebilmek üzere dikkat kesilmeleri ve bunlara karşı tedbirli olmaya çalışmaları, nihayetinde tüm bunlar için çaba sarf etmeleri, esas itibariyle gündelik hayatı görmezden gelediklerini ortaya koymaktadır.

Bu bilgiler ışığında buradaki esas meselenin alışkanlıkların bilinçli ya da kendiliğinden olup olmadığına ilişkin ihtilafın ortadan kaldırılması yerine, gündelik hayatla ilişkisinin mahiyetinin belirlenmesi olduğundan, bu fazlasıyla alıkoyan tartışmadan sıyrılmak ve meseleye biraz daha geniş perspektiften bakarak şu soruyla yüzleşmek gerekmektedir: Alışkanlıklar hayatın mı kurucu vafını teşkil etmektedirler yoksa gündelik hayatın mı? Bu soru eylemlerle rutinlikleri nedeniyle ya da kaçınılmaz biçimde rutinleşeceklerini kabul ederek ilgilenmenin esas itibariyle yapılara odaklanmak anlamına geldiğinin ve faaliyetlere gündelik hayat ölçeğinde, oldukça yakından bakıldığında görünenin, esas itibariyle rutinler gibi tamamlanmış olmaları nedeniyle yapılaşmış bütünlerin değil, ancak bu bütünleri oluşturan ya da eksik kalmaları nedeniyle buna imkân tanımayan, parçaların olacağı fark edilmesi durumunda daha anlamlı bir hâle gelmektedir. Bu bağlamda bu

hususla araştıran özne tarafından dışardan bir gözlemci olarak bakıldığında, rutinlerin kendisiyle ilgilenmenin esas itibariyle, öne sürüldüğünün aksine, yalnızca yapılarla ilgilenmeyi sürdürmek anlamına geldiği aşıkâr hâle gelmiş olmaktadır. Sosyolojik dikkatin bu maksatla yoğunlaştırılmasıyla kesintili, aksak ve dolayısıyla düzensiz bir görünüm arz eden faaliyetlerin, bu ilgiye mazhar olmak üzere düzensizlikleri içinde dahi düzen yaratmak zorunda buldukları ima edilmiş olmakta; dolayısıyla faaliyetler esasen bu yolla görünmez kılınmiş olmaktadırlar. Mikro perspektifin makro perspektifle ilişkiselliği içinde ele alınmasının ehemmiyetini tartışmak abesle iştigal etmek anlamına gelse de kurumlaşmayı oluşturacakları için eylemlere dikkat kesilmek ile dikkat kesildikten sonra rutinleşme emaresi gösterdiklerini keşfetmek arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Dolayısıyla yer yer emek süreci olarak işaret edilen ve faaliyetlerin maksatlarına yönelik olarak uygunlaştırılmaları için çaba gösterilmesiyle oluşan değişimli sürecin, gündelik hayatın kurucu vasfını teşkil ettiğinin, bir ihtimalden daha ötesini teşkil edebileceğini dikkate almak ve işaret etme gücünü yitirdiği için gündelik nitelemesini, onun bu aşırı yüklü ancak bir o kadar da indirgemeci muhtevasının anlam-atıf kopukluğuna mahal veren imalarını sürdürmemek üzere, ıskartaya çıkarmak gerekmektedir.

4.3.2. Gündeliğin Niteleme İşlevini Yitirmesi

Bunun niçin bir gerekliliğe dönüştüğünü anlamak üzere imleme ediminin mahiyeti ile ortaya koyduğu sonuçları dikkate almak yerindedir. Zerubavel'e (2008, s. 1-5) göre, imlenmiş (*marked*) olan ile imlenmemiş (*unmarked*) olan arasındaki fark, birincisinin ayırt edici vasfı nedeniyle öne çıkması ve dikkate değer olması, ikincisinin ise bu vasfı taşımadığı için müphem olması ve dolayısıyla pek dikkat çekmemesinden doğmaktadır. Dolayısıyla bir yerin "kutsal", bir giysinin "resmî", herhangi bir yiyeceğin "şenlikli", herhangi bir olayın "haber" olduğuna işaret edilirken, tüm bu nitelemelerle özel olanın tefrik edildiği, bunun dışında kalanların ise sıradanlığının ilân edildiği sözde bir fark güdülmektedir. Nitekim insan öznelere, söz gelimi erkek hemşire, çalışan anne veya açık eğinsel gibi, özel bir vasıf atfedilmesi, bu vasıfların imlenmemiş olan sıradan muadillerinin yokluklarıyla tefrik edildiği anlamı taşımaktadır. Buna göre herhangi bir

şeyin ne derece sıradan sayıldığı, onun belirtilmesini gerekli kılan kültürel tesirlerin yoksunluğuyla ilişkilidir.

Bu noktada *sıradan insanlar* ifadesinin esas itibarıyla bir totoloji oluşturmaktan öteye gitmediği de ortaya çıkmış olmaktadır. Zira bu ifadeyle söz gelimi bilim insanlarının, entelektüellerin, tahsillilerin, yöneticilerin, sanatçıların ezümle *farklı* ve *özel* olanların dışında kalan ve dolayısıyla onlardan farklı olarak gündelik hayatta yaşadığı kabul edilen *sokaktaki insanların* tüm vasıfları, bunlardan biri olmamaya indirgenmektedir. İnsanların onları tek tipleştiren sıradan niteliğiyle ayrıca imlenmeleri, onları dilin statüsünde özel ve görünür kılmak üzere değil, bu vasıflarını tekrar tekrar vurgulamak ve normatif uygunsuzluklarına zımnen dikkat çekmek için yapılmış olmaktadır.¹²⁵

Bu bağlamda Zerubavel (2008, s. 10-17) imlemenin maksadının imlenmiş olan ile imlenmemiş olan arasında semiyotik bir asimetrinin inşa edilmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu asimetri örneğin organik tarımla yetiştirilmiş mahsullerin paketleri üzerinde bu ibareye yer verilirken, pestisit nedeniyle tüketimi zararlı hâle gelmiş olanların paketleri üzerinde belirtilmemesinde ya da “girilmez” uyarısıyla imlenmiş yerler bulunmasına rağmen herhangi bir yerin girişinde “girilir ya da lütfen giriniz” gibi ifadelerin bulunmamasında görünür olmaktadır. Bu asimetrik çiftlerin ortaya koyduğu üzere, bu çiftleri oluşturanlardan sonuncuları, nominal olarak varsayılan (*default*) konumunda bulduklarından, imleme işlemini gereksiz kılmaktadırlar: İmleme edimi devreye girmediği müddetçe, imlenmemiş olan, varsayılanı teşkil etmektedir. Bu asimetri temelinde imlenmiş olanlar ile diğerlerinin atıfta buldukları alanların kapsamının, ön kapı ile kapı, voleybol ile top, etnik yemek ile yemek, kadın edebiyatı ile edebiyat gibi kavram çiftleri kendi aralarında kıyaslandığında görünür olduğu üzere, eşit olmadığı ve imleme edimiyle daha dar bir anlam çerçevesinden söz edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda imlenmiş olanın istatistiksel açıdan istisnâî, olağandışı ve tipik olmayan, imlenmemiş olanların ise daha yaygın, dolayısıyla olağan ve tipik olduğunu görünür kılmaktadır. Bu nedenlerle imlenmemiş olanın keşfedilebilmesi *orada*

¹²⁵ *Ordinarynin* 14. yüzyılda resmî atama ve yetki ifadesi olarak kullanımından üstünlük ve aşağıda olma ayırımına varan anlam değişikliği serüveni için bkz. Williams, R. (2018). *Anahtar sözcükler: Kültür ve toplumun sözcüğü*. (S. Kılıç, Çev.) İletişim, s. 271-274.

bulunmayışıyla göze çarpan, alışılmış hâliyle görünmez ve duyulmaz olanı, buna uygun yollarla fark etme maharetine sahip olmayı gerektirmektedir. Herhangi bir şekilde imlenmiş olmayan şeylerin dilsel açıdan ifade edilmesi mümkün olmadığından, bu nevi şeylerin keşfedilebilmeleri, kadın hemşire ve çalışan baba gibi, imlenmeyen sözde eşdeğer karşılıklarının yokluklarının fark edilmesini gerektirmektedir (2018, s. 8).

Söz konusu gündelik hayatın kavramsallaştırılması olduğunda da ortaya çıkan tam olarak böyle bir durumdur. Kuramsal düzeyde hayatın tekrara bağlı olarak olağanlaşan, sıradan ve aşına yönlerinin gündeliklikle imlenmesi, kuramcılarının belki bu nitelendirmenin aslında kendilerinin bir dayatması olmadığını kanıtlamak için bir fırsatını bulup yaptıkları, ancak sonradan elden bırakmadıkları eleştirelliklerinin teğet geçtiği ampirik araştırmalarla da destekleyerek, gündelik hayatı, onu tarif etme biçimleriyle çelişkili biçimde, sıradan ve olağan konumundan *kurtararak*, onun sosyolojinin mutad araştırma ilgilerinden farklı, bu anlamda sıra dışı ve dolayısıyla daha özel olduğunu kanıtlama ve bu yolla araştırma ilgisi olarak kabul ettirme çabalarının bir neticesidir. Gündelik hayat üzerine çalışan birçok araştırmacının aksi takdirde okurun dikkatini çekemeyeceklerine ya da ciddiye alınmayacaklarına ilişkin zımnî bir varsayımdan yola çıkarak, biraz da tedirgin bir biçimde, sıradan olanın gizemi, aşına olanın büyüğü ya da bilinenin ötesindeki bilinmezlik (ki, bu eleştirel felsefe ve sosyoloji için vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ilkeye gönderme yapar) hakkında ikna edici argümanlar sunmadan esas konuya gelememeleri de bununla ilişkilidir.

Fakat tıpkı sosyal problemler ile sosyolojik problemler arasındaki temel farkta (Berger, 2017, s. 52-53) olduğu gibi, sosyolojinin ilgilendiği hususların hepsi, toplumun parti lideri, avukat ya da öğretmen gibi *özel* bir vasıf taşıması gerekmeyen herhangi bir ferдинin problem olarak işaret etmesi için gerekli olan, devrim, ırkçılık, boşanma ya da eğitimde fırsat eşitsizliği gibi, aksaklıkların ortaya çıkmasını gerektirmeyen, *sıradan* bir vasıf arz etmektedir. Becker'in belirttiği gibi, daha önce hakkında düşünülmüş olan şeylerin, sosyolojiyle hemhâl olarak geçirilen süre zarfında ortaya çıkan düşüncelerin ve mevcut kuramsal tartışmaların ilginç olarak imlediği hususlarla ilgilenmek tuzağa düşmüş olmak anlamına gelmektedir. Bilâkis sosyolojik malumatın ilerletilmesi, ilginç olan yerine sıkıcı, önemsiz ve sıradan olana gereken ilginin gösterilmesi sayesinde mümkün olmuştur

(2015, s. 163). Bu nedenle sıradanın ilginçliğini kanıtlama teşebbüsünde bulunmak gereksiz olduğu kadar oyunu hâlâ daha ilginç olanın çalışmaya değer görüldüğüne hükmeden, daha da önemlisi neyin ilginç olduğuna karar vermeye muktedir oldukları yanılığısına düşmüş olan, mütehakkim görüşlerin kurallarıyla oynamayı sürdürmek anlamına gelmektedir. Ancak gene de aslolan ne sıradanın gizemini kanıtlamak ne de sıradanlığı herhangi bir araştırma nesnesinin gerekli vasfı olarak konumlandırarak sıradan olanla sulh temelli bir ilişkinin mimarlığına teşebbüs etmektir. Öyle görünüyor ki, aslolan, genelde sosyal bilimcilerin, özelde ise sosyolojiyle hemhâl olan araştırmacıların, çalışma alanlarının ehemmiyetini ve ciddiyetini kanıtlamaya çalışarak, buna muhtaç olduğu kabulünü haklı çıkarmak yerine, bu saplantıya dönüşmüş nafîle çabayı, daha ince bir dikkatle gerçekte neler olduğunu tespit etmek ve bunu kuramsallaştırmak için kullandıkları araçların uygunluğunu sürekli olarak denetleyerek, ıskartaya çıkması gereken üretilmiş malumatı ayıklamaya yöneltmektedir.

Dolayısıyla gündelik hayatın kuramsal açıdan özel bir yere sahip olduğunu tezini ikna edici kılmak üzere önce gündelik olmayanın yaratılması ve daha sonra gündelik olandan koparılması gerekmiştir. Fakat fark edilmeyenin görünür kılınabilmesi için onu bu nevi bir karşıtlık ilişkisine mahkûm etmeden, gündelik olanın sözde gündelik olmayanın karşıtını değil, hayatın bir veçhesini teşkil ettiğini anlamak; ayrımı gündelik hayat ile hayat arasında parça bütün ilişkisi içinde kurmak gerekmektedir. Ancak bu yolla imlenen ile imlenmeyen arasındaki asimetri gündelik hayatın, toplumsal gerçekliğiyle uyumlu olarak kavramsallaştırılması bakımından, lehine çevrilebilmektedir.

Fakat bu müdahale gündelik hayat kavramının gündelik olan niteliğine bağımlı olmayı sürdürmesi nedeniyle kavramsallaştırma sorununun çözümünde hâlâ yetersizdir. Müdahalenin tamamlanabilmesi, gündelik olanın hayatı belli bir yönden tefrik etmenin kavramsal aracı olmak yerine, nitelme vasfını yitirerek bu ikili kavramdan kopmuş olduğu, gündelik hayata atfedilen karşıtlığa dayalı vasıfların her birini içine alarak vurguyu bütünüyle üstünde toplamasıyla durumun kendisine dönüştüğü ve böylece müstakil bir hüviyet kazandığının fark edilmesini gerektirmektedir. Zira bu durum Lefebvre'in, birkaç istisna dışında, Türkçeye sıklıkla hatalı bir biçimde ikisi de gündelik

hayat olarak tercüme edilen, *la quotidien* ile *la via quotidien*¹²⁶ arasında fark götmesini daha makul bir zemine oturtma fırsatı yaratan ve esas itibariyle gündelik olan ile gündelik hayatın iki ayrı toplumsal gerçekliğe işaret ettiğini takdir etmeye imkân sağlayan kritik bir ayrımı teşkil etmektedir. Nihayetinde Laura Bovone'nin (1989, s. 58) dikkat çektiği gibi, kuramsal kullanımlarında *the everyday*, *everyday life* ve *everyday life world* arasında vurgu farklılığı bulunmaktadır: Birincisinde vurgu gündelik olana yapılırken diğerlerinde esas ilgi nesnesini teşkil eden hayattır. Vurgunun kayarak salt tekrar saplantısından kurtarılması ve kendi mecrası olan zaman bağlamına geri döndürülebilmesini, yani gündelik hayatın tekrarla ilişkisi içinde alışkanlıkları da içerdiği ancak tekdüzeleşme ve sıradanlığın gerekli olmak yerine arızî vasıflarını teşkil ettiğini, tekrarlılığın gerekli vasfi olmakla birlikte en temel kurucu vasfının esas itibariyle zaman birimi olduğunu ve esas itibariyle “her gün”e olduğu kadar “o gün”e de işaret ettiğinin takdir edilebilmesini, mümkün kılacak olansa günlük (*daily*) nitelemesidir.

Gündelik hayat[ta], *o gün* başına ne geliyosa onu yaşıyosun, yani şunlar olur, bunlar olmaz gibi bi' şeyim yok...çünkü her gün insanın başına her şeyin gelebilceğini bildiğim için (tebessüm); hayat tecrübesi... Okul da gündelik hayatın bi' parçası, evlilik de öyle. Yani bi' *düğün bile* gündelik hayatın bi' parçası bence...çok olağanüstü bi' olaymış gibi oluyo' ama *mezuniyetler*, *düğünler*, *doğum günleri*; *onlar bile* gündelik hayatın bi' parçası. *O gün* ne yaşıyosan her şey, ölümler, hepsi dâhil buna. Öyle standart, sıradan [diye] bi' şey yok. **Dışında kalan bir şey yok gibi mi?** Evet her şey [vurgulu], aklınıza gelebilecek her şey gündelik hayatın bi' parçası bence. [M42]

Dolayısıyla kavramsallaştırmanın “gündelik hayat” yerine gündeliğin bu kavramda daha dengeli bir vurguya sahip olan “günlük” nitelemesiyle değiştirilerek yapılması gerekmektedir.

4.4. GÜNLÜK HAYATIN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Günlük hayatın kavramsallaştırılmasının ilk basamağını, tanımını adım adım inşa etmek üzere, gün+lük çözümlemesinin salık verdiği üzere, tekrarlılık üzerindeki ölçsüz

¹²⁶ Bkz. Bölüm 2. *La quotidien* modernliğin bir ürünü ve faaliyetlerin ortak paydası; *la vie quotidienne* ise hep var olmuş olan ancak mitlerle dolu günlük hayat.

vurgunun pekiştirilmesinden kaçınmanın mümkün olabilmesi için, günün kapsamının ve dolayısıyla günlük hayatın zaman biriminin belirlenmesi oluşturmaktadır. Zaman biriminin belirlenmesiyle tekrarlılığın yeniden konumlandırılması ve böylece günlük hayatın çalışma ve emek kavramlarıyla ilişkisinin tefriki mümkün olmaktadır.

4.4.1. Zaman Biriminin Belirlenmesi

Gün (*day*) köken itibariyle hem Türkçede hem de İngilizcede, güncel kullanımından farklı olarak, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki zamanı, yalnızca gündüzleri, kapsasa da bu kullanım zamanla akşamı ve geceyi de içine alacak şekilde genişlemiş ve dünyanın kendi yörüngesi etrafındaki bir tam turunu tamamlamasına tekabül eden yirmi dört saatlik süreyi belirtir hâle gelmiştir (Kubbealtı Lugatı, t.y.; Nişanyan Sözlük, t.y.; Online Etymology Dictionary, t.y.).¹²⁷ Sözcüğe ilişkin bu kısa köken bilgisi, günlük hayatın kavramsallaştırılmasında vurgunun gün+lük çözümlemesinin ikinci kısmına kayması nedeniyle gölgede kalan ancak bir önceki bölümde yer verildiği üzere oldukça belirleyici olan, gece-gündüz gibi, karşıt ikilik temelli varsayımların kaynağını ortaya olmakta ve günlük hayatın verili olarak kabul edilen zaman birimini ortaya koymuş olmaktadır. Nitekim Bovone'ye (1989, s. 41) göre, gündelik hayat (*everyday life*) tanımı gereği günlük ritmi çağrıştırır şekilde yirmi dört saatte bir tekrarlanana atıfta bulunmaktadır. Aşikâr olarak faaliyetlerin tekrar aralıkları hakkında net bir ölçüm imkânı sunan bu tanımlama, aynı zamanda yirmi dört saatin faaliyetlere nasıl taksim edildiği ile bunların toplumsal senkronizasyonları hakkında öngöründe bulunmayı da kolaylaştırmaktadır. Böylece günlük hayatın kapsamının tipik bir tarama araştırmasıyla 00.01'den başlatılarak 23.59'da sona erdirilecek olan bir günlük zaman zarfında gerçekleştirilen ve sonraki günlerde de tekrar edilen faaliyetlerin, üstelik günün sabah, öğle, ikindi, akşam ve gece gibi hangi bölümlerinde toplandığını da içerecek şekilde, belirlenmesi mümkün olacaktır.

Ancak zamanı ölçme ve belirleme aracı olan saat hesabının, günün kapsamının belirlenmesinde yeterli olduğunu kabul etmek güçtür. Zira saat kabul edilenin aksine

¹²⁷ Burada yalnızca meraklısını ilgilendirir gibi görünen bilgi eskiden gündüz vaktine işaret eden *day*'in gün doğumuyla değil, gün batımıyla başlatıldığıdır. İngilizce *Wodnesniht* sözcüğünün salı gecesi anlamına gelmesi de bununla ilişkilendiriliyor. Bkz. <https://www.etymonline.com/search?q=day> erişim tarihi: 8.11.2022

zamanın bizzat kendisini teşkil etmemekte; saatin zamanı tıpkı güneşin doğuşu ve batışı gibi duyumsanabilir olan hareketlerin (akrep ve yelkovanın hareketi gibi) akışıyla belirlemeye yarayan bir araç olarak bu işlevini yerine getirebilmesi, bilgiyi iletebilmesi ve genel olarak düzenleyici bir işlev görebilmesi için toplumsal düzlemde bir yer edinmiş olması gerekmektedir (Elias, 2000, s. 27). Buna göre, günün kendi içinde parçalara bölünmesi kadar haftaları ve ayları, oradan da yılları oluşturması, zaman hakkındaki toplumsal mutabakata dayalı kabullere dayanmakta ve ancak bu kabuller geçerliliğini koruduğu müddetçe bir karşılık bulabilmektedir. Fakat bu mutabakatın sağlanmış olması, faaliyetlerin zamanının belirlenmesinde saate tekabül eden nesnel ölçütler ile saatin bir arka plan bilgisi olarak kaldığı öznel ölçütlerin çakışmasının zorunluluk teşkil ettiğini söylemek için yeterlilik arz etmemektedir. Zira bir günün zamansal olarak belirlenmesinde yirmi dört saatin esas alınması, 03.00 civarında uyumaya başlayan birinin güne en erken başlamış olan kişi olarak kabul edilmesini gerektirmektedir. Ancak öznel ölçütler esas alındığında o saatte uyunarak aslında yapılan şey günün sona erdirilmesidir. 00.00'dan sonrasının, bir sonraki günün ilk saatleri olmak yerine, içinde bulunulan günün en geç saatleri olarak ifade edilmesi de bununla ilişkilidir.

Bu bağlamda zamanın, “çeşitli türden olay ve süreçlerin, alabildiğine karmaşık bir ilişkiler yumağı oluşturacak şekilde birbirleri ile ilintilendirilmelerinin kavramsal sembolü” olarak ele alınması ve buradan hareketle tekrarlanan ya da tekrarlanmayan değişimin merkeze alınarak diğer değişimlere izafe edilmesi ve böylece onlardan önce, sonra ya da onlarla aynı zamanda gerçekleştiğinin tespitine göre belirlenmesi (Elias, 2000, s. 73) saate dayalı ölçümün kısıtlayıcılığından sıyrılabilen önemli bir imkân sunmaktadır. Buradan hareket edildiğinde günün başladığını ve sona erdiğini tayin eden şeyin zamanı ölçme aracı olarak kullanılan saat değil, birbirlerinden önce, birbirlerinden sonra ya da birlikte gerçekleştirilen faaliyetler olduğu ve dolayısıyla günün kapsamının saatin belirlediği sınırlardan farklı olduğu, toplam süre bakımından yirmi dört saati aşabildiği ya da yirmi dört saatten daha kısa sürebildiği ortaya çıkmış olmaktadır.

Bunu M41'de bir günün gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmek istenen faaliyetlerin tamamına imkân tanımaması nedeniyle yetmediği ve bu nedenle, biraz da nüktedan bir şekilde, yirmi dört saatlik sürenin uzatılması gerektiğinin ve günün sabah yerine “gece

03.00” sularında uykuyla sona erdirildiğinin ifade edilmesinden anlamak mümkündür. Bir günlük zamanın kapsamı iş yerine gitmek, gelir getirici işte çalışmak, alışveriş yapmak, yemek yapmak ve yemek, çay içmek, ahbablarla bir araya gelip sohbet etmek ve uyumak gibi her biri farklı sürelerde gerçekleştirilen faaliyetlerle belirlenmekte ve bir günün sınırı, saatin belirlediği bitiş çizgisini aşmaktadır. Bu anlamda zamanın saat ile belirlenmesi Elias’ın (2000, s. 24) işaret ettiği gibi, toplumsal olarak kurumlaşması nedeniyle hâricî bir düzenleme aracı olarak işlev görerek, bu örnekte, yalnızca kendisiyle mülâkat yapılan bireyi kısıtlama ve kendisini, ertesi gün erkenden uyanması ve işe gitmesi gerektiğinden, düzene uydurma gerekliliği doğurması nedeniyle esas teşkil etmektedir. Ancak, görüldüğü üzere, bir günün uyku gibi bazı faaliyetlere taksim edilen zamandan feragat edilerek *esnetilmesi* yoluyla, saate bağlı kısıtlamalara belli bir ölçüye kadar direnç gösterilebilmektedir. Zamanın sosyalizasyon sürecinde içselleştirilen bu dayatmacı ve dolayısıyla ikinci doğaya dönüşmüş kısıtlayıcı tesirine (Elias, 2000, s. 24) müdahalede bulunulmasıyla, günlük hayatın saate bağlı zamansal düzenlemelerin dışında bir akışı olduğu ve zamanın faaliyetlerle mevcudiyet kazandığı aşikâr hâle gelmiş bulunmaktadır.

Ben biraz şeyim, *gün bana yetmiyo*’ açıkçası, o tip insanlardanım ben, *24 saat bence daha da çıkarılmalı* (gülüyor) bu yetmiyo’ çünkü. Sabah işe geliyorum, benim iş mesafem biraz uzak, yaklaşık bi’ buçuk iki saatim yolda geçiyo’, sabah öyle başlıyorum, zaten işe yorulmuş vaziyette başlıyorum.... Ondan sonra burda işte iş...yoğunluğu, tabii her zaman olmuyo’ ...olsa da olmasa da belli bi’ saati doldurmak zorundayız. O saatten sonra tekrar işte alışverişim şu [bu], benim evim gitmem[in] üç saati bulduğunu düşünelim. Ondan sonra yemek çay...faslı. Sonra benim bi’ arkadaş grubum...var işte, saat 9 buçuktan sonra da bu başlıyo’ bizde (gülüyor). **Sohbet faslı?** Evet sohbet faslı ya da bizim oraya gitmemiz, onların bize gelmesi, yaklaşık...sohbet falan saat *gece 3’ü* bulur...benim yatıp kalkmam 3-4 saati buluyo’, o uykuyla tekrar şey. [M41]

Bu anlamda M3 günün kapsamının uyku gibi bir faaliyete, günlük hayatın zaman biriminin de uyanma ve uyuma arasında geçen bu süre zarfında gerçekleştirilen faaliyetlere göre belirlendiğinin öne çıkması bakımından önem arz etmektedir. Uykunun başlama zamanını belirleyen şeyin göz yanması gibi fiziksel belirtiler olması, günün saat ile belirlenen zamanda değil, sürdürülen faaliyetler dolayımında sona erdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre günün başladığı ve sona erdiğini göstermekte en belirleyici olan faaliyetin, kendisine en uzun süre ayrılan uyku olduğu, dolayısıyla uykuya atfedilen bu

belirleyiciliğin kendisine taksim edilen zamana bağlı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zira günü sona erdirdiği kabul edilen, gücün belirli bir ölçüde yenilenmesini mümkün kılacak uzunluktaki uykudur. Uykuya taksim edilen zamanın uzunluğunun esas alınması, bu uykunun gece uykusu olarak tarif edilmesi mümkün olmakla birlikte, birazdan görüleceği üzere, esas itibariyle günün herhangi bir bölümüne sabitlenememesi nedeniyle, *kestirmek* gibi kısa süreli uykudan ayırt edilebilmesi için gereklilik arz etmektedir.

Valla benim için [günlük hayat] sabah uyandığında başlayan, uyuyunca sonlanan yaşam süreci.--- **Uykuya ne kadar zaman ayırıyorsunuz?** Genelde gözüm belirliyo'. Gözüm yanmaya başladıysa alarmımı 1'e [13.00] kuruyorum. Yani mesela çok bilgisayar ekranına baktığımda genelde yanma oluyo', 1'e kadar uyduğumda yanma geçiyo'. Onun dışında eğer bi' planım varsa ya da kütüphaneye erken gitcem diye bi'...hedef koyduysam 9'da [kalkıyorum], 3'te yatıp. Ama en erken yattığım 2'dir 3'tür...4-5 de genel hani normal yatma saatim. [M3]

Uykunun M45'te katılımcı tarafından "gece çok geç mesela 4'lerde" yatılması nedeniyle *bozuk* bir düzene tâbî olduğunun belirtilmesi, bu saatin sabah yerine gece olarak ifade edilmesiyle, günün saatle belirlenen sınırların ötesine genişletildiğini ortaya koyarken öte yandan saat hesabının haricî bir düzenleyici ve baskı unsuru olarak geçerliliğini muhafaza ettiğine de işaret etmektedir. Günün sona erdirildiğini belirleyici olanın kendisine en uzun süre ayrılan uyku olduğunu teyit eden ise üç saatlik uykudan uyanılarak günün başlatılması ve birkaç saat sonra yorgunluk hissedilmesi nedeniyle tekrar uyunmasının günlük "hayat maratonunu" birim bazda başlatmak yerine devam ettirmesidir.

Kaçta uyanırsınız? Ya aslında uyku düzenim çok bozuk, düzensiz bi' uyku şeyim var, *gece çok geç yatıyorum mesela 4'lerde* falan yattığım olur. Bazen işte 7'de kalkarım...bir iki saat falan toparlanır ondan sonra bi' böyle mayışırım, yani tekrar bi' şey olur, ondan sonra da *hayat maratonu* devam ediyoy' işte. [M45]

Uykunun günü başlatma ve sona erdirmekteki belirleyiciliği, vardiyalı sisteme tâbî olan meslekler özelinde ve gelir getirici çalışmanın merkezî bir faaliyet olarak öne çıktığı durumlarda, günün, saat hesabının ortaya koyduğu sınırları aştığını daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır. M8'de öne çıktığı gibi gelir getirici çalışmaya taksim edilen ve yolda geçirilen zamanla birlikte on dört saate ulaşan sürenin 17.00 ile 07.00 arasında geçmesi, günün uyumaya başlanan ve esas itibariyle yirmi dört saatlik zaman hesabına göre bir

sonraki güne tekabül eden 07.00'de sona erdiğine ve *yeni* günün uykunun sona erdiği 15.00-16.00 saatlerinde başladığına işaret etmektedir. Bu durum uykunun günün sınırlarının belirlenmesinde önemli bir faaliyet olduğunu göstermekle birlikte, bunu mümkün kılan tek faaliyet olarak kabul edilmesinin ve dolayısıyla günün sınırlarının belirlenmesinin güçlüğü hakkında bir ipucu vermiş olmaktadır. Zira söz konusu yirmi dört, otuz altı ya da yetmiş iki saat gibi uzun bir süre boyunca uyanık kalmayı gerektiren (örneğin sağlık sektörü, lojistik sektörü) meslekler ya da gelir getirici çalışma dışındaki başkaca faaliyetler (çocuk, hasta, yaşlı bakım faaliyetleri, arama-kurtarma çalışmaları, ders çalışmak, yolculuk etmek) söz konusu olduğunda, uykunun günün başlama ve sona erme noktasını belirlemede geçersiz olacağını dikkate almak gerekmektedir. Aksi takdirde yetmiş iki saattir hiç uyumayan biri açısından bu sürenin bir gün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu, günlük hayatın zaman biriminin belirlenmesi açısından sorun teşkil etmemekle birlikte tekrar sıklığının herhangi bir faaliyetin değil, birbiriyle dâhilî¹²⁸ olarak ilişkilendirilmiş olan birden fazla faaliyetin bir bütün olarak ne derece, neden ve nasıl tekrar edildiğinin tespit edilebilmesinde önem arz etmektedir. Bu bağlamda günün kapsamını belirleyen tek başına gün doğumu, gün batımı ya da saat hesabı değil, bunları da içine alan ve gücün yenilenmesine imkân tanıyan uyku başta olmak üzere günün başladığını ve sona erdiğini ilân eden faaliyetlerdir.

Ben fabrikadayım...güvenlik olarak çalışıyorum...12 saat, işte 1 saat servis[le] git gel 14 saati buluyo' zaten. **Uykuya ne kadar vakit kalıyor?** Gündüz çalıştığım zaman işte 12'de uyusam...5 saat. Gece çalıştığım zaman gelir gelmez uyuduğum için ne zaman uykum...uykumu alırsam o şekilde oluyo' daha çok. O da 5-6 saat yine. **Gece çalıştığınızda gününüz nasıl geçiyor?** Gece...şöyle (duraksıyor) sabah...7'de geliyorum, uyuyorum, genelde gündüz haftası çok uyuyorum, [uyanmam] 3-4'ü buluyor. Ondan sonra işte duş...iş hazırlığı...elbiseleri hazırla felan, yine iş saati geliyo'. Gündüz haftası aslında çok şey olmuyo' (duraksıyor) *kendime zaman ayıramıyorum* o anlamda. Ama kendime zaman daha çok ayırmış oluyorum bi' anlamda, uyumuş...dinlenmiş oluyorum. Hani biraz bakış açımıza bağlı. [M8]

¹²⁸ Daha önce belirtildiği gibi dâhilî ilişkiler ile ilişki içindeki nesnelere birinin vasfının diğerine içsel olarak bağlı bulunduğu kastedilmektedir. Bunun faaliyetler özelindeki karşılığı örneğin uyumak, yemek yemek, kitap okumak, seyahat etmek gibi farklı faaliyetlerin ayrı ayrı tekrar edilmesi değil, birindeki tekrarın diğerine içsel olarak bağlı olmasıdır. Bunun anlamı faaliyetlerin tekrar edilmelerinin, birbirlerinden bağımsız olarak gerçekleşmediği, günlük hayatın devam ettirilebilmesi için tekrarın bu faaliyetlerin birbirleriyle dâhilî bir ilişki içinde olmalarına bağlı olarak gereklilik arz ettiğidir.

Bu noktada uykunun “kendine ayrılan zaman” (M8) olarak anlam bulmasıyla, günün başlaması ve sona ermesinin mahiyeti de netlik kazanmış olmaktadır. Zira uykuya atfedilen bu konum, günün sona ermesi ve başlamasının esas itibarıyla faal olma hâlinin askıya alınması ve tekrar devreye girmesi anlamına gelmesi ve uykunun, tamamen açık bir bilinçlilik hâliyle sürdürülmemesi nedeniyle, bu sürecin işaretçisi olmasından ortaya çıkmaktadır. Ancak uykunun bu vasfı, günlük hayattaki faaliyetlerin toplumsal gerçekliklerinin ideal tipik karşılıkları gibi ayrıksı olmamaları ve kendiliğinden süredenen faaliyetlerin kastî ve değer yüklü bir sürecin parçasını oluşturmalarında herhangi bir engel bulunmaması nedeniyle, “bir fiili” olmadığı için boş zamana tekabül eden ve günü başlatma ve sona erdirme vasfını bu yolla kazandığından bahsedilebilecek tek faaliyet (M41) olarak değerlendirilmesine imkân tanımamaktadır. Dolayısıyla günün sona erdiğinin tespitinde yalnızca faal olma hâlinin uyku ile kesintiye uğraması değil, henüz uyku süreci başlamamış olsa da örneğin televizyon karşısında dinlenmek (M47), bilgisayar oyunu oynamak (M3) gibi gelir getirici çalışma ya da bir sınava hazırlanma gibi faaliyetlere ara verildiğini gösteren faaliyetlerin ve uykudan önce gerçekleştirilmeleri ya da uyku ve uykuya hazırlık faaliyetleri dışında kalan, o gün yapılması planlanmış olan faaliyetlerin tamamlanması (M29) da esas teşkil edebilmektedir. Tüm bunlar hem günün aslında devam ettiğini gösteren hem de sona erdiğini ilân eden faaliyetleri teşkil etmektedirler. Bu bağlamda uyku özelinde günlük hayattaki faaliyetlerin her birinin kastî ve bilinçli bir eylemlilik hâlini gerektirmesi ile sık tekrara bağlı olarak ortaya çıkan alışkanlık sevkinin kendiliğindenliği arasındaki gerilimi aştığı ve aşağıda gündeme getirileceği üzere “kendine ayrılan zaman” biçiminde ifade edilmesinden anlaşıldığı gibi, nihaî olarak, maksadı bakımından fayda üretmek üzerine kurulu olduğuna ilişkin önemli bir ipucu yakalanmış olmaktadır.

Dolayısıyla günün kapsamının saat hesabıyla çakışma zorunluluğu taşımaması, günlük hayatın zaman biriminin bir günle sınırlandırılmayacağına anlaşılmasında kilit önemi haiz bir hususu teşkil etmektedir. Zira faaliyetler donuk bir biçimde tarif edilmelerine ruhsat verecek şekilde sıkıştırılmış bir zamanda gerçekleşmemekte; her biri ayrı bir faaliyeti teşkil eden birden fazla adım içeren çok aşamalı ve zamana yayılan bir yapı arz etmektedirler. M9’da hâne içi faaliyetler üzerinden gündeme geldiği üzere, temizlik, maksatları bakımından müşterek olan birden fazla ve muhtelif faaliyeti içine almakta; bu

faaliyetlerin bir günü aşacak biçimde zamana yayılmalarıyla, tek bir faaliyet gibi kabul edilmelerine rağmen, parçalı bir yapı arz ettikleri anlaşılmaktadır. Bu örnekte de evi temizlemek gibi tek bir faaliyet gibi ifade edilen işlerin her biri, söz gelimi evi süpürmek, yerleri silmek, toz almak, banyo ve tuvaleti temizlemek, balkonları yıkamak gibi, kendi özel maksatlarına yönelik olarak sürdürülüyor olmalarıyla birlikte bir araya geldiklerinde aslî bir faaliyeti, temizliği, ortaya çıkaran takviye edici yan faaliyetleri teşkil etmektedirler.¹²⁹ Bu durum gelir getirici çalışmaya dâhil olan faaliyetler söz konusu olduğunda da öne çıkmakta; bu nevi çalışmaya içkin olan her bir faaliyetin para kazanma maksadına yönelik olarak gerçekleştirilen takviye edici yan faaliyetler olarak zamana yayılabildiği ve bu faaliyetlerin “bitmiş” sayılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla tek bir maksada yönelik olarak sürdürülen faaliyetlerin aslî ve takviye edici yan faaliyetler olarak bir faaliyet zinciri oluşturduklarını ve dolayısıyla faaliyetin tamamlanmasının esas itibariyle bu maksada dönük olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin, yani zincirin, tamamlanmasıyla mümkün olduğu görülmektedir.

Haftada bir [temizlik] yeterli oluyo'. A..fazla olursa da eğer yorulursam bırakıyorum, *ertesi gün, bi' sonraki gün, yani evi bi' gün temizlediysen ütüyü ertesi gün yapabilirim hepsini bi' güne sıkıştırırmam*. İşte de aynı, mesela geçen gün işler baya yığılmış ben sınava çalıştığım için, bi' başladım, başladıkça zaten iş geliyo', başladıkça iş geliyo'. En son artık saat 4 olmuş, yoruldum, dedim *bunlar da ertesi güne kalsın* (gülüyor). **Bu işleri bitirdiğinizi, tamamladığınızı anlıyorum. Sizin için de anlamı böyle mi? Bitirdim demeniz mümkün olur mu? O pek mümkün olmuyo' yani hayatta her anlamda düşündüğüm zaman, bugün olan bi' işin yarın değişik bi' şekilde karşıma çıkmıyacağı belli olmadığı için sürekli bi' takip halinde olmamız gerekiyor. Yani gündelik hayatta da bu böyledir zaten iş hayatında da böyledir; hani sürekli bi' arkasını kontrol etme. [M9]**

Bu bağlamda günlük hayatın zaman biriminin bir günden başlatılmasıyla faaliyet zincirinin halkaları ve eğer zincir tamamlandıysa tamamının; bir günden başlatılarak genişletilmesiyle ise faaliyet zincirinin tamamı ile tamamlanmış olan faaliyet zincirinin tekrarladığının tespit edilebilmesi mümkün olmaktadır. Zaman birimi bir günle sınırlandırıldığında tespit edilebilecek olan yalnızca bazı faaliyetler iken hem zamana hem de faaliyet zincirine odaklanıldığında tespit edilebilecek olan, bu faaliyetlerin tekrar ettiği yanılıgına düşülmeden esas itibariyle henüz tamamlandıkları ve günlük hayatın yalnızca bazı faaliyetleri içermekle sınırlı bulunmadığı olacaktır. Buna göre, örneğin

¹²⁹ Aslî ve takviye edici yan faaliyetleri Bölüm 5'te daha detaylı olarak ele alıyorum.

yaprak sarması ve hamur işleri gibi daha uzun süren yemeklerin hazırlığının bir gün önceden yapılması (M45) yani takviye edici yan faaliyetlerin bir gün önceden başlatılması, yemek yapma faaliyetinin bir günü aşacak şekilde zamana yayıldığını göstermektedir. Dolayısıyla bu faaliyetin tamamlanmasının, birden fazla adım içeren faaliyet zincirinin tamamlanması anlamına geldiği ortaya çıkmış olmakta; bu faaliyetin bu nesneye dönük olarak her gün tekrar ettiği değil, henüz tamamlandığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde okula ya da iş yerine gitmek için takviye edici yan faaliyetlerden oluşan hazırlanma süreci, örneğin duş alınması, giysilerin bir gece önceden hazır edilmesi (M4, M36) gibi faaliyetler ile esas itibariyle bir gün önceden başlatılmış olmaktadır.

Daha uzun erimli bir faaliyet zincirinin parçası olarak lisans öğrenimi boyunca derslere girmek, not tutmak, ders çalışmak ve sınavlara girmenin her biri (M30, M36) bir günden başlayarak bir haftaya ve oradan da bir yıla doğru genişleyen, günlük, haftalık, aylık ve yıllık tekrar döngüsü oluşturan ve kendi maksatlarına yönelik olarak sürdürülüyor olmakla birlikte esas itibariyle mezun olmak, diploma almak ve bir meslek edinmek gibi aslı bir maksada yönelik olarak sürdürülen takviye edici faaliyetlerdir. Dolayısıyla günlük zaman biriminin bir günden başlayarak genişlediğinin fark edilmesiyle her gün tekrarlanmamaları (örneğin sınava girmek) ya da uzun vadeli bir süreç gerektirmeleri (örneğin meslek edinmek) nedeniyle günlük hayatın dışında konumlandırılacak olan faaliyetlerin bizzat günlük hayatın merkezinde yer aldıkları görünür hâle gelmektedir. *Nihayetinde günlük hayat bir günden başlayarak genişlemek suretiyle tüm zamanları kapsamakta; dolayısıyla ne herhangi bir zaman dilimini ya da mekânı ne de herhangi bir faaliyeti dışında bırakmaktadır. Böylece günlük hayatın herhangi bir karşıtıktan azade olarak niçin hayat ile kıyaslanmasının gerektiği ortaya çıkmış olmakta ve günlük nitelemesiyle tefrik edilenin, müstakil bir bütün olan ve makro ölçekte görünür olan hayatın, daha dar bir zaman ölçeğinde görünür olan veçhesi, onu ortaya çıkaran en küçük parçası olduğu, belirginlik kazanmış olmaktadır.* Buna göre, bir meslek edinmek, çocuk yetiştirmek, bilim uzmanı ya da doktor unvanı almak, dost edinmek hayatın makro perspektifinden bakıldığında görünür olurken, bunlar için adım adım tüm gerekenleri yerine getirmek ancak günlük hayatın mikro perspektifinden görünür olabilmektedir.

Gün içerisinde yaptığımız her şey gündelik hayatın bi' parçasıdır. Onun dışında gündelik hayat... (düşünüyor). Yani *bütün zamanlarımız* aslında...geçirdiğimiz bütün zamanlar gündelik hayatımızdır. Yani bir günümüz de hatta diğer günlerimiz de yani genel anlamıyla *tüm zamanlarımızı* kapsadığını düşünüyorum. [M11]

Bu nedenle günlük nitelmesi ancak hayatın bir yönünü ayırt etmekte işlevsel olabilmekte; herhangi bir faaliyetin, maddî kültür unsurunun, dilin ya da failin özel bir vasfını teşkil edememektedir. Zira bunların herhangi birinin günlük olduğundan söz edilecek olduğunda “hangi gün?” sorusuyla yüzleşmek ve bu soruya müphemliğe düşmeden yanıt verebilmek gerekmektedir. Bunun anlamı günlük faaliyetlerle kastedilmek istenenin esas itibariyle rutin dağarcığına girmiş olan faaliyetler olduğu ancak faaliyetlerin rutin dağarcığında bulunmalarının, her gün ya da sık sık tekrar edilmelerinin yeterli koşulunu teşkil etmemesi nedeniyle anlam-atıf ilişkisinde kopukluğa mahal verdiğidir. Aynı durum söz gelimi mutfak gereçlerinin ya da en sık kullanılan ev eşyalarının maddî kültürün günlük unsurlarını oluşturduğundan; bir bilim ya da meslek grubuna özgü olmayan, en sık kullanılan sözcüklerin günlük dili oluşturduğundan ve belirli bir konuda ihtisaslaşmamış ve/veya geçerli bir mahareti, takdir edilmeye layık bir vasfı bulunmayanların sıradan yani günlük¹³⁰ olduğundan söz etmenin mümkün olmamasında da görünürdür.

4.4.2. Tekrarlılığın Yeniden Konumlandırılması

Bu bağlamda tekrarın niçin günlük hayatın gerekli vasfı olduğu ortaya çıkmış olmakta ve böylece gün+lük çözümlemesinin ikinci kısmına geçiş yapılmış bulunmaktadır. Ancak tekrarın bu konumu rutin, tekdüze ve sıradanlık vasıflarıyla kaçınılmaz bir nedensellik bağı üzerinden ilişkilendirilmesine ya da bu vasıfların birbirleri yerine ikame edilmelerine imkân tanımamaktadır. Bu anlamda M2 tekrara atfedilen öznel anlamın tekdüzelik ve rutinden ne yönde farklılaştığının görünür olması bakımından önem arz etmektedir. Kendisiyle mülâkat yapılan birey tarafından rutin ile motamot olduğu kabul edilen tekrar arasındaki fark, birincisinin değişikliğe açık olması, ikincisinin ise herhangi bir yönde

¹³⁰ Günlük ya da onun muadili olarak muamele gören gündelik sözcüğünün insanları nitelemek üzere kullanılması kulağa biraz tuhaf gelse de o kadar da ender rastlanan bir durum değil. Bunun örnekleriyle özellikle edebî metinlerde karşılaşmak mümkün. Ör. Bkz. “O ve ben gündelik iki insan, herkese benzeyen tabii iki insandık.” Adıvar, H. E. (2010). *Kalp Ağrısı*. (2. Baskı). Can, s. 21.

değişime imkân vermemesi ve haricî bir baskı oluşturması üzerinden ortaya konmaktadır. Buna göre her ikisi de sistemliliğe vurgu yapmakla birlikte, motamot tekrar iradî eylemliliğe imkân tanımaması nedeniyle bağlayıcı bulunmaktadır. Bu ayrım günlük hayatta rutinlerin değişme payı bulundurduğunu görünür kılması bakımından önemli olmakla birlikte, motamot olma hâlinin tekrarın gerekli vasfı olarak konumlandırılması nedeniyle hâlâ müdahale gerektirir vaziyettedir. Zira faaliyetlerin motamot sürdürülmeleri, kendiliğinden değişmeksizin devam ettikleri ve bunun sık tekrar sonucu ortaya çıktığına değil, kasten değişiklik yapılmamasına vurgu yapmaktadır: Aşikâr olduğu üzere faaliyetlerin hiç değişmeden devam etmeleri ile hiç değiştirilmeden devam etmeleri arasında failerin irade göstermeleri bakımından önemli bir fark bulunmaktadır.

Tekrarlamadığını düşündüğünüz şeyler var mı hayatınızda? (Hiddetli) yoo, hiçbi' şey kendini tekrarlayamaz; çok zor. **Ben aslında özellikle gündelik hayatta yaptığınız şeyleri kastetmişim.** Yok onlar da tekrar deyil, *sadece aradaki küçük veya büyük farkları görüp görememe [durumu] değişir...* tekrar gelse ben daralırım, yapamam, hiç bi' insan yapamaz. Askerlik gibi mesela; askerlik tekrardır, uzun dönem veya kısa dönem askerde bulunmak, isterseniz 20 günlük bedelli [olsun], tekrardır...ona rutin demek çok yanlış. O tekrardır, orda küçük değişiklikler de dönmez...ben ona tekrar derim, o kötüdür, ona gelemez insan, motamot bi' hâle geçer yani. Özgür iradeyi öldürür böyle bi' durum, zaten orda da amaç odur.... **Size göre rutin ile tekrar arasındaki fark nedir?** Rutin belli bi' program doğrultusunda çok ciddi değişikliklere girmeden ilerleyen bi' sistem benim kafamda, yani...sistemlilik. Diğeri *bağlayıcı bi' sistemlilik*, tekrar, yani zorunlu öğretim gibi, mecbursun gideceksin, naaptığının bi' önemi yok...yani fabrikalarda ve günümüzde yayılmakta olan büyük işletmelerde gördüğümüz gibi...çünkü orda zamana ve süreye dair hiçbi' değişikliğe gidemiyosun. Zaman ve süre üzerinde...oynayabiliyosun o dakika *özgür iraden* var, o dakika sistem bi' rutin. **Sizin rutin anlayışınızda değişiklik payı olması gerekiyor öyleyse?** Tabii tabii (yekten) yani ben zamanı yönetemiyosam rutin deyildir, o daha kötüdür ya hapislik gibi. [M2]

Bunun yerine ayrımın başka bir yerden kurulması daha kullanışlı ve anlam atıf kopukluğu bulunmayan bir kavram dağarcığı oluşturulabilmesine imkân tanımaktadır. Buna göre, tekrarın kavramsal sınır hattının (günlük hayatın zaman biriminin bir günden başlayarak genişlediği dikkate alındığında) bir maksada yönelik olarak sürdürülen aslî faaliyetlerin tamamlanmalarının ardından, aynı maksatla gerçekleştirilmek üzere başlangıç noktasına geri dönülmesiyle çizildiği durumda, tekrarın ortaya çıktığına işaret eden şeyin, faaliyetlerin birebir aynı biçimde olmak yerine aynı maksada yönelik olarak gerçekleştirilmeleri olduğu ve dolayısıyla değişimi yadsımadığını takdir etmek mümkün

olmaktadır. Nitekim M3'te öne çıktığı üzere rutinlik "aynı şeyleri sürekli" yapmaya değil, bazı faaliyetleri belirli bir düzen içinde gerçekleştirmeye işaret etmekte; ders çalışmak kadar onun dışında kalan ve bu faaliyetin ödülü olarak nitelendirilen bilgisayar oyunları oynamanın da, ders çalışmanın bağımlısı bir faaliyet olarak, rutinleşmesine gereklilik atfedildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, M41'de katılımcı tarafından ifade edildiği gibi, değişiklik yapmanın kendisi bir rutin oluşturabilmekte ve bu kez değişiklik yapılmamasının bizzat kendisi *istisnaî* bir vasıf arz edebilmektedir. Bunun anlamı tekrarın, bir motor ustasının bir tamir işinde izlediği adımlarla diğerinde izlediği adımların tamir etme maksadı değişmemesine rağmen motamot aynı olma mecburiyeti bulunmaksızın, arızanın ne olduğuna bağlı olarak, değişebilmesinde (M34, M31) ya da fotoğrafçılıkla ilgilenen birinin bazen fotoğraf çekmek için özel olarak bir yerlere gitmesi ile işten eve dönüş yolunda servisten inmesinde (M8) olduğu üzere zaman, mekân, ortaya çıkma biçimi ve yöneldiği nesneleredeki değişiklikleri içerdiği. Dolayısıyla rutinleşme, maksatların muhafaza edildiği değişiklik yaratarak tekrarlama sürecine işaret etmekte; rutin dağarcığı ise bu maksatlara yönelik olarak tekrar edilen faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda tekrarın, Lefebvre'in işaret ettiği üzere, hiçbir zaman birbirine özdeş biçimde ortaya çıkmadığı ve farklılaşmayı yadsımak yerine onu yarattığı anlaşılmaktadır. Onun deyimiyle gündelik olan (*la quotidien*) günlük hayatın tamamını değil, onun birer parçasını teşkil eden ve ritüeller, törenler, şenlikler, ilkeler ve kurallar söz konusu olduğunda beklenmeyen ve yeni şeyler formunda ortaya çıkan farklılıkların tekrarı ile işlemektedirler (2018, s. 30-31).

Bu işlerin rutin olması niye gerekiyor size? Valla istikrar dediğimiz olay bu heralde. *Aynı şeyleri sürekli değil de* (aniden keserek) dur şöyle diyim: Ben[im] sorumluluğum öğrencilik en basitinde. Hazırladığım sınavlar var, bu sınavları geçmem için de çalışmayı artık rutinleştirmem gerekiyo'. Sürekli çalışmam, kendimi geliştirmem gerekiyor. Şöyle; saatleri aksadı mı çalışma isteğim gidiyo' *çünkü alıştığın saatte daha çok anlıyorsun, daha iyi anlıyorsun* gibi. *Verim arttırdığı için rutine bindiriyorum ben de ders çalışmamı.* **Bunu oyun üzerinden düşündüğünüz zaman...** Oyunda rutin... (düşünüyor). Şimdi şöyle; ders çalıştığım zaman kendimi ödüllendiriyorum, bir iki oyun atıyorum, bu da bi' rutin mesela gibi. [M3]

Sohbet faslı? Evet sohbet faslı ya da bizim oraya gitmemiz, onların bize gelmesi, yaklaşık...sohbet falan saat *gece 3'ü* bulur...benim yatıp kalkmam 3-4 saati buluyo', o uykuyla tekrar şey. *Böyle bi' alışkanlığım var* artık hani...*bi' [gün] evde kalırsak aa bugün de şey yok, ne kadar değişik bir gün oluyo'* yani bi' atrak..atraksiyon lazım, ben biraz öyle bi' insanım. [M41]

Bu bağlamda tekrar ile rutinin değişmeyi içermeleri nedeniyle, tekdüzeleşmenin ve bu süreçle ilişkilendirilen sıradanlaşmanın da kavramsal sınırları belirginleşmiş olmaktadır. Zira *tekdüzeleşme*, değişmeksizin tekrarlamaya atıfta bulunmakta ancak tanım gereği olumlu ya da olumsuz herhangi bir değer yükü taşımamaktadır. *Sıradanlaşma* ise herhangi bir nesnenin ya da faaliyetin ayırt edici vasfının ortadan kalkmasına değil, bu vasa atfedilen öznel anlamın değişmesi ve failer nazarındaki değer yükünün zayıflamasına işaret etmektedir. *Dolayısıyla sık tekrarlarla ilişkilendirilen sıradanlık geçici bir mahiyet arz etmekte; nihai değil, ara bir vasfı teşkil etmektedir.* Zira ilgili faaliyetlere yeniden öznel bir anlam ve değer atfedilmesine engel teşkil eden kısıtlayıcı bir ilke bulunduğundan söz etmek güçtür. Bilâkis failer, M12’de öne çıktığı gibi, bu anlamın ve değerinin muhafaza edilebilmesi için etkin bir çaba göstermektedirler. Nitekim ilgili alıntıdan anlaşıldığı üzere, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin, mülâkatın önceki kısımlarında bahsettiği üzere, torununa bakmaya başladıktan sonra diğer günlük faaliyetleri bu faaliyeti merkeze alarak sürdürmek zorunda kalmasıyla, belli bir derecede ortaya çıkan sabitleşmenin *üstesinden* markete gitmek, çarşıya gitmek, gezmek ve yürüyüş yapmak gibi farklı faaliyetleri devreye sokarak, yani akışa müdahale ederek, geldiği görülmektedir. Dolayısıyla tekdüzeleşmeyle ilintili olarak sıradanlaşma, değişimin dikkate alınmaması ve/veya istendik ölçüde ortaya çıkmaması nedeniyle günlük hayatın tüm faaliyetlerini, bu faaliyetlerde bulunan faileri ve dolayısıyla günlük hayatın tamamını niteleyen gerekli bir vasfı olarak sabitleştirilmesine rağmen esas itibariyle arızî vasfını teşkil etmektedir. Nihayetinde, Williams’ın (1965, s. 54) yerinde bir müdahaleyle ifade ettiği üzere, yaratıcılıkla karşıt bir biçimde konumlandırılarak hiçbir faaliyetin sıradan olduğuna hükmetmek mümkün değildir. Zira dünya failerin yaratıcı yorumları ve çabaları ile yaratılmaktadır.¹³¹

Yapamadığım şeyler olduğu zaman *monotonluk...bana huzur..şeylik veriyo mutsuzluk veriyo*. **Monotonluğu kırmak için yaptığımız şeyler var mı?** Var, var mesela çocuk [torunum] bende olmadığı zaman hadi bi’ markete gidelim ya da bi’ çarşıya gidelim, gezelim hani onu şeyimden atabilmek için yapıyorum onu da yapıyorum hani sürekli aynı şeyde kabukta da kalamıyorum değilse olmuyo’ biraz

¹³¹ Williams’ın (1965, s. 54) bu kanaati, sanata özel bir konum atfedilebilmesi için, onun diğer faaliyetlerden farklılığının, sıradanlık ile yaratıcılık arasındaki sözde karşıtlığa dayandırılmasına yönelik eleştirisinin temelini oluşturuyor. Ona göre bu çıkmazdan kurtulmak, sanatın diğer faaliyetler gibi sıradan olduğunu tescil etmekle değil, tüm faaliyetlerin yaratıcı olduğunu görmekle mümkündür. Bu ona göre tıpkı sanatın pratikten uzak ve boş zamana yerleştirilen tâlî bir faaliyet olarak gelir getirici çalışmaya karşıt bir biçimde konumlandırılmasının mümkün olmamasına benzemektedir.

da sınırlı bi' tipim ben, çabuk parlıyan bi' tipim, hıhı, kendimi öyle *sakinleştiriyorum*. Yürüyüşe çıkıyorum bazen akşamları, o beni sakinleştiriyö'.
[M12]

Böylece günlük olanın mahiyeti ve günlük hayatı hangi yönden imlediği ortaya çıkmış olmakta ancak günlük hayatın tekrar döngüleri temelinde nasıl sürdürüldüğü henüz belirginlik kazanmamış bulunmaktadır. Zira günlük hayatta faaliyetlerin tekrar ediliyor olmaları, günlük nitelmesi nedeniyle verili kabul edilenin aksine, tekrar aralıkları hakkında bir malumat içermemektedir. Günlük olanın “her gün”e olduğu kadar “o gün”e de işaret ettiği hatırlanarak, faaliyetlerin sıklık dereceleri hakkında bir tahmin yürütmek mümkün olsa da günlük hayatın esas itibarıyla farklı aralıklarla tekrar edilen faaliyetleri içine aldığı takdir edilebilmesi için, rutin dağarcığı dışında başka kavramlara da ihtiyaç bulunmaktadır. Zira bu dağarcıkta yer alan faaliyetlerin rutin olarak gerçekleştirilmeleri arızî olarak değişkenlik arz etmekte; bu durum günlük hayatta faaliyetlerin tekrar aralıklarının sabit ve değişmez olmadığına, bu nedenle sıklık derecelerinden azade olarak belirli bir ölçüde tekrar etmelerinin, günlük vasıf arz etmelerinin yeterli koşulunu teşkil ettiğine gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla faaliyetler sabitleşme zorunlulukları bulunmaksızın da günlük hayatta yer almakta; bu durum rutin dağarcığı, günlük faaliyet kümesi ve günlük hayatın örgütlenmesi arasındaki farklar ile ilişkinin tefrik edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Günlük hayatta rutin dağarcığı belirli bir maksada yönelik olarak tamamlanmış, dolayısıyla hangi faaliyet zincirinin nasıl tamamlanması gerektiği ve bunun sonucunda nasıl bir sonuca ulaşılabileceği hakkında deneyim sahibi olunan faaliyetlerden oluşmaktadır. Faaliyetlerin rutin dağarcığına eklenmiş olmaları, bir kez tamamlandıktan sonra sık sık tekrar edilmeleriyle değil, faaliyetlerin kendilerine bağlı olarak belirlenmiş olan ölçüde tekrar edilmeleriyle mümkün olmakta ve benzer şekilde her gün ya da günde birkaç kez olmak üzere sık sık tekrar edileceklerine değil, tekrar edilme potansiyeli taşıdıklarına işaret etmektedir. Buna göre, herhangi bir faaliyetin rutin dağarcığı dışında kalması, hiç deneyimlenmediğini ya da *gerçekleştirilmeye çalışılmış* olsa da tamamlanmadan sona erdirildiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle yemeğin bir seferde fazladan yapılıp sonraki günlerde de tüketilmesi yerine özellikle her gün ya da iki günde bir pişirilmesi

(M22) kadar liseden bir arkadaşla yılda bir kere görüşülmesi (M1) de rutin dağarcığına girmiş olan faaliyetleri teşkil etmektedir.

Bu hâliyle günlük hayat ilk bakışta yalnızca rutin dağarcığında yer alan faaliyetlerden oluştuğu izlenimi verse de esas itibariyle yalnızca bu faaliyetlerle sürdürülmemektedir: Faaliyetler, farklı vasıf arz edenlerin bir günlük zaman biriminde bir araya toplanarak aralarındaki biçimsel ilişkinin aslî ve dâhili¹³² bir ilişkiye dönüştürüldüğüne işaret eden *kümelenmeleri* yoluyla sürdürülmektedir. Faaliyetler arası ilişkinin dönüşümü, yemek yapmak, duş almak, sinemaya gitmek, ders çalışmak, örgü örmek, çocuklarla oyun oynamak, gazete okumak, müzik dinlemek, dua etmek, hırsızlıktan ve sohbeti uzatarak bir kimseyi oyalamaktan kaçınmak gibi faaliyetlerin, günlük hayatın fayda esasına göre üretilebilmesi için kümenin içinde ve dışında konumlandırmak suretiyle kasten bir araya getirilmeleri neticesinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre kümedeki faaliyetlerin bir kısmı rutin dağarcığından seçilirken bir kısmı daha önce hiç deneyimlenmemiş faaliyetlerden oluşabilmektedir. Dolayısıyla günlük faaliyet kümesi hem tamamlanmış olan, aslî, faaliyetleri hem de henüz tamamlanmamış olan faaliyet zincirindeki takviye edici yan faaliyetleri içermektedir. Ancak hangi faaliyetlerin bu dağarcıktan seçileceği kadar hangi faaliyetlerin seçilmediği hâlde kümeye dâhil olacağı ve hangilerinin buna niyetlenilmemiş olsa da kümenin dışında kalacağı arızî olarak değiştiğinden, faaliyetlerin faillerin müdahaleleriyle *örgütlenmeleri* gerektirmektedir. Buradan hareketle günlük hayatın örgütlenmesi, kümenin sürekli değişmeye açık bulunması nedeniyle, bu değişikliklerin faaliyetlerin zamana ve mekâna göre yeniden konumlandırılmaları ile kümedeki ve daha uzun erimli olarak rutin dağarcığındaki yerlerinin muhafaza edilebilmeleri için çalışma ve emek süreci içinde idaresini ifade etmektedir.

Gündelik hayat deyince, yani yemek, içmek, temel ihtiyaçları gidermek dışında *okumak, yazmak, mutluluk arayışları*, belki de yani *küçük mutluluk arayışları* denebilir yani (gülüyor). Yani gündelik hayattan kastım hani işe gidip gelmekse, *o rutinleri çok gündelik hayat diye nitelendirebilir miyim bilmiyorum* ama, benim gündelik hayatım belki birazcık, hani nasıl diyeyim, küçük mutluluklarla anlamlı hâle gelen bi' şey. Yoksa benim böyle şeyim yok, çok standardize bi' hayat yaşayan

¹³² Burada faaliyetlerin aslî ve dâhili olarak ilişkilendirilmeleriyle kastedilen, Bölüm 5'te faaliyetlerin kümelendirilmesinde ortaya konacağı gibi, bir günlük zaman biriminde gerçekleştirilen faaliyetlerin yalnızca biçimsel olarak bir arada bulunmaları değil, bu faaliyetlerin kasten kümede bir araya getirilmeleridir.

birisi değilim. O yüzden ben memur olamadım yani (gülüyor). *Gündelik hayattan kasıt...günü birlik standart yaptığımız işlerse o [zaten] devam eden bi' şey ama ordaki bütün espri de o...hayatı sürdürmekten öte küçük mutlulukları yakalamak diye düşünüyorum. [M5]*

4.4.3. Günlük Hayatın Örgütlenmesinde Çalışma, Üretim ve Emek Kavramlarının Merkezîleştirilmesi

Rutin dağarcığı, günlük faaliyet kümesi ve günlük hayatın örgütlenmesi arasındaki farkların tefrik edilmesi ve günlük hayatın fayda temelinde üretildiğinin ortaya koyulmasıyla, günlük hayatın örgütlenmesinin esas itibariyle üretim ve yeniden üretimsel emek sürecinde gerçekleştiğini ve dolayısıyla çalışma, üretim ve emek kavramlarının günlük hayatın kavramsallaştırılmasında merkezî bir konuma sahip olduklarını ifade etmek mümkün hâle gelmiş olmaktadır. Zira buraya kadar yer verilmiş olmakla birlikte faaliyet, emek süreci, bir faaliyeti gerçekleştirmeye çalışma gibi satır aralarında gözden kaçırılması mümkün olan kavramlar, iktisadî indirgemeci bir yerden merkezîleştirilmelerine muhtaç olmaksızın, günlük hayatın esas itibariyle bir üretim ve yeniden üretim süreci olduğuna gönderme yapmaktadırlar.

Bu sürecin fayda ekseninde inşa olması nedeniyle bu noktada kavramın iktisadî esinli bir dayanak olmadığının netleştirilmesi zarurîdir. Zira esas itibariyle fayda (*Nutzleistungen*) Weber'in (2012a, s. 175-181) kavram dağarcığında, eylemlerin kendisine yönelmeleriyle iktisadî bir vasıf kazandıklarını ortaya koymakta ve bu hâliyle onun iktisadî eylem tanımının aslî bir parçasını teşkil etmektedir. Bu eylem yönelimi bakımından fayda, gerçek ya da hayalî bir vasıf arz etmesi fark etmeyen, belirli bir zamanda kullanılabilir olan somut ve spesifik kazanımlara işaret etmekte; insan olmayan nesnelere mallar ile etkin bir insanî idarenin ürünü olarak hizmetler, potansiyel fayda kaynaklarını teşkil etmektedirler. Buna göre, fayda kaynakları iktisadî eylemde bulunan aktörlerin tahmin ederek başlattıkları tedarik sürecinin nesnesidirler. Buradan hareket edildiğinde aktörlerin iktisadî maksatlara sulh içinde yönelttikleri mevcut kaynaklar üzerindeki denetimlerini (ki bu iktisadî eyleme (*Wirtschaften*) işaret etmektedir), planlı olarak sürdürmeleriyle bu

eylem rasyonelleşmekte ve tekrarlanarak örgütlü bir hâl almasıyla bir kurum olarak iktisadî (*Wirtschaftsbetrieb*) ortaya çıkarmaktadır.¹³³

Faydanın bu anlamı Bourdieu'nün niçin ekonomizm suçlamalarına maruz kaldığının bir açıklaması niteliğindedir. Ancak Bourdieu tüm çalışmalarında pratiğin bu iktisadî indirgemeci konumundan kurtarılmasına yöneldiğini ve çıkar kavramını, kapitalist iktisatla ortaya çıkmış olan içselleştirilmiş evrensel anlamında ya da faydacılık kuramının ilân ettiği tarih ötesi konumunu esas alarak kullanmadığını belirtmektedir. Buna göre çıkarın en az çıkarını gözetmemeye olduğu kadar bir şeye ilgisiz kalmakla da karşıt olduğunu vurgulayarak hem mevcut oldukları yönünde bir varsayımın bulunduğu hem de üretilebildiklerine işaret edebilmek üzere çıkar yerine *illusio* terimini kullanmaktadır. Bu bağlamda *illusio* bir oyunun failer nazarında bir anlamı olduğu, bu oyundaki hem kazançların hem de kayıpların değer yüklü olduğunu gösteren, ezcümle faileri oyunun içinde olmalarının buna değdiğine ikna eden şeydir. Bu anlamda esas itibariyle çıkar gözetmek failerin belirli bir alandaki oyunda yer almak üzere ona ilgi göstermelerine ve oyunun kendilerini alıkoymasına müsaade etmelerine gönderme yapmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 103-105).

Faydaya yönelik temsil edici olan bu iki farklı görüş, faydanın yalnızca iktisadî yönelimli faaliyetlerin bir parçası olarak konumlandırılmasının mümkün olmamasıyla birlikte, eylemlerin yönelimi gereği iktisadî bir vasıf kazandığını ve esas itibariyle faaliyetlerin değer yükünün belirlenmesinde bir tesire sahip olduğunu anlamakta önemli bir yere sahiptir. Ancak bu hususlara bir üçüncüsünü, faydanın failer tarafından, çıkar gözetmek anlamında, yalnızca kendine dönüşlü bir eylemlilik içinde güdüleyici olmadığını eklemek gerekmektedir. Faydayı pragmatizm kıskancından kurtarmanın bir parça amatör görünen ama hâlâ işlevsel olan yolu, ileri derecede çıkarıcı bir kendine dönüşlülük zinciri içinde kaybolmak yerine, faydanın başkaları namına da üretildiği (M27) ve hatta onun anlamını ancak bu diğerkâm zeminden kazanabildiği (M8) ve elde edilecek faydadan feragat edilebildiğini (M14) dikkate alarak aynı derecede harekete geçirici olabileceğinin hakkını

¹³³ Weber (1970, s. 64) bu noktada iktisadî eylem ile iktisadî olarak yöneltmiş eylem arasında fark güdüyor. Zira kimi eylemler bir başka hedefe yöneltmiş olsalar da iktisadî ihtiyatlığın bir gereklilik olduğunun bilincinde olarak ya da iktisadî hedeflere yönelmiş olmakla birlikte fiziksel güç kullanılarak sürdürülmeleriyle iktisadî eylemden ayrılmaktadırlar.

teslim etmektir. Bu anlamda fayda üretimi eylemlerin kendinde bir maksat arz edebildikleri de gözetildiğinde salt araçsal rasyonel bir yere hapsedilememektedir. Faydanın bu anlamları, M24'te çalışmanın kendi çıkarını gözetmeden bir başkası namına ve karşılığının bire birlik esasına dayanmadan yalnızca bunun değerinin takdir edilmesinden oluştuğu bir faaliyet olarak tarif edilmesiyle daha da somutluk kazanmış olmaktadır.

Çalışma [deyince]... Zorluk geliyo' [aklıma], misa[l] atıyorum şu boş tarlanın içinde şu taşları seçecen ta burdan diğer başa götürecen diyo'. E...kendinden ağır bi' taşı kaldırabilin mi? Kaldıramazsın, onun için yani zor. **Çalışma para kazanmak için yapılan şeyler mi demek sizce yoksa başka şeylere de çalışma denir mi?** Hayır tabii sadece para diyildir. Misa[l] atıyorum sizi çok seviyorum sizin [için] misa[l] çok şey yapmışımdır, yaparım da ve ben bakınca onun karşılığını siz anlamıyınca o da baya bi' değişiklik, bi' farklılık oluyor. Yani hani ben o kadar emek verdim...ona karşı [onun için] tamam belki hiçbi' şeydir ama...bu[nu]...senin yerine ben yaptım ve sen onu *boş sayıyosun*...o da bi' emektir çünkü yazan benim. Sen de boş boş duruyosun. Hani en azından hiçbi' şey olmasa bile bi teşekkür etmenin, bi' Allah razı demenin bi' yeri vardır yani, öyle. [M24]

Bu bağlamda faydanın iktisada indirgenemediği yerde ne çalışmanın ne üretimin ne de emeğin mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için doğayla etkin bir ilişki kurularak sarf edilen değiştirici ve dönüştürücü bir çabadan ibaret sayılması ya da verimlilik, kıt kaynaklar, kâr marjı, likidite, alt yapı, üst yapı, sınıf gibi kavramlarla asıl hüviyetini kazandığını kabul etmek mümkündür. *Zira günlük hayat faillerin, hayatı kazanmak deyimini kendi mecrasına geri döndürecek biçimde, Türkçede çıkar gütmekten oldukça farklı bir anlama gelen ve daha olumlu çağrışımları bulunan yarar anlamıyla, hem kendileri hem de başkaları için fayda üretmek üzere an be an çaba gösterdikleri, kesintili olduğu kadar süregelen, konforlu olduğu kadar zorlayıcı olması nedeniyle yadırganabilen ve bir günden başlayarak genişleyen uzun erimli bir emek sürecidir.*

[Günlük Hayat] yaşamın *maddî anlamda, manevî anlamda kazanımları* demek... Manevî anlamda ikili ilişkiler insanlarla; aileme, akrabalarım, gündelik hayatta ikili ilişkiler... Maddî anlamda da çalışıp çabalayıp kendi ayaklarımda durmak geliyor aklıma; yani hayatımı sürdürme. [M26]

Bu bağlamda üretimin, her anlamda müreffeh olmayla ya da biyolojik terminolojideki kökleriyle irtibatını neredeyse tamamen keserek iktisadî anlamda tekelleşmiş olmasına

rağmen, fayda üretmek anlamında günlük hayatın tüm faaliyet alanlarını kapsayan faal bir eyleme sürecine tekabül ettiği görülmektedir. Bu hâliyle üretim, M26'da günlük hayatın hem maddî hem de manevî kazanımları olarak tanımlanması, M21'de ise çalışmanın gönüllülük esasıyla gerçekleştirilenler kadar hâne içi işler ile ahbaplık ilişkileri gibi toplumsal ilişkileri de kapsamak suretiyle üretmek üzere ortaya çıktığının ifade edilmesiyle desteklendiği üzere günlük hayatın tarifinin dâhilî bir parçasıdır.

[Çalışmanın anlamı] üretmek[tir]. Hepimizin borcu var yaşadığımız topluma, üretmek. Ya üretmeden olmaz, hele bizim Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede kadını eve kapatmak, alanlardan geri çekmek, öyle bi' şey asla, bu... gelişme olmaz, buna inanıyorum, üretmek... **O hâlde çalışmanın sizin için anlamı yalnızca maddî kazanç sağlayan işler yapmak mı?** Hayır, hayır, hayır, hiç öyle bi' şey yok (yekten; vurgulu). **Bu durumda neleri çalışma olarak sayıyorsunuz?** *Faydalı yapılan, topluma faydalı yapılan her şey benim için üretmektir, çalışmaktır...* bir dernekte, vakıfta çalışmak da üretmektir yani orda bi şey yapmak da üretmektir. **Peki, gündelik hayatınızda yaptıklarınız çalışma sayılır mı? Biraz önce bahsettiğiniz üzere evde yaptıklarınız veya eşinizi dostunuzu aramanız mesela, bunlar çalışma, üretme sayılabilir mi?** Ev işi sayılır ama eş dost (duraksıyor) dediğiniz olay... Ya işin *manevi yönü* olarak üretme dersiniz, olabilir. [M21]

Tıpkı M5'te öne çıkan ve günlük hayatın, kaçınılmaz olduğu için değil kapsayıcı olmasından ötürü, bizzat merkezinde gerçekleşen mutluluk *arayışları* ifadesinde olduğu gibi, yaşamı ve geçimi yakalamaya çalışmak (M31), ismiyle müsemma olarak, günlük hayatın çalışmayla üretildiğini ilân etmiş olmaktadır. Bunun anlamı, günlük hayatın bir maksat uğruna gösterilen çabayla ve zamanda bir boşluk bırakmayacak şekilde üretildiği ve bu nedenle çalışmanın, bu sözde zamansal boşluğun hak edilebilmesinin gerekli şartını oluşturduğu yönündeki kalkınmacı vaatlerle gölgelenmiş ve senede bir günde ve çalışmama çelişkisiyle *kutsanmasının* aynı derecede yetersiz olduğu tüm insanî faaliyetleri kapsadığıdır. Bu bağlamda günlük hayatta çalışma, M30'da öne çıktığı üzere, aceleci ve buna rağmen oldukça iddialı bir hamleyle, boş zamana yerleştirilen sanatsal faaliyetleri de kapsayan belirli bir zaman bağlamında sürdürülen emek sürecinin günlük zaman birimindeki tezahürüdür. Bu anlamda Schütz'ün tanımından farklı olarak faaliyet, bu çalışma ve emek sürecine gönderme yapan ancak yalnızca bedensel hareketlerle sınırlı olmayıp dışardan bir gözlemci için tespit edilebilmesi güç olan maksatlara yönelik olarak dinlenme ve *hiçbir şey yapmama* gibi ziyadesiyle etkin olan tüm eylemleri içine almaktadır.

Sizin için çalışmanın anlamı nedir? Çalışma... Bu iş anlamında mı, yoksa? **Sizin için ne anlama geldiği...** Çalışma genel olarak hani daha önce de dedim günlük hayatımı kaliteli ya da geleceğimi kaliteli bi' şekilde devam ettirebileceğim bi' araç, çalışma. **Para kazandıran bir iş o hâlde?** Gelir de olabilir ya da kendimi geliştirdiğim bi' alanda işte mesela sanatsal faaliyetlerde çalışmalar, napar, o günü bana keyifli geçir[t]ir..geçir[t]iyosa bu benim için kaliteli bi' yaşam şeklidir yani... **Sanatsal faaliyetler çalışma mıdır o hâlde?** Ya ben ona zamanımı ayırıyorum hani emek harcıyorum, bu da bi' çalışma örneğidir. **Farklı farklı çalışmalar olduğunu anlıyoruz öyleyse?** Evet, evet hani sadece ders ve çalışma alanından deyil de biraz daha hani, örnek... **Peki, çalışmadan saymadığınız şeyler var mı?** Ben ona gerekli özeni emeği hani zamanı vermiyosam o benim için bi' çalışma deyildir, hani emek vericem ki hani zamanımı ayırıcam, o şeyin içerisinde bi' o çalışma olacak. **O hâlde emek verilir zaman ayrılırsa her şey bir çalışmadır?** Sanırım (tereddütlü). **Netleşmesi için bilerek soruyorum.** (Düşünceli bir ifadeyle) hiç bu şekilde bakmamıştım. .. [M30]

5. BÖLÜM

GÜNLÜK HAYAT FAALİYETLERİNİN VASIFLARI VE KÜMELENME BİÇİMLERİ

Bu bölümde günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek süreci kapsamında gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesinden kaçınılan faaliyetlerin mahiyeti ile amacı, önemi, öncelik ve sıklık derecesi, zaman taksimi, mekânsal konumu ve üretilen sonucun devredilebilirliği/devralınabilirliği bakımından tasnifi ile günlük zaman biriminde taşıdıkları vasıflar temelinde değişkenlik arz eden kümelenme biçimleri ele alınmaktadır.

Günlük hayat faaliyetlerinin tespiti ile bu faaliyetlerin ayrı bir başlık altında takdimi, basitçe bir listeleme işlemi olmaktan hayli uzaktır. Aşıkâr olmak üzere toplumsal faaliyetlerin herhangi bir maksada dönük olarak birçok farklı biçimde tasnif edilmeleri mümkün olmakla birlikte, söz konusu günlük hayat olduğunda hangi faaliyetlere işaret edildiği oldukça muğlâk kalmaktadır. Ekseriyetle, bu faaliyetlerin neler oldukları, günlük hayatın ilgili tartışmada kavramsal açıdan istihdam edilme biçimine bağlı olarak, zımnen hariç tutuldukları anlaşılan faaliyetler dolayımında tespit edilebilmektedir. Bu durum günlük hayatın aşinalığına yönelik ön kabullerin olağan tesiriyle ama bu aşinalığın esas itibariyle *olağandışı* ve *cevherli* bir vasıf arz ettiği yönündeki ısrarcı aklama çabasıyla da çelişkisi içinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu faaliyetler kimi zaman yemek, uyumak, duş almak, alışveriş yapmak, temizlik yapmak gibi en sık tekrar edilen eylemlere, kimi zaman sınırları belirli bir mikro alanda gerçekleşen *önemsiz* görünen faaliyetlere, kimi zamansa özel alana hapsedilen faaliyetlere indirgenebilmektedirler.

Mevcut kuramsal tartışmalarda günlük faaliyetlerin neler oldukları kadar ne vasıf arz ettikleri de indirgemeci bir yerden ele alınmakta ve bu tespit kimlerin bu faaliyetleri yerine getirdikleriyle sıhriyeti içinde ortaya çıkmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi, ev işlerinden sorumlu tutulan kadınlar başta olmak üzere *sıradan* olan herkesten farklı olarak *cesaret gösteren* kahraman erkek, hayatın yükümlülüklerinin *üstünde* temaşa hâlinde yaşayan filozof, ortak duyu bilgisiyle ilgilenmeyen bilim insanı, yaratıcılığıyla varlık gösteren sanatçı ve bir toplumu yöneten ya da onu temsil eden siyasetçi gibi günlük hayatın *ötesinde* yaşadıkları alenen ya da zımnen ifade edilen insanlar, bu faaliyetlerin

günlük hayatın dışında sayılmalarına neden olan aktörler olarak konumlandırılmaktadırlar. Olağan olarak günlük hayat tüm bu faaliyetlerden arta kalan, sıkça tekrar edilmesi nedeniyle bıktırıcı olan ve tekdüzeleşmiş olması nedeniyle başka bir vasıf taşıyorsa bile bunun dikkat çekmediği faaliyetler temelinde ele alınmakta; bu durum esas itibariyle tüm yapıp etme biçimlerinin gerisinde karşıt ikiliklere dayalı sınıflı ve/veya tababaklı bir sistem anlayışının yer aldığına gönderme yapmaktadır.

Ancak günlük hayat herhangi bir faaliyeti dışında bırakmayan dolayısıyla faaliyet olma özelliği taşıyan tüm yapıp etme biçimlerini içine alan bir kavramdır. Bu bağlamda tüm faaliyetler ifadesiyle aslında hiçbir faaliyete işaret edilmemiş olduğu aşikâr olduğundan, ancak daha da önemlisi, bu faaliyetlerin tekdüzeleşme odağından azat edilerek taşıdıkları çoklu ve muhtelif vasıf temelinde tasnif farklılıklarına imkân tanımalarıyla, kendilerine özgü ehemmiyetinin ortaya çıkarılmasının elzem olmasından kategorileştirilmelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Nihayetinde faaliyetlerin tespiti, günlük hayatın bu faaliyetlerin ayırt edici vasıflarından azade olarak sıradan veya tekdüzeleşmeye matuf olan tüm faaliyetleri içerdiği yönündeki tersinden görme teşebbüslerinin bir kenara bırakılarak, kimler tarafından ve hangi maksada dönük olarak gerçekleştirildiklerinden başlamak suretiyle, kümelenme, rutinleşme ve örgütlenme biçimlerindeki farklılaşmanın mahiyetinin ortaya çıkarılması için zarurîdir. Dolayısıyla bu yoklamanın esas maksadı günlük faaliyetlerin tekrarlılık ve döngüsellik üstündeki yoğun dikkat nedeniyle gölgede kalan ve yalnızca tekdüzeleşme bağlamında ilgi nesnesi hâline gelen veya bizzat bu bağlam nedeniyle göz ardı edilen ehemmiyetini ön plana çıkarmaktır. Buradan hareketle bu bölümde önce günlük hayat faaliyetlerinin maksatlarına göre beslenme, öz bakım, spor, temizlik ve düzenleme gibi temel teşkil eden ancak bu maksatların sabit olmamaları nedeniyle değişmesi mümkün olan kategorileri belirlenmekte, daha sonra taşıdıkları farkı vasıflara göre yerleştikleri ve bir günlük zaman biriminde kümelenmelerine göre görünür olan kategoriler ele alınmaktadır.

5.1. GÜNLÜK HAYAT FAALİYETLERİNİN KATEGORİLEŞTİRİLMELERİ

Günlük hayatta gerçekleştirilen faaliyetlerin zengin bir çeşitliliğe sahip olmaları nedeniyle birkaç temel kategori altında gruplandırılmaları oldukça güçtür. Söz gelimi çocuk sevindirmek için çantada şeker ve çikolata taşımak (M6), şakalaşmak (M2), “goy goy” yapmak (M3) ya da “gaynatmak” (M27), “ölmüşlere dua hediye etmek” (M15), “kola-çitlet (çekirdek)” yapmak (M17), yatakta keyif yapmak (M11), düşünmek (M8), muhakeme etmek (M39), eve pınardan su getirmek (M5), yalnız kalmak (M40), öğrenilen yeni bir bilgiyi bir başkasıyla paylaşmak (M13), gönül almak (M33), iltifat etmek (M2), birini “stalklamak¹³⁴” (M6), dert dinlemek (M20), sürpriz yapmak (M1) ve hediyeleşmenin (M13, M25) her biri birer günlük faaliyet olarak basitçe iyilik yapmak, sohbet etmek, bir şeyler atıştırmak, *misikinlik* yapmak ya da ibadet etmek gibi kategorilerden ibaret sayılması mümkün olmayan bir “çok-yönlülük” taşımaktadırlar. Dolayısıyla bu kategorilerden başka kategorilere doğru ilerleyen faaliyetleri *inceltme* teşebbüsü, günlük faaliyetlerin kendilerine has vasıflarını dikkate almamak, onları farklı kılan vasıfları tesviye etmek anlamına gelebilmektedir.

Bu oldukça riskli ve bir o kadar da faaliyetlerin asıl mahiyetlerini yansıtmaya engel olan müdahale, aşikâr olarak günlük hayatta hangi faaliyetlerin gerçekleştirildiği ya da hangi faaliyetlerin gerçekleştirilmediğinin zaten biliniyor olması nedeniyle bunların incelemeye değer olmadıkları yanılığını haklı çıkarma potansiyeli taşımaktadır. Ancak, söz gelimi, günlük hayatta en sık tekrar edilen faaliyetlerden biri olan yemek yapmak (M1), yalnızca doymak maksadıyla yapıldığında farklı, bizzat zevk almak ve zamanı eğlenceli geçirmek için yapıldığında farklı, eşlerin birlikte vakit geçirme yollarından biri olarak yapıldığında farklı bir mahiyet arz etmektedir. Birincisinde bu faaliyet günlük hayatın çekilmezliğinin kanıtı olmaya adayken ikinci ve üçüncü durumda günlük hayattan *tat alma* yollarından birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla yemek yapmanın üzerinde pek fazla düşünülmeden bedensel ihtiyaçlar kategorisine yerleştirilmesi mümkün değildir. Benzer şekilde yemek yemek açlık gibi fizyolojik, stres gibi psikolojik nedenlerle gerçekleştirildiğinde doymaya

¹³⁴ Birisi hakkında internet üzerinde ince bir araştırma yapmak

yüklenen anlam ve doygunluğun ne derece gereklilik arz ettiği gibi koşullara göre farklı bir mahiyet kazanmakta; bir kutlama yemeği ile mutfakta ya da salondaki büyük yemek masasında yemek yemek arasında bu faaliyete atfedilen anlam temelinde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yemek yemek aynı zamanda bizzat doyma maksadı olmadan ahbaplık gibi toplumsal ilişkileri sürdürmenin (M26) bir aracı olarak da gerçekleştirilebilmektedir. Ya da peşinen tüketim faaliyetleri arasına yerleştirilebilecek olan alışveriş, yalnızca ihtiyaçlara yönelik (M32) yapılmasıyla farklı, eğlenme ve rahatlama maksadıyla (M36) yapılmasıyla farklı bir kategoriye yerleşebilmektedir.

Aşikâr olmak üzere faillerin faaliyetlere atfettikleri öznel anlam, söz gelimi yemek yemenin bedensel ihtiyaçlarla ilişkisini değiştirmemesinde olduğu gibi, faaliyetlerin kendilerine atfedilen anlamdan bağımsız olarak bir gerçeklikleri olduğunu değiştirmemektedir. Ancak faaliyetler bu anlamlarla özgün bir mahiyet kazanmakta; günlük hayatın kategorilere direnen çeşitliliği bu yolla tesis edilmektedir. Dolayısıyla faaliyetlerin *esas* kategorilerinin ne olduğu hakkında bir uğraşı içinde olmak yerine, bu kategorilerin günlük hayatın özel alan/kamusal alan, üretim/tüketim, çalışma/boş zaman gibi karşıtlıkları aştığı ve kültür, sanat, eğlence, iktisat ve siyaset gibi alanları bizzat içine aldığı ortaya koymak bakımından işlevsel olduklarını ön plana çıkarmak, günlük hayatın kapsamının anlaşılması bakımından daha makul ve gerekli bir hamledir.

Aşağıda yer verilen tek yönlü tablo, günlük hayat faaliyetlerinin temel kategorilerine yönelik nihaî olmayan bir sınıflandırmayı içermektedir. Tablonun her bir satırı, soldan sağa doğru olmak üzere, faaliyetlerin soyuttan somuta doğru yerleştirildikleri kategorileri göstermektedir. Ancak tablonun sol sütunu yukarıdan aşağıya doğru herhangi bir sıralama içermemektedir. Zira her bir kategorideki faaliyetlerin öznel anlam ve değer yüküne bağlı olarak günlük hayattaki sıralaması değişebilmekte; bu durum söz gelimi bedensel ihtiyaçlarla ilişkili olan kategorilerin en başa yerleştirilmeleri suretiyle genel bir değer hiyerarşisinden hareket edilmesine müsaade etmemektedir. Bu husus faaliyetlerin vasıflarının takdim edildiği kısımda gündeme getirilmektedir.

Öte yandan günlük faaliyetlerin yöneldikleri nesnelere başta olmak üzere farklı maksatlara yönelik olarak gerçekleştirilmeleriyle aynı anda birden fazla kategoride yer almaları

mümkündür. Bu nedenle aşağıdaki tablo faaliyetlerin yalnızca kök eylem olarak sınıflandırılan ve bu eylemlerin yöneldikleri nesnelere, maksatlar ve farklı bağlamlar temelinde kazandıkları bazı faaliyet örneklerini yansıtmaktadır.

Tablo 2: Günlük Faaliyet Kategorileri

Kategori	Kök Eylem	Örnek Faaliyetler
Beslenme/Yeme-İçme	Yemek yapmak, yemek-içmek	Şurup kaynatmak, kek-poğaçaya pişirmek, meyve yemek, atıştırmak, kahvaltı etmek, çay kahve içmek vb.
Ev İşleri	Düzenlemek, temizlemek, onarmak	Dolap-çekmece düzenlemek, yatak odasını havalandırmak, yerleri gırgırlamak, cam silmek, eşyaların yerlerini değiştirmek vb.
Öz bakım	Kendine bakmak	Dişleri fırçalamak, makyaj yapmak, duş almak, el-yüz yıkamak, saçları taramak/şekillendirmek, giyinmek vb.
İktisadî//Meslekî	Para kazanmak	Dükkan açmak, müşterilerle ilgilenmek, ders vermek, arıcılık yapmak, sebze ekmek ve hasat etmek, yatırım yapmak vb.
Tüketim	Alışveriş yapmak, ödeme yapmak	Alışveriş merkezine gitmek, faturaları ödemek, hesap yapmak vb.
Spor	Egzersiz yapmak	Yürüyüşe çıkmak, halı sahada maç yapmak, tenis oynamak, pilatese gitmek, yoga yapmak, havuzda yüzmek vb.
Dinî	İbadet etmek	Oruç tutmak, abdest almak, Yasin okumak, dua etmek, Allah'la konuşmak, Cuma namazına gitmek, kabristana gitmek vb.
Siyasî	Yönetme faaliyetine katılmak	Oy vermek, sendikal faaliyetlerde bulunmak
Gücün yenilenmesi	Dinlenmek, güç toplamak	Uyumak, kestirmek, meditasyon yapmak, kafa dinlemek, yatakta keyif yapmak, oyalanmak vb.
Eğlence ve Bilgilenme	Eğlenmek, rahatlamak	Ava gitmek, konsere gitmek, örgü örmek, bowling oynamak, bulmaca çözmek, sudoku çözmek, tatile gitmek, bahçeye ilgilenmek, ekim-dikim yapmak vb.
	Üretmek (sanatsal)	Fotoğraf çekmek, örgü örmek, koroyla şarkı söylemek vb.
	İnternette gezinmek	Facebook'a girmek, Instagram'a girmek, e-posta hesabını kontrol etmek, birini stalklamak, araştırma yapmak vb.
	İzlemek	Dizi-film izlemek, YouTube'da video izlemek, haberleri izlemek, Netflix'te dizi izlemek, gündüz kuşağı programlarını izlemek, belgesel izlemek vb.
	Öğrenme/eğitim almak	Okula gitmek, halk eğitim kursuna gitmek, resim kursuna gitmek, ALES'e hazırlanmak, tez yazmak vb.
	Okumak	Roman okumak, dergi okumak, gazete okumak vb.
Ulaşım	Yolculuk/Seyahat Etmek	Otobüse binmek, metroya binmek, araba kullanmak, yürümek, trafikte kalmak, dolmuş beklemek vb.

Bakım	Birine bakmak	Tansiyon ölçmek, sokak hayvanlarını beslemek, evcil hayvanla ilgilenmek, toruna bakmak, çocuğa bakmak, anneye bakmak vb.
Toplumsal	Çocuk yetiştirmek	Çocuklara hikâye anlatmak, çocukları yüzmeye götürmek, çocuklarla oyun oynamak, çocuklara sevgi göstermek, çocukları kucaklamak, çocukların derslerine yardım etmek vb.
	Ailevi ilişkileri sürdürmek	Akraba/kardeş ziyaretinde bulunmak, anne-babayı ziyaret etmek, aile üyeleriyle günün kritiğini yapmak, torun sevmek, eşle baş başa vakit geçirmek, sevgiliyle zaman geçirmek, kayınvalide-kayınpederi ziyaret etmek, komşularla sohbet etmek, misafir ağırlamak, gönül almak, öpmek, şakalaşmak, sarılmak, hâl hatır sormak vb.
	Romantik ilişkileri sürdürmek	
	Ahbablık etmek	
Komşuluk etmek		
Bireysel	Yalnız kalmak	Tek başına yürümek, müzik dinlemek, kafa dinlemek vb.
Kültürel	Kutlamak, uğurlamak, tebrik etmek, ziyaret etmek	Düğüne/nişana/kınaya gitmek, asker uğurlamasına gitmek, hasta-yaşlı ziyaretinde bulunmak, hediyeleşmek vb.
Sosyal Sorumluluk	Destek olmak	Mahalle parkında temizlik yapmak, TEMA vakfına destek olmak, güçsüzler yurdunu ziyaret etmek, kadın kooperatiflerine destek olmak, huzur evini ziyaret etmek vb.
Düşünsel	Düşünmek	Muhakeme yapmak, planlamak, tasarlamak, programlamak vb.

5.2. GÜNLÜK HAYAT FAALİYETLERİNİN VASIFLARI

Faaliyetler, bir günlük zaman biriminden başlayarak genişleyen zamansal bağlamda faillerin başlatma, kesintiye uğratma, sürdürme, kesiştirme, geçiştirme, erteleme, askıya alma, yeniden başlatma ve sona erdirme müdahalelerine açık bulunan, kendilerine bağlanan anlam değişebilse de sıklık derecesine bağlı olarak vasıfsızlaşmaya dirençli ve günlük hayatın çalışma temelli üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinde inşasını mümkün kılan amaç yönelimli eylem biçimleridir. Bu faaliyetler maksat, önem, öncelik, tekrar derecesi, zaman taksimi, mekânsal konumlanma ile sonucun devredilebilirliği/devralınabilirliği bakımından farklı vasıflar taşımaktadırlar.

Tablo 3: Günlük Faaliyetlerin Vasıflarına Göre Kategorileştirilme Örnekleri

Günlük Faaliyet	Kök Eylem	Temel Kategori	Vasıf	Vasıf Kategorisi
Parkta çay içmek (M41)	Yemek/İçmek	Beslenme ve Eğlence	Parkta	Mekân serbestisi
			Hafta sonu	Sabit zamanlı
			Bazı hafta sonları	Ara sıra
			Keyif verici	Başkasına devredilemeyen
			Yapılması gerekli	Doğrudan değer yüklü
Annenin tansiyonunu ölçmek (M38)	Bakmak/İlgilenmek	Sağlık ve Toplumsal İlişkiler	Evde	Sabit mekânlı
			Sabah	Sabit zamanlı
			Her sabah	Sık tekrarlı
			Araçsal	Başkasına devredilebilen
			Yapılması gerekli	Doğrudan değer yüklü
Aile üyelerine sarılmak (M2)	Sarılmak	Toplumsal İlişkiler	Herhangi bir yerde	Zaman serbestisi
			Herhangi bir zamanda	Mekân serbestisi
			Her gün	Sık tekrarlı
			İyi hissettiren	Başkasına devredilemeyen
			Mutlaka yapılması gereken	Doğrudan değer yüklü
Bahis oyunları oynamamak(M6)	Para kazanmak	İktisadî	Hiçbir yerde	Sabit zamanlı
			Hiçbir zaman	Sabit mekânlı
			Hiçbir zaman	Sık tekrarlı (yapmamayı sürdürmek)
			Kaçınma	Başkasına devredilemeyen
			Asla yapılmaması gereken	Doğrudan değer yüklü
Balkonda müzik dinlemek (M17)	Dinlemek	Eğlence	Balkonda	Mekân serbestisi
			Hava alırken dinlemek	Eşlikçi
			Ara sıra	Tekrarlı
			Keyif verici	Başkasına devredilemeyen
			Can sıkıntısını gidermek için gerekli	Doğrudan değer yüklü

5.2.1. Aslî ve Takviye Edici Yan Faaliyetler

Günlük faaliyetlerin aslî ve takviye edici vasıflarına göre tefriki, günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinin devamlılığını mümkün kılan faaliyet zincirlerinin nasıl oluştuğunun anlaşılabilmesinde merkezî bir konum işgal etmektedir. Günlük hayatta çalışmanın bir maksada yönelik olarak gerçekleştirilmesine tekabül eden faaliyetler aslî; bunların bağımlısı durumunda ve müstakil olarak farklı bir maksada yönelik olmadan sürdürülen faaliyetler ise takviye edici vasıf arz etmektedirler. Fakat bazı takviye edici yan faaliyetler kendi başına bir maksada dönük olarak gerçekleştirilmeleriyle aslî faaliyete dönüşebilmekte veya bir aslî faaliyet aynı zamanda başka bir aslî faaliyeti takviye etme işlevi görebilmektedir. Bu bağlamda faaliyetlere atfedilen bu vasıflar arızî olarak değişkenlik arz etmektedirler.

Bu ayrıma göre yemek yapmak, yemek yemek, kahvaltı etmek, gelir getirici bir işte çalışmak, bir bilgi öğrenmek, semt pazarında alışveriş yapmak, borç ödemek gibi faaliyetler doğrudan bir maksada yönelik olmaları nedeniyle birer aslî faaliyettirler. Hangi yemeğin yapılacağı üzerinde düşünmek, buna karar vermek, uygun malzemeleri ve tava, tencere, kepe, kaşık, bıçak gibi mutfak gereçlerini tedarik etmek; malzemeleri temizlemek, ayıklamak ve doğramak; malzemelerin sabit bir reçeteye bağlı kalmak anlamındaki nesnel ölçütler ve/veya reçeteye bağlı kalkmaksızın başvurulmuş tecrübî bilgi ya da reçetenin değiştirilmesini de kapsayan öznel ölçütleri dikkate almak ise yemek yapma maksadına yönelik olan ve bunun dışında kendi başına bir maksadı bulunmayan takviye edici yan faaliyetlerdir: Hangi yemeğin yapılacağı üzerinde düşünmek ancak yemek yapma faaliyetine katkısı bağlamında bir anlam ifade etmekte; gerekli mutfak gereçleri kullanıma hazır hâle getirilmediklerinde yemek yapmak mümkün olmamaktadır. Bir maksada yönelik çalışmanın bir faaliyet zinciri oluşturması aslî ve yan faaliyet halkalarının birbirlerine geçmesiyle oluşmaktadır. Dolayısıyla aslî faaliyetlerin maksatla uyumlu bir sonuca ulaşılabilmesi için takviye edici durumdaki yan faaliyetlerden ayrı ele alınmaları mümkün değildir. Bununla birlikte müstakil bir maksada yönelik gerçekleştirilememeleri takviye edici yan faaliyetlerin önemi, gerektirdikleri çalışma yoğunluğu, kapladıkları zaman veya artzamanlılıktaki konumları hakkında belirleyici bir hüküm içermemektedir.

M11'de gündeme geldiği üzere bulaşık yıkamak günlük hayatta temizlik maksadıyla gerçekleştirilmesiyle aslî bir faaliyet olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu faaliyet bulaşıkların sudan geçirilerek yıkanmaya hazır hâle getirilmesini sağlayan bir yan faaliyet ile takviye edilmektedir. Aslî faaliyete hazırlanma sürecinde öne çıkan bu yan faaliyetin, aslî faaliyet ile zamansal olarak art arda sıralanma zorunluluğunun bulunmaması ise dikkat çekicidir. Dolayısıyla bu durumun yan faaliyetin ortaya çıkmasının gerekli koşulunu teşkil edip etmediğine hükmetmek mümkün görünmemektedir.

Zaten yalnız olduğum için çok biriken bi' bulaşığım olmuyo'... Bulaşığımı bırakıyorum, sonraki gün yıkıyorum yani en fazla. Çok uzun bir ara veremiyorum çünkü dayanamıyorum kendim de (tebessüm). Zaten bırakmam da çok halsiz ya da yorgun hissetmemle olabiliyo' yoksa mutlaka onu orda bırakmama gerekiyor. **Neden önemli bu sizin için?** Ya neden çünkü...titizlikle alakalı (tebessüm) bi' durum heralde, yani o bulaşık beni rahatsız ediyö' orda, onun orda durmaması gerekiyo' (gülüyor) yani onun ordan gitmesi gerekiyo'.... *Bulaşığı da bırakırken mutlaka bi' sudan geçirip bırakıyorum öylece bırakamıyorum.* Yani bu şekilde (gülüyor) olmazsa olmaz yani...çok fazla bekletemiyorum ve *gene sudan geçirerek, makine pozisyonuna getirerek (gülüyor)...* [M11]

Bununla birlikte yan faaliyetlerin bazılarının aslî faaliyetlerle asimetric, bazılarının ise simetric¹³⁵ bir ilişki içinde ortaya çıkmaları bu faaliyetlerin diğer vasıflarını belirleme gücü taşımamaktadır. M40'ta mesken ile gelir getirici çalışma mekânı arasındaki şehir içi yolculuk, yalnızca bu iki varış noktasından birine ulaşmayı sağlmasıyla kendi başına bir maksadı bulunmayan takviye edici bir faaliyet olarak öne çıkmaktadır. Ancak gelir getirici çalışmanın bir ön koşulu konumunda da bulunan bu faaliyetin aslî faaliyetle kıyaslandığında, otobüs beklemenin ve otobüse binebilmenin yoğun bir çaba gerektirmesi ve beklemenin, öznel uygunluğu ihlâl eden bir zamanı gasp etmesi nedeniyle daha yorucu bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum takviye edici faaliyetlerin günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinin devamlılığında önemli bir yeri olduğunun anlaşılmasında önem arz etmektedir.

¹³⁵ Aslî faaliyetlerle yan faaliyetler arasındaki asimetric ilişki, aslî faaliyetlerin onları takviye eden bazı yan faaliyetler olmadığında da mevcut olmalarına ancak yan faaliyetlerin aslî faaliyetler ortadan kalktığında mevcut olmasına gönderme yapmaktadır. Örneğin bir iş yerinde çalışmak ile onu takviye eden faaliyetler olarak giyinmek, yolculuk etmek gibi faaliyetler arasındaki ilişki simetricdir. Zira bunlar gerçekleşmediğinde bir iş yerine gitmek ve gelir getirici işi yapmak mümkün olmamaktadır. Ancak bir sınava girmek (o sınavda başarılı olmak başka bir durumdur) onun takviye edicisi olan ders çalışma gerçekleşmemiş olsa da ortaya çıkabilmektedir.

(Sıkılmış bir ifadeyle) gündelik hayat deyince valla ilk önce trafik, otobüs koşturması, otobüse binebilmek (gülüyor), işe gelmek, işten eve gitmek, yemek yapmak, onun dışında başka bi' şey gelmiyo' maalesef şu an. **Bunun size bunaltıcı geldiğini anlıyorum?** Evet, bunaltıcı. Özellikle otobüs kısmı, işe gidip gelmeler baya yorucu oluyo' çünkü evim buraya uzak, otobüse binmek baya sıkıntı oluyo' çok kalabalık olduğu için. O yüzden bi' saat falan bekliyorum, eve girmem iki saati buluyo', altıda çıkıyoruz diyelim sekiz-sekiz buçukta evde oluyorum. [M40]

Bu bağlamda takviye edici faaliyetlerin bu vasıfları gereği değer yükü bakımından önemsiz sayılmalarının mümkün olmamasını M3'te gündeme gelen ev muhasebesi faaliyeti üzerinden anlamak mümkündür. Hâne gelirinin aylık bir döngüye tâbî olması nedeniyle ayda bir defa yapılan ve gelir ile hem hâne dışına yapılacak borç ödemelerinin takibini hem de gelirin hâne üyelerinin ihtiyaçlarına taksim edilmesini içeren muhasebe işi, esas itibariyle bu maksada dönük olarak gerçekleştirilen bir yan faaliyet konumundadır. Fakat bu faaliyetin gerçekleştirilmemesi hânenin geçim maksadına ulaşmasına engel teşkil edecek olması bakımından birincil önemi haiz bir günlük hayat faaliyeti olduğunu görünür kılmaktadır.

Muhasebe işleri var, onlar da ay başında bi' kere oluyo', bi' hafta sürüyo' falan. Banka, faturalar, işte kredi kartı borçları ya da işte kardeşime ne kadar para lazım, nereye gidiyo', ne kadar lazım, kurs parası, servis; onlar hep bende. Şöyle, para lazım olduğunda babam bana soruyo' kaç para var ona göre şunu alcam falan filan, o işler bende, harçlık veriyorum. [M3]

Yan faaliyetlerin kendi başına bir maksada yönelik olarak gerçekleştirilmeleriyle aslî vasıf kazanmalarını, esas maksadın ulaşılan mekânda gerçekleştirilecek olan faaliyet üzerinden belirlendiği durumda takviye edici vasıf arz eden yürümenin, herhangi bir yere ulaşma maksadı olmaksızın kendi başına bir faaliyet olarak gerçekleştirilmesi temelinde ayırt etmek mümkündür. M29'da mesken ile gelir getirici işin mekânı arasındaki mesafenin kısalığı sayesinde bu yolun yürüyerek kat edilmesine imkân tanınması, yürümenin, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin öğle arası molalarında evde bir başkası tarafından bakım gören çocuğunu görmek için gerçekleştirdiği bir yan faaliyet konumunda olduğunu görünür kılmaktadır. Ancak M3'te yürümek M29'dakinden farklı olarak, akşamları gerçekleştirilen ve herhangi bir varış noktasına ulaşma maksadını takviye etmek yerine, kendi başına bir maksada yönelik olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle aslî bir vasıf kazanmış olmaktadır.

Öğle arasında mutlaka eve geliyorum çocuk evde olduğu için, çocuğu görmek istiyorum hani bi' işim olmasa bile sırf çocuğu görüyüm diye geliyorum.... Okulumun yakın olması sadece avantaj, okulum çok yakın hemen şu yakındaki on dakikalık mesafede, *yürüyerek gidip geliyorum* zaten; o avantaj benim için. Hem de ani bi' şey olsa hemen gelebilirim. [M29]

Genelde bi' de...akşam yürüyüşüm var benim ya, 10'da çıkarım ya da 11-12 gibi, bi' saat falan yürür dolanırım öyle, sonra eve gelirim. Hemen hemen... Ya yorulmadığım her gün yaparım, bi' yere gitmemişsem yaparım o gün. **Bu hep yalnız yaptığımız bir şey mi?** Genelde yalnız yapıyorum ama dayımgil de var...telefon ediyorum işte kuzenlerle ev[ler]i hep yakın olduğu için toplanıp öyle yürüdüğüm[üz] de oluyor da genelde yalnız oluyorum. [M3]

Öte yandan M26'da öne çıktığı gibi yemek gibi aslı bir faaliyet, akrabalık ve ahbaplık ilişkilerinin yeniden üretimsel emek sürecinde devamlılığının sağlanması için gerçekleştirilen mesken içi buluşma gibi bir diğer aslı faaliyeti takviye edici vasıf sergileyebilmektedir. Yemek ilk bakışta toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlayan faaliyetleri takviye edici bir görünüm sergilese de burada dikkat çekici olan, hâne içi buluşmaların *arabaşı* gibi özellikle İç Anadolu bölgesinin yeme-içme kültürüne ait gelenekselleşmiş bir yemekle veya çiğköfte gibi uzun ve meşakkatli bir hazırlık sürecine tâbî olan yöresel bir yemek üzerine gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla bu nevi buluşmalarda bu yemeklerin yapılması, yöresel yemek kültürünün yeniden üretimsel emek sürecine dâhil edilerek nesiller arası aktarımına imkân tanınmasıyla, bu alenen amaçlanmamış olsa dahi, yemek yemenin aslı bir faaliyet olmasını sağlamaktadır.

Bizim biraz akraba bağları iyi, gerçekten iyi, şükürler olsun yani bacanaklarla da aramız iyi bizim, kafamız uyuşuyor diyeyim. Mesela ayda bi' kere...ben onlara giderim, onlar bize gelir veya bizim köy var oraya gideriz, bi' şekilde yazın olduğu zaman daha şey geçiyo' benim mesela yazın çocuklarımla Alanya'ya tatile gidiyoruz veya mangal yapıyoruz arkadaşlarla, geziye gidiyoruz, bi' şekilde yazın daha güzel geçiyor. Tabii kışın da arkadaşlarla, akrabalarla veya memlekette, o şekilde. Bi' *arabaşı* derler bilirsiniz...mesela bunu kendi aramızda kararlaştırıyoruz, diyoruz ki şu tarihte sizdeyiz, tamam mı diyoruz, o tarihte bi' *arabaşı* günü oluyor veya çiğköfte günü oluyor, o şekilde hafta sonlarına dek getiriyoruz, bi' ay birimizde, bi' ay birimizde olmak şartıyla o şekilde geçiriyoruz kışı da. [M26]

5.2.2. Değer Yüküne Göre Faaliyetler

Günlük faaliyetler kendilerine atfedilen değer yüküne göre farklı vasıflar kazanmaktadır. Faaliyetlerin bir gereklilik üzerine gerçekleştirilmeleri veya

gerçekleştirilmelerinden kaçınılması, bu değer yükünü görünür kılmaktadır. Günlük hayatta gereklilik ilgili faaliyetin veya aslî ve takviye edici olanların bir araya gelmeleriyle meydana gelen faaliyet zincirinin nihaî sonucuna atfedilen öznel değer temelinde hâsıl olmakta; fakat gerekliliğin ortaya çıkışı tek bir yoldan gerçekleşmemektedir: Günlük faaliyetler kendilerine atfedilen öznel değere doğrudan bağlı olabildiği gibi, bu öznel değer yükünden yoksun olmalarına karşın, bunların değer atfedilen başka bir faaliyetin maksadıyla uyumlu şekilde sonuçlandırılmasının gerekli şartını teşkil etmeleriyle, bu değerle dolaylı bağlantısı içinde de gerçekleştirilebilmektedirler. Bu farklılık faaliyetlerdeki rıza üretiminin, sonucun alenen ve tam olarak ya da mecburiyet dolayımında zımnen ve kısmî olarak tasdikine dayanmasından doğmaktadır. Bu bağlamda günlük zaman birimi kapsamında kendisine *mutlaka* yer verilen faaliyetler ile kesinlik arz eder şekilde bu kapsama alınmamasıyla günlük hayattan *menedilen* faaliyetler, değer yükü bakımından birbirlerine en uzak mesafede konumlanan ve böylece sıralamanın iki uç noktasını görünür kılan değer belirteçlerini temsil etmektedirler. Ancak bu mesafenin mevcudiyeti, faaliyetlerin değer yüküne göre sıralanma biçimleri ve sıralanmanın dikey ya da yatay olmak üzere istikameti hakkında peşin olarak belirleyici bir hüküm içermemektedir.

Bu durum günlük faaliyetlerin tek bir değer sıralamasına tâbî olduğunu ve bu sıralamanın günlük hayatı, üstelik hiyerarşik bir düzen içinde, örgütlemeye muktedir olan tek tip bir değer dağılımıyla ortaya çıktıklarını kabul etme güçlüğüyle ilişkilidir. Zira değer dağılımı, her bir faaliyet kategorisinin kendi içinde baştan yapılmakta ve bu dağılım yeniden düzenlenmeye açık bulunmaktadır. Dolayısıyla değer sıralaması söz gelimi her gün uzun bir reçeteye sahip olan meşakkatli bir yemek pişirmek ile kimsesiz çocukları ziyaret etmenin değeri bakımından mukayeseye açık bulunmamaları gibi en yüce değerden başlayarak yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmemektedir. Bu bağlamda *en* ve *daha* gibi belirteçlerle yapılan kıyaslama, günlük hayatın bütününde değil, her bir vechesi içinde ayrı ayrı yapılabilmekte ve bu kıyaslama, önceliklendirmenin yalnızca faaliyetlere doğrudan atfedilen değer temelinde gerçekleşmemesi ve bunun, hangi değerın başat olduğunun belirlenmesine imkân tanımaması nedeniyle, bir değerler hiyerarşisinden söz etmeye engel teşkil etmektedir. Zira kendilerine taksim edilen zamanın ölçüsü, tekrar derecesi veya gerçekleştirilme biçimi bu değer yüküyle dâhilî ilişkisi içinde ortaya

çıkılmakta, herhangi bir faaliyet doğrudan değer atfedilmediği hâlde dolaylı değer inşası nedeniyle gerçekleştirilmeye devam edilebilmekte veya günlük hayatın örgütlenmesinden men edilebilmektedir: *Aradaki fark değer yükünde değil, üretilen sonuçta bulunmaktadır.* Bu durum günlük hayatın kümelenme biçiminde örgütlenmesiyle insicamlı olarak bu kümenin içindekiler ile bu kümenin değer yüküyle belirginleşen sınır hattı dışında kalanlar arasındaki farka işaret etmektedir. Nihayetinde değerleri faaliyetlerden; faaliyetleri de faillerden ayrı düşünmek mümkün olmadığından, günlük hayatı soyut bir değerler hiyerarşisi üzerinden düşünmek güçleşmektedir.

Günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinde toplumsal ilişkilerin idamesi, günlük zamanın örgütlenmesinde değer yüküne doğrudan bağlı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerle sağlanmaktadır. M21’de öne çıktığı üzere, dostluk ve ahbaplık ilişkileri, hastalık, ölüm veya başarıyla ilgili hadiselerde, dilek ve takdirin alenen ifade edilmesine gösterilen hassasiyet üzerinden görünür olan değer yükü temelinde sürdürülmektedir. Bu noktada “olmazsa olmaz” deyimini gereklilik belirtmesi nedeniyle, bu faaliyetlerin günlük hayatın değer yüküyle oluşan sınır hattı içindeki konumunu görünür kılmakta; “o işleri araya koyarım” ifadesi ise günlük zamanın farklı vasıf sergileyen faaliyetlerin bir araya getirilmesiyle, yani kümelenme biçiminde, örgütlendiğine işaret etmektedir.

E ben de 32 senedir Karaman’dayım; eş dost, e tabii uğrıycağınız geçmiş olsunlar var, kutlamalar var, baş sağlıkları var. E bunlar bizim *kültürümüzde olmazsa olmaz* şeylerdir. Eğer Karaman’da kaldıysam...*o işleri araya koyarım* yani. **Bunlar sizin için ne kadar önemli?** Yani benim için çok önemli. Özellikle (uzatarak; vurgulu) baş sağlığı çok önemli benim için. İyi gününde herkes...bir arada olabilir ama kötü gününde dostumun yanında olmam *gerekir* diye düşünürüm yani onu *iki elim de kanda olsa...*yaparım. [M21]

Bu faaliyetlerin değer yükünü kültür gibi daha kuşatıcı bir değerler bütününden kazanması dikkat çekicidir. Kültür, din veya ideolojiyi esas alan bir atıf mekanizmasının mevcudiyeti, günlük hayatın örgütlenmesinde bu nevi *üst* değerlerin yarattığı somut ilkelerin yönlendirme ve denetleme gibi işlevlere sahip olduğunu göstermekle birlikte bu durum, günlük faaliyetlerin mütemediyen bu değerlere tâbî olarak gerçekleştirildiklerine hükmetmeye imkân tanımamaktadır. Bunu M21, M26 ve M2’nin karşılaştırmalı olarak çözümlenmesiyle ortaya çıkan farklılaşma temelinde anlamak mümkündür. Nitekim

günlük hayattaki mevzubahis faaliyetlerin M21’de kültüre, M26 ve M2’de İslâm dinine atıfla uygunlaştırılmaları bu mekanizmayı görünür kılmakla birlikte M2’de İslâm sosyalizmi adı verilen yönlendirici ve denetleyici ilkelerin, profesyonellik adı verilen gelir getirici çalışmaya özgü düzenlemeler devreye girdiğinde askıya alınmasının, istisnâîlik çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Zira “ama sosyalizme hizmet ettiğim söylenemez” cümlesiyle açıkça ifade edildiği gibi gelir getirici çalışmanın nesnesinin seçiminde bu ilkeler geçerli olsa da bu nesnenin üretimi, talep edilmediği takdirde, bu ilkelere uygunluğu gözetilerek gerçekleştirilmemektedir. *Bu durum herhangi bir ilkeler bütününe benimsemek ile bu ilkeleri günlük hayatta uygulamak arasındaki ilişkinin arızî olduğunu göstermektedir.*

Bi’ yerde lamba açıksa hemen onu kapatıyorum, diyorum ki bu bizim şeyimizde [dinimizde] yanlış diyorum, bu[nda] tüyü bitmemiş yetimin hakkı var veya... **İsraf anlamında?** İsraf anlamında... Bi’ şeyler yanlışsa uyarıyorum...ne biliyim lamba...boşuna yanıkça veya tüp yanyosa’... Bu şekilde *dinin gerektirdiği açıdan düşünerekten* bunu yapıyorum. Bunlar tabii ki aklıma geliyor, vicdanî olarak (yineleme). Ve bunun karşılığında...para aldığımı düşünerekten. [M26]

Sosyalistim ama günümüzde şöyle bi’ sıkıntı var, yani ne kadar tanıdığım komünist varsa hepsi mütahhit; ne kadar tanıdığım sakallı adam varsa hepsinin altında Mercedes var...yani burda sıfatlar tam tersi yerleştiği için...benim sosyalizmimi açıklamam gerekiyo’: Medine Paktı’nda bahsedilen sosyalizm, tarihteki ilk yazılı anlaşma, ilk uluslararası anlaşma, ilk devlet anlaşması. Gerçek sosyalizm; hepimiz canlıyız, hepimiz birbirimize muhtacız, birlikte değer üretebilirsek çok daha süperiz, faydalıyız, kimse kimseden üstün deyildir olayı. O yönde sosyalistim ben yoksa yani...Marks falan benim sosyalizmimle ilgili konuşması için 2000 sene beklemiş yani geçecek onu. Net konuşuyum, 1200 sene beklemiş yani--- **Bu düşüncelerinizin gündelik hayatınızdaki karşılığı nedir?** Ofis mesela, hiçbi’ işi diğerine karıştırmam ama o sosyalizm inancım yani benim bahsettiğim, belki sosyalizm kelimesi de değişik de hani o İslâm sosyalizmi, yani ev hayatım, ordaki düzenim, orda kurduğum sistem, iş, hepsi bu sosyalizme göre. **İlişkilerinizde nasıldır?** İlişkinin durumuna bağlı, yani profesyonel olmam gereken dünyada gene sosyalizm baskın tabii ki. *Ama sosyalizme hizmet ettiğim söylenemez*, hizmet etme başkadır yani işinin uygulama kısmında da sosyalist olmak ayrı bi’ şey, ekibime karşı sosyalizm vardır, ofisim sosyalizm sistemiyle gidiyodur ama *bu her müşterimizin bundan yararlanacağı anlamına gelmez*. **Belirleyici olan nedir?** İşin durumu, profesyonellik, kimin neyi görüp görmediği durumları, yani sonuçta da tek başıma küresel sisteme kafa tutamam ve realistim yani, ona göre. **Profesyonellekle neyi kastediyorsunuz?** Hizmet karşılığı beklenen iş, yani adam benden bi’ iş istemiştir veya ofisten, şartlar, konjektür, şeyi bellidir, haritası, o profesyonel yapılır, yani *olması gerektiği gibi yapmak* profesyonellik.... **Yani böyle durumlarda sosyalizm inancınızı bir kenarda tuttuğunuzu anlıyorum.** Tabii ki, tabii ki, tabii ki. Çünkü ben o kişiye o kişi benden ne istiyorsa onu yapacam, buna sosyalizmini kat demediye katamam, ayrı mesela o. **Öyleyse buna karşı taraf karar veriyor.** Tabii tabii, yani

karşıdaki ne istedi ben de onayladıysam, o iş o çevrede..çerçeve ile ilerlemek zorundadır, o profesyonelliktir, ona kimsenin kızacağı da sanmam yani. Ya zaten sunu...belirtiyim *istemediğim bi' işi almıyorum* bu işe ters gelecek olanı yani bunu sormaya bile gerek yok, uymuyosa, tersse, sosyalist inancıma çok tersse almam ki ben o işi, çünkü...para odaklı çalışmıyorum zaten. [M2]

Ancak günlük hayatın örgütlenmesinde değer atfı yalnızca kültürel, dinî veya ideolojik bir üst ilkeye bağlı olmak anlamına gelmemektedir. Nitekim kahve içmek (M9), kahvehaneye gitmek yerine evde vakit geçirmek (M27), parkta oturarak gelip geçenler hakkında gayri ahlâkî sohbet etmek yerine *köy masası* kurmak veya kahvehaneye gitmek (M33), farazî veya gerçekdışı mevzular üzerine sohbet etmek yerine iktisadî meseleler veya gelecek planlamalarından bahsetmek (M32) veya dedikodu yapmak yerine insanların hayat tecrübelerini dinlemenin (M20) her biri, gereklilik ve gereklilik ihlâli temelinde ayırt edilmeleri nedeniyle, günlük hayatın örgütlenmesinde değer yönelimiyle gerçekleştirilen faaliyetlere tekabül etmektedirler. Bu noktada birincil önemi haiz olan husus, günlük hayatın örgütlenmesinden menedilen faaliyetlerin değerinin öznel olarak belirlendiği ve dolayısıyla bu alıntılarda değer yükünden yoksun olduğu keskin bir şekilde vurgulanan faaliyetlerin, başkaları açısından değer yüklü olmalarına engel teşkil edecek herhangi bir kısıtlayıcı ilkedен söz edilemeyeceğidir. Bu durum günlük hayatın örgütlenmesinde niçin düzenleyici bir üst ilkedен hareket etmenin bir zorunluluk olmadığını göstermekle birlikte, böyle bir üst ilkeye atıfta bulunulsa dahi, günlük faaliyetlerin buna uygunlaştırılmadığı bir örgütlemeye tâbî kılınmasının çelişkili olduğuna hükmetmeye müsaade etmemektedir.

Kahve içmeyi çok seviyorum, kahve içmeden gün geçirmem, onu yaparım *muhakkak*. Yani gün içerisinde iki bardak kahve içtiysem, o üçüncüyü de içmem *gerekıyor* benim yatmadan önce--- **Bunları yapmadığınızda ne olur?** Kendime zaman ayırmadığımı düşünüyorum yani o benim için bi' keyifse ben[im] onu yapmam lazım. Ya işe koşturuyoruz, aileye koşturuyoruz, insanın bi' yarım saati on beş dakkeyi kendisine ayırmasını çok görmemek lazım. Ben seviyorum kendimle zaman geçirmeyi (gülüyor) o yüzden onu *yapmam lazım*. Yapamasam bile o anda, dediğim gibi yatmadan önce o keyfi *yaşamam lazım* benim. **Bunu gün bazlı düşünüyorsunuz o hâlde.** Evet. **Kahve dışında böyle düşündüğünüz şeyler var mı? Mutlaka yapmam gerekir dediğiniz...** Kişisel bakım (yekten). *Yapmadan yatmam! Ne kadar süre ayırıyorsunuzdur buna?* Yarım saat, yarım saatimi ayırırım. İşte diş[er]imi fırçalarım, yüzümü yıkarım, kremlerimi sürerim, o şekilde (birden hatırlayarak) parfümümü sıkırım (gülüyor)... **Peki, bunlara zaman ayırmadığınızda ne olur?** Ben yapamam (yekten). Yani ben dişimi fırçalamadan hayatta uyuyamam, uyuyakalsam bile şöyle bi' gözümü açtığım zaman o gelir

aklıma, direkt onu yaparım...diş konusunda biraz hassasım, makyaj konusunda da öyle, pijamamı giymeden yatamam *asla*; onları *muhakkak* yapmam lazım. [M9]

Mesela şöyle bi' şeye kızıyorum: Adam emekli veya işi yok, gitmiş kahvede akşama kadar okey oynuyor, tamam mı, ya o duman altı [yerde] o masada oturup orda kafa ağrıyıyor şe'yapıyor...ondan sonra akşam da eve geliyor hanımı bi' şey dedi mi ona kızıyor; zaten akşama kadar kafası şişmiş kahvede.... Ha ben olsam...onu yapmam ve yapmıyorum da. Şimdi mesela hava soğuk, dışarıya çıkmak istemiyorum, bi' çay demliyorum, eve oturuyorum camın önüne...hem çayımı içiyorum hem televizyon izliyorum hem işte internetten telefonda bazen oyun oynuyorum, bazen işte fesbukta [facebook] şurda burda geziyorum, bakıyorum; o tür şeylerle vakit geçiriyorum. Hani ben olsam onların yerinde o kaavede oturup o duman altında o rezilliği çekmem. Ama tabii o da onların görüşü, kimseye de bi' şey diyemiyon. [M27]

Ben boş durmak istemiyorum...gidip de bi' parka oturuyum da gelene geçene filan avrat geçmiş filan herif geçmiş, kim (...) nasıl güzelmış filan... Bi..bi sefer o Atatürk Parkı dirler, oturdum, koca koca sakallı adamlar...anaa! Ulan şu avrat şuydular, bu avrat buydular; “vay deyyuslar!” demişim. Canım sıkıldı. “Lan sakalınızdan utanın,” dedim...”şuraya oturmuşunuz gelenin geçenin” şe..çok afedersin yiğenim şimdi sen şeysin [kadınsın] ama biraz ben..gerçeği söylediğim için, “gelenin işte filanın [şurası]¹³⁶ şu kadar var [diyorsunuz]”; iş gücü o ya. Gusura bakma ben senin gıybetinle de uğraşamam yani anlatabiliyom mu (gülüyor), seninle gıybetinle uğraşacağıma gel la...derim o köy masasını gurarım, o günahı çekerim; giderim kahvehaneye o günahı çekerim. Senin gıybetinle, dedikodunla uğraşamam. [M33]

Vaktim olsa da yapmam dediğiniz şeyler var mı? (Yekten) tabii; kahveye gitmem, parka gidip boş oturmam, lüzumsuz arkadaşlarımın yanına gidip lüzumsuz vakit geçirmem; bunların hiçbirisini yapmam. **Lüzumsuz arkadaşlarınız neden lüzumsuzlar sizce?** Ya boş konuşuyorlar (yineleme) yani bi' konu içeriği yok, havadan sudan işte, şöyle oldu, böyle oldu, şu oldu, bu oldu; onları konuşurlar, başka bi' şey yok yani. **Nelerden bahsediyorlar?** Geçmişten...gençlik zamanlarından veya harcadıkları parayı anlatırlar veya paraları yok...şöyle olsaydı iyi olurdu, şurdan şu gelecekti; onları konuşurlar. Bana göre bütçeni kendine göre ayarlıycaksın bütçeyin içinden çıkmıycaksın, borca girmiyceksin, lüzumsuz harcama yapmıycaksın, boşa alışveriş yapmıycaksın, eğer bunları yaparsan elbette boş konuşursun. **Sizin sohbe değeri bulduğunuz konular neler?** Valla ben ekonomiden bahsederim işte [ağabeyimle] bi' araya geldik mi, geleceğin kötüye gittiğini söyleriz, dikkat etmemiz gereken hususları konuşuruz, efendime [söyleyeyim] yarın ne olacağı konusunda yorum yaparız; bunları konuşuruz genelde. [M32]

Dedikoduya *vakit ayırmam* ben (yekten; vurgulu), dedikoduyu sevmem...*zamani iyi geçirmek lazım*...ben zamana nakit diye bakarım, dedikodu yapanın yanında

¹³⁶ Bu alıntıda argo ve teklifsiz konuşma içeren kısımlarda yalnızca kısmî eksiltme yapmayı tercih etmem, hatıra aktarımına eşlik eden hararetleli havanın doğrudan yansımasını önemli bulmamla ilişkili. Bu nedenle nezih olmayan dil kullanımına rağmen bunu tercih etmemin, mevzubahis olan günlük faaliyetlerin değer yükünün görünür kılınmasına yönelik bir maruzat olarak kabul edileceğini temenni ediyorum.

durmam. İnsanların arkasından hiç konuşmam, konuşan varsa giderim, başka yere giderim, onu zaman kaybı olarak görüyorum ben onu... Efendime söyleyim benim için boş konuşma, dedikodu...bunları sevmiyorum...ondan sonra zevzek adamlardan hoşlanmam, öyle lakayit adamlardan hiç hoşlanmam, genelde ciddi adamı severim, onlarla oturup kalkmayı severim bana bi' şey katan adamla oturup kalkarım ben...beni geliştirecek adamla oturup kalkarım. Onu sürekli dinlerim, bol gözlem yaparım, tecrübe dinlerim, bol tecrübe dinlerim, herrrkesin (vurgulu) tecrübesini dinlerim, herkesin; çocuğun da tecrübesini dinlerim, 80'lik ninenin tecrübesini de dinlerim. Her yaşta adamla oturup kalkarım ben, o dedikodu medikodu *haricinde*, oturup kalkarım, dinlerim vakit ayırırım, genelde böyleyim işte. Kitap okuyamıyorum ama... **İnsan okuyorsunuz.** (Gülüyor) onları okuyo..onları dinliyorum yani onları çok dinliyorum. [M20]

M4'te hâne içi faaliyetlerden biri olan temizlik, günlük faaliyetlerin kendilerine doğrudan atfedilen değer yüküne dayalı olarak gerçekleştirilmelerine açık bir örnek teşkil etmektedir. Alıntılanan kısımdan anlaşıldığı üzere, temizlik ve ev düzeninin muhafazası, kültürel bir gereklilikle ilişkilendirilmekte; bu faaliyetler, hâne halkı üyeleriyle olan toplumsal ilişkilerin öznel ölçütlere uygunluğu temelinde sürdürülmesi dolayımında değil, “yalnız yaşasam da heralde böyle olurdu” ifadesinden anlaşıldığı gibi bizzat kendisine atfedilen öznel değer yüküne dayandırılmaktadır.

Bu işleri yapmasanız ne olur? Çok bi' sıkıntı olmaz, bizimkiler çok takılmıyor da ben biraz pımpirikliyim...mesela çocuklar...anne biz böyle seviyoz diyolar; eşim diyo ne kadar çok kasıyosun. Hani ben biraz kendim şeyim, düzenli olmalı. Mesela benim annem hep rahmetli şey derdi, evden çıkarken evini temiz tut hani n'olur n'olmaz. Bizim kültürde var ya bu...bedenini temiz tut ölüm geliyor, evini temiz tut misafir gelir. Biz öyle alıştığımız için heralde...her taraf yerli yerinde olacak. Gezmeye bile gidiyosam, tatile bile gidiyosam önce evi falan süpürür giderim... Yoksa...burayı niye dağınk bırakttın da gezmeye gittin diyen bi' eşim yok açıkçası, çocuklar zaten takılmaz; kendimle alakalı biraz. **En fazla ne kadar yapılmadan kalabilir bu işler?** Karşı taraf için mi benim için mi? **Sizin için?** Benim için en fazla iki...üç gün sürebilir ama karşı taraf için bi' on gün falan sürer. Kendim ben biraz... Dediğim gibi çünkü gece ev süpürmüşlüğüm var yani. Hani misafir gittikten sonra böyle bi' şeyler dökülüyor ya, komşuları rahatsız etmiyim diye düşünüyorum, bi' taraftan da şey oluyo'...o orda bana batıyo' mesela bulaşık bi' şey varsa beni rahatsız ediyo', uyuyamıyorum...*yalnız yaşasam* da her'alde böyle olurdu. **Bu düzenin korunması sizin için neden önemli?** Kendimi rahat hissediyorum heralde öyle yani dağınkılığı sevmediğim için huzursuz oluyorum...yani bazen diyorum ki...bırakıyım, yorma kendini, pımpiriklisin, bi' de...sıkıntılarım var, boyun fitiğim var...kaza geçirdim, çok yormamam lazım [kendimi] falan ama bu sefer geriliyorum. Mesela iki ay raporluydum, kaza geçirdim, kolum kımıldamıyor kırık, kaburgalarım falan her tarafım kırık. Allahım! Tek elimle yapmaya çalışıyorum, eşimle kızım yapıyo ama içime sinmiyo. Onlara bi' iki defa diyorum ya şurayı şöyle mi yapsanız, sinirleniyolar bu sefer. Yani yok, benim kendimle alakalı.... Geçen mesela pikniğe gidecektik sabah erken saatte...uzak yere gitcektik...süpüremedim, sabahın 7'si[nde] komşuyu rahatsız edemem ama örtüleri falan kaldırdım, çırpıtım en

azından (gülüyor). Hani bi' rahat hissediyim...yola gidiyorum, bi' toplu olmalı...oysa arkadaşım ile randevulaştık ama onun için bi' saat erken kalktım mesela *uykumdan fedakârlık yaptım temiz kalmalı* diye. [M4]

Bu farklılık M25 ve M9'la kıyaslandığında daha açık bir biçimde görünür olmaktadır. Zira M25'te "eşimden çekinirim" ifadesiyle öne çıktığı gibi temizlik ve ev düzenine yönelik faaliyetler, eşler arası ilişkinin çatışmasız bir şekilde sürdürülebilmesine atfedilen değer dolayımında gerçekleştirilmektedir. Ancak kendisiyle mülâkat yapılan bireyin, kendisinin bu işlerin yapılmamasından rahatsızlık duymayacağını ifade etmiş olması, bu faaliyetlerin onun nazarında tamamen değer yükünden yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Zira gırgırlamakla ifade bulduğu üzere temizlik faaliyeti öznel ölçütlere uygunluk arz eder şekilde zaten yapılmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan, temizliğin öznel değer yükünden yoksun olduğu değil, bu faaliyetin gerçekleştirilmesinde eşler arası ilişkiler dolayımında ortaya çıkan değer yükünün başat olduğudur. M9'da ise temizlik ve düzenleme gibi hâne içi faaliyetler "ev benim için önemli değil" ifadesiyle öne çıktığı üzere, M4'tekinin aksine, doğrudan kendisine atfedilen öznel değer yüküyle gerçekleştirilmemektedirler.

Bu işler yapılmadığında ne oluyor? Mesela benim eşim çok titiz bi' insan, bi' de simetri hastalığı var, bi' şeyi yamuk olmayacak hiç. Mesela eve geldiğinde şu lafı söyler mi ki, hani çekişir mi ki benle diye mesela temizlik yapma..[aniden kesip] bi' hafta boyunca gezdim ya kuzenlerle, ev her yer her yerde götürüyor, sen gezmeye gidiyon, böyle bana çekişmişti yani. Temizlik yapmadığımda hani *rahatsız hissetmem kendimi* çünkü sürekli gırgırladığım için ceyran çalıştırmasam bile gırgırlarım, gece yatacağamda kesin bi' gırgırlar öyle yatırım yani ama *eşimden çekinirim* çünkü titiz olduğu için burayı niye silmedin...niye böyle duruyor, bura niye dağlık diyeceğinden şe'yaparım. [M25]

Odama haftada bir temizlerim ben, haftada iki çok zordur, yapmam. O yüzden (gülüyor) annem[le] çatıştığım nokta da bu zaten. Bi' gün belli bi' zamanı ayırırım temizlik için, hani annem ev (duraksıyor) kadını...o kendime zaman ayırayım diyil de evime zaman ayırayım istiyo'. Ben de ben zaten çalışıyorum, kendime zaman olsun istiyorum, *ev benim için önemli değil* diyorum... En çok önemi kendime verdiğim için, ben önemliyim, yani...diğer şeyleri yapabilmem için önce kendime bakmam gerekiyor, kendimi ruhsal olarak mutlu hissetmem gerekiyor ki ben başka şeyleri de yapıyım. Ben de kendimi öyle mutlu hissettiğim için önce kendime bakıyorum, daha sonra *yapmam gerekeni* yapıyorum. **Sıralama o şekilde...** Evet, *öncelik sırasına göre* değişiyo' her şey. **Odanızı temizlemediniz diyelim, bu durumda ne oluyor?** Ya ben öyle de yaşayabiliyorum odada (gülüyor) zaten hani bazam var, dolabım var, masam var, kitaplığım var, hani çok böyle dağılacak bi' şey yok. Zaten evden çıkmadan önce *muhakkak* yatağımı düzeltirim...*asla*, onu *kesinlikle* bırakıp çıkamam. Pijamalarımı durerim, yerine yerleştiririm, öyle çıkarım.

Onun dışında hani dağılabilecek bi' şey yok o..odada. En kötü saç yaptığım için saçlarım dökülür, onu da peçeteyle de falan (gülüyor) toparlayabiliyorum. [M9]

M4'te ebeveynlik veya eşler arası ilişkilere bağlı toplumsal rollerle özdeşleştirildiği anlaşılan bu faaliyetlerin, aile içi ilişkileri tahkim edici bir vasıf arz etmek yerine, zaman zaman hâne halkı tarafından rahatsız edici bulunabildiği görülmektedir. Faaliyete atfedilen değer yükünün yoğunluğu ise uyku gibi maksadı bakımından farklı bir kategoride yer alan ve *bile* sözcüğüyle bedensel gücün yenilenmesinde değer atfedildiği anlaşılan başka bir faaliyetten fedakârlık edilmesiyle görünür olmaktadır. Bu durum temizliğin öznel değer yükünün uykudan daha fazla olduğunu göstermekten ziyade bilâkis uykuya atfedilen değeri açıkça ortaya koymasıyla günlük hayatın tek bir değer sıralamasına tâbî olmadığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir: Temizlik için daha az uyumaya razı gelinmesi, birincinin ikinciye değer yükü bakımından üstünlüğüne değil, günlük hayatın örgütlenmesinde koşullara göre değişkenlik arz eden bir önceliklendirmenin mevcudiyetine işaret etmektedir. İkisi arasında değer yükü bakımından hiyerarşik bir durum olduğunun öngörülebilmesi için bu farkın her koşulda mevcut olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu durum M9'da da "önce kendime bakıyorum, daha sonra *yapmam gerekeni* yapıyorum" ifadesiyle net bir biçimde görünür olduğu gibi bu faaliyetlerin günlük zaman birimindeki sıralamalarının her bir faaliyetin müstakil değer yüküne göre değil, bazı faaliyetler arasında kurulan koşullu ilişkiye göre belirlendiğini göstermektedir. Zira bu faaliyetlerin gerekli görülmeleri nedeniyle bu değer yükünden yoksun olmadıkları ancak rızanın değer atfedilen bir başka faaliyetin maksadıyla uyumlu olarak sonuçlandırılmasının gerekli koşulunu teşkil etmesi dolayımında üretildiği anlaşılmaktadır.

Benzer bir durum M42'de düğüne gitmenin kendisine atfedilen değer yükü yerine ebeveyn-evlat ilişkisine atfedilen değer dolayımında gerçekleştirilmesinde de görünürdür. Görev olarak yapıldığının ifade edilmesinden anlaşıldığı üzere düğüne gitme faaliyetindeki rıza, mecburiyet dolayımında zımnen ve kısmî olarak üretilmektedir.

Ben mesela düğüne gitmeyi hiç sevmem, annem beni bazen *zorla* düğüne götürür...o benim *mecbur olarak*, bi' görev olarak yaptığım bi' şey. Çünkü hiç istemiyorum gitmeyi, *sırf annem benim de kızım var diye beni koluna takıp düğüne götürmeyi sever, onun için gittiğim bi' şey.* [M42]

Bu ince ayırım M42’de başka bir bağlamda da aynı biçimde ortaya çıkmaktadır. Gelir getirici çalışma, günlük hayatın örgütlenmesinde başat olmasına rağmen, doğrudan kendisine atfedilen öznel değerden ziyade herhangi bir faaliyetin “iyi bir şekilde” yapılmasına atfedilen değer yüküne göre gerçekleştirilmektedir. Benzer bir durum M6’da da öne çıkmakta; işin nasıl yapılacağı işe verilen değerle belirlenmektedir. Ancak bu örnekteki ayırım işe ya da işin kendisi için yapılacak olan kişilerle kurulmuş olan ilişkiye atfedilen değer yüküne bağlı olarak ortaya çıkmakta; katılımcı bu değer yüküne bağlı olarak kendisinden talep edilmeyen ek müdahalelerde bulunmakta ve beklenen işten daha fazlasını gönüllü rıza göstererek yapmaktadır. Son kertede her iki durum da faillerin günlük hayatta üretim ve yeniden üretimsel emek sürecinde kalmalarını sağlayan şeyin dışardan bir gözlemci tarafından tespitinin müşkülleri hakkında önemli bir ipucunu teşkil etmektedirler.

Bugün hayatımdaki en baskın şey belki [de] işim. Hani işte de evet her ne kadar bazen sinirlensem falan da yaptığım şeyi *iyi yapmaya çalışıyorum* ama benle alakalı bi’ şey [bu], hani *işe verdiğim değerden dolayı diyil de yaptığım şeyin iyi olması gerektiğine inandığım için yaptığım bi’ şey o.* [M42]

Sevmediğim bi’ konu olsa da...vaktimi kısa ayırmak, aman ucundan bakıyım...geçiyim tarzında değil, işi sevmediğim bi’ iş olsa da...tamamlamaya yönelik yaparım ama sevdiğim işlerde...kattığım etki daha fazladır tabii. Ama kötü bi’ iş olsun hani beğenmediğim ya da sevmediğim birine bi’ emek veriyosam hani bu tutup ama ucundan yap basitçe oldur geç tarzında değil yine olması gereken standartlarda olur ama bazı özel şeyler olmaz hani kendimden katabileceğim özel kendimden şahsi. Yani mesela n’olur, bilgisayardan örnek veriyim...bi’ müşterim, sevdiğim birisi geldiğinde yazılımsal olarak kendimce bazı optimizasyonlar yaparak adamın var olan donanımıyla yani 1000 TL’lik bilgisayarıyla daha iyi performans almasını sağlarım. Ama normal, standart ya da sevmediğim birisi geldiğinde...1000 liralık bilgisayardan ne alabiliyorsa onu vermesini sağlarım. [M6]

M1’den alıntılanan ilgili pasaj ise günlük faaliyetlerdeki gerekliliğin, doğrudan veya mecburiyet temelinde dolaylı olarak ortaya çıkmasının koşula bağlı oluşunun, aynı faaliyette nasıl mümkün olduğunu görünür kılmaktadır. Zira yemek yapma faaliyetindeki rıza üretimi, bedensel gücün yerinde olduğu durumlarda alenen ve tam olarak gerçekleşirken, yorgunluk, yemek yapmanın zımnî ve kısmî rızayla gerçekleştirilmesine mahal vermektedir. Yemek yapmanın kendisi birinci durumda beslenme maksadını tâlî kılan başlı başına bir maksadı teşkil etmekte ve bu faaliyet kendisine atfedilen öznel değere doğrudan bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak ikinci durumda bedensel gücü

yenileme ve fizyolojik ihtiyacı giderme maksadını takviye edici bir konumda yer almakta ve bedensel gücün, ev yemeği yemekle mümkün görülen iyi beslenme maksadına uygunluğuna göre yenilenmesine atfedilen değer dolayımında ortaya çıkabilmektedir. Bu ayırım aynı mülâkatta gelir getirici çalışmanın öznel değer yüküne bağlı olarak gerçekleştirilmesi ile gelir getirici çalışmanın, her gün iş yerinde bulunmanın haricî bir kural olduğu koşulda, nihaî bir sonuç olan işin kaybedilmemesine atfedilen değer üzerinden, dolaylı olarak gerçekleştirilmesi arasındaki farkla da görünür olmaktadır.

Yemek yapmak benim için zaten bi' zevk, yemek yapmayı çok seviyorum ama...onca *yorgunluktan sonra* hadi bi' de yemek yapıyım falan diye düşününce o an o *zevk olmaktan çıkıyor*. Hani bi' şeyi *zorunlu* olarak mı yapıyosun, yoksa *isteyerek* mi yapıyosun, biraz bunun şeyi var. Mesela işimi seviyorum diyorum ama her gün buraya gelmek zorundayım işte bu zorunluluk beni...*bunaltıyo*.... Akşam yemek yapmam[da] mesela, o kadar yorgunum ki, karnım aç, mecbur hani evde bi' şey yoksa bi' şey yapmak zorundayım, dışardan da söylemek istemiyorum bu ara, o bi' şey, nasıl diyeyim, *mecburiyetten* yaptığım bi' şey oluyo. [M1]

Buradan hareketle *günlük hayatın örgütlenmesinde değerler faaliyetlere hiyerarşik bir sıralamayla dağıtıldığını kabul etmenin oldukça güç olduğu ortaya çıkmaktadır*. Nitekim M25'te yemek yapmak ile evi süpürmek arasındaki değer yükü farkı, ilk bakışta aşikâr gibi görünse de, her iki faaliyetin de sürdürülüyor olması ve hatta mevzubahis olan yemek çeşitlerinden anlaşıldığı üzere, öznel değer yükü zayıf olduğu ifade edilen bu faaliyetin, salt doyma maksadına yönelik olmak yerine, üretilen sonucun vasfı hakkında bir hassasiyet taşınarak gerçekleştirilmesi, bu farkı muğlaklaştırmaktadır. Daha uzun reçeteli ve meşakkatli yemeklerin yapılması, değer yükünün doğrudan tespit edilmesi mümkün olmayan ancak ev süpürmekten daha değerli bulunan başka bir faaliyetin maksadıyla uyumlu bir şekilde sonuçlandırılması, örneğin çocukları, eşi ve/veya toplumsal ilişki içinde bulunan diğer faileri memnun ederek bu ilişkileri tahkim etmek, için gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle hiyerarşik bir sıralamadan söz etmek mümkün olmamaktadır.

Evle ilgili işlerden en çok hangileri zamanınızı alır? Bana göre yemek (gülüyor). Yani yemek yapmayı sevmediğim için bana göre yemek...sıkılıyorum yemek yaparken. Bi' de hani 13 yaşında girdim faprikaya, şey, mesela ilk evlendiğim sıralarda daha çok şeydim, hani yapacak..yapsam olur mu ki, şöyle mi böyle [mi]. Şimdi yapıyor musun [deseniz] her şeyi, mesela karnıyarığından tut topalağına, sarmasına varasıya kadar yapıyosun ama yapmayı sevmiyorum. O en çok

şe'yaptığım şey hani bugün ne yapsam...ne biçirsem ki [diye düşünmek]. Bi' yemek konusunda öyleyim yani, diğer şeyler normal.... **Diğer ev işlerinde durum nasıl?** Ev içinde de hani komşularım da çok der...çok hızlısın, çok pratiksın der. Ev...süpürmeyi çok severim, hemen yapiveririm yani üşenmem hiç, hemen yapiveririm, bitsin derim, hemen yapiveririm, geçerim. Ceyranlıyı çalıştırırım yani her gün. [M25]

Benzer bir durum M8'de uyumak ve yemek gibi bedensel ihtiyaçlar ile fotoğraf çekmek veya doğa gezisi yapmak gibi faaliyetler arasındaki değer yükü farkının, aşıkâr gibi görünmesine rağmen aslında hâlâ müphem olmasında da mevcuttur. Zira bu farklılık kendisiyle mülâkat yapılan birey tarafından açıkça ifade edilmiş olmasına rağmen uykunun hayatı idame ettirecek ölçüde gerçekleştiriliyor olmasının, bu faaliyetin gerekli koşulunu teşkil etmesiyle, kendisine atfedilen değer yükünü görünür kılmakta ve esas itibarıyla bu faaliyetler arasındaki değer yükü farklılığının anlaşılabilmesi için, bu faaliyetlerin her birinin gerekli koşulunun ortadan kaldırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Uyku çok..çok önemli olmuyo, aslında şöyle, *biraz aldığımı hissedersen hani hayatımı idame ettirecek kadar (tebessüm) uyumuşsam* çok önemli olmuyo o, işim varsa başka işim, hani şöyle varsayalım, birisi dese ki işte öğlen uyan, işte arabayla kısa süre de olsa Karadağ'a çıkıp incez işte bi şeyler yapcaz, önceliği ben fotoğrafa veririm mesela. Böyle bi durum var. Veya...bir gün önce arkadaşımızla bi konu hakkında konuşmuşsak onla ilgili diyelim video izlemem gerekmişse veya kitap okumam, metin okumam gerekiyorsa önceliği o metne veririm uyku çünkü *her türlü halledebiliyorum* (gülüyor)...yemekle uyku genelde ikinci plandadır, benim şey daha önemli, hani ilgi alanlarım hobilerim.... Burda[Karaman'da] çok önemli olan şey var mesela hani bi çarşıya inelim durumu vardır, bende o eksikliği hissetmiyorum veya işte dediğim gibi (duraksıyor) genelde pikniğe gidiliyo falan, onları[n] çok hissetmiyorum eksikliği[ni]...benim için pikniğin amacı bi' şeyler atıştırmaktan ziyade işte bi şeyler çekebilmek veya yeni bi şeyler keşfetmek. Hani öyle olursa ikinci kısmın için hani olmazsa olmaz ama birinci kısmı olmasa da olabilir yani önceliğim değildir. [M8]

5.2.3. Tekrar Derecesine Göre Günlük Faaliyetler

Günlük faaliyetler günlük zaman biriminde tekrarlanma derecelerine göre farklı vasıflar kazanmaktadırlar. Tekrarlanma aralıklarına göre sık sık, ara sıra ve nadiren gerçekleştirilenler ile esas alınan zaman biriminde hiç gerçekleştirilemeyenler olarak ayrılan faaliyetler, günde bir veya bir kereden fazla tekrarlanmalarıyla bir günlük zaman biriminden başlayarak haftalık, aylık ve yıllık tekrar döngüsüne doğru genişleyen birim zamana göre farklı kategorilerde yer almaktadırlar. Ancak bu döngülerin mevcudiyetinin

tekrar aralıklarının ölçüsü hakkında belirleyici bir içerimi bulunmamaktadır. Tekrar derecesi, bir faaliyetin sonucunun veya bu faaliyette üretilen faydanın kalıcılığının, kendisine atfedilen öznel değer yükünden azade olarak belirlenebildiği gibi, bu değer yüküne bağlı olarak da değişebildiği için tek başına günlük hayat faaliyetlerine ayırt edici bir vasıf kazandırmamaktadır. Bu bağlamda faaliyetlerin tekrar aralıkları, sonuçlarının veya üretilen faydanın kalıcılığına göre belirlenmekte; fakat kalıcılığın ölçüsü kendisine atfedilen öznel anlama göre değişkenlik arz etmektedir. Buna göre en sık tekrar edilen faaliyetler, sonuçlarının geçiciliği nedeniyle kalıcı olması gerekenlerdir.

Bu nedenle bir faaliyetin ne derece tekrar edildiği ve günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinde münferit ile mütemâdî arasındaki konumu, bu faaliyetin bir maksada yönelik olarak ve değer yükü temelinde gerçekleştiriliyor olmasına göre tâlî konumdadır. Dolayısıyla döngünün ifadesinde sıklıkla birlikte ve hatta ondan daha işlevsel olarak yaygınlığın kapsamı da önem arz etmektedir. Bu bağlamda “genellikle” belirtecinin yukarıda anılan sıklık belirteçlerine ek olarak devreye girmesi, bir günden başlayarak hafta, ay ve yıl olmak üzere yılın tekrarlanmasına doğru genişleyen ve yılın belli zamanlarından bir gününe doğru daralan günlük zamanın herhangi bir noktasında gerçekleştirilmeyen faaliyetlerin, ritmik bir vasıf arz etmedikleri takdirde istisnâ sayılmalarına mahal vermemek açısından oldukça önemlidir. Bu hâliyle genelliğin, faaliyetlerin diğer vasıfları hakkında bir malumat içermemesi ve tekrarlılığın, esas itibarıyla günlük hayat faaliyetlerine bunların mahiyetlerinin takdir edilmesinde kendi başına yeterli olmayan bir vasıf kazandırması nedeniyle, yalnızca bu anlamda işlevsel olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bununla ilgili bir diğer husus ise tekrar derecesinin faaliyetlerin özgün vasıflarını ortadan kaldırma gücü bulundurmamasıdır. Örneğin duş almak bir gün içerisinde bir kez ya da çok daha sık gerçekleştirilmesine göre bu vasfını yitirmemekte; yemek yapmak her gün tekrarlanan bir faaliyet olmasıyla tekrarlandıkça bu vasfını yitirerek söz gelimi dâhilî olarak irtibatı bulunan yemek yeme faaliyetine dönüşmemektedir. Benzer şekilde yolculuk etmek ne kadar tekrarlandığından bağımsız olarak menzile ulaşmayı sağlamakta; namaz kılmak bir günde vakit namazlarından daha fazla tekrar edilse de oruç ibadetinden farklılığını muhafaza etmektedir. *Bu durum tekrarın ölçüsüyle dâhilî ilişkisi*

içinde ortaya çıktığı kabul edilen vasıfsızlaşmanın, yani ayırt edici özelliğini yitirmeye işaret eden sıradanlaşmanın, esas itibariyle mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Tekrar aralıklarının daralmasıyla faaliyetlerin vasıfsızlaştığı yanlığı yaratanın ise tekrarın ilgili faaliyetleri, bunların sonuçlarının veya üretilen faydanın failer nazarındaki öznel anlamının değiştiğine işaret eden, tesir yitimine uğratmasıdır. Dolayısıyla söz gelimi günde altı öğünden fazla yemek bu faaliyetin beslenmeyle ilişkili olan ayırt edici vasfını ortadan kaldırma gücü taşımamakta; tekrar etmek bu faaliyetin günde bir kez yemek yendiği veya hiç yemek yenmediği koşuldaki anlamını, açlığa ve/veya tokluğa atfedilen anlamın da aynı kalmaması dolayımında, değiştirmektedir.

Gelir getirici çalışma, tıpkı bir kuruluşa bağlı olarak sürdürülen eğitimsel faaliyetlerde olduğu gibi, tekrar aralıklarının, bu faaliyeti gerçekleştiren failerin faaliyete atfettiği öznel değer yükünden azade olarak belirlendiği en temel faaliyetlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Gelir getirici çalışmanın bu vasfı M14'te fabrikalarda işçilerin tâbî olduğu vardiyalı sistem üzerinden öne çıkmakta; değişimli olarak uygulandığı görülen vardiya sisteminde işçilere seçim hakkı tanınsa da, bu değişiklikte geçerli bir mazeretin aranması ve bu seçimin haricî olarak belirlenen tekrar aralıkları arasından yapılmasının gerekmesi, son kertede işçilerin gelir getirici çalışmanın haftalık zaman birimindeki tekrar aralığının belirlenmesine bir tesiri bulunmadığını göstermektedir.

Ne kadar aralıklarla değişiyor vardiyanız? Her hafta. Yani bi' hafta 8-4, bi' hafta 4-12, bi' hafta 12-8; her hafta değişiyö'. **Bunu değiştirme şansınız var mı? Tüm işçiler için mi böyle?** Tüm işçiler böyle sadece mesela benim bu hafta işim varsa ben yukarıya halkla ilişkiler müdürlüğüne çıkıyorum, diyorum benim...böyle bu hafta bi' sorunum var, ben bu hafta kendi vardiyemde gelemiycem, şu vardiya daha uygun bana, onda gelsem bu hafta olur mu diyorum, *vardiya amirimiz izin verdi mi* o hafta o vardiyada gidebiliyosun. **Çok ciddi durumlarda mı buna müsaade ediliyor yoksa esnek mi?** Esnek mesela en basitinden ehliyete yazılıyosun, ehliyet kursuna gitmek istiyosun, kurs akşam 5'te oluyo' ve sen 4-12sin, 4-12'de gidemezsin...ben ehliyet kursuna gidecem, ders almam gerekiyor böyle [deyince] anlayışla gösteriyolar. Veya mesela en basidinden ben sabah işe gidecem 8'de, kalkamadım, uyuyakaldım, telefon ediyorum, amirim ben uyuyakaldım, sabah işe geledim, 4-12 gelecece diyosun, tamam diyolar. Yani sen o gün içinde git [de] işe hangi vardiyede gidersen git *ama oranın izni olduğu sürece*. [M14]

Benzer bir durum fizyolojik ihtiyaçların giderilmesine yönelik faaliyetlerde de ortaya çıkmaktadır. M43'te uykuyla öne çıktığı üzere, tekrar edilmesi zarurî olan bu faaliyetin,

günden güne hangi aralıklarla gerçekleştirilmesi gerektiği, bedensel sinyallere göre belirlenmektedir. “Uykum gelirse yatmam lazım” ifadesinden de anlaşıldığı üzere, uyku zamanının, kendisiyle mülakat yapılan bireyin dizi izlemek gibi öznel değer yönelimiyle sürdürmek istediği bir faaliyeti yarıda kesmesini gerektirecek şekilde belirlenmesi, beden sağlığının muhafazası için zarurî olan uyuma faaliyetinin sıklığının, faillerin isteklerine haricî durumdaki bir düzene tâbî olabildiğini göstermektedir.

Ben normalde erken yatıp erken kalkanlardanım ama bazen oluyo' ki sevdiğim diziyi bile nerdeyse [izleyemiyorum], *o uykum gelirse gidip yatmam lazım*. O uykuyu kaçırırsam, o saati kaçırırsam uyku biraz kaçıyo'. Sonra geri uyuyorum tabii ama genelde erken yatarım, erken kalkarım. [M43]

Öte yandan zorunluluğu fizyolojik ihtiyaçlarla aynı derecede olmamakla birlikte, günlük hayatta beden sağlığının muhafazasına tesiri bulunan temizlik faaliyetleri ile ev içi düzen işleri, bu ihtiyaçlarla kıyaslandıklarında daha geniş tekrar aralıklarıyla gerçekleştirilebilmektedirler. Bu durum M1 ve M19'da ifade edildiği gibi, bu faaliyetlerin öznel ölçütlere uygunlaştırılmalarının koşullara göre değişkenlik arz etmesiyle ortaya çıkmaktadır. M1'de daha sık tekrarlanması istenen yer süpürme, silme, toz alma ve çamaşır yıkama gibi faaliyetler, geçerli bir neden olarak konumlandırıldığı görülen yorgunluk nedeniyle ertelenebilmekte veya bazı işlere öncelik verilmesinden anlaşıldığı üzere günlük hayat aciliyet atfedilen işlere yönelik seçici bir hamleyle örgütlenebilmektedir. Buna göre faaliyetlerin tekrarlanma aralıkları, günlük hayatın öznel ölçütlere göre aksamaya başladığı zamana göre belirlenmektedir.

Gönül şöyle istiyö': Her hafta sonu kalk temizlik yap (gülüyor), hani bi' sil süpür falan, biz birlikte yapıyoruz ben tek başıma yapmıyorum hep öyle lanse etmiyim ama, ama şey, kim daha çok yapmak istiyö' ben istiyorum yani eşim için çok önemli değil. Her hafta sonu yapmıyoruz şimdi yalan söylemiyim (gülüyor). Artık insan hani *yorgun oluyo'* çünkü bi temizliğe zaman ayırdığınız zaman bi de bizde iki tane kedi var kirletiyolar her yeri, vakit ayırdığın zaman işte süpürge tut işte sil toz al ne bileyim zaten kış geldiğinden beri camları pencereleri silmiyorum (gülüyor), zaten kirlenicek falan diye. Ha yoruluyosun zaten sabahtan akşama kadar onları yap pilin bitiyö'. Ha mecbur yapıyosun en azından iki haftada bir yapıyoruz onu. Onun dışında işte süpürme olayını acil süpürmek gereken bi şey varsa yani her hafta yapıyoruz. Koridoru falan her hafta süpürüyorum ama atıyorum işte çalışma odasını her hafta süpürmüyorum gibi.... **Bu işlerin sizin için anlamı ve önemi nedir? Neden sıkça tekrarlama gereği duyuyorsunuz?** Birikmesin diye. Yani mesela çamaşır her hafta yıkıyosun yıkamasan dağ gibi oluyo sonrasında sana daha çok kalıyo' ya da giymek istediğin kıyafeti bulamıyosun gibi. Bi kere olmuştu hatta üç hafta falan hatta bi ay

mı yıkamamışız yani birikmiş, yıkamamış da. Onları yıkamaya bi kalktık, işte renklerine göre ayır şuna ayır buna ayır o çamaşır makinası gün boyunca işte beş defa falan çalıştı sanırım. Bu gözünde bu sefer daha çok büyüyo' yani bi yük oluyo' şimdi yıkamasan olmayacak niye olmayacak e giyeceksin o kıyafeti hani alıp çöpe atamıyosun her gün yeniden bi şey alamayacağına ya da almak istemediğine göre, çamaşır mesela örnek olarak böyle. [M1]

Günlük hayat faaliyetlerinin kategorileştirilmelerinde tekrar derecesinin mahiyeti, günlük hayatın oldukça düzenli ve değişmeye dirençli bir tekrarlılık içinde inşa edildiği yönündeki yerleşik kabuller üzerine yeniden düşünmeyi mümkün kılması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Zira günlük *hayat faaliyetlerinin ritmik bir düzende gerçekleştirildiği yönündeki bu yaygın kabul, süreğenliğin, bir ritme tâbî olarak ortaya çıkan tekrarlılıkla karıştırıldığını göstermektedir*. Nitekim M19'da öne çıktığı gibi ev temizliği yukarıda bahsedildiği üzere sonuçlarının geçiciliği nedeniyle kalıcı olma zorunluluğu doğuran günlük faaliyetlerin başında gelmesine ve beden sağlığının muhafazasıyla doğrudan ilişkili olmasına rağmen "hadi" ifadesinden açıkça anlaşıldığı üzere ritmik bir düzene tâbî bulunmayabilmektedir. Temizliğin sonuçları neredeyse tamamen ortadan kalkmış olsa da bu faaliyetin aciliyeti, diğer bir deyişle tekrarlanma gerekliliği, tahammül edilebilecek son raddeye ulaşılmış olmasına göre ortaya çıkmaktadır.

Evinizin düzeni, temizliği hakkında ne söylersiniz? Temizlik mesela kendi kaldığım odanın bütün her şeyi bana aittir, ortak kullanım alanları da...hafta sonları belli bi' gün mesela pazar günü *hadi* temizlik yapalım deriz, mesela mutfağı ben temizlerim, banyo tuvalet[i] diğer bi' arkadaş alır, o şekilde paylaşarak. **Bu işlerin belli bir düzeni var mı?** *Belli bi' düzen yok mesela bazen iki hafta üst üste temizlik yaparız, bazen üç hafta hiç temizlik yapmayız (tebessüm).* **Neye bağlı olarak değişiyor bu?** ...mesela bazen arkadaşlarla hafta sonu merkeze iniyoruz, akşama kadar gez[diğimiz için] o gün temizlik imkânı olmuyor. O tür şeylerle erteleyebiliyoruz. **En fazla ne kadar ertelersiniz?** Güzel bi' soru (gülüyor). Bi' üç hafta dört hafta oluyor. **O üç dört haftadan sonra ne oluyor da erteleyemiyorsunuz?** Artık mesela çöpler olsun, mutfaktaki bulaşıklar olsun, son taşma noktasına geliyor...*acil temizlik yapmamız lazım* deyip yapıyoruz (tebessüm). [M19]

[Ev işlerini] iki hafta üst üste yapmama gibi bi' şansın yok, haliyne bulaşık orda yığılır, ev berbat olur, her yer her yerde olur. Kıyafetler desen öyle, hani mecbur onu bi' şekilde yapıcaksın *düzenini koyup*, kendini o saate ayırıp mecbur yapmak zorundasın. **Bulaşık yıkanmadı, çamaşır orda duruyor... Böyle zamanlarda hayat nasıl devam ediyor?** Berbat (yekten) (gülüyor) berbat devam ediyö' çünkü şöyle bi' şey var: Bi' hafta toparlamadın bu evi, artık bi' daha geldiğinde evin içinde

aradığın bi' şeyi bulamaz hale gelirsin ve benim eşim biraz o konuda titizdir, kesinlikle kavga sorun tartışması başlanır. [M14]

M19, M14 ile karşılaştırıldığında ise ev işlerinin belli bir düzene bağlı olarak gerçekleştirilmesinin bir gereklilik olduğu; her iki mülâkattaki tekrar aralıklarının birbirlerinden farklı olmalarına rağmen tekrarın ritmik olma zorunluluğu bulunmadan bir düzen oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda düzeni tesis eden, M19'da ortada bir düzen olmadığı belirtilse de, bu faaliyetlerin her zaman ritmik olarak gerçekleştirilmeleri değil, hep aynı aralıklarla olma mecburiyeti taşımadan tekrarlanmalarıdır. Dolayısıyla M14 ile kıyaslandığında M19'da düzensizlik gibi görünen tekrar aralıklarındaki düzeni tesis eden, bu işlerin “hadi” denildiğinde yapılmasıdır. M15'te “evimizin sistemine göre” ifadesinden de anlaşılan bu durum, tekrar aralıklarının ritmik bir düzene tâbî olmamalarının, bir düzenin mevcut olduğunu değiştirmedigine işaret etmektedir.

Bu işleri her gün mü yapıyorsunuz? I111 (düşünüyor), genelde her gün yapmaya gayret ederim, *evin temiz olma durumuna göre* hani dediğim gibi zaten kalabalık bi' aile deyiliz, hani küçük çocuk da yok. Eğer bugün temizlik yaptımsa bazen iki gün durabiliyorum mesela veya üçüncü gün tekrar temizlik yapabiliyorum; değişiyö' yani sisteme göre, hani kendi evimizin sistemine göre. Hani bi' kural vardır kadınların genelde kendilerine bi' sistem otururlar, işte bugün temizlik yaptım, yarın yapmayım yarın şu işi yapıyım gibi. [M15]

Bu bağlamda *faaliyetlerin tekrar derecesine ilişkin en dikkat çekici sonuç, tekdüzeleşme ve/veya sıradanlaşmanın faaliyetlerin her gün gerçekleştirilmeleriyle arızî bir ilişki içinde bulunmasıdır*: Faaliyetler daha sık ya da geniş aralıklarla gerçekleştirilmelerinden bağımsız olarak tekdüzeleşebilmektedirler. Bu durum her gün gerçekleştirilen bir faaliyetin tekdüzeleşmesinin zorunlu olmadığı ve faaliyetlerin yılda bir kez gerçekleştirilmeleriyle de tekdüzeleşebildikleri anlamına gelmektedir. Bir faaliyet her gün yapıldığı hâlde bezdirici gelmemekte; yılda bir kere yapılsa da bezdirici olabilmektedir. Buna göre faaliyetlerin tekdüzeleşmeleri tekrar edilmeleriyle değil, hep aynı biçimde tekrar edilmeleriyle ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla tekdüzeleşmeden söz edilebilmesi için yalnızca tekrarlamanın ve bu tekrarın sık aralıklarla gerçekleşmesinin değil, her bir faaliyetin kendi özgün vasıfları içinde nasıl tekrar edildiğinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu durum M26'da her yıl Alanya'ya tatile gidilmesinin, tatilin, yılda bir kez gerçekleştirilen ve bu nedenle her gün tekrar edilen en bıktırıcı faaliyetlerden

farklı olarak günlük hayatın *dışında* konumlandırılan bir faaliyet olsa da, bıkkınlık verebilmesinden açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

Eşim merak etti, ya beni de götürür müsün Alanya'ya dedi, Alanya da güzeldir yani gerçekten yazın...Mersin'e giden bir insan Alanya'ya gitsin, bi' daha Mersin'e gitmez tatile.... Ben de dedim götüreyim, zaten bi' kere bi' göturdüm her sene istiyo' (tebessüm)...bu sene bile gittik. Arkadaşlarımızla böyle aile olarak bazı arkadaşlarımız var, onlarla da gidiyoruz. O şekilde güzel geçiyor ama artık bende *bu bi' bıkkınlık verdi yani deniz bıkkınlığı verdi*. Daha çok böyle yeşil, doğa, o tür şeyleri istiyorum yani...böyle doğayla yeşillikle iç içe olan yerleri, tarihi yerleri görmek istiyorum. [M26]

5.2.4.Zaman Taksimine Göre Günlük Faaliyetler

Aslî ve takviye edici faaliyetler arasındaki ilişki zamansal bağlamda farklı bir hüviyete erişmekte; günlük zamanın faaliyetlere taksim edilme biçimi bu faaliyetlere *eş zamanlı, eşlikçi* ya da *kesişimsel* olmak üzere üç farklı vasfı kazandırmaktadır. Bununla birlikte faaliyetlerin gerçekleştirilme zamanları ile dâhilî veya haricî bir ilişki içinde olmalarına göre *sabit zamanlılık* ya da *zaman serbestisi* gündeme gelmekte; bu farklılaşma, zaman taksiminde hem faillerin öznel karar verme mekanizmalarının işlerliği ile hem de nesnel düzenlemelerin başatlığı temelinde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, yemek öğünleri sabah, öğle ve akşam olmak üzere bir gün içinde gerçekleştirildikleri zaman dilimlerine göre bu vasfı kazanmakta; namaz ve oruç gibi ibadetler belirlenmiş zaman aralıklarında gerçekleştirilme gereklilikleri nedeniyle vakte bağlı faaliyetler olarak öne çıkmaktadırlar. Benzer şekilde eğitim faaliyetleri ile gelir getirici çalışma başlama ve sona erme zamanlarının kurala bağlı olmasıyla sabit zamanlılık vasfı kazanmaktadırlar. Ancak gelir getirici çalışmada uygulanan *esnek* çalışma modelleri sabit zamanlılığın gelir getirici çalışmanın gerekl vasfı olmadığını gösteren hususlardan birini teşkil etmektedir.

Yukarıda gündeme getirilmiş olduğu üzere arabaşı ya da çığköfte yemek, ahbaplık ve akrabalık ilişkilerinin devamlılığı için hâne içi yüz yüze buluşmalarda gerçekleştirilen sohbet etme, hâl-hatır sorma, şakalaşma ve dertleşme gibi faaliyetlerle aynı zamanda yapılmalarıyla eş zamanlılık vasfı kazanmaktadırlar. Ancak eş zamanlılık faaliyetlerin aslî veya takviye edici olmalarını zorunlu koşmamaktadır. Aslî ile takviye edici faaliyetler eş zamanlı olarak sürdürülebilmekte veya iki farklı amaca yönelik olarak gerçekleştirilen

aslî faaliyetlerin aynı zamanda başlatılması, sürdürülmesi, askıya alınması veya kesintiye uğratılmasıyla bu faaliyetler zaman bağlamında kesişimsellik vasfı kazanabilmektedirler. Bu bağlamda kesişimsellik, fiili çalışmanın, başlatıldıktan sonra sürekli nezareti gerektirmeyen faaliyetlerde kesintiye uğratılarak, diğer aslî ve/veya takviye edici faaliyet(ler)i başlatma, sürdürme, kesintiye uğratma, sona erdirme gibi müdahalelere yöneltmesine işaret etmektedir. M13'te kendisiyle mülâkat yapılan bireyin güne başlarken gerçekleştirdiği faaliyetlerin zamansal dağılımı, bu kesişimselliği açıkça ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. M13'te zamanın uyanma ve spor merkezine varma arasındaki birkaç saat içinde gerçekleştirilen faaliyetlere bir plana tâbî olarak taksim edilmesi ise kesişimselliğin bir gereklilik olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Buna göre uyandıktan sonra önce kahvaltıyı ve hâne içi düzeni takviye edici faaliyetler başlatılmakta; çay demleme ile yatak odası havalandırmanın an be an nezaret gerekmeyen faaliyetler olmaları, o esnada abdest almak ve ibadet etmek gibi aslî faaliyetlerin başlatılması ve tamamlanarak sona erdirilmelerine imkân tanımaktadır. Bu zaman taksimi, fiili çalışmanın aynı zamanda başlatılan faaliyetlerin aynı zamanda devam ettirilmesine işaret eden eş zamanlılıktan, kesintiye uğratma, askıya alma veya erteleme müdahalelerinin mevcut olmaması bakımından farklılaşmaktadır.

Bir gününüzü nasıl geçiriyorsunuz? Sabah kaçta kalkarsınız? Bir günümü... Ya sabah namazıma zaten telefonum çalar, namazımı hiç *geçirmemeyi çalışırım*, hele bilhassa sabah namazını... yaz günleri gün uzun olduğu için saat 5'e 10 kala, çeyrek kala benim telefon [çalar]. 5'te kalksam n'apıyorum diyorum, daha da uykumu almamış oluyorum, biraz daha yatıyorum, 7.40'ta tekrar çalar ki kahvaltımı yapıp sporuma gidebileyim. Oraya da yürüyerek gitmek istiyorum, o zamanı da *ayarlıyorum*. 7.40'ta kalkarım... çayım demlenince [aniden kesip] programlıyım (vurgulu), *çayım demleninceye kadar yatak odam havalanır, abdest almış olurum*, Fetih sözüm var, kendi kendime söz verdim öyle... bir Fetih Suresi okurum, arkadan Kur-an'ım şeyim cüzüm zaten hep masamın bi' köşesinde [durur], birkaç sayfa, o bana manevî huzur veriyor, onu okurum. Çayım demlenmiştir, kısaca ama yumurta yapıcım ama başka bi' şey, yaparım, sebzemi doğrarım, kahvaltımı yaparım, 9'u 5 geçe çıkmam lazım ki 9 buçuk seansına yetişiyim (tebessüm), 20 dakikalık yürüme mesafesi. [M13]

Bu noktada M25 faaliyetlerin eş zamanlılığı ile kesişimselliği arasındaki farkın anlaşılması bakımından ayırt edicidir. İlk bakışta, toplumsal rollere bağlı olarak gerçekleştirilen bir faaliyet olarak çocuklarla ilgilenmek, çocuğun oynayabilmesi için oyuncaklarının çıkarılmasıyla başlatılmakta ve fiili çalışma yemek yapma faaliyetine

kaydırılmaktadır. Bu hâliyle bu iki faaliyet kesişimsel bir görünüm arz etse de çocuklarla ilgilenmek, çayın demlenmesi veya yatak odasının havalandırılması gibi başlatıldıktan sonra fiili çalışma gerektirmeyen bir faaliyet olmak yerine bilâkis an be an nezaret gerektirdiğinden, esas itibariyle bu iki faaliyet zaman taksimi bakımından eş zamanlılık arz etmektedirler.

Sabah kalkıyoruz, kahvaltımızı yapıyoruz, şe'yapıyo..ortalığı bi' toparlıyorum, yataktır şeydir mesela, çocuğun oyuncaklarını bi' çıkarıyorum, *o oynarkene ben yemeğe koyuluyorum*, yemeği yapıyorum, gine aynı öyle şey, çocuğun oyuncaklarını topla şe'yap, ortalığı toparla, öyle, yemek telaşı öyle oluyo', temizlikte de öyle aynı.
[M25]

Faaliyetler aynı zamanda başlatılmaları ve sürdürülmeleri ile eş zamanlı bir görünüm sergilemeler de fiili çalışmanın esas itibariyle birden fazla aslı ve/veya yan faaliyetten biri veya birkaçında yoğunlaşması, aynı zamanda devam eden diğer faaliyetlerin ise başlatıldıktan sonra asgarî dikkat gerektirmeleri nedeniyle arka planda devam edebilmeleriyle eşlikçi bir vasıf kazanmaktadır. Bu anlamda başlatma, sürdürme ve sona erdirme safhalarının her birinde devam eden çalışma, kısmî müdahale ile sürdürülebilen diğer eş zamanlı faaliyetler eşliğinde gerçekleştirilmekte; çalışma, esas teşkil eden faaliyetler üzerinde yoğunlaşmakta veya faaliyetler arası seri geçişli bir mahiyet arz etmektedir. M38'de şehir içi yolculukta gerçekleştirilen kitap okuma faaliyeti ile görünür olan bu vasıf, yolculuk etmenin kitap okuma gibi başka bir faaliyetin gerçekleştirilmesine imkân tanınmasıyla ortaya çıkmaktadır. Otobüs ya da dolmuş gibi toplu taşıma vasıtalarıyla yapılan yolculuk, araba kullanmak gibi varış noktasına ulaşılması maksadıyla sürdürülmesi gereken bir çalışma içermemesi sayesinde, oturarak yolculuk etmek gibi, uygun koşullar sağlandığında, kitap okumaya imkân tanımakta; böylece kitap okumak şehir içi yolculuğun eşlikçisi vasfı kazanmış olmaktadır. Yolculuğun, çalışmanın tamamen sonlandırılmasına imkân vermeyen ve varış noktasına kalan mesafenin takibi gibi seri geçişli dikkat gerektiren bir faaliyet olması, kitap okumanın bu süre zarfında ön plan faaliyeti konumuna gelmesine rağmen bu faaliyetlerin birbirlerinin eşlikçisi olduğunu göstermektedir.

Yolda ne kadar zaman geçiriyorsunuz? Ortalama gidiş ve geliş olmak üzere üç saatimi alıyodur heralde. Sabah trafiğini ve akşam trafiğini düşünürseniz hani bi'

buçuk bi' buçuk üç saati buluyodur... yolu ben...değerlendirmeyi...şey yapıyorum, hani yolda kitap okumak o *kayıp zamanı bi' şekilde değerlendirmek* oluyo'. [M38]

M13'te ise TV izleme ve zikir çekme temelinde öne çıkan bu durum, eşlikçiliğin hem izleme faaliyetinin yöneldiği nesnenin mahiyetine göre mümkün olduğunu hem de kısmî ve yoğun çalışma arasındaki geçişliliği görünür kılmaya bakımından dikkat çekicidir. Televizyonun bir süre sonra kendi kendine kapanmasından ve "yoldaş" olarak ifade edilmesinden açıkça anlaşıldığı üzere izleme faaliyeti, başlatıldıktan sonra kısmî çalışma ile sürdürülmekte ve böylece ön planda sürdürülen el işi yapmanın açıkça eşlikçisi konumunda bulunmaktadır. Konvansiyonel-geleneksel medya araçlarından biri olan televizyondaki yerli yapım filmlerin izlenmesinde kısmî çalışmanın yeterli görülmesine rağmen yabancı yapım filmlerin buna müsaade etmemesi, eşlikçiliğin faaliyetin yöneldiği nesneyle dâhilî bir ilişki içinde ortaya çıktığını göstermektedir.

İbadet maksadıyla gerçekleştirilen zikir çekme faaliyeti ise sayma işleminin hafızada tutulmasını gerektirmeyen bir sayaç ile yapılması nedeniyle kısmen dikkat gerektirmekte ve bu sayede çalışmanın yoğunlaştığı yürüyüşün eşlikçisi olarak gerçekleştirilebilmektedir. Ancak burada zikir çekmenin art arda gerçekleştirilen çok tekrarlı bir eylem olması nedeniyle, anlam yüklü bilinçli eylemliliğin sınır hattına yaklaştığı ve hatta bu hattı geçerek kendiliğinden ve tepkisel bir vasıf kazandığına hükmetmek mümkün görünmemektedir. Zira zikir çekmek bir sayaç aracılığıyla gerçekleştirilmesinden anlaşıldığı üzere, yekûnun önemsenmesi nedeniyle kaydedildiği bir sayma işlemini içermekte ve zikre eşlik eden bu işlem, tıpkı M38'de yolda geçen zamanın değerlendirilmesinde olduğu gibi, yürüyüşe taksim edilen zamanı daha yararlı kılma maksadını takviye etmektedir. Bununla birlikte zikir çekmenin herhangi bir faaliyet yerine özellikle tercih edilmesi ve huzur bulma maksadına yönelik olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle kastî ve değer yönelimli bir faaliyeti teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Ya diyorum bir filmi izliyorum bi' başından sonuna kadar hiç gözümü kaydırmadan çünkü ben elimin işini alırım, malum Türk filmleri, Türk dizileri[ni] şöyle takip edebilirsin. Ama bi' yabancı filmi öyle değil, pür dikkat şeyetmen lazım ki ordaki şeyi... **Kaçırmamak?** Kaçırmama anlamında. Ya diyorum 1,5 saat 2 saat oturuyum şöyle bi' izliyorum diyorum...mesela şurda şeyden internet üzerinden yabancı filmler açıyolar çocuklar...o film süresince ben zor oturuyorum. Yani ya diyorum

kalkıyorum bi' şeyler yapmak istiyorum ya da diyorum elimin..elimin işini alsam bu sefer çocuklar beni uyaracak...anne otur şu filmi izleyelim diycekler diyorum (tebessüm). Bazen kendimi zorluyorum, diyorum artık bi' yabancı filmde şunu bi diyorum uzan hatta uzan sırt üstü. Oturduğun zaman zaten ya bi gastenin ucundan çekiştiririm bi şeylere bakarım ya bi birkaç sayfa Kur-an okuyım yani Allah için de bi şey yapmış oluyım gibilerden kendimi de şeyderim [ya da kendimi] mutfağa atarım bazen. [Yani] ara sıra bi' sırt üstü yatıp bi' filmi baştan sona izlemişliğim vardır ama dediğim gibi nadir, nadir. *O bana yoldaş*, mesela televizyon bazen kapanır ben sonradan farkına varırım hani program değiştirmedığım için kendisi unutuldu diyerekten kapanıyor (gülüyor)---Mesela sayacım var yalnız başına...yürüyüşe [gittiğimde kız kardeşim] her zaman uymayabiliyor [bana], bazen gücü yetmiyor, bazen yoğun oluyor, hani yolda *boş gitmeyim* diye sayacımla mesela la ilahe illallah çekerim, besmele çekerim, o da bana huzur veriyor...bazen bi' unuturum...Allah derim, ben değişik düşüncelere dalaraktan...bu koca yolu gittim geldim. Niye bi' sure okumadım...derim...üzülürüm çünkü o mesafeyi ben zikrederekten geçirebilirdim diye düşünürdüm. [M13]

5.2.5. Mekânsal Konumlanışlarına Göre Günlük Faaliyetler

Günlük faaliyetler bir mekânla dâhilî veya haricî ilişkisi içinde gerçekleştirilmelerine göre farklı vasıflar arz etmektedirler. Mekânsal konumlanma her bir günlük faaliyetin belirli bir mekânda gerçekleştirilme zorunluğu yerine, günlük faaliyetler ile bunların gerçekleştirildikleri mekânlar arasındaki ilişkinin mahiyeti temelinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda mekânın, bu faaliyetlerin sonuçlandırılması veya maksadıyla uyumlu bir şekilde tamamlanmasına işaret eden fayda üretiminin gerekli koşulunu teşkil ettiği durumlarda *sabit mekânlılık*; faaliyetlerin gerçekleştirildikleri yer ile sonuç arasındaki ilişkinin haricîliği temelinde ise *mekân serbestisi* ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık faaliyetlerin gerekli vasıflarına göre olabildiği gibi faillerin bunlara atfettikleri öznel değer yükü temelinde de ortaya çıkabilmektedir. Örneğin yatak odasının havalandırılması meskenin, yüzmek deniz ya da havuzun, taşınmak iki farklı yerin, cuma namazını kılmak caminin, kabristan ziyareti ise aşikâr olarak kabristanın mevcudiyetini zorunlu koşan faaliyetler olmaları nedeniyle sabit mekânlı ya da mekâna çakılı faaliyetlerdir. Öte yandan spor yapmak evde (M29), sokakta (M44), parkta ya da buna ayrılmış salon veya merkezlerde (M1) ve kahvaltı etmek evde (M5) ya da iş yerinde (M10) gerçekleştirilebilmeleriyle mekân serbestisi bulunan faaliyetlerdir. Bu farklılaşmanın öznel değer yükü temelinde ortaya çıkması ise kahvehanelere gitmek yerine evde çay içip televizyon izlemek (M27), yalnızca alkollü içki satışı yapmayan marketlerden alışveriş yapmak (M4), TV ya da dijital platformlar yerine sinemada film izlemek (M1, M5),

arkadaşlarla kafe ya da mesken dışı diğer mekânlarda görüşmek yerine *evde toplanmakta* (M38) olduğu üzere, bu faaliyetlere atfedilen değer, faaliyetlerin bu mekânlarda gerçekleştirilmesine dâhilî olarak bağlı olmasına atıfta bulunmaktadır. Öznel değer yüküne bağlı olarak ortaya çıkan mekân serbestisi ise yolda, dağda ya da denizde fotoğraf çekmek (M8) ve yürüyüş yaparken zikir çekmekte (M13) olduğu üzere faaliyetin değer yükünün gerçekleştirildiği mekân ile haricî ilişki içinde bulunduğu durumlara işaret etmektedir.

M35'te gelir getirici çalışmanın hem bu faaliyete hem de meskene yüklenen anlam (evin *yuva* anlamı) nedeniyle bu mekândan dışlanan bir günlük faaliyet olarak konumlandırılması, öznel değer yükü temelinde ortaya çıkan mekânsal sabitliği görünür kılması bakımından dikkat çekicidir. Alıntıda yer aldığı üzere mekânsal tecrit, mobilya ve/veya eşyaların mekânsal olarak sabitlenmelerini de içerecek şekilde, ayrı bir odanın gelir getirici çalışmaya tahsis edilmiş özel bir mekân olarak düzenlenmesi ve mekânlar arasındaki sınır ihlaline müsaade edilmemesiyle görünür olmaktadır. Ancak bu mülâkatta daha dikkat çekici olan, gelir getirici çalışmanın esas itibarıyla meskenin dışına çıkıldığında mekân serbestisi bulunan bir faaliyet olmasıdır. Zira mesken dışına çıkıldığında (ki, bunun mecburiyet dolayımında değil, doğrudan kendisine atfedilen değer yükü temelinde kasten gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır) gelir getirici çalışmanın maksadına uygun olarak gerçekleştirilebilmesi için, bu mekânın meskende olduğu gibi gelir getirici çalışmaya özel olarak düzenlenmiş olmasının gerekmediği anlaşılmaktadır.

Ofisten sıkılıyodum starbaksa [Starbucks] iniyodum, starbaksta çalışıyodum, ha mesela bi' ara starbaks da sarmamaya başladı, Kadıköy'e gidiyodum, bi' barda çalıştım mesela hani bildiğin hani barda çalışıyodum; notbuğumu [Notebook] açıyodum çalışıyodum yani.... Home ofisteyken mesela şöyle yapıyodum; ben evi ofisi tamamen ayrı tutuyodum. Yani mesela atıyorum yatak odamdaki bi' eşya, ne biliyim bi' kıyafet, bi' yastık bile olsa hani o çalışma ortamına girmiyordu. Ya ancak işte temizlik yapınca falan...onun dışında tamamen ayırdı, yani o kapıyı kapattığım anda orası ofis oluyodu. O yüzden hani biraz daha rahattı aslında o zamanlar çünkü...işe gitme gibi bi' derdin yok, işin zaten evin. N'apıyodum...*evden sıkılıyodum*, evden çıkıyodum, starbaksta çalışıyodum falan.... **Bu alanların ayrı olma gerekliliği neyden kaynaklanıyor?** Neyden kaynaklanıyo, ben mesela Karaman'da olduğum sürede evde bilgisayarımı açıp da çalışmadım hiç, evde ben çalışmıyorum...ev ortamı beni çalışmaya teşvik etmiyo'...bi' noktada sıkılıyorum, yutuba [Youtube] geçiyorum...o yüzden ev ortamıyla çalışma ortamını tamamen ayırıyorum...benim için ev evdir; ev rahatlanan, iş yapılmayan...tamamen zevke takılan, sadece dinlenmeye odaklı...ya da işte ailenle...arkadaşlarınla vakit

geçirmeye odaklı bi' yerdir... O rahatlığın içinde ya da o rahatlığı bozmamak için ya da o rahatlığı işe karıştırmamak için ben tamamen ayrı seviyorum. [M35]

M9 ise gelir getirici iş yerine gitmek üzere hazırlanmanın bir parçası olan makyaj yapmanın değer yükünün, bu faaliyetin gerçekleştirildiği mekân ile haricî ilişki içinde bulunduğuna işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan, makyaj yapmanın mekân serbestisinin uykuya atfedilen değer yükü dolayımında ortaya çıkmasıdır.

Sabah da bakım işlerine ayırdığınız bir zaman var mı? Hazırlık için ne kadar süre ayırıyorsunuzdur? Hazırlık için yarım saat yetiyo' bana. Şöyle; zaten makyajımı falan ben iş yerinde yapıyorum (gülüyor), *uykumu alabildiğimce almaya çalışıyorum*. Saçlarımı yapıyorum ... kahvaltımı yapıyorum, diş[ler]imi fırçalıyorum, çıkıyorum. İşte biraz ne giysem(le) geçiyo'... [M9]

Öte yandan M4 alışveriş ile bu faaliyetin gerçekleştirildiği mekân arasındaki ilişkinin dâhili olduğunu görünür kılması bakımından önem arz etmektedir. İslâmî değerlere atıfla sürdürülen bu bağlantı, mekânsal sabitliğin alışverişe atfedilen öznel değer yüküne bağlı olması temelinde inşa edilmektedir. Bu nevi marketlerden alışveriş etmemek günlük hayatı mekânsal kaçınma üzerinden İslâm inancına uygunlaştırmanın yollarından biri olması bakımından ayrıca dikkat çekmektedir.

[İslâm] inancım gereği uygun olmayan marketlerden çok alışveriş yapmam... **Mesela hangi marketlerden?** Alkol satan yerlerden almam, mesela ...[zincir marketin ismi] diyim benim için...alkol satan yerlerden çok zorunda kalmazsam almamaya dikkat ederim okul hayatımda [İmam-Hatip Lisesi] öyle öğrendiğim için belki de...marketlerde ona dikkat ederim. [M4]

5.2.6. Sonucunun Devralınabilirliğine Göre Günlük Faaliyetler

Günlük hayat faaliyetleri bir maksada yönelik olarak gerçekleştirildiklerinde ortaya çıkan sonucun ya da sonucun bu maksatla uyumlu olarak sonuçlandırılmasıyla üretilmiş olan faydanın devralınabilirliğine göre de farklılaşmaktadırlar. Bir başkası namına fayda üretmek biçiminde de ifade edilebilecek olan bu durum, faaliyeti gerçekleştirenle bu faaliyetin sonucundan istifade edenin aynı olması hâlinde simetrik, farklı olması hâlinde ise asimetrik bir görünüm arz etmektedir. Birinci durumda faaliyet ancak bu faaliyeti

gerçekleştiren ile sonuçtan istifade edenin çakıştığı durumda mevcut olabilmektedir. İkinci durumda ise faaliyeti gerçekleştiren ile sonuçtan istifa eden çakışmasa dahi bu faaliyet gerçekleştirilebilmektedir. Buradaki ince ayırım, sonuç ya da üretilen faydanın faillerin yalnızca kendilerine dönüşlü olması ile sonucun bu faaliyeti gerçekleştirmeyen diğer faillerle paylaşılabilir olmasındadır. Buna göre, günlük hayatta sıklıkla hatalı bir biçimde boş zamana yerleştirilen ve dinlenme, eğlenme, rahatlama, keyif alma gibi maksatlarla sürdürülen faaliyetlerin ayırt edici vasfı boş zamanda gerçekleştirilmeleri değil, faillerin ancak kendileri için fayda üretebildikleri faaliyetleri teşkil etmeleridir.

Bu ilişkinin simetrik ya da asimetric oluşu nesnel açıdan ortaya çıkabileceği gibi bu faaliyete atfedilen öznel değer yükü temelinde de ortaya çıkabilmektedir. Buna göre söz gelimi uyumak, dinlenmek, yemek yemek, çay-kahve içmek, yatakta keyif yapmak (M11, M38), balık tutmak (M34), ava gitmek (M25), tavla oynamak (M9), tiyatroya gitmek (M38), tenis oynamak (M7), tatile gitmek, ilaç içmek, ibadet etmek, meditasyon yapmak (M38), yalnız kalmak, sarılmak, sigara ve/veya alkollü içki tüketmek ve yeni insanlarla tanışmak gibi günlük faaliyetler, kendilerine atfedilen öznel değer yükünden bağımsız olarak, faydası bir başkası tarafından üretilen faaliyetler olmaları nedeniyle, fail ile faaliyetin sonucundan istifade edenin simetrik olmasını zorunlu kılmaktadırlar. Ancak yemek ve temizlik yapmak gibi hâne içi faaliyetler; geçimi sağlama, borç ödeme ve ihtiyaca yönelik alışveriş yapma gibi iktisadî faaliyetler; çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi bakım faaliyetleri; makyaj, saç ve cilt bakımı ile duş (aldırmak) gibi öz bakım faaliyetleri bir başkası için gerçekleştirilebilmeleri bakımından bu anlamda asimetrictirler. Nihayetinde bu faaliyetlerde birisi için doyulamamakta; birisi namına tavla oynamaktan keyif alınamamaktadır. Ancak birisi için doyulması mümkün olmasa da yemek yapılabilen; öz bakım faaliyetleri olarak tasnif edilmelerine rağmen bunların her biri bir başkası tarafından gerçekleştirilebilmektedir.¹³⁷

¹³⁷ Faaliyetlerin sonuçlarının devralınabilirlikleri bakımından tefrik edilmeleri, fail ile faaliyetin sonucu arasındaki ilişkinin simetrik ya da asimetric oluşunu tespit etmenin oldukça zor olması nedeniyle çok daha ince bir dikkat gerektirmektedir. Burada ifade edildiği gibi bir başkası yerine doyulamasa da, belki nezaket gereği, sırf bir başkasını mutlu etmek için bir şeyin tadına bakmak ya da o şeyi bitirene kadar yemek mümkündür. Bu durumda yemeği yiyen ile bu faaliyetle fayda üretenin simetrik olduğunu, yani kendisi için fayda ürettiğini söylemek mümkün değildir. Burada yemeği yiyen kişi bir başkası adına fayda üretmiş görünmektedir. Ancak bunu zorunluluk gereği yapması faaliyete dolaylı olarak rıza gösterdiğine yani faaliyete atfettiği değerden ötürü değil, belki kendisini kırmamak için yemek yediği kişiyle ilişkisine

Öznel değer yükü bağlamında bu ayrım, faaliyeti gerçekleştirenin kim olduğunun, bu faaliyetin istendik şekilde sonuçlandırılmasından önce gelmesi ya da faaliyetin maksadıyla uyumlu bir şekilde sonuçlandırılmasının, bu faaliyetin kim tarafından gerçekleştirildiğine öncelik olması temelinde ortaya çıkmaktadır. Ancak faillerin vasıflarının ve üretilen sonuçla ilişkilerinin, sonucun istendik şekilde üretilmesine kıyasla tâlî konumda bulunması, bu vasıflarda sınırlayıcı bir ölçütün bulunmadığını göstermemektedir. Buradaki ince ayrım, faillerin ilgili faaliyetin istendik şekilde sonuçlandırılabilmesinde bilgi, tecrübe ve maharet bakımından uygun vasıflar sergilemeleridir. Buna göre, nesnel olarak buna engel teşkil eden kısıtlayıcı bir durum bulunmayan faaliyetlerin, kendilerine atfedilen öznel değer yükü temelindeki simetrikliği (örneğin çocuk, hasta veya yaşlı bakımının bizzat ebeveyn veya evlatlar tarafından üstlenilmesi); gelir getirici çalışmada yalnızca yardımcı faaliyetlerin çırak ya da kalfalara bırakılabilmesi (M23, M28) veya bir başarının ancak faillerin kendi çabalarıyla elde edilmesi gerektiğine dayanan kayırmacılık reddiyle ortaya çıkmaktadır. Faaliyetlerin kendilerine atfedilen öznel değer yükü temelindeki asimetrikliği ise yardım ve hayır işleri gibi bizzat bir başkası namına gerçekleştirilmelerinin kendisine önem atfedilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Hâne içinde en sık tekrar edilen yemek, temizlik ve düzen işleri, ücretli hizmetler veya aile içi dayanışma ilişkileri temelinde gerçekleştirilmeleriyle, fayda üreten ile kendisi için fayda üretilen arasındaki asimetrikliğin en belirgin şekilde ortaya çıktığı faaliyetleri teşkil etmektedirler. M21’de ücretli hizmetler kapsamında, M24’te ise aile içi dayanışma ilişkileri temelinde gerçekleştirilen bu faaliyetlerin, sonuçlarının devralınabilirliği bakımından asimetrik olmaları, günlük hayatın üretiminde gerekli olan çalışmanın çok failli mahiyetini ön plana çıkarmaktadır. Bununla birlikte, günlük hayatın diğer alanlarındaki devamlılığın kendilerine dâhilî olarak bağlı olduğunu ve dolayısıyla bu nevi faaliyetlerin yeniden üretimsel emek sürecinin başat unsurları arasında olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. M21’de gelir getirici çalışmanın, M24’te ise ahablık, komşuluk ve/veya aile ilişkilerinin sürdürülmesinde önemli bir yeri olan misafir ağırlamanın, istendik biçimde sürdürülebilmesinin gerekli koşulunu teşkil eden bu işler,

atfettiği değerden ötürü rıza gösterdiğine işaret ettiği için bu kişi aslında kendisi için de fayda üretmiş olmaktadır.

zorunluluk arz etmeleri veya sonucun veya üretilen faydanın geçiciliği nedeniyle değil, tam olarak bu saiklerle gerçekleştirilmeleri nedeniyle günlük hayatın merkezinde yer almaktadırlar. Buradan hareketle sonuçlarının geçiciliği nedeniyle günlük hayatta kalıcı olması zarurî hâle gelen bu faaliyetler, bu asimetriye göre gerçekleştirilmeye daha uygun durumda bulunmaktadır.

Evde yapılan işlerle ilgilenmek sizin için ne ifade eder? Bunlar hayatınızın neresinde bu tempoda? Ya bunlar *çok önemli şeyler*, insanın yaşadığı yerin düzenli olması.... Ama bu konuda ben yardım alırım sürekli. Hepsine aynı anda kalkmam altından, o konuda her zaman bir yardımında olan vardır yani. *O zaten orda o dağınık kalırsa ben burda kendimi [işime] veremem*...ben çıkarken böyle dönüp baktığımda orası her şey tam olmuş olacak...nihayetinde bi insanız yetmek mümkün deyil, nası ki burda yardıma ihtiyaç duyuyorum, alıyosam, o kanatta da yardım alıyorum tabii. [M21]

Bu bahsettiğiniz işleri yapmayınca ne oluyor? Hıı, işte evi çekip çeviren benim şu an (tebessüm), evime birinin gelmesini istemem, çünkü evim dağınık...keşke şimdi misal iyi olsaydım da şuraları toparlasaydım dersin ya da biri olsaydı da bana yardım etseydi [dersin]. Mesela çokunla [çoğunlukla] kendi ailemi arar[d]ım, benim kız kardeşlerim var, memleketteyken de ben ilk bebeğimi düşürdüm o zaman düşük yaptım, hemen ben alo deseydim kapının önünde ydiler hemen bi' lafımla. Gelirdiler evimi temizledilerdi, yemeğim yoksa yemeğimi yaparlardı, işte ne biliyim işlerin hepsini... Abla hemen bitti mi, bi' şey lazım oldu mu alo demen yeter [derlerdi]. Yakındık bi' de, çıkıp gelirlerdi. E burda yok o. [M24]

M4'te ise bu faaliyetler, öznel değer yükü nedeniyle ortaya çıkan sonucun devralınabilirliği bakımından simetrik olarak gerçekleştirilmektedirler. Burada bir başkası tarafından gerçekleştirildiğinde ortaya çıkan sonuçtan memnuniyet duyulmaması, bu simetrimin bir gereklilik olarak ortaya çıktığını açıkça ortaya koymaktadır. İlgili faaliyetlerin sonucundan yalnızca kendisiyle mülâkat yapılan birey değil, diğer aile üyeleri de istifade etse de, bu sonucun evin düzeni ve idaresinden kendisini mesul tuttuğu anlaşılan annenin öznel ölçütlerine uygunlaştırılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu işlerin geçici olarak diğer aile üyelerince sürdürülmesiyle devreye giren asimetrimin, esas itibariyle simetrik bir mahiyet arz ettiği görülmektedir. Bu ince ayırım özellikle sonucu ücretli hizmetler kapsamında devralınan faaliyetlerin, fiilen asimetrik olmalarına rağmen, sonucu devralan faillerin o faaliyete ilişkin öznel uygunluk ölçütlerine göre gerçekleştirilmeleri nedeniyle esas itibariyle simetrik olduklarını göstermekte ve bu

durum simetriklik ile asimetrikliğin sınır hattının silikleşebildiğine yönelik bir ikaz içermektedir.

Mesela iki ay raporluydum, kaza geçirdim, kolum kımıldamıyor; kırık, kaburgalarım falan her tarafım kırık... Allahım! Tek elimle yapmaya çalışıyorum, eşimle kızım yapıyo' ama *içime sinmiyo*'. Onlara bi' iki defa diyorum ya şurayı şöyle mi yapsanız, sinirleniyolar bu sefer. [M4]

Ben mesela gün içerisinde hadi gidiyim de bi saat annemi görüyüm geliyim diyebildiğim bi vaktim yok çünkü kendimi öyle bi soyutlamışım ki meslekle, yani ben bu dükkanı bırakırsam şöyle olur böyle olur ya da işte ne biliyim işte müşteri kaçır, müşteri beni görmezse yanlış mı düşünür, acaba elemanlar müşteriye nasıl davrandı mesela şöyle bi şey oluyo, eğitimlerimiz oluyo' bizim başka şehirlerde, gitmek zorundayız, dükkanı bırakıp gidiyorum, kendim de kocaman karanlık bi boşluk var, niye dersenez sabah erken kalkmamışım dükkana gitmemişim o elemanları görmemişim, dükkanda temizlik yapıldı mı acaba gelen müşteriyle doğru düzgün ilgilenildi mi ona ikram yapıldı mı bu ya..soru işaretleri dolu sürekli kafamda. [M23]

Bu durum M21'de ücretli hizmetler kapsamında gerçekleştirilen yaşlı bakım faaliyetlerinde de açıkça yer almaktadır. Ancak bakımdan istifade edilmesi bağlamında bu noktada ikili bir durum söz konusudur. Zira hasta, yaşlı, çocuk ve evcil hayvanlarla ilgili olan bakım hizmetleri, ekseriyetle faillerin bu grupta yer alanlar için aracı veya bu hizmetin alınmasında karar verici konumda bulunmaları nedeniyle, sonuçtan dolayı olarak istifade ettiklerine, yani aslında bir başkası için fayda ürettiklerine, işaret etmektedir. Buradan hareketle sonucun devralınabilirliğinde, faaliyeti yerine getiren ile bu faaliyetin sonucundan istifade eden arasında görünüşte asimetrik fakat esas itibariyle simetrik bir ilişki bulunmaktadır. Zira ücretli hizmetler kapsamında gerçekleştirilen bakım faaliyetlerinin esas itibariyle bakım verme işinin birincil muhatabı (örneğin evlatlar ya da ebeveynler) sayılanlar tarafından gerçekleştirilmesi beklenmekte; dolayısıyla ilgili muhatap, bu mesuliyeti bakım vererek ya da kendisi yerine bakım verilmesini sağlayarak yerine getirmesiyle, ortaya çıkan sonuçtan doğrudan istifade etmiş olmaktadır. Bu bağlamda bakım hizmetleri söz konusu olduğunda ilişkinin simetrik ya da asimetrik oluşu, bakım veren ile yemeğin hazırlanması ve yedirilmesi, öz bakım faaliyetlerinin yerine getirilmesi gibi bakımdan istifade edene yönelik olan sonuçlara göre ortaya çıkmamaktadır. Bu fark bakımdan mesul olan ile bu bakımın verilmesi sonucuna göre belirlenmektedir. Dolayısıyla M21'de kendisiyle mülakat yapılan bireyin annesinin

bakımını üstlenmesi, bu faaliyeti doğrudan gerçekleştiren kendisi olmadığı için, sonucun devralınabilirliği bakımından asimetriktir. Ancak dikkatle incelendiğinde “talimatını veririm” ve “akşam tekrar kadına sorarım” ifadelerinden anlaşıldığı gibi bakım hizmeti bir başkasına devredilmiş olsa da bu faaliyetler aslında devredenin öznel uygunluk ölçütlerine göre gerçekleştirilmeleri bakımından simetrikler.

Benim annem de yalnız yaşıyo’, yaşlı ve *ben annemin tek kızımı*. O da Silifke’de, her gün onu da organize ederim...yanına bi’ yardımcıyla kalıyo’, her gün sabah 9’da ararım, talimatını veririm, işte bunu yedir, bunu içir, bunu yap [diye] kadına çünkü aynı yemeği iki gün yedirme. Onu bi’ yapar[ım] ondan sonra bi’ kafam rahatlar. Akşam tekrar kadına sorarım işte ne yedi, ne içti, n’aptı, nasıl [diye], annemin bi’ sesini duyarım, öyle. [M21]

Örneğin M43’te temizlik işlerinin ücretli hizmetler kapsamında dahi tam olarak devredilmemeleri, bu işlerin nasıl gerçekleştirilmeleri gerektiğine ilişkin öznel uygunluk ölçütlerinden birini teşkil etmektedir: “Ben de elimden geldiğince yardımcı olarak çabucak işlerimizi bitiririz” ifadesinden anlaşıldığı üzere, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin temizliği iş bölümü üzerinden kısmen devretmeye açık olmasına rağmen bu işlerin tamamını kendisinin yapmaya devam etmesi, öznellik arz eden bu ölçütün geri planda tesirini devam ettirdiğini göstermektedir.

Tabii insan[in] kendi eliyle yapması daha farklı ama artık biraz gücün yetmiyo’ belli bi’ yaştan sonra, özellikle ben mesela şu dizlerimde biraz rahatsızlık duyduktan sonra bunu biraz daha hissettim. Yani şöyle...[birini yardımcı] alsam işte *ben de elimden geldiğince yardımcı olarak çabucak işlerimizi bitiririz....* Ayda bir de olsa diyorum mesela, olabilir. Bazen de düşünüyorum şimdi diyorum alanlar şöyle; mutfağı kendin döküyorsun (alaycı tebessüm), şey yapıyorsun. Şimdi...onları indirdikten sonra bi’ boş dolabı silmek diyorum, *ben...kendim silerim o zaman...yavaş yavaş (gülüyor)*. Bazen aklıma geliyo’ öyle de yapsam diyorum hani diyelim ki tutucam, bu sefer diyorum ki amaan, işte bi’ akşam şurayı silerim, bi’ akşam altı silerim diyorum, öyle öyle geçiyo’ günler (gülüyor). [M43]

Sonucun devralınabilirliğinin faaliyete atfedilen öznel değer yükü temelindeki simetrikliği M44’te çocuk bakımı, M3’te ise eğitim ya da gelir getirici işte bir kazanım elde edilmesi üzerinden öne çıkmaktadır. M44’te görüldüğü üzere, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin bir kadın olarak gelir getirici bir işte çalışmak yerine çocuklarına kendisinin bakmasını daha önemli bulması, yukarıda gerekçelendirildiği üzere, bu faaliyetin bakım faaliyetleri kapsamına girmesi nedeniyle sonucunun devralınabilirliği

bakımından simetrik olduğunu göstermektedir. Bu hususta ayrıca dikkat çekici olan, bakım faaliyetinin devredilmesinden kaçınılmasının, bu faaliyetin akrabalık ilişkilerine dayalı yardımlaşma ve dayanışma bağı üzerinden sürdürülmesine uygun bir zemin bulunmamasıyla dâhilî olarak ilişkili olmasıdır.

Çocuklarıma bakmak kendim istedim, kimsenin eline bırakmadım, *kendi emeğimle büyütmem dedim*. Ha kendi emeğimle büyüttüm ama iyi ama kötü...büyüttüm yani kimseye muhtaç olmadan emek verdim.... O zaman arkadaşlarım[ın]...hepsi çalışıyordu, hani İzmir’de konfeksiyon olayı çoktu...mahalle aralarında bizler gibilerine...her isteyene iş vardı. E annelerine bırakıyolardı, komşularına bırakıyordu çocukları hani çalışalım, emekli olalım [diye]. E ama *ben kimseye güvenmedim*, çocuklarımı kimseye bırakmadım. Bi’ de o kadar yakınım yoktu; annem, babam, kayınvaldem hep uzakta olduğu için. [M44]

Bu noktada M3, sonucun devralınabilirliği hususunda, günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinde, faaliyetlerin kendisine göre denetlendiği ve dolayısıyla hem bu faaliyetlerin hem de kaçınmanın kendisine bağlı olarak gerçekleştiği temel bir değeri ortaya koyması bakımından ayrıca önem arz etmektedir. Liyâkat vurgusuyla öne çıkan bu durumda, kendisine değer atfedilen bir faaliyetin sonucundan istifade edilmesinin, bizzat çaba harcanmış olmasını gerektirmesi, simetrikliğe zorunlu bir koşul olarak atıfta bulunulduğunu göstermektedir.

Valla herkese dediğim [şu]; ben çalışmaya inanırım. Torpil dönse dahi yüzde 1’lik bi’ dilim çalışmayla giriyosa, o yüzde 1’in içine girmek için çalışırım, benim için yani çalışma bu. **Bunu özel bir durum için mi söylüyorsunuz?** Ya şöyle diyim genel olarak her insanın yapabileceği... insan her şeyi yapabilir olarak düşündüğüm zaman her şeyi çalışarak yapabilirim, emeğimi koyarak yapabilirim diye düşünüyorum. [M3]

Aşağıda, M13 ve M27’den bilinçli olarak uzunca pasajlar halinde yapılan alıntılardan anlaşılacağı üzere, sonucun devralınabilirliğinin faaliyete atfedilen öznel değer yükü temelindeki asimetrikliği de doğrudan bir gereklilik olarak ortaya çıkabilmektedir. M13’te kendisiyle mülâkat yapılan bireyin, reçel yapma, şurup ve komposto kaynatma ya da börek yapma gibi mutfak işlerini özellikle başkaları için gerçekleştirmesi ve bunun için o günü *özel* kılacak herhangi bir gerektirici koşul aramaması, bu nevi faaliyetlerdeki asimetrinin, günlük hayatın öznel değer yükü temelinde istendik yönde üretilmesi ve yeniden üretilmesindeki başat tesirini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum M27’de de nesnel

açından herhangi bir zorunluluk ya da katılımcının kendisinin istifade edebileceği türden sonuçları bulunmamasına rağmen, mahalledeki yaşlı komşuların, oldukça da külfetli bir bürokratik sürece tâbî olan işlerinin yakından takip edilmesi, belediyecilik hizmetleri kapsamına girmesine rağmen oyun parkının temizlenmesi ya da geçici koruma statüsünde bulunan yabancı uyruklu komşuların resmî kanaldan çözülmesi gereken sorunlarıyla bizzat ilgilenilmesiyle öne çıkmaktadır. Buna göre bu faaliyetler bizzat bu asimetri sayesinde değer kazanmakta ve dolayısıyla ancak bu asimetri sayesinde mevcut olabilmektedirler. Bu asimetri günlük hayatın yalnızca zorunluluklar veya sonuçlarının geçiciliği nedeniyle kalıcı olması gereken faaliyetlere indirgenemeyeceğini aksine esas itibarıyla faillerin kendileri adına sonuç üretmeleri kadar ve belki de ondan daha da fazla başkaları adına fayda üretmekle *dolabildiği*; bunun özellikle para kazanmak veya çocuk büyütme gibi aslî faaliyetlerin günlük hayattaki önem dereceleri zayıfladığında veya öncelik sıralamasındaki yerleri değiştiğinde, hayatın üzerine inşa edildiği temel değere dönüşebildiğini göstermektedir. Bu bağlamda üretmenin, çalışmanın, emeğin ve nihayetinde tüm bunlar üzerine yükselen günlük hayatın dışlayıcı olmak yerine kapsayıcılığının takdir edilmesi bir tercih olmak yerine gerekliliğe dönüşmüş olmaktadır.

Mesela dün akşam üstü ekmek alma durumum vardı arabaya atladım gittim, bu arada küçük bi' kovam var, annemin yetiştirdiği bir bahçe var, bir tek ferdi kaldı o sülalenin o bahçenin içinde, yüz elli yıllık vardır. Bi' de dut ağacımız var; eski bir karadut ağacı. Gidiyim dedim biraz da ordan tut toplayım, birazını şurup yaparım, birazını reçel yaparım. *Kendim yiğcem mi? Hayır.* Etrafıma dağıtmayı, hediye etmeyi çok seviyorum. [Kız kardeşimden] hatta küçük tahin kavanozları istedim hani hediyelik dedim onlar daha uygun, şuraya vercem. Öff apla der ben şeyettikçe ona sıkıntılar gelir. Onu da düşünüyosun, bunu da düşünüyosun [der]. Ya *günlük hayatımı doldurmayı çok seviyorum....* Ya yalnız yaşadığım için evimi çekip çeviriyorum sonuçta, bedenim için bi' şeyler yapmayı çok istiyorum ve de bi' şeyler üretmeyi çok severim. Mesela çokça tarhana yaparım, çokça reçel yaparım, çokça komposto yaparım *ama ya üç kavanoz yemişimdir kış boyu (tebessüm) ya beş kavanoz. Reçel hiç ortaya getirmem;* reçel, tereyağ, kaymak hiç ortaya gelmez misafirim olmadıkça kahvaltıda. Çünkü...depoladığımı biliyorum, hissediyorum. Onun için onları ben hayatımdan iptal ettim, ama yaparım; bol bol yaparım. Buzdolabımın buzluğu yetmemiştir, tekrar ufak bir dipfriz almışumdur. Ama işte hediyeleşmeyi çok severim, bi' yere boş gitmeyi hiç sevmem.... Mesela su böreğini çok severim, yaparım, elimden gelir. Fırın tepsisini düşünün yani 20 belki küçük kesersen 30 dilim çıkar, *ya bir dilim yerim ya iki dilim yerim.* Onu ikram etmeyi çok seviyorum, mesela hiçbi' şeyim yok, kalkıveririm, beş-altı yumurta kırarım, hamurunu yoğururum, o arada harcını hazırlarım hamurum dinerken [dinlenirken]; bi' tepsi börek [olur]. Üç-beş dilimini paketlerim bi' yere, beş-altı dilim koyarım tabağa, [kız kardeşime] asansöre...börek koyuyorum al [derim]. [Yeğenime] derim [eşin] bi' gelip geçerken uğrasın size börek katicam; hiç yoktan yani *gereksiz bi'*

ortamda ben onu yaparım, iki dilimini kendime koyarım (gülüyor) [gerisini] dağıtıyorum, bol dağıtıyorum. [M13]

İşte boş olunca da mahallede biraz...dolaşıyoruz. Dolaşırken de bu arada işte gonu gomşuya biraz şey yapıyoruz, *evden ayrı*. Mesela dün işte...mahallede bi' ihtiyar...teyzemizle amcamız [var], çoluğu çocuğu...kimi kimsesi yok, bi' aplatı var Avrupa'da.... Herangi bi' gelirleri de yok, 65 aylığı alırlar, yaşlılık aylığı. Geçen hafta *onlar için* uğraştım; hastaneye götürdüm rapor çıkarıyım, amcaya bi' bakım aylığı bağlattırıyım teyzeye bakıyorum diye [dedim]...o da yüzde 83 rapor verdiler, o raporla da bakım aylığı bağlamıyorlar. Sağlık [İİ] Müdürlüğü'ne gittim...itiraz ettim, ondan sonra...yeniden heyet açtılar; iki gündür ona goştururdum. Teyze yürüyemiyor da, tekerlekli sandalyeyle aşşa yukarı, onu götür getir, amca...yazık mahcup oluyor ya...biz seni yorduk, gel boş ver, biz iyi kötü gelir geçeriz zaten şurda ömrümüz ne kaldı filan diyor. Olsun dede dur bakalım son zamanlarında bi' şey olsun felan diyoruz, uğraşıyoruz. Dün işte...evraklarını tamamladık, heyete verdik, işallah o heyetten olumlu bi' rapor çıkar da hem emeğimiz boşa gitmez hem o ihtiyarlar da üç-beş gurusu sebeplenir.... Bazen mahallede muhtarla...temizlik yaparız çocuk parkında, akşamları, nası diyim, serseri takımı diyim artık, geliyor, oralarda, parkta içiyorlar...ateş yakıyorlar, bilmem ne yapıyorlar, e sabah da bizim çocuklarımız oynuyor. Hani *benim çocuklarım oynamasa gomşumun çocuğu oynuyor*. E çocuklar düşecek, şaşacak...içki şişelerinin üstüne...olmuyor, belediye de her tarafa yetişemiyor.... Şimdi benim...mahalleye bi' Afganlı...aile taşındı, bunların Türk kimliği olmayınca belediye su açmıyor, MEDAŞ elektrik vermiyor.... İşte gittik ona buna biraz şe'yaptık, belediye mecliste bi' garar almış, bu mülteci gibi yaşayan insanlara, Suriyelilere Afganlara, normal su sayacı olduğu zaman...suyu açmıyor. Dijital saat takın diyor, paranızı yükleyin paranız kadar gullanın. Onu deyiştirebilmek için belediyeye gittim...meclisin almış olduğu bi' karar..yapacaan bi' şey yok [dediler]...ondan sonra gine bi' yolunu buldum, normal sayaç taktırdım ama *benim adıma* açtılar.... Gonu gomşudan da bir iki eşya meşya topladık işte, bi' çul-çuval. Oturdular şimdilik.... **Eşe dostu yardımcı olmak sizin için neden önemli?** Ya...o garibanların sevinmesi, o insanların gülmesi bana bi' haz veriyor, tamam mı... Bi' de işin dinî boyutunu düşünüyorum, cenabı Allah belki bunların yüzü suyu hürmetine...yaptığımız bi' hatayı örtbas eder, yani bir dua bir sadakaya bedeldir derler.... *Kendim istiyorum, bana kimse de yani o ihtiyarlar da demedi ya bize bi' yardım et de şöyle yapalım demedi*. Ben kendim dedim hadin...sizi...hastaneye götürüyüm, bi' rapor çıkarıyım [diye].... Peygamber efendimizin bi' söz[ü] var ya komşusu aç iken kendisi tok yatan bizden deyildir diye. Ya o insanlara bakıyorsun, vicdanın el vermiyor. [M27]

5.3. GÜNLÜK HAYAT FAALİYETLERİNİN KÜMELENMESİ VE KÜMELENMENİN BOYUTLARI

Faaliyetlerin vasıf bakımından farklılıklarının bir önceki kısımda birkaç ayrı kategori altında tefrik edilmeleri, bu faaliyetlerin günlük hayatta basit ve bu şekilde ayrık bir biçimde konumlandıklarına yönelik bir ima taşımak yerine, esas itibarıyla çok vasıflı bir yapı arz etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak daha da önemlisi kategorileştirme, bu

çokluğu oluşturan mekanizmaların ziyadesiyle karmaşık bir çalışma prensibine dayanması nedeniyle, bu mekanizmaları anlaşılır kılmanın ilk basamağı olarak görülmelidir. Öte yandan bu tefrik edici soyutlama, faaliyetlerin tek bir vasıf taşıdığı ön kabulüyle, günlük hayatın birbirinden farklı vasıflar taşıyan faaliyetlerin, çizgisel bir düzlemde art arda sıralanmalarından mürekkep bir bütün olarak kavramsallaştırılamayacağıının ilk işaretleri olarak anlaşılmasına açık bulunmaktadır.

Günlük hayatta aslî ve takviye edici yan faaliyetler belirli bir zaman biriminde bir sonuca ulaşılması veya sonucun maksatla uyumu neticesinde fayda üretilmesi doğrultusunda birbirlerine dâhilî olarak bağlanmalarıyla bir faaliyet zinciri oluşturmaktadırlar. Faaliyet zincirlerinin her birinin müstakil bir maksada yönelik olarak ortaya çıkması nedeniyle, zincirler bu maksada ulaşılması için gerçekleştirilen faaliyetlerle sınırlı bulunmakta; bu durum, her bir maksada yönelik olarak ayrı bir faaliyet zincirinin mevcut olduğuna ve bu faaliyetlerin, yani birinin tamamlanma noktasının diğerinin başlama noktasını oluşturduğu, peşi sıralık vasfı taşımadığına, işaret etmektedir. Dolayısıyla günlük hayatın faaliyetlerin birbirlerine bağlanmasıyla gittikçe uzayan bir zincir tasavvuru üzerinden soyutlanması mümkün görünmemektedir. Aksine, faaliyetlerin günlük zaman biriminde, aslî ve takviye edici vasıf arz edenlerin birbirlerine eklenerek oluşturduğu merkezden başlayan ve çepere doğru genişleyen bir mevzide *kümelenerek* bir araya geldikleri görülmektedir.

Günlük hayatta faaliyetler bir günlük zaman biriminde üç farklı boyutta kümelenmektedirler. Bunlar: (i) yalın kümelenme, (ii) vasıfsal kümelenme ve (iii) merkezî kümlenmedir. *Yalın kümelenme* aslî ile takviye edici yan faaliyetlerin müşterek bir maksada yönelik olarak bir araya gelmeleri ve böylece bir faaliyet zinciri oluşturmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Bu yolla oluşan yalın kümelenme, maksatları bakımından farklılık arz eden faaliyet zincirlerinin bir araya gelmeleri ve bu yolla değer yükü, tekrar derecesi, zaman taksimi, mekânsal konumlanma ve sonuçlarının devralınabilirliklerine göre taşıdıkları vasıfların farklılaştığının görünür olmasıyla karmaşıklaşmakta ve kapsamını genişleterek boyut değiştirmektedir. Kümelenmenin *vasıfsal kümelenme* adı verilen yeni bir boyut kazanması, farklı faaliyet zincirlerinin bir araya gelmelerinin kıyaslanabilir durumda olmalarını sağlayarak, herhangi bir faaliyetin

vasfı bakımından farklılığından söz edilebilmesinin, diğer faaliyetlerin mevcudiyetini gerekli kılması nedeniyle, taşıdıkları vasıfların bu yolla belirginleşmesine dayanmaktadır. Maksatları bakımından müşterekleşmeleri nedeniyle aynı faaliyet alanında yer alanlar ile maksatlarının farklılığı nedeniyle başka alanlarda yer alan faaliyetlerin bir aradalığına atıfta bulunan kümelenmenin bu boyutunda, bahsi geçen alansal farklılıklar nedeniyle biçimsel olan faaliyetler arası ilişki aslî ve dâhilî bir ilişkiye dönüşmektedir. Bunun anlamı söz gelimi yemek yemeden ya da uyumadan güç toplanamaması, bedensel gücün yeterli olmaması nedeniyle işe ya da okula gidilememesi ya da günlük hayatın ancak kitap okumak, bir konu hakkında araştırma yapmak, temizlik yapmak, evcil hayvan beslemek ve miskinlik yapmak gibi her biri farklı bir faaliyet alanında yer alan faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ya da gerçekleştirilmeye çalışılmalarıyla üretilmesinin mümkün görülmesidir. Bu bağlamda bu faaliyetler arasından önem ve/veya öncelik derecesine göre esas teşkil edenlerin merkeze alınmalarıyla ise kümelenme farklı bir boyut daha kazanmış olmakta; günlük hayat, böylece ortaya çıkan *merkezî kümelenme* bir günlük zamanın tamamını kapsayabileceği gibi bu zamanın bazı kısımlarıyla sınırlı kalabildiğinden, çok merkezli olarak sürdürülebilmektedir.

Günlük hayatın faaliyetlerin kümelenmesi suretiyle örgütlendiğini görünür kılmak için M29’da gündeme gelen hususlara müracaat etmek somutlaştırıcı bir teşebbüs açısından oldukça yerindedir. Zira ilgili pasajda yer aldığı üzere, kitap okumak, spor yapmak, mesleği icra etmek, temizlik yapmak, kahve içmek gibi faaliyetlerin her biri, günlük hayatın farklı alanlarında olmak üzere müstakil bir maksada yönelik gerçekleştirilen ve farklı vasıflar taşıyan birer aslî faaliyeti teşkil etmektedirler. Ancak bir günlük zaman birimi zarfında gerçekleştirilen bu faaliyetler, yalnızca biçimsel bir ilişki içinde gibi görünseler de esas itibarıyla kendisiyle mülâkat yapılan birey nazarında ayrı ayrı değer yüklüdürler. Bu nedenle bu faaliyetler kasten kümelendirilmek suretiyle bir araya getirilerek dâhilî olarak ilişkilendirilmekte; böylece günlük hayat ve yeniden üretimsel emek süreci tesis edilmiş olmaktadır. Bu bağlamda “bi’ tik eksik kalıyo” ve “o günün de başka işleri var çünkü benim kafamda” ifadelerinden açıkça anlaşıldığı gibi, günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimi, bu mülâkatta bir gün olan, günlük zaman birimi zarfında farklı maksatlara yönelik olan birden fazla faaliyetin her birinin geçici ya da kalıcı olarak sonuçlandırılmasıyla mümkün olmaktadır.

Mesela kitap okumayınca...spor yapmayınca...*eksik bi' şey yapmışım gibi hissediyorum*, kendimi iyi hissetmiyorum yani huzurlu hissetmiyorum...*bi' tik eksik kalıyo' yani günün sonunda. Bunlar zorunda olmadığınız ama...* (soruyu yarıda keserek) evet zorunda olmadığım ama yapmak istediğim şeyler spor yapmak ve kitap okumak en çok. Ama yapamadığım zamanlar biraz agresif oluyorum o zaman çocuğa da biraz sinirleniyorum bana fırsat tanımadığı için. Eşime zaman zaman sinirleniyorum o mesela kendi yapmak istediği aktiviteleri rahatlıkla yapıyo'; çocuk bende ya zaten, arkadaşlarıyla çıkıyo' işte maça falan gidiyo ama ben[de] çok nadiren oluyo' öyle şeyler... **Bundan arkadaşlarınızla zaman geçirmeye pek de fırsatınız olmadığını anlıyorum.** Evet daha az oluyo' yani erkekler daha şanslı bu konuda ama biz gene de...sitedeki arkadaşlarımızla eşlere çocukları bırakıp *ayda bir de olsa mutlaka* bi' kahve içmeye çıkıyoruz mesela, bi' kafa dağıtalım diye canlı müziğe falan gidiyoruz, gene de bi' çok kadının bence eline geçmeyen şeyler bunlar (gülüyor)... **Evdeki işleri, yapmanız gerekenleri düşünce aksaklık sizin için ne ifade ediyor?** Aksaklık olduğunda ben çok sinirleniyorum (yekten), benim yapım heralde...ben her şeyin tam, dört dörtlük olmasını isterim. Okulda da öyle, ben 40 dakikada mesela bi' etkinliği yaparsam, onu o gün yapamadıysam...bi...sebep den dolayı çok sinirli oluyorum ben...evde de aynı şekilde mesela ben bugün evde...temizlik yaparsam...onu bi' şeyden dolayı yapamadıysam sinirli oluyorum, agresif oluyorum (tebessüm). **Düzen bozulduğu ya da daha sonra çok vakit alacağı için mi? Veya başka bir nedenden?** Hayır daha sonra vakit alacağı için değil, *o gün yapmam gereken şeyi* yapmadığım için daha çok sinirlenirim. **O gün içinde yapılacaklar sizin için net o halde?** Evet, evet ben planlı..her şeyi planlı yaparım ben. Çamaşır da yıkıyarsam, çocuklara bi' etkinlik de hazırladıysam, bi' kuiz yaparsam, her şey[in] planlı olması *gerekiyo'*. Planımı, her şeyi dört dörtlük yaptıysam o gün huzurluyum... Mesela bi' gün öncenin işini o güne bırakmadıysam ertesi gün de daha huzurlu oluyorum; *o günün de başka işleri var çünkü benim kafamda.* [M29]

Öte yandan bu faaliyetlerin her birinin sonuçlandırılmasının gerekli görülmesi, bu gerekliliğin bu mülâkat özelinde sapmaya yer vermeyen bir planlamaya tâbî olması ve aksaklığın ebeveyn-evlat, karı-koca veya diğer toplumsal ilişkileri zedeleme ihtimali bulduran ve aslında, anlaşıldığı üzere, aynı zamanda bu ilişkiler içinde ortaya çıkması nedeniyle toplumsal olarak üretilen, bir öfke duygusuyla karşılanması ise kümelenmenin ve dolayısıyla günlük hayatın arızî vasıflarını teşkil etmektedirler. Zira günlük hayat herhangi bir faaliyet öngörülen zaman zarfında sonuçlandırılmadığında da sürmekte; planlama aynı zamanda diğer faaliyetleri kolaylaştırabilen bir günlük faaliyet türü olsa da günlük hayat bir planla hareket edilmediğinde de devam etmektedir. Bu noktada esas önem teşkil eden günlük hayatın katı bir planlamaya tâbî olmadan devam etmesine rıza gösterilip gösterilmediğidir.

Bununla birlikte faaliyetlerin dâhilî olarak ilişkilendirilmelerinin, günlük hayatın her alanında *başarılı* olmak ya da birçok toplumsal kimlik üzerinden mütemadiyen yalnızca

bir vaat olarak görünen kazanımların peşinden gitmekle bir ilgisi bulunmadığına dikkat edilmelidir. Zira faaliyetlerin kümelenmelerini, kümede oldukça az sayıda faaliyet bulursa dahi dâhilî bir ilişkilendirme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla hem günlük hayatını uzunca bir süre tek merkezli olarak, söz gelimi sadece temel ihtiyaçlarını giderecek şekilde geçiren, birisi de, hem de bir yandan meslek edinmekle ilgili faaliyetlerle uğraşırken diğer yandan ebeveynlerinin hâne içi sorumluluklarını üstlenmek gibi günlük hayatını birden fazla merkez üzerine örgütleyen birisi de bu faaliyetleri kümelenme yoluyla dâhilî olarak ilişkilendirmektedir.

Aşağıda M7'den dikey bir kesit olarak alıntılanan pasajda, mülakat esnasında bir günlük ve bir haftalık zaman zarfında gerçekleştirilen faaliyetlerin, gerçek zamanlı süratini doğrudan görünür kılacak şekilde ve artzamanlı tek bir faaliyet zinciri biçiminde aktarılmasına rağmen, kümelenmenin üç boyutuna da rastlamak mümkündür. Çocuk yetiştirme faaliyetleri kapsamında ebeveynler tarafından gerçekleştirilen ve ebeveynlerin bunu sağlamaya uygun olmadığı koşullarda ücretle birine yaptırma yoluyla sürdürülen besleme, uyutma ve birlikte oyun oynama gibi faaliyetlerin her biri, kendi başına bir maksada yönelik olmaları bakımından birer aslî faaliyet konumundadırlar. Ancak çocukların bakıcıya bırakılması ve bakıcıdan alınması, bakım faaliyetinin bakıcı tarafından sürdürülmediği durumda bir işlevi ve dolayısıyla kendi başına bir maksadı bulunmayan faaliyetleri teşkil etmeleriyle takviye edici konumdadırlar. Bu farklılaşma tenis oynamak ile bunu mümkün kılacak olan tenis kortu yapımı ve müsabaka düzenlenmesi için gerekli bürokratik faaliyetler arasında da görünürdür: Tenis oynamak kendisine atfedilen öznel değer yükü temelinde ve bir maksada yönelik olarak gerçekleştirilmesiyle aslî bir faaliyetken, il genelinde müsabakalar düzenlenebilmesi için gerekli olan alt yapının hazır hâle getirilmesi ve bunun için yerel yönetimle irtibat kurulması için çaba gösterilmesi, tenis oynama maksadı ortadan kalktığında kendi başına bir maksada bağlı olarak gerçekleştirilemeyecek olmaları nedeniyle birer takviye edici faaliyeti teşkil etmektedirler. Bu bağlamda hem çocuk yetiştirmek hem de tenis oynamak takviye edici yan faaliyetlerle birlikte ortaya çıkan iki ayrı faaliyet zinciri olarak kümelenmenin birinci boyutunu ortaya çıkartmaktadırlar.

Kümelenmenin ikinci boyutu bu iki faaliyet zincirinin, bir günlük zaman biriminde bir araya gelmeleriyle görünür olmaktadır. Buna göre, çocuk bakımı günlük hayatta tenis oynama veya fotoğraf çekmeye kıyasla daha öncelikli bir faaliyet zinciri oluşturmaktadır: Bir günlük zaman biriminde sık tekrar edilmekte, tenis oynama ve fotoğraf çekmeye kıyasla mekânsal olarak daha çok hâne içinde gerçekleştirilmekte, sabit zamanlı olabildiği gibi eş zamanlı ve kesişimsel olarak da sürdürülebilmekte ve ücretli hizmetler kapsamında gerçekleştirilebilmesiyle hem nesnel hem de öznel açıdan sonucun devralınabilirliğine uygunluk teşkil etmektedir. Bu vasıfların görünür hâle gelmeleriyle boyut değiştiren kümelenme, birbirlerine göre farklı vasıflar taşıyan gelir getirici iş yerine gitmek üzere hazırlanma, araba sürme, çocukları bakıcıya bırakma, gelir getirici işte çalışma, çocukları bakıcıdan alma, çocukları besleme, dinlenme, televizyon izleme, tenisle ilgili bürokratik işlerle ilgilenme ve fotoğraf çekmenin bir günlük zaman biriminde bir araya gelmeleriyle ortaya çıkmaktadır. Kümelenmenin bu boyutu açısından önemli olan, bu zaman biriminde gerçekleştirilememeleri nedeniyle bu kümede yer almayan faaliyetlerin, değer yükünden yoksun olduklarına hükmedilememesidir. Katılımcının daha fazla kitap okuma isteğiyle öne çıkan bu durum, daha çok zaman ayrılan faaliyetlerin değer yükünün daha yüksek olduğu ya da daha uzun aralıklarla tekrar edilenlerin daha zayıf bir değer yükü taşıdığı anlamına gelmediğine ve dolayısıyla kümelenmenin değer yükünü kestirimde bulunmaya imkân tanıyacak şekilde kendi içinde insicamlı olmasının arızî mahiyet arz ettiğine işaret etmektedir.

Kümelenmenin üçüncü boyutu ise bu mülâkatta açıkça vurgulanmamış olmasına rağmen bir günlük zamanın esasen çocuk yetiştirmeyle ilgili faaliyetler zinciri etrafında örgütleniyor olmasıyla görünür olmakta; bu zincir, diğer faaliyetlerin her birinin sabitlik atfedilen bu faaliyet zinciri esas alınarak gerçekleştirilmesiyle kuşatıcı bir arka plan olarak yer almış olmaktadır.

Sabah zaten...[bizde] üç çocuk olduğu için, ufaklık erkenden kalkıyo'...gidip diğer ufaklıkları çağırıyo'...ondan sonra geliyo' üstümüze felan atlıyo (tebessüm), evde bi' curcuna başlıyo...onla ilgilen...bunla ilgilen felan derken apar topar...herkes kendi işine gitmek için önce çocuklar bırakılıyor...bakıcıya...ondan sonra işe gidiyosun, işin koşuşturmacaları, yorgunluğu... Saat 6 gibi...işten çıkıyosun, tekrar çocukları alıyosun...ondan sonra işte yemek hazırla, yemek hazırlığına yardım et ya da işte çocukların karnı doydumu doymadı mı onlarla biraz ilgilen, oyna. İşte saat 9'a doğru yatırabilirsek o bizim için büyük bi' mutluluk oluyo' (gülüyor). **Onlar**

yattıktan sonra gün nasıl devam ediyor? Ondan sonra derin bi' sessizliğe gömülüyo' ev (gülüyor)...zaten pert olduğumuz için...iki taraf da sessizlik biçiminde (gülüyor) oturuluyor ya da televizyona bakılıyo', hani şey yapmak istiyosan, *daha fazla kitap okuyım*, işte bi..bi' şeye vakit ayırıyım felan diyosun ama bi' türlü onlara vakit ayıramıyo' tabii... **Bir haftanızı düşündüğünüzde?** Şöyle söylüyüm...pazartesi günü farklı geçiyo', eşim [diğer günler] çalışıyo' [ama o gün çalışmıyor] onun için çocukları bırakmak zorunda kalmıyorum...işte işime gidiyorum, geliyorum...akşam tekrar yine aynı şekilde çocuklarla ilgilenme dönemine giriyor. Salı, çarşamba, perşembe, cuma aynı rutin devam ediyö'. Cumartesi ufaklığa bakıcı bakıyo' zaten iki çocukla [da ben ilgileniyorum eşim] cumartesi pazar da çalıştığı için... **Nadiren de olsa yaptığınız şeyler var mı?** Var, işte tenis federasyonu[na bağlı bir görevim var]...bizim büyük bi' kortumuz vardı o yıkıldı. Daha önce görüşmelerimiz felan olmuştu belediye başkanlığıyla...tenis federasyonu, şuyla, buyla, olmadı ama yeni belediye başkanıyla da bi' görüşcez, o yöne ağırlık vermeye çalışıyorum hani burda kapalı kort olması dört tane kort olması, buraya il genelinde sporcuların gelip müsabaka düzenlemesi. Buna eğilmeye çalışıyorum yani en azından gündüzleri öğlen arasında felan bu tür randevuları almaya çalışıyorum.... Ayrıca fotoğrafçılık var işte, hafta sonları köye gittiğimizde genelde köyle ilgili fotoğrafları filan çekmeyi *seviyorum*. Ordaki çiçek böcek ya da bi' insan gördüm mü değişik onları çekmeyi *seviyorum*. Daha fazla yerlere gitmeyi isterim...burda fotoğraf kulübü var ona da üyeyim zaten KARFOT diye, onlarla birlikte değişik aktivitelere katılmak ama işte çocukların küçük olması buna şey vermiyor ama fırsat buldukça fotoğraf çekmek. **Ne sıklıkta yapabiliyorsunuz bunları?** Tenisle ilgili haftada işte bir-iki saat, ancak ayırabiliyorum çünkü. Fotoğraf için de daha fazla vakit ayırdığımı söyleyebilirim yani en azından üç-dört saat...denk geldiğimde ayırabilirim ama son...üç-dört aydır kışın da biraz uzun sürmesi sebebiyle...ilgilenemedim. [M7]

Bu bağlamda merkezî kümelenme yukarıdaki alıntıda öne çıktığı gibi çocuk yetiştirme odağında ortaya çıkabileceği gibi vadeli faaliyetler ile vadesi belirsiz ya da vadesiz olmak üzere tüm günlük faaliyetler temelinde ortaya çıkabilmektedir. Ancak günlük hayatın merkezî kümelenmeyle bir faaliyet zinciri etrafında örgütleniyor oluşu, diğer faaliyetlerin askıya alınma, ertelenme ya da tamamen sona erdirilmesini zorunlu koşmamakta; bu faaliyetler koşullara uygunlaştırılarak gerçekleştirilmeye devam edilebilmektedir. Dolayısıyla, bu durum günlük hayatın savaş, kıtlık, iktisadi bunalım, salgın, düğün, ölüm, kutlama, gelir getirici çalışma, taşınma, bir sınava hazırlanma ve bunun gibi *olağandışı* sayılmaları nedeniyle günlük hayatın dışında konumlandırılan her bir odağın esas itibariyle günlük hayatın merkezî kümelenme yoluyla kendileri etrafında örgütlenmesini gerekli kılan bir faaliyet zinciri oluşturduklarının anlaşılmasına ipucu sağlamaktadır. Yekten ortaya çıkmaları günlük hayatı sekteye uğratan bir bunalım olarak adlandırılmalarının yeterli koşulu olarak kabul edilse de günlük hayat, faaliyetlerin kümelenme biçimlerinin değişime açık olmaları nedeniyle bu bunalım *anlarını* da kapsamaktadır. Bu durum kümelenmenin değişime açık olmasının bu bunalımlara rıza

gösterilmesi ya da bunların dirençle karşılanmasından bağımsız olarak mevcut olduğuna işaret etmektedir.

Bu noktada M46 “*anormal*” süreçlerin günlük hayatın bizzat merkezinde yer aldığını göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Kendisiyle mülakat yapılan bireyin normal-anormal karşıtlığı üzerinden açıkça ifade ettiği gibi, bir konuda makale yazma süreci, günlük hayatın diğer faaliyet alanlarının kendisine göre düzenlenmesini gerektirmesi nedeniyle, günlük hayatın birkaç haftalık zaman biriminde merkezinin değişmiş olduğunu ve bir günlük zaman biriminde tüm faaliyetlerin bu merkeze göre örgütlendiğini doğrudan görünür kılmaktadır. Bu vadeli süreçte evin düzeni ile beslenme ve spor gibi günlük faaliyetler ya geciktirilmekte ya da askıya alınmakta; dolayısıyla bu faaliyetlerin kümedeki yerleri değişikliğe uğramış olmaktadır.

Genelde şöyledir: Atıyorum evimin düzeniyle alakalı...bi’ makale yazılacak olduğu zaman tüm kitapları yığarım ortaya işte, belki evin dağınıklığı beni hiç rahatsız etmez ve çok fazla dağınık olabilir. Bir hafta, iki hafta sürebilir bu dağınıklık ama bıkkınlık geldiği zaman bütün hepsini yeniden düzenleyip *kendime yeni bi’ rutin oluştururum* çünkü o bir iki haftalık süreç benim için *anormal* bi’ süreç. *O süreçte işte kahvaltım gecikir, sporum gecikir, yapmam, tamamen bırakırım, onun haricinde işte yeme düzenime çok dikkat ederim normalde, daha sağlıklı beslenmeye çalışırım ama o zaman hiç dikkat etmem. Sonra birden iki hafta sonra her şeyi tekrardan düzenlerim, tekrardan yeni baştan başlarım.* [M46]

Günlük hayatın örgütlenmesindeki merkezliliği görünür kılmak bakımından M13’te öne çıkan bakım faaliyetleri ile eğitimsel faaliyetler önemli birer dayanağı teşkil etmektedirler. Kendisiyle mülakat yapılan bireyin hayatından iki farklı kesit içeren bu alıntıda öne çıktığı gibi, annesinin hayatta olduğu dönemdeki merkezî kümelenme, onun bakımına yönelik faaliyet zinciri temelinde ortaya çıkmış durumdadır. Diyabet hastalığı üzerinden haricî olarak belirlenen bu kümelenmede, yeme-içme saatlerinin sabit olması nedeniyle zaman taksimi bakımından sabit zamanlılık ve diğer faaliyetlerin bakım işleri devam ederken sürdürülmesi nedeniyle kesişimsellik vasfı; evde bakım sağlanması nedeniyle mekânsal konumlanışı bakımından sabitlik vasfı; düzenli ve belirli aralıklarla tekrarlanması nedeniyle sık tekrarlılık vasfı ve öznel değeri nedeniyle doğrudan ebeveyn-evlat ilişkileri temelinde gerçekleştirilmesi bakımından sonucu devredilemezlik vasfının bir araya toplandığı görülmektedir. Bu merkezin değişmesiyle birlikte yeniden

örgütlendiği anlaşılan günlük hayat, bu kez isteğe bağlı olarak devam edilen kurslar temelinde örgütlenmektedir. Bu noktada biçimsel bir ilişki içinde görünen bu faaliyetlerin esas itibariyle birbirine dâhilî olarak bağlı olduğu “başiboş yaşamışlık” hâline fırsat vermeyecek bir biçimde kümelenmelerinden anlaşılakta; “hayatı bırakmama gayreti” farklı faaliyetleri bir araya getiren değer yükünün yoğunluğunu ziyadesiyle görünür kılmaktadır.

Anneye babaya baktık...o zaman da erken kalkıyodum. Annem...diyabetti. Onun sabah belli bi' saatte iğnesi olup kahvaltısı[nın] yaptırılması gerekiyordu. Ara öğünü şeyi felan, ona göre de mesela annemin kahvaltısını yaptırıyodum, çeviriyodum, bi' de çevrilmesi gerekiyordu. O arada bi' 35-40 dakkalığına, statyumun karşısında otururduk, yürüyüşe giderdim, yürüyüş parkuru vardı çim sahanın etrafında, yürüyüşümü yapar gelir, annemin altını alır afedersin, çevirirdim, mutfağa bakardım biraz. Ondan sonra 11 gibi annemin ara öğünü gelirdi onu yedirirdim--- Bi' şekilde iş çıkıyor, boş durmuyorum. Ama *kursum olduğu zaman daha programlı gidiyor. Onu esas alarak?* Evet, evet, evet (vurgulu). Hatta şey yani birçok bayan çok o programa uymuyor, hocamız da çok hoşnut diyil ama benden felan şey yani saatinde geliyorsunuz hani bi' teftiş felan olursa öğrenci azlığından ötürü kursumuz kapanabilir lütfen bayanlar vaktinde gelin deniliyor ama bayanlarımız genelde biraz rahatlar, çok programlı yaşamayı da sevmiyolar heralde. Genelde hocalarım hep benden memnun kalmıştır, vakitli geliyorsun vakitli de çıkarsın, bi' gerektiği zaman da izin alır çıkarım, programlı olmayı disiplinli yaşamayı seviyorum diyim artık diyilse o zaman program dışı oldu mu bu şeylik *başı boş yaşamışlık* alıp başını gidiyor. Yani *ucu bucağı yok* bu sefer de..bu sefer spor da sanki umurumda olmayacak gibi geliyor...yani *hayatı bırakmama gayretindeyim*. [M13]

6. BÖLÜM

GÜNLÜK HAYATIN ÜRETİMİ VE YENİDEN ÜRETİMSSEL EMEK SÜRECİ

Bu bölümde günlük hayatın amaç ve değer yönelimli bir biçimde nasıl üretildiği ve yeniden üretildiği konusu çalışma, emek ve üretmeye atfedilen anlamlar üzerinden ele alınmaktadır. Günlük faaliyetlerin kümelenmesi ile günlük hayatın örgütlenmesi arasındaki ilişki, çalışma ve yeniden üretimsel emek sürecinde merkezîlik teşkil eden fayda üretimi temelinde ortaya koyulmaktadır. Bu bağlamda önce, çalışma ve üretmenin iç içe geçmiş olmakla birlikte birbirlerinden ayrı olarak ele alınmalarını gerektiren farklı kavramlar olmaları nedeniyle, mülâkat verilerinden hareketle nasıl anlamlandırıldığı ve niçin yeniden kavramsallaştırılmalarına ihtiyaç bulunduğu takdim edilmektedir. Bunun ardından emeğin, çalışma ve üretmeden farklılık arz eden yönleri ve yeniden kavramsallaştırılmasına yönelik gereklilik doğuran hususlar ifade edilmektedir. Bu bilgiler ışığında günlük hayatın çalışma ve yeniden üretimsel emek süreci içinde nasıl örgütlendiği “bir işi yapmaya çalışma”, “çalışma” ve “bir işi yerine getirme” ayrımı üzerinden ortaya koyulmakta; ardından günlük hayatın üretken bir şekilde idare edilmesinde önemli bir yere sahip olan manevraların mahiyeti ele alınmaktadır.

Çalışma, emek ve üretim, tıpkı fayda ve üretkenlik kavramlarında olduğu gibi, peşinen iktisadî faaliyetleri tarif etmenin en kadim kavramsal araçları olarak kabul edilen, bu sebeple de faillerin, ama isteyerek ama yapmak zorunda bırakılarak, maişet temini uğruna sürdürdükleri istikrarlı çabaya işaret edebileceklerinden şüphe duyulması oldukça zor olan kavramlardır. Bu çalışmada bunların endüstriyelleşmeyle paralel olarak ortaya çıkan ve bu hâliyle boş zaman/serbest zaman tartışmalarında merkezîlik teşkil eden özgün formuyla ilgilenilse de bu kavramlar özellikle günlük hayatın eleştirisinin yöneldiği en temel husus olarak *theōria* ya da *vita contemplativa*nın karşısına yerleştirilen zorunluluklardan itibaren merkezde yer almaktadır. Bu anlamda çalışma, emek ve üretim tarihsel olarak uğradıkları değişikliklerle kimi zaman günlük hayatın içinde kimi zamansa ondan ayrı bir yerde konumlandırılan ve bu hâliyle günlük hayatın anlaşılması bakımından dikkate alınması zorunlu bulunan en önemli faaliyet biçimleridirler.

Çalışmanın bu tarihsel seyir içinde mekânsal olarak evden ayrılması, zamansal olarak ise bir başlangıç ve bitiş noktası tayin edilerek verimlilik ve üretkenlik temelinde ayrıştırılmasından, post endüstriyelleşmeyle birlikte esnek ve uzaktan çalışma modelleri ile daha kısa çalışma saatleri temelinde bireylerin bir kimlik duygusu geliştirmelerinde tâlîleşmesine doğru devam eden kesintili dönüşüm süreci, olağan olarak birçok farklı kavramsal imayla yüzleşmeyi zorunlu koşmaktadır. Bu süreçte çalışma geçimlik faaliyetler, ev içi emek, endüstriyel rutin, kapitalist ve post endüstriyel üretim gibi iktisadî araçsallıkla öne çıkmakta; bu kavramlara atfedilen anlam değişse de bu durum bunların iktisadî önemini ortadan kaldırmamaktadır. Dolayısıyla tüm bu süreçte çalışma, emek ve üretime dair değişmeyen tek şey, her birinin iktisadî bağlamda karşılık bulması ve sonraki kavramsal imaların bu bağlama atıfta bulunmasıdır.

6.1. ÇALIŞMA VE ÜRETMENİN MAHİYET VE VASIFLARI

6.1.1. İktisadî Çalışma ve Üretim

Çalışma, mülâkatlardan elde edilen sonuçlara göre, hayatta kalmanın ve günlük hayatı inşa etmenin yegâne yolunu teşkil eden bir faaliyet biçimi olarak, bizzat onun merkezinde konumlandırılması nedeniyle, diğer kavramlara nazaran daha derin bir biçimde maddî geçimle ilişkilendirilmektedir. Nitekim M34'te çalışmak, “*üç günlük ömre beş günlük nafaka gerekiyor*” cümlesiyle ifade edildiği üzere, iktisadî bir faaliyet biçimi olarak anlamlandırılmakta ve bu nevi çalışmaya merkezîlik atfedilmesiyle, para kazanmanın günlük hayatın kurucu unsurlarından biri olarak konumlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Gündelik hayat deyince yaşamak için mutlaka çalışmak *gerekıyor* (yineleme). İnsanlara muhtaç olmamak için mutlaka...*üç günlük ömre beş günlük nafaka gerekiyor*---Çalışmak hayat mücadelesi için günlük, şöyle izah ediyim, üç günlük, demin dediğim gibi [ömre] beş günlük nafaka gerekiyorsa, karnını doyuracağsan, muhtaç olmayacağısan *mutlaka* çalışacaksın. [M34]

Çalışma M7'de de para kazandırıcı işler olarak anlamlandırılmakta ancak çalışmayı ayırt eden vasıf kümesi, para kazandırmaya ek olarak, çalışmanın mecburiyet taşınması, belirlenen yerde ve belirlenen süre zarfında gerçekleştirilmesinin gerekmesi ve zevk

alınan faaliyetlerden farklılığı üzerinden tefrik edilmesiyle genişlemiş olmaktadır. Çalışmanın, faillerin isteklerine haricî olarak, belirlenen bir yerde ve belirli bir zaman zarfında sürdürülme gerekliliğinin, M1’de çalışmanın zaman bağlamına göre tefrik edilmesini kolaylaştırdığı görülmekte; dolayısıyla bir faaliyetin çalışma olduğuna hükmedilebilmesinde iş yeri ve mesai saatiyle ifade edilen zaman-mekân bağlamının ayırt edici bulunduğu anlaşılmaktadır.

Mesela...evde çocuklarla vakit geçirdiğin zaman [bu] *çalışmadan sayılmaz*, ondan zevk almaya bakmak zorundasın...zorunalık da vardır bunda ama şey de vardır, o da çalışmadan sayılmaz ya da işte hafta sonlarını geçirdiğin köyde ya da çapa yaptığın şeyler çalışmadan sayılmaz, onlar *zevk alarak* yaptığın işlerdir çünkü ya da işte *tenise gittiğin zaman oynadığın spor çalışmadan sayılmaz*. **Çalışma bir zorunluluğu mu içeriyor?** Çalışma bi’ zorunluluğu içeriyo’. **Mesela radyoculuk veya...** Eğer [radyoculuğa] devam edebilseydim ben belki başka...daha büyük hayaller kurardım...o zaman o..onu çalışma olarak görebilirdim. Çünkü sürekli *orda olmak zorundayım*, sürekli o işi takip etmek *zorundayım*, ordan *para kazanıyorum*. Ya çalışmanın karşılığı para kazanmaksa bu çalışmak. Yani *yaptığın iş para kazandırıyorsa çalışmaya giriyor*, öyle diyim. [M7]

Ama işte mesela benim de sürekli...gidip geldiğim bi’ yer var. Buraya [iş yerime] geliyorum gidiyorum.... O benim zamanımı dolduruyor yani o zaman hafta içi o dört gün benim *boş zamanım değil* diyorum. Yani çünkü *meçburum* buraya gelmeye, burada durmaya, bu odada oturmaya *meçburum*. [M1]

Bu noktada zevk vermenin para kazandırıcı çalışma yerine tenis oynamak, radyo programcılığı (M7) ve el işi yapmak (M12) gibi çalışma dışı zamana yerleştirilmiş faaliyetlerin ayırt edici vasfı olarak görülmesi ve bunların çalışma dışında bırakılmalarının geri planında, gelir getirici işler ile piyasaya arz edildiği takdirde gelir getirmesi mümkün olan işler arasındaki farka gönderme yapan *profesyonel-amatör* gibi yerleşik bir ayırımın izlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu tür faaliyetler, vakti *değerlendirmek* için yapılmaları nedeniyle sıklıkla gelir getirici çalışma ile karşıt bir biçimde konumlandırılan ve amatör-profesyonel karşıtlığıyla dirsek temasında bulunan *hobiler* veya daha genel ifadeyle *uğraşilar* arasına yerleştirilmektedirler.

El iş mesela, el işini...ben çok severim ama bi’ çalışma diyildir mesela o, vakit şeyetme, bi’ şeyler *üretmedir*, çalışma diyildir o. *Zevk için yapılan şeyler* çalışma diyildir bence. [M12]

Çalışmayı para kazandırma, bir zorunluluk ve zaman-mekân bağımlılığı taşıma ve zevk vermeme gibi ayırt etmekte işlevsel olduğu kabul edilen bir diğer vasfı ise fayda sağlamasıdır. M32’de görüldüğü gibi, *aylaklık* olarak değerlendirilmesi mümkün olan faaliyetler çalışmadan dışlanmakta; M24’te ise fayda sağlamak, ev işleri failerin müdahalesini gerektiren ve ancak çabayla sürdürülebilir faaliyetler olmalarına rağmen, yalnızca para kazanmakla mümkün görülmektedir. Bu bağlamda M24 yaygın anlayışa göre günlük işler olarak kategorileştirilen özel alanla sınırlı faaliyetlerin, tekrar aralıklarının dar olması ve sonuçlarının geçiciliği nedeniyle kalıcı olma gerekliliği taşımaları nedeniyle de fayda üretilmeyen bir alanda konumlandırıldıklarını ortaya koymaktadır. Öte yandan M24 cinsiyete dayalı iş bölümünü ve bunun günlük hayattaki tezahürlerini görünür kılmaları bakımından da önem arz etmektedir. Nitekim aile içi ilişkiler temelinde erkeğin para kazanma ve evin geçimini üstlenme rolüyle kamusal alanda, kadınının ise yalnızca hâne içi işlerle ve çocuk bakımıyla meşgul olarak özel alanda konumlandırılması ve kendisiyle mülâkat yapılan bireyin, koşullara göre kendisine uygun olduğunu düşünerek yöneldiği ücretli işin, gene hâne içinde kadınların mesul tutulduğu temizlikle ilgili olması, bu katı iş bölümünün günlük hayatta pekiştiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Çalışmadan saymadığınız şeyler var mı? Tabii; parkta oturmak çalışma sayılmaz, kahvede oturmak, kâğıt oynatmak çalışma sayılmaz, efendime [söyleyeyim] boş kaldığı zaman oturup uyumak çalışma sayılmaz. [M32]

Yok, onlarda [evdeki işlerde] hiçbi’ şey yapmadan olmaz ki. Misal şu...bardağı sen burdan kaldırmadığın sürece burdan kakmaz ki. *O da bi’ iştir sonuçta.... Peki, çalışma saymadığınız şeyler var mı?* E tabii bazen...ev işine öyle deriz biz, yapıyoruz yapıyoruz, sabah gine aynı şey...amaaan [uzatarak; vurgulu] boş ver yani bu ne anlama gelecek ki diye bırakıyoruz...çünkü *her zaman aynı şey* (gülüyor)...bi’ şeye de *fayda olmuyor*. Bazen mesela eşimin ay başını getirdiği zor oluyor misal[l] kredi ödüyor ay..ayrıca elden aldığı borçlar [var] misal o geliyor. E ben sabahtan akşama kadar tamam *evde çalışıyorum* amma hiçbi’ şeye fayda[lı] olmuyorum gibisine geliyor bana da. En azından diyorum...işe yarayacak bi’ şey olsa da ben de bi’ destekçisi olsam. Hatta işte biz yeni buraya taşınmışken...ben eşime...sana destek olmak amaçlı...en azından [apartmanın] merdivenleri[ni] ben sileyim [dedim]...olmaz dedi, bırakmadı yani... Sen evde çocuklarla ilgilen, bize yemek yap...evini geçindir, düzelt...yeter dedi, sen başka yapma dedi. [M24]

Tüm bu vasıflar çalışmanın ayırt edici vasıfları olarak konumlandırılmakta dolayısıyla para kazandıran, belirli bir yerde ve belirli bir zamanda gerçekleştirilmesi gereken,

kuralları bir başkası tarafından belirlenen ve zevk alma maksadıyla yapılmayan tüm faaliyetlerin çalışma olarak anlamlandırıldığına işaret etmektedirler. Ancak daha yakından incelendiğinde çalışmanın bu vasıflarının diğer günlük faaliyetlerde de görülebildiği fark edilmekte; bu durum, çalışmanın kavramsal sınırları hakkında daha ihtiyatlı olmayı gerekli kılmaktadır. Örneğin çalışma M33'te de yalnızca para kazandıran işlerle sınırlandırılrsa da aslında bu amaçla sürdürülmeyen diğer faaliyetleri de kapsamaktadır. Zira alıntının satır aralarına dikkat edildiğinde, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin yalnızca para kazandırıcı işleri çalışma olarak gördüğünü ifade etmesine rağmen, soba yakmak gibi günlük faaliyetleri “iş” olarak adlandırdığı ve eşinin evde yaptığı işleri kastederek “o da öyle çalışacak” dediği görülmektedir. Bu durum bu ifadelendirmelerin yalnızca dille ilgili bir yan anlam meselesi olarak ele alınmasının yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Aşikâr olduğu üzere, burada çalışma ile çalışma olmayan arasındaki ayrım, bu işlerin para kazandırmamalarının yanı sıra mekânsal olarak evle ilgili olmaları ve günlük olarak yapılması gerekli görülen mecburî faaliyetleri teşkil etmeleri üzerinden kurulmaktadır. Bu noktada mecburî, diğer bir deyişle faaliyet kümesine sabitlenmiş, bir nevi çakılı vaziyetteki faaliyetlerin, çalışmadan sayılmamaları (ki, para kazandırıcı faaliyetler de tıpkı bu işler gibi kümeye sabitlenmek durumundadırlar), bir yandan para kazanmanın günlük hayatın devam etmesini mümkün kılan en başat faaliyet olduğu kabulünü teyit ve takviye ederken diğer yandan çelişkili bir görünüm sergilemekten de kaçmamaktadır.

Evde yapılan işler çalışma mıdır? Evdeki çalışma olmaz, evdeki günlük mecbur hayatını yani, günlük yaşadığın bi' hayattır, evdeki çalışma sistemi olmaz. Evdeki işin nedir, günlük belirli bi' sistemlerin vardır, evin yapılacak olan işleri vardır, herkesin yapılacak..benim işim nedir varacam odununu kömürünü alacam sobamı yakacam kalorifer (...) benim işim o. Yengeyin eşi ne, o da yemeğini hazırlıyacak çayını gavalısını hazırlıyacak, *o da öyle çalışacak*, herkesin bi' işi var onun işi o, benim işim de bu. Benim işim eve ekmek götürmek, onun işi (...) bişirmek. **Sobayla ilgili işler çalışma değil öyleyse?** *O ayrı bi' olay*, çünkü o çalışma günlük o ayrı bi' şey yani *işten sonra* varıyon o işi yapıyorsun. Kendi işinde *para almazsan* onu say[a]mayız (gülüyor). [M33]

Bu çelişki para kazandırmanın çalışmayı diğer günlük faaliyetlerden ayırdığı yönündeki ısrarcı ve katı kabuller üzerine gitmenin, günlük hayatın nasıl örgütlendiğinin anlaşılmasında, çözümlemenin ilk basamağını teşkil etme zorunluluğunu aşikâr hâle getirmiş olmaktadır. Ancak hemen başlangıçta para kazanmanın günlük hayatın

idamesindeki başatlığı ile para kazandırmanın çalışmanın gerekli bir vasfı olmama ihtimalinin, iki farklı hususa gönderme yaptığını ve ikincinin birinciyi yok sayarak onun önemini ortadan kaldırmadığını vurgulamak gerekmektedir. Bununla birlikte kendisine sabitlik atfedilmiş kavramsallaştırmaların bu vasfının, bizzat yerleşikliğin sorgulanmasının gerekli koşulunu teşkil ettiğini görmezden gelmemek, pratik yeterlilik arayışı açısından zarurîdir. Nitekim bu sabitlik vasfı bir kenara bırakıldığında çalışmanın iktisadî bağlamla sınırlı bulunmayan muhtevası açılmaya başlamakta ve böylece hem çalışmanın hem de günlük hayatı örgütleme biçimlerinin somut görünümleri vasıtasıyla kavramsallaştırılmasının önündeki engeller azalmış olmaktadır.

Bu anlamda M13'ten alıntılanan ilgili pasaj, çalışmanın, başta para kazandırma vasfı olmak üzere üretme ve fayda sağlama gibi diğer hususlarla ilişkisinin mahiyeti hakkında kritik bir yol ayrımı sunmaktadır. Zira çalışmak yalnızca nafaka sağlamak veya para birikimi yapmak biçiminde ifade edildiği gibi herhangi bir gücün kullanımı karşılığında gelir elde etmeyi değil, bununla birlikte, iktisadî terminolojiyle devam edilirse, üstelik sermaye artırımını da sağlamayan bir yatırım faaliyetini teşkil etmektedir. Bu nevi bir çalışma sonucunda ortaya çıkan sonucun (diğer bir deyişle ürünün) ne bir piyasaının olması gerekmekte ne piyasaya arz edilme zorunluluğu bulunmakta ne de ortaya çıkan sonucun piyasaya arz edilebilir bir ürün çıktısına benzemesi gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmayı iktisadî anlamına hapsederek tipik bir emek sermaye ilişkisiyle açıklamak, parçanın bütüne, yani iktisadî çalışmanın çalışmaya, hâkim olarak onu yok etmesi anlamına geldiğinden, mümkün görünmemektedir.¹³⁸

Çalışmak... Ya bi..bir zamanlar nafakamı kazanmaktı, birikim yapmak, ilerki hayatın rahatlığı için, hayatını idame ettirmek içindi. *Şimdiki çalışmak...* ne biliyim, hayatımı kazanmıyorum sonuçta, emeklilik maaşım var, onunla hayatımı idame ettirebiliyorum. *Hatta bu...çalışmalarım için artı para harcıyorum* (tebessüm).

¹³⁸ Çalışma, emek ve üretim bir kez iktisadî veçhelerine indirgendiklerinde, üretime katılmayan herkesin sistem açısından âtil durumda bulunduğunu kabul etmek, dolayısıyla üretimin iktisadî olmadığı sürece kalkınmaya katkı sağlamadığını kabul etmek gerekecektir. Emeklilerin üretime katılmayan bir toplumsal grup olarak sistemi bocalatması ve tüketim ile bazı faaliyetler aracılığıyla yapay olarak üretilmiş olan boş zaman anlayışı da bunu desteklemektedir. Üretimin vahşi kapitalist sistemde tüm insanî faaliyetleri kapsadığını kabul etmek iyimserlik ile gerçekçilik arasındaki ince ayrımı takdir etmenin bir gereği ve sosyolojik uğraşının, olanla olması gereken arasındaki farkı unutmama lüksü bulunmamasının olağan bir sonucudur.

Kât'ı¹³⁹ sanatı çok masraflı bi' şey, örgü de ona şey [keza], o kadar deyilse de ona da bir sürü malzeme gerekiyor. Her gün yürüyüş mesafesi olmadığı için arabayla gittim geldim, o yakıt masraf[ı da] oldu mesela. *Çalışmak için ben artı bi' de masraf yapıyorum*, hani kendime *uğraş bulmak* için diyim.... Şimdiki benim yaptığım, boş durmuyorum, sürekli bi' meşguliyetim var ama adı var mı? *Adı yok*. Hani *getirisi* var mı? Getirisi belki şey, mutluluk, memnuniyet; onlar. Ama *çalışıyorum*, sürekli bi' şeyler var yani. [M13]

Buradaki ince ayırım bu çalışmanın sonuçlarının, yani iktisadî ürünün, bu örnekte olduğu gibi el örgüsüyle yapılmış bir kazak veya kât'ı sanatıyla yapılmış bir tablo gibi somut ve taşınabilir mallar sınıfına girmesinin arızî olması ve çalışmanın piyasaya arz etme maksadıyla yapılma zorunluluğunun bulunmamasıdır. Çalışmanın mahiyetini yeniden gözden geçirmeyi gerekli kılan bu durumun, öte yandan, basitçe iktisadî üretimle karşıt ama aynı zamanda dâhilî ilişkisi içinde tartışmaya açılan tüketim alanına yerleştirilmesi, dolayısıyla çalışmanın tüketim alanından dışlanması mümkün değildir. Zira burada söz konusu olan *tüketerek üretme* veya tüketimle toplumsal bir kimlik kazanma hususu değil, başlı başına var ederek var olma ve günlük hayatı üretme çabasıdır.

Bu anlamda M32'de emeklilik bağlamında ifade bulan günlük hayattaki telaş hâli, çalışma ve üretmenin iktisadî veçhesiyle ve dolayısıyla hayatın bir bölümüyle sınırlandırılmasına müsaade etmeyecek denli kapsamlı ve süreğen bir eyleme biçimi olduğunu göstermektedir: Gelir temin edici (iktisadî) çalışma sona ermiş olsa da fayda üretimi devam etmekte; günlük hayat, bu örnekte ebeveyn-evlat ilişkileri özelinde, iktisadî çalışmayla arızî ve asimetrik bir ilişki içinde olması nedeniyle, bu nevi çalışma ortadan kalktığında bile bu durumdan etkilenmeden, sürdürülmekte ve bu ilişkilerin istendik biçimde devam ettirilebilmesi için çalışma gerekliliği devam etmektedir. Bu noktada hem M13 hem de M32'de kendisiyle mülâkat yapılan bireylerin her ikisinin de emekli olmaları ve iktisadî sistemin devamlılığına doğrudan katkı sağlamıyor olmalarına rağmen çalışmaya devam ettiklerini ifade etmeleri, çalışmanın kavramsal olarak iktisadî indirgemenen kurtarılmasındaki zarurîliği teyit edici olmaları bakımından oldukça önemlidir.

¹³⁹ Bir diğer adı kâğıt telkâri olan, kâğıtların kırılması ve kıvrılması ile şekillendirilerek bir kompozisyon oluşturulduğu el sanatları dalı.

Biz [artık] iyi bi' hayat yaşamayı istiyoruz, huzurlu bi' hayat yaşamayı istiyoruz, başka bi' isteğimiz yok. Ha biz o seviyeye geldik artık bundan sonra *kendimize vakit ayırmayı* düşünüyoruz. Gezip görüp, yiyip içip, yatıp vakit doldurmayı bekliyoruz artık...ama imkân oluyo' mu? Hayır; oğlunun peşindesin, kızının peşindesin, torunuyun peşindesin, *öyle bi' telaş içerisinde gidiyoruz*, gündelik hayatımız öyle geçiyor. [M32]

Bu bağlamda tıpkı para kazandırmakta olduğu gibi ne yalnızca belirli saatler arasında belirli bir yerde bulunmanın ne de yalnızca günlük zamanın belirli bir kısmının bu faaliyete taksim edilme gerekliliğinin para kazandırıcı faaliyetlere özgü olduğunu kabul etmek mümkündür. Günlük hayatta yalnızca gelir getirici çalışma değil, tüm faaliyetler bir mekâna ve bir zamana bağlı bulunmaktadırlar. Faaliyetlerin kümelenmesinde de gündeme getirildiği gibi günlük hayat faaliyetleri, işveren-çalışan gibi ikincil ilişkilerdeki gibi doğrudan haricî bir zorunluluğun tesiri söz konusu olmasa dahi günlük zamana sabitlenebilmektedirler.¹⁴⁰ Bununla ilintili olarak faaliyetlerin toplumsal normlar, kurallar ve yaptırımlara göre düzenlenmesinin sadece gelir getirici çalışmaya özgü olmaması, günlük faaliyet kümesinde yer alan faaliyetlerin tıpkı para kazanmak gibi toplumsal vasıf arz etmeleri ve bunun olağan sonucunda işçi-işveren, ebeveyn-evlat, karı-koca, ahablık ve tüketim vb. ilişkileri içinde sürdürülmelerinin, mutlaka ilişkideki tarafların birbirlerini gözetmelerini gerektirmesiyle görünür olmaktadır. Elbette bu ilişkilere bağlı faaliyetlerin kesintiye uğratma, askıya alma ya da sona erdirme müdahalelerine açık buldukları ve değer yükü ile öncelik sırası bakımından aynı mahiyete sahip olmadıkları aşikârdır. Ancak bu farklılıklar, zorunluluğun mahiyetini değiştirmeyen arızî koşullara atıfta bulunmaktadırlar. Para kazanmak günlük hayatın tek merkezli olarak örgütlenmesini gerekli kılan yegâne amaç gibi görünse de çocuk sevindirmek, bulmaca çözmek, yemek yapmak, el sanatlarıyla ilgilenmek, makyaj yapmak, kahvede okey oynamak ya da miskinlik yapmak gibi faaliyetlerin her biri günlük hayatın sürdürülmeye değer kılınmasına imkân tanıyan ve bu nedenle isteğe bağlı gerçekleştiriliyor gibi görünseler de esas itibarıyla zorunluluğa dönüşmüş olan faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerin para kazandırıcı işlerden farklı olarak kendilerinden feragat edilmesiyle kesintiye uğratılmaları, askıya alınmaları veya faaliyet kümesinden geçici ya da kalıcı olarak çıkartılmaları mümkün olsa da, M6'da öne çıktığı gibi, aslında bu bir eksikliğe işaret etmekte ve dolayısıyla günlük

¹⁴⁰ Hatırlanacağı üzere Bölüm 5'te bu durum M29'dan alıntılanan pasaj ile gündeme getirilmiş, bir günlük zaman biriminde gerçekleştirilen faaliyetlerin o güne sabitlenmelerinin, bir tasarım olarak diğer günlerin de başka faaliyetlerle doldurulmuş olması nedeniyle, bir zorunluluğa dönüştüğü ortaya konmuştu.

hayat bu faaliyetler gerçekleştirilmediğinde esas itibariyle aynı mahiyeti taşımamış olmaktadır.

Hepsini eksik yaşadığımı düşünüyorum. Yani mesela yemeği yapıyorum, yemeği yapma zamanım olsun, pişirme hazırlama zamanım olsun kısıtlı olduğundan dolayı hani tamamen yemek yapma işlemini gerçekleştirmiş gibi hissetmiyorum. Akşam evde geçirdiğim vak..vakit 2 saat gibi bi' vakit, daha fazla kalmak istiyorum ama şartlar el vermiyor onu da *yarım* bıraktım. İş yerimde daha fazlasını çalıştığımı düşünüyorum yani o biraz garip olan. Uyku yine bahsettiğim gibi bitirdim diyemiyorum uykularım *yarım* yani... **İş dışında her şeyde bir...** (sözü tamamlayarak) eksiklik var, evet. Hayatımızın büyük bir kısmını iş alıyo', iş durumuna...göre değişip yıpratıyor hani bir nevi yaşlandırıyor'. [M6]

Dolayısıyla bu durum zevk vermenin yalnızca gelir getirici çalışma dışındaki faaliyetlere has bir vasıf olarak değerlendirmesinin mümkün olmamasında da söz konusudur. M5'te çalışmanın mecburî ve gönüllü yapılan işler temelinde ikiye ayrılması, mecburiyetle karşıtlığı içinde anlam bulduğu kabul edilen ve faaliyetlerin kendilerine atfedilen değer yükü temelinde ortaya çıktığı anlaşılan zevk verme vasfının, çalışma dışındaki faaliyetlerle sınırlandırılmasının mümkün olmadığına işaret etmektedir. Zira çalışma rızanın doğrudan faaliyete atfedilen değer yükü temelinde üretilmesiyle başka bir mahiyet kazanmakta; böyle olduğu takdirde çalışmayla dâhilî olarak ilişkilendirilen yorgunluk hâli ortaya çıkmamakta ya da iş gücü yenilenmeye muhtaç şekilde zayıflamış olsa dahi bu hâl başka şekilde¹⁴¹ tarif edilebilmektedir.

Şimdi çalışmayı...ikiye ayırmak lazım: Bir, geçinmek için çalışma...mecburen bi' şekilde çalışıcaksınız yani ben bugün işe gelmiyorum deme hürriyetiniz yok...[bir de] gönüllü çalışma...diye ayırmak lazım. Mecburî çalışma beni çok sıkar ama mecbursunuzdur. Yani reklamcılık yaptım, bi' dönem pazarlama yaptım ama mecbur yaptım. Yani severek mi yaptım? Sevmiyodum ama yapıyodum. Ya bi' şirkette çalıştım çok iyi yapıyodum işimi ama seviyo' muydum? Sevmiyodum yani...maaş karşılığı işi yapmak derdindeydim. Öyle olunca böyle kendi gönüllü, bağımsız yaptığım ve kendi talihimi yazdığımı düşündüğüm işleri çok çalışmak saymam, yorulmam o tür işlerde.... Gönüllü yaptığımız...ya da severek yaptığım bi' şeye çalışmak gözüyle bakmıyorum. Çalışmak...benim için daha çok...geçinme maksatlı, para kazanma maksatlı yapılan işler. [M5]

¹⁴¹ Ya da "bunlar tatlı yorgunluklar" kalıp ifadesinde olduğu gibi açık rızayı görünür kılan nitelemelerle de ifade edilmektedirler.

Çalışmanın mecburî faaliyetler ile kendisinden zevk alınanlar ikiliğine göre tefrik edilmesinin, M2'nin dolaylı rıza üretiminin çalışmanın gerekli vasfı olarak kabul edilmesinin müşkülleri hakkında önemli bir ipucu sağlaması nedeniyle gittikçe daha da zorlaştığı görülmektedir. Zira çalışmanın eğlenmekle özdeşleştirilmesi “*kapital kölelik*” olarak ayırt edilen ve esas itibariyle kendisiyle mülâkat yapılan birey nazarında ifrat ve gösterişçi tüketime tekabül ettiği ve bu maksada yönelik ölçüsüz çabayla ilişkilendirildiği anlaşılan mecburîliğin çalışmanın arızî vasıflarından biri olduğunu göstermektedir.

[Çalışmak] eğlenme[dir]. Ya ben iki üç yaş civarıydım heralde, dede[m]...oğlum dedi sevdiğin işi yapacan...sevdiğin işi yaparsan çocuğun oyuncağı gibi olur sıkılman...sen...oyuncaklarını seviyon mu, seviyom, hah dedi öyle olur dedi seversen, işini sevecen dedi. Ondan sonra ben o kafayla...büyüyünce iş eğlencedir benim için yani sevmediğim...bi' bitse de kurtulsam falan, aa, öyle bi' işi bırakırım, girmem veya girmiş olsam bırakırım, devrederim, hiç takılı kalmam. O paralı kapital köleliğe hakaten girer, o mandıra filozoflarının uydurduğu işte, hakaten ona girer o. O sevmediğin işti bilmem neydi yani ha milletin açlık durumundayken karın tokluğuna şeker kamışı tarlasında çalışmışın, ha şimdi popülist sidik yarıştırmalar uğruna bi' devlet dairesinde veya bi' özel şirkette çalışmışın yani hanımının, kaynananın, ananın gözü..gönlü olsun diye o tür arabalar şeyler, her yıl o aynı beş yıldızlıya gitmek için. Ben o tatilden bile zevk alamam ya. Çalışma eğlencedir, güzeldir. [M2]

Mecburiyetin çalışmanın gerekli vasfı olarak kabul edilmesini zorlaştıran bir diğer husus ise çalışmanın mecburiyetin ortadan kalkması hâlinde devam edebilmesidir. M8 ve M31'de gündeme geldiği üzere çalışma para kazanma mecburiyeti bulunmadığında da devam etmekte; çalışmanın gerekliliği esas itibariyle para kazandırmasından değil, fayda üretilmesinden ileri gelmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan çalışma gerekliliğinin, para kazanma mecburiyeti ortadan kalktığında, fayda üretmek ve toplumsal ilişkileri diri tutmak gibi diğer amaçlardan ortaya çıkmasıdır.

Para kazanmak sizin için bir zorunluluk olmasaydı yine de çalışır mıydınız? Kesinlikle çalışırdım (yekten) yani çalışmadan yapamam, hani Sait Faik veya Rilke'den dersek...yazmasam deli olacaktım durumu biraz hani. Onlar belki yazdığından para kazanıyor ama para kazanmak için yazmıyo'. Ben çalışınca para kazanıyorum bu gereklilik ama hiç para kazanmasam...maddî anlamda sınırsız olsa ben yine de bi' şeylerde çalışırdım yani, öyle, mutlaka. **Para kazandırıcı işlerde mi?** Yok para kazandırmayan da olsa bi' işte mutlaka çalışırdım, bi' şeyler yapardım yani sahada olurdu bu iş ne olurdu bilemiyorum. [M8]

Burda ben serbes[t]im, canım istediğin[de dükkânı] gapatıp gidebilirim. Mesela yurt dışına gideceğimde gapımı kitliyorum gidiyorum, bi' bakmışın 8 ay galmışım, geri geliyorum (tebessüm)...bağımlılığım yok yani...emekli olduğum için. Ama deyilse bağımlılık, mecbursun bağımlı olmaya.... **Başka ne gibi durumlarda kapatıp gidiyorsunuz?** Mesela sıkıldım gapatır giderim.... şimdi benim burda olmamın en..en çok şeyi hem insanlara *faydalı oluyorum*, bi' ikinci şey de sabahleyin nereye gidecem [diye] kendime sorum yok çünkü *gelmem gereken* bi' yer var. Mesela burası olmasa ben ne yaparım, boş gezerim galiba. Onu..onu da ben yapamıyorum ya.--- Ça..çalışmak en azından ruhumu yeniler, kendini yenilersin ondan sonra kendine katkıda bulunur ondan sonra ne yapar, daha mutlu olacağına inanıyorum çünkü insanlarla haşır neşir oluyorsun, kendi başına yaşamıyorsun, emeklilik moduna girersen kendi başına yaşamak zorundasın. **Yalnızlaştırıyor mu?** Yalnızlaştırır. Zaten...burda emekliler için sosyal bi' yer yok, sosyal yapılacak bi' şey yok. [M31]

Dolayısıyla aynı müşterekleşme fayda sağlama hususunda da söz konusu olmaktadır. Zira M41'de öne çıktığı gibi "bi' şey katmak" ve dönüşünün artı olması şeklinde ifade edilen fayda sağlamanın, sohbet etmenin çalışmak anlamına gelip gelmediğini yoklamak için kasten yöneltilen soruyla ortaya çıkarılabildiği üzere, çalışmanın gerekli vasfı olarak konumlandırıldığı, bu nedenle sohbet etme ve parka gitmenin (M32'de aylıklık olarak görülmelerinin aksine) çalışmaya tekabül ettikleri anlaşılmaktadır. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus, sohbet etmenin bir şey öğrenme, parka gitmenin ise sağlıklı olabilmek için yürüyüş yapma maksadıyla gerçekleştirilmemesidir. Fayda sağlamak bu faaliyetlerin doğrudan ve açıkça önceden belirlenmiş maksadını teşkil etmemekte; bu durum fayda üretmenin bir tasarım olarak, niyetlenilmemiş hâlde, çalışmanın kurucu vasıfları arasına girmiş olduğunu ve dolayısıyla çalışmanın salt faydacı bir bağlama yerleşmediğini göstermektedir. Bu hususun önemi çalışmanın bir maksada yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetlere işaret ettiğini ve dolayısıyla önceden belirlenmiş yahut nesnel açıdan kabul görmüş bir faydanın elde edilmesine yönelik olmayan, maksadı doğrudan o faaliyette görünür olmayan, eylemlerin çalışmadan dışlanmasının mümkün olmadığını göstermesidir.

Eş dost ziyarete geliyor, sohbet ediyorsunuz. Peki, sohbet etmek bir çalışma mıdır? Çalışma mı... (düşünüyor), ya iş tarzında deyil ama ya buna da *ihtiyaç var*, nası [var], çünkü...sohbet edebileceğin iyi ya da kötü [bir şeyler] paylaşabileceğin...biri var sonuçta.... Ben onu terapi gibi de düşünüyorum hani...dedikoduyu da öyle derler ya, hani gerçekten öyle...başka biriyle konuşmak, onun fikri onun şeyi...her şey aynı olmuyo ki, belki benim bildiğim yanlış, ondan bi' şey *öğrencem*, öğrenmek de bi' şey yani öğrenirsin, onu uygularsın, o sana bi' şey *katar*, sen ona bi' şey *katarsın*.... **O sohbette bir şey üretmiş sayıyor musunuz kendinizi?** Tabii ki (yekten), tabii ki. **Ya da parka gitmekle bir şey üretmiş oluyor musunuz?** E tabii zaman..kendime güzel bi' zaman vermiş oluyorum, kendime ödül

vermiş oluyorum, ondan sonra spor yapmış oluyorum, *getirileri var*, açık havada yürümüş oluyorum, stres atmış oluyorum, bunun gibi kendime *artıları* var elbette. Bunu tamamiyle sağlık hani gidiyim burda yürüyim spor olsun diye yapmıyorum ama hepsini birleştiren böyle bi' şey çıkıyo'. *Bana dönüşü artı çünkü*. [M41]

Bu bağlamda M19'da görüldüğü gibi yalnızca para kazanma maksadıyla yapılanlar değil, ev işleri, alışveriş yapmak ve gezmek gibi diğer günlük faaliyetler de çalışmaya tekabül etmekte; çalışmanın kurucu vasfının ise faaliyetlerin gerçekleştirilme maksadıyla dâhilî ilişkisi içinde ortaya çıktığı görülmektedir. Öte yandan televizyon izlemek ya da sinemaya gitmek gibi faaliyetlerin, yeni bir bilgi öğrenmek ya da ağaç dikmekle mukayese edildiklerinde çalışmaya dâhil edilmemeleri, çelişkili bir görünüm arz etmektedir. Zira bu faaliyetlerin “vakit geçirmek için” ifadesinden anlaşıldığı üzere, bir maksada yönelik ve boş zamanın “değerlendirilmesi”nin ismiyle müsemma olarak zaten bir fayda üretmek üzere yapılıyor olmalarıyla, çalışmadan sayılan faaliyetlerle müşterek vasıflar taşımaktadırlar. Dolayısıyla bu çelişkili konumlandırma çalışmanın kavramsallaştırılmasında oldukça önemli bir yol ayrımı sunmuş olmaktadır: Her bir faaliyetin kendinde bir maksadı teşkil etmemesi ve dolayısıyla zamanı değerlendirmek üzere gerçekleştirilen ve hatta nafîle zaman faaliyetleri olarak konumlandırılan eylemlerin, başka bir maksada ulaştıran takviye edici ve/veya aracı vasıf sergilemeleri mümkündür. Buna göre belgesel izlemek ya da para kazanmakla kıyaslandığında öznel değer yükü zayıf olan, bu nedenle makul ve/veya makbul görülmeyen kahvede kâğıt oynamak veya “boş kalınca uyumak” gibi faaliyetler, dışardan bir gözlemcinin bu faaliyetlerin anlamını fark edememesine, dahası faillerin bunlara değer yüklememelerine rağmen, bir anlamı ve bir işlevi bulunan faaliyetlerdir. Dolayısıyla bu faaliyetler günlük hayatın sürdürülmesinde gereklilik atfedilen başka bir maksada ulaşılmasını sağlamalarıyla bizzat çalışmaya tekabül etmektedirler. Bu durum göz önünde bulundurulmadığında, fayda üretimi iktisadî indirgemededen kurtulmuş olsa da salt fayda yönelimlilikle tarif edilmesi nedeniyle akılcı ve hesapçı bir fail anlayışı üzerine yükselen yeni bir indirgemenin nesnesi olmaktan kaçamamış ve bu iki indirgemeci yaklaşım arasında kısıtlanmış olmaktadır. Bununla birlikte örneğin kahvede kâğıt oynamak gibi bir başkası için değer yükü zayıf olan faaliyetler, daha faydasız ya da zarar verici bulunan başka faaliyetlerden kaçınmanın bir yolu olarak sürdürülebilmektedirler. Dolayısıyla fayda üretimi bir maksada yöneliklik temelinde çalışmanın gerekli bir vasfı olmakla

birlikte, faydanın *üstün* bir sonucu içermesinin arızî olduğunun göz ardı edilmesi mümkün değildir.

[Çalışma] hedeflediğim şey için...bir şey ortaya koymak...bir şey üretmek için yaptığım şeylerin, gayretin, çabanın, hepsinin toplamıdır.... **Öyleyse bu konuya gelir getirici bir işte çalışmak gibi değil de daha genel baktığınızı söyleyebilir miyiz?** Aynen, genel olarak. Mesela...bi' ağaç dikmek bi' çalışmaktır, bi' gayrettir veya ne biliyim mesleğimle ilgili kendimi geliştirmek için yaptığım şeyler...çalışmadır.... **Peki, gündelik hayatta evdeki işler, bir yere gidip gezme, bunların çalışma sayılabilecek tarafları var mı?** Vardır, mesela evde yaptığımız şeyler olsun evdeki ihtiyaçlar için mesela bi' alışverişe gidip gelmek, onlar da çalışmadır çünkü, nasıl diyim, bi' *ihtiyaçtır*, yap..yaptığımızda bi' *karşılığını alırsız, alacağımız bi' durum vardır*. Çalışmadır. **Çalışmadan saymadığımız şeyler var mı?** Mesela sırf işte *vakit geçirmek için*...sinemaya gitme bi' çalışma deyildir veya bi' oturup televizyon izleme bi' çalışma deyildir. **Bunlar nedir peki?** Şeye bağlı aslında, *amacımıza bağlı*. Mesela televizyon izlerken benim amacım sadece vakit geçirmekse ona anca boş vakitleri değerlendirme diyebiliriz, kendini rahatlatma diyebiliriz.... **Peki, amaç ne olursa mahiyeti değişir?** Mesela...gene televizyondan gidelim...ben televizyonda...tarihî bir konuyu öğrenmek için bi' belgesel izliyorsam...o bi' çalışma olabilir...biraz amaçla ilgili. [M19]

Dolayısıyla üretmenin, daha kapsayıcı ve üstün bir sonuç ortaya koymaya işaret ettiği yönündeki ısrarcılık, günlük hayatın çalışmanın merkeze alınarak kavramsallaştırılmasına başka bir yoldan katkı sağlamış olmaktadır. M7 ve M8'de paralel bir kanaat olarak öne çıktığı gibi, üretmek “insanlığa faydalı” olmak anlamına gelmekte, dolayısıyla üretmenin değer yükü, ortaya konan sonucun kuşatıcılığı ve bir başkasına faydası nispetinde ortaya çıkmaktadır. Aşikâr olduğu üzere üretim diğerkâmlık zemininde bu hüviyete ya da mertebeye erişebilmekte, kendine dönüşlü sonuçlar ise bu kategoride değerlendirilmemektedir. Bu noktada M8'de çok sık tekrar gerektiren ev işlerinin hem üretmeye atfedilen anlam dikkate alınarak hem de bu faaliyetlerin bir tür borçlanma prensibiyle gerçekleştirildiğinin kabul edilmesi nedeniyle üretim olarak görülmemesi dikkat çekicidir. Bu durumda üretimin, herhangi bir faaliyetin karşılığını vermek üzere yapılmayan, M8'deki bağlama uygun bir ifadeyle, bir borcun ödenmesi bir yana karşılık almaya hak kazandıran bir faaliyete atıfta bulunduğu söylenebilmektedir. Ancak ne hâne içi faaliyetlerin ne de öznel açıdan değer atfedilmeyen faaliyetlerin sonuçlarının “insanlığa faydalı olmak” gibi daha geniş bir paylaşım zemini yaratmamaları, üretmenin mevcut olmadığını kabul etmekte yeterlilik arz etmektedir. Fark edileceği üzere buradaki ince ayırım faaliyetlere atfedilen değer yükünde bulunmakta; bu durum herhangi bir faaliyetin sonucunun daha küçük bir fail grubuna ya da yalnızca faillerin kendilerine

fayda sağlamanın değer yükünü ortadan kaldırmaya muktedir olmadığına işaret etmektedir. Öyle ki M36'da ifade edilen tüm faaliyetlerin birer çalışma olarak anlamlandırılmasıyla esas itibariyle bunların her biriyle bir fayda üretildiği ve dolayısıyla faydanın yalnızca diğerkâm bir zeminde ortaya çıkmadığı netlik kazanmış olmaktadır.

Aslında benim için üretmek genel olarak *insanlığa faydalı* olabilir [bir şey yapmak]. Bu anlamda üretmiyorum ben. Hani sadece şey yapıyorum diyebilirim, çarkın dönmesi için...itici güç. Üretici güç değil, sadece bi' boşluğu tamamlayan hani zincirin sadece bi' halkası. Ama zincirin önemli bi' parçası değil çünkü üretmiyoruz yani. Bizinkisi [güvenlik görevliliği] daha çok genel hizmet sektörü olsun şey olsun bunlar[1] aslında üretim olarak görmüyorum. Ama totalde üretime fayda sağladığı için...üretime az da olsa katkı sağladığını düşünüyorum. Çünkü o sistemin çalışması için orda bi' şeyin olması lazım. Ama gerekli ama gereksiz sonuçta gerekli görülmüş bi' şekilde.... Ama onun dışında...hem değer üretmek...hem ürün anlamında çok ürettiğimi üretir pozisyonda olduğumu düşünmüyorum.... **Bunu tamamen işinizle bağlantılı mı düşünüyorsunuz?** Evet işle bağlantılı da, şey anlamında da üretmiyorum hani hem fikir anlamında bi' şeyler üretmiyorum, ya ürettiğim de beynimim içinde...kalıyo' yani. Çünkü üretim bi' şey ürettiğin zaman başka birisi[ne] de faydalı olabildiği andan itibaren başlar...düşündüğüm veya kendimce ürettiğim şeylerin karşı tarafa ya da başka birisine yardımı, katma değeri olmadığı zaman ben onu üretimden saymıyorum kendimce yani. **Evde herhangi bir işle uğraşırken o esnada bir şey üretmiş olmuyor musunuz?** Hayır ben üretmiş olarak çok göremiyorum onu...tükettiğimiz şeyi nõtüre getirmek [o]. Tüketmek derken yemek yiyoruz sadece şey anlamda tüketmek değil, keyfi olarak bi' şeyi yaptığımız zaman o bi' tüketimdir her hâlükârda.... Biz işte yan gelip yatarken, uyurken felan bi' şekilde tüketmişizdir, ev dağılmıştır. Onu nõtüre getiririz en fazla. Yemek yerken önce...borç almışızdır onu nõtüre getiririz en fazla çünkü üretim değildir benim gözümde. [M8]

Ya mesela gittiğim o pilates de benim için bi' çalışma, bu sefer vücudum *için* çalışıyorum ya da nevreşimlerimi, pijamalarımı değiştirmek¹⁴² benim kendi ruh sağlığım *için* bi' çalışma (tebessüm), mutluluğum için bi' çalışma. Ya da erkek arkadaşım[la] yürüttüğüm ilişki benim hem psikolojik olarak hem ruhanî olarak hem de görünüş olarak belki de bi' çalışma. Mesela makyaj yapıyosam hem kendime...hem de çevremdekilere güzel gözükmek istiyorum[dur], bu da benim için bi' çalışmadır mesela. [M36]

Yanı sıra M7'de öne çıktığı üzere *bungee jumping*¹⁴³ yapmanın birileri tarafından bilinmesi için çaba sarf edilmemesiyle yalnızca bunu deneyimleyenlerin kendileri için

¹⁴² Burada mülâkatın önceki kısımlarında nevreşimlerini ve pijamalarını değiştirip duş aldıktan sonra uyumanın kendisini ne kadar iyi hissettirdiğinden bahsetmesine gönderme yapıyor: "Mesela heralde benim..çok sapıkça bi şey belki ama, yani en sevdiğim şey, o yeni nevreşimleri sermek yeni pijamalarımı giymek duştan çıkmak kremlerimi sürmek parfümümü sıkmak ve o yatağa yatmak. Yani onda[n] aldığım zevki heralde çok az şeyden alıyorumdur."

¹⁴³ Halatla bağlı olarak kendini yüksek bir yerden boşluğa bırakmayı içeren, adrenalini yükselten bir etkinlik.

Fayda sağlayacak olduğu yok sayılmış olmaktadır. Bu durum günlük hayatın faillerin eylemlerinin nihaî sonuçlarına bir ölçüye kadar nezaret edebilmeleri ve fayda üretme niyeti mevcut olmasa da fayda üretilebilmesiyle yakinen ilişkilidir.

Mesela şey diyebilirim bazen sosyal medyada da...karşılaşıyoruz, adam çıkar...damdan dama atlar (gülüyor) ya da bi' tanesi kanat takıp...uç...uçmaya kalkar, gereksiz bulurum.... Ha belki ar-ge çalışması için yapıyo' olabilirler ya da başka şey için yapıyo olabilirler ama...bunun için emek harcancağını düşünmem.... (gülüyor). **Değersiz geldiği için mi?** Değersiz...bulduğum [bir şey], *bi' katkı sağlamıyo'* yani. **Kime katkı sağlamıyor?** İnsanlığa bi' katkısı yok diyebilirim yani (gülüyor) damdan dama atlamanın insanlığa bi' katkısı olduğunu düşünmüyorum.... **Şu challenge videoları filan çekiyorlar, o tür şeyleri mi kastediyorsunuz?** O tür şeyler. Bi' katkı sağlamıyo' yani bi' şey sağlamıyo. O yüzden onun için...emek sarf etmem yani. Ha dersin bancı camping [*bungee jumping*] yapar mısın, fırsat bulursam yaparım (gülüyor) ama onun vidyosunu çekiyim de herkes görsün, beğensin tarzında şeyler yapmam yani. [M7]

Bu anlamda M17'de sportif faaliyetler özelinde müsabakalarda derece yapmak gibi *üstün* neticelerle kıyaslandığında *gündelik* ve rutin olması nedeniyle sık tekrarlı ve dolayısıyla *olağan* sayılan faaliyetler, üretmenin kavramsal sınırları dışında bırakılmaktadır. Ancak M18'de aynı şekilde sportif faaliyetler üzerinden tarif edilen üretim, yalnızca sporculara müsabakalarda derece aldırarak sınırlı olmayan, bunun yanı sıra sporcuların iyi ahlâk edinmesi ve sorunlarının giderilmesi gibi daha sıkı bir çalıştırıcı-sporcu ilişkisiyle mümkün görülen faaliyetler zincirini kapsamaktadır. Bu noktada üretimin tıpkı çalışma gibi yalnızca iktisadî değer taşıyan mal ve hizmet üretimiyle sınırlandırılan maddî bir nitelik arz etmediği ortaya çıkmış olmaktadır. Dolayısıyla maddî olmayan üretimin ayırt edilmesinin gerekliliği üzerinde yeniden düşünmek gerekmektedir. Nihayetinde üretmekle ve dolayısıyla çalışmakla maddî sonuçlar ortaya koyulmasının bunların bütününe değil, yalnızca bir veçhesini teşkil ettiği yerde, üretim ve çalışmanın maddî olmayan veçhelerinin ayırt edilmesine yönelik teşebbüsler de kuramsal açıdan isabetliliğini yitirmiş olacaktır.

Bi' şeyler ürettiğimi düşünmüyorum çünkü *gündelik konulardan* bahsediyoruz zaten. Onun dışında da bi' şeyler üretelim, kafa kafaya verelim diye bi' şeyler yapmıyoruz yani. **Gündelik konular zaten bir şey üretebileceğiniz şeyler değil mi öyleyse?** Yo, hayır...sonuçta *rutine bindiği için* o işler.... [Benim] üretim dediğim şey [şu]: Gene spordan gidicem, atıyorum okçuluk sahasını yaptım şu anda, belki bundan beş sene sonra bi' antrenör gelecek [orayı kullanan] sporcular belki derece

alıcaklar, o derecenin sonucunda ben bi' şey üretmiş olcam ya da bi' şeyin temelini atmış olcam. [M17]

Şimdiii [uzatarak; vurgulu] üretme derkene, biz işte sporla öğrencilerle uğraştığımız için bizim üretme...derece yaptırma, çocuklar[a] iyi ahlâk verebilme gibi [oluyor]. Hani biz[im]...*buğday ekip de hasat almamız*...öyle oluyor (tebessüm). Ya işte bizim orda da...çok problemlı çocuklar geliyor işte ufak tefek düzelttiğimiz oldu, düzeltmediğin [de] oluyor. İşte anne ayrı baba ayrı...çocuk kavga ediyor, dövüş ediyor; hep böyle şeyler, onları ufak tefek düzeltmeye çalışıyoz. Ya başarılı olduk mu, yüzde elli filan. İşte bi' tane çocuk vardı...gavga eder, dövüş eder. Sağa sola saldıran çocuğa şimdi baktım...düzelmiş (tebessüm)...hatta...amcası, dayısı, baban mı düzeltti [diye sorunca] yook...hocam düzeltti beni diyomuş (gülüyor). Babasının...zoruna filan gidiyomuş. [M18]

O hâlde bu bilgilerden hareket edildiğinde iktisadî çalışma ve üretimin bunların bütününe değil, yalnızca bir veçhesini teşkil ettiği ortaya çıkmış olmakta; bu durum bu kavramların yeniden kavramsallaştırılmalarına ihtiyaç bulunduğu işaret etmektedir.

6.1.2. Çalışma ve Üretmenin Yeniden Kavramsallaştırılması

Para kazanmanın çalışma olarak sayılan faaliyetlerin amaçlarından yalnızca birini teşkil ettiği ve iktisadî çalışmanın bir maksada yönelik olarak sürdürülen faaliyetlerle müşterekleşen diğer vasıfları dikkate alındığında, çalışmanın kök anlamı gereği fayda üretmek üzere çaba sarf etmeye tekabül ettiği sonucuna ulaşılmış olmaktadır.

Üretmek ise kök anlamıyla günlük hayatın herhangi bir alanıyla sınırlı olmayan, ürünün yalnızca maddî vasıf arz etmediği, değer yükü bakımından üstün olması, ortaya çıkan sonuçtan istifade edilmesi bakımından yaygınlık arz etmesi ve salt diğerkâm bir zeminde ortaya çıkması zorunlu bulunmayan bir faaliyet biçimi olarak *fayda üretmek* anlamına gelmektedir. Bu bağlamda günlük hayatta üretim, bir maksada yönelik olarak çalışmakla ortaya çıkmakta; elde edilen faydanın çapı ise onun arızî vasfını oluşturmaktadır. Bu hâliyle üretmek, tıpkı M13'te "bi' işe yaramasa da" ifadesiyle bu yaygın kabulün hakkı teslim ediliyormuş gibi görünse de, esas itibariyle fayda sağladığından şüphe edilmediği anlaşıldığı üzere, günlük faaliyetlerde çalışarak fayda üretme sürecine tekabül etmektedir: Boş durmamanın bizzat kendisi fayda üretmek anlamına gelmekte; boş durmamak için hangi faaliyetin gerçekleştirildiği, fayda üretimi bakımından arızî vasıf arz etmektedir.

Bu durum günlük faaliyetlerin kendinde bir maksadı teşkil etmesinin zorunlu olmadığını teyit eder vaziyettedir.

Tüm bunları yaparken bir şey ürettiğinizi düşünüyor musunuz? Yani ev işlerinde... Muhakkak, muhakkak yani (vurgulu). Yani bazen...evim şöyle bi' şey etsin diye...yardım alıyoruz yarım günlük de olsa. Şey diyorum hani, aa evimin her tarafı elden geçti; temiz. Bir hafta on gün diyorum ben şey etmesem, mutfağın hemen batan yerlerini alıversem, tertemiz. O bana iç huzur veriyor ki bi' şey üretiliyor orda; temizlik yapılıyor...ortaya...bi' örgüdeki gibi, bi' el becerisindeki gibi veya bi' reçel, tarhana gibi...bi' şey çıkmıyosa bile bi' temizlik yapılıyor.---“Boş durma boş, çalış!” Peygamber efendimiz öyle demiş ya hani. *Bi' işe yaramasa bile* bi' şeyler yapmak isterim yani. Bir hafta mesela cam sildim ertesi şeyde dur bi' daha şu camları alıyım ama boş durmadım ya diyorum. Ca..camım da diyorum şimdi sıfırlandı, çok pis deyildi ama sıfırlandı diyorum mesela, kendimi öyle motive ediyorum. Boş durmayı sevmiyorum. [M13]

Ancak çalışmanın kavramsal sınırının belirginleştirilebilmesi için çabanın mahiyeti ile fayda üretmeyle ilişkisinin derinleştirilmesi gerekmektedir. Dikkat edileceği üzere, çalışmanın buraya kadar yer verilen vasıflarının her biriyle zımnen kabul edildiği anlaşılan yönü, dışardan bir gözlemcinin fark edebileceği bedensel hareketlerle gerçekleştirilmesidir. Çalışmanın M17'den yapılan alıntıda da açıkça ifade edilen bu yönü, yemek yapmak ya da bakkala gitmek gibi bir maksada yönelik olan rutin faaliyetlerin, bedensel hareketlerle gerçekleştirilmeleri nedeniyle çalışma olarak anlamlandırılmasıyla görünür olmaktadır. Bedensel faaliyet, dinamikliğe ve dolayısıyla genç kalmayı sağladığına işaret edilmesinden anlaşıldığı üzere M32'de de çalışmanın gerekli vasfı olarak konumlandırılmakta; her ikisinde de çalışma, para kazandırıcı olmayan faaliyetleri de kapsamaktadır. M32'den yapılan alıntıda daha dikkat çekici olan şey ise sigara içmenin çalışmadan sayılmasıdır. Başlangıçta çalışmayla kurulan ilgisini anlamak zor görünmekle birlikte “enerji alıyosun neticede” cümlesiyle temellendirildiği gibi sigara içmek güç toplamak anlamına gelmekte; sigara içmenin bir başka faaliyeti gerçekleştirme gücü vermesinin, örneğin bedensel gücün kısa süreli olarak yenilemesi, diğer bir deyişle motivasyon sağlamanın, fayda üretmek anlamına gelmesi nedeniyle çalışma olarak konumlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Evde vakit geçirdiğinizde odanızı toplamanız, yemek yapmanız ya da annenizin evde yaptıkları çalışma sayılır mı? Yani genel olarak yaptığın zaman günlük rutin çalışma sayılıyo' tabii bunlar da. Sonuçta bi' *hareket* ediyo, hareket var...işin içinde, *ya hareket eden her şey benim için çalışma sayılır* yani. Ya yemek yapıyosun, mesela

çalışmadır bu...ya da bakkala gidiyosun, gidip geliyosun, hareket ediyosun sonuçta...ekmek almak için çalışıyosun mesela orda. [M17]

Çalışma gençliktir...dinamizmdir...huzurdur...çalışan insandan asla hiçbir yerde, hiçbir şekilde zarar gelmez. Ama çalışmayan insandan her şey gelir: Emek hırsızlığı gelir, yalancılık gelir, üç kağıtçılık gelir, iş bilmemezlik gelir, saygısızlık gelir; bunların hepsi gelir. Çalışmak dinamiklik[tir]. **Çalışmayı kazanç getirici bir iş yapmak anlamında mı düşünüyorsunuz?** Hayır, hayır, hayır, hayır! İnsan[ın] boş otururken kitap okuması bi' enerjidir. **Bu da bir çalışmadır anlamında mı söylüyorsunuz?** Tabii ki çalışmadır, insan otururken, efendime [söyleyeyim] sigara içmesi bi' çalışmadır; enerji alıyosun neticede. Ama şimdi karşıya boş boş (yineleme) baktın, hiçbi' enerji almıyosun [ama insan] sigara içiyor, gülüyor, tebessüm ediyor, bi' enerji alıyor, öyle, ben bi' enerji alıyom. [M32]

Ancak yalnızca bedensel hareketler içeren eylemlerin faaliyet ya da çalışma olarak adlandırılmasının, dışardan bir gözlemcinin fark edemediği hareketsizliğin fayda üretmeyi engellememesi nedeniyle tam olarak kapsayıcı ve isabetli olduğunu kabul etmek güçtür. Zira M6'da oturmak, uzanarak düşünmek, muhakeme etmek ya da hayal etmek olarak ifade edilen ve gücün yenilenmesini içeren dinlenme maksatlı faaliyetler, bedensel bir hareket içermemeleri nedeniyle *boş durmaya* tekabül ediyor görünmelerine rağmen bir maksatlarının bulunması ve fayda üretilmesi nedeniyle ziyadesiyle faal bir süreci teşkil etmektedirler: Nihayetinde tüm bu bedensel hareket içermeyen eylemlerle, açıkça ifade edildiği gibi, sakinleşmek ve rahatlatmak için çalışılmaktadır. M31'de günlük hayatta çalışmanın isabetli bir biçimde kavramsallaştırılmasında zamansal bağlamı¹⁴⁴ dikkate almanın önemini görünür kılarak, hiçbir şey yapmamanın, dolayısıyla boş zamanın, bedensel hareketler içermeye zorunluluğu bulunmayan düşünsel eylemlerin sürdürülmesi nedeniyle mümkün olmadığına işaret edilmesi ve aksine ihtimal verilmemesi de bunu destekleyicidir. "Mutlaka kafanda bir şey canlandırıyor" cümlesinden anlaşıldığı gibi tasarımsal ve planlamaya dönük olmasıyla düşünsel eylemlilik hâli, bedensel hareketler içermese de bir niyeti, yöneldiği bir maksadı bulunan ve henüz projelendirme aşamasında olmasına rağmen başlı başına faal olunan bir süreci teşkil etmektedir.

Yani [hiçbir şey yapmamak] bazı dönemlerde oluyo'...bulduğum ortamlarda (duraksıyor) duygusal olarak iyice üzerime gelindiğinde o günün akşamında mesela...bi' süre boş boş oturarak geçiriyorum, bu sayılabiliyosa bunu örnek

¹⁴⁴ Günlük hayatın zamansal (ve mekânsal) bağlamını Bölüm 7'de ayrıca ele aldığımdan burada yalnızca bu hususun önemine değinmekle yetiniyorum.

verebilirim. **O süreçte hiçbir şey yapmıyor musunuz, sadece oturmak mı gerçekten?** Ya şöyle, aynen, sadece oturmak, uzanırım, bi' şeyler düşünürüm, hayal ederim yani o tarz olaylar sayılabilir. **Yani o hadiselerle ilgili şeyler düşünmek mi yoksa onlardan uzaklaştırıcı şeyler düşünmek mi?** Yarı yarıya, hadiseleri önce analiz ederim ondan sonra farklı şeyler düşünürüm yani çünkü mesela olayın ilk canlı anında... [eve] geldiğimde hadiseyi analiz ederim; hatalarım, haklı olduğum konular, haksız olduğum konular, ondan sonra aklımı başka yöne çekicek şeyler düşünürüm ve normal hayatıma dönerim. **En fazla ne kadar sürüyordur o tür zamanlar?** Ya uzandığımdan dolayı bunu dinlenmek de sayıyorum hani bir nevi zihnimi dinlendirmek çünkü çok fazla düşünmem gereken konular var iş yerimde, hani bir nevi o...durma boş durma yeri bir nevi mola yeri gibi aslında benim. Hani akşam geldiğimde çalışma sürem olarak saymadığım kısımda boş zamanım saydığım kısımda *bir nevi hani orayı da çalıştıyomuş gibi düşünebiliriz* hani sakinleşme rahatlama tarzı. [M6]

Boş zaman diye bi..bi' şeye ben inanmıyorum ya, mutlaka bi' şey yapıyondur. En azından düşünüyon. **O hâlde boş zamanınız yok...** İşte boş zaman o..kendine nasıl vericen şimdi burda oturuyon, mutlaka kafanda bi şey *canlandırıyor*, şunu şöyle yapsam bunu böyle yapsam, hani boş deyil yani. Türkiye'de ne, hiç kimseninki boş deyildir, öyle düşünüyom yani. [M31]

Bu noktada M2'den yapılan alıntıda uyku esnasında ortaya çıkan fizyolojik bir sürece gönderme yapılıyor olsa da bunun çalışmanın günlük hayatta fayda üretmeye yönelik kastî eylemliliğe tekabül ettiğinin anlaşılmasına önemli bir katkısı bulunmaktadır. Zira M41'de boş zamanın mümkün olmamasıyla ilintili olarak diğer faaliyetlerden ayrı tutulan uykunun, günlük zamanda hiçbir şey yapmamanın yegâne karşılığı olarak kabul edilmesiyle, fizyolojik çalışma ile anlam yüklü üretken bir eylem biçimi olan çalışma arasındaki bilinç hâli açık bir farklılık olarak görünür olmaktadır. Uyuma ve uyanma arasında geçen süre zarfında bilinçli eylemlilik hâli askıda olsa da uykunun bedensel, zihinsel, duygusal ve ruhsal gücün yenilenmesi maksadıyla gerçekleştirilmesiyle başlı başına fayda üretilen bir faaliyet olduğuna gönderme yapılmaktadır.

Eğlence olarak tanımladığımız çalışmayı gelir getirici bi' iş olarak düşündüğünüzü anlıyorum. Tabii tabii, yani iş olarak. Gerisinde *her şey çalışma*; nefes alma, hareket etme. Ben bunu çalışma olarak görürüm. **Peki, çalışmanın dışına attığınız bir şey var mı?** Valla ölmeyi atabiliriz en yakın örnek olarak çünkü sonucunu bilmiyoz gelip söyleyen olmadığı için ama çalışmama imkânı yok. İşte affedersiniz, gene teşbihte hata olmaza sığınacam, işte "ya abin nabıyo' uyandı mı? Yok, daha (...) pireler uçuşuyo"...[oysa] o an öyle bi' metabolizma çalışıyo' ki! O adam sırf ürettiği ısıyı söylese, yani şöyle bi' örnek veriyim, o adam o anda 60 wattın üzerinde enerji üretiyo', atmosfere gaz salıyo' şey yapıyo ozon tabakasına, böyle espiri gaz salma deyil; soluması şeyi muazzam bi' *işçilik* var orda. [M2]

Boş zaman diye bi' şey bence yok, yani mesela kitap okuyosun, bu boş zaman deyil ki, kitap okuyosun, [bu] bi' iş aslında. İşte boş zamanımda...diyolar ki televizyon seyredirim, aslında bi' şey yapıyo', televizyon seyrediyor...*bi' fiili var yani bi' eylemi* var aslında. Boş zaman sanki bence saadece [uzatarak; vurgulu] uyku zamanında geçiyo' (gülüyor); sadece o [zaman] *bi' şey yapmıyosun*. [M41]

Ancak uykunun günlük hayatta üretken bir faaliyet vasfı taşıyan yanı, başlatılması ve sona erdirilmesinde gereklilik arz eden ve kendiliğindenliğin uykunun arızî vasfını teşkil ettiğini gösteren kastî çabadır. Bu noktada M47'deki, uykunun bu vasfını yadsıyan fakat bir çelişkiye dayandığı anlaşılan dinlenme bahsi ile M42'deki “uyumak için bile uğraşma” ve M43'teki “o saati kaçırırsam uyku biraz kaçıyo” ifadelerinin karşılaştırılarak çözümlenmesi, faaliyetlerin gerisindeki çabanın görmezden gelinmesi nedeniyle çalışma olarak sayılmadıklarının farkına varılmasında önemli bir açılma sağlamaktadır. M47'de mülâkatın bir yerinde dinlenmenin hâne halkından ayrı bir odada ve televizyon karşısında mümkün olduğundan bahsedilmesine rağmen, dinlenmenin kendiliğinden gerçekleştiğinin ifade edilmesi, esas itibariyle dinlenmek için uygun koşulların sağlanmasının, bunun için çaba sarf edildiğini gösterdiğinin göz ardı edildiğine işaret etmektedir. Fakat bu nevi dinlenmenin de “lazım” sözcüğüyle işaret edildiği üzere uyuyabilmenin gerekli koşulunu teşkil ediyor olması, uyumak için de çaba sarf edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan sonuç, M43'te zımnen, M42'de ise alenen ifade edildiği gibi, uykunun ve dolayısıyla dinlenmenin kendiliğinden gerçekleşmesinin arızî olduğu; bir düşünceye ya da hisse takılı kalmaktan kurtulmak, uyku hâli o esnada sürdürülen faaliyet ile kesişmeye başladığında bu faaliyet sonlandırılarak uykuya öncelik vermek gibi uygun koşulların sağlanmasının, uyumanın çabayla ilişkili olan gerekli koşulunu oluşturduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Ben televizyon açıyorum sessiz (gülüyor), orda bi' saat iki saat..ben[im] bi' de dinlenme sürecim farklı; ben uyuyarak dinlenmeyi sevmem, ben[im] oturup biraz dinlenmem lazım, yani en azından *vücudun biraz kendine gelmesi lazım ki ondan sonra uyuyayım*.--- **Dinlenmek için sizce çaba mı gösteriyorsunuz? Dinlenmek için çaba göstermek mi gerekiyor? Yoksa kendiliğinden mi oluyor?** Ya...bana...dinlenmek için çaba sarf etmiyorum gibi geliyo' aslında...çünkü zaten...işiniz bittikten...iş yerinizden ayrıldıktan sonra eve gittiniz mi o kendiliğinden oluşuyo'...çaba sarf edilmiyor o[na]. **Yani diğer şeyler devreden çıkınca...** Devreden çıkınca o artık dinlenme moduna geçiyo' yani *hareket halinde olmadığımız için* emek sarf etmiyosunuz onun için, sadece oturuyosunuz o kadar (tebessüm). [M47]

*Her şey için çalışı..yani bu sadece iş altında olan bi' şey diyil yani ya da sadece okulla ilgili, ders çalışmakla alakalı bi' şey değil: Her şey için çalışırsın, çabalarsın, [çalışma] çabayı gerektiren bi' şeydir bence. Yani birini mutlu etmek için bile çalışırsın aslına bakarsanız. Morali bozuktur, onu neşelendirmek için bile çalışırsın, bu bile çalışmadır, aynı emek gibi her şeyi kapsadığını düşünüyorum, aklınıza gelebilecek her şeyi hem de. **Dışında bıraktığı...** (sözü tamamlayarak) Hiçbi' şey yok...yani yeri geliyo, *insan uyumak için bile uğraşıyo, çalışıyo*. Bi' şeye canı sıkılmış oluyo' o gün, yanıp dönüp duruyosun yatağın içinde yani, *o bile bi' efor, bi' çalışma, bi' güç gerektiriyor*. [M42]*

Ben normalde erken yatıp erken kalkanlardım ama bazen oluyo' ki sevdiğim diziyi bile nerdeyse [izleyemiyorum], *o uykum gelirse gidip yatmam lazım*. O uykuyu kaçırırsam, o saati kaçırırsam uyku biraz kaçıyo'. Sonra geri uyuyorum tabii ama genelde erken yatarım, erken kalkarım. [M43]¹⁴⁵

Tüm bu bilgilerden hareketle *çalışma en temel anlamda günlük hayatın herhangi bir faaliyet alanıyla sınırlı olmayan, aslî hüviyetini iktisadî üretimden kazanmayan, dolayısıyla faaliyetlerin nesnesinin mahiyetine göre değil, belirli bir mekân ve zamanda ve belirli bir süreyle devam ettirilmesi ve kesintiye uğrama, askıya alınma ve tekrarlanma müdahalelerine açık bulunmak üzere fayda üretmek üzere ortaya çıkan ve bedensel hareketler içermesi zorunlu olmayan eylemlilik hâlidir*. Bu noktada önemle üzerinde durulması gereken husus çalışmanın bu biçimde kavramsallaştırılmasının salt hesapçı ve çıkarıcı bir konuma hapsedilmesine imkân tanımadığıdır. Bununla birlikte fayda üretme maksadına ulaşılması, çalışmanın arızî vasfını teşkil etmekte; bu durum her nevi çalışma ile bir sonuca ulaşılması arasındaki ilişki dâhili olsa da bu sonucun çalışmanın maksadıyla uyumlu olmasının zorunluluk arz etmediğine işaret etmektedir.

6.2. EMEĞİN MAHİYET VE VASIFLARI

Tıpkı çalışmak ve üretmek gibi emek de kavramsal açıdan iktisadî indirgemenin payına düşeni almış kavramlardan biridir. Ancak çalışma ve üretimle kıyaslandığında bu üç faaliyetin birçok müşterek yönünün bulunmasına ve kavramsal sınır hatlarının tespit edilmesini güç hale sokacak denli iç içe geçmiş olmalarına karşın, emeğin, bu kavram takımı içinde, her ne kadar kuramsal olarak iktisadın günlük hayatı var etmeye muktedir yegâne toplumsal kurum olduğu tezini teyit ve takviye etmek için istihdam edilse de,

¹⁴⁵ Bu alıntıya bağlama uygunluğu nedeniyle Bölüm 5'te de yer verilmiştir.

mülâkatlarda daha ziyade fedakârlık, haktan feragat ya da kutsallık gibi maddî olmayan bir cephede konumlandırıldığı görülmektedir. Ancak bu anlamların takdim edilmesinden önce emeğin iktisadî yönden nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymak önem arz etmektedir.

6.2.1. İktisadî Emek

M8'den yapılan alıntı, emeğin para kazandırıcı işlerle sınırlandırılan mahiyetini temsil edici bir örnek olarak, tıpkı çalışma gibi, onun parayla takas edilmesiyle işçi-işveren ilişkisini inşa eden bir yapının parçası ve para kazandırıcı faaliyetlerin temel unsuru olarak konumlandırıldığını görünür kılmaktadır. İlgili iş üzerinde sarf edilecek emek gücü karşılığında para kazanılması, yalnızca zamanın ve emek gücünün o işe ayrılmasını değil, aynı zamanda bu maksatla başka tür fayda üretiminden fedakârlık edilmesi anlamına gelen özveriyi de içermekte, bu durumun emek gücünün değil, emek gücüne sahip olan işçi ya da çalışanın bütünüyle işverene devredildiği yanılığını beslediğinden şikâyet edilmektedir.

Ücret karşılığı yapılan bi' iş kadar basit...basitleştirmek istemiyorum ama...sonuç olarak...özverinizi, kendi vaktinizi iş...para karşılığı (duraksıyor) takas ettiğiniz bi' şeydir aslında emek. Hani sizin emeğiniz var, karşısındaki parası var. Zamanınızı, emeğinizi ta..takas şeklinde gerçekleştiriyosunuz.... Biraz daha şu var emek deyince: İşveren genelde şöyle düşünüyö', hani bunu bi' emek-para takası olarak görmüyor, kiralanmışlık olarak görüyö'...sen emeğini verceksin ben karşılığında paramı vercem olarak düşünülüyor. Ben kiralıyorum...senin üzerinde her türlü...tasarruf hakkım var olarak görülüyö' genelde... [M8]

Bu anlamda emek, tıpkı iktisadî çalışma gibi, para kazanmak için sarf edilen çaba olarak anlam bulmakta ve bu çaba günlük hayatın merkezine yerleştirilmektedir. M37'de açıkça ifade bulan bu durum, para kazanmanın başta hayatta kalmak üzere yaşamayı mümkün kılan yegâne yol olması nedeniyle günlük hayatın merkezine yerleştirildiğini ortaya koymaktadır. Ancak çalışmadan farklı olarak emek yapılan işe özen göstermek biçiminde tarif edilmekte; bu ayrım emek ile çalışma arasındaki muhtemel farkın gösterilen çabanın niteliği temelinde ortaya çıktığı hakkında bir ipucu taşımaktadır.

Gündelik hayatınızda en çok neye emek sarf ediyorsunuz? İşime...emek sarf etmem gerekiyo' çünkü hani günümün, yani uyanık olduğum, yaşadığım sürenin çok büyük bi' kısmını işimde geçiriyorum ve..işim beni ayakta tutuyo'...işimden dolayı para kazanıyorum çünkü parayı kazanmazsam yaşayamam, bu sörvayvı [survive] yapamam.... Bundan dolayı da en çok...işime zaman ayırmalıyım...ve ona *özen göstermeliyim* çünkü ne yazık ki böyle, para olduktan sonra her şey halloluyo'. [M37]

Emeğin emek gücünün ücretle takası üzerinden iktisadî temelde anlam bulması ve en çok para kazanmak için sarf edilmesinin gerekli görülmesi, günlük hayatta en çok emek sarf edilen şeyin para birikimi yapmak ve bu parayı ihtiyaçtan fazlasını tüketmek için harcamaktan kaçınmakla da öne çıkmaktadır. M25'te ev almak belirli bir süre çocuk sahibi olmaktan kaçınmayı gerektirebilecek ölçüde önemli bir emek nesnesi olarak öne çıkarken, M8'de ev ya da araba almak maddî birikim ile tüketim odaklılığın bir göstergesi konumundadır. İhtiyacın nesnel olarak belirlenmesinin müşkülleri dikkate alındığında, maddî tüketimin sınırlarını ifrat-tefrit ikiliğine göre ayırt etme teşebbüsünde bulunulmasının nafîle olacağı aşikârdır. Dolayısıyla bu iki farklı örneğin ortaya koyduğu asıl sonuç emeğin öznel değer yüküyle ortaya çıktığı, emeğin nesnesinin bu değer yüküne göre farklılık arz ettiğidir.

En çok ben ev almak istedim, çalıştım...[eşime] destek oluyım. Zaten bekârken de çalışıyodum, eşim çıkaracaktı, çıkmayım dedim hani çalıştım, bi' ev sahibi olalım...yani *para biriktirmeye emek harcadım*. Parayı biriktirdik şükür ondan sonra evimizi aldık. Buna önem gösterdim, emek verdim yani...mesela *çocuk yapmadım*, yapmadım *3 sene*, hani dedim bi' evim olsun...çocuk sonra da olur işşallah rabbim verirse.... Şükürler olsun *emeğimin karşılığını* gördüm yani eşimle beraber. Eşim de yapalım, edelim, dutalım diyince. Mesela kimi var savurur eder, dutar parayı, şükür öyle yapmadı. [M25]

Genelde...çok emek sarf ediliyor gibi görüyorum maddiyata. Ben bunun için çok şe'yapmıyorum insanlar kadar...çünkü genelde gördüğüm zaman hep maddiyat odaklı. Tamam maddiyat kesinlikle önemli zaten ben bugüne kadar...bi' gün bile çalışmadan durmuş birisi değilim, işe kesinlikle önem veririm yani çalışma[nın] gerekli ve zorunlu olduğunu düşünen birisiyim. Buna rağmen aşırı maddiyat odaklı, her şey ama her şey yani. Ev al, işte araba al, o olsun...bunlara çok emek vermiyorum ben çünkü...bi' şekilde zaten elde edilebilir [bunlar].... Hani ihtiyaç dedik ya zaten ihtiyacım kadarı olduktan sonra ben ona ekstra emek neden harcıyım ki? [M18]

Bu anlamda M5'te ev eşyalarının kullanılabilir durumda olmalarına rağmen yenilerinin satın alınmasının, M2'de ise gösteriş yapmak için araba satın alınmasının öznel değer yükünün zayıf olduğu anlaşılan tüketim faaliyetleri arasında sayılmaları, tüketme

biçiminin değil, emek sarf edilerek kazanılmış olan paranın harcanmaya değer görüldüğü nesnelere, yani tüketerek fayda üretme yollarının, farklılaştığına işaret etmektedir. Bu açıdan 300 liranın bir ev eşyasını yenilemek yerine birlikte yemek yemek gibi toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlayan bir faaliyette harcanması ya da bilgisayar ile otomobil gibi kıyaslandıklarında birinin diğerinden daha pahalı olmasının olağan karşılanabileceği durumda, bu kabulü yerinden edecek yüklü bir meblağın, daha ucuz olması beklenen tüketim mallarına ayrılması, değer yüklü bir tercihe dayanmaları nedeniyle aynı tüketim faaliyetlerine tekabül etmektedirler. Bu bağlamda maddî kaynakların nerede tüketileceği, neye emek sarf edileceğini belirleyici olabilmekte; paranın emek sarf edilerek kazanılması, nerede tüketileceği üzerinde daha kontrollü bir karar mekanizmasının devreye girmesinde etkili olabilmektedir.

Eşimle çok tartışırız bazen de, öyle derim: Ev ya da araba almak için para toplamam, emeğimi harcamam. Ama bi' yerden gelirmiş, Allah bi' zenginlik verirmiş, gider evin de iyisini alırım, arabanın da iyisini alırım. Yani o (duraksıyor) gündelik hayat içerisinde bizim hayatımızı kolaylaştırdığı iddia edilen bazı şeylerin bizi daha çok bağladığını düşündüğüm için, ev için araba için eşya için yani çok emek sarf etmem. Emekle kazanıyorsunuz parayı, o parayı bi' yere harcıyorsunuz. Ne için? İşte evdeki vitrini değiştirmek için. 25 yıllık vitrin duruyor...kardeşim [ise] 5 kere değiştirdi...15 yıllık evli.... Yani...vitrini değiştirmek için emek sarf etmeyi *boşa sayarım*...ya da işte böyle...bazı gereksiz saydığımız harcamaları eşyalara dönük hani ekstradan eşyalara dönük ya da böyle hani ev almak gibi ya da ne biliyim böyle biraz daha belki lüksü sayılabilir şeylerle ilgili. Ha kendime göre bi' hayat standardım var, onun beni kilitlediğini bazen ben[i] zorda bıraktığını da düşünüyorum ama böyle temel anlamda emeğimi onlara teksif etmek...gibi bir şey beni rahatsız eder.... İşte öğrencinin biriyle...300 liraya yemek yiyeceksiniz 8-10 kişi, ama siz diyosunuz ki [o] 300 lirayı bi' kenara koyum işte 2 yılda araba parası olur. Hiç umrumda değil, o 300 lirayı o gün orada yerim (gülüyor). [M5]

Mesela ben bilgisayar almak için paramı biriktirim, çalışırım ederim, yani bugünün parasıyla iyi bi' araba parası veririm ona. O adam onu asla yapmaz; o araba alır, çarşıda göstermek ister şe'yapar. Bu farklı bi' emek noktasıdır mesela anlatamayız biz o kişiye, açıklaması zordur. Bunlar emek evet yani yadırgayacakları şeyler hep. [M2]

Bu bilgilerden hareketle, M5 ve M2'den yapılan alıntılar da dikkate alındığında, burada günlük hayatta iktisadî emeğin mahiyet ve vasıflarını anlamak açısından esas önem arz eden hususlar şu şekilde sıralanabilir: (i) Yalnızca parayı kazanmanın değil, biriktirmenin de emek gerektirmesi, (ii) maddî birikim ve tüketimin nesnelere öznel değer yüküne göre değişkenlik arz etmesi nedeniyle bu ikilikte konumlandırılmalarının yeterli bir

açıklama sağlamaması, (iii) emeğin çalışmaya kıyasla daha uzun erimli bir sürece tekabül etmesi ve (iv) emeğin nesnesinin gerektirdiği süre boyunca günlük faaliyetlerin, tek merkezli kümelenilerek bazı faaliyetlerin askıya alınması, yani bu faaliyetlerin sonucundan geçici ya da kalıcı olarak feragat ya da fedakârlık edilmesini gerektirebilmesidir.

6.2.2. Emeğin Yeniden Kavramsallaştırılması

Ancak tıpkı çalışma ve üretme gibi emeğin de yalnızca iktisadî anlamıyla sınırlı olduğunu kabul etmek mümkün görünmemektedir. M7’de gündeme geldiği gibi, emek vermek belirli bir maksada yönelik olmak üzere *ter dökmek*, yani çaba göstermek, zahmete girmektir. M7 özelinde yalnızca gelir getirici faaliyetlerde değil, tenis oynamak ve fotoğraf çekmek gibi para kazandırmayan ve zevk vermeleri nedeniyle sürdürülen faaliyetlerde de gerekli görülmesi, emeğin maksadının gelir elde etmekle sınırlı bulunmayan çeşitliliği nedeniyle çalışmaktan daha kapsayıcı olduğuna işaret etmektedir. Bu noktada alıntıda yer alan “yerine getirmeye çalışıyorum” ve “yapmaya çalışıyorum” ifadelerininse çalışmanın bir sözcük olarak yan anlamsal veçhesiyle değil, toplumsal bir olgu olarak özgün mahiyetinin dilsel tezahürüyle ilgili olduğuna değinmek ve şimdilik günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinin kuramsallaştırılmasında önemli bir vazife göreceğine dikkat çekmek kâfidir.

Emeğin anlamı *ter dökmektir* yani bi’ şey için (duraksıyor) *vaktini olabildiğince harcamaktır*. Yani sana verilen bi’ vakit var Allah tarafından, o vakti *en iyi şekilde* o yapcağın işte harcamaktır. İş yerinde de...bunu...hakkıyla *yerine getirmeye çalışıyorum* iş anlamında. Diğer şeylerde de aynı şekilde yani fotoğrafçılık anlamında da elimden geleni yapmaya çalışıyorum, teniste de aynı şekilde elimden geleni *yapmaya çalışıyorum*. [M7]

Öte yandan M7’de günlük faaliyetler, emeğe atfedilen anlamın bu kapsayıcılığına rağmen, yukarıda temas edilmiş olduğu gibi, amatör-profesyonel ikiliği üzerine yükselmektedir. Aşikâr olmak üzere bir faaliyetin maksadının çeşitliliği ile yöneldiği nesnesinin çeşitliliği aynı anlama gelmediği gibi bu iki husus, emeğin isabetli bir biçimde kavramsallaştırılabilmesinde aynı açılımı sağlamamakta; bu durum emeğin hâlâ iktisadî indirgemeci bir yerden okunduğunu göstermektedir. Oysa emek, M27’de veciz bir

ifadeyle dile getirildiği üzere, herhangi bir faaliyeti dışarda bırakmayan çabaya işaret etmektedir. Emegın kapsamının bir lokmanın çiğnenmesi üzerinden tarif edilmesini yalnızca mecazî bir anlatı biçimi olarak kabul etmek ise, onun nesnesi ve maksadının çeşitliliğini takdir etmek bakımından önemli bir ipucunu kaçırmak anlamına gelmektedir. Nitekim yemek yemenin iktisadî değer üretmemesine rağmen¹⁴⁶ tıpkı fotoğraf çekmek ya da tenis oynamak gibi sonucu bir başkasından devralınamayan, yalnızca failerin kendilerine dönüşlü fayda üretilebilen faaliyetler arasında yer alması, günlük faaliyetlerin her birinin bir maksada yönelik çabayla gerçekleştiğini ve çaba sarf etmenin gerekliliğini ilân etmiş olmaktadır.

Emeksiz hiçbir şey olmuyor, yani ekmek yemek bile... Lokmayı ağzınıza alıyorsunuz, geve geve, uğraşa uğraşa yiyorsunuz; *uğraşmak lazım*. [M27]

Bu bağlamda emek vermek mekân ve zaman serbestisi bulunan, bir maksada yönelik sonuç üretme faaliyetidir. Bu hâliyle emegın iktisadî indirgemedden kurtarılması mümkün olmakla birlikte bu kez de çalışmayla kavramsal sınır hattının silikleştiği görülmekte; böylece, emegın, eğer mevcut ise, ayırt edici vasfının ne olduğunun tefrik edilmesi zorunlu hâle gelmiş olmaktadır. M5'te ifade edilen kutsallığın, M2'de ise bir maksattan yoksunluğun *delilik* olarak adlandırılmasından hareketle akılcılığın bu anlamda bir ayırım sağladıkları açık olmakla birlikte bu vasıflar hâlâ sorgulanmaya muhtaç durumda bulunmaktadır.

Emek üretmektir yani öncelikle benim aklıma hemen gelen şey üretmek. Üret..bi şey üretmeden de insanın çok hayatının anlamlı olmadığını düşünüyorum. Üretmek dediğimiz illa el emeği de değil, yani kafa, beyin, siz anlıyorsunuz; her türlü üretimi kastediyorum. Evle ya da mekânla da sınırı yok bu işin, yani o anlamda...emek benim açımdan *kutsal*...kimi bileğiyle, kimi kalbiyle, kimi beyniyle, kimi...vücudunun başka organlarıyla bi' şekilde bi' emek sarf eder, ürün, üretim ortaya koyar...emekle ilgili düşündüğüm şeylerden birisi bir, üretim (duraksıyor)...emek kutsal olacaksa da kaynağın ve düşüncenin bağımsız olması. Yani sizi ona sevk eden kaynaktan bağımsız bi şeyiniz olacak, ne derler, anlaşmanıza

¹⁴⁶ Yemek yiyerek para kazanmak ya da maddî kazanım elde etmek elbette mümkün. Belki tadım yapan gurmeleri, çay, kahve, şarap veya peynir eksperlerini yeme-içme faaliyetleri ile para kazanan meslekler arasına, en kısa sürede en çok yiyip içme üzerine kurulu yarışmaları da parayla sınırlı olmasa da bu yarışmaya katılma teşvik etmesi nedeniyle maddî getirisi olan faaliyetler arasına yerleştirmek mümkün. Ancak tadımla iktisadî değer üreten meslek erbabının doymak için yiyip içmediği, hatta özellikle alkollü içecek tadımcılarının içeceği tadını aldıktan sonra bu yudumu yutmadan tükürdükleri dikkate alınırsa, burada kastedilen farklılığın bu faaliyetlerin maksadıyla ilişkili olduğu anlaşılacaktır. Nihayetinde, tekrarlamak gerekirse, bir başkası adına doyulamamakta ya da herhangi bir şeyin tadı alınamamaktadır.

göre bir ücret alcaksınız bir de seçerek isteyerek yaptığınız bir iş olacak. Kafada ve parada özgürlük diyorum ben buna. Emek için de böyle bi' şey geçerli. Öyle bakınca benim, ben emeği önemsiyorum yani nasıl emeği önemsiyorum, (duraksıyor), ben arabayı kullanırken yorulmam, severim. Ama [filanca] hocayı buraya getirip götürürken daha çok mutlu olurum. Yani böyle yaşlı bir bilim insanına burda hizmet etmek, etrafında işini görmek...kutsal bir emek gibi gelir...ya da işte eşimle zaman ayırmak için bir emek harcarım, bi' şeyi hızlı yaparım ya da onu alır birlikte gezer dolaşırız. Yani emeği ben sadece şey olarak böyle *iş yerinde yapılan bir çalışma, bir oluş olarak da görmüyorum* öyle söyliyim. Hatta...kızım[in] okuma konusu...sıkıntıya girmişti orta okul sonunda...baş örtüsü meselesi yüzünden...kendisine demiştim...ev kızı da olsan bi' şey yapıp üreteceksin, bu seni mutlu edecek yani emek biraz da mutluluk kaynağı bu anlamda. Severek ürettiğiniz yaptığınız emek harcadığınız bi' şey sizin için bir mutluluk kaynağı. [M5]

[Emek] sonuca ulaşma, bir sonuç uğruna hareket etme; bu anlama geliyo'. Ya mesela elinde kürekle yakalamışsın beni, napıyon, kazıyom, niye, bilmem; bu emek verme deyildir, bu deliliktir. Ama gene aynı kürekle bi' şey yapa..napıyosun, temel kazıyorum, niye, bina dikebilmek için. Emek budur; hedefe ulaşma. [M2]

Emeğin müspet bir maksatla dâhilî olarak ilişkilendirilmesi kadar, herhangi bir nesneye ve/veya ulaşılan sonuca değer kazandırmanın yegâne yolu ve bunlara kutsiyet atfedilebilmesinin gerekli şartı olarak görülmesi, tıpkı emeğin salt iktisadî üretim alanına hapsedilmesinin katı gerekçelendirmelerinde olduğu gibi, kendisine sarsılmaz ve şüpheye mahal vermez bir vasıf atfedildiğine işaret etmektedir. M46, M8, M19 ve M10'dan yapılan alıntılarda öne çıktığı gibi emek en yüce değeri, herhangi bir şeyin değerinin ölçüsünü ve ancak "güzel" bir sonuç elde etmek üzere sarf edilen, bu denli değerli olmasına karşın aynı ölçüde karşılık bulmadığından şikâyetçi olunan çabayı teşkil etmektedir.

Benim için şeyler vardır...işte emek en yüce değerdir vesaire gibisinden, artık öyle olduğunu düşünmüyorum açıkçası...tabii ki yani bi' şeyin emek verilerek yapılması çok önemli, *onu değerli yapan şey verilen emektir*, başka hiçbi' şey diyil, ona verilen, paha biçilen şey değil, emeğin olması önemlidir. Bu bakımdan emeği kesinlikle önemsiyorum fakat günümüzde ne kadar işe yaradığı konusunda pek şey diyilim yani bu bilmiyorum ücretle alakalı olabilir başka bi' şeyle alakalı olabilir ama emeğin pek önemli...olmadığını düşünüyorum...günümüzde. [M46]

Aslında ben her şeye...emek odaklı bakarım (yineleme)...çünkü *bi' şeye verilen değer bence emekle ölçülür*. Nasıl desem (duraksıyor)...bu dönemde mesela emek vermeyi bilmiyoruz veya verilmiş bi' emeği çok saygısızlık oluyo'. Mesela siz emek...harcıyorsunuz ama adam bakıyor...bi' çırpıda bunu şe'yapabiliyo, bu ne falan [diyebiliyor]. Arkasındaki emeği görmüyo yani aslında bunu dini arka planı da olan bi' şey benim için. Yani emeğe saygı olacak gerçek anlamda, öyle de diyebiliriz.

Mesela şey anlamında da kişisel ilişkilerde de bence sevgiden çok emek önemlidir, daha doğrusu sevginin göstergesi benim için ne kadar emek verildiğidir. Yani emek verilmiyorsa istediği kadar başka türlü gösterimi olsun...önemli değildir yani *ölçüsü emektir*. [M8]

Emek çabalayarak *güzel* bi' şeyler ortaya çıkartmaktır mesela bi' fidan dikerseniz, sularsınız, onun yeşerdiğini görürseniz o benim için güzel bi' emektir, hani güzel bi' sonuçtur. [Emek vermek] *olumlu* bi' şeyler yapmaktır. [M19]

Bi' şey üzerinde verdiğimiz çaba ya da sarf ettiğimiz eylem olabilir. Ama tabii *olumlu* bi' yerde olursa emek olur diye düşünüyorum, yani her şey emek olmayabilir. [M10]

Fakat ne emeğin yalnızca müspet bir maksada dönük olduğunu, dolayısıyla ne kendi başına herhangi bir şeyin değerinin ölçüsü olduğunu, ne de kutsallık arz ettiğini kabul etmek mümkündür. Zira M2'de örneklendiği gibi eşi aldatmaya, M32'de öne çıktığı gibi hırsızlık yapmaya yani hem eyleyen hem de ortaya çıkan sonuçtan etkilenenler açısından zarar verici olabilen (M3) ve sosyo-kültürel açıdan gayri ahlâkî bulunan faaliyetler için de emek sarf etmek gerekmektedir. Bu nevi faaliyetlerin her biri, ahlâkî değer yükünden azade olarak düşünüldüğünde, failer açısından bir maksada yönelik ortaya çıkan fayda üretici çabayı teşkil etmeleriyle, çalışmak, emek sarf etmek anlamına gelmektedirler. Bu durum fayda üretimi ile emeğin, diğerkâm bir zeminde ortaya çıkma zorunluluklarının bulunmaması yönünde müşterekleştiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla emeğin kendisi yerine maksadın, müspet, değerli ya da kutsal olduğu, diğer bir deyişle, tüm bunların emeğin arızî vasıflarını teşkil ettikleri anlaşılmış olmaktadır.

İnsanın mesela eşini aldatması emektir, emeksiz yapabileceği bi' iş deyil [bu]. Etikliğini...tartışacak deyilim, bana düşmez, ama bunu yapabilmek için bi' emek vermek zorundadır ve ortada sonuç vardır. Bi' insan bunu yapmak ister mi istemez mi... Yani emek vermeyi tercih etmemektir, ben aldatmak istemem diyebilir o kişi ama bi' yerde emek vermek istemiyorum...yani o sonucu istemiyorum ben diyo'. [M2]

Hırsızlığa emek vermem ben (yineleme), beni dolandırmaya çalışanlara emek vermem, adam (...) eğer benim düşüncelerimi kabul etmiyorsa ona emek vermem. Bana değer vermiyorsa, hiç yaklaşmam. [M32]

İnsanlara zararlı olacak bi' şeylere emek vermek istemem, adımın [bu işlerde] geçmesini istemem şahsen. **Bu işlere bir örnek verebilir misiniz?** Bilimsel olarak değerlendirecek en basitinden, kestiremezsin tabii ki de, bariz zararları olabilecek

[bir] çalışmanın içersinde bulunmam. Topluma ya da toplumun...bütünü [için]... Özgürlük sınırı dediğimiz olay var ya, [toplumun] çoğunluğuna zarar vercek bi' işe girişmem gibi geliyor. [M3]

Emeğin değerli olduğu kabulüyle sıhriyeti içinde ortaya çıkan ve eş değer karşılığının alınamamasıyla ifade bulan karşılıklılık hususu, onun ayırt edici vasıflarının ne olduğunun anlaşılmasında istikameti belirleyen bir diğer unsur olarak öne çıkmaktadır. M34'te mecazlı bir anlatımla ifade edildiği gibi *kuru kuruya* mücadele etmek, emeğin maksadıyla uyumlu bir sonuç elde etme beklentisiyle sarf edildiğine ve bunun aynı değerde karşılık bulmama ihtimaline rağmen sürdürülebileceğine işaret etmektedir. Emeğin M30'daki "karşılığını almayı düşündüğüm" ifadesiyle de öne çıkan bu vasfı, karşılık beklentisi ile karşılığın alınması arasında fark gözetme gerekliliğini tahkim etmiş olmaktadır. M14'teki "karşılık bulamamak", "boşa gitse de yapmak" ve "karşılıksız emek vermek" ifadeleri de devreye girdiğinde kendisini daha açık bir biçimde ortaya koyduğu üzere karşılık beklentisi, karşılığını almak ve karşılıksız yapmak arasındaki kavramsal sınır hattının belirginleştirilmesi daha da elzem hâle gelmektedir.

Bazı insanlar *guru guruya mücadele eder...* [Bir şey] atıyorum filan yerde beş liradır ama ona akşama kadar uğraşır. Değmez bence diyorum ya, yenisi beş lira zaten filan yerde...*emeğimin karşılığı...başka yerde daha ucuzsa*, ona uğraşmaya gerek yok...*şu çaydanlık...tamir yaptırıncaya kadar kaç para? Atıyorum, şunu tamir ettim (...)* 20 lira. Yenisi kaç lira? 30 lira, 40 lira veya 50 lira. Yani yenisi ondan daha mantıklıysa hiç gerek yoktur. [M34]

Emek..benim ortaya koyduğum, *karşılığını almayı düşündüğüm* şey, yani emeğim, bu geliyo aklıma. **En çok hangi alanda, konuda olduğunu söylersiniz? Bir alanla sınırlandırdığınız bir şey mi bu?** Yok alanla sınırlandırdığım bi' şey deyil, hani mesela iş yaşamında hani çalışıyorum karşılığını para olarak alıyorum, ders anlamında çalışıyorum karşılığını not olarak alıyorum hani daha ne yapabilirim ne söyleyebilirim (sesli düşünüyör). **Evi düşünebiliriz... Ya da gündelik hayattaki diğer işlerde emek verdiğiniz düşünüyor musunuz?** Tabii. **Veya ona emek mi denir?** Zamanımı ayırıyorum ki emek veriyorum, o bana nası dönüyo (düşünceli) (gülüyor), nası dönüyo acaba... Onun karşılığı ne...*Hiç bu yönden bakmamıştım. . .* .Ev işi yaptığım zaman onun karşılığı bana nasıl döner onu bilemedim (tebessüm). Hep annem üzerinden gidiyorum ama en azından annemin sorumluluğunun yarısını almış olarak bu bana dönüyo. . . Annem benim için çok önemli (gülüyor) şu an rahatsız olduğu için hani... **Yani karşılığı olmadığını ya da karşılık bulamadığımızı düşündüğünüz işler mi bunlar?** Evet yani olabilir, karşılık...bulamadığım da olabilir ev işi olarak hani gündelik hayatımda ev anlamında düşünürsem hani bi' karşılığı yok ki yani bana göre. (Kısa süre düşündükten sonra) ben o işi o gün yapıyosam karşılığında hani (duraksıyor) rahat

rahat oturabilirim (gülüyor), yani [aslında karşılık olarak] rahat rahat oturabiliyorum.
[M30]

Emek (iç çekiyor) (duraksıyor)... Ya nasıl anlatıyım (gözleri doluyor)... Ben biraz doluyum bu konuda ama (birden gülmeye başlıyor). **Nasıl arzu ederseniz öyle anlatın lütfen.** Ben [hiç] emek verdiğim kişilerden *karşılık bulamadım*, insan olarak. Hiç bi' zaman karşılığımı alamadım. Yani belli bi' yerde bu artık insanın zoruna da gidiyo', benim özellikle zoruma gidiyo...[ama] çocuklarım için her şeyi yaparım, *boşa gitse de* yaparım...karşılığımı alsam da yaparım, almasam da yaparım; ben onlara *karşılıksız emek* veriyorum. **Başkası için de yapar mısınız bunu?** (Yekten; vurgulu) Sadece çocuklarım! [M14]

Bu alıntılardan ortaya koyduğu gibi, bir karşılık elde etme beklentisiyle sarf edilmesi emeğin gerekli vasfını, maksadıyla uyumlu bir sonuç elde edilmesi ise arızî vasfını teşkil etmektedir. Emeğin, karşılıklı olduğunun özellikle belirtilmesine gerek duyulmamasına rağmen karşılıksız olduğunun vurgulanmasının da işaret ettiği üzere, beklenen karşılığından feragat edilmesi ihtimal dâhilinde olup bu durum arızî olarak belirlenmektedir. M9'da kültürel ve dinî değer yüklü bir anlayışla ilişkisi içinde ifade edildiği üzere ne kadar süre ve ne derece emek sarf edildiği, beklenen karşılığın alınmasının yeter koşulunu sağlamış olmamakta ancak emek sarf etmek bir sonuca ulaşmanın gerekli koşulunu teşkil etmektedir. *Dolayısıyla emek vermek ile bu suretle beklenen sonuca ulaşmak arasındaki ilişki arızî ve asimetriktir.*

Öte yandan karşılık beklentisiyle sarf edilmesi emeğin gerekli vasfını teşkil etse de bu kez de beklenen karşılığın ne olduğunun nesnel olarak belirlenmesi sorunuyla karşı karşıya kalınmaktadır. En temel örneklerden biri olarak gelir getirici işlerde sarf edilen emeğin karşılığının para olması ki, beklentiyle kastedilen bu paranın yeterliliği değildir, beklenen karşılığın niteliksel olarak bire birlik taşımalarının gerekli olmadığına işaret etmektedir. Bu örnekten hareketle ve M14, M12 ve M42'den yapılan alıntılardan da anlaşıldığı üzere, beklenen karşılığın belirlenmesinde öznel ve nesnel uygunluk ölçütleri devreye girmektedir. M14'te kendisiyle mülâkat yapılan bireyin felçli annesine bir ay hastanede refakat ederek onun bakımını üstlenmesiyle sarf ettiği emeğin, ailesinin önemli kararlarda yanında olmaması nedeniyle karşılık bulamadığına işaret etmesi, ebeveyn- evlat ilişkilerindeki yardımlaşma ve dayanışmada emeğin (hastalanınca bakım desteği sağlanması gibi) bire birlik içirme zorunluluğu bulunmadığını göstermektedir. Bu noktada "karşılıklı değildi" ifadesi emeğin bir karşılık beklentisiyle sarf edilmediğine

değil, beklenen karşılığın niteliği hakkında bir hükme gönderme yapmaktadır. Zira burada beklenen karşılık takdir görmektir.

Ya ben yeri geldi işimi gücümü bırakıyorum, onlar için çabalıyorum ama karşılık alamıyorum (ağlamaklı). Yani karşılık alamıyorum derken, benim annem mesela felç geçirdi...ben işimi bıraktım bir ay hastanede anneme baktım. Ama ben eşimden ayrıldım, ailem benim çocuklarımı istemedi. **Neden istemediler?** O adamın çocuklarına sen bakmak zorunda değilsin [dediler], o çocukları benim olarak görmüyorlar. O[nlar] babalarının çocukları yani sen onları orda bırakıcaksın, kendin geleceksin.... Ya şöyle bi şey var ben kendim isteyerek evlendim ilk eşimle de...sen onu kendin istedin aldın artık yaşa..yaşıycak olduğun şeyleri de kendin yaşa, biz karışmayız diyolar. Şu anda evlendim, şu anda eşimi de istemiyolar. [M14]

Hani bilmiyorum bunlar biraz da özele kaçıyo' da, kayınvaldem için çok emek verdim ama vermiyeymişim diye düşünüyorum şimdi, vermeseydim de olurmuş...niye bu kadar emek verdim diyorum, hani karşılığına..*karşılıklı diyildi bu yapılan emekler de takdir edilmediğini* düşünüyorum ve bu *boşa harcanmış emek* diye görüyorum. Onun haricinde hani boşa emek vermişim demedim Allah'ım da dedirtirmesin yani verdiğim emeklerin...karşılığını da aldım gibi bi' şey yani, hayat... Ya verilen hiçbi' emeğin boşa gidiceğini düşünmüyorum ben, *mutlaka bi' karşılığı vardır* o verilen emeğin, komşu ilişkisinde olsun, akraba ilişkisinde olsun, eşle...ilişkide olsun, evlatlarıyla... Az veya çok *mutlaka bi' yerde onun karşılığını alıyosun*, hiçbi' verilen emek boşa çıkmaz diye düşünüyorum ben. **Yani er ya da geç...** (sözü tamamlayarak) Er ya da geç yani bu karşınıza çıkar ya da er...geç takdir edilir. [M12]

[Emek] *karşılığı alınması gereken bi' şey* aslına bakarsanız yani sadece maddî olarak diyil manevî olarak da karşılığı verilmesi gereken bi' şey diye düşünüyorum ben. **Yani bu her açıdan olabilir mi?** Her açıdan olabilir (yineleme) yani birine yardım ettiğin zaman sana bi' teşekkür etmesi verdiğin emeğin karşılığıdır aslında, yani o..o kadar basit bi' şey karşılık olarak beklediğin şey. Kıymet bilsin sadece. [M42]

Bu bağlamda *karşılıksız emek* karşılıktan feragat edilen, asıl beklenen karşılık yerine o emeğin karşılığı yerine konan başka bir sonuca razı gelinen; *boşa emek* ise beklenen karşılıktan feragat edilip edilmemesinden azade olarak, maksatla uyumlu bir sonuç elde edilmemesi nedeniyle fayda üretimi olarak kabul edilmeyen, ortaya çıkan sonuca rıza gösterilmeyen, çaba anlamına gelmektedir. Beklenen karşılığın emek sürecinin başında belirlenmesi zarurî olmamakla birlikte önceden kestirilebilmesi nedeniyle emek sürecinin başlatılmasına engel teşkil etmesi mümkün olabilmektedir.

Hep derler emek olmadan ekmek olmaz diye; çok doğru. Bi' şey için ne kadar çok *mücadele* edersen o[nu elde etmek] senin için daha kolay oluyo'. Bazı şeylere

mücadelen fazla olur, ondan sonra olmaz, o tevafuktur zaten, *nasip değilmiş deriz* ama *mücadele* olmadan da gelen hiçbir şeyin kalıcı olmadığını düşünüyorum ben. [M9]

Bu noktada M39'dan yapılan ve emeğin mahiyeti hakkında buraya kadar sürdürülen tartışmanın hülâsası niteliğinde olan ilgili alıntıdan anlaşıldığı üzere, emek, maksadı herhangi bir kısıtlayıcı ilkedan azade olarak çeşitlilik arz edebilen, beklenen karşılıkla uyumlu bir sonuç elde edilmesinin arızî vasfını teşkil ettiği, değerini salt ortaya koyulması yerine yöneldiği maksat üzerinden kazanan ve buraya kadar henüz gündeme gelmemiş ayırt edici bir vasfı olarak *kolaylıkla* sarf edilebilen çabadır.

Ya emek *çok kolay harcanabilen* bi' şey. *Doğru* kullanılması gerekiyo', neye harcadığımız önemli hani her şeye emek harcıyoruz ki yani sadece çalışmak, iş anlamında diyil, insana harcıyorsunuz o da bi' emek, çalışıyorsunuz o bi' emek, karşılığını alamıyorsunuz (acı tebensüm) o bir hayal kırıklığı; *boşa bir emek*. Yani onların bir sürü karşılığı var benim için. Hani 10 yıl birine *yatırım yaparsınız*, dünyanın emeğini harcarsınız, bi' çırpıda silkeler, emeğiniz boşa gider, yaptığınız yatırımınız da boşa gider. Bu mesela kişiye harcadığınız...emektir, fedakârlıktır çünkü doğrusunu yanlışını tolere edersiniz, bu da emek. İşte çocuğunuza bi' emek harcarsınız, istediği şeyi elde edemez, gene emeğiniz boşa gider, çocuğunuzdur tolere edersiniz ama daha iyi olması için uğraşırsınız (tebensüm). Hani bu deyişir, bi' iş için emek harcarsınız, sonuna getirirsiniz, başaramazsınız, sebebi siz deyişinizdir, başkası sizin emeğinizi heba eder. Yani her alanda, her şeyde mevcut yani. Şurdan pazara gidip alışverişinizi yapmak için de bi' emek harcıyorsunuz; taşıyosun, getiriyosun, aldığın iki kilo şeyin yarım kilosu çöpe çıktığı zaman ona da üzülüyosun yani şuna diyosun emek harcadım, vakit harcadım, getirdim, yükünü taşıdım yani aslında hepsi aynı yerlere heralde çıkıyo'; [emek hepsinde] harcanan şey. [M39]

Benim için emek *mücadele* demek, bi' şey için verilen mücadeledir. Daha tabii bu süslenebilir, arttırılabilir ama benim için şu an mücadele. [M9]

Hayatım boyunca en çok emek verdiğim *hayat mücadelesi*. Hep emek verdim belki çocuk yaşlarım..çocuk yaşlarımda da aynıydım çünkü kendimi biliyorum, hep emek verdim bi' mücadele verdim hani kendime her zaman sabırlı olmayı öğrettim kendi kendime, küçük yaşım da bile olsa. Çok mesela çocukluğumda çok zor şartlar altında yaşadım hani maddî açıdan, babasız büyüdüm ama hep kendime emek verdim ve çocuklarıma da aynı şekilde mesela hep bi' emek veriyosun çünkü hayat, yaşadığın sürece...devam ediyo'. Hayat devam ettikçe de emek vermek gerekiyor; emeksiz hiçbir şey olmaz. [M15]

Kolaylığın emeğin gerekli vasıflarından biri olup olmamasından azade olarak isabetli bir biçimde kavramsallaştırılmasındaki asıl önemi, zahmet ve zorluk üzerinden ifade

edilmesiyle çelişkisidir. Buraya kadar kendisine yer verilen mülakat alıntılarında ve bunları temsil edici birer örnek olarak M9 ile M15'ten yapılan alıntılara bakıldığında fark edileceği üzere, emek vermenin mücadelecî bir taraftan anlam bulması da bir yönüyle bu zorluğa gönderme yapmaktadır. Emeğin tıpkı çalışma gibi bedensel, zihinsel, duygusal veya ruhsal gücün sarf edilmesini içermesi, bunun yorgunluk yaratması ve bu gücün belli bir kapasitesinin olması, yani sınırlı ve kıt bir kaynak olması nedeniyle yenilenmeye muhtaç durumda bulunması da bu kabulü desteklemektedir. Ancak emeğin meşakkat ve zahmet olarak ifade edilme gerekliliğinin arkasında, tüm bunlardan daha öncelikli olarak, çabanın ancak *yüce*, yani *gündelik olmayan*, bir maksat uğruna sarf edildiği takdirde emek anlamına gelebileceği yönündeki zımnî kabuldür. Hâlbuki emek günlük hayatın her alanında sarf edilmekte; emeğin nesnesi genel-geçer olduğu kabul edilen bir değerler hiyerarşisinde karşılık bulsun ya da bulmasın, bir değer yükü taşımaktadır. Örneğin M1'de “basit şeyler” olarak öne çıkan özbakım faaliyetleri zaman ve çaba gerektirmeleri nedeniyle günlük hayatta emek sarf etmekten hoşnut olunmayan faaliyetler olarak öne çıkmaktadırlar. Bu noktada dikkat çekici olan bu faaliyetlerin peşinen, bir ev satın almak ya da çocuk yetiştirmekle kıyaslandıklarında *önemsiz* sayılabilecek olan, dolayısıyla emek gerektirmeyen faaliyetler arasında sayılabilir durumda bulunmalarına rağmen gereklilik arz etmeleri ve esas itibarıyla günlük hayat mücadelesinin bir parçasını teşkil etmeleridir.

Hangi durumda ve neler için emek sarf etmekten kaçınırsınız? ...önceden ben hep saçımı filan düzleştirirdim, şimdi onu yapamıyorum vaktim olmuyo'. Önceden yapamayınca işte şey hissedirdim “aa yapmam lazım, bi' şekilde sürdürmem lazım.” Şimdi ne gerek var diyorum vaktimi niye ona harcıyım. İşte çok vaktim varsa ya da keyfim yerindeyse yapıyorum. İşte ağda yapmak (gülüyor). Mesela artık jilet falan tercih ediyorum daha pratik, daha çabuk. Bi' lazer aleti aldım kendime, onu yapıyorum...tamamen tümünden kurtulayım diye. Ona bile vakit ayıramıyorum yer yer. İşte vakit ayırırım da tamamen kurtulursam ne âlâ yani çünkü bu tarz şeylerin bari vaktimi almasını istemiyorum. Bilmiyorum zaten o kadar çok şey var ki *insanın mücadele etmesi gereken*. En azından bu tarz *basit şeylerle* uğraşmak istemiyorum.
[M1]

Buradan hareketle ya tüm günlük faaliyetlerin belirli derecelerde meşakkat ve zahmet ile sıhriyetini takdir etmek gerekmekte ya da bu ikisinin emeğin kurucu vasfı olduğu hakkında daha ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Bununla birlikte meşakkat ve zahmetle ilişkisi arızî olsa da emeğin mücadele üzerinden ele alınması, kavramsal isabetliliğinin

tesisinde hâlâ önemli bir ipucu niteliği taşımaktadır. Zira emek vermek, çalışmadan farklı olarak, çabanın tekrarlı bir mahiyet arz etmesi nedeniyle belirli bir süre zarfında devam eden bir sürece tekabül etmektedir.

6.3. ÇALIŞMA, EMEK VE ÜRETİMİN GÜNLÜK HAYATIN ÖRGÜTLENMESİNDEKİ KONUMU

Çalışma, üretim ve emek, faaliyetlerin günlük zaman biriminde bir araya toplanarak dâhilî olarak ilişkilendirilmeleri anlamına gelen kümelenmenin, günlük hayatın örgütlenmesine tekabül eden aslî hüviyetine erişmesini mümkün kılan kuramsal yapı taşlarını teşkil etmektedirler. Aşıkâr olarak, bir önceki bölümden hatırlanacağı üzere, faaliyetlerin aslî ve takviye edici vasıf arz edenlerden başlayarak birden fazla faaliyet zincirinin bir araya geldiği ve bu zincirlerin bir ya da birden fazla faaliyet zinciri merkeze alınarak bir araya toplandığının ortaya koyulması, bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için nasıl çalışıldığı, kümenin tesisine ne tür müdahalelerde bulunduğu, faaliyet kümesinin nasıl muhafaza edildiği ve kümede nasıl değişiklik yapıldığı, ezcümle, faillerin günlük hayatı nasıl örgütlediklerinin yalnızca kuramsal giriş taksimini oluşturmaktadır. Bu üç kavramın sınır hattının belirginleşmesi, günlük hayatın nasıl üretildiği ve yeniden üretimsel emek sürecinin nasıl tesis edildiğine kuramsal açıdan somutluk kazandırmış olmaktadır.

Günlük hayatın üretimi, bir maksada yönelik ve değer yüklü olarak kümede yer alan her bir faaliyetten ortaya çıkan sonucun veya bu faaliyetin maksadıyla uyumlu bir sonuç elde edilmesi ya da bazı faaliyetlerin kümenin dışında bırakılmasıyla mümkün olan fayda üretiminin, bu kez ayrı ayrı faaliyetler özelinde olmaktan çıkıp, bu faaliyetlerin hem kümenin içindekilerin hem de dışında bırakılanların bir aradalıklarına bağlı olarak gerçekleşmesine işaret etmektedir. Günlük hayatın üretiminin kesintiye uğramaması için kümedeki faaliyetlerde, bu faaliyetlerin gerçekleştirilme biçimlerinde, zamanlarında ve/veya mekânlarında, yöneldikleri nesnelere ve/veya kümenin merkez(ler)inde *manevralar* yoluyla değişikliğe gidilmesi ise yeniden üretimsel emek sürecinde gerçekleşmektedir.

Günlük hayatın üretiminin ilk basamağını, öznel açıdan anlamlı ve değer yüklü faaliyetlerin belirli bir maksada yönelik olarak gerçekleştirilmek üzere faaliyet kümesine dâhil edilmesi ile bazı faaliyetlerin kümenin dışında bırakılması oluşturmaktadır. Bu aşamada ilgili faaliyetlerin maksadıyla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesine ve/veya bu faaliyetlerden kaçınılmasına ilişkin bir niyet bulunmakta ancak herhangi bir faaliyetin kümeye dâhil edilmesi veya küme dışında bırakılması, günlük hayatın üretiminin gerekli fakat yeterli olmayan koşulunu teşkil etmektedir. Bunun anlamı fayda üretiminin arızî olarak ortaya çıktığıdır.

Günlük hayatın üretiminin bir sonraki basamağında bu faaliyetlerin veya faaliyet zincirlerinin her birinin maksadıyla uyumlu bir sonuç elde edilebilmesi ve/veya kaçınmanın sürdürülebilmesi için zaman-mekân bağlamında küme konumunun belirlenmesi için örgütlenmeleri ve nesnel ve/veya öznel ölçütlere uygunlaştırılmak üzere tekrarlanmaları; küme dışında tutulan faaliyetlerin ise bu konularının korunmasıdır. Faaliyetlerin uygunlaştırılmalarının ve kümenin sınır hattının içinde ya da dışındaki konularının belirginleştirilmesinin ardından, bu basamakta ortaya çıkan kümelenme temelli fayda üretiminin sürdürülmesi maksadıyla, uygunlaştırılmış biçimde tekrar edilmeleri veya kaçınmanın sürdürülmesiyle yeniden üretimsel emek sürecine geçiş yapılmış olmaktadır.

Dolayısıyla bu noktada *bir işi yapmaya çalışmak, çalışmak ve bir işi yerine getirmek* arasındaki farkın tefrik edilmesi elzemdir. Bir işi yapmaya ya da bir faaliyet zincirini tamamlamaya çalışmak, öznel açıdan anlamlı ve değer yüklü bir eylemin, maksadıyla uyumlu biçimde sonuçlandırılarak fayda üretmek üzere, nesnel ve/veya öznel ölçütlere uygunlaştırılması için çaba sarf edilmesidir. Bu tür eylemler emek sürecini başlatıcı olmaları nedeniyle tamamlanmış bir emek sürecinin nihaî ürününü değil, emek sürecini inşa eden kurucu vasıtasını teşkil etmektedirler.

Öte yandan çalışmak, öznel ve/veya nesnel ölçütlere uygunlaştırılmış olmasıyla tamamlanmış bir emek sürecinin nihaî ürünü olan, bu emek sürecinin günlük zaman birimindeki karşılığı olarak onunla irtibatını muhafaza eden ve yeniden üretimsel emek sürecini başlatarak tesis etme ve sürdürme gücü taşıması nedeniyle bu sürecin gerekli

şartını teşkil eden, bir maksada yönelik çaba sarf etme biçimidir. Dolayısıyla çalışma, emek sürecinin nihai çıktısı olarak faaliyet kümesinde yerleşik hâle geçtiğinde, yani rutinleştiğinde, yeniden üretimsel emek sürecinde konumlanmış olmaktadır.

Bir işi yerine getirmek ise hâlâ bir maksada dönük olarak sarf edilen ancak öznel olarak doğrudan değer yüklü olmayan veya sık tekrar edilmiş olması nedeniyle ya da koşullara bağlı olarak kendisine atfedilen öznel değer yükü zayıflamış veya bu yükü yitirmeye yaklaşmış, görünürlüğü yitirmiş durumdaki, çabaya tekabül etmektedir. Bu nedenle alışkanlıklar ya da otomatikleşmiş eylemler bir emek sürecinin nihai çıktısı olarak bu vasfa eriştikleri takdirde, hâlâ kastî vasıf arz ediyor olmalarından ötürü, pratikleşme olarak, çalışmanın; bu emek sürecinde yer almadan ya da faaliyet kümesinden çıkarılmış olması nedeniyle emek süreciyle irtibatı kesilmiş olarak gerçekleştirildiklerinde ise bir işi yerine getirmenin sınır hattına yaklaşmış olmaktadır.

Bu üç eylem biçimi, çalışmanın, günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecini tesis etmekte birbirini sırasıyla takip eden ancak tamamlanma zorunluluğu taşımayan, ideal tipik üç aşaması olarak tasavvur edilebilir durumda bulunmaktadır. Bu ayrım çalışmanın tıpkı emek gibi, zaman ve mekâna bağlı olmasının da olağan tesiriyle, zamana yayılan bir süreç olduğuna işaret etmektedir. Çalışma ile emek sürecinin farkı, emek sürecinin çalışmayı da kapsayan ancak bir günlük zaman birimini aşan daha uzun erimli bir vasıf arz etmesi; çalışmanın ise emek sürecinin günlük zaman birimindeki tezahürünü teşkil etmesindedir. Öte yandan bu üç aşama bir kez tamamlandığında, herhangi birinden diğerine geriye dönük geçişin, bu sıralamayı takip etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Bunun anlamı bir işi yapmaya çalışmanın, sık veya emek sürecini kesintiye uğratabilecek denli az tekrar ile şartlara bağlı olarak, henüz öznel ve/veya nesnel ölçütlere uygunlaştırılmadığı hâlde, kendisine atfedilen öznel değer yükünü kaybedebileceği, yani salt bir işi yerine getirmeye dönüşebileceği; uygunlaştırma ölçütlerinin değişmesi, bu ölçütlere yeterince riayet edilmemesi nedeniyle çalışmanın bir işi yapmak üzere çalışmaya ya da sık tekrar nedeniyle salt bir işi yerine getirmeye dönüşebilmesinin mümkün olduğudur.

Bu sebeple bu üç aşamadan herhangi birisi nihâî ve kalıcı vasıf arz etmemekte ve rutinleşmeye rağmen üçü arasında geçiş mümkün olmakta, bu geçiş ise arızî olarak gerçekleşmektedir. Üçü arasında en geçici vasıf arz eden ise bir işi yerine getirme aşamasıdır. Zira kümedeki faaliyetler kadar kümenin merkez(ler)i, faaliyetlerin nesnelere ve hepsinden önemlisi hem öznel hem de nesnel uygunlaştırma ölçütleri kalıcılık arz etmedikleri için üretilen fayda değişime dirençli bulunmamakta; dolayısıyla günlük hayatın üretilmeye devam edilebilmesi için faaliyetler günlük zaman zarfında şartlara bağlı olarak kasfî müdahalelerle yeniden örgütlenme gereği doğurmaktadırlar.

Evdaki işler sırasında bir şey ürettiğinizi düşünüyor musunuz? Bir üretim midir bunlar? Yani şöyle, mesela bozuk bi' şeyi (tebessüm) kendiliğimden yapmayı başarmışsam, bu benim için yeniden bi' şey başarmaktır...biraz cinsiyetçidir ya kadın her şeyi yapamaz, her şeyi başaramaz [diye kabul edilir]. Mesela ben sökülen kapımı tek başıma *yerleştirmeye çalıştıysam* ve bunu başardıysam çok seviniyorum. [M11]

Günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinin devamlılığı çalışmayla mümkün olmakla birlikte, ilk ve son aşamadaki eylemlerle, esas itibarıyla her birinin çalışmanın bir vechesini teşkil etmesi nedeniyle, dolaylı olarak fayda üretmeye devam edilmekte, bu nedenle bu eylemler günlük hayatın üretimine katkı sağlamaktadırlar. Zira birinci aşamada faaliyet zinciri henüz tamamlanmamış olmasına rağmen, günlük hayatın üretiminden söz edilebilmesi için, zinciri oluşturan takviye edici en az bir faaliyetin maksadıyla uyumlu olarak tamamlanması gerektiğinden, aslî faaliyetin maksadına henüz ulaşılmamış olsa da, günlük hayat üretilmiş olmaktadır. Benzer şekilde faaliyet zinciri takip edilmeye devam edildiği hâlde, bu zincirdeki faaliyetlerin sonuçlarının geçiciliği nedeniyle sık tekrar gerektirmelerinden değer yükü zayıflamış; bedensel, ruhsal, zihinsel ya da duygusal güç kullanılmaya devam edildiği hâlde öznel olarak çaba anlamını yitirmeye yaklaşmış olmasına rağmen, bir işi yerine getirmek hâlâ bir maksada yönelik olarak ve çabayla sürdürüldüğünden, fayda üretimi kesintiye uğramamış olmaktadır.

Bu noktada, günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecinin tesisinin böylece kazanmış olduğu kuramsal somutluğu, toplumsal gerçekliği üzerinden pekiştirebilmek üzere, mülâkat verileri aracılığıyla görünür kılmak yerindedir. Kendisiyle mülâkat yapılan bireyin (M36) birkaç farklı günden kesitler içeren aşağıdaki alıntıda günlük

faaliyet kümesi, yükseköğrenim kapsamındaki eğitimsel faaliyetler merkeze alınarak oluşturulmaktadır. Üniversite mezuniyeti ile bir meslek edinmek, henüz bu maksada ulaşılmamış yani faaliyet zincirinin tamamlanmamış olması nedeniyle, nesnel ölçütlere uygunlaştırılmak üzere çalışmanın sürdüğü aslî bir faaliyet olarak en az dört yıl sürmesi zorunluluk arz eden uzun erimli bir emek sürecini tesis etmiş olmaktadır. Dolayısıyla bu faaliyette henüz yeniden üretimsel emek sürecini başlatan çalışma boyutu ortaya çıkmamış durumda bulunmaktadır. Emek sürecinin günlük tezahürü olarak görünür olan bir işi yapmaya çalışma boyutu, bu maksada ulaşılmasında öznel ve/veya nesnel ölçütler olarak faaliyet kümesine eklenen dersleri izleme faaliyetiyle somutlaşmaktadır. Bu faaliyet derse gitmek için giyinmek, makyaj yapmak, kahvaltı etmek gibi her biri aslî vasıf arz eden faaliyetlerle takviye edilmektedir. Bir ders gününde telaşın hâkim olması nedeniyle evden nasıl çıktığının farkına varılamaması ise kümede kalmaya devam eden giyinmenin ve burada bahsi geçmeyen diğer hazırlanma faaliyetlerinin bir işi yerine getirme boyutunda gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. Ancak hem derse yetişmek üzere bazı faaliyetlerin kümenin dışında bırakılması hem de geçici olarak öznel anlamı ve gerekliliğinin farkında olarak gerçekleştirilmemesine rağmen zinciri kısaltmaları ya da zincirin parçalarında fayda üretmiş olmaları nedeniyle günlük hayatın üretimine katkı sağlamış olmaktadır. Öte yandan, bir ödevi başarıyla tamamlamak, bir dersi geçmek ya da diğer günlerde kahvaltı etmek, makyaj yapmak, saçları düzleştirmek ve giyinmek faaliyet kümesinde yer aldıkları zamanlarda her biri öznel ve/veya nesnel ölçütlere uygunlaştırıldıktan sonra tekrar edilen faaliyetler olmalarıyla çalışmaya tekabül etmekte ve yeniden üretimsel emek sürecinde konumlanmış olmaktadır. Bu hususta “dünden hazırladıklarımı giyip” ifadesi, aşağıda ele alınacağı üzere, günlük hayat manevralarından biri olarak, bu tür müdahalelerin yeniden üretimsel sürecin tesisinde önemli bir işlev taşıdığını ilân etmiş olmaktadır. O hâlde günlük hayatta tek bir çalışma, emek ve yeniden üretimsel emek süreci bulunduğundan söz etmek mümkün görünmemekte aksine her bir maksada yönelik olarak birbirini kesen ve oldukça karmaşık bir biçimde ilişki içinde bulunan birden fazla süreç mevcut olmaktadır.

Sabah kalktığım zaman eğer...çok acelem varsa, rahat edemiyosam kahvaltı yapamıyorum evde, yani aslında evden nasıl çıktığımı da fark etmiyorum. Acele ne bulduysam dünden hazırladıklarımı giyip direk[t] çıkıyorum evden. Ya nasıl çıktığımı[n] ben bile bazen farkına varmıyorum (tebessüm). **Bu erken saatteki dersleriniz için mi böyle?** Evet...mesela bugün için onu diyemem. Bugün daha

rahattim mesela rahatça saçlarımı düzelttim, makyajımı yaptım mesela, *evden çıkmadan önce makyaj yapılması gerekiyordu bence*, ama mesela sabah olan bi’ derste onu bile *unutuyorum....* **Okul olmayan günleriniz oluyor mu?** Ya okul olmayan günlerimde de eğer bi’ planım yoksa, dışarı çıkmıycaksam...rahat rahat yatıyorum, kalkıyorum, böyle kahvaltı hazırlıyorum kendime, rahat rahat zaman geçiriyorum ama eğer dışarı çıkıycaksam gene büyük ihtimal aynı şeyler oluyo’.

[M36]

Bunlarla birlikte ilgili alıntı günlük faaliyetlerin kümeye giriş-çıkış anlarını ve böylece kümede ortaya çıkan değişiklikleri de görünür kılmakta ve kümedeki değişikliklerin bu faaliyetlerin örgütlenmeleri yoluyla nasıl idare edildiğini ortaya koymaktadır. Günlük hayatın tarifinde “hangi gün?” sorusunun ehemmiyetini ortaya koyar şekilde, faaliyetler, eğitimsel faaliyetler merkeze alındığında farklı, bu faaliyetler mevcut olmadığına farklı şekilde kümelenmektedirler. Ancak bu değişiklikte, merkezî kümelenmenin kendisine göre yapıldığı faaliyetin sabit zamanlı vasıf arz etmesi nedeniyle, günün hangi faslını kapladığı belirleyici olmaktadır: Kahvaltı yapmak ve bu mülâkatta değer yükü “evden çıkmadan önce makyaj yapılması gerekiyordu bence” cümlesinden açıkça anlaşılan makyaj yapmak derslerin erken saatte başladığı bir “okul günü”nde faaliyet kümesinin dışında bırakılsa da, eğitimsel faaliyetlerin merkeze yerleşmediği günlerde hem kümede yer alabilmekte hem de bu faaliyetlere taksim edilen zaman ve bunların gerçekleştirilme biçimleri değişmektedir.

Çalışmanın bir işi yapmaya ve/veya faaliyet zincirini tamamlamaya çalışma boyutu, özellikle nesnel uygunluk ölçütlerinin esas teşkil ettiği durumlarda, bunun emek sürecinin tamamlandığından emin olma gücünü yaratması nedeniyle daha açık bir biçimde görünür olmaktadır. M2 ve M8’de dinî esaslara uygunluk özelinde görünür olan bu durum, namaz kılmanın, Kur-an’ı Kerim ve hadisler kılavuzluğunda ortaya konan düzenleyici esaslara uygunlaştırılmasıyla çalışmaya tekabül ettiği söylenebilse de, ibadetin nesnel ölçütlere uygunluğunu tasdik edecek olan nihaî merciin yaratıcı olduğunun kabul edilmesi nedeniyle, bu faaliyet daima bir işi yapmaya çalışma boyutunda kalmış olmaktadır: Faillerin dinî faaliyetleri düzenleyen nesnel uygunluk ölçütlerini sağlamış olduklarını kabul etmeleri, yani bu faaliyetlerin öznel olarak uygunlaştırılmış olmaları, nesnel olarak da uygunlaştırıldıklarının teminatını vermemektedir. Ancak, öznel uygunlaştırma, nesnel uygunlaştırmaya dair tasdiki içermemesi nedeniyle geçersiz olmak yerine, bilâkis emek sürecinin sürekliliğini sağlama gücü taşıması nedeniyle önemli bir işlev görmektedir.

Buradaki ince ayırım, nesnel ölçütlerin başat olduğu durumda öznel ölçütlere uygunluğun, faaliyetlerin birer çalışma şekli olarak yeniden üretimsel emek sürecinde konumlandırılmalarında yeterli olmadığı ve öznel ölçütler ile nesnel ölçütlerin çakışmasının zorunluluk arz etmediğindedir.

İnancımın gerektirdiğinde şey diyo’, [ibadetin] kabul edilmesi durumu var. **Nasıl yani?** Şimdi namazını kılan çok rahat ediyö’, kıldım [diyor], kazasını kılan da rahat ediyö’ (tebessüm). *Kabul oldu mu ki namazın senin?* Dinimizde öyle bi’ şey var (gülüyor). Yani o yüzden öyle bi’ garanti dünyası yok. [M2]

Aslında *din genel anlamda emektir* ya, belki çok şey gelecek ama...benim için böyle hani yakarış, sürekli bi’ ibadet hâli değildir; yaşam biçimidir, ilkeler bütünüdür...kendimiz gerçekleştirirken o ilkelere ne kadar bağlı kalabildiğimizle alakalı bi’ durumdur bana göre. Ya mesela peygamber baştan sona emektir bence, hani dahası o (duraksıyor) evet odur yani. **Bu ilkesel dediğiniz kısım gündelik işlerinizi yaparken aklınızın bir kenarında dikkate aldığınız ilkeler midir?** Tabii ki (yekten). **Ona uygunsu yapar değilse yapmam gibi mi?** Evet uyuyosa yaparım çünkü şu vardır, işte zaten normal din algısı genelde şöyle oluyo: Din ayrı bi’ şey, o kenarda bi’ şey, onla biraz ilgileniriz sonra hayatımıza döneriz. Benim için öyle değil, daha çok..ha zaten hayat..hayat biçimidir aslında din. Yani biz[im] bunu ne kadar [hayatın] içine katabildiğimizle alakalı bi’ şey. Ordan gelen...temel ilkeler üzerine inşa ederim genelde (aniden kesip) *etmeye çalışırım, [yani] ederim derken etmeye çalışırım diyim.* [M8]

Dolayısıyla kendisiyle mülâkat yapılan bireyin (M8), günlük hayatını dinî esaslara göre örgütlediğini ifade etmek üzereyken lafını yarıda kesip, “ederim derken etmeye çalışırım” diyerek düzeltmesi oldukça manidardır. Zira bu, basitçe konuşma diline içkin, ezkaza ortaya çıkan bir duruma ya da kendisiyle mülâkat yapılan bireyin mütevazı oluşundan ileri gelen bir müdahaleye değil, öznel ölçütlere uygunlaştırmanın henüz tamamlanmamış olmasına veya tamamlandığından emin olunamamasına işaret etmektedir. Bu noktada nezaket ve tevâzunun, failerin eylemlerinden söz ederken kibirden kaçınmalarının anlatsal yolunu teşkil etmesini, büsbütün etkisiz saymak mümkün olmamakla birlikte, her ikisinin aynı zamanda herhangi bir faaliyetin hem öznel hem de nesnel uygunluk ölçütlerini teşkil edebileceğini de derkenar etmek gerekli görünmektedir.

Çalışmanın bir işi yapmaya çalışma boyutu M38’de kendine ayrılan zaman bağlamında açıkça öne çıkmaktadır. Aşikâr olmak üzere, dinlenme maksadı, failerin herhangi bir faaliyet gerçekleştirmeden geçirdikleri yanılıgısına dayanan boş zaman anlayışının

isabetsizliğini teyit eder vaziyette, ziyadesiyle faal bir süreç başlatmaktadır. Mülâkatta öne çıkan “kendime zaman harcamaya çalışmak” ve “bi’ şey yapmamaya çalışmak” ifadeleri, bunların başlı başına çaba gerektiren birer günlük faaliyeti teşkil ettiğini ve henüz öznel ve/veya nesnel ölçütlere uygunlaştırılmamış olduklarını göstermektedir. Bu durum günlük hayatın üretimini mümkün kılmak üzere örgütlenirken hangi faaliyetlerin kümeye dâhil edileceği kadar hangilerinin kümenin dışında bırakılacağına karar verme ve bu kararı uygulamanın çaba gerektirdiğine gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla karar süreci, bir diğer deyişle bazı faaliyetlerin küme dışında bırakılmasına veya kümenin büyük oranda boşaltılmasına ilişkin bir niyetin bulunması, çalışma sürecinin başlatılmasında önemli bir tesire sahiptir.

Pazar günlerini dinlenmeye ayırdığınızı ve olabildiğince aylak geçirdiğinizi söylediniz, peki orada da bir emek var mı? (Yekten) Var tabii ki. . . kendime...*zaman harcamaya çalışmak, bi’ şey yapmamaya çalışmak bile, o bi’ saat ben bi’ şey yapmıycam demek bile bi’ emek bence, bi’ değer göstergesi...*[M38]

Bununla birlikte kümenin boşaltılmasının çaba gerektirmesi, günlük faaliyetlerin maksadıyla uyumlu bir biçimde gerçekleştirilmesi ve faaliyet zincirlerinin tamamlanması sonucunda üretilen faydanın miadının kısa sürede dolmasıyla da ilintilidir. M4’te ev işleri özelinde öne çıkan bu durum, günlük zaman biriminde öznel ölçütlere uygunlaştırılan bu faaliyetlerle “hiç el değmemiş” gibi geçici fayda üretilmiş olduğunun ifade edilmesiyle somutlaşmış olmakta; M13’teki “o ot bi’ daha çıkacak” ifadesi bunun yanı sıra, faydanın miadının kısa sürede dolmasının, faaliyetlerin askıya alınmak suretiyle kümenin dışında bırakılmasının gerekçesini oluşturabildiğine işaret etmektedir. Nitekim M1’de gündeme getirildiği gibi, kış aylarında cam ve çerçevelerin temizlenmesine zaman ayrılmaması, üretilen faydanın kabul edilebilir olmayan derecede geçici olmasından kaynaklanarak, bu faaliyetin kümenin dışında bırakılmasının gerekçesini teşkil etmektedir.

Yapıyorum, ertesi gün *hiç el değmemiş [gibi]*,iki gün sonra...tekrar karışmaya başlıyo’ ve...çok da rahat edemiyorum yani özellikle evdeyse hafta sonu daha çok...dağılıyor haklı olarak.... *Kadının işi tamamen bitmiyor.* Hele evin işi *bitmez* yani. [M4]

Mesela...aşağı taraftaki...yarım yeri biz [kız kardeşimle] ikimiz temizledik. Onu da temizlerim [temizleyebilirim] diye düşünürüm. Mesela...başka biri der ki yani ne gerek var, *o ot bi’ daha çıkacak* veya yöneticimiz bi’ bahçıvan bulsun orayı

temizletsin. Yok ama boş gibi görünüyor ama ben...o ordaki yaptığım işin, nası[1] diyim, *gerekli olduğumu* düşünüyorum...balkondan bi' aşağıya baktım mı oranın temiz olması beni mutlu ediyor. Arabaları çektirsek mi diyorum [kız kardeşime] taşla arasında da otlar bitmiş, onları da bi' temizlese felan. [M13]

Mesela pencereler (gülüyor). Kış boyu temizlemedim, gözüme batıyo' ama...buna emek harcamak istemiyorum...çünkü temizliycem yine kirlencek; yağmur yağıyo' bilmem ne oluyo'. Bizim o etraf bi' de inşaat alanı...sürekli kirleniyo'. Ona vakit ayırmak istemiyorum...ya da onun için yorulmak istemiyorum.[M1]

Dolayısıyla hem çalışma sürecinde hem de yeniden üretimsel emek sürecinde faaliyetleri tekrarlamak, esas itibariyle günlük hayata müdahale etmek anlamına gelmekte; bu durum, tekdüzeleşmenin faaliyetlerin sık sık tekrar edilmelerinin kaçınılmaz bir neticesi olarak günlük hayatın farkında olunmadan, salt alışkanlık sevgiyle sürdüğü kabulünü isabetsiz kılmış olmaktadır. M47'den yapılan ve ev işlerinin emek sürecinde konumlandırılarak malumun ilân edilmiş olduğu alıntının sonunda, günlük hayatın bilâkis üretme ve yeniden üretme üzerine inşa olduğunu veciz bir biçimde anlatan “sanki hiçbi' şey yapmıyomuşun gibi geliyor” ifadesi, bu kuramsal yanılığa müdahale etme hakkı tanıyan önemli bir argümanı temsil etmektedir. Bu bağlamda günlük hayatın, bu örnekte yeniden üretimsel emek sürecine tekabül eden çalışmayla, üretilmesinin rutinleşmeye *rağmen* değil, rutinleşmeyle mümkün olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Ev işlerinde emek var mı sizce? Ya şimdi diyelim ki yemek yapıyoruz evde...ona da emek veriyosunuz yani bi' şeylere katıyosunuz kendinizden, yani rutin diye de şunu şöyle yapıyım, bunu böyle yapıyım [diyerek] *ona da çaba sarf ediyosunuz*, o da bi' emek yani, onu yapmak, o yemeği hazırlamak, o yemeği pişirmek... Sadece ocağa koydum orda pişiyor olmuyor çünkü kendi kendine sebzeler doğranmıyo' mesela. Siz[in] ona bi' çaba sarf etmeniz lazım ki o da emek. İşte evde temizlik yapıyorsa o da emek, çamaşır..makineye döndü bazı şeyler ama işte o makinenin içersinde o çamaşıruları falan atmak da bi' emek. Hep emek veriliyo' yani, *görülme de, ufak da olsa* bi' şeyler yapıyosunuz, emek veriyosunuz tabii. **Yani bu işler rutinleştikçe onlara verilen emek görünmez mi olmuş oluyor?** Ya tabii, o klasik oluyor artık. İşte sabah diyelim ki...kalkıyo', kahvaltı hazırlıyo', *rutin* yani bu artık *yapılacak* bi' şey, işte topluyo', işte temizlik yapılacak; bunlar hep tabii alışkanlık haline geldiği için *nasılsa yapıyorum* gibi gözüküyo', emek sarf edildiğini zannetmiyo' yani emek deyil zannediliyo' ama onlar da emek verilerek yapılyo'. Deyilse o emeği vermezsen, o *mücadeleyi* vermezsen onlar da olmaz. *Ama tabii bunlar artık alışkanlık haline geldiği için rutine dönüyo', sanki hiçbi' şey yapmıyomuşun gibi geliyor.* [M47]

Öte yandan faaliyetler, M18'de çok açık bir biçimde görünür olduğu gibi, kasten *otomatikleştirilmek* üzere tekrar edilebilmekte; bu durum kastın devreden çıktığına değil, kasten gerçekleştirilen faaliyetlerin kolaylaştırılması anlamına gelen pratikleşmenin sağlandığına ve dahası bunun ilgili faaliyetlerin bizzat öznel ve/veya nesnel uygunluk ölçütünü teşkil edebildiğine işaret etmektedir. Güreş özelinde bu uygunlaştırma süreci, bu maksada ulaşmak üzere sürdürülmesiyle çalışmanın bir işi yapmaya çalışma boyutuna tekabül etmekte; her bir hareketin çok sık tekrar edilerek uygunlaştırılmasından sonra, faaliyetin bu konumunun muhafazası için tekrarlanmaya devam edilmesiyle, yeniden üretimsel emek sürecine geçilmiş olmaktadır. Dolayısıyla bu nevi tekrarın çalışmanın bir işi yerine getirme boyutuna değil, çalışmaya tekabül ettiği ortaya çıkmış olmaktadır.

Ya biz bi' tekniği *milyonlarca tekrar yapıyoruz*, beyin bunu düşünmüyor, yani güreş yaparkana şu yok: şunu düşünüyüm de şu tek kolu atıyım dersen düşünme şansın.... Otomatikman refleks oluyo saten, vücut...onu yapa yapa öğrenmiş, o pozisyona geldi mi o tek kolu atar ya da o saltoyu atar ya da o çırpmayı yapar yani. Yani bu düşünme anın yok sati sporda. **Bu da çok idmanla, çok çalışarak?** Çok tekrardan dolayı oluyor. Yani düşünme saniyen yok yani sürekli boğuşuyon, düşünüyüm şunu yapıyım diyemessin yani onu düşününceye kadar o adam seni alaşa[ğ]ı eder (tebessüm). [M18]

Bu noktada M35'ten yapılan alıntı, hem yeniden üretimsel emek süreci ile çalışma arasındaki zamansal yayılım farkını hem de pratikleşmenin mahiyetini başka bir günlük faaliyet, gelir getirici çalışma, üzerinden anlaşılır kılmakta işlevseldir. Kendisiyle mülâkat yapılan bireyin meslekî faaliyetleri kapsamında karşılaştığı görece kısa süreli işlerin fiyatlandırılmasına ilişkin sorunlar, pentest¹⁴⁷ olarak anılan işlemin, esas itibariyle ihtisaslaşma anlamına gelen uzun bir emek süreci sonucunda çalışma boyutuna ulaşmış ve bu sayede yeniden üretimsel emek sürecinde daha kısa sürede yapılabilir hâle gelmiş olduğunun görünmez olmasından kaynaklanmaktadır. Bu aşikâr olarak niçin günlük hayatın örgütlenmesinin çok sık tekrar içermesi nedeniyle daha az çaba gerektirdiğinin kabul edildiğinin ve alışkanlık üzere eylemde bulunmanın günlük hayatın önemsiz sayılmasının zımnî destekçisi olduğunu açıklamaktadır. Nihayetinde bir faaliyete ayrılan zaman ile o faaliyette sarf edilen çaba arasındaki ilişki arızî bir vasıf arz etmektedir. Çalışmaya ayrılan süre emek verme süreci hakkında bilgi verebilmekle birlikte sürenin

¹⁴⁷ Sızma (*penetration*) testi. Bilişim sektöründe herhangi bir sistemin güvenliğini artırmak amacıyla yapılan ve sisteme erişim hakkı bulunmadan girmek üzere düzenlenen siber saldırı simülasyonu.

niceliği çalışmanın mevcudiyetini etkilememektedir. Çalışma süresi daha uzun bir emek sürecinin parçası ve sonucu olarak kısalabilmekte; bu durum eylemlerin daha kısa sürede, daha hızlı yapılması nedeniyle bilinçliliğin devre dışı kalarak tepkisel bir vasfa büründüğü, yani çaba gösterilmediği, yanılığsı yaratabilmektedir. Ancak tepkisel gibi görünen çalışmanın arkasında daha uzun bir emek verme süreci yer alabilmektedir. Dolayısıyla çalışma ile çalışmanın tamamlanma süresi arasındaki ilişki arızîdir. Eylemin tamamlanmasına ayrılan süre bu eylemin emek sürecinde yer alan bir çalışma olduğunu belirleme gücüne sahip değildir. Bu eylemin emek sürecinde yer alan bir çalışma olduğunu gösteren, çalışma neticesinde ortaya çıkan sonucun niteliği ile bu niteliğin öznel ve/veya nesnel uygunluk ölçütlerine uygunluğudur.

Müşteri penetration testi istiyoy', yapıyosun...bi' saat sürüyo', fatura kesiyosun on bin lira. Adam...sen bi' saat çalıştın...iyiymiş...bu işte para var...nası[1] on bin lira...ben başka yere soruyum diyo'. Adam geziyo', dolaşıyo', işte buluyo', bulamıyo' falan. Bu arada [sen] sana olan saygısını sorguluyosun, yani adama şunu diyemiyosun, işte *ben bunun için...günlerimi verdim, hayatımı verdim* falan diyemiyosun. [M35]

Tıpkı bu ilişkide olduğu gibi, tekrar aralıklarının eşit mesafede ve dar olması hem çalışma hem de yeniden üretimsel emek sürecinin arızî vasfını teşkil etmektedir. M4'te görüldüğü gibi ailevî ilişkilerin yeniden üretimsel emek sürecindeki sürekliliği, kendisine atfedilen değer yükü temelinde, haftada en az bir kere bir araya gelmekle sağlanabilirken, M1'de değer yüklü olan bir arkadaşlık ilişkisinin devam etmesinde, yılda bir kez telefonla görüşmek yeterli olabilmektedir. Dolayısıyla ne çalışma sürecinin ne de yeniden üretimsel emek sürecinin mevcudiyetinden söz edilebilmesinin gerekli şartı, M44'te bebek bakımı özelinde gündeme geldiği üzere, *saatli*, yani planlı ve düzenli aralıklarla yapılmasıdır. Hem çalışma hem de yeniden üretimsel emek sürecinin kurucu vasfı, faaliyetlerin çok sık ve düzenli aralıklarla değil, öznel ve/veya nesnel uygunluk ölçütlerinin gerektirdiği kadar tekrar edilmesidir. Aşikâr ki, M4'te bu ölçü haftada en az bir günken M1'de yılda bir keredir. Her iki örnekte de bu ilişkilerin sürdürülmesi için gerekli olan çalışma, bu ilişkilerin zedelenmemiş, kesintiye uğramamış olması nedeniyle bir işi yapmaya çalışma boyutuna geri dönüldüğünü değil, hâlâ yeniden üretimsel emek sürecinde sürdürüldüğünü göstermektedir.

Ailem de çok emek... Bizim aile bağlarımız biraz sıkıdır çok şükür... birbirimize çok bağlıyız. Dokuz kardeşiz mesela *haftada en az bi' defa* bizim bi' araya gelip görüşmemiz *lazım*, birbirimizde toplanmamız *lazım* yani. Bi' hafta sonumu bazen akşam onlar gelecekse onlara ayırırım [ya da] gündüz oraya giderim; gitmem *lazım*...yani ailem önemli. [M4]

Mesela benim *her yıl bi' kere* görüştüğüm bi' arkadaşım var o da telefonla genelde, liseden beri tanıyorum. Ha bu şey demek değil, arkadaşlığımız bitmiyo' ya da konuştuğumuz zaman bi' soğukluk olmuyo' aramızda çünkü geçmişin bağlarını unutmuyoruz, yaşadıklarımızı unutmuyoruz ama o kadar sevdiğim insanla görüşemiyorum. Ona gidemiyorum, o bana gelemiyo', sürekli araşmıyoruz. Artık, hani önceden insanlar kırılırdı, şu an hâlâ kırılanlar var yani beni niye aramadın ya işte şöyle ya böyle ama sanırım insanlar kanıksadı bunu. Ya sürekli arayamıyoruz çünkü herkes aynı şeyi yaşıyo', çünkü yoğunuz, çünkü başımızı kaldıramıyoruz. [M1]

Bence emek budur, annedir. Ya ne bileyim çocuklarıma yarı aç yarı tok hani [bir şeyler] yaptık ama...televizyonlara bakıyodum, bebek kitapları alıyodum, hani hiçbi' şeyden...eksik kalmayım [diye] kendi kendime geliştirdim.¹⁴⁸ E şimdi herkes bana soruyo' mesela eltimin kızlar yenge senin...baktığı[n] kadar biz bakamadık sen çok güzel bakıyodun [diyorlar]. E ben her şeyimi *saatli* yapıyodum; *saatli* mama veriyodum, *saatli* uyutuyo[du]m, altlarını bile *saatle* değiştiriyoğdum. [M44]

6.3.1. Yeniden Üretimsel Emek Sürecinde Manevralar

Günlük hayatta üretkenliğin kümelenendirilen faaliyetlerin öznel ve/veya nesnel ölçütlere uygunlaştırılmak üzere çaba gösterilmesiyle başlayan ve bu ölçütlerin sağlanması ile tamamlanan bir süreç olduğunu tasavvur etmek mümkündür. Ancak bu yalnızca üretkenliğin “üretmeye çalışma” boyutunu teşkil etmekte; çalışmayla yeniden üretimsel emek süreci başlatılmadığı takdirde üretkenliğin sürdürüğünden söz edilememektedir. Zira yukarıda birçok kere yer verildiği gibi, failer tarafından üretilen faydanın kalıcı olmasını sağlamanın, fayda üretmekten daha meşakkatli bulunması, aslolanın günlük hayatı yeniden üretmek olmasıyla yakinen ilişkili bulunmaktadır. Bu noktada öne çıkan meşakkat vurgusu, günlük hayatın yeniden üretiminde, birazdan görüleceği üzere, kilit önemi haiz bir unsur olarak yer almaktadır. Nihayetinde günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek sürecini birbirinden ayırmak, parçalanamayacak bir bütünü

¹⁴⁸ Bu noktada günlük hayatın bilgisinin ortak duyuşal olduğu, dolayısıyla bilimsel bilgiyle karşıtlık içinde bulunduğu tezi üzerinde neden tekrar düşünmek gerektiğine dair bir ipucu bulunmaktadır. Zira aşikâr olduğu üzere ne failer ortak duyuşal bilgiyle yetinmekte ne de bilimsel bilgi günlük hayatın ötesinde ya da üstünde durmaktadır.

bölmek, dolayısıyla toplumsal gerçeklikle örtüşmeyen bir parça-bütün ilişkisi üzerinde *boşa çaba sarf etmek* anlamına gelmektedir.

Günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimsel emek süreci faillerin an be an müdahalesini gerektirmekte; bunun olağan sonucunda üretkenliğin muhafaza edilebilmesi için değişikliğe gidilmesi zorunluluk arz etmektedir. Bu kimi zaman kümenin merkezini muhafaza etmek üzere bazı faaliyetleri kümenin dışında bırakmak, bazı faaliyetlerin gerçekleştirilme biçimini ve/veya yöneldiği nesnelere değiştirmekle mümkün olmakta; bazense kümenin merkezindeki değişiklik, diğer faaliyet zincirlerinin bazılarını muhafaza etmek bazılarını ise değiştirmek anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla yeniden üretimsel emek sürecinde esas olan müdahale, muhafaza etmek üzere değiştirmektir.¹⁴⁹ Bu da manevralarla gerçekleştirilmektedir.

Manevralar faillerin günlük hayatın üretken olarak idare edilmesinde karşılaştıkları sorunlara çözüm üretme ve güçlükleri kolaylaştırma maksadıyla buldukları değiştirici müdahalelerdir. Manevralar daha önce denenmiş ve fayda üretimi sağlamış yolları içerebildiği gibi hiç denenmediği için fayda üretimine katkısından emin olunamayan ancak denemekten kaçınmayı gerektirecek kadar riskli görülmeyen *yeni* yolları da içerebilmekte, bunlar *yaratıcı manevraları* teşkil etmektedirler. Yaratıcı manevraların diğerlerinden farkı, faaliyetlerin henüz bu yolla öznel ve/veya nesnel ölçütlere uygunlaştırılmamış olmaları sebebiyle fayda üretilmemiş olduğu için, bu aşamada çalışmanın, fayda üretmeye çalışma boyutuna geri dönmesidir.

Manevra bu anlamda günlük hayattaki idareci müdahalelere işaret etmekte strateji veya taktikten daha isabetli bir kavramdır. Zira strateji ve taktik klasik günlük hayat anlayışına göre *olağanüstü* ve dolayısıyla onun dışında veya ötesinde konumlandırılan bunalım hâllerine, daha isabetli bir deyişle bir savaş hâline gönderme yapan çatışma çağrışımı askerî terimlerdir. Ancak ne günlük hayatın istikametinin belirlenebilmesi için gerekli olan sürekli çabanın, bilinen ya da tehdit gibi algılanan bir *düşmana* yönelik olarak, salt çatışmacı bir zeminde ortaya çıkması gerekmekte ne de bu iki terimle işaret edildiği üzere

¹⁴⁹ Bu konuda ayrıca bkz. Kurtoğlu, A. (2018). *Toplumsal muhafazakârlık: Aile, evlilik, din ve siyaset alanındaki tezahürleri*. Doruk.

uzun erimli ve ince bir planlamanın sonucunda ve dışına çıkmaya müsaade etmeyecek denli katı bir yol haritasını takip etme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu mücadele zaman zaman *kavgaya* dönüşebilse de her zaman bu minvalde sürdürülmektedir. Dolayısıyla faillerin günlük hayata müdahalelerinin ciddiyetinin kuramsal olarak ikna edici kılınabilmesi için, isabetsiz bir biçimde ona karşıtlık içinde konumlandırılrsa da esas itibariyle günlük hayatta gerçekleştiği dikkate alınmayan, *daha ciddi* toplumsal olguların kendine özgü terminolojisine muhtaç olunmadığını fark etmek gerekmektedir. Sosyolojik kavramsallaştırmalarda mecaz ve benzetmelere başvurulması¹⁵⁰, ifade edileni daha anlaşılır kılmanın yollarından biri olarak işlevsel olabilese de bu yolla bir yandan bu kavramların zaten aşırı yüklü olan muhtevası nedeniyle kastedilmeyen imaların sürdürülmesine mahal verilebilmekte, diğer yandan tıpkı birçok kavramın siyaset ve iktisattan¹⁵¹ ödünç alınmasıyla ortaya çıktığı gibi, parçayla sınırlı olan kavramların bütünü tarif etmekle kazandığı mütehakkim konum pekiştirilmiş olmaktadır.

Öte yandan bu eleştiri günlük hayatın sürekli çaba gerektirmesinin, daha önce kendisine yer verilen alıntılarda da öne çıktığı gibi, mücadele olarak ifade edilmesine de yöneltmesi mümkündür. Ancak mücadele, strateji ya da taktik gibi esas itibariyle günlük hayatın içinde olsa da henüz ondan koparılarak parça-bütün ilişkisinin kesintiye uğratılmadığı, bu anlamda herhangi bir özel alana mal edilmesi mümkün olmayan ve tıpkı gündelik olanın günlük hayatı niteleme gücünü yitirerek işaret ettiği hususların kendisine dönüşmüş olması gibi anlam atıf ilişkisi zedelenmemiş bir kavramdır.

M19 günlük hayatın üretken bir şekilde idare edilmesinin kesintiye uğramasına engel olmak üzere, aynı faydanın üretilebilmesi maksadıyla faaliyet kümesinde değişikliğe gidildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Aşikâr olduğu üzere, kendisiyle mülâkat yapılan birey açısından rutinleşme, aslında burada benzeşmeden bahsedildiği için tekdüzeleşme, bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi için farklı bir yemek yapmak ya da farklı bir yerde yemek yemek gibi aynı faaliyet farklı bir nesneye dönük olarak gerçekleştirilmekte ya da eğlenme ile zevk alma maksadına

¹⁵⁰ Bu konuda ayrıca bkz. Sayer, 2000, s. 62-63.

¹⁵¹ Emek ve çalışma başta olmak üzere zaman bütçesi, hayatı kazanmak, bir insana yatırım yapmak, bir işin sonuçlarını hesaplamak vb.

ulaşılabilmesi için şehir merkezinde vakit geçirmek, sinemaya gitmek ya da piknik yapmak gibi kümedeki faaliyetlerde değişiklik yapılmaktadır. Benzer bir durum meslekî faaliyetler kapsamında da ortaya çıkmakta; dersi video ve film gibi farklı materyallerle destekleme ya da ders ortamını değiştirme gibi manevralar yapılmaktadır.

[Günlük hayatta yaptığım şeyler] daha çok tekrar başlıyoruz şeklinde[dir]. Hani sürekli yapılan *benzer* şeylerdir, bitti dediğim yoktur heralde. **Benzer olması sizin için ne ifade ediyor?** Ha o şekilde rutinleşen...yoktur...rutinleştiğini hissettiğimde *değiştiririm*. **Bundan rutinleşmesini istemediğinizi anlıyorum.** Aynen. **Peki, ne tür değişiklikler mesela?** Mesela bugün evde yemek hazırladımsa yarın için *farklı* bi' yemek veya dışarı[da] daha farklı bir şeyler olabilir veya bu hafta gezmek için şehir merkezine gittimse işte gelicek hafta için bi' sinema etkinliği...olabilir veya...farklı tarihi bi' yer olabilir veya...arkadaşlarla bi' piknik organizasyonu gibi bi' şey olabilir. **Değişiklik yapma isteği duymanızın nedeni nedir?** Mesela yaptığım şeyin bana bi' eğlence boyutu vardır, bi' zevk verme boyutu vardır. O sürekli *aynılaşınca* mesela yeni bi' etkinlik yaptığımda belki daha çok hoşuma gider, daha fazla eğlenirim düşüncesiyle değiştiririm. **Ders içeriklerinde, ders anlatmanızda yani işinizde de böyle misiniz? Değiştireyim, aynı olmasını gibi?** Okulda zaten sürekli aynı sınıfların dersine girdiğimiz için, mesela bi' ay boyunca aynı tempoyla aynı şekilde ders anlattığınızda o ders[in] verimi giderek düşüyor. Hani öğrenciler dersi almamaya veya problemler daha çok artmaya başlıyor sınıfta. Biz sürekli işte farklı bi' teknik, farklı bi' yöntem veya...sınıf monotonlaşmaya başladıysa...araya bi' vidyo atabiliyoruz...hadi bi' film izleyelim oluyor veya sınıfı dışarıya çıkartıp hadi...bahçede bi etkinlik yapalım. Hani değişik bi şeyler yapmaya çalışıyoruz. **Bu değişiklik bir şekilde olması gerektiğini düşündüğünüz bir şey o hâlde?** Evet. [M19]

Bu durum M22'de de öne çıkmakta ve günlük hayatta üretilen faydanın miadının kısa olması nedeniyle daha sık tekrar gerektiren faaliyetler üzerinden ortaya çıkan *robotlaşma*, bir sorun olarak yeniden üretimsel emek sürecini kesintiye uğratma riski yaratmaktadır. Kendisiyle mülakat yapılan bireyin, bunun üstesinden gelebilmek için diğer faaliyetlere göre değer yükü ağır basan başka bir faaliyeti, sınavlara hazırlanmak üzere ders çalışmayı, faaliyet kümesine ekleyerek manevra yaptığı görülmektedir. Öte yandan, alıntının devamında, zincirin halkasının kopması ifadesiyle mecazlı bir biçimde dile getirilmesinden anlaşıldığı gibi, günlük hayatın, faaliyetlerin mekanik bir biçimde bir araya toplanma hâline çıkarılarak örgütlenmesi yoluyla üretilmeye başlanması ve yeniden üretilmesi, herhangi bir faaliyette fayda üretilmesiyle değil, bu faaliyetlerin her birinde çalışma ya da yapmaya çalışma boyutunun devrede olmasıyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bu örnekte günlük zaman biriminde bir faaliyetin veya faaliyet zincirindeki bir parçanın ertelenmesi, yani kümenin dışında bırakılması, bu örnekte

çözüm üreten veya kolaylaştıran bir manevrayı teşkil etmek yerine, bir sonraki günden ona ait olmayan zamanı gasp etmek anlamına gelmektedir.

Gündelik hayatta tüm bu yaptığınız işler biten, tamamlanan şeyler mi? Hiç bitmiyor (gülüyor). Artık robotlaşmış hissediyorum ben kendimi (gülüyor). Devam ediyor... Sürekli devam ediyö', hiç bitmiyo'... *bunu[n]...altından şu şekilde kalkmaya çalışıyorum*: Hani ders çalışırsam...şey oluyo', ortam *değişiyö'*, kafam dağılıyo', ondan sonra işte *farklı şeyler*, sınavlara hazırlanıyorum, bu gibi, *hazırlanmaya çalışıyorum*, bunlar benim kafamı dağıtıyo', hani oraya odaklanmıyorum, odaklansam belki morelim bozular. **Her gün bu şekilde olmasaydı ne olurdu? O işler yapılmasa? Robotlaştıracak kadar olmasaydı bu işler?** Bazı..bazı şeyler yapılmadığında? **Evet.** Yapılmadığında da sanki zincirin aradan halkası çıkmış gibi oluyo', kopuyo yani öyle de olmuyo'. Bazen diyorum ki yoruldum artık yeter o olmasa da olur diyorum, bakıyorum ertesi gün, yok, olmuyor o şekilde. Yine o işlerimi...yemeğimi...temizliğimi yapmam gerekiyo'. Mutfakta bazen yemek yedikten sonra çok yoruldum [diyorum] bulaşık yıkayacak halim kalmıyor ama yıkamadığım zaman sabah yapmam gerekiyo', o hiç olmuyo; o ordan mecbur kalkacak yani. [M22]

Öte yandan, günlük hayatın faaliyetlerin zamansal konumunun değiştirilmesi suretiyle örgütlenmesi, herhangi bir günün faaliyet kümesinden eksiltmeye gidilerek kümede başka bir faaliyete yer açılmasını, diğer bir deyişle o güne zaman iadesini, sağlayan manevralarla mümkün olmakta; böylece günlük hayatın yeniden üretimi kesintiye uğramamış olmaktadır. M45'te öne çıktığı üzere, aslî vasıf arz eden yemek yapmanın takviye edici işlerinin önceden yapılması "diğer gününü alması diye" ifadesinden anlaşıldığı üzere, bir sonraki günün faaliyet kümesinden yer açılmasını ve zamanın başka faaliyetlere taksim edilebilmesini sağlayan manevralardan birini teşkil etmektedir. Bu durum aslî ve takviye edici faaliyetlerden mürekkep bir bütün olan faaliyet zincirinin bir günü aşarak zamana yayıldığını, dolayısıyla günlük hayatın yeniden üretiminin zamansal bağlamının bir günle sınırlandırılmayacağını ve günlük hayatın zaman biriminin zamanın değil, faaliyet zincirlerinin esas alınarak takip edilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte "gündüz yapcağım iş farklıdır" ifadesinden açıkça anlaşıldığı üzere faaliyetlerin zamansal sabitlik vasfını yalnızca belirli bir güne değil, günün belirli bir faslına bağlı olarak da kazandığı ortaya çıkmaktadır.

Mesela...*gündüz yapcağım iş farklıdır*...akşam olunca...gürültü olur diye süpürge takamazsın, eşya çekemezsin, en rahatı nedir işte ütünü yapabilirsin...mesela sarma sarcaksan [önceki] akşamdan yapıyorsun veya işte ne biliyim bi' hamur işi bilmem

ne yapcaksan...*diğer gününü almasın diye oyalayıcı şeyleri* akşamları yapıyosun. [M45]

Faaliyet kümesinde yer açmaya yönelik manevralar M11 ve M23’de öne çıktığı üzere özellikle bir haftalık döngüdeki tek tatil günü olan pazar gününün, en sık tekrar gerektiren hâne içi temizlik işlerinin zamansal konumlarının değiştirilmesi ve bu işlerin gelir getirici iş günlerinin sonunda yapılarak boşaltılmasına yönelik olarak ortaya çıkmakta ve böylece günlük hayatın ahablık ve aile ilişkileri merkeze alınarak örgütlenmesi mümkün hâle getirilmektedir. Bununla birlikte M23’te bu manevranın kolaylaştırma işlevini yitirmesiyle temizlik işlerinin ücretli hizmetler kapsamında devredilmesi, günlük hayatın bir başka manevrayla yeniden üretilmeye devam edildiğini, dolayısıyla manevraların sabitleşmeye dirençli olduklarını göstermektedir. M28’de de bir günlük faaliyet kümesinde yer alan gelir getirici faaliyetler maksadıyla uyumlu bir biçimde sonuçlandırılmış olsa da, manevrayla bir sonraki günün aslî faaliyetlerini takviye edici olanların tamamlanmasıyla o günün faaliyet zincirinin kısaltılması sağlanmış olmaktadır.

Çalıştığım zamanlar bi’ hafta sonum var, mesela ben...dün çamaşırlarımı yıkadım çünkü hafta sonunu arkadaşlarımla geçirmek istiyorum, öyle bi’ karar aldım, dün çamaşırlarımı yıkadım işte lavaboyu temizledim, cumartesi de dedim yarın da geleceğimde dedim evin diğer kısımlarını temizliycem, *pazar günümü boşa çıkarıcam*. Yani ben bugün temizliğimi bitirdikten sonra her şey halloldu diyip, oh çekip, yarın çok güzel gezicem (gülüyor). [M11]

Evle ilgili işleri artık bıraktım yani bi’ yardımcım var, her hafta gelir evimin temizliğine, başka şeylere bakar çünkü eğer onlarla ilgilenecek olursam yine çocukları bırakıcam... Daha öncesinden n’apıyoduk? Mesela nerden baksan bi’ 5-6 aydır böyle deyil ama bu 6 ay öncesinde cumartesi gün ben kaçta gidersem gidiyim saat 8 de de 9 da da gitsem ertesi günün temizliğini birlikte yapıyoduk. Mesela eşim evi süpürüyodu, ben toz alıyodum, büyük oğlan odasını topluyodu, dolabını düzeltiyodu, küçük bile eline bez alıp ortalık silmeye çalışıyodu (tebessüm) *çünkü pazar günü iş yapılmıycak, birlikte vakit geçiricez*; onun heyecanı vardı. Ya da cumartesi yapmıyoduk, pazar günü de yapmıyoduk, iznimizi yapıyoduk, pazartesi günü ağşam mutlaka temizliğimizi yapıyoduk (gülüyor). Sonra baktık olmadı, dedik biz bi’ yardımcı alalım. [M23]

Ben yeri gelir saat 8 buçuksa kapanışım, 9’a kadar işim[in] sürmesi gerekiyosa...dururum yani hani bugünü hallettik, ben paramı da kazandım, tamam, çıkıyım, bu bana yeter deyil...kasaya odaklı da çalışmıyorum... Bizde şey de vardır, *yarının işine de başlarız biz*. Mesela akşam...9 buçuğa kadar dururum...yarının işini tamamlarım...*yoksa ben sabah çok sıkışıırım*. [M28]

M4 ve M12’de günlük zaman biriminde en sık tekrar edilen ve ekseriyetle toplumsal cinsiyete dayalı rol dağılımına bağlı olarak kadınların mesul tutulduğu hâne içi faaliyetlerden biri olan yemek yapmanın, faaliyet kümesinde zamansal olarak önceliklendirilmesi, yeniden üretimsel emek sürecinin aksamaması ve/veya kesintiye uğramamasında en temel manevralardan biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle M4’te evden zaman çalmak ifadesiyle gündeme getirilmesinden anlaşıldığı üzere, günlük hayatın üretken bir şekilde idare edilmesinde yeniden üretimsel emek sürecinin, faaliyetlerin zaman taksimini planlamayı gerektirdiği ve zamansal önceliklendirmenin, başlı başına önemli bir kolaylaştırıcı manevrayı teşkil ettiği görülmektedir. Bununla birlikte kendisiyle mülakat yapılan bireyin günlük faaliyet kümesine eklediği ve annelik vasfıyla dâhilî olarak ilişkilendirdiğini gösterir şekilde sorumluluk olarak andığı hâne içi faaliyetlerden farklı olan faaliyetlerin, anılan sorumlulukları *daha iyi* yerine getirme ihtiyacı yaratmasıyla, günlük hayatın yeniden üretiminin itici gücüne dönüşmesi oldukça dikkat çekicidir.

Mesela bi’ çarşıya, bi’ gezmeye gidiyorum [en fazla] 2-3 saat sürüyor ya da oturmaya gitsem de ortalama diyelim 1’de gitsem 3’te 4’te kalkıyorum...çünkü akşama dönüp yemek yapıcay yine (gülüyor). **Neden diye soracaktım ki...** Kadın olmanın getirdiği sorumluluklar. **Tamamen buna bağlı olarak?** E tabii, şimdi ben bekar olsam...belki de çok süreye takılmıycam...ama öyle olmuyo’; eşin var çocuklar var. Şimdi bi’ de gezmeye gittin ya...şey oluyo’ hani daha iyi yapmak zorundayım hissi (gülüyor). **Neden öyle hissediyorsunuz sizce?** Eşim aslında çok baskıcı biri değil ama...ben kendimi öyle hissediyorum...evimden *zaman çaldım* gibi oluyo’...daha sorumluluk sahibi olmam gerekiyormuş gibi oluyo’...*yemeğimi falan gitmeden yapıyorum, o sorumluluğumu önce bi’ hallediyorum*, onlar hazır olsun ki geldiğimde rahat oluyum falan. [M4]

Kahvaltıdan sonra yemeğimi düşünürüm, yemeğimi vaktinde koyarım ki *içim rahat etsin* hani yemeğim hazırdır o be..o bana bi’ rahatlık verir mesela. Bazı insanlar da hani öğlene doğru *yetiştirmeye çalışır*, o bende yoktur benim her şeyim *programlı ve ayarlıdır* hani onu yapmasam ben *huzursuz olurum*. [M12]

Faaliyetlerin bir plana tâbî olarak zamana sabitlenmeleri özellikle serbest mesleklerde önemli bir manevra olarak öne çıkmaktadır. M23’te bu manevrayla, ebeveyn-evlat ilişkisi merkezde olmak üzere aile için ilişkilerin kesintiye uğramasına engel olunmaktadır. Bu bağlamda günlük hayatın üretken bir şekilde idaresinin yalnızca gelir getirici faaliyetlerle sınırlı kalamadığı, yalnızca para kazandırıcı işlerin çalışma anlamına gelmediği, ezcümle

günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminin herhangi bir faaliyetin değil, kümeye dâhil edilen faaliyetlerin bir arada kalabilmesiyle mümkün olduğu pekişmiş olmaktadır.

Daha çok randevulu mu çalışıyorsunuz? Evet artık...sistemi biraz daha randevuya oturtan benim aslında çünkü öncesinde randevu sistemi olmadığı zaman *daha kötü oluyodu*. Mesela bu saatlerde yani saat 7 gibi 8 gibi elim daha dolu oluyodu, gece saat 12'lere kadar çalıştığım zamanlar oluyodu, bu sefer *çocuklarımı hiç göremiyodum*. Yani onun için randevu sistemi benim için daha iyi oldu...diyorum işte...şu şu saatler arasında gelin, en azından o saatler arasında işlerini bitirip, akşam...8 'de işimi bitirip çocuklarımın yanına geçmiş oluyorum. [M23]

Bu noktada yemek yapmanın, üretilen faydanın geçiciliği nedeniyle en sık tekrar edilen ve bu hâliyle yemek yemekle birlikte faaliyet kümesinde yerleşik hâle geçmiş olan günlük faaliyetlerden biri olarak dikkati tekrar kendi üstünde toplaması anlaşılırdır. M41'de pratikleştirme ifadesinden anlaşıldığı üzere, günlük hayatta yemek yapmak, emek sürecinin nihaî çıktısı olarak çalışmaya tekabül etmektedir. Pratikleşmenin ise bu faaliyetin sık sık tekrar edilmesi ve bu yolla en uygun manevranın keşfedilmiş olmasıyla mümkün olabildiği görülmektedir. M41 ve M22 yemek yapmanın yöneldiği nesnelere zamansal olarak değişiklik yapmanın bir manevra olarak devreye girmesi bakımından müşterekleşmektedirler. Fakat yemeğin yeneceği zamandan çok daha önce yapılması M41'te bir manevrayı teşkil ederken M22'de tercih edilmeyen bir müdahale olarak öne çıkmaktadır. Daha uzun bir faaliyet zinciri gerektiren meşakkatli yemeklerin gelir getirici faaliyetlerin kümede yer almadığı günlerde, daha kısa zaman alan yemeklerin ise daha uzun bir süre evden uzak kalınan gelir getirici iş günlerinde yapılması, günlük hayatın aksamasına engel olan yeniden üretimsel manevraları teşkil etmektedirler. Ancak, aynı maksatla bir seferde daha çok yemek yapılarak yemeğin sonraki günlerde tüketilmesi için *uyutulması* ve hangi yemeğin yapılacağına karar vermek gibi önemli bir takviye edici faaliyetin zincirden çıkarılması¹⁵², M41'de gelir getirici iş günlerinde yemek yapmaya taksim edilen zamanı kısaltarak günlük hayatın yeniden üretimini mümkün kılsa da, M22'de aynı durum geçerli olamamaktadır. Bununla birlikte M41'de yemeğin

¹⁵² Bu mevzu bir önceki bölümde günlük faaliyetlerin değer yüküne göre kazandıkları vasıflar taksim edilirken M25'ten yapılan "o en çok şey yaptığım şey hani bugün ne yapsam...ne biçirsem ki [diye düşünmek]" alıntısıyla da gündeme gelmişti. Bu durum bir günlük faaliyet kümesindeki en sabit faaliyetlerden biri olmasıyla aynı zamanda *otomatikleşmeye* en meyyal faaliyetler arasında sayılabilecekken, niçin hâlâ bu kadar zorlayıcı olduğu üzerinde defaatle düşünmeye değer olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte takviye edici faaliyetlerin bu vasıfları nedeniyle önemsiz sayılamayacakları bu vesileyle bir kez daha teyit edilmiş olmaktadır.

uyutulması kolaylaştırıcı bir manevrayı teşkil etmekle birlikte, yemek yapmanın esas itibariyle gelir getirici iş gününde faaliyet kümesinden eksiltilmesini değil, yemek için öznel uygunluk ölçütü olduğu anlaşılan çorba, ana yemek, pilav ve eşlikçi salatadan oluşan geleneksel Türk mutfağına uygun bir menünün hazırlanabilmesini sağlamaktadır. Bu durum hem gelir getirici işin merkezî olduğu durumda diğer faaliyetleri tâlî kılmaya muktedir olamadığını hem de günlük hayatın yeniden üretiminin, misafir ağırlamaya hazırlıklı bulunmak gibi günlük hayatta değer atfedilen birçok faaliyet alanını kapsadığı ve her bir alanda belirli bir dereceye kadar fayda üretilmesiyle mümkün olduğunu göstermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Ya aslında o [işleri] *pratikleştirdim* ben kendi hayatımda. Mesela eve gittiğim zaman yemeği biraz fazla yapıyorum, onları...kavanozluyorum koyuyorum. Mesela bütün çorba çeşitleri kavanozludur benim evde (tebessüm), uyku..uyutmak diyolar onun adına.... Mesela bi' ertesi gün çorbam, yemeğim vardır, yanına pilavı...salatayı yapıyorum... işte *bi' acelesi yok* çünkü benim her daim mutfağımda aslında yemeğim hazır. O şeyimde bi' üşengeçliğim de yok, oturur yaparım da yani. Hafta sonu olsun daha bi' değişik yemek, hani *uzun vadeli zaman ayırabileceğim* yemek yaparım ama günlük içerisinde bir gün öncesinden yemeğim hazır genelde. **Neden bunu tercih ediyorsunuz?** Şimdi eve gittiğim zaman, neden, yemek hani *ne yapıcım derdine* düşme[ye]yim ya da...mesela sizinle beraber bizim eve gidiyoruz, ben oturup sizinle hani şey yap..en azından ordan açabilceğim çorbam var, yemeğim var, gidince böyle soframı düzebilirim. Şimdi misafir de çok geldiği için bize *alışkanlık oldu bu*...benim kekim, böreğim...hazır dipfrizde. Hemen misafir geliyorsa onlar bi' şekilde ısıtılır, hani hiç yapacak *vaktim yoksa* ısıtırım şe'yaparım, masa döşenir çünkü *âdet bizde böyle, öyle boş masa olmaz* (gülüyor). [M41]

Yemek yapmak için ne kadar vakit harcıyorsunuzdur? Bir saat içerisinde hazırlıyorum, *zor yemekleri hafta sonu pişiriyorum genelde. Pratik olan hızlı pişecek yemekleri hafta içine alıyorum*, o şekilde. **Hafta sonundan hafta içinin yemeğini ayarlama gibi bir düzeniniz var mı?** Onu yapmıyorum çünkü yemeği piştiği gün yiyoruz ya da kalırsa ertesi gün yiyoruz yani daha sonra ısıtıp yeme durumumuz olmuyo' yani o şekilde tercih etmiyoruz. **Tat olarak mı?** Evet evet [yekten] hani *eski..eskimiş geliyo' bize öyle yemek istemiyoruz*. [M22]

6.3.1.1. Yaratıcı Manevralar

Günlük hayatın üretken bir şekilde idaresi aynı zamanda kesintiye engel olma ve/veya aksaklığı giderme maksadıyla fayda üretim kabiliyetinden tam olarak emin olunamayan ancak aksaklık ve kesintiyle mukayese edildiğinde risk almaya değer bulunan hiç denenmemiş yaratıcı manevralarla da sağlanmaktadır. M11'de birkaç farklı günlük

faaliyette gündeme geldiği üzere, günlük hayatın üretken bir şekilde idaresinin kesintiye uğramaması için aynı faaliyetler farklı biçimde gerçekleştirilmekte; bu durum mevcut uygunluk ölçütlerinin değiştirilmiş olması nedeniyle çalışmanın, yapmaya çalışma boyutuna geri döndüğünü, dolayısıyla yeniden üretimsel emek sürecinden, tekrar emek sürecine geçildiğini göstermektedir. Zira soba küllerinin süre geldiği üzere beş kat merdivenden aşağı inilerek dökülmesi günlük hayatı zorlaştırıcı bulunmakta; bu zorluğun üstesinden gelinebilmesi için daha önce denenmemiş kolaylaştırıcı bir yol aranmaktadır. Benzer şekilde kendisiyle mülakat yapılan bireyin yeniden üretim olarak ifade ettiği farklılaştırıcı müdahaleler, “bugün şöyle süpürüyüm” ifadesinin veciz bir biçimde anlattığı üzere, günlük hayatın en ince ayrıntısında dahi gerekliliğe dönüşebilmekte; bu noktada devreye giren yaratıcı manevralar, sıradanlık olarak anılan tekdüzeliğin kırılmasında etkili olabilmektedir.

Evim doğal gazlı ama üç kıştır soba yakıyorum çünkü beşinci katta oturuyorum ve üşüyorum. Külleri çöpe atma şeklini..şekli için *yeni bi' şeyler bulmaya çalışıyorum* mesela her gün beş kat inmeme için ne yapmam lazım [diye]. Bunları yaptığım süreçte bi şeyler tasarlıyorum, ya işimi *kolaylaştırmaya çalışıyorum*.---Mesela iş yerimdeki durumdan bahsediyim: Hep aynı şeyi yapıyorum gün içersinde... her gün aynı yemeği deme diyorum iş yerinde, yeni bi' şey ye, bu şekilde yeni..yani zihnimden tasarlıyorum, ya bugün bunu yiyim ya da bunu yapıyım ya da bugün bu işi şu şekilde yapıyım, ya işte böyle süpürmiyim bugün şöyle süpürüyüm (gülüyor). Yani yeniden üretmek bu...o günü bi' şekilde daha farklı şekiller deneyerek kurtarmak, geçirmek. **Aynı işi farklı şekil...** Farklı şekiller deneyerek (cümleyi tamamlayarak) yani çünkü *sıradan* şeyleri sevmiyorum ama sıradan bi' hayat sürdürüyorum istemesem de, o yüzden *o sıradanlığı nasıl keyifli hâle getiricem* bunun derdindeyim (gülüyor). [M11]

Benzer bir müdahale M1'de eşler arası ilişkilerin öznel uygunluğunun muhafaza edilebilmesi için yapılan yaratıcı manevralarda da öne çıkmaktadır. Bu ilişki öznel ölçütlere uygunluk arz eder vaziyette yeniden üretilirken, eşlerin fiziksel olarak bir arada olmalarına rağmen birbirlerine yeteri kadar ilgi göstermediklerinin emaresi olarak birbirlerinin yüzüne bakmamaları, öznel uygunluktan uzaklaşıldığını göstermektedir. Bu nevi ilişkilerin değer yüklü olmaları nedeniyle kümede yerleşik olması gerekli görülen faaliyetler içermeleri, bu faaliyetlerin öznel ölçütlere uygunlaştırılmaları için yaratıcı manevralarda bulunulmasını elzem hâle getirmektedir. Bu maksatla dizi ya da film izlemek, eşlikçisi konumundaki yemek yemekten ayrılmakta ve sohbet etmenin yemek yeme faaliyetinin eşlikçisi olması sağlanmaya çalışılmaktadır. “Yapmaya çalışıyorum”

ifadesiyle de desteklendiği üzere, böylece eşler arası ilişki yeniden üretimsel emek sürecinden çıkarak yapmaya çalışma sürecine geri dönmüş olmaktadır.

Son zamanlarda şöyle şeyler olmaya başladı: İşte film...dizi izliyoruz ya da oturuyoruz sohbet etmeye başlıyoruz, bi' bakıyorum ikimiz de telefonla uğraşıyoruz. Birbirimizin yüzüne bakmama... Yani yan yanayız ama birbirimizi görmüyoruz.... Ya diyorum...böyle karşılıklı oturup yemek yerken ve sohbet ederken...yüzümüze ne kadar az bakıyoruz birbirimizin artık, çok acı değil mi? Yani...*bunu arttırmaya çalışıyorum*, bunun farkına vardım yani. Mesela önceden...bi' şeyler hazırlardık, yine televizyonun karşısına geçerdik, işte izleyip yemek yemek gibi. Şimdi şey *yapmaya çalışıyorum*, hani *o ayrı bi' etkinlik, bu ayrı bi' etkinlik*. İşte karşılıklı oturuyoruz, yemeğimizi yiyoruz, en azından bi' konuşma fırsatı da doğuyo' falan diye *onu ayarlamaya çalışıyorum* çünkü diğer türlü ailenize de, bu illa eş olmak zorunda değil, vakit ayıramıyorsunuz. [M1]

M3'te ise faaliyet kümesinde yerleşik hâle geçmiş durumdaki faaliyetlerin, sık tekrar edilmeleri nedeniyle yarattığı yorgunluğun ortadan kaldırılması için faaliyetlerin gerçekleştirilme biçiminde yeniliğe gidilmesi öngörülmektedir. Bu anlamda kümede sabitlik arz eden faaliyetlerin, ne merkezîlik teşkil eden yeri ne yönelindikleri nesnelere ne de zaman ve/veya mekânlarının değiştirilebilir durumda bulunması nedeniyle, bu faaliyetlerin gerçekleştirilme biçimlerinde hâne üyeleri arasında paylaşırma yoluyla değişikliğe gidilmektedir.

Her gün aynı işi yapıyor olmak ne ifade ediyor sizin için? Dediğim gibi rutin...ruhu öldürüyor direk[t].... **Bunlar rutin olmasaydı? Nasıl olmasını isterdiniz? Her gün aynı dediğiniz işler...** Ha çamaşır bulaşık olayı klasik. Rutin olmasa... (düşünüyor). Ya [annem] her gün aynısını yapmıyor tabii ki de, iki üç günde bi' yine aynı işleri yapıyo' mesela çamaşır makinası hiç durmuyo' evde (gülüyor). Onun dışında bulaşık günlük yıkanyo', yemek günlük yapılyo'; rutin dediğim bu.... **Rutini sıkıcı bulduğunuz için sordum aslında.** Haa... Valla *herkes kendi işini yapsın* isterim...herkes kendi yediğini yıkasın falan gibi. Ya da...bi' nöbet çizelgesi olur, herkes o gün yıkar. [M3]

Bu bağlamda M15 günlük hayatın faaliyetlerin *hep aynı* şekilde gerçekleştirilmesiyle üretilemediğini, bilâkis günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimiyle istikametinin belirlenebilmesinin yeni yollar denemekle mümkün olduğunu görünür kılması bakımından oldukça dikkat çekicidir. İlgili alıntıdan anlaşıldığı üzere, günlük hayat, ebeveyn-evlat ilişkilerine ve misafir ağırlamaya atfedilen önem üzerinden, bu faaliyetin öznel uygunluk ölçütlerinin kasten değiştirilmesi ve değiştirilen ölçütlere

uygunlaştırılabilmesi için yeni tarifler öğrenmeye ve yapmaya çalışmayı içeren yaratıcı manevralarda bulunulmasıyla üretilmektedir.

Mesela en basidinden *bilmediğim bi' tarifi öğrenmeye çalışırım*, mesela kek yapıyosam *daha farklı bi' kek yapmak isterim*, onu yaparım hani çocuklar da tatsınlar diye.--- **Farklı tarifler denemeye çalışıyorum dediniz, farklı bir şeyler yapmak istemeniz neden?** (Duraksıyor) mesela...şöyle düşünürüm...farz-ı misal...bana bi' misafir gelicek, şimdi ben bi' tek kek yapabiliyosam...misafirimin yanında belki çekinirim acaba ben neden bi' kek yapabildim, belki başka bi' şey de yapabildim [diye]. Hani çeşit...aslında bilgim daha fazla olsun diye. Ben *sürekli daha iyilerini yapmak için uğraşırım*. [M15]

Benzer bir durum M12 ve M35'te mekânsal değişikliklerle öne çıkmaktadır. M12'de tekdüzelik, istenen doğrultudaki değişmeye atfedilen öznel değer yükü temelinde günlük hayatın yeniden üretimini zorlaştırıcı bulunmakta ve bu nedenle ev eşyalarının yerleri değiştirilerek mekânın günlük hayatın üretimindeki örgütleyici konumu yaratıcı manevralarla işlevsel bir biçimde kullanılmaktadır. M35'te ise tekdüzeliğin ortadan kaldırılabilmesi için yapılan yaratıcı manevra doğrudan mekânı değiştirmeyi içermektedir. Bu değişiklik meskene yönelik olabildiği gibi gelir getirici faaliyetlerin yeniden üretildiği mekânlarda da yapılabilmekte; bu örnekte bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirilen gelir getirici faaliyetin daha önce denenmemiş, gelir getirici faaliyetleri kolaylaştıracağı hakkında bir ön bilgiye sahip olunmayan, daha ziyade eğlendirici ve rahatlatıcı faaliyetlerin sabitlendiği bar gibi mekânlarda gerçekleştirilmeye çalışılması ise bu faaliyetin öznel olarak uygunlaştırılabilmesi için gereklilik üzere ortaya çıkmaktadır.

Eskiden daha çok yapardım ben...değiştirme[yi]; mobilyaların yerini değiştirme, odaları değiştirme. Onu çok yapardım ama şimdi beden sağlığım çok el vermiyo', gönlüm de o kadar istemiyo' sanki, hani değiştirme huyum çok var benim böyle. Masanın yerini değiştiririm, koltukları değiştiririm mesela onu çok severim yapmayı... **Yerlerini değiştirmediginizde ne olurdu?** *Monotonluk, monotonluk* hani ben böyle değişimler çok severim.... **Değişme odaklı o hâlde...** Evet evet, hani mis mis [miskin miskin?] böyle hep kendi kabuğumda kalıyım istemiyorum. [M12]

Rutinleşmesi sizi sıkar mı? Evet...ben çünkü mesela her sene taşıyorum nerdeyse. Ben İstanbul'a gittim mesela...işte ilk...yıl bi' yerde oturduk...sonra iş yerine yakın olsun dedik...yanında AVM var bilmem ne, işte metroya yakın falan, oraya taşındık. Ondan sonra arkadaş orda kaldı, evlenicek oldu, ben kalktım başka bi' yere taşındım...hem ofis olarak [da] kullanabileceğim bi' yer falan, yani sürekli değiştirdim... **Kimileri o eve ait hissedeyim der...** Yok, o bende yok (yekten) (gülüyor). Ben çünkü...ofisten sıkılıyodum starbaksa [Starbucks] iniyodum,

starbaksta çalışıyodum. Ha mesela bi' ara starbaks da sarmamaya başladı, Kadıköy'e gidiyodum, [orda] bi' barda çalıştım mesela... bildiğin...barda çalışıyodum; notbuğumu [Notebook] açıyodum, çalışıyodum yani. **Bu tamamen rutini kırma çabasından?** Evet, rutini, aynen. Çünkü benim kafam..ya ben bi' şeyi değiştirebilmek için, [bir şeye] farklı bakabilmek için bulunduğum mekânı değiştiriyorum. Ya bunaldığımda mesela çok geziyorum. **Hep aynı mekânda kalmak köreltici mi oluyor?** Evet, kesinlikle. [M35]¹⁵³

¹⁵³ Bu alıntıya bağlama uygunluğu nedeniyle Bölüm 6'da da yer verilmiştir.

7. BÖLÜM

ZAMAN-MEKÂN BAĞLAMINDA GÜNLÜK HAYAT

Bu bölümde günlük hayatın, zamanın faaliyetlere taksim edilme biçimlerine bağlı olarak nasıl örgütlendiği, çalışma-çalışma dışı zaman, çalışma-boş zaman ve çalışma-serbest zaman ikiliklerinin imkânı yoklanarak ele alınmakta ve günlük hayatın yerleşim yeri ve mesken esas olmak üzere mekânsal bağlamda nasıl örgütlendiği ortaya koyulmaktadır.

Günlük hayat faaliyetlerinin kategorileştirilmesinde ayrı bir başlık altında ele alındığı üzere, faaliyetlerin zaman taksimine göre özgün bir vasıf kazanmaları ile günlük hayatın zaman bağlamında örgütlenmesi aynı anlama gelmemektedir. Zamansal vasfın zamansal bağlamdan farkı, birincisinin her bir günlük faaliyetin faaliyet kümesindeki zamansal konumlanışına göre ortaya çıkması, ikincinin ise günlük hayatta kümelenerek bir araya toplanmış olan faaliyetlerin üretim ve yeniden üretimsel emek sürecinde zamansal olarak gösterdiği dağılıma atıfta bulunmasındadır.

Benzer şekilde mekân günlük hayat faaliyetlerinin kategorileştirilmesinde ayrı bir başlık altında ele alındığı üzere, bu faaliyetlerin farklı konumlanma biçimlerine göre kazandığı vasıfları ayırt etmekte işlevsel bir rol oynamakta ancak faaliyetlerin mekânsal konumlanması ile günlük hayatın mekânsal olarak örgütlenmesi arasında fark bulunmaktadır. Günlük hayatın mekânsal olarak örgütlenmesiyle kastedilen, her bir faaliyetin gerçekleştirildikleri yere göre kazandıkları vasıflar değil, günlük hayatın çalışma temelinde üretimi ve emek sürecindeki yeniden üretiminin, bu araştırmada, yerleşim yeri ve mesken esas olmak üzere, mekânsal olarak nasıl gerçekleştiğidir.

7.1. GÜNLÜK HAYATIN ZAMAN BAĞLAMINDA ÖRGÜTLENMESİ

Günlük hayatta zaman bağlamı, faaliyetlerin bir günlük zaman biriminde kümelenmesi ile ortaya çıkmakta ve günlük hayatın, üretim ve yeniden üretimsel emek sürecinde zamana göre örgütlenmesi nedeniyle, bu sürecin dâhilî bir parçası konumunda bulunmaktadır. Bu anlamda zaman, faaliyetler vasıtasıyla doldurulan ve herhangi bir

faaliyet mevcut olmadığında henüz özgün bir vasıf kazanmamış olan kuşatıcı bir mahiyet arz etmektedir. Zamanın bu vasfının onun “boş”, “serbest”, “çalışma dışı” gibi ayrımlar üzerinden tefrik edilmesinin imkânı olarak kabul gören şey ise esas itibarıyla faaliyetlerin kendilerine atfedilen vasıflardır.

Her ne kadar faaliyetlerin kategorileştirilmelerinin oldukça zor olduğu düşünülse de zamanın bölümlenmesi kuramsal olarak bazı faaliyetlerin belirli zaman dilimlerine sabitlemesiyle gerçekleştirilmekte ancak bu işlem her zaman tek taraflı olarak yapılmamaktadır. Hayatın idamesinde özellikle zorunluluk derecesine bağlı olarak yapılan hiyerarşik sıralama, başta gelir getirici çalışma olmak üzere bir günlük zaman zarfında zorunlu olmaları nedeniyle en çok zaman alan ya da en çok yorucu olan faaliyetler temelinde yapılmakta; bu vasıfları taşımayan faaliyetler ise bu sabiteye göre zamansal bir vasıf kazanmaktadırlar. Literatürden aşına olunan ve yalnızca kuramsal bir soyutlama olmakla kalmayıp, sosyolojinin bir alt dalı olarak da öne çıkan boş zaman bunun en açık örneğini teşkil etmektedir. Bu sabitleme nedeniyle, gelir getirici çalışmanın kapladığı zaman ile bunun dışında kalan zaman arasında bir karşıtlık ilişkisi kurulmuş olmakta; böylece bu zamana yerleştirilen faaliyetlerden bağımsız olarak bir hüviyet kazanmış olmasıyla boş zaman çalışmayı, çalışma da boş zamanı dışlar hâle gelmektedir.

Çalışmaya bağlı olarak artık bir kategori biçiminde ele alınan boş zaman, çalışmaya atfedilen öznel anlamların değişmesi nedeniyle bireylerin varlık göstermek ve kendilerine farklı kimlikler inşa etmek için ilgilendikleri hobiler, amatör uğraşlar ya da gönüllülük faaliyetleri gibi çalışmaya benzer oldukları için *ciddi* oldukları kabul edilen faaliyetler temelinde yeniden düzenlenmekte ve zevk amaçlı faaliyetler ise ayrı bir kategori altında toplanmaktadır. Benzer şekilde ne boş zamana ne de çalışma zamanına yerleştirilebilen ev işleri, çocuk bakımı, yemek yemek ve uyumak gibi faaliyetler ikinci bir kategori altında sınıflandırılabilen ancak her hâl ve şartta iktisadî çalışma bu kategorilerdeki en sorunsuz parça olarak muamele görmektedir. Bu kategorileştirme sorunlarına zamansal boşluk ya da boşluğun neye göre ortaya çıktığı gibi diğer açmazların da eklenmesiyle boş zamanın araçsal akılcılıktan farklılık arz eden vasıflarını merkeze almak ya da zamanı bir yükümlülük nedeniyle olmasa da dolduran faaliyetlerin serbest olduğunu kabul etmek gibi farklı yaklaşımlar da sergilenmektedir. Ancak zamanın faaliyetlere nasıl

taksim edildiği ve hakikatte bu nevi ayrımların mevcut olup olmadığı hakkında daha ihtiyatlı olmak gerekmektedir.

7.1.1. Boş Zamanın Mahiyet ve Vasıfları

M33'te öne çıktığı üzere, günlük zaman gelir getirici çalışma temelinde bölümlenmekte ve boş zaman yalnızca eğlenme, dinlenme ve gezme gibi faaliyetler ile ilişkilendirilmektedir. Parayla gerçekleşen tüketim faaliyetlerinin boş zamana yerleştirilmesi ve bunların gelir getirici çalışmanın bağımlısı olarak konumlandırılmasıyla, gelir getirici çalışma ile bunun dışında kalan zamanda gerçekleştirilen faaliyetler arasında dâhili ve simetrik bir ilişki kurulmuş olmaktadır. Bu karşıtlık aynı zamanda keyif vericiliğe, gelir getirici çalışmanın kapladığı zamanın dışında kalan ve gücün yenilenmesine yönelik olan faaliyetlerin gerekli vasfı olarak işaret edilmesi ile farklı bir boyut kazanmakta; bu yolla gelir getirici çalışma ile gücün yenilenmesi arasındaki karşıtlık pekiştirilmiş olmaktadır. Bu karşıtlığın katılık derecesini gösteren şey ise, kendisiyle mülâkat yapılan bireye, çalışma ile boş zaman arasında çaba temelinde bir farklılık olup olmadığı sorulduğunda, bu nevi bir ayrıma ihtimal verilmediğini ifade eden “orayı gavrıyamadım” yanıtının alınmış olmasıdır.

Boş zaman *istirahat etmek, dinlenmek, yani sosyal ve kültürel*..insanın ona da ihtiyacı vardır, her gün çalışmak deyildir, her zaman çalışmak deyildir. Bir hafta çalıştın mı...haftanın yoğunluğunu, sitesini atacaksın. Gezecen, yiyeceğin parayı şuraya koy, aman para olsun [demeyeceksin], parayı yarın yine kazanırsın ama bunu da harcıycaksın, e harcarken de doğru yerlerde harcıycaksın. **Ne gibi yerlerde?** Ya gezecen, yiyeceğin, içeceksin ama hani içkiye kumara (...) kötü yerlerde ya varıp da içki içelim, dört kişi bulalım (...) şunu bi' eridelim, şu parayı yiyverelim deyil. Alacan...garını, gızını; çoluğunu çocuğunu alacan, torun torba ne varsa bindirecen, gidecen Sertavul'da etini yiyeceğin, Akdeniz'e varıcan denize gireceğin, denizden çıkıcan akşama geliceğin, bitti, benim sistemim bu. **Peki, eşe dosta sohbet uğramanız da bu boş zamanlarda mı oluyor?**¹⁵⁴ Bu da işte iyi kötü hâl hatır soruyon, ne biliyim işte bi' arkadaşın[la] bi' dertleşme gibi oluyor, içindeki şeyi atıyorsun, içini boşaltıyon...birbirini dinleğyon, iki çay içiyorsunuz burda bi' saat sohbet ediyon, gidiyon öbür bi' arkadaşlan denk gelirse[n] onunla sohbet ediyon; işte boş zamanlarımız böyle geçiyor bi' yere gidemediğin zaman. **Sizin için önemli**

¹⁵⁴ Burada kendisiyle hâl hatır sormak için bir ahabına uğradığında tanışmam nedeniyle o günkü ziyaretine gönderme yapıyorum. Soru bu hâliyle araştırmacılar olarak kendileriyle mülâkat yaptığımız bireyler hakkında edindiğimiz malumatın tamamını, yani yalnızca sorulara verilen yanıtları değil, veri toplama sürecine dâhil olma hamlelerimizden biri olarak, uygun bağlamda soruya dönüştürebilmemizin mülâkatın derinleştirilebilmesindeki etkisine yerinde bir örnek.

mi böyle sohbet etmek? Sohbet..olmaz olur mu [şaşıarak] sohbet etmezsen...sohbet etmeyen bi' insan robottur...bi' konuşacan, bi' arkadaşına gelece, bi' hâl hatır soracan, bi' çay ısmarlıycan, bi' çayını içecen, her neyse, anlatabiliyo' muyum, ufak bir küçük bi şey (...) maksat, en güzeli sünnettir. **Burada bir emek var mı yani eş dostla sohbet etmekte?** Emek... valla bilmiyom (...) içemez heral, ora..*orayı gavrayamadım ama orda emekle de alakası yok*, boş bulduğumuz sadece vakitlerde hemen bi' *gönül almaca* gibi olmuş oluyor. [M33]

Ancak “gönül almaca” ifadesiyle dile getirilmesinden anlaşıldığı gibi, boş zamana yerleştirilen ahbaplık ilişkilerinin muhafaza edilmesinin, bu ilişkiye atfedilen değer yükü olmaksızın, kendiliğinden gerçekleşemediği, dolayısıyla bu ilişkilerin yeniden üretimsel emek sürecinden dışlanması mümkün olmayan bir çalışmayla sürdürülebildiği görülmektedir. Bununla birlikte, ahbaplık ilişkileri ile yeme-içme ve diğer günlük faaliyetlerin, helâl-haram çizgisi ve sünnet gibi değer atfedildiği anlaşılan düzenleyici ilkelere riayet edilerek sürdürülmesinin gerekli görülmesi, bu faaliyetlerin gelir getirici çalışmaya karşıtlığı nedeniyle boş zamana yerleştirilmelerine rağmen bu faaliyetlerle fayda üretilmeye devam edildiği, dolayısıyla yalnızca fayda üretilen hususların değiştiğine işaret etmekte; böylece bu faaliyetlerin doğrudan emek sürecinde yer aldıkları anlaşılmaktadır.

Boş zaman M16'da da gelir getirici çalışmaya karşıt bir biçimde konumlandırılmakta; Türkiye'de devlet sektöründe geçerli olan ve hem cumartesi hem de pazar gününü içine alan hafta sonu tatili, doğrudan boş zaman olarak konumlandırılmaktadır. Zamanın, çalışma-çalışma dışı zaman ayırımına yaslanan klasik anlayışla uyumlu olarak bölümlendiğini gösteren bu konumlandırma, aynı zamanda boş zamanın değerlendirilmesinin gerekli görülmesiyle, gelir getirici çalışma zamanının gerekli bir vasfı olarak atıfta bulunulan fayda üretiminin, boş zamanın arızî bir vasfı olarak konumlandırılmış olduğuna işaret etmektedir. Boş zamanın değerlendirilmesinin öznel değer yükü bakımından en makul yolu ise gelir getirici olmayan sportif faaliyetlerle çizilmektedir. Ancak bu noktada gelir getirici çalışma dışındaki zamanın yalnızca spor gibi hobi olarak görülen faaliyetleri değil, ev işlerini de kapsamaması, boş zamanın gelir getirici çalışma dışında kalan ancak zorunluluk arz eden diğer faaliyetleri de içine aldığını göstermektedir.

Valla boş zaman, zaten yok da yalnız ölü yani bi' ölü...yatırım gibi bi' şey...boş zaman, insanlar için ölü bi' yatırımdır. Yağni belki memurlar için cumartesi pazarı vardır, onlar için mecbur, çünkü cumartesi pazarı var başka bi' günü yoktur. O gün memur çamaşırını bulaşğını [yıklar] şunu bunu [yapar], bi' pazar gün bulabilirse bi' zaman, bir iki saatliğine bi' [yerlere] kaçabilir. [Ama] gışın o da yok, evde hapis...boş zaman deyince, ölü...yatırım gibi bi' şey yağni. Aslında o zamanı da *değerlendirmek* gerekiyor, yani iyi şartlarda değerlendirmek gerekiyor ama bizim Türk insanımız[ın] ölü yatırımı da çoooook [uzatarak], her şeyi çok, ne ararsan bulunur.... Her zaman şunu söylerim ben bütüün tanıdıklarına: Çoluğunuzu çocuğunuzu sipora verin, torunlarınızı da sipora verin. Bu tekvando olur, basket olur, fitbol olur, voleybol olur, atletizm olur, pisiklet olur; çocuğunuzu sipora verin, verin, verin! [hiddetli].... Boş...zamanlarında spora var[sın] gitsinler, bak boş zamanlarında gitsinler [spor] yapsınlar, boşu boşuna öyle çarla çakalla filan oğraşmasınlar. Sipor (masaya vurarak), sipora gitsin, çoluğun[u] çocuğun[u] sipora gönder! [M16]

Bununla birlikte M22'de boş zamanın yalnızca gelir getirici çalışmadan arta kalan zaman olarak değil, günlük faaliyet kümesine bir ölçüye kadar sabitlenmiş faaliyetlerden arta kalan zaman olarak konumlandırılması, zorunluluk taşıyan faaliyetlerin M16'dakinden farklı olarak, bir anlamda çalışma zamanına yerleştirildiklerine işaret etmektedir. Bu ayrıma göre dinlenme gelir getirici çalışma sonucunda ortaya çıkan bir gerekliliği teşkil etmesi nedeniyle, onun bağımlısı olarak boş zamandan dışlanmakta ve boş zaman bu gücün yenilenmesinden sonra başlatılmaktadır. Bu hâliyle boş zaman henüz bu kümeye eklenmemiş faaliyetlere taksim edilebilir durumda bulunan, bu faaliyetlerle doldurulabilir olan, zamana tekabül etmektedir. Bu anlamda M33'teki fayda üretimine ilişkin benzer bir durum M22'de de öne çıkmakta ve boş zamanın gücün yenilenmesinden sonra gerçekleştirilebilir faaliyetleri içerdiğinin kabul edilmesi, bu zamanın bu güce ihtiyaç duyulan, yani çaba gerektiren faaliyetlerle doldurulduğuna ve bu zamanda gerçekleştirilen kitap okumak, alışveriş yapmak, gezmeye gitmek gibi faaliyetlerle fayda üretildiğine işaret etmektedir.

Artık *ne yapsam bugün* diye düşündüğün zaman boş zamandır bence (gülüyor). **Gün içinde yapılacak işleri düşünmek anlamında mı?** Farklı bi' şey yapsan artık o gün içersindekilerin dışında. Kitap mı okusam, gezmeye mi gitsem, alışverişe mi gitsem, ne yapsam acaba (gülüyor) dediğim zaman. **Şu an böyle zamanlarımız var mı?** Yok olmuyo' (gülüyor) zorunlu ihtiyaçlarımı almaya bile çok zor zaman harcıyorum. Bazen öğle arasında gidip çarşıda işlerimi halledip geldiğim zamanlar oluyo'. **Peki, dinlendiğiniz zamanlar? Boş zamandan mı sayarsınız? Yoksa farklı mı?** Farklı, dinlendiğim saate eklemem heralde boş zamanı, yok eklemem. Çünkü *çalıştığının karşılığıdır dinlendiğim zaman* (gülüyor). Boş zaman, evet, daha dinlengen olup da artık farklı işler...yapmak istediğin zaman. [M22]

O hâlde boş zamanda da fayda üretilmeye devam edilmekte, böylece fayda üretiminin yalnızca gelir getirici çalışmaya özgü olduğunu kabul etmenin mümkün olmadığı pekişmiş olmaktadır. Bu noktada zamanın boşluğu ile neyin kastedildiği ve esas itibarıyla bunun imkân dâhilinde olup olmadığı, günlük hayatın zamansal bağlamının anlaşılmasında oldukça elzemdir. Zira boşluğun mevcudiyetinin faaliyetlerin kümelenmesi yoluyla örgütlenen günlük hayat açısından bir kesintiye işaret etmesi beklenebileceği gibi bu faaliyetlerin öznel değer yükündeki zayıflığa ya da faaliyetlerin kümeye dâhil edilmelerine yönelik bir planlamaya/karar sürecine atıfta bulunması da ihtimaller dâhilindedir.

Buradan hareket edildiğinde boş zamanın bir günden başlayarak genişleyen günlük zaman biriminde hangi günlere tekabül ettiğini sormak zamansal boşluğu somutlaştırıcı bir hamle olarak oldukça yerindedir. Zira boş zamanın gelir getirici çalışmadan ve/veya onun bağımlısı olarak çalışma zamanına yerleştirilen dinlenmeden arta kalan zaman olarak kabul edilmesiyle, tatilin boş zamanla çakıştığı, diğer bir deyişle boş zamanın tatil günlerine karşılık geldiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak boş zamanın belirli günlerle sınırlandırılması ya da boş zamanla aynı anlama geldiği kabul edilen tatilin, birçok iş kolunda izin günlerinin cumartesi ve/veya pazar günü olması nedeniyle, peşinen hafta sonuna sabitlenmesi ve dolayısıyla tatilin o günün cumartesi ya da pazar günü olmasıyla dâhili olarak ilişkilendirilmesi güçtür. Zira herhangi bir günün tatil oluşu ve dolayısıyla boş zamana yerleşmesi o günlerin basitçe hafta sonunda yer almalarından ya da hafta içi bir günde olsa da tatil olarak belirlenmiş olmasından değil, bu günlerde hangi faaliyetlerin sürdürüldüğü, bu günlerin kimlerle ve nasıl geçirildiğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum M23'te gündeme geldiği üzere haftada bir günle sınırlı olan tatilin, hafta içi bir gün olmasına rıza gösterilmemesinin, pazar gününün gerekli vasfından değil, bu gününün eş ve çocuklarla birlikte vakit geçirilmesine imkân tanıyan tek gün olmasından ileri gelmesiyle öne çıkmaktadır. Aşikâr olduğu üzere bu ilişkiler salı günleri öznel uygunlukları içinde sürdürülebiliyor olduğunda tatilin hafta içi ya da hafta sonu bir gün olması önem taşımamaktadır.

Pazar günleri evde oluşum çok güzel...bunun da mücadelesini çok büyük verdim ben, pazar günü tatil yapma mücadelemiz yani.... Salı günü kullanıyoduk biz izni, şimdi genel olarak salı günü çocuklar okula gidiyo', eş...işe gidiyo', sen izindesin,

evdesin temizlik yapıp akşama hazırlık yapıyorsun, başka hiçbi' şey yapamıyorsun, çocuklarınla vakit geçiremiyorsun çünkü hafta sonu çalışıyorsun. Ee hafta içi okula göndermesen olmuyo' çocuğun düzenini bozuyosun. Hafta sonu izin kullanma şansı kendine yaratamıyorsun... bizim evlilik hayatımız, çalışma hayatımız çocuklarımızla olan her şeyimiz *çalışmamıza bağlı* yani sabah saat 8'de girip akşamın saat 9'una kadar çalışmak çok zor bi' şey yani çocuklarına vakit ayıramıyorsun bi kere ailene hiç vakit ayıramıyorsun ya anne, baba, abla kardeş vesaire bunlarla alakan kopuyo' yani. Hafta sonu bi' tek günün var Pazar gün, onda da neye yetebilirsen. [M23]

Benzer şekilde hafta sonlarında, özellikle pazar günleri daha çok çeşit içeren, daha özenli ya da “mükellef” bir kahvaltı hazırlanması, kahvaltıya daha uzun bir süre ayrılması ve hazırlık ve pişme süresi daha uzun olan yemeklerin yapılması salt zaman bağlamına göre şekillenmemektedir. Bu faaliyetlerin niteliksel değişimi hâne halkının bir arada olmasıyla ilişkili olarak ortaya çıkmakta; o günün pazar olması bu değişime dolaylı olarak tesirde bulunmaktadır. Zira M4, M12 ve M5'te öne çıktığı gibi pazar günü, tıpkı M23'te olduğu gibi, hâne halkının bir araya gelebildiği tek gün ya da birkaç günden biri olması nedeniyle özel bir anlam taşımakta; yapılan faaliyetlerde değişiklik yapılması bu nedenle gerekli görülmektedir. M5'te ifade edildiği gibi, faaliyetlerdeki bu nevi değişiklikler hâne üyelerinin bir araya geldikleri herhangi bir günde de gerçekleştirilebilir durumda bulunmaktadırlar.

Klasiktir herhalde ama ben evde daha çok yoruluyorum özellikle hafta sonları benim için daha yorucu oluyor. **Neden?** Mesela daha genel bi' temizlik yapıyorum, sabah kalkıyorum *daha detaylı bi' kahvaltı hazırlayım...* ilgilenmedim beş gün çocuklarla diye düşünüyorum. Eşim de şehir dışında olduğu için...sadece hafta sonları geliyo'. Hafta sonu geldiği için de *daha özenli* bi' şey yapmak istiyor insan. [M4]

Hafta sonu pazar günleri yemeklerde değişiklik yaparız, yazınsa pikniğe gideriz, dışarda yemeyi tercih ederiz...kışınsa hani değişik bi' şeyler yapıp ailemle çocuklarımla birlikte yeriz mesela ablamı çağırırım aşağıdan...pazar günleri yemekte biraz değişiklik olur bize. **Yemekle ilgili yani farklılık...** Hah, hıhı, evet hani Pazar günler *serbestiz...*kafamıza göre takılırız. [M12]

Cumartesi pazar kahvaltılarını evde muhakkak ailecek yapmaya..yani özel şeylerimiz...tabir-i caizse ritüellerimiz var, o dönemde onları yaparım.... **Hafta sonu kahvaltılarını niçin ritüel gibi oluyor? Bunun sizin anlamı nedir?** Şöyle, benim için anlamı şu (duraksıyor)...daha önceleri [çocuklar] daha küçükken...böyle sosyal faaliyetler, diğer işimle ilgili faaliyetler sebebiyle [evde olmadığım için], cumartesi ya da pazar sabahları onlar da okula gitmediği için, o öğleye kadar çok rahat, hani birbirimizi anladığımız, birbirimizle vakit geçirdiğimiz bi' dönem olması hasebiyle. Bi' de benim yaptığım tostun çok severlerdi. Bu...bi'kaç yıl devam etti...ondan sonra tamamen gelenekselleşti. Cumartesi pazar ben evdeysen

kahvaltayı ben hazırlarım, akşam yemeğinde pazar günleri genelde ben yapmasam bile...dışardan bi' şey getirim ya dışarda bi' şey yaptırırım, onunla birlikte vakit geçiririz. Yani hafta sonlarının özelliği, o özel ritüel hali, *birlikte vakit geçirebilme kaygısı ailemle, eşimle. Bu hafta sonu ritüellerine daha fazla mı zaman ayırırsınız?* Yani, tabi tabi, hafta içinde kısa, kahvaltılar çok kısa sürer ama hafta sonu...2-3 saat geç kalkılır, öğleye kadar [sürer]...hafta içi 6'da 7'de yaptığım kahvaltayı hafta sonu 11'de 12de yapıyorum...ya da *mesela bazen işe gelmediğimiz, okula gelmediğimiz dönemlerde kahvaltayı eğer evdekilerin de işi yoksa geç vakit yaptığımız oluyor.* Yani normalde 15-20 dakika süren veya 10 dakika süren kahvaltı, hafta sonları böyle 1-2 saate yayılarak devam edebiliyor. [M5]

Dolayısıyla zamanın boşluğu ile neyin kastedildiği ve esas itibariyle bunun imkân dâhilinde olup olmadığı hâlâ belirsizlik taşımaktadır. Bu nedenle zamansal boşluğun bizzat kendisine karşıt bir biçimde konumlandırılan faaliyetlerde mevcut olup olmadığını yoklamak gerekmektedir. M10 ve M11'de yer bulduğu üzere, boş zamana gelir getirici çalışmadan arta kalan ya da diğer bir deyişle gelir getirici çalışma dışındaki faaliyetlere ait olan zaman olarak atıfta bulunulsa da, boş zaman iki farklı iş kolundaki çalışma zamanından da dışlanmamaktadır. Bu, boşluğun gelir getirici çalışma tarafından doldurulmayan zaman anlamına gelebildiği gibi, bir sonuç ve/veya fayda üretilmeyen zamana da işaret edebildiğini göstermektedir. Bu durum faaliyetlerin zamansal dağılımı ile zamansal boşluk arasındaki mesafenin giderek açıldığını ve bu ayrımın silikleşerek isabetliliğini yitirdiğine dayanak teşkil etmektedir. Bununla birlikte M11'de gelir getirici çalışmaya ait olan zamanın Marks'ı haklı çıkarır biçimde hapis benzetmesiyle ifade edilmesi, bu faaliyetin zamansal sınır hattının haricî düzenlemelerle belirlenmesi nedeniyle, günlük zamanı gasp ettiği yönünde kavramsallaştırılmasına uygun bir zemin oluşturmaktadır. Ancak, bu mecazlı ifadeye müracaat edilmesi yalnızca bir benzetmenin başka bir benzetmeyle karşılanmasından ibaret bulunmamaktadır. Zamanın gasp edildiğinin ifade edilmesi, aşağıdaki alıntıda görüleceği gibi, zamanın faaliyetler vasıtasıyla kazandığı ve farklı açılardan bağlayıcı olan özgün vasfının tefrik edilmesindeki işlevselliğiyle ilintilidir.

Hiçbi' şey yapmadığım zaman (tebessüm) boş zamanım oluyo', çoğunlukla olan şey (gülüyor). Hiçbir şey yapmamakla neyi kastediyorsunuz? Hiçbi' şey yapmadığım, işte bilgisayarda geçirdiğim vakit ya da sosyal medyada geçirdiğim vakit benim için boş bi' zaman oluyo' açıklçası...boş vaktimden kastınız şeyse hani iş dışındaki yaptığım şeylerse işte dediğim gibi çoğunlukla kitap okumaya çalışıyorum hani bunu aksatmamaya çalışıyorum ya da...başka...ne yapabilirim diye bakmaya çalışıyorum, ufak tefek... şeyler yapmaya çalışıyorum yapabilirim, onun dışında işte diğer geçen zaman boş vakit oluyo'. O hâlde bilgisayarda vakit

geçirdiğinizde bunun boş zaman olduğunu düşünüyorsunuz? *Elle tutulur bi' şey yapmıyosam*, evet...mesela bi' gazete okumak dışında başka bi' şeyle ilgileniyosam bilgisayarda, [bu] benim için boş bi' zaman oluyo'. **O hâlde boş vakte sahip olduğunuzu düşünüyorsunuz...** Evet çok fazla boş vakit oluyo' (gülüyor) ve *çok boş geçiyo'*. **Peki, öyleyse işten kalan zaman mı boş zaman sizin için?** Şöyle...*iş benim için tamamen dolu geçirdiğim bi' vakit diyemem...* İşten kalan zamanda yapabileceklerimi yapmam gereken zaman, işten arta kalan zaman oluyo'. Hani orda da...elle tutulur, benim için *faydalı* ya da...kendim için şunu *yapmalıyım dediğim* şeyi yapmadığımda benim için boş bi' vakit geçirmiş oluyorum. [M10]

[Boş zamanım] pazar günü (gülüyor). **Neden pazar?** Ya aslında *çalıştığım süreçte de bi' iş yapmıyorum* yine belki boş zaman ama *zamanım hapis* yani...başkasının elinde. Sabah 7 buçukta çıkıyorum ve akşam 7'ye kadar bir insanın izni olmadan su almaya bile gidemiyorum. Ama evde pazar günü ya da [diğer günler] 7'den sonra akşam istediğim gibi (tebessüm) özgürüm.... Çalıştığım zamanlarda özellikle bunu çok yaşıyorum, hapis gibiyim yani bütün zamanım böyle birinin ellerinde gibi hissediyorum. [M11]

Zamansal boşluk, M17 ve M39'da öne çıktığı üzere, çalışma zamanında işin bitirilmesinden sonra ortaya çıkan ya da işe ara verilen zamana da işaret edebilmekte; bu durum boş zamanın gelir getirici faaliyet için belirlenmiş olan zamanın sona ermesiyle başladığının kabul edilmesini güçleştirmektedir. M17'de serbest zaman olarak ifade edilmesi boş zaman, çalışma dışı zaman ve serbest zamanın kavramsal sınır hattının silikleştiğini açıkça göstermekle birlikte, serbestliğin, devlet sektöründe belirlenmiş olan çalışma saatleri içinde gelir getirici çalışmaya dâhil olmayan bir *boşluk* olarak anlamlandırılması, bu zamanın zihinsel rahatlama ya da doğrudan yapılan işle ilgili olmasa da makale okumak gibi meslekî faaliyetlere ayrılabilmesi nedeniyle, boşluk ve serbestliğin yeniden tanımlanma gerekliliğine gönderme yapmış olmaktadır. Zamanın serbestliğinin devreye girmesiyle bu üç zamansal vasfın tefrikinde gasbetme mecazının gerekliliği de pekişmiş olmaktadır. Gelir getirici çalışmaya ait olan zamanın maksadı bakımından farklılaşan başka faaliyetlerin gerçekleştirilmesine imkân tanınması, bu faaliyetlerin kesişimsellik ve eş zamanlılık vasıflarını ve günlük hayatın zamansal olarak nasıl örgütlendiğini ortaya koymasıyla, bu bölümün girişinde ifade edilen zamansal vasıf ile zamansal bağlam arasındaki farkı da görünür hâle getirmiş olmaktadır. Benzer şekilde M39'da gelir getirici çalışma zamanındaki sözde boşluğun, hiçbir şey yapmamak anlamına gelmediğinin ifade edilmesi, günlük faaliyetlerin kesişimsellik ve eş zamanlılık vasfı taşımaları nedeniyle, zamanın, günlük hayatın örgütlenmesinde tek bir faaliyet temelinde bölümlenmesinin mümkün olmadığını göstermektedir.

Mesai saatleri içinde hiçbir işim[in] olmadığı zamanı *serbest zaman* diye adlandırabilirim. Ya da yapabileceğim işler...3'te bitmiştir, 4'ten 5'e kadar serbest zamandır benim için yani onu da *kendime ayırabilirim*...ya da internet sitesinde dolaşabilirim, sporla alakalı makaleler okuyabilirim, bunları yapabilirim yani. **Kendime ayırabilirim dediğiniz zamanda ne yapmak kendinize ayırmak olur zamanı?** Ya iş olduğu zaman evrakı düşünüyosun, şunu böyle yapsam böyle mi olur diye düşünüyosun...kafa yoruyosun yani sürekli [işte] o serbest zamanda kafadaki o yorgunluk gidiyo', düşünmüyosun yani işle alakalı şeyleri, farklı şeyler düşünüyosun mesela. [M17]

Hani şurda gelip oturuyoruz mesela diyoruz ki *hiçbi' şey yapmıyoruz*. Aslında yapıyoruz; otururken de yapıyoruz, günün kritiğini yapıyoruz, muhakeme yapıyoruz, olmadı karşılaştırma yapıyoruz aslında beynimiz o noktada çalışıyo'. Sadece fiilen geçip bilgisayarın başına poliçe kesmiyoruz. Şurdaki yaptığımız şey güzel bi' şey, o sinerjiyi yakaluyosun, enerjini yüksek tutuyosun, *aslında başka zamanın planlarını da yapıyosun*...bana boş gibi gelmiyo', hani müşteri yok, boş [diyoruz], onu çünkü...*işe odakladığımız için ordan bakıyoruz*, ama aslında biz boş değiliz, gene bak işte 5'e kadar burdayız, gene doluyuz, özgür değiliz, yani ne biliyim onlar aslında hepsi birbirinden farklı kavramlar. Yani şurda dosyanın yığılı olup üf püf diye iş yapmak diyil benim şeyim, onun arasında işte güzel içtiğim bi' kahve, ordaki süreç, yani insan o küçük *kaçamakları* yakalayabiliyo'. [M39]

Zamansal boşluk ve serbestliğin niçin yeniden tanımlanmaları gerektiğinin, günlük faaliyetlerin zamana yayılmaları ve dışarıdan bakan bir gözlemci tarafından kolaylıkla anlaşılamayan zihinsel bir yöne sahip olmaları temelinde tersinden de görmek mümkündür. M1'de ifade edildiği gibi, yalnızca belirlenen mesai saatleri ile sınırlanamayan gelir getirici faaliyetlerin, günün herhangi bir faslına sabitlenememeleri nedeniyle, boşluğun tespit edilmesi oldukça güçleşmektedir. Bu durum, bu örnekte gelir getirici çalışmayla öne çıktığı üzere, faaliyetlerin gerçekleştirilmesi beklenen zamanın bir kurala bağlı olarak belirlenmesinin, bu faaliyetlerin bu zamanda sona erdirilmelerinin yeterli koşulunu teşkil etmediğine ve çalışmanın zihinsel bir süreç olarak zamana yayılabildiğine işaret etmektedir. M2'de de gündeme gelen bu durum kendisiyle mülâkat yapılan bireyin, bir işin tasarlanması ve geliştirilmesinin dışardan bakan bir gözlemcinin fark edemediği düşünsel bir çaba gerektirdiğine ve dışardan gözlemlenen ile fiilen gerçekleştirilen eylemin çakışma zorunluluğu bulunmadığına işaret etmesi, düşünsel faaliyetin zaman-mekân kısıtlamasından azade olduğunu anlatmaktadır.

Bana bi' arkadaşım şey demişti, memur olmak istiyorum çok bunaldım hani böyle kafamı yormıyacak bi' işim olsun, sabah gitsem akşam gelsem, oh temiz, hani akşam eve gittiğimde her şey bitmiş olsa. Bizim işimiz öyle bi' iş...değil...yani sürekli hayatımızda. Diğer işler hakkında...ahkam kesemem yaşamadım bilmiyorum ama

bunda sürekli evde de yeri geliyor çalışman gerekiyor, çalışmasan da sürekli düşünüyosun, bi' şeyler tasarlıyosun, plan yapıyosun, hep hayatında hep hayatında; en çok zamanını o alıyo'. [M1]

Bi' şey düşünürken aynı anda başka bi' şeyle uğraşıp [düşündüğünüz şeyi] limbik sistemde arkaya atarsanız...bunu [o sırada size bakan birilerine] anlatmanız, açıklamanız çok çok daha zordur çünkü onlara sorduğunuzda siz sadece çay içip...bulmaca çözüyorsunuzdur altı saattir. Ama işin aslı bu deyildir. [M2]

Bu bağlamda zamanın bölümlenmesinde yalnızca dışarıdan bir gözlemcinin fark edebileceği bedensel hareketler içeren faaliyetlerin esas alınması, bu gözlemle fark edilemeyen her tür çabanın yadsınmasına mahal vermesi nedeniyle sorun arz etmektedir. Bu çaba çalışmanın tanımına dâhil edildiğinde bedensel hareketlerle olmasa da çalışmanın sürdüğü ve faaliyetin kendisine tahsis edilmiş mekânla sınırlandırılmadığını takdir etmek mümkün hâle gelmektedir.

7.1.2. Boşa Zaman ve Zamansal Serbestlik

Zamansal boşluğa ilişkin bu hususlar günlük hayatta zamanın nasıl bölümlendiğinin anlaşılmasında boş zaman ile boşa geçen zaman arasında fayda üretimi temelinde bir fark güdüldüğüne işaret etmekte ve bu durum esas itibariyle *hiçbir şey yapmamanın* anlamının derinleştirilmesini zorunlu koşmaktadır. Zira hiçbir şey yapmamanın eylemsizlik çağrışımına rağmen aslında bunun mümkün olmadığı ve bu ifadeyle esas itibariyle herhangi bir faaliyetin kümenin dışında bırakılmasından ziyade bir günlük zaman zarfında bazı temel ihtiyaçların karşılanmasının ötesinde bir şey yapmamaya veya yapılmamış olmasına atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. M40'ta görüldüğü gibi, faallik ev temizliği ve bunun gibi gerekli görülen günlük faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün görülmektedir. Ancak, dikkatle incelendiğinde görüldüğü üzere, hiçbir şey yapmamak olarak tarif edilen bu kısmî eylemliliğin bizzat kendisi de gücün yenilenmesine yönelik bir ihtiyacı teşkil etmesi nedeniyle gereklilik arz etmektedir. Bu çelişki faaliyetlerin değer yükü ve/veya öncelik sırası bakımından farklılık arz ettiklerini ve dolayısıyla her iki durumda da fayda üretiminin mevcut olduğunu görünür kılması bakımından önem arz etmektedir.

Hiçbi' şey yapmadığım zaman benim sabahtan akşama kadar yattığım zamandır televizyonun karşısında. Su almak, yemek dışında hiçbi' şey yapmam o zaman...telefonum da kapalı olur genelde benim...yatarım, uyurum sürekli. **Bu tercih ettiğiniz bi' şey mi?** [Y]a bu [hiçbir şey yapmamak] şey aslında, çok bunaldığımda dönem dönem olan bi şey. Hani kimseyle görüşmek istemiyorum mesela ben çünkü çok yorulduğum kafamı dinlemek istiyorum dediğimde bi' cumartesi ya da pazar günü ful sabahtan akşama kadar evdeyimdir, hiç çıkmam, sadece televizyon açıktır, o da böyle sırf sesi olsun diye açıktır aslında. Yatarım gözlerim kapalı bi' şekilde, ya uyurum ya uyumam öyle kendi çapımda (gülüyor). Dışarıyla bağlantımın kesildiği an aslında. Format atmak gibi bi' şey oluyo benim için o. **O zaman hiçbir şey yapmamış sayıyor musunuz kendinizi?** Evet, sayıyorum hiçbi' şey yapmıyorum çünkü. **O zaman ne yapsanız bir şey yapmış olurdunuz?** Aslında bi' şey yapmış olmak için faydalı bi' şey yapmış olmam lazım benim... Mesela bi' şey vardır onu *halletmişimdir*, o bi'..ev temizlemek bile mesela, o gün hiçbi' şey yapmıyorum ya, hani evi temizleseydim aslında benim için *iyi olcaktı* gibi. [M40]

Bu ince ayırım dikkate alındığında zamansal boşluğun imkânını sorgulamak zarurî hâle gelmiş olmaktadır. Anlaşıldığı üzere zamansal boşluk ile faaliyetlere taksim edilen zamana nafîle ya da faydalı gibi karşıt vasıflar atfedilmesi aynı türden meseleleri teşkil etmemekte; ikinci anlamın birincisine mütehakkim bir konumda bulunması, esasen önem teşkil edenin fayda üretimi olduğunu görünür kılmış olmaktadır. Bu durum M19'da boş zamanın kendisiyle mülâkat yapılan bireye fayda sağlamayan "amaçsız" bir zaman olması nedeniyle nafîle zaman olarak ifade edilmesi, M9'da ise boş zaman ile fayda üretilmemesine atıfta bulunan nafîle zamanın aynı anlama gelmediğinin vurgulanmasıyla öne çıkmaktadır. Bu bağlamda uğraşma ve mücadele etmenin yalnızca gelir getirici çalışmaya özgü olmadığı ve dolayısıyla bu eylemlerin sözde boş zamanın arızî vasfını teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Boş zaman *hiçbi' şeyle ilgilenmediğim, hiçbi' şey yapmadığım...amaçsızca geçirdiğim zamandır. O zaman biraz daha olumsuz bir anlamı mı var sizin için?* Şöyle olumsuzdur; mesela ben o zamanda en basiti bi' kitap okuyabilirim, ne biliyim gezsem bile hani gezdiğim süre bile boş zaman değildir, hani en azından *kendimi rahatlama amacım* vardır. Veya ne biliyim yeni yerler görüp kendimi geliştirme amacım vardır. Amaçsızca geçen zaman diyebiliriz. [M19]

Ben şimdi çalışıyorum benim [gelir getirici bir işte çalışmayan bir] arkadaşım mesela boş zamanım çok diyo'. Aslında boş zamanı çok ama *yaptığı şey de çok evin içerisinde. Aslında uğraşmıyor değil....* Tabii, iş ilanlarına bakıyo' mesela, nerelerde çalışabilir onlara bakıyo'. Yani o bunu boş zaman gibi düşünüyö' ama bu bence boş bi' zaman değil; kendi için *mücadele ettiği* bi' şey. *Bi' amaç doğrultusunda hareket ediyö'...evde geçirdiği zaman[da], acıktığı zaman yemek yapabiliyö' mesela.* [M9]

Benzer şekilde hiçbir şey yapmamak, M15'te “kendine bi’ uğraş vermemek” ifadesiyle vurgulandığı gibi, zamanın fayda üretimi olarak görülen faaliyetlere taksim edilmemesine, M28’de ise açıkça ifade edildiği gibi fayda üretimi içermeyen faaliyetler yapılmasına ve faaliyet kümesinde olması gereken faaliyetlerin kümeye eklenmemelerine işaret etmektedir. Bununla birlikte M19’da “kendini rahatlatma”nın geçerli bir maksat olarak görülmesi, M9’da ise yemek yemek ve uyku gibi günlük faaliyetlerin “saatsiz” olmasının kabul edilebilir olmaması, zaman taksiminin bir kurala bağlandığını göstermeleri bakımından ayrıca önem arz etmektedirler.

Yani *gereksiz* zaman...mesela kimi insan *gerekli* yere zaman ayırır kendine, kimi insan *gereksiz* yere zaman ayırır. **Mesela?** Yatmak, uyumak işte *saatsiz* uyumak, *saatsiz* kalkmak, saatsiz yemek yemek, yani ne biliyim *sıkıcı* zaman diyorum ben ona. Mesela kimi insan vardır gece saat 3’lerde 4’lerde yatar, o saate kadar...*kendine bi’ uğraş vermemiştir*, internette gezinti yapar, televizyon izler ondan sonra saat gece 3’te yatar, ikindin 3’te kalkar, bunlar boş zaman yani benim için. **Bir olumsuzluk taşıyor öyleyse?** Yani, yani, olumsuz, çok sıkıcı bi şey. **Sizin böyle geçirdiğiniz zamanlar olur mu?** Yok olmadı, olmadı (yekten; vurgulu) çünkü sevmem yani kendimi hep alıştırdığım için hoşuma gitmez yani açıkçası öyle olan insanlara da sinir olurum gereksiz insan derim yani. [M15]

Benim boş zamanım..akşama kadar yatarsam *hiçbi’ iş yapmazsam* o gün boş, onun haricinde yok. Ha o gün de mutlaka...evdeysen evin işini aksatmışındır, yatmakla, işte [elemanlar] dükkânda çalışıyorsa, sen orda yatıyosan dükkânın işi aksamıştır. Bilmiyom o gün için bi..bi’ şey hani evde *yemek yapmak bile bi’ şey üretmek...o gün için ben bi’ şey üretmediysem o gün benim boş zamanım*. [M28]

Bu bilgilerden hareket edildiğinde zamansal boşluğun imkânı ortadan kalkmış olmakta, böylece boş zamanın günlük hayatın zamansal bağlamda nasıl örgütlendiğinin anlaşılmasında işlevsiz olduğu ortaya çıkmaktadır. M2’de “nefes almak” benzetmesiyle ifade edildiği üzere zamansal boşluk açıkça reddedilmekte; bunun temellendirmesi günlük hayatın devamlılığının eylem bağımlı olması ve faaliyetler ile zaman arasındaki ilişkinin simetrik oluşu üzerinden yapılmaktadır. Bununla birlikte gelir getirici çalışma dışındaki faaliyetlerin “kendine ayırabildiğin zaman”a yerleştirilmesiyle, bu faaliyetlerin bir başkasına tâbî olarak ortaya çıkan merkezî kümelenmede doğrudan değer yüklü olarak gerçekleştirilmelerine gönderme yapılmaktadır. Bu durum, yukarıda temas edildiği gibi, zamanın herhangi bir faaliyet tarafından gasbedildiğini ifade etmeye imkân tanımamasının yanı sıra zamansal bağlamın hem gerçekleştirilecek faaliyetin bir başkası tarafından belirlenmediği hem faaliyetlerin seçilerek belirlenmesinde başka bir kısıtlayıcı ölçütün

bulunmadığı hem de bu faaliyetlerin toplumsal ilişkileri, yani bir başkasına da yer açan, paylaşımlı, faaliyetlerin dışındakileri de içine alacak şekilde kavramsallaştırılmasını zorunlu koşmaktadır.

[Boş zaman] kalıp yani aslında olmıyan ama çocukluktan öğretilen...bi' bilgi...normalde böyle bi' şey olduğuna inanmıyorum hatta çok yanlış bi' tabirdir pek çok dilde vardır bu, boş vakitlerinde n'apıyosun [diye]. Yani onların kastettiği anladığım kadarıyla...yaşadığın siyasal sistemde veya iktisadî sistemde, sisteme hizmet haricinde, yani sisteme hizmetçisin köle uşak falan öyle espiyi deyil hakkaten, yani bulunduğu[n] sistem içerisinde kendi varlığını sürdürebilmek için yaptığı[n] hizmet haricinde n'apıyosun diye sormak istiyolar. Tabii burda ciddi bi' kelime hatası kullanıyo' herkes, Türkçede...boş, İngilizcede free; yani bu yanlış bi' tanım. Aslında buna şey demek doğru: *Kendine ayırabildiğin zamanda* n'apıyosun. Öyle sorarsanız cevaplayabilirim ama boş zamanda n'apıyosun [denirse], *boş zamanım yok...* yani nefes almadan bi' kaç gün durmayı başarabilenler anlatsın boş zamanda n'apıyosun[u].**[M2]**

M41'de de boş zaman, günlük hayatta herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilmediği bir zamansal parçanın mevcut olamaması nedeniyle mümkün görülmemekte, bu durum M8'de "boş oturma"nın kendisine zaman taksim edilen bir faaliyet türü olması nedeniyle ve M41'den farklı olarak uyumanın bile bir boş zaman faaliyeti olarak görülmemesiyle öne çıkmaktadır. Aşikâr olduğu üzere, zamansal boşluk herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilmesi ile ortadan kalkmakta; bu durum faaliyetler vasıtasıyla örgütlenen günlük zamanın boşluğundan söz etmeye müsaade etmemektedir. Bu noktada M8'de "eğer ihtiyacımса" ifadesiyle şarta bağlanan ve yukarıda temas edildiği gibi hiçbir şey yapmamaya tekabül ettiği varsayılan boş oturma "aslında en dolu zaman" olarak anlamlandırılmasıyla esas itibarıyla günlük faaliyet kümesinin unsurlarından biri olarak çalışma örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Boş zaman diye bi' şey bence yok, yani mesela kitap okuyosun, bu boş zaman deyil ki, kitap okuyosun, [bu] bi' iş aslında. İşte boş zamanımda...diyolar ki televizyon seyredirim, aslında bi' şey yapıyo', televizyon seyrediyor...*bi' fiili var yani bi' eylemi var* aslında. Boş zaman sanki bence saadece [uzatarak; vurgulu] uyku zamanında geçiyo' (gülüyor), sadece o [zaman] *bi' şey yapmıyosun*. **[M41]¹⁵⁵**

Boş oturma benim için...boş zaman değildir, sonuçta...*boş oturma ihtiyacımса* o boş zaman değildir. Kitap okuyosam o boş zaman değildir yani kitap okuyorumdur (tebessüm). Ne biliyim onun dışında çok boş zaman kavramı yok hani gerçekten yok

¹⁵⁵ Bu alıntıya bağlama uygunluğu nedeniyle Bölüm 6'da da yer verilmiştir.

(duraksıyor). *Çünkü hani boş geçirdiğim hiçbi' zaman olmadığı için...en boş uyumaktır, o bile boş değildir benim için ama. Ya boş zaman diye tarif etceğim pek bi' zamanım yok, bi' şekilde doluyo' o zaten.... Oturup atıyorum balkondan bi' yeri izlemek benim için boş zaman kavramının içine girmiyor. Çünkü aslında en dolu zaman benim boş kaldığım zamandır. [M8]*

Bununla birlikte M7'de gündeme geldiği üzere, serbestliğin gelir getirici işten ya da eğitimsel faaliyetlerden arta kalan zaman olarak tarif edilmesi mümkün değildir. Zira serbestlik gelir getirici işlerin söz gelimi hâne içi işlerden veya ebeveynlik sorumluluklarından uzaklaşmaya, *serbest kalmaya* yaradığı yönünde bir anlam yükü de taşıyabilmektedir. Dolayısıyla günlük faaliyetlerin zamansal vasıfları temelindeki iç içeliği herhangi bir zaman biriminin bazı müşterek vasıfları üzerinden tefrik edilmesine imkân tanımamaktadır.

(Yekten) serbest zaman şu benim için de: Ankara'da ya da Antalya'da işte Rize'de eğitime gitmek (gülüyor). **Serbest kılan nedir bunu?** Şöyle: Hem iş ortamından *kurtulmuş* oluyosunuz hem insanlarla tanışmak [mümkün oluyor]...hem de ev ortamından çocuk sesinden [uzaklaşmak]. Çünkü çocukları sevmenize rağmen...bi' süre sonra artık çileden çıkariyo' (gülüyor)... Orda sizi arayan soran da pek fazla olamıyo' çünkü yani derse gireceksiniz ya da şeye gireceksiniz, ondan sonraki artan vakitleri hemen başka bi' şeylerle uğraşacaksınız felan. O yüzden serbest zaman benim için eğitime gitmek (gülüyor). **Başka şeyler neler?** Gezmek (yekten), ya arkadaşlarla beraber çıkıp işte Ankara'yı gezmek Antalya'yı gezmek ya da Rize'yi gezmek...serbest zaman da odur (gülüyor). [M7]

Buradan hareketle M5'te açıkça gündeme geldiği gibi günlük hayatın zamansal bağlamı boş ya da serbest olarak tefrik edilmeye uygunluk teşkil etmemektedir. Bunun yerine günlük hayatta zaman, bu alıntıda *anın ameli* olarak ifade edilmiş olduğu üzere, esas itibariyle her bir faaliyetin kapladığı zamana göre bir hüviyete erişmektedir. *Bunun anlamı zamanın faaliyetlerin bazı vasıflarına göre özgün bir mahiyete erişmediği, ancak bu faaliyetler gerçekleştirildiği takdirde mevcudiyet kazandığıdır.* Faaliyetler ile zaman arasındaki bu simetri çalışmanın yalnızca iktisadî veçhesine indirgenemeyen bir eyleme biçimi olmasıyla bir araya geldiğinde odağın zamansal boşluk fikrinden uzaklaştırılarak faaliyet temelli bir zaman anlayışıyla ilerlemek gerekmektedir.

[Benim] belli bi' süre böyle...*boş boş oturduğum, hiçbi' şey yapmadığım* zamanlar olur. Bu boş zaman mıdır? Hayır, değil. O anda da ben kendimi beslediğimi, onun da o hayatın içinde[n] gelen bir şey olduğunu düşünüyorum. Ama şöyle bi' şey yok: Boş zamanlarımda pikniğe giderim. Yok, fırsatını bulduğumda, uygun zaman denk

geldiğinde pikniğe giderim.... Yeri geliyor oturuyorum, kitap okuyorum, ha bi' boşaldığımı hissediyosun ama iş bitmiştir, yeni bi' iş arayışına çıkarsın, yani gider kitap okursun, gider birini ziyaret edersin, gider bi' şey alıverirsin...gider bi' yerde çay içersin. Ha bu...boş zaman değerlendirmedir [denir ama] bana...göre değil yani.... İslâm fıkında *anın ameli* diye bi' şey var yani...şu an yapılması gereken nedir? (Duraksıyor) Burda oturup bu işi yapmaktır...bu anın ameli, bu anın işi budur. Ben burayı bırakıp gidip işte [arkadaşım]la sohbet etmeye kalksam ben...*kendi zamanıma zulmetmiş olurum*. Yani şimdi çay içiyosunuz, aa adam boşa çıkmış çay içiyo' [denir]. Hayır, o anın işi çay içmektir. Film seyrediyosunuz, e boş zamanı oldu film seyret..hayır o zamanın işi film seyretmekti, boş bi' zaman değildi o zaten yani. [M5]

Bu bağlamda günlük zamanın boşluğu yalnızca faaliyetler aracılığıyla fayda üretilmediği takdirde, boşa geçen/nafile zaman olarak, kavramsal bir karşılık bulmakta; zamansal serbestlikten ise şarta bağlı olarak söz edilebilmektedir. Buna göre, günlük hayatın örgütlenmesinde zamansal serbestliğin iki veçhesi bulunmaktadır: Bunlardan ilki zamansal serbestliğin ancak bir tasarım hâlinde var olabilmesi ve herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilmesiyle o faaliyetin zamanına dönüşerek bu vasfını yitirmesidir. İkincisi ise faaliyet kümesine faillerin kendi istekleri doğrultusunda, toplumsal açıdan bir başkasına bağlı kalınmadan ve bir başkasına yönelik sorumlulukların yerine getirilmesini içermeyecek faaliyetlerin eklenebilmesidir ki, bu durumda ortaya çıkan ise geçici bir serbestliktir. Bir günlük zaman biriminde kümelenen faaliyetler bu zamansal bağlam dikkate alınarak örgütlenmektedirler.

7.2. GÜNLÜK HAYATIN MEKÂN BAĞLAMINDA ÖRGÜTLENMESİ

Mekân, mesken ve yerleşim yeri olarak, zamanla birlikte günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimine faaliyetlerin gerçekleştirilmesini mümkün kılma, engelleme ve nasıl gerçekleştirileceğini belirleme olmak üzere üç yönlü olarak doğrudan tesir eden bir diğer bağlamı teşkil etmektedir. Bu tesirin mevcudiyeti, daha önce bahsedildiği gibi, mülakatların Ankara ve Karaman'da gerçekleştirilmiş olmasının bir sonucu olarak daha çok bu iki yerleşim yerindeki deneyimlere dayanmaktadır. Bununla birlikte, kendisiyle mülakat yapılan bireylerden bazılarının mülakat sırasında bu kentlerde geçici olarak bulunuyor olmaları ya da daha önce başka bir yerleşim yerinde yaşamış olmalarıyla deneyimlerini kıyaslayabilmeleri sonucunda günlük hayatın mekânsal bağlamı aynı zamanda İstanbul, İzmir, Eskişehir, Konya, Şanlıurfa, Şanlıurfa-Siverek, Şırnak,

Gaziantep, Sivas, Ordu-Fatsa, Artvin, Antalya, Mersin-Silifke, Mersin-Mut, Muğla, Kütahya, Isparta, Aydın gibi yerleşim yerleri ile İngiltere, Almanya, Türkmenistan ve Dubai gibi ülkelerdeki deneyimlerini de bir arka plan olarak kapsamaktadır.

7.2.1. Mesken

Mesken bağlamında mekânın tesiri meskenin müstakil ev, apartman dairesi, site ve güvenli site içi daire gibi yapısal vasıfları ve yaşanan yerleşim yerinde hangi mevkide bulunduğu ile günlük zaman biriminde ne kadar süre kullanıldığı, kaç odalı olduğu ve bu odaların birbirinden ne ile ayrıldığı, odaların ne kadar geniş ya da dar olduğu, tüm odaların aynı çatı altında bulunup bulunmadığı, odaların hâne üyeleri tarafından nasıl düzenlendiği ve ne amaçla kullanıldığı ve yapının hâne içinde ve dışında olmak üzere kimlerle paylaşıldığına göre değişkenlik arz etmektedir. Ancak bu tesir tek yönlü olarak gerçekleşmemekte aksine günlük hayat faaliyetlerinin gerçekleştirilme ve/veya bu faaliyetlerden kaçınma biçimleri meskene kendisine atfedilen anlam üzerinden tesirde olduğundan mekân ile faaliyetler birbirine karşılıklı olarak tesir etmiş olmaktadır.

7.2.1.1. Mesken Tipi

Kendisiyle mülâkat yapılan bireylerin mülâkat yapılan tarihte apartman dairesi, müstakil ev, site ve güvenli site içi dairelerde yaşamaları ya da daha önce bu vasıflar taşıyan meskenlerde yaşamış olmaları nedeniyle farklı mesken tipleri arasında kıyaslama yapabilmeleri, meskenin yapısal vasıfları ile günlük hayat faaliyetleri arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğunun anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Mesken tipi günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminde önemli bir kolaylaştırıcı konumunda bulunabildiği gibi birçok vasfı gereği kolaylaştırıcı bulunsa da bunlara zorlaştırıcı vasıfların da eşlik ettiği ancak kendisine atfedilen öznel anlama bağlı olarak zorlaştırıcı yönlerin göz ardı edilebildiği anlaşılmaktadır. Örneğin müstakil ev tipindeki meskenler birden fazla hânenin bir arada bulunduğu diğer meskenlere göre gürültü sorununun olmaması ya da gürültü yaparak herhangi birini rahatsız etme ihtimalinin bulunmaması, herhangi bir sorunun çözümünde müşterek karara başvurma gerekmemesi ve faaliyetlerin hâne

dışından birine göre düzenlenmesini gerektirmemesi gibi nedenlerle günlük hayatı kolaylaştırıcı bulunabilmektedir.

M17’de gündeme geldiği üzere, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin, daha önce yaşadığı müstakil ev ile şu an yaşadığı apartman dairesi arasında yaptığı kıyaslama, yüksek sesle müzik dinlemeye ve mangal yapmaya imkân tanınması bakımından müstakil evin kolaylaştırıcı görülen vasıflarını ortaya çıkarırken, bu faaliyetlerin apartman dairesinde gerçekleştiril(e)memesi, mesken tipinin kısıtlama dolayımında belirleyici tesirini ön plana çıkarmaktadır. Özgürlüğün kısıtlanması olarak ifade edilen ve razı olunmadığı hâlde gerçekleştirilmek istenen faaliyetlerden kaçınma gerekliliği yarattığını anlatan bu durum, günlük hayatın merkezinde yer alan bazı toplumsal ilişkilerin kaçınma dolayımında üretildiği ve yeniden üretildiğini gösteren örneklerden birini teşkil etmektedir. Bu durum M34’te gürültü konusunda gündeme gelmekte ve gürültünün komşuluk ilişkilerini zedeleyici bir tesire sahip olması nedeniyle tek hâneli müstakil evlerin günlük hayatı kolaylaştırıcı olduğuna işaret edilmektedir.

Öncesinde kendimize ait müstakil evimiz vardı.... **Kıyasladığınızda sizin açınızdan aralarında bir fark var mı?** Bi’ fark evet var. Mesela kendi müstakil evinde müziğin sesini sonuna kadar açıp dinleyebiliyosun ya da bi’ balkonunda mangal yakabiliyosun....[Apartmanda ise] *ses çıkartamıyosun* ya da istediğin gibi..özgürce davran..*özgürlüğünü kısıtladığını* düşünüyorum ben ya apartmanın. [M17]

Ev konusu derken bi’ yönde bu müstakil iyi oluyo’. Diyelim ki gece vay takırdı yaptın veya ses yaptındı veya şu bu, öyle bi’ sıkıntım yok çok şükür. Çevremdeki insanlarla [konuştuğumda] veya...iş yeri[m] olduğu için gelip gidenler var [onlar anlatıyorlar], vay komşumla dövüştüm, niye, ya geçen evde çıra yardı veya ceviz kırdı veya ona benzer bi’dakırtı yaptı, kaktım kavga yaptık, şunu yaptık...veya birbirini öldürenler bile var. Ama benim öyle bi sıkıntım yok çok şükür, o yönden rahatım çok şükür. [M34]

Buna karşın M19 ve M24’te öne çıktığı üzere, özellikle avlusu bulunan daha eski tip ya da belirli yerleşim yerlerine has müstakil evlerin bazı odalarının hâne dışında yer alması, uygun ısınma yöntemlerinin kısıtlı olması, bahçe içinde konumlanması nedeniyle böcek ve benzeri hayvanlara karşı savunmasız olması nedeniyle günlük hayatı zorlaştırıcı bulunmaktadır.

[Müstakil evin] olumlu tarafları mesela tek katlı olduğu için üst kat komşusu şunu yaptı, işte sürekli şeydir ya merdiven temizleme kavgaları, gürültü yaptın, asansör bozuldu, o tarz hiçbi' sıkıntımız yok tamamen [ailemle] *biz bizyiz* (tebessüm). Onun dışında kapıdan çıktığında hani evin önünde ağaçlar var, işte tavuklarımız var...doğanın içindeyim, benim için çok büyük bi' avantaj. Olumsuz tarafları mesela doğanın içindeyiz dedik sürekli mesela kapının önünde böcek görebiliyoruz, mesela kirpi görebiliyoruz, ne bileyim işte bi' kalorifer sistemi gibi ısınma sistemimiz yok hani sobayla ısınmıyoruz...bunlar zorlayıcı olumsuz...olabilir ama *tamamina yakını* benim için olumlu şeyler. [M19]

Ben evlendikten sonra...şükür orda da [memleketimde] çok zorluk çekmedik. Orda şey deriz, toprak ev deriz, kerpiç, bilirsinizdir, kaynanamgilin evi öyleydi...orda da gine bana kendime ait iki oda bi' salonum vardı, diğeri de kaynanama aitti. Tuvalet banyo dışarıdaydı zaten böyle daire gibi değildi. İşte ondan sonra zaten çok orda kalmadık.... **Oranın işleri nasıldı?** Tabii oranın buraya göre daha zorlu, havlu [avlu] deriz işte biz, havluluydu evimiz. Misa [mesela]...sabah kakınca kışta özellikle çok zor olurdu, şu yağmurda karda şeyde havlu batar, ağaçlar vardı böyle bahçe şeyi gibi, yaprak dökülür, affedersin kuş pisliği mi desen. İşte kaynanamın tarafından kendimkime geçince bile bi' terlikle geçemezdim...ayağında çorap varsa hemen ıslanıverirdi, illa ayakkabı giymen lazımdı. Zordu tabii buraya göre. İlk evlendiğimde dezgah falan bile yoktu kaynanamkinde, şöyle dışarda misal şu havada ya da kar yağmur üstüne yağıyor sen bulaşık yıkıyorsun orda, öyleydi. [M24]

Bu durum müstakil konutlar arasındaki farklılıkların, günlük hayatın her müstakil evde mekânsal olarak aynı biçimde örgütlendiğini kabul etmenin mümkün olmadığına işaret etmektedir. Nitekim M24'tekine benzer şekilde M15'te de görünür olan bu farklılık özellikle eski tip müstakil evler apartman dairesiyle kıyaslandığında daha belirgin bir hâle gelmekte ve meskenin bu özelliği günlük hayatı zorlaştırıcı bulunabilmektedir. Buna göre apartman dairesi ısınmak için daha özel bir çaba gerektirmemesi ve tüm odaların aynı çatı altında yer alması nedeniyle özellikle faaliyet kümesine sabitlenmiş durumda bulunan, en çok tekrar edilen, hâne içi günlük faaliyetleri kolaylaştırıcı bulunmaktadır.

Daha önce yaşadığım ev de toprak bi evdi...iki odası vardı işte mutfaktır, banyosudur, tuvaletidir...ikinci bi tuvaleti vardı...büyük avlulu bi' evdi, bi' tane dış avluda bi' tuvalet çeşme vardı, onlar avlu çeşmesi ve avlu tuvaletiydi. Mutfak hani apartman gibi bi dayrenin içinde deyildi mutfak, ayırdı, biraz yürümemiz gerekiyordu ama...şirindi...şu an apartmanda oturuyoruz. **Kıyasladığımızda aralarında bir fark var mı?** Tabii ki var (yekten; vurgulu). Şimdi mesela toprak evlerde iş daha fazla olur. Mesela bizim...oturduğumuz toprak ev sobalı evdi...mesela kış daha zor olurdu çünkü...mutfak uzaktı. O avludan geçiceksin, oturma odasına gideceksin ve hani yer sofrasında yiyoduk...mecburen...sini üzerine hazırlıyorsun, kışın mesela kar buz, mecburen o avludan geçerkene dikkatli geçmen lazım. Ama güzeldi, mutluydu, sıcaktı. Apartman daha kolay, çünkü her şey elinin altında, sıcak, sobalı deyil, her yer aynı ısıda. Mesela bizim toprak evimizde banyoda soba vardı ama yakmıyoduk, yani *uğraş gerektiriyodu*, ısınmıyodu...daha zordu ama

şu an daha kolay, imkânlar var çünkü şu anda. Çünkü doğalgazlı bi' evde oturuyosun, banyosu sıcak, bütün odaları sıcak, mutfak hemen zaten aynı yerde, daha kolay, masada yiyosun kaldırıyorsun, *yorulmuyosun* yani. [M15]

Ancak, tıpkı gürültü ve mangal örneklerinde olduğu gibi, birden fazla hânenin bir arada bulunduğu mesken tiplerinin müşterek zorluğu olarak öne çıkan ve bu yönüyle ilgili faaliyetin hem öznel hem de nesnel uygunluk gözetilerek gerçekleştirilmemesiyle, kaçınma dolayımında emek sürecinde konumlanan bir çalışma olduğunu gösteren şey ise bir apartman dairesinde yaşandığı için köpek sahiplen(e)memektir. M12'de ifade edilen bu durum kendisiyle mülâkat yapılan bireyin köpek sahiplenmekten kaçınmasını İslâm dinine referansla açıklamasında görünür olmakta; bahçeli bir evde yaşamaya ise bu faaliyeti ruhsatlandırarak olan gerekli koşul olarak atıfta bulunmaktadır.

Müstakil bi' ev olsa o benim tercihimdi tabii, şöyle bahçeli ev felan (tebessüm)...
Müstakil bir ev olsaydı nasıl farklılıklar olurdu? Orda bahçe düzeni de çok severim ben (duraksıyor) hani çiçekleri çok severim, hani evimden de fark etmişinizdir çiçeklerim çoktur çiçekleri çok severim hayvanları çok severim, bi' köpeğim olsun isterdim mesela evde şimdi *dinî yönden köpek beslenmeyeceği için* bi' köpeğim olsun isterdim öyle bi' bahçeli evim olsa.[M12]

Site içi daireler müstakil ve birkaç katlı apartman tipi meskenlerle kıyaslandıklarında birçok hânenin aynı binada yer alması nedeniyle kalabalık olmaları ve bu yapılarla *kapıcılık*, bina temizliği, bakım-onarım ve tamirat işleri, bahçe düzenlemesi gibi hizmetlerin bir yönetici kadronun idaresi üzerinden düzenli olarak sağlanması ve güvenli ve kendi yerleşkesi içinde mahalle benzeri bir alanda konumlanması nedeniyle yeme-içme, temizlik ve ütü gibi ayrıca satın alınabilir hizmetlere hızlı erişim imkânı sunması bakımından farklılaşmakta; bu vasıflar günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimini kolaylaştırıcı olduğu gibi zorlaştırıcı da bulunabilmektedir.

Sitede daha huzurluydum çünkü kimse çat kapı gelemiyodu (gülüyor). Yani çok takıntılı bi' eski kız arkadaşım vardı, o mesela beni hayattan soğutmuştu yani...ben ne kadar engellesem de bi' şey yapsam da [ancak] taşındıktan sonra ondan kurtulmuşum. [Bu] evimi [de] öğrendi ama öğrenmesine rağmen...evde yokum olayı yapabiliyodum yani.... **Site olması bunu mümkün kılıyor yani?** Site olması yani resepsiyonun olması...çünkü hani zaman takıntım var...ben zamanımı istediğim gibi kullanmak isterim hani başkasının sürprizlerine çok açık olmuyorum o yüzden.... [Site] daha çok *zaman kazandırıyor* çünkü...sitede daha fazla hizmet alabiliyorsunuz hani temizlikti, ütüydü falan, hani sitenin kendi şeyleri oluyo', işte

kahvaltı mesela kalktın hemen gidicen kalkar kalkmaz bi' tane omlet isteyebiliyosun. [M35]

Öte yandan, birkaç katlı apartmanlara kıyasla daha çok sayıda hâne barındıran siteler kalabalık olmaları nedeniyle güvensizlik yaratabilmekte ve bu nedenle günlük hayatı zorlaştırıcı bulunabilmektedirler. M26'da öne çıkan bu durum, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin, meskenin hâne dışında kimlerle paylaşıldığının, huzurlu bir günlük hayat için elzem olduğunu belirtmesiyle, komşuluğun bu örnekte etkileşim içeren aslî bir ilişki olmak yerine mekân bağımlı biçimsel bir ilişki olarak kalsa da hâlâ önemini koruduğunu görünür kılması bakımından önem arz etmektedir.

Komşu iyi olmazsa ev saray olsun...hiç önemi kalmıyor, komşu iyi olmazsa hiçbi' anlamı kalmıyor. Şu anda komşularımızda sıkıntı...var...tabii hepsi mi kötü, tabii iyileri var ama içerde evinde huzurun var çoluğunla çocuğunla huzurun var ama komşuda huzur yok yani komşunun huzursuzluğu sana da yansıyor ve sana da aksettiriyor onu, o da evde bi huzursuzluk yaratıyor, tedirginlik yaratıyor, eşimde kendimde çocuklarımda bi tedirginlik yaratıyor acaba bize de mi zarar verecek, öyle, öyle insanlar var ve şu andaki ortam da gerçekten çok kötü. O tedirginlik oluyor, toplu ortamda yaşamının en kötü tarafı bu, ev almadan önce çok dikkat edilmesi gereken konu komşu. Komşu iyi olmazsa bu sana yansıyor, eşine de yansıyor, çocuklarına da yansıyor ve senin bu birebir hayatına yansıyor, sıkıntıya sokuyor seni ve diyosun ki ben bi' an önce burdan gitmeliyim, az önce dediğim gibi eviniz ne kadar iyi olursa olsun ne kadar güzel olursa olsun, komşu iyi olmazsa ben[im] burdan gitmem lazım ve gitmem gerekir diyosunuz. [M26]

7.2.1.1.1. Mekânsal Bir İlişki Olarak Komşuluk

Bu bağlamda komşuluk hem çok katlı sitelerin hem de apartman tipi meskenlerin günlük hayatı kolaylaştırma tesirini doğrudan ortaya çıkaran mekâna bağlı ilişki türünü teşkil etmektedir. Çok hâneli yapılarda güveni tesis etmenin birincil yolu olarak öne çıkan komşuluk ilişkileri, farklı hânelerdeki üyeler arasında dayanışma esasınca inşa edildiği takdirde bu mahiyete erişebilmekte; fiilî dayanışmanın olmadığı yerde ise karşılıklı etkileşimin olmadığı ve salt mekâna bağlı olmasıyla haricî ve biçimsel bir ilişki türü olarak kalmaktadır. Bu noktada dayanışma özellikle hâne içi günlük faaliyetlerin gerçekleştirilmesini mümkün kılmada önemli bir etkileşim biçimi olarak ön plana çıkmaktadır. M28'de gündeme geldiği gibi, komşuluk, anahtar kapıda unutulduğunda ya da yemek hazırlanırken eksik malzemelerin tamamlanmasında olduğu gibi birlikte yemek

yeme ve sohbet etme gibi günlük faaliyetler temelinde, M25'te ise mekânsal yakınlığın da olağan tesiriyle aile ilişkilerinden daha önemli bir konuma yerleşmesiyle failerin kendisine atfettiği anlama bağlı olarak günlük hayatın üretimi ve yeniden üretim sürecinde mekânsal bağlamın tesirini görünür kılmaktadır.

Valla komşularım...yani apartmanda bi' kişi zaten...Avrupa'da...onu görmüyoruz, [geriye] beş kişi kalıyo', hani Allah korusun bugün benim başıma bi' şey gelse... dört dairenin kapısını da çalarım, onlar [da] benimkini çalar. Hani gece de gündüz de bi' eksiğin gediğin olur maddî veya manevî, her şekilde çalabilir, kimsenin bi' kötülüğünü görmedim. Yeri geldi kapımız açık kaldı, onlar haber verdi çünkü biz akşama kadar dışardayız ya. Mesela üst komşum yapıyo' benim temizliğimi, yeri geliyo' çamaşırlarımı da ütüler, yani yıkar, ev onun gibi zaten onla ayrı bi' bağımız var. Diğer komşularım..bilmiyorum ya bana samimi geliyo'...iyilik de kötülük de karşılıklı ya, hiç kimse birbirinin hakkında ne iyilik düşünüyo' ne kötülük düşünüyo' hani komşu olarak yeri geliyo' sadece...kapıdan merabalaşıyoruz, yeri geliyo' mesela ramazanlarda her zaman bi' şeyimiz olur toplantımız, her hafta bi' kişi çağırır falan, o zaman hani çok da aşırı, bi' kişi hariç çok aşırı sıkı fıkı deyiliz, ama hiç kimseden bana zarar geleceğini veya çoluğuma çocuğuma zarar geleceğini ben düşünmüyorum apartmanımda... Mesela çok kalabalık apartmana da hep benim eşim karşıdır, işte *kimse kimseyi bilmiyor* aynı...apartmanda oturduğunu da tanımıyorlar. E bizde o da yok dedim ya hani bi' bardak çayın şekerin bitse rahatlıkla çıkarsın, yerine geri götürmek de bizde şeydir onlar komşular arasında, getirme getirirsen bi' daha da alma benden böyle bi' şey deriz, bunu da her zaman söyleriz ama, ne bilim ya ayrı bi' güveniyorum. Yoksa hani şu an çok zor, sabah...çıkıyoruz akşam geliyoruz, yeri geliyo' çocuğumuz erkek bile olsa...anahtarımı...emanet ediyorum. Ya komşuluk çok önemli dedim ya...zaten *ilk başta komşu geliyo' benim için*. [M28]

*Komşu dediğin önemli...kuzenim mesela tee [uzakta bir yerde] oturuyor. Ona gitmesen de olur ama evin içinde komşu gerekli. Neden? Kapıyı açtığında karşıda görüyorsun, o..onu geçtim...komşu komşunun külüne muhtaç. Hani hiç kimseyle konuşmadığını düşün. Mesela benim...komşumun biri kimseyle konuşmuyo', sadece benle konuşuyo', sürekli bana girip çıkıyo'. Onu geçtim...illa ki bi' gidecek birini arıyorsun. Mesela bi' sıkıntın var, ya şöyle mi böyle mi...diye sormak gereği duyuyo' [insan].... Mesela...çocuğum oldu, buraya göçtük, ya cahilsin hiçbi' şeyi bilmiyosun...benim çocuğumun gıdık tarafı bişmiş ne yapacaksın, banyo yabtırmadığım için bişti benim çocuğum. Ondan sonra [komşumu] çağırdım...durum böyle gel bana bi' yardımcı oluver dedim, çocuğu banyo yaptırdı mesela. *Annenden önemli komşun*. Annem uzakta mesela, *annen gelmeden komşun sana üç kere inip çıkıyo'*, aynen, *komşu önemli. Allah razı olsun hepsinden*. [M25]*

Ancak birkaç hânenin bir arada olmasıyla ortaya çıkması beklenen komşuluk ilişkilerinin bu vasfı, bir binada daha az hâne bulunmasıyla hâricî bir ilişki içinde bulunmaktadır. Hâne sayısının az olması bu ilişkilerin dayanışma üreten etkileşimsel bir mahiyete bürünmesine imkân tanısa da bunun ortaya çıkmasının gerekli şartını teşkil etmemektedir.

Az hânenin bulunduğu birkaç katlı apartmanlarda da bu ilişkiler biçimsel kalabilmekte ve birlikte yaşamının nesnel ölçütlerinin sağlanmasının teminatını vermemektedir. M9'da açıkça ifade edilen bu durum, birbirinden bağımsız hâne sayısı, site tipi meskenlere kıyasla daha az olan bir apartman dairesinde de diğerkâmlığın ortaya çıkmadığına işaret etmekte; dolayısıyla dayanışma ilişkisinin inşa edilemediği bu tip mekânsal ilişkilere örnek teşkil etmektedir.

Mesela en çok muzdarip olduğum konu asansörün kapısını kapatmıyorlar, biz üçüncü katta oturuyoruz... ikide kapıyı kapatmıyorlar... ben ikinci kata iniyorum yerine göre birinci kata iniyorum... o zaman ne anlamı kaldı benim asansör kullanmamın? Biraz ondan yana işte yazıyorum, asıyorum, iş yerinden çıktı getiriyorum dikkat edelim falan diye... Çok zor, ben yurtdışında da yaşadım, az çok biliyorum hani sitede n'olur, nasıl yaşanması gerekir, yani buraya göre daha farklı bi' hayat tarzı olduğu için biz bunu pek kabullenemiyoruz mesela burda. Kaç apartman dairesi değiştirdik... insanları bilinçlendiremiyoruz... Dış kapı mesela, hırsız var, kavga da oldu yanı sıra komşunun birini linç etmeye kalktılar dışardan giren adamlar, [buna rağmen] örtmüyorlar dış kapıyı. Düzenleme, çevre düzenlemesini yapmıyorlar, yaptığın zaman bu sefer işte siz fazla sahiplendiniz bizim mi demek istiyosunuz [diyorlar], çok kötü niyetli insanlar da çıkıyo yani pek iyisine ben denk gelmedim açıkçası... Mesela geçen Kurban Bayramı'nda bodruma kurban getirmişler, bir kokuyor bir kokuyor anlatamam. Dedim, bu ne terbiyesizlik! Yani bizim de gelecek buraya misafirimiz, bu kokuyu kimse çekmek zorunda değil, ben arıyacam zabıtayı ya da polisi artık gelsin... ne yapılması gerekiyorsa yapılsın işlem. *İşte dur sen, olur mu, komşu... iki gün bekledi... pis pis koktu apartmanın içi; yanlış şeyler bunlar. Müstakil gibi düşünüyorlar.* Burda biz kendi inşaatımız bünyesinde bi' tane site yaptık... annem işte site hayatını istediği için oraya geçelim dedi ama konuştuğumuz zaman site yönetimi de aynı şekilde, yani *bi' apartman dairesinden farkı yok.* Aidatlar düzenli yatmıyo', yapılacak bi' şey varsa yapılmıyo', *hani dıştan gördüğümüz zaman sitedir zaten ama iç yapısı çok farklı. En güzeli müstakil.* [M9]

Yaşadığımız yer site, rezidans diye geçiyor, hani görünüşü rezidans ama içinde yaşayanlar beş yıldızlı, öyle sınıflandıracağımız *kalitede*, kendim de dâhil olmak üzere, öyle insanlar değil. Normal, zaten toprak sahibi olanlar var, çoğu daireler onlara paylaştırılmış. [M1]

Bu örnek aynı zamanda M1'de de öne çıktığı gibi meskenin yer aldığı yapının, müstakil, apartman tipi veya site içinde olması gibi taşıdığı ayırt edici vasıfların, hâne üyelerinin günlük hayat faaliyetlerini gerçekleştirme ve bu faaliyetlerdeki kaçınma biçimleri arasındaki ilişkinin arızî olduğunu göstermektedir. Zira mülâkat verilerinden anlaşıldığı üzere, özellikle bulunduğu mevkie göre bazı müstakil tip meskenler köy/taşra hayatı ve bu hayata içkin sayılan faaliyetler kümesiyle, apartman ve site tipi meskenler ise kent hayatı ve bu hayata özgü olan faaliyetler kümesiyle dâhilî bir ilişki içinde

konumlandırılmaktadırlar. Ancak içinde yaşanan mesken tipi bu faaliyetlerin gerçekleştirilme biçimlerini doğrudan belirleme ve/veya değiştirme gücü taşımamakta; bilâkis mesken, içinde yaşayan hâne üyelerinin kimlikleri ve kültürel olarak günlük hayatı üretme ve yeniden üretme biçimlerinin doğrudan tesiri altında dönüşmektedir. Bu anlamda meskene atfedilen değiştirici ve dönüştürücü tesire kıyasla bu unsurların mesken üzerindeki gücü daha baskın olmakta ve bu durum meskene ve meskûn mahale göre yapılan kentli/taşralı/köylü gibi sınıflandırmaların isabetsizliğini görünür kılmaktadır.

M8'de açık bir şekilde ifade edildiği gibi, günlük hayatta çaba gerektiren bir faaliyet biçimi olmasıyla üretim ve yeniden üretim sürecinde yer alan komşuluk ilişkilerinin tesisinde, mekânsal yakınlığın yeterli olmaması, farklı hânelerdeki üyelerin toplumsal ilişki kurmakta gözettikleri öznel uygunluk ölçütlerinin mütakabiliyetini gerektirmekle birlikte, bu ilişkinin yalnızca biçimsel bir ilişki olmakla sınırlı kalmayarak aslî bir ilişkiye dönüşebilmesi, meskenin günlük zaman biriminde ne süreyle kullanıldığıyla ilişkili bulunmaktadır. Komşuluk ilişkisinin inşası, M22 ve M28'de öne çıktığı üzere, aynı zamanda günlük zaman biriminde hânedeki en çok kalan üye ile hâne dışı faaliyetlerle meşgul olması nedeniyle daha az kalan üyenin hâneye dönüş zamanınının, mesken dışındaki diğer hânelerin üyeleri ile uyumlu olmasıyla da ilintilidir. Ancak meskenin günlük zaman biriminde ne kadar süre kullanıldığı ile komşuluk ilişkisinin mevcudiyeti arasındaki bu ilişki arızî nitelik arz etmektedir. Zira yukarıda yer verildiği üzere M28'de de gündeme gelen ve meskenin gelir getirici işin uzun sürmesi nedeniyle günlük zaman biriminde daha az kullanılması, hâneler arası ilişkilerin komşuluk vasfı kazanmasına engel teşkil etmemektedir.

Aslında...evde [tek başına] oturuyosun ve komşular yok benim için, hani hiç irtibatta olduğum bi' komşu yok...yalıtılmış bi' şeydesin. Şey olarak demiyom ama fildişi kuledesin sonuç olarak, dışarıyla irtibatın yok. E şimdi apartmana geldim, yeni geldim zaten tanıdığım kişi yok. Çok...zaten tanımıyorum ama dışardan bi' kaç kez karşılaştığım kadarıyla çok irtibata geçeceğimiz komşularımız yok. Ha bunlar kötü kişiler manasında değil. **Kafanıza uyan?** He, kafa yapısı anlamında çok irtibata geçebileceğim kişi olduğunu düşünmüyorum. Zaten benim çalıştığım saatler itibarıyla...*evi otel gibi kullanıyorum* biraz veya kendime zaman ayırdığım zaman da evin içindeyim yani balkon [ve] o dört duvar arasındayım yani çok irtibatım olmuyo...komşularla komşuluk ilişkisi anlamında. [M8]

Komşuluk ilişkileriniz var mı? Benim yok, diğer komşularımız birbiri içersinde sık gelip gidiyorlar ama ben onlara uyamıyorum. Onlar ev hanımı, çalışmıyorlar, ben onlara uyamıyorum. Onların eşleri[nin] de aynı mesai saatleri, [birbiriyle] tutuyo’, çoğu zaman akşamları bile birlikte oturma şansları oluyo’. Ben gelip geçerken konuşuyoruz biz, bayramlarda ziyaret ediyoruz, bu kadar bizimki. [M22]

Komşularla sürekli beraberiz biz çünkü apartmanca öyleyiz. Hani o bana gelmezse işim var sen dolan gel der, ben dolanırım işlerimiz olmadığı sürece. Ondan sonra mesela akşam benim eşim arızaya gider, onun eşi de okulda olur nöbetçi olur, onun eşi işte olur nöbetçi olur hastanede, toplarız hep beraber otururuz akşamları. [M25]

7.2.1.2. Meskenin Mevkii

Meskenin meskûn mahalde yer aldığı mevki günlük hayatın örgütlenmesinde oldukça önemli bir tesire sahiptir. M30’da ifade edildiği gibi Karaman’ın tek bir merkeze sahip olması, yerleşim yerine atfedilen anlamın, bu merkeze olan uzaklığına göre değişkenlik arz ettiğini göstermekte; bu durum aynı zamanda kendisiyle mülâkat yapılan bireylerin mesafe algılarının, yerleşim yerinin yapısal özelliklerine göre değiştiğinin anlaşılmasında önemli bir ipucunu teşkil etmektedir. Zira toplu taşıma araçlarıyla yarım saat, özel araçla ise on-on beş dakikalık bir mesafede bulunan kent merkezi “oraya bir zaman ayırmam gerekiyor” ifadesinden anlaşıldığı üzere gene de uzak bulunabilmektedir. Aynı mesafenin Ankara ya da İstanbul gibi daha geniş bir alana yayılmış olan, çok merkezli kentlerde daha kısa bulunacağı aşikârdır. Nitekim bu durum M29’da Karaman-Gaziantep kıyaslamasıyla gündeme gelmekte, M30’da işaret edilen mevki civarındaki bir mesken uzak bulunmamaktadır. Ancak elbette iki örnekteki mesafe algısının aynı olmaması, kullanılan ulaşım aracının farklılığıyla da ilinti olarak ortaya çıkmaktadır.

[Mevkiin] kolaylaştıran yönü şu: Hani merkeze uzak, çok fazla gürültü patırtı yok...rahat, sakin, tamamen böyle hani orta sınıfın hakim olduğu bi mahallede yaşıyorum...hemen hemen *aynı kültürel değerlere sahibiz*. O yüzden çok fazla zorluk yaşanmıyor ve ko..kolaylık yönü o. Bana zor gelen yanı merkeze uzak olması çünkü çoğu işim merkezde olduğu zaman [örneğin] bankaya gitmem gerekiyor, iki haftadır gidemiyorum, hani işlerim olduğu zaman çarşı[ya] inemiyorum. Hani yani *yarım saat bi’ mesafe olsa* da dediğim gibi *benim oraya bir zaman ayırmam gerekiyor*, o vakti bulamıyorum. [M30]¹⁵⁶

¹⁵⁶ Çarşı, daha küçük yerleşim yerlerinde yalnızca alışveriş yapılan dükkân ve mağazaların bulunduğu bölgeyi değil, banka, kafe, lokanta, kahvehane, kurs, hastane, aile sağlığı merkezi, park, bahçe, eğlence

Mesela burası güya çarşıya uzak diyo' Karamanlılar ama bize göre yakın, bize göre beş dakikalık, on dakikalık mesafe. Mesela Konya'dan bi' çarşıya gitsen daha uzun sürebilir, üniversteye falan Konya'dan gitsen daha uzun sürüyo'...mesela [Gazi]Antep'te...bi' ucundan bi' ucuna gitsen saatler sürer ama Karaman'ın bi' ucundan bi' ucuna gitmek o kadar şey deyil...kolaylık tabii ki o anlamda. [M29]

[Evim] çok uzak olduğu için eğer...bir planım programım varsa ya da işte gündelik hayatımda işim varsa bunu çok zorlaştıyo'. Bi' kere vakit kaybı, yorgunluk, ekstra yorgunluk yaratıyo', işte sürekli saat konusunda planlı programlı olmanız gerekiyo'. İşte arkadaşlarınızla buluşacaksınız iş çıkışı, belirli saatten sonra eve dönüşünüz geç oluyo' ya da şöyle alternatif..buluyodum ben kendime...o gün eve gitmiyorum, arkadaşım da kalıyorum gibi. Hani o da bi' sorun yaratıyo' sonuç itibarıyla... hafta sonu oldu...hadi şuraya gidelim diye aradıklarında, bi' dakika bana bi' iki saat ver diyorum (gülüyor)... Daha *planlı olmak zorunda kalıyorum*...insanları da ona göre organize ediyosunuz, o da kötü bi' şey. [M38]

Bununla birlikte, hem M30'da hem de M38 ve M42'de açıkça yer bulduğu gibi, meskenin bulunduğu mevki ve içinde yer aldığı meskûn mahalin düzenlenme biçimi, günlük hayatın, faaliyetlerin kendiliğinden gerçekleştiği yanılığını ortadan kaldıran bir planlama gerekliliğiyle örgütlendiğini görünür kılmaktadır. İlgili mülâkatlarda alışveriş ve bankacılık hizmetlerinden faydalanma örnekleriyle öne çıkan bu durum, her bir günlük hayat faaliyetinin yöneldiği amaç doğrultusunda nasıl ve ne kadar sürede yapılacağı kadar hangi mekânsal bağlamda gerçekleştirileceği bakımından da kasıtlı bir çalışmayı teşkil ettiğine işaret etmektedir. Nitekim M27'de görüldüğü üzere, marketler ile semt pazarının yakınlığının bu mekânlara bağlı olarak gerçekleştirilen faaliyetleri kolaylaştırması, bu faaliyetlere zaman ayırma zorunluluğunu ortadan kaldırmamakta ancak taksim edilen süreyi azaltıcı bir tesire sahip olabilmektedir. "Hangisinde hesaplı bulursam" ifadesiyle dile getirildiği gibi, alışveriş faaliyeti mevcut seçenekler arasından öznel uygunlaştırma ölçütlerine göre gerçekleştirilmekte; böylece en sık tekrar edilen günlük hayat faaliyetlerinden biri olan alışveriş özelinde günlük hayatın amaç ve değer yönelimli olarak üretildiği ve yeniden üretildiği aşikâr hâle gelmiş olmaktadır. Ayrıca M27'de

yerleri gibi birçok farklı mekânın bir arada bulunduğu, dolayısıyla diğer semtlere ulaşımı sağlayan toplu taşıma araçlarının mutlaka uğradığı yeri nitelemek için kullanılan, birkaç mahalleyi veya caddeyi birden içine alabilen bölgenin genel adı olarak kullanılıyor. Karaman'da Doğu Kışla olarak bilinen Gevher Hatun Mahallesi toplu taşıma araçlarıyla bu merkeze on beş-yirmi dakikalık mesafede olsa da kentin görece yeni yapılanmış bir yerleşim yeri olması nedeniyle *banliyö* muamelesi görebiliyor. Bu izlenimin bir kapısı bu mahalleye bakan üniversitenin kentin dışında olmasına alışkın olunan sanayi bölgesinin hemen yanında yer almasıyla da desteklenmemesi mümkün değil. Üniversite ile eğitim araştırma hastanesi ve ağız diş sağlığı merkezinin yeni binalarının, kentin TOKİ projeleriyle bu yöne doğru genişletilme politikasının sonucunda, bu bölgeye yapılması ise bu izlenimin değişmesini sağlayabilir gibi görünüyor.

sıralanan ilkokul, ortaokul ve lise gibi farklı düzey okulların yakın olmasının, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin okul çağında bir çocuğu veya torunu olmamasına rağmen, meskenin mevkiini merkezîleştirdiği için önemli bulduğunun anlaşılması, mevkie atfedilen anlamın nesnel uygunlukla ilişkili olduğunu göstermektedir.

[Ankara'nın bir mahallesi]nde bi' sokak kültürü yok. Bi' şeyi almak için bi' yere gitmen gerekiyo, o biraz kısıtlıyo' seni. Ya bi' markete gitmen için bile *plan yapman* gerekiyo', bi' yerden çıkarken yolun üstün[d]e uğruyup alabileceğin bi' yer yok...yani böyle cadde üzerinde, binaların altında dükkânların olduğu bi' yerde yaşamak bi' *insanın hayatını daha kolaylaştırıyo* , *zamanını da çoğaltıyo* '. Markete giderken bile ben dolmuştan iniyorum, markete gidiyorum, sonra tekrar dolmuşa binip eve gidiyorum; bu sıkıntı. [M42]

Mahallemiz güzel, Karaman'ın merkezinde sayılır; çarşıya yakın...alışveriş merkezleri var, [...] pazarı var...okullar var, lisemiz var, ilkokulumuz var, ortaokulumuz var, camiimiz var, parklarımız var, yani mahallemiz iyi, merkezi bi' yerde. **Bundan ihtiyaçlarınızı kolayca karşılayabildiğinizi anlıyorum?** Evet, hıhı, kolaylıkla ihtiyaçlarımı karşılayabiliyorum,...gidip bi' şeye ihtiyacım olduğu zaman, üç-dört mağaza misal bi' arada, gezip *hangisinde hesaplı bulursam*...alışverişimi yapabiliyorum. E...pazar dört adım ilerimde, gidip alışverişimi yapabiliyorum. Onun dışında işte misal camimiz var, gidip ibadetimizi yapabiliriz, parkımız var gidip iki eş dostla oturup vakit geçirebiliyoruz, çocukların oynayışını seyrediyoruz...çocukluğumuza, eskimize geri dönüyoruz...benim çocukluğum da o mahallede geçti, aynı mahalledeydik.... **O mahalleden özellikle mi ayrıldınız?** Ya şimdi elimize bi' üç-beş guruş para geçti, ev almak istedik, yani çok misal bu Doğu Kışla tarafında...evler geldi, ben dedim ki yok ya...çarşıdan olsun, n' olur, beş lira pahalı olsun...çarşıdan olsun [dedim]. Yani *biz orlarda doğup büyüydük, orlarda yetiştik, oralara alışkın olduğumuz için, çevremiz de orda olduğu için*, Allah da nasip etti, ordan bi' ev aldık. [M27]

Dolayısıyla, ilgili faaliyetlere *ayrıca* zaman ayrılmasının gerekmesi ve bu faaliyetlerin bir planlamanın parçası olarak gerçekleştirilme zorunluluğunun bulunması, kısa mesafenin ortaya çıkardığı kolaylaştırıcı tesirin, bu faaliyetlere ayrılan sürenin hesaplanmasını gerektirmemesi ve dolayısıyla bu sürenin fark edilmemesiyle ilintili olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu faaliyetlerin mekânının, meskenin bulunduğu yere yakın ya da uzak olması ile bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi arasındaki ilişkinin arızî olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Zira mesafenin uzaklığı zamanın bu faaliyetlerin kümeye eklenmelerine engel teşkil etmemekte, yalnızca bu faaliyetlerin gerçekleştirilmelerini önem derecesine bağlı olarak geciktirmekle sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, meskenin mevkiinin önemi yalnızca günlük faaliyetlerin burada geçirilen zaman zarfında alışkanlığa dönüşerek kolaylaşmış olması nedeniyle günlük faaliyetlere taksim edilmesi

gereken zamanın kısılmasından değil, buradaki tanışıklıklar ve kurulmuş olan ahbablık ilişkilerine atfedilen değer yüküyle de ortaya çıkmaktadır. M27’de ifade edildiği gibi kendisiyle mülâkat yapılan bireyin bir mesken satın almak istediğinde başka seçenekler olmasına rağmen doğduğu mahalleyi tercih etmesi, bu ilişkilerin önemini açıkça görünür kılmaktadır.

7.2.1.3. Meskenin Vasıfları

Meskendeki oda sayısı ve bu odaların genişliği düzenleme ve temizleme gibi hâne içi faaliyetlere ayrılan süreyi değiştirmektedir. Daha büyük meskenler bu işlere ayrılan süreyi artırırken, daha küçük meskenler bu faaliyetlerin daha kısa sürede tamamlanmasına imkân tanıyabilmektedir. Daha büyük meskenler söz konusu olduğunda M28’de “evin hizmetçisi olmak” ifadesiyle belirtilen bu durum, M21’de kullanılmayan alanların dahi havalandırma gerektirmesi nedeniyle kümedeki faaliyetlere eklemeler yapılmasını gerekli kılmasıyla ön plana çıkmaktadır. Ancak meskenin bu vasıfları ile ilgili faaliyetlerin tamamlanma süresi arasındaki ilişki arızî nitelik arz etmektedir. Zira her ne kadar daha fazla odası bulunan meskenlerde bu sürenin fazla olduğu belirtilse de, M43’te dile getirildiği gibi, daha küçük ve az odalı meskenler bu faaliyetlerin daha kısa sürede tamamlanabilmesi için ihtiyaç duyulan hareket alanını sağlamaması nedeniyle zorlaştırıcı olabilmekte ve dolayısıyla bu faaliyetlere ayrılan sürede azalma görülememektedir.

Kimileri mesela çok çok büyük, metrekarelerce büyük evi olsun [ister]... Bilmiyorum ben öyle bi’ evde de kirada oturdum ama sadece *evin hizmetçisi oluyosun*. Yani 160 metrekareyi her zaman temizliyorsun, işte eşyan ona göre, ne biliyim benim hayatımda hani lükslük ikinci planda kalıyo’, huzurum varsa çocuklarımla eşimle yani her şekilde sağlığımız yerindeyse para bile ikinci planda...ben malın şeyi olmak istemiyorum...temizlik yapmaya kalksam mesela iki günde biter diyer ev [ama] bi’ günde akşama kadar her yer[i] temizlenir benim evimin. [M28]

O ev de iki artı birdi ama daha büyüktü biraz buraya göre. *Ama küçük evde iş yapmak daha zormuş aslında*, onu biliyorum. Çünkü büyük evde daha rahat, en azından eşyalar hani biraz daha pay kalıyo, hani onu oraya çek, bunu buraya çek filan...zor tabii... **Alan dar olunca?** *Alan dar olunca iş yapmak daha zor*. Hani zannediyolar ki ‘aa ne var ki...küçücük evi var’, [oğlumun] odası mesela küçük baya, hele ki oğlanın odası o kileri filan onları şe’ yapmak filan daha bi’ zor, onu oraya çekmek.

'Küçükmüş işte n'olacak aman, iki dakkada yapar çıkar' gibi ama [öyle] deyil işte.
[M43]

Öte yandan bu faaliyetlere atfedilen zorunluluk vasfı, oda sayısının ya da odaların genişliğinin faaliyetlerin süresini belirlemede herhangi bir tesire sahip olup olmamasını tâlî ve önemsiz bir hususa dönüştürebilmektedir. M25'te ifade edilen bu durum aynı zamanda hâne içi işlerin elektro-mekanikleşmesiyle de ilişkilendirilmekte; M33'te de yer bulan bu ilişki, meskenin vasıflarının bu faaliyetlerde kullanılan araçlar dikkate alındığında önemsizleştirildiğini göstermektedir. Bu noktada elektronik aletlerin hâne içi faaliyetleri kolaylaştırdığının vurgulanmasına karşın köy tipi müstakil evlerde en sık kullanılan ısınma aracı olan sobanın herhangi bir zorluk yaratmadığının belirtilmesi dikkate değerdir. Aşikâr ki zorluk yaşatmaması bu faaliyetin belli bir ölçüde çaba gerektirdiğini değiştirmemekte, bu faaliyetlerin öznel açıdan kolay sayılması, kendiliğinden gerçekleştiklerine dayanak teşkil etmemektedir. Dolayısıyla hâne içi işlerin elektro-mekanikleşmesi hâlâ belli ölçüde insan gücüne ve bilinçli bir karar verme ve tasarlama faaliyetine ihtiyaç duyulduğunun göz ardı edilmesine mahal vermekte; tamamen akıllı sistemler olmadıkları müddetçe bu çabaya duyulan ihtiyacın devam edeceği dikkate alınmamış olmaktadır. Elbette bu hususta kıyaslamanın elektromekanikleşme öncesi dönemle yapılması anlaşılırdır.

Hep bu evde miydiniz? Yok ben kirada oturdum iki sene...sonra bu evi aldık... **O ev nasıl bir evdi?** Yok iki kişiydik [hâneydik]; bi' ev sahibim bi' ben...aynı orda da üç odaydı, buna..bu odalara bakışın [kıyasla] büyüktü.**Öyle olması işinizi artırmıydı peki?** Yoo, arttırmıyordu, aynı[ydı]. *Ceyranlıyı eline aldığın zaman her yeri süpürecen, beş oda da olsa süpürecen silecen, dört oda da olsa, üç oda da olsa aynı, hiçbi' artış...yok yani normal, aynı.* [M25]

Nasıl bir evde yaşıyorsunuz? Müstakil, tek katlı. **Müstakil olmasının günlük hayatınızı kolaylaştıran ya da zorlaştıran yönleri var mı?** Yok kolaylaştırmıyor...hanımın işini kolaylaştıracak[olan] bulaşık makinesi, alırsın, bulaşığı o yıkar. Çamaşır makinesi alıyon, her evde var, çamaşırını o yıkaıyor, e hanımların şimdi işleri kolay, (...) elektirik parasına, su parasına dayandın mı her şey kolay (gülüyor), sıkıntı deyil, ya da (...) canı sıkılırsa domatisi atar şeyin içine dırrıt doğratır mikserle...her şey kolay, yani ev..evdeki işleriniz (...) onda bi' şey yok, sorun yok yani...evellki gibi su ısıtıp da eleğe koyup da çamaşır yıkıycak, sabunlıycak hâli yok ya. **Peki soba işleri? Zorluk yaşatır mı size?** Yaşatmaz canım, akşam bi' doldursan ertesi gün akşama kadar uğraman yanına yani...zorlanacak, yoracak veya zorlanacak bi' şey deyil.... Gelip geçerkene odun atıyon, geçip gidiyon, o *gendi gendine yanyor.*[M33]

Öte yandan, hâne içi faaliyetlerin gerçekleştirilme biçimleri ile bunlara ayrılan süre ve bu faaliyetlerdeki çeşitlenme, hâne içindeki üyelerin sayısı ile bu üyelerin aile ya da arkadaşlık ilişkisi içinde olmalarına göre değişkenlik arz etmektedir. M30'da ifade edildiği gibi aynı büyüklükteki bir meskende yalnız yaşamak ile üç kişi yaşamak arasında fark bulunmakta; hâne üyelerinin sayısı meskenin büyüklüğünün yanı sıra bu faaliyetlerin tekrarlanma sıklığını ve bunlara ayrılan süreyi değiştirmektedir. M35 ise meskenin ev arkadaşlığı ilişkisiyle paylaşıldığında hâne içi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve hangi faaliyetlerden kaçınılması gerektiğinin belirlenmesinde ve bu faaliyetlere eşlik eden eşyaların kullanılmasında bazı kurallara ihtiyaç duyulması ve bu kuralların gerekliliğinin cinsiyetle ilişkilendirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Dört odalı hani küçük bi' evde yaşıyoruz...tek başına bana büyük gelebilir, bana bi' oda da yeter tek başına [olsam] (gülüyor), ama ailemle yaşıyorum...küçük geliyor...o zaman tabii temizliydi, şuydu buydu artıyo'...büyük olması [da] arttırır, fazla kişinin olması dolayısıyla da temizlik işi art..bi' kişi...hani gündelik işleri düşünürsek, ne kadar bi' pislik yapabilir ki...ama üç kişinin yaşadığıyla bi' kişinin yaşadığı şey farklı, dolayısıyla yaptığı pislik de farklı (tebessüm). [M30]

Ev arkadaşırken ben genelde *kırmızı çizgilerimi çizerim, yani kural koyarım...kesinlikle* çünkü kural koymadığın zaman...hani bi' bayanla yaşarken farklı oluyo ama erkekle yaşarken o kuralı koymak gerekiyo çünkü orda o insan genelde *salâş olabiliyo'*, eşyalarını ortada bırakabiliyor, tuvaleti temiz bırakmayabiliyo' falan.... O tür durumlarda ben çok katıyım, yani açık açık söylerim...ne varsa. Az önce de anlattım ya katı meyve sıkacağı odasına attım diye (gülüyor). O kuralı beraber koyduk zaten hani bi' şey ortada kalıyorsa odasına atılacak, hani koyulacak deyil, atılacak diye....İlk ev arkadaşılmayken hiç sorun yaşamadım ama üçüncü geldikten sonra işler değişti. Hani işte herkesin [eşyası] kendininki olsun, kimse eşyasını ortada bırakmasın falana döndü, yoksa...biz hesap etmiyoduk başta. [M35]

Meskenin kimseyle paylaşılmaması günlük faaliyetlerin gerçekleştirilme biçimine, bu faaliyetlere ayrılan süreye ve eşyaların kullanılma biçimine tesir ettiği kadar aynı zamanda meskenin düzenlenmesinde de önemli bir paya sahip olmakta, ancak bu durumda bir günlük hayat faaliyeti olarak mesken içi düzenlemelerde nesnel ölçütler öznel ölçütlerin önüne geçebilmektedir. M13'te açıkça yer bulduğu üzere, kendisiyle mülakat yapılan birey, bir kadın olarak onu ziyarete gelen erkek misafirlerini ağırlarken, misafirlerinin onun haremlik-selamlık gibi bir uygulama yapmayacağını bilecekleri için, ikinci bir oturma odası olarak salona eşya almayı gerekli görmediğini ancak daha sonra

boş kalmaması için bu odaya *usulen* eşya aldığını belirtmesi, nesnel ölçütlere uygunlaştırmanın önemli bir örneği olarak öne çıkmaktadır. Bu örnekte öznel ölçütler tamamen devre dışı kalmamış aksine nesnel ve öznel uygunluk ölçütünün uzlaştırılması yoluna gidilmiştir. Zira mülâkatta belirtildiği üzere, salona özel olarak alınan büyük yemek masasını kullanmış, böylece bu mobilyaya daha önce dolaylı olarak atfedilmiş olan ihtiyaç dışılık anlamı değişime uğramıştır. Bununla birlikte meskenin ihtiyaç duyulandan daha fazla odasının bulunması “onlara da bir oda verebilme lüksü” ifadesiyle akrabalık ilişkilerinin, M21’de ise ahbaplık ilişkilerinin öznel ölçütlere uygunlaştırılarak sürdürülmesine imkân tanıyan mekânsal bağlamı oluşturması nedeniyle önem arz etmektedir.

Daha küçük bi’ dayre olsa bana yeterliydi ama ilk yıllar çocuklar gelip gidiyordu, *onlara da bi’ oda verebilme lüksüm* vardı. Ama salonum[u] mesela bi’ sene boyunca düzmedim. Ya salon benim için gerekli deyil dedim hani haremlik selamlık oturma durumu olmayacak çünkü ben tek bayanım, bana erkek geliyorsa benimle oturabilen bir erkektir dedim. Onun için bi’ oturma odam olsa yeter dedim fakat bir oda var hani salon konumunda...orası öyle ardiye gibi oldu, bazı şeyleri elinde fazlalık oldu mu koyuveriyosun, bodruma inmiyosun felan. Yok dedim yine *usulen de olsa* ufak bi’ grup koyuyum, bi’ yemek masası koyum dedim, öylelikle... Biraz fazlalığım var ama evin büyüklüğünden ötürü o gerekti, deyilse yani hiç masraf etmeyi düşünmediydim salona. **Bir şekilde bir ihtiyaç mı hasil oldu?** İhtiyaç hasil da olmadı da *öyle gerekti* yani boş bir oda oldu orda. Gördüğünüz gibi oturma odamız da büyük, salonumuz da büyük, gerek duymıyordum ama orda da boş bir odanın şetmemesi için istem dışı... Grubuma fazla bi’ oturdun mu, oturmadım *ama yemek masamı çok kullandım*, hani illa ki mutfak olmasın dedik bazı özel yemeklerde, salondaki masamı açmak da hoşuma gidiyor yani. [M13]

Meskende ihtiyaçtan fazla oda bulunması, M13’te ve M40’ta da dile getirildiği üzere, bu odanın ardiyeye dönüştürülmesine ya da meskenin hâne üyeleri dışındakilerin erişimine ve kullanımına açık bulunmayan *gizli* bölümü olarak kullanılmasına imkân tanımakta; bu durum meskenin sahne önü ve sahne arkası arasındaki farkı ve bu farka atfedilen önemi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira aynı gereklilik M24’te oda sayısının yetersiz bulunmasına temel teşkil etmekte; her zaman temiz ve düzenli kalabilen bir odanın mevcudiyeti misafir ağırlamak gibi hâne içinde gerçekleştirilebilecek bazı faaliyetlerden kaçınılmasına neden oluşturmaktadır. M7’de açık bir şekilde öne çıktığı gibi, bu odanın gerektiğinde tamamen kapalı tutulabilmesi hâne içi faaliyetler özelinde günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminde bir manevra olarak devreye girebilmektedir.

Bi' odam benim kiler gibi, mesela toplamak istemediğim şeyleri direk oraya atıveriyorum kapısını da kapatıyorum hani kalabalığı ortadan kalkmış oluyo (gülüyor). Hani çamaşırlar mesela, oraya açıyorum çamaşırı, orda serili duruyo hani toplamak zorunda kalmıyosun, şey olmuyo hani aniden bi' şey olduğunda (gülüyor). [M40]

Evinizin oda sayısının işlerinizi artıran ya da azaltan bir yanı var mı? Var (yekten) o yüzden odanın birini kitledik şu an (gülüyor). **Tamamen kullanım dışı mı orası?** Şu anda tamamen kullanım dışı yani eskiden misafir odaları vardı. Aslında bizim daha önce küçük bi' evimiz vardı işte burası küçük sığmıycaz bilmem ne derdiyle çıktı[k] o evden. Bu sefer de büyük eve gelince hani temizliği felan artınca tabi mızızlanma da artıyo bu arada (gülüyor), o sebepten dolayı. Şu anda misafir odamız var, kapıyı açtık mı yarasalar çıkacak (gülüyor) yani o derece. [M7]

Evimi seviyorum misal tamam işte biraz küçük...üç oda, mutfak, tuvalet, banyo, balkonlarımız iki tane güzel. Ama tabii biraz daha büyük olmasını isterdim, *çocukların ayrı odası olmasını* isterim sürekli mesa[mesela] hayalimde hep derim ayrı bi' salonum olsun ayrı bi' şey..*temiz bi' odam* olsun. Şimdi hepsini de kullanıyoruz sonuçta, atıyorum *yabancı bi' misafir*, toplu bi' misafir gelse düzgün ayrı otursun ayrı kaksın bi' yerimiz yok yani karışık. Onları tabii kafaya takar insan. [M24]

Bu noktada meskenin iç bölümlerinin birbirinden ne ile ayrıldığıнын hâne üyelerinin günlük hayat faaliyetlerini gerçekleştirmelerinde oldukça önemli bir tesiri olduğu anlaşılmaktadır. Ekseriyetle eşyalı olarak kullanıma tahsis edilen ve bazı örneklerinde mutfak ve/veya banyo gibi diğer hânelerle ortak kullanım alanları bulunan apartlar; sıklıkla tek kişinin kullanımı için düşünülmüş Amerikan mutfak ve bir yatak odasından oluşan bir artı bir meskenler ya da salon salomanje tipi salonlar günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminde önemli farklıklar yaratabilmektedir. Bu bağlamda meskenin ihtiyaç fazlası bölümlerinin farklı ihtiyaçlara yönelik olarak kullanılması bu farklılıkla yakından ilişkilidir. M27'de gündeme geldiği gibi, bir iç kapıyla bölümlenen salon salomanje tipi bir oda, bu kapının kaldırılmasıyla genişletilebilmiş ancak hâneye geri dönen üyenin ayrı bir oda istemesi, bu kez tüm hâne üyeleri tarafından kullanılacak müşterek bir alanın ortadan kalkmasına yol açmıştır. Kendisiyle mülâkat yapılan bireyin odayı tekrar bir kapı aracılığıyla bölümlenmek istemesi özellikle kendisinin yatak odası veya balkon/bahçe dışında zaman geçirebileceği bir alana duyduğu ihtiyacın önemini açıkça görünür kılmaktadır.

Şimdi kış gelince biraz sıkıntı oldu. Şöyle oldu: Eskiden salomonje derlerdi...salon[u] ortadan bölerlerdi. Kapı vardı, biz o kapıyı söktürdük ev biraz geniş olsun, ferah olsun diye. Şimdi e kızım eşinden ayrıldı geldi...o gelince evde sıkıntı oldu. **Ayrı bir oda mı istedi?** He, ayrı bi' oda istedi. E şimdi ona odayı verince bu sefer...odanın birinde oğlan geliyor, birinde kız geliyor, biri de yatak odası...e sabah ben kalkıyom...arada geliyom, o odaya gitsem kız var, o odaya gitsem oğlan var. O diyor gelme benim odama yatacam, o diyor gelme benim odama yatacam. Şimdi iki gündür onu araştırırım, pimapencilerle görüştüm, salomonje dediklerini ortadan yeniden böldürüyüm dedim, hiç olmazsa bana bi' oda çıksın. Yazın bi' sıkıntı olmuyordu, iyi oluyordu...evin arka tarafı var bahçe gibi oranın üstünü gapattırdım, arkada kanepemiz var masamız var, yazın arkada oturuyorduk...şimdi mutfakla yatak odasının arasında kaldım çocuklar öyle olunca. [M27]

7.2.2. Yerleşim Yeri

Yerleşim yerinin günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimine mekânsal tesiri sağlık, barınma, ulaşım, eğitim, din, kültür ve turizm ile eğlence ve alt yapı hizmetlerinin yeterliliği, çevredeki yerleşim yerlerinin özellikleri, bu yerin sosyo-kültürel yapısı ile bu yapının esnekliği, bu yerleşim yerinde geçirilmiş olan zaman ile bulunma amacı, burada kurulan toplumsal ilişkilerin mahiyeti ile bu ilişkilere atfedilen anlama göre değişkenlik arz etmektedir.

7.2.2.1. Hizmetlere Erişim

Yaşanılan yerde özellikle kamu hizmetleri kapsamına giren imkânların beklentilerle uyumlu olması, günlük hayatın örgütlenmesini kolaylaştırıcı bulunmakta; yetersiz olduğu durumlarda ise bu faaliyetlerin önem derecelerine göre başka bir yerleşim yerinde veya özel teşebbüsle hizmet sağlayan kuruluşlarda gerçekleştirilmesi yoluna gidilebilmektedir. Özellikle sağlık hizmetlerinde öne çıkan bu durum, M25 ve M33'te gündeme geldiği gibi, Karaman'da tek bir kamu hastanesi bulunması ve bu hastanenin bazı polikliniklerinde uzman bir hekimin çalışmaması veya çalışsa bile sunulan hizmetin beklentileri karşılamamasının, en yakın ve ulaşımı en kolay büyükşehir olan Konya'ya gitme mecburiyeti yaratması nedeniyle günlük hayatı zorlaştırıcı bulunmaktadır. Bunların neden olduğu sorunlar aynı zamanda Karaman'da hizmet veren sınırlı sayıdaki özel hastane veya tıp merkezine başvurulması yoluyla da giderilmeye çalışılmaktadır.

Mesela hastaneden şe' yapıyım; hastanede diyo ki...çocuk psikolojisine gönderin çocuğu, ee Karaman'da yok mu, yok, nereye gitceksin, Konya'ya. Sürekli Konya'ya sevk, burda bi' öyle şey yok. Ha şimdi hastane [tıp fakültesi] yapılyo' diyor ama onu bilmiyoruz nası...araştırma [hastanesi] olacakmış. Hani hastane yönünden sık[k]ınım, diğer işlerde bi' şey yok ama...mesela bi' diş için, 20'lik diş burda çekemiyollar, hani istesen gettirebilirsin öyle bi' doktor mesela, gettirebilir, n'oldu, diş çektiremiyon, Konya'ya gidiyosun, Konya'ya sevk veriyollar. [M25]¹⁵⁷

Saten hastane olayı deyince...ben küstüm, devletin hastanesine gitmem, ben özel hastanelere giderim. **Neden küstürdüler sizi?** E bakmıyolar...en son şu hastaneye bi' sefer gittim, ortopedi doktoruna topuk dikeninden dolayı, ne dedi biliyon mu? Benim yapacağım bi' iş yok dedi. Ya bu ortepedinin işi hocam dedim, benim yapacağım bi' şey yok dedi.... E şimdi diyo[rlar] ki devlet hastaneleri iyi oldu, güzel oldu. Yaptılar gocaman hastane, kaç doktorun var içinde.... Ben bi' hafta hanımı üç sefer acile götürdüm, iki [kez] devlete...bir [kez] özele götürdüm (...) adam bakmıyor yani onlar da bi' şey yapmıyor...bi' serum bi' iğne hadi sakinleşti...güle güle.... **Özel hastanelerde beklediğiniz hizmeti alabiliyor musunuz?** E paranla olduğu için alıyorsun, en azından cayırtı yapabiliyorsun, orda bağrabiliyon para veriyom diye. [M33]

Ancak Karaman'la kıyaslandığında sağlık hizmetlerine erişimdeki zorluklar M41'de ifade edildiği gibi büyükşehir ve başkent statüsünde olan Ankara'da da ancak bu kez randevu sisteminin beklendiği gibi zaman kazandırmaması nedeniyle günlük hayatı zorlaştırıcı bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu tür kamu hizmetlerinden beklentilerle uyumlu bir şekilde istifade edilememesi, Ankara'nın, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin doğduğundan beri yaşadığı ve memleketi olarak daha özel bir anlam atfettiği bir yerleşim yeri olmasıyla, mekâna atfedilen anlamın aidiyetle ilişkilendirildiğini göstermekte; dolayısıyla bu hizmetlere erişimdeki zorlukların çelişkili ve bu aidiyeti zedeleyici bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sağlık hizmetleri bakımından büyükşehirde olmak ne anlam ifade ediyor? Kötü (yekten), ben çünkü mülteci gibi[yim] kendi şehrimde, hastaneye gidiyorum, bunu yaşadım, Suriyeli benden önce giriyor, 65 yaş...7 yaş...altı benden [önce] giriyor, e ben diyorum ben ne zaman gircem (gülüyor) yani hiç bana sıra gelmiyo'. Ben işte bundan bir iki ay önce randevulu aldığım sistemden içeri giremedim, ha bu böyle, ha şu şöyle, ha şu girmeli, bu girmeli acil hasta...yani orda aldığım randevu[nun]...bile bi' faydası yok, bunu görüyorsunuz.... Tamam ben de saygı konusunda aciliyet konusunda...belirli bi' sıralamalar var ama her seferinde, bunu

¹⁵⁷ Karaman Devlet Hastanesi, bu mülâkattan kısa bir süre sonra imzalanan protokolle, eğitim ve araştırma hastanesi olarak hizmet vermeye başladı.

dişçiye gittiğimde de...yaşıyorum, diğer has..hastalıklarında da bunu yaşıyorum.
Aaa diyorum *ben mülteciyim kendi şehrimde.* [M41]¹⁵⁸

Fakat merkezî randevu sistemi Türkiye genelinde bütün kamu hastanelerinde geçerli bir uygulama olduğundan, burada ifade edilen sorunun doğrudan yerleşim yerine özgü sayılması güçtür. M38’de de hakkı teslim edilen bu durum randevu bulamama sorununun Karaman gibi Ankara’ya kıyasla nüfusu daha az olan ve tek bir kamu hastanesi bulunan Eskişehir’de de mevcut olması nedeniyle, hastalığın tedavisinin ve/veya önleyici tedavinin (profilaksi) amaçlandığı aslî günlük faaliyet ile buna bağlı yan faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin mekânla arızî bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşim yerlerinin tesirindeki asıl farklılık sağlık hizmetlerine erişimde birçok seçenek arasından tercih yapılabilmesi ile bu hizmetlere erişimde seçenek bulunmaması nedeniyle hâlihazırdaki kuruluşlarla yetinme zorunluluğunun bulunmasından ortaya çıkmaktadır. Bu noktada kritik olan, M38’de küçük yerleşim yerleri hakkındaki “hastane az ama muhatap daha kolay buluyorsunuz” ifadesi, M33’te daha küçük bir şehir olarak kabul edilen Karaman’daki kamu hastanesince sunulan hizmetlerin beklentileri karşılamadığı hatırlandığında, yerleşim yerinin küçük olması ile bu nevi hizmetlere kolay ve beklentilerle tam uyumlu bir şekilde erişilmesi arasındaki ilişkinin arızî olduğunun ortaya çıkmasıdır.

İşte sağlık deseniz evet çok fazla hastane var, ona rağmen sıkıntılı, bi’ yerden işte randevu almaya çalışsanız, devlet hastanesinden...bahsediceksek, bilmem kaç gün sonrasına şe’ yapılıyo. Ha bu Ankara’nın özelinde olmayabilir ama o kadar hastane olan bir ilde bu kadar sıkıntı olmamalı diye düşünüyorum. Tamam nüfus da çok fazla ama demek ki bi’ sorun var yani hani baktığımız zaman.... İşte çelişiyö’ mesela Eskişehir’de bi’ tane devlet hastanesi var aynı...sıkıntıyı orda da yaşıyorsunuz mesela randevu (...) yok ama orda bi’ tane olduğu için yaşıyorsunuz [bunu], en azından adımı koyabiliyorsunuz...ama küçük şehirlerde, daha da küçük şehirlerde daha doğrusu, *hastane az ama muhatap daha kolay bulabiliyorsunuz.* [M38]

¹⁵⁸ Burada özellikle düzeltilmesi gereken yanlış bir bilgi yer alıyor: Türkiye’de geçici koruma statüsünde bulunan Suriye uyruklu vatandaşlar, mülâkatta ifade edilenin aksine, sağlık hizmetlerinde yasal öncelikli statüsünde bulunmuyorlar. Bu konudaki iddiaların asılsızlığına ilişkin bir inceleme için bkz. <https://teyit.org/suriyeli-multecilerin-hastanelerde-yasal-oncelikli-hasta-sayildigi-iddiasi>. Erişim tarihi: 18.08.2022. Öte yandan bu bilginin doğru ya da yanlış olmasından azade olarak kendi başına oldukça önemli bir sonuç üreten yanı, doğruluğuna olan inancın mekânla kurulan toplumsal ilişkinin mahiyetini belirlemede somut bir etkiye sahip olmasıdır. Nihayetinde bu düşünce bir yanlış içeriyor olsa da mekânla kurulan ilişkinin aidiyet üzerinden inşa edildiğini ortaya çıkarmış olmaktadır.

Hastanelerde bazı ihtisas alanlarında doktor bulunmamasının, tıpkı M25'te olduğu gibi M27'de de Karaman'ın küçük bir kent olmasıyla ilişkilendirilmesi, Karaman'a atfedilen bu vasfın, yüzölçümü gibi niceliksel ölçütlere dayalı olmasından ziyade günlük hayat faaliyetlerinin gerçekleştirilmesindeki beklentilere karşılık vermemesine işaret eden niteliksel bir ölçüte dayandığının anlaşılmasında oldukça önemlidir. Örneğin Karaman'a sınırı bulunan Mersin'in Mut ilçesi ile Konya'nın Ereğli ilçesi, Karaman'dan küçük ve ilçe statüsünde yer alan yerleşim yerleri olmalarına karşın bu üç yerleşim yerinde de tek bir kamu hastanesi bulunmakta; ancak Karaman'daki devlet hastanesinin Eğitim ve Araştırma hastanesi statüsüne geçirilmesiyle bu yerleşim yerleri arasında bir fark oluşabilmiş bulunmaktadır.

Şimdi Karaman *küçük yer* olunca malumunuz gelen memur kesimi veya bi' doktor kesimi burda pek kalmak istemiyor. Çünkü buraya küçük olduğu için önüm kapalı diyor ama başka büyük bi' şehre gidersem önüm açık diyor, yükselbilirim diyor. Burda misal yeterince doktor bulunmuyor, hastaneye gittiğiniz zaman her işinizi halledemiyorsunuz veya Allah göstermeye bi' kazanız olsa, bi' şeyiniz olsa ambulansla hastaneye gidiyorsunuz, acilde bakıyorlar, hemen Konya'ya sevk ediyorlar. Hani bu tür zorluklar[1] oluyor Karaman'da olmanın. [M27]

Sağlık hizmeti sağlayan kamu hastanelerindekine benzer bir durum özellikle tüketim faaliyetleri temelinde sıklıkla kapitalist iktisadî sisteminin daha çok tükettirmeye yönelik teşebbüslerinin bir ürünü olarak tarif edilen ve kendine has mekânsal özellikleri temelinde farklı bir tüketim kültürü üreten alışveriş merkezlerinde de geçerlidir. Yerleşim yerinin niteliksel olarak küçük olması, bu yerleşim yerinde farklı mal ve hizmetleri aynı çatı altında sunan bir alışveriş merkezi bulunup bulunmamasına da gönderme yapmaktadır. Bu hususta da yukarıdaki örnekten devam edilmesi önemli bir ipucu sağlamaktadır: Konya Ereğlisi'nde biri 2009, diğeri 2016'da hizmete girmiş olan iki alışveriş merkezi, Karaman'da ise henüz 2022'de hizmete girmiş ve hâlâ mağazalara ayrılmış kiralık alanların bir kısmının boş olduğu tek bir alışveriş merkezi bulunması küçüklüğün, yerleşim yerinin niceliksel bir vafına gönderme yapmaktan uzak olduğunu açıkça göstermektedir.

Alışveriş merkezlerinin yalnızca kapitalist iktisadî sistemin bir ürünü ve ihtiyaç fazlası tüketimin mekânsal *azmettiricisi* olarak tarif edilmesi, bir kentin kültürel ve toplumsal açıdan bulunduğu bölge, ülke ve ulus ötesiyle bütünleşmesini mümkün kıldığının göz ardı

edilmesine mahal vermektedir. Bu bütünleşme ulusal ve küresel marka etiketli mal ve hizmetlerin özellikle yerleşim yerinde bulunan fiziksel mağazalardan satın alınması ve kullanılması aracılığıyla tüketim kültürünün bir parçası olmakla gerçekleşebildiği gibi mal ve hizmetlere hem ulusal hem de küresel standartlara uygun şekilde erişilebilmesiyle de mümkün olmaktadır. Örneğin Karaman’da dükkânların kapanış saati bazı sektörlerde akşam ezanına göre belirlenmekte; dolayısıyla yaz aylarında daha uzun süre açık kalan bu dükkânlar kış aylarında daha erken kapatılabilirken, hafta sonu ve diğer resmî tatil günlerinde ise hiç açılmayabilmektedirler. M2’de hayatın “bypass” edilmesi olarak tarif edilen ve daha çok kentlerin küçük olmasıyla dâhili olarak ilişkilendirilen bu durum, gelir getirici çalışma zamanının yerleşim yeri ölçeğinde mekân bağımlı olarak değişkenlik arz ettiğini görünür kılmaktadır.

Bende pazar sendromu vardır pazartesi deyil, özellikle *küçük şehirde* de yaşayınca... şimdi köy evi falan alarak baya rahatlattık o işi, ofis açarak, home ofis, öylelikle çözdük de çocukluğumun kabusuydu pazar. Yani ben pazartesileri severim pazarı sevmem...adamı arıyosun uyuyodum, adama gidiyosun dükkân kapalı. Ya arkadaşım hayatın devam ettiği yerde bi’ şeyleri durduramazsın yani orda zoraki bi’ blokaj var. Çocuk..gene çocukluğumuzdan örnek veriyim, suyu çok az açtığımda da mı tıkayamıycam acaba parmağımla, gene mi parmağımı ittirecek çeşme, hepimiz bi’ yapmışızdır, tazyikli deyil de iyice kısık yapıp basmışızdır, o su içerde durabilecek mi parmağımla...bunu yapmaktır ya...çünkü teknoloji alanında bu yapılamaz, bilim alanında bu yapılamaz...*bypass*tır bu yani bu tatil deyip sosyal alanda da yapınca *bypass*tır. [M2]

Ancak, alışveriş merkezleri ile bu merkezler dışında cadde mağazaları içinde de hizmet veren ulusal veya küresel işletmeler, mevsime bağlı kalmaksızın standart bir hizmet süresi boyunca açık kalmaktadırlar. Sektöre göre değişkenlik arz ediyor olmakla birlikte, örneğin bazı meslek odaları tatil günlerini sabitlemektedirler, küçük ölçekli yerel işletmelerin bu standardın dışında kalması, yerleşim yerinin niteliksel olarak küçük sayılmasında belirleyici olmaktadır. M28’de memnuniyetsiz bir biçimde ifade edildiği gibi, tekstil sektöründe nihaî ürün satışı yapan küçük ölçekli işletmelerden, gelir getirici işe ayrılan uzun süre nedeniyle alışveriş gibi günlük faaliyetlere ancak belirli günlerin belirli kısımlarında zaman ayrılabilmesine rağmen, bu talebe aynı oranda arzın sağlanmaması çelişkili bir görünüm yaratmaktadır. Bu asimetri yerleşim yerinin niteliksel büyüklüğünü belirlemede oldukça önemli bir unsuru ortaya çıkarmakta; günlük hayatın

üretimi ve yeniden üretiminde zamanın faaliyetlere taksim edilmişinin mekân bağımlı olduğunu aşikâr kılmaktadır.

Geçen gün oğluma bi' mont almaya diye çıktım, saat 8'de Pazar günü, e üniversite şehri olduk artık yani onun haricinde askerimiz yok bi' şeyimiz yok, hakaten 3 ay biz bu üniversteli öğrenciyi arıyoruz mesela Karaman'da. Ya bu eminim ki ayakkabı tamircisine kadar da etkileyen bi durum.... Çıktım saat 8'de, her yer kapalı...hani pazartesi çocuk okula giderken yeni montuyla gitsin maksadım. Sadece bi...açık dükkan buldum girdim içeriye aldım çıktım orda. Ya ne biliyim ben de yeri geliyo' Allah var dışardan alıyorum ben de gidiyorum hani çok karşıyım insanlar neden Konya'ya gidiyo'...ama esnafı görünce güler yüzünü..hani o da ayrı bi' etken, pahalılığı geçtim hani bi' de sana davranması var, ben bile rahatsız oluyorum. [M28]

Bu bağlamda kapitalist iktisadî sistemin günlük hayatı yarattığı ya da ona başka bir hüviyet kazandırdığı tezinin isabetliliği hakkında daha ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Zira bu örneklerden hareket edildiğinde kapitalist iktisadî sistem, gelir getirici işe ayrılan uzun süre nedeniyle ancak belirli yer ve zamanlarda tüketebilen failerin günlük hayatını yaratmış olmakta; bu talebe zaman-mekânsal olarak daha öznel ölçütlere uygunluğu içinde arz sağlayan failerin günlük hayatını ise dikkatten kaçırmış görünmektedir. Dolayısıyla para kazandırıcı günlük faaliyetlere taksim edilen zamanın diğer günlük faaliyetleri tâlî kılıp kılmadığına hükmedilebilmesi ve günlük hayatın kuramsal olarak gelir getirici çalışma ve onun dışında kalan zaman arasındaki bağımlılık ilişkisinden ibaret sayılabilmesi için bu bağımlılığın dışında bir ilişkiye rastlanmaması gerekmektedir. Ancak M20'de açıkça öne çıktığı gibi, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin gelir getirici işinden eve dönüş zamanını havanın kararmasına göre ayarlaması, gelir getirici işten ziyade aile ilişkilerine atfettiği değer bir sonucudur. Bu durum elbette aile ilişkilerine ayrılması gerekli görülen zamanın, gelir getirici işten edinilen kazancın yeterliliğiyle herhangi bir ilişki içinde olup olmadığının tespitine imkân tanımamaktadır. Nihayetinde “zaten yoğun bir iş temposundayım” ifadesinden anlaşıldığı üzere esas önem arz eden, gelir getirici çalışmanın günlük zamanı öznel açıdan uygunsuz bulunacak ölçüde gasp etmesine razı gelinmemesidir.

Akşama kadar, akşam beş-yedi, o civara kadar çalışıyorum, o şekilde. **Dükkânı mutlaka yedide mi kapatırsınız?** Yani şöyle, *yazın değişir...* genelde havayı takip ederim ben, havanın kararmamasını takip..kararmadan evde olurum ben yani o saat benim için yedide kararıyorsa yedirir...beşte kararmaya başlıyorsa beştir benim için. Ama kararmadan eve giderim ben, onu söyleyim. **Bu neden önemli sizin için?**

Çünkü neden önem veriyorum, zaten yoğun bi' iş temposundayım, akşam yemeği beraber yiyelim, aynı masada toplanalım, en azından o zaman zarfı içersinde çocuk yani beni de karşısında görsün kapıyı açtığı zaman, ben karşısında oluyum.... Ama çok işim..işim uzun sürerse tamam, ayrı, ama genelde bu böyledir, *değişmez*. [M20]

O hâlde, gelir getirici işe ayrılan zaman ile bu işin gerçekleştirilme biçiminin, niteliksel olarak küçük yerleşim yerlerinde, günlük hayatın ifrat üretimin ve tükettirmenin yegâne değer olduğu kapitalist sistemin salık verdiğiinden farklı sürdürülebiliyor olmasının, kapitalizmin küçük olduğu için mi bu yerleşim yerlerine ulaşamadığı ya da esas itibariyle kapitalizmin günlük hayatın mevcut olmasını sağlayan gerekli bir vasfı olmadığına mı işaret ettiği hakkında ihtiyatlı olmak ve kapitalizm ile *modern* günlük hayatın dâhilî ve simetrik bir ilişki içinde olduğu tezi üzerinde yeniden düşünmek gerekmektedir. Zira kır-kent, kent-taşra ayrımının modern-geleneksel, kapitalizm öncesi-kapitalizm sonrası gibi karşıt ikilik temelli katı bir anlayışa hapsedilmesi, günlük hayatın gerekli vasıflarının isabetsiz bir biçimde belirlenmesine mahal vermektedir.

Mal ve hizmetlere hem ulusal hem de küresel standartlara uygun şekilde erişilebilmesi, M7'de, fiyatlandırma bağlamında, bir giyim mağazası olan LC Waikiki örneğiyle gündeme gelmektedir. Bu noktada yerleşim yerinde ulusal zincir mağazaların şubelerinin bulunmasının, yerel işletmelerin fiyat politikalarına olan tesiri dikkat çekicidir. Mülâkatlarda söz edildiği gibi, Karaman'ın pahalı bulunması mal ve hizmetlerin satın alımında e-ticaret kanallarının kullanımına ya da başta Konya olmak üzere Karaman'a daha yakın mesafede bulunan büyükşehirlerin tercih edilmesine zemin oluşturmaktadır. Ancak fiyat politikaları bu hususta birincil önemi haiz bir etken olsa da bazı tüketim mallarının satın alımında Karaman'ın tercih edilmemesinin, hem M28'de hem de M32'de belirtildiği gibi, esnaf-müşteri ilişkilerinde esnafın tavrı ve yaklaşımından duyulan memnuniyetsizlikle de ilgili olduğu görülmektedir. Bu durum, mülâkatın devamında ifade edildiği üzere, hem Karaman'da hem de Karaman dışında gerçekleştirilen alışverişin, öznel ölçütlere uygunlaştırılarak gerçekleştirildiği ve bu ölçütlere uygunluğun, alışverişin *sabit* yerlerden yapılmasına atfedilen önem temelinde sürdürülerek yeniden üretildiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Esnaf konusunda da seçiciyim...hatta şeyi düşünüyorum, insanlar alışveriş yapmak için bir an önce hızlı trenin gelmesini istiyoy' çünkü Karaman'da alışveriş yapmak

istemiyo. Ben de aynı kanaatteyim çünkü burda aldığım her şey için kazıklandığımı düşünüyorum. Çünkü artık...teknoloji çağı olduğu için elinizde bi' tane cihaz var girdiğin[iz] zaman...ordaki fiyatları gördüğünüzde burdan aldığınız mal 'Aaa (şaşıarak) şu kadarmış!' diyebiliyorsunuz yani. Ben o yüzden arabamın parçalarını internette getirtiriyorum (gülüyor). **Fiyatlarda "tutturabildiğine" gibi bir anlayış olduğunu mu düşünüyorsunuz?** Tutturabildiğineydi yani *LC Waikiki biraz o şeyi değiştirdi* zaten esnafın bütün tepkisi o yönde...çünkü buranın eskiden işte dediğim gibi beş liralık malzemeyi alıp 45-50 liraya [satan] kodamanları var[dı] hâlâ daha aynı şekilde devam ediyorlar. Şu anda yapamıyorlar tabii giysi..en azından giysi anlamında yapamıyorlar. [M7]

Karaman, [buraya] Türk dilinin doğduğu yer demelerine rağmen Türk dilinin battığı yerdir; insanlarımız kaba, küfürbaz (...) böyle bi' yere gittiğinde, bi' alışveriş yapmaya kaktığında veya...genç...esnaflardan bi' şey almaya kalktığında kaba kelimeler, kaba cümleler çok kullanılıyor. Onun için de mümkün merteye Karaman içersinde alışveriş yapmamaya bakıyoruz. İhtiyaçlarımızı büyük kentlere gittiğimiz zaman işte Konya'ya, Adana'ya, Ankara'ya gittiğimizden oradan temin ediyoruz genelde.... On senedir yaşıyorum ben Karaman'da...bizim aldığımız yerler bellidir, standartlarımız bellidir yani standart derken giyimimizi belirli bi' yerden alırız, dışına çıkmayız, yiyeceğimizi belirli bir manavdan alırız, dışına çıkma..pazar alışverişine gitmeyiz, efendime [söyleyeyim] kasabamız sabittir, manavımız sabittir, tuhafiyecimiz sabittir, efendime [söyleyeyim] pastırmacımız (tebessüm) sabittir, fırınımız sabittir, hep sabittir. *Belli noktalardan* alırız, kötü malı da almamız...kendimize göre bi' programımız var, o programın dışına çıkmayız. Gidip de efendime [söyleyeyim] tuhafiyeciler sokağında çorap almam, almam veya bi' gömlek almam veya bi' mont almam, gibi. *Standart, yani bizim standardımız var.* [M32]

Mal ve hizmetlere hem ulusal hem de küresel standartlara uygun şekilde erişilebilmesi aynı zamanda yerleşim yerindeki ürün yelpazesinin çeşitliliğiyle de mümkün olmaktadır. Mülâkatlarda ifade edildiği üzere, mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin Karaman, Aydın ya da Kütahya gibi yerleşim yerlerinde Ankara veya Konya'ya kıyasla daha az olması, bu yerleşim yerinin niteliksel olarak küçük olduğunun göstergelerinden biri olarak sayılmaktadır. M47'de *gelişmemişlik* ile ifade edilen ve Karaman'ın idarî olarak il statüsünde bulunmasıyla çelişkili bulunan niteliksel küçüklük, ürün gruplarındaki çeşitlilik kadar bir ürün grubu içindeki çeşitliliğe göre de belirlenmektedir. Benzer bir durum M46'da da ifade edilmekte ve Aydın ile Kütahya Ankara'yla kıyaslandıklarında ürün yelpazesindeki çeşitlilik bakımından tüketim faaliyetinin e-ticaret kanalları aracılığıyla gerçekleştirilme zorunluluğu yaratabileceğini düşündürmektedir.

Ya tabii şimdi Karaman farklı bi' yer, her şeyi burda bulma şansınız yok, çünkü gelişmiş bi' şehir deyil, ne kadar otuz senelik bi' il olsa da kendini aşmamış, gelişmemiş; çoğu şeyi burda bulma şansınız olmuyor. Hani *ufak tefek şeyleri*

çözebiliyorsunuz burda ama *çok farklı ürün temini* falan...isterseniz en yakın Konya'ya gitmek zorundasınız...çünkü Konya büyükşehir, gelişmiş bi' şehir...her şeyi bulma şansınız var, fiyat konusunda bile orası daha uygun geliyo, burası biraz daha farklı.[M47]

Ankara şöyle:Aradığım her şeyi bulabilirim yani en basitinden geçenlerde bi' dosya düzenle..kütüphane düzenleyici ihtiyacım oldu, düşünüyorum Aydın ve[ya]Kütahya'da olsaydım heralde onu internetten temin etmek zorunda kalırdım ama Ankara'da çok basit bi' şekilde, arkadaşşıma sordum işte Ulus'ta toptancıları var onun oraya gidelim vesaire dedi, öyle çözebiliyorum yani genellikle alışveriş konusunda çok daha rahat diyebilirim. [M46]

7.2.2.2. Niteliksel Küçüklük ya da Büyüklük

Yerleşim yerinin niteliksel küçüklüğü günlük faaliyetlere atfedilen anlamın değişkenlik arz etmesinde önemli bir yere sahiptir. Örneğin herhangi bir ihtiyaç bulunmasa da alışveriş merkezine gitmenin anlamı bu faaliyetin *küçük* bir kentte gerçekleştirilmesi ile bir metropolde gerçekleştirilmesi bakımından farklılaşmakta; bu durum, bu faaliyetin ilkinde önem derecesi yüksek bir faaliyet olarak gerçekleştirildiğini gösterirken, ikincisinde kaçınılan bir faaliyet olarak konumlandırılmasına gerekçe teşkil etmektedir. Bu faaliyet biçimi her iki durumda da mekâna bağlı olarak günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminde önemli ama yeniden üretilme biçimleri bakımından oldukça farklı bir şekilde yer almış olmaktadır. Aşağıda alıntılandığı üzere, alışveriş merkezinde vakit geçirmek M12'de bir imkân olarak görülürken M38'de *sıradan* bir faaliyet biçimi olarak ifade edilmektedir. Ancak yerleşim yeri ile bu faaliyete atfedilen anlamlar arasındaki ilişkinin mahiyeti hakkında bir saptama yapılabilmesi mümkün görünmemektedir. Zira alışveriş merkezinde zaman geçirmenin o yerleşim yerinde bir alışveriş merkezi bulunmadığı ve dolayısıyla bu merkezlere erişimin mümkün olmadığı durumda da *sıradan* sayılıp sayılmayacağı bilinmemektedir. Nihayetinde bu farklılaşmanın ortaya koyduğu önemli sonuç aynı günlük hayat faaliyetinin gerçekleştirilme ve kaçınma biçiminde olmak üzere günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminde yer alan amaçlı birer çalışma biçimi olmalarıdır. Bu anlamda M38'de alışveriş merkezinde zaman geçirmenin mevcut literatürde üretim-tüketim ikiliği temelinde gelir getirici bir işte çalışmakla karşıt biçimde konumlandırılan bir boş zaman faaliyeti olmasına rağmen emek gerektirici bulunması dikkat çekicidir.

Memnun olmadığım hani büyük bi' alışveriş merkezi olsa böyle hani her şeyi içinde dâhil, orda biraz vakit geçirebilmek için, *öyle bi' imkân yok*. Şimdi yapıyo Karaman'ın girişinde Park Karaman da ora da bilmiyom nası[1] olcak. [M12]

Ya da işte...yine AVM'de vakit geçirmek yerine, bu da bi' emek yine, geçirmek yerine eğer hava güzelse hani hakikaten bi' çayır çimende oturup böyle gökyüzünü seyretmek daha mutlu eder gibi. **Size nasıl hissettirdiğine bağlı olarak mı düşünüyorsunuz?** Evet ben daha çok öyle bakıyorum...beni nasıl hissettiriyo' ya da işte hani...nası daha faydalı olabiliyorum, olabiliyo' muyum daha doğrusu, olmazsa ne kaybederim olursa ne kaybederim...aslında hani hep beraber nasıl daha keyif alırsınız ya. Hani ben arkadaşlarımla keyif..mesela vakit geçirmeyi de çok seviyorum hani AVM'ye girdiğiniz zaman AVM özeli olduğu için odaklanamıyorsunuz ki, giriyosun, çıkıyosun bi' şeyler bakıyosun, tamam o da belki farklı bi şey de ama... **Orada bir paylaşım yok gibi mi?** Herkesle yapabiliyorsunuz gibi geliyo' yani hiçbi' özelliği yok. Ya çünkü çok *sıradan* şeyler yapıyoruz zaten işe gelmek gibi yani işte formaliteden ne biliyim insanlara işte hoş görünmek gibi maalesef. Neden kendimize ayırdığımız *o özel zamanı sıradanlaştırıyoruz* ki daha özel olabilir, onu yapmak istediğimiz zamanlar mutlaka olacaktır ama işte diyorum ya herkesle yapabilirsiniz onu zaten. [M38]

Ancak niteliksel küçüklük yalnızca alışveriş faaliyetindeki beklentilerin karşılanmamasıyla değil, aynı zamanda dinî hizmetler (M33) ile kültür, turizm ve eğlence alanındaki hizmetlerde görülen eksiklikle de ortaya çıkmaktadır. Karaman'ın M29'da "dar geliyor" ifadesiyle belirtilen ve küçüklüğünün niteliksel olduğuna işaret eden vasfı, burada bir alışveriş merkezinin bulunmamasının yanı sıra konser ya da çocuklara yönelik faaliyetlerle ilgili beklentilerin karşılanmamasını da kapsadığı görülmektedir. Yerleşim yerinin niteliksel küçüklüğü M13'te "gezgin olmak" deyiimiyle açıkça ifade edildiği üzere, tıpkı alışverişte olduğu gibi günlük faaliyetlerin bir manevra olarak yerleşim yeri dışında gerçekleştirilmesi yoluyla bertaraf edilebilmektedir. Ancak burada dikkat çekici olan yerleşim yeri dışındaki gezilerin Karaman'daki kurslar veya belediyeçilik hizmetleri kapsamında düzenleniyor olmasıdır. Dolayısıyla yerleşim yeri dışındaki faaliyetlere imkân tanınması, bu yerleşim yerinin esas itibariyle niteliksel büyüme göstermesiyle ilintili olduğuna işaret etmektedir.

Bizim köyde imam vardı, imamlıktan attırdım...açtım müftüye dedim senle beraber attırırım dedim müftüye, seninle de uğraşırım dedim, sonuçta attırdım.... Sabah namazları camiye gelmezdi, vakit namazlarında camiye gelmez[di]. Merkezî sistem okunuyor ya ezan...cemaat yok diye.... Sabah namazına varıyon, imam yok, bekle bekle çık git, namazı da kaçırıyon, sen bekle imam gelecek diye. [Cemaat] gelsin gelmesin senin oraya görevin ne...ikaz ettim dedim ki bak kimse gelir gelmez, açacan camiye, ezanını okuycan, gelir veya gelmez ayrı bi' olay.... Bi' imam hatip mezunu olmuş, bilgisi de yok, yarım imam...şurda şu kitapta ne yazıyor diye

sorduğum zaman...şu filan ayette [diyerek] şakıradara veriyor (...) şimdiki imam...niye? Hafız. Diyorum ki hoca guranın şurasında şurda ne diyor diyorum, (...) hemen anında veriyor. Onda o da yoktu. On beş-on altı sene köyde kaldı, kürsüye çıkıp da bi' gün vaiz [vaaz] vermedi...cuma günlerinde...cumadan önce şoraya oturuyum bi' guran okuyum, bi' vaiz veriyim [demedi]. [M33]

Burası...bana *dar geliyo'* yani, sadece arkadaş ortamı iyi, evimi seviyorum, hani o var, okulum iyi, yakın.... **Ne açıdan dar geliyor size?** Yapılacak bi' etkinlik bak..etkinlik bulamıyosun mesela. En ufak bi' yazın bi' konser oldu mu mesela, belki siz burdaysanız duymuşsunuzdur, oraya millet o kadar akın akın gitti ki yani en ufak bi' şeye hasret...burdaki insanlar. Bi' AVM'nin olmaması, çocuğunla beraber gidecek bi' yerin yoktur mesela...çok fazla seçenek yoktur alışveriş yapmak istesen, bunlar Karaman'ı sevdirmiyo bize. [M29]

Dışardan gelenlerden duyuyoruz mesela...Karaman'la ilgili, kısır kalmış...çok sosyal yaşantı alanları yok...çok...dar kalmış o konuda diyolar. Ama ben *çok gezgin olduğum* için...mesela bu maddi şeyim yeterli oldu mu mesela bi' hafta on günlük gezilere felan da katılırız biz. Şimdi kursa başladığımız zaman kursumuzun içinde de, belediye de yapabiliyor; yardım amaçlı...kent konseyi de bazen mesela 100 liralık, 100 lira masraflı bir gezi düzenliyor onu 120 diyor...20si diyor çocuklara burs için şeyettik onun için bu geziyi düzenledik. Öyle gezilere de çok katılıyorum. Gezin olduğum için Karaman'ın kısırlığı beni...çok sıkıyor. [M13]

Bu noktada bu nevi mekânların ilgili faaliyetler sırasında çok kalabalık olmasının, bu faaliyetlerin ve bunlara imkân tanıyan mekânların enderliği dolayımında niteliksel küçüklükle ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir. Bunun ilkin niceliksel küçüklükle ilişkili olduğu düşünülebilse de esas itibarıyla mevcut faaliyet mekânlarının kalabalık olmasının niteliksel küçüklükle dâhili bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Zira M38 ve M42'de gündeme getirildiği gibi, Ankara'nın bu nevi faaliyet mekânları açısından yetersiz bulunmasının niceliksel ve idarî yönden büyükşehir olmasıyla çelişkili bulunması, bu kentin niteliksel açıdan küçük görüldüğünü göstermektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken ise elbette bu yerleşim yerlerinin niteliksel küçüklüğünün belirlenmesinde öznel uygunluk ölçütlerinin esas alınıyor olmasıdır. Bu durum günlük hayat faaliyetlerinin gerçekleştirilmesindeki mekânsal tesirin öznel beklentilere uygunluk temelinde ortaya çıktığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yani yazın gidebilceğiniz iki tane yer var oraya da gitmek istemiyosunuz yani...bi' doğa göreyim, bi' yeşillikte oturayım diyosanız. E çünkü herkes sizinle aynı şeyi düşünüyö' ve tıklım tıklım oluyo'. **Nezeler?** Eymir, klasik, standart, girebiliyosanız hani ODTÜ, gidebiliyosanız işte Hacettepe'nin o şey, vadi dedikleri yer. Onun dışında bi' de işte Seymenler [Parkı], o kadar, dört taneymiş çok pardon (gülüyor)

ama bunların hepsi çok kalabalık. Ha o..napıyorsunuz işte kendiniz...işte park bahçede oturmaya çalışıyorsunuz ama (...). **Belki AVM kadar kalabalık oluyor.** Yani hani tek alternatifi açık alan olması oluyo' gibi hissediyorum ama insanların gerçekten rahatlamaya ihtiya..yani oraya gidiyorsanız hani bi' rahat rahat oturacaksınız...yani keyif almanız lazım ama dip dibe insanlar, bi' anlamı olmuyo gerçekten. [M38]

Kültürel açıdan da tiyatro yok mesela Fatsa'da, Ankara'da çok rahat bi' şekilde tiyatroya gidebilirsin ama sinemaya gitmek istiyosan orda da sinema var, mesela tiyatro orda..opera tiyatro o fark yaratıyo olabilir, işte onun dışında Ankara'da deniz yok (gülüyor), not geçmek istiyorum, sürekli de övcek deyilim. Yani bi' orman yok aslına bakarsan o açıdan Fatsa daha şey, iyi, daha turistik bi' yer aslında Ordu-Fatsa. Burası bi' ulus var o kadar yani bi' meclisi gezebilirsin, bi' türbeyi gezabiliyosun o kadar. [M42]

Yaşanılan yerin niteliksel büyüklüğü, niceliksel olarak kent ya da kır merkezi olmasını belirleyen nesnel ölçütler yerine, burada kurulan ve sürdürülen toplumsal ilişkiler temelinde de belirlenmektedir. M11'de açıkça gündeme gelen bu durum, İzmir'le Karaman'ın yer aldıkları bölge, nüfus, iklim, kültürel kodlar, gelenek ve görenekler kadar doğulan yer olması, ilk ve orta düzey eğitimin orada tamamlanması gibi yönlerden birçok farklı vasıf taşımalarına ve günlük hayat faaliyetlerinin zenginleştirilmesine tanıdıkları imkân bakımından farklılaşmalarına karşın yerleşim yeri burada kurulan ve sürdürülen toplumsal ilişkilerle asıl farklılığına erişmektedir. Dolayısıyla, yerleşim yerinin niteliksel olarak büyütülebilmesi günlük hayat faaliyetlerinin çeşitlendirilmesinden daha çok burada kurulan ve sürdürülen toplumsal ilişkilerle mümkün olmaktadır. M11'den yapılan alıntıda yer aldığı gibi, Karaman'a geldikten sonra kurulan toplumsal ilişkiler, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin İzmir'deki toplumsal ilişkilerinin zayıflamış olmasının da olağan tesiriyle, faaliyet çeşitliliği bakımından beklentilerle uyumlu olmayan yönlerine rağmen, Karaman'ın niteliksel açıdan büyümesini sağlamıştır. Bu yönde büyümeyi sağlayan temel bir günlük hayat manevrası konumundaki toplumsal ilişkiler kurma girişimi, yalnızca arkadaşlık ilişkilerinin inşası ile bu ilişkilere bağlı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerde değil, M20'de ifade edildiği gibi, gelir getirici çalışmayla bağlantılı olan daha ikincil ilişkileri de kapsamakta; *günlük faaliyetlerin gerçekleştirilmesi bakımından henüz aşinalığı bulunmayan ve dolayısıyla henüz niteliksel açıdan genişlememiş durumdaki bir yerleşim yeri, sosyal sermayenin arttırılmasıyla genişletilebilmektedir.* Bu örnekte dikkat çekici olan, henüz aşına olunmayan yerleşim yerinin niceliksel ya da niteliksel büyüklüğünün bu hususta arızî bir tesire sahip olmasıdır. Zira M20'de verilen örnekten

anlaşıldığı gibi, Konya Karaman'a kıyasla hem niceliksel hem de niteliksel olarak daha büyük bir yerleşim yeri olsa da aşinalık duyulmayan bir yer olması nedeniyle gene de bu manevrayla hareket edilmektedir.

Aslında ben üniversiteye [geldiğimde] Karaman'da büyüdüm...İzmir'de...doğmuş olabilirim, tamam on sekiz yaşımıza kadar da orda gelmiş olabiliriz ama benim büyüdüğüm yer Karaman. Karaman'da bi' şeyler tecrübe ettim, yaşadım, gördüm, daha çok gezdim. Mesela İzmir'e gittiğimde gez deseler bile gezesim gelmiyor, biraz da sosyal çevremle alakalı galiba...ordakilerin hepsi evlendi çünkü çok okuyan yoktu...lisedeki arkadaşlarım[in] da hepsi evlendi nerdeyse. Böyle bi' durum olunca buraya geldiğimde...bi' çevre oluşturdum kendime, çok sosyalleştim, onlarla sürekli zaman geçirdim. Arkadaş canlısıyım zaten sürekli yeni arkadaşlar, yeni ortamlar edindim. Yani *İzmir benim için daha küçük, Karaman daha büyük şu şartlarda....* Evet, Karaman ilk geldiğimde yadırgadığım bi' yerdı ama sonra *büyüttüm ben orayı çevremle*, şu anda kocaman bi' yer benim için (gülüyor). [M11]

Mesela [ben] serbest çalışıyorum deyil mi, serbest derken kafasına göre de çalışmıyorum; bi' vergi dairesi var...şu var, bu var. Ama bi' devlet dairesi deyil benim işim. Siz sabah sekiz veya dokuz, akşam beş gibi şu saatte gidemezsiniz çıkamazsınız veya üniversitede belki tamam...olabilir ama diyelim başka bi'...devlet dairesinde, belli saatler içersinde siz dışarı çıkamazsınız. Mesela...benim hanımım[in] Karaman[da] deyil de, üniversite için söylüyorum, Konya'da...iş olmuştaysa, ben hanımım için, ailem için şehrimden uzaklaşır[d]ım. *Amma uzaklaşırken de hemen uzaklaşmam. Oralarla bağlar kurarım.* Bu bir yıl sürer, iki yıl sürer, üç ay sürer, neyse, süreyi bilemem. Gideceğim yerle...işimle alakalı bağları kurarım [ki] gittiğim zaman *sudan çıkmış balık gibi olmayım.* [M20]

Toplumsal ilişkilerin işlevine yönelik benzer bir durum da yerleşim yerinin günlük hayat faaliyetlerini kolaylaştırıcı tesirinin, burada kurulan ve sürdürülen toplumsal ilişkilerin mahiyetiyle dâhilî ilişkisi içinde ortaya çıkmasıdır. Bu durum M21'de Karaman özelinde, yerleşim yerinin niceliksel küçüklüğüyle ilişkilendirilse de M5'te yer alan Konya örneğiyle birlikte düşünüldüğünde kolaylaştırıcı tesirin, yerleşim yerinin niceliksel küçüklüğü ya da küçüklüğüyle arızî bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal ilişkilerin yanı sıra yerleşim yerinde ne kadar süre geçirildiğiyle de ilişkili olarak ortaya çıkan aşinalık vasfı, bir yerleşim yerine doğulan ve/veya uzun süre zaman geçirilen bir yer olması nedeniyle atfedilen "memleket" olma vasfı nedeniyle mevcut toplumsal ilişkilerin kesintiye uğramış olmalarına rağmen sürdürülebilirliklerinin muhafaza edilmiş olmasıyla da sağlanmakta; bu ilişkiler aynı zamanda günlük faaliyetlerin üretimi ve yeniden üretimi temelinde, yerleşim yerinin mekânsal olarak aşinalığını mümkün kılması nedeniyle günlük hayatı kolaylaştırıcı bir tesire sahip olabilmektedir.

Ben şimdi Karaman'da bir telefonla yirmi dakka otuz işimi hallederim. Bunlar..ha bu da götürdüğümüz *insani ilişkiler* olarak düşünüyorum. Küçük yer, birbirimize ulaşmak kolay... yani...her şey bi' telefonun ucunda. Yani şurada[telefonu gösteriyor] baksanız ustası da var, elektirikçisi de var, doktoru da var, sucusu da var; hepsi var...bunlar *küçük yerlerin* avantajı tabii.[M21]

Yani gündelik hayatımı rahat sürdürdüğümü düşünüyorum Konya'da. Mesafe...ulaşım sorunumuz yok çok fazla. Bi' de gündelik hayatı kolaylaştıran...şeyler daha çok *tanışıklıklardır* yani başka bi' şehirde...yaşamış olsam bu kadar rahat davranabileceğimi düşünmüyorum. Yani akrabalarınız var, çevreniz var ya da esnafı, tüccarı tanyosunuz. Gerektiğinde işlerinizi onlara yaptırma şansınız var ya da onların takip etme durumu var...işin durumuna göre.... Bana göre...diğer kozmopolit yapılara göre biraz daha...gidip eş dost tutabileceğim yerler var. Öyle olunca Konya'da olmak gündelik hayatımı toplumsal hayat bakımından, ulaşım bakımından...insan ilişkileri bakımından kolaylaştırıcı diye düşünüyorum. Tanışıklıklar bunda önemli tabii.[M5]

Bu hususta dikkat edilmesi gereken yerleşim yerinin mekânsal aşinalığının salt alışkanlık sevkiyle gerçekleşen ve bu haliyle kastî eylemlilikten uzaklaşan bir tekrarlılıkla değil, bu ilişkilerin kurulması, kesintiye uğraması veya sona ermesi dolayımında amaçlı ve değer yönelimli biçimde mekânsal bağlamda üretilmesi ve yeniden üretilmesiyle gerçekleşmesidir. M39'da işin kestirmesini veya amiyane tabirle "p.ştlüğünü" bilmek şeklinde ifade edilen de tam olarak günlük faaliyetlerin yeniden üretilmesiyle hâsıl olan deneyim birikiminin, bu faaliyetlerin amaca daha uygun şekilde gerçekleştirilmesinin sağlanmasında işlevsel kılınmasıdır. Bu da günlük faaliyetlerin salt alışkanlık sevkinin muktedir olmadığı bir denetleme ve düzeltme mekanizmasıyla gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Ankara'da olmak. . .benim gibi doğma büyüme Ankara'da yaşayıp hani zaten [burası] memleketi olan birisi için...zor bi' şey deyil çünkü artık sen onun *kestirmesini* biliyosun, *işin p.ştlüğünü* biliyosun (gülüyor). Yani bu bana zor gelen bi'şiy deyil...nerden gireceğini biliyosun, kime ne sorcağını biliyosun, işini nasıl çözeceğini biliyosun.[M39]

7.2.2.3. Niceliksel Küçüklük ya da Büyüklük

Yerleşim yerinin günlük faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde niceliksel açıdan büyük ya da küçük olması ise başta yerleşim yeri merkezine olmak üzere bir noktadan diğerine ne kadar sürede gidilebildiğine göre belirlenmektedir. Bu ölçüm özellikle kendisinden

hareket edilen nokta ve nihâî varış noktası olarak esas alınan mesken ile en sık tekrar edilenler başta olmak üzere günlük faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekânlar arasındaki mesafenin bir araç kullanımını gerektirip gerektirmediği, gerektiriyorsa hangi araçlarla kat edildiği, yolculuğun varsa ön-bekleme süresiyle birlikte ne kadar zaman aldığı ve bu yolculuğun eşlikçi faaliyetlere imkân tanıyıp tanımadığına göre yapılmaktadır. Yukarıda meskenin mevkiinin öneminde de ele alınan bu durum, yerleşim yeri ölçeğinde daha çok mekânlar arası yolculuğun kendi başına bir günlük hayat faaliyeti olarak yerleşim yerinde sağlanan ulaşım hizmetlerine göre nasıl üretildiği ve yeniden üretildiğiyle ilişkilidir.

[Karaman merkez] ulaşım...anlamında iyi. Mesela köyde otursaydım ailemle beraber...hemen çıkıyım da bi' çarşıya gidiyim ya da hemen çıkıyım da bi' Karaman'a gidiyim olayı yok, uzak çünkü. **Ne kadar mesafede?** Arabayla yedi dakika, on dakika arabayla ama *yayan yürürsen baya var...*hani ulaşım yok...mesela *bi' servis kalksın da Karaman'a gelsin olayı yok*, aracın varsa gelebilirsin, başka şeyin yok yani. Hani Karaman'da yaşamak evet güzel bi' şey, her şey...ayağının altında, istediğin zaman çarşı, istediğin zaman pazar, istediğin zaman iğlenceli yerlere çocukları götürebiliyosun ama köyde olsan bunu yapamazsın çünkü araç olmadığı için olmaz, aynen böyle. [M25]

Bu mesafenin kat edilebilmesi için herhangi bir toplu taşıma imkânının bulunmaması, M25'te ifade edildiği gibi, niceliksel küçüklüğü önemsizleştirebilmekte ve günlük hayat faaliyetlerini sekteye uğratabilmektedir. Mekânlar arası mesafenin kısa olması, yerleşim yerinin niceliksel küçüklüğüyle ilgili olmakla birlikte, bu mesafenin kat edilebilmesi için herhangi bir toplu taşıma hizmetinin bulunmaması, niteliksel küçüklüğü görünür kılmış olmaktadır. Bu ikisi arasındaki fark, M33'te bahsi geçen köye M25'teki köyden farklı olarak otobüs gibi belediye hizmetlerinin sağlanmasına rağmen, kent merkezine yakınlığının yarattığı beklentiyle uyumsuz bir şekilde, doğalgazlı ısınma hizmetlerinin henüz sağlanmamış olmasıyla daha açık bir şekilde görünür olmaktadır. M33'te mevki tarif edilen köyün kent sınırı içinde yer alan TOKİ konutlarına kıyasla merkeze daha kısa mesafede olmasına karşın Karaman'ın dışında sayılması, bu yerleşim yerinin niteliksel küçüklüğüne işaret etmektedir.

Şu [an] Karaman'da yaşarsak tek bi' alternatifi ne olur...sadece sobayla gıvırla zıvırla derdin olmaz. Doğal gaz sistemi geldi ya, doğalgazlı bi' evde otursan hayat daha güzel, aadadabildim mi.... Yani benim köydeki...evde yaşamamla Karaman'daki yaşamam arasındaki tek fark doğal gaz...aha iki-üç sene sonra gelir işte Atatürk Mahallesi'ne veriyolar şimdi, seneye de bizim oraya verecek, adam onu

satacak zaten. Gazcı gazı satacak yani o yatırımı yaptı satar yani bize de gelir doğal gaz çünkü *çok merkezdeyiz*. Bugün ne diyim sana *Karaman'ın mahallesi* şu anda bizim orası. *Belediye otobüsü çalışır*. [M33]¹⁵⁹

Bunlara ek olarak, hem M25'te hem de M38'de öne çıktığı gibi, yerleşim yerinin niceliksel küçüklüğünü belirleyici olan, mekânlar arası yolculukta yürümenin bir seçenek olarak yer alabilmesidir. Özellikle en sık tekrar edilen günlük faaliyet mekânlarına yürüyerek ulaşabilmek, yukarda M29'dan alıntılanan kısımda da ifade edilmiş olduğu üzere, yerleşim yerinin niteliksel küçüklüğüne rıza gösterilebilmesinde önemli bir tesire sahip olmaktadır.

Ankara'da yaşamak...Eskiden diyil ama evet şu an çok fazla trafik var, belki yaşadığım yerle de alakalı...Tunalı'da buluşcaksanız...çevrem...özelinde söylüyim, ya Tunalı'da buluşuyorum ya da hani bu civarlarda [Cepa-Kentpark AVM] buluşuyoruz. Tunalı özelinde...her şekilde yoldan...kaybediyosunuz yani bi' yerden bi' yere gitmeniz yirmi dakika yirmi beş dakkadan...az diyil. *Eskişehir'de bunu ben yürüyerek yapabiliyodum* hani hiç toplu taşıma kullanmadan...maksimum yirmi beş dakkam gidiyodu...*çok büyük bi' konfor*. [M38]

Şimdiki görev yaptığım yer [Şanlı]urfa'nın Suruç ilçesi, hani küçük bi' yer nispeten, mesela *yürüyerek* on beş-yirmi dakkada ilçenin her tarafına ulaşabiliyorum. Öncesinde İstanbul'daydım hani İstanbul'u anlatmaya gerek yok sürekli bi' keşmekeş mesela trafik, koşturmaca. İstanbul'dayken evimden okula hani ulaşım çok avantajlıydı metro istasyonunun yanındaydım daha sonra yarı yolda inip metrobüse geçiyordum ve direk[t] okulumun önündeydim hani İstanbul için çok avantajlı bi' ulaşım. Ama gerçek anlamda baktığımızda yaklaşık bi' saatim yolda geçiyor, iki vasıta değiştirerek gidiyorum *ve bu İstanbul'un avantajlı bi' ulaşımı*. Ha mesela Karaman olsun, çalıştığım yer olsun ulaşım yönünden şu anda çok iyi. Mesela bi' Karaman'da da öyle, en uzak noktasına ben arabayla on beş-yirmi dakkada ulaşabiliyorum. Ulaşım ikisinde de büyük bi' avantaj. [M19]

M46'dan aşağıda tekrar alıntılanan kısımda ise meskenin mevkiinin kent merkezi olan Kızılay'a uzaklığı ve bu mesafenin kat edilmesinde otobüsün uzunca bir süre tek seçenek

¹⁵⁹ Burada soruyu kır-kent ayrımı yapmaksızın "Karaman'da yaşamının sizin için bir avantajı ya da dezavantajı var mı?" şeklinde sorduğum için kısa bir süre katılımcının kendisini Karaman'ın dışında saydığını anlayamadım. Bu tıpkı Ankara'da eskiden Sincan'dan Ulus gibi şehir merkezi sayılan yerlere gidenlerin "Ankara'ya gidiyoruz" demelerine benziyor. Bunu Karaman'ın bu köyünden farklı olarak Sincan'ın Ulus'a yaklaşık 25-30 km uzaklıkta olmasına ve günümüzdeki gibi belediye otobüsleriyle şehrin diğer semtlerine ulaşımın henüz o kadar kolaylaşmamış olmasına bağlamak mümkün. Sincan'ın Ankara'daki durumunu, Mersin'in Karaman'a en yakın ilçesi olan Mut ile Karaman arasındaki duruma benzetmek daha yerinde olur. Bununla birlikte elbette Ankara artık birden çok merkeze sahip ve Sincan da bu merkezlerden biri. Öte yandan bu durum katılımcının yaşadığı köyün merkezi olduğu hakkındaki detaylı izahatına rağmen gene de içinde/dışında ayrımını sürdürdüğünü göstermesi bakımından önemli.

olarak kalması, Ankara'nın niceliksel büyüklüğüyle çelişkili bulunabilen ve niteliksel olarak küçük olduğuna işaret eden hususlardan birini teşkil etmektedir.

[Yaşadığım semtin] zorlaştıran [yanı] belki Kızılay'a uzak olması çünkü genelde tüm şeyler Kızılay'da oluyo' (...) bugün [mülâkatı] burda yapmamız bile Kızılay'da. O yüzden Kızılay'a biraz uzak kalabiliyo', işte *metro daha yeni yapıldı onun öncesinde sadece otobüs vardı*, ulaşım benim için zor olabilir. [M46]

Farklı mekânlar arasındaki mesafenin uzunluğu yerleşim yeri içindeki yolculuğa taksim edilen sürenin artmasına neden olmakta; bunun gelir getirici işte çalışmak gibi aslî bir faaliyete bağlı yan faaliyetlerden biri olmasına karşın hem ön-bekleme süresi dâhil olmak üzere bu faaliyete taksim edilen zamanın uzun olması hem de kullanılan ulaşım araçlarının kalabalıklığı nedeniyle zorlayıcı bulunmakta ve M40'ta yer aldığı gibi günlük hayatın tarifinde ilk sıraya yerleşebilmektedir.

(Sıkılmış bir ifadeyle) gündelik hayat deyince valla ilk önce trafik, otobüs koşturması, otobüse binebilmek (gülüyor), işe gelmek, işten eve gitmek, yemek yapmak, onun dışında başka bi' şey gelmiyo maalesef şu an. **Sizin için bunaltıcı olduğunu anlıyorum?** Evet, bunaltıcı. Özellikle otobüs kısmı, işe gidip gelmeler baya yorucu oluyo çünkü evim buraya uzak, otobüse binmek baya sıkıntı oluyo çok kalabalık olduğu için. O yüzden bi' saat falan bekliyorum, eve girmem iki saati buluyo'. [M40]¹⁶⁰

Yerleşim yeri içindeki iki farklı mekân arasında bir araçla yolculuk etmek, ulaşılmak istenen mekândaki aslî faaliyetin bağımlısı olarak ortaya çıkan bir yan faaliyet konumunda olsa da kendi başına amaçlı bir günlük faaliyet biçimidir. Ancak şoför olarak gerçekleştirilmeyen yolculuklar oturarak ya da ayakta gerçekleştirilmesi fark etmeksizin bir bekleme sürecine tekabül etmekte; beklemenin hareketsizlikle ilgili iması başta olmak üzere yolculuğa taksim edilen zamanın, günlük hayatta kendilerine atfedilen anlam yükü nedeniyle daha önemli sayılan ya da bu vasfı taşımasa da ekseriyetle kabul edilebilir ölçünün ötesinde süren yolculuk yerine öznel açıdan anlamı saklı bulunan, tercih edilir durumda, birçok faaliyet bulunması, yolculuğun üretim ve yeniden üretim sürecinden dışlanarak zamanın boşa geçtiği yönünde değerlendirilmesine gerekçe teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu faaliyete taksim edilen zaman üretim ve yeniden üretim sürecinden

¹⁶⁰ Bu alıntıya bağlama uygunluğu nedeniyle Bölüm 5'te de yer verilmiştir.

dışlanmakta ve böylece yolculuk yapmak zamanı boşa geçirmek yönünde yorumlanmaktadır. Yolculuğun bu süreçten dışlanarak bu faaliyet esnasında geçen zamanın *değerli* kılınması içinse eşlikçi faaliyetlere başvurulabilmekte ancak aslî faaliyetin yolculuk örneğinde olduğu gibi arka plan faaliyetine dönüştüğü örneklerde eşlikçi faaliyetler yolculuğa taksim edilen zaman zarfında gerçekleştirilen aslî faaliyet konumuna yerleşebilmektedir. Aşağıdaki alıntılarda ifade edildiği gibi kitap okumak yolculuk esnasında gerçekleştirilen eşlikçi bir faaliyet biçimi ortaya çıkmakta ancak bu faaliyetin gerçekleştirilmesi, M42’de dile getirildiği gibi, oturma gerekliliğine bağlı olduğundan, arızî olarak ortaya çıkmaktadır. Kullanılan ulaşım araçlarının bu nevi eşlikçi faaliyetlere imkân tanımaması ise yerleşim yerinin niteliksel açıdan küçük olduğunun bir emaresidir.

Kitap okumaya çalışıyorum, işte haftada bi’ gün mutlaka kitap okumaya çalışıyorum. Önceden daha sık okuyodum da (gülüyor), şimdi o kadar sık okuyamıyorum. **Neden?** Ya bence şundan kaynaklanıyo’, şimdi önceden otobüste falan kitap okuyodum *çünkü otobüste oturabiliyodum* şimdi oturamıyorum o yüzden yanıma kitap almıyorum, evde okumam gerekiyor. [M42]

Yolda ne kadar zaman geçiriyorsunuz? Ortalama gidiş ve geliş olmak üzere üç saatimi alıyodur heralde.... Sabah trafiğini ve akşam trafiğini düşünürseniz hani bi’ buçuk bi’ buçuk üç saati buluyodur...yolu ben...değerlendirmeyi...şey yapıyorum, hani yolda kitap okumak *o kayıp zamanı bi’ şekilde değerlendirmek* oluyo. [M38]¹⁶¹

İstanbulsa eğer ulaşımıdır, yani İzmir’de o kadar ulaşım sorunu yok...ben zamanı hiçbi’ zaman yetiremem...her zaman kitap vardır yanımda hani eğer sürekli işte metro kullanıyosam, metrobüs kullanıyosam falan, yani bi’ şekilde her zamanı değerlendirmeye çalışırım. Çünkü her zaman bende şey takıntısı vardır hani yetişememişlik. [M35]

7.2.2.4. Sosyo-Kültürel Yapı

Yerleşim yerinin sosyo-kültürel yapısı ile bu yapının günlük hayat faaliyetlerinin aşına olunandan farklı biçimlerde gerçekleştirilmesine imkân tanınması anlamındaki esnekliği, günlük hayatın bu faaliyetleri gerçekleştirme ya da bunlardan kaçınma dolayımında üretimi ve yeniden üretiminde doğrudan bir tesire sahiptir. Aşikâr olarak yaygın anlayış

¹⁶¹ Bu alıntıya bağlama uygunluğu nedeniyle Bölüm 5’te de yer verilmiştir.

kır yerleşimlerdeki faaliyet kümeleri ile tutum ve inançların buranın sosyo-kültürel yapısı gereği geleneksel, kent yerleşimlerdeki ise modern bir vasıf arz ettiği yönündedir. Kentli, taşralı veya köylü gibi toplumsal kimliklerin ayırt edilmesinde de oldukça işlevsel olan bu ayırım, günlük hayatı kimlerin ürettiği ve yeniden ürettiği sorusunun, günlük hayatın nerede üretildiği sorusunun gölgesinde kalması nedeniyle mekân bağımlı bir açıklamaya dayandırılmaktadır. Ancak bir yerleşim yerinin sosyo-kültürel yapısı ile bu yerin hem niceliksel hem de niteliksel büyüklüğü arasında dâhilî bir ilişki öngörülse de günlük faaliyetlerin şekillenmesindeki tesiri yadsınamayacak olan sosyo-kültürel özelliklerin yalnızca mekân merkezli açıklanması mümkün görünmemektedir. Bu durum M42'den alıntılanan kısımda öne çıktığı gibi, Ankara'nın metropol bir kent olması ile buranın bazı yörelerdeki kadın ve erkek ilişkilerini düzenleyen âdet ve geleneklerin *tutuculuğu* çelişkili bulunmakta; niceliksel olarak daha küçük bir yerleşim yeri olan Ordu'nun Fatsa ilçesinde ise bu ilişkilerin kültürel olarak baskı temelli bir düzenlemeye tâbî kılınmaması ise kır-kent ayırımına ilişkin mekânsal kabullerin isabetsiz bulunduğunu göstermektedir.

Ankara daha tutucu, çok ilginçtir. Onu da [iş arkadaşlarımdan] falan...şey yapıyorum, kendi yörelerindeki âdetleri falan anlatıyorlar. Bizde [Ordu/Fatsa] o kadar katı kurallar yok mesela. Bizde erkekle kadın iç içedir genelde, çok hani belli başlı muhafazakâr aileler onu ayırır, ama onun dışında biz hep yan yanayızdır mesela. Burdaki âdetler çok daha farklı, kadınlar daha bi' baskı altında Ankara'da. Metropol bi' şehir ama hiç de o kadar...medenî mi diyim artık tırnak içinde...daha böyle hani yapma kızım, etme kızım tarzında büyütülmüşler. Ben hiç öyle büyümeydim, benim yiğenlerim de öyle büyümüyor, yani o tarz...baskılarımız olmadı bizim hiç. Burda daha böyle baskıcı, daha haremlik selamlık diyim artık, bi' yaşam tarzı var, yadırgamıyorlar. **Kadınlar özelinde mi böyle yoksa erkekler bakımından da farklı bir yetiştirilme tarzı var mı?** Yani erkeklerde, evet, şimdi kadınlar üstünden dolayısıyla erkeklerde de var yani onlar...böyle işte erkektir yapar, hani yapmaya hakkı vardır, işte erkek evde otursun, şunu yapmasın, bunu yapmasın tarzında büyütülmüşler ama...benim ailemde...erkekler de dâhil herkese yemek pişirmesi öğretilir, özellikle öğretilir yani herkes başının çaresine bakar. O açıdan...Ankara'daki bazı yöreler en azından daha muhafazakâr, daha büyük farklılıklar var.... Yani bi' erkek mesela evli deyilse çok eve girip çıkılmasına müsaade edilmiyor...ya da böyle evli bi' kadınla evli bi' erkek başkalarıyla çok bi' araya gelmiyor.... Bizde imece usulü vardır bi' kere hani kadın ve erkek, şu an kalmadı da gerçi, tarlada aynı anda birlikte çalışırlar... Şimdi rahmetli oldu [erkek] bi' komşumuz vardı, çok gidip gelirdi annemin yanına, oturup çay içerlerdi, anneme yardım ederdi falan ya bildiğin arkadaş gibiydiler. Bizde mesela o garipsenmez ama burda garipseniyo'. [M42]

Kır-kent ayrımının ima ettiği sosyo-kültürel farklılıkların, yerleşim yerinin niceliksel olarak büyük ya da küçük olmasıyla arızî olduğunu gösteren bir diğer örnek ise M21’de gündeme gelen Silifke-Karaman kıyaslamasıdır. Karaman’ın hem idarî yönden hem de niceliksel olarak Silifke’den daha büyük bir yerleşim yeri olmasına rağmen günlük hayat faaliyetlerinin bu yerleşim yerinde aşına olunandan farklı biçimlerde üretilmesi ve yeniden üretilmesi sapma temelinde değerlendirilebilmekte ve hatta patolojik sayılabilmektedir.

Yani şimdi ben Silifke’de doğdum büyüdüm, bi’ sahil yer[i] düşünün, [şu an] yaşadığım yer[se] İç Anadolu. Yani farklılıklar çok var. Eşimle ailesi (...) dışa açık insanlar, o konuda hiçbir bunalmadım ama çevre... Benim şu işi yapmamda bile beni sorgulayan çok oldu. Bana psikolojisi bozuldu, kendini köylere, dağlara verdi diyen oldu; yani ufuk bu kadar. Hâlâ...bunlarla niye uğraşıyorsun diyen çok olur, hâlâ, görüyolar, takip ediyolar, bakıyolar, ya bunlarla da ne uğraşıyosun. Bakış ve ufuk; o beni yoruyo’. [M21]

Öte yandan yenilik olarak ifade edilen ve günlük hayat faaliyetlerinin üretimi ve yeniden üretiminde bu yerleşim yerinde aşına olandan farklılık göstermenin sapma olarak anlaşıldığı veya dirençle karşılaştığına hükmedilmesinde yeniliğe atfedilen öznel anlamın belirleyici olduğu görülmektedir. Nitekim M35’te öne çıktığı gibi, kendisiyle mülâkat yapılan bireyin doğduğu yer olan Karaman’dan ayrılıp İzmir ve sonrasında da İstanbul’da yaşarken Karaman’ı ziyaret ettiği zamanlarda, kent hayatına içkin olan kafeler yerine meyve bahçesi gibi kır hayatına has sayılan mekânlarda vakit geçirmek istemesinin, *yeni bir şey olduğu için* dirençle karşılaştığı yönünde yorumlaması, bu öznel anlamı görünür kılmaktadır. Ancak aşikâr olarak bu yerleşim yerinde yenilik teşebbüsü ile direnç karşılığı arasındaki ilişkinin dâhilî olduğuna hükmedilebilmesi için M35’te ifade edilen bahçede vakit geçirme faaliyetinin günlük hayatı Karaman’da üretmeye devam edenler açısından da bir yeniliğe işaret ettiğinden emin olunması gerekmektedir. Zira kafede vakit geçirmenin, bahçede vakit geçirmekle kıyaslandığında hem niceliksel hem de niteliksel olarak küçük sayılan bir yerleşim yerinde daha *yeni* bir faaliyet biçimi olarak görülmesi mümkündür. Nitekim Karaman özelindeki bu duruma M4 ve M28’de de işaret edilmesi kafede vakit geçirmenin görece daha yeni bir faaliyet biçimi olduğunu desteklemektedir.

Karaman...bi’ *yeniliğe*...yeni bi’ şeye, *güncellemeye tamamen kapalı* bi’ yer, *yani ucube oluyosun burda*...yeni bi’ şey yaptığın zaman. Ama diğer tarafta yeni bi’ şey

yaptığın zaman tamam önce bi' yadırgıyolar ama sonra bakıyolar yani güzelmiş, iyiymiş oluyo. **Neyle ilgili yeni bir şey yapıldığında böyle olduğunu düşünüyorsunuz?** Mesela...bizim arkadaşın bahçesi vardı elma bahçesi, şehre yakın, burda, hani ben diyodum, oğlum diyodum, hani çay orda da çay, orda da çay ama...müzik dinliyeceksek müzik dinleyelim, bangır bangır müzik çalıyo' burdaki kafeler, gidelim sakın sakın bahçede içelim, semaver demleyelim falan. Başta mesela yadırganıyodu bu, şu anda kimsenin kafeye gidesi yok hani bahçeye gidelim, bahçenin anahtarını bulalım, ya bahçenin sahibi olan arkadaş gelmesee dahi bizde anahtar vardı...oraya gidiliyodu yani. Kafe ne kadar pratik olsa da...[M35]

Benim gezme dediğim şey daha çok, arkadaş ortamı ev oturması gibi falan. Ben kafe kültürünü işte dediğim gibi çok sevmem ama böyle hadi arkadaşlarım mesela doğum günü kutlıcaz falan derse öyle gittiğim bi' yer ya da bi' sinema falan. **Neyini seviyorsunuz?** Ortam bana yapay geliyo bana yapmacık geliyo çok ben...alışmadığımdan belki de, *çok sonradan gördüğüm için.* [M4]

Karaman...küçük, başka bi' yere gittiğimiz zaman hakkaten ben düşünüyorum mesela tamam Karaman'ı seviyo' musunuz dersiniz ha ben seviyorum ama neye göre seviyosun, çünkü benim lüks alışkanlıklarım yok...işte biz böyle büyüdüğümüz için *hani kafeler görmedik, yiyecek şeyler görmedik* anladınız mı mesela dışardan gelen bi' üniversite öğrencisine hakkaten ben bazen üzülüyorum. Çocuk şurdan çıksa gideceği hiçbi yer yok. [M28]¹⁶²

Yerleşim yerine özgü sayılan sosyo-kültürel yapının esnek olmaması yukarıda da temas edildiği gibi günlük faaliyetlerin gerçekleştirilmesini cinsiyet temelinde kısıtlayıcı bulunabilmekte; bu kısıtlayıcı tesir, M23'te öne çıktığı gibi, toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılarla uyumsuz bulunan sigara içmek ile makyaj ve saç bakımı gibi günlük kişisel bakım faaliyetleri temelinde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada tıpkı Silifke örneğinde olduğu gibi Karaman'ın sosyo-kültürel yapısının sahil kesimindeki turistik bir yerleşim yeri olan Antalya'ya kıyasla daha az esnek olduğunun belirtilmesi dikkat çekicidir.

Karaman'ın insanları çok zor insanlar, yani [daha önce] Antalya'da [da] çalıştığım için... Antalya'daki insanlarla burdaki insanları kıyasladığım zaman burdaki insanlar çok düz bakıyo', *dar zihniyetliler.* Yani sen evlisin bi' sigara içmiş olman senin kötü...olmana..onlar öyle yönlendiriyolar [düşünüyorlar], senin...bakımlı olman, yani bi' makyaj yapmış olman, bi' ruj sürmüş olman, bi' saçına fön çekmiş olman sana kötü bakmaya yeterli. Bu yönden çok zor mesela, Karaman'da yaşamak

¹⁶² Elbette şu anda Karaman'da, özellikle 1. İstasyon Caddesi üzerinde birçok kafe bulunuyor. Ancak buradaki tespit kafeler de dâhil olmak üzere gençlere hitap edebilecek diğer mekânların gene de yetersiz bulunduğu anlaşılması bakımından önemli.

zor. Ama Antalya gibi bi' yerde mesela, ben beş yıl yaşadım orda, istersen bikiniyle gez, sana hiç kimse dönüp de kötü gözle bakmıyo' yani zihniyet farklı bi' kere. **M23]**

Bununla birlikte, yerleşim yerlerinin sosyo-kültürel özellikleri günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminde dinî faaliyetlerin gerçekleştirilmesi veya bu faaliyetlerden kaçınılmasına da tesir etmektedir. M37'de Sivas özelinde ifade edilen bu durum mezhepsel farklılaşma temelinde ortaya çıkan kısıtlayıcı tesirin, bu yerleşim yerinde uygun görülen dinî faaliyetlerden kaçınma hâli üzerinde, cana kast biçiminde görünür olduğuna işaret etmesiyle, sosyo-kültürel yapının esnek olmayışının, günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimindeki önemini açık hâle getirmektedir.

Oruç tutmadığımız için bıçaklandığımız da oldu bizim, Müslüman mahallesinde salyangoz mu satıyosun diyip, yol kesip, böyle bıçağı çıkarıp, hiç bi' sebep yokken pat diye arkadaşşıma sapladı yanımda...bacağına. **Nerde oldu bu?** Sivas'ta...Sivas'a ben ilk gittiğimde lise birin ikinci dönemiydi, ilk dönem takdir almıştım ben başarılı bi' öğrenciydim, bana işte okula gittim, sıramı gösterdiler, burda oturucaksın [dediler], oturdum. Böyle hiç kimseyi tanımıyorum, yanıma iki tane çocuk geldi, Madımağı biz yaktık haberin olsun filan, ee bana ne falan...ha şimdi mesela ordaki arkadaşlarımla konuşuyorum...eskisine göre daha iyiymiş hani o durum değişmiş çünkü şeydi mesela...Ramazan ayında bütün restoranlar camlarına böyle gazeteler yapıştırıp...restoranlarını kapatırlardı... Sonuçta hani kendim için söylemiyorum; şehrine turist gelmiş olabilir, yani hani insan Türk bile olmayabilir. **[M37]**

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kendisi hakkında yürütülen felsefi veya bilimsel tartışmalarda olduğu kadar böyle bir amacı taşımayan konuşma ve değerlendirmelerde de hayatın kendi akışı içinde herhangi bir şeyin *günlük* ya da *gündelik* olarak nitelendirilmesi oldukça kolay olduğu gibi aynı zamanda da çok sık rastlanan bir durumdur. Örneğin, bazı eşyaların günlük kullanıma uygun oldukları söylenirken, bazılarının yalnızca *özel* günlerde kullanılması uygun görülmekte ve bu eşyalar o günler için özenle saklanmaktadır. Bazı faaliyetler bir iş toplantısı, kutlama ya da mezuniyet gibi daha *önemli* zamanlarda, kendisine sarf edilen emek ve zaman kadar, işlem basamaklarının uzunluğu ile biçimsel özellikleri bakımından da günlük sayılamayacak denli özel bir yordamla gerçekleştirilmektedirler. Dilin günlük kullanımı, aynı dili konuşanlar için en aşina sözcükleri ve çoğu zaman bozuk gramer dizilimleri ile kural dışı konuşmaları içerirken, şiir ya da roman gibi edebî eserler daha kurallı olmaları ve derinlikli bir dille yazılmaları nedeniyle günlük olmayacak denli özel bir mahiyet arz etmektedirler.

Bu durum bir bütün olarak günlük hayattan söz edildiğinde de tam olarak böyledir. Günlük hayatın, üzerine düşünmek zorunda hissettirmeyen, güven telkin eden rahatlığı tüm bunları tehdit eden beklenmedik bir durum ya da her şeyi tek celsede geride bırakmaya degecek denli *olağanüstü* vaatler söz konusu olmadığı müddetçe dilde daha özel bir yere sahip olmasını gerekli kılacak hiçbir geçerli neden yoktur. Zira günlük hayat her gün gerçekleşen, bu nedenle alelâde olan, sıradan bir hayattır. Bu hâliyle günlük hayat etrafta kendisinin yabancı olan kimseyi bırakmayan, her şeyin kendisinden filizlenerek serpildiği en cana yakın, en mütevazı, en cömert ve en kuşatıcı şeydir. Ancak buna rağmen günlük hayattan kaçmak ve onun ötesini keşfetmek gerekmektedir.

Günlük hayata ilişkin bu oldukça aşına olunan, naif ve sıradanlaşmış durumdaki anlayış onun hakkında üretilmiş olan kuramsal malumatın bir girdaba dönüşerek kendisi hakkında sorular soran herkesi içine çeken ve kendisine karşı direnilmesi zor tesirinin bir ürünüdür. Ancak yine de hâlâ onun hakkında temel olarak neyin sorun olduğunun anlaşılmasına yararı dokunan birçok ipucu içermektedir. Nitekim günlük hayatın mahiyetine ilişkin bu ilk bakışta pek de sorunlu görünmeyen betimlemeler, esas itibarıyla

günlük hayatın çelişkilerle dolu olduğu, görünüşte önemsiz olan ve bu nedenle keşfedilmeyi bekleyen pek çok önemli şeyi barındırdığı gibi onu suni bir yoldan cezbedici kılmaya çalışan fakat özünde yarasız bir çabanın ürünüdür. Zira böylesi bir çaba onu anlaşılır kılmaya çalışırken karşıtlıklara hapseden ve bu nedenle de onun özgün mahiyet ve vasıflarının tespit edilmesine imkân sağlamak yerine aslında her zaman daha önemli meseleler olduğunu ima eden yanıltıcı bir çabadır.

Hâlbuki günlük hayatla ilgilenmek, özelde sosyoloji genelde ise sosyal bilimlerde, faillerin gerçekte ne yaptıklarına dikkat kesilerek bu gerçekliğin uygun usul ve araçlarla yansıtılmasının her zaman isabetli sonuçlar yaratmaması nedeniyle meşakkatlidir. Bunun günlük hayata özgü olan tarafı akıl çelmeye hazır başkaca sosyolojik ilgilerin farklılıklarında ve ciddiyetlerinde ısrarcı olmalarıdır. Ancak bununla mücadele etmenin kendisi aslı bir günlük hayat faaliyeti olduğundan esas mesele bu mücadeleye razı gelmek ve günlük hayat hakkında ortaya koyulmuş tüm malumata ihtiyatlı bir merakla yaklaşmaktır. Bu mücadelenin ve merakın bir ürünü olarak ortaya çıkan ve günlük hayatın mahiyet ve vasıflarının neler olduğu, hangi faaliyetleri içerdiği ve nasıl ortaya çıktığına odaklanılan bu çalışmada, günlük hayatın ve onunla irtibatı içinde çalışma, emek, serbest zaman ve boş zamanın özgünlükleri içinde takdir edilebilmesi için kendisine sabitlik atfedilmiş vasıflar kenara bırakılarak her birinde karşıtlıkları aşan farklı bir kavramsallaştırma önerilmektedir.

Günlük hayat, hayatın bir günden başlayarak genişleyen zaman birimi boyunca, faillerin amaç ve değer yönelimli olarak kendileri ya da bir başkası için fayda üretmek üzere çalıştıkları, kesintili olduğu kadar süreğen, tekrarlı olsa da sıradanlaşmaya dirençli veçhesi ve hayatın günbegün inşa edildiği en temel parçasıdır. Bu tanım kendisine atfedilen sıradan, olağan, tek düze, rutin, önemsiz gibi vasıfların günlük hayatın kurucu vasıfları olmadığı, dolayısıyla gündelik olan/gündelik olmayan karşıtlığından azade olarak hayat ile parça-bütün ilişkisi içinde bir kavram çifti (günlük hayat-hayat) oluşturduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada günlük hayat belirtilen bu vasıfları ima ederek pekiştiren gündelik hayat (*everyday life*) kavramı yerine, onun 24 saatle sınırlı olmayıp aksine bir günden başlayarak haftaya, aya, yıla doğru genişleyen oradan da yılların tekrarıyla devam eden ve tekrarın ritmik olma zorunluluğu taşıması

nedeniyle “her gün” yerine “o gün”e atıfta bulunan bir olgu olduğunun ifade edilebilmesi için ve bu vurguların her birini taşıyacak şekilde “günlük hayat” (*daily life*) olarak yeniden kavramsallaştırılmıştır.

Buna göre, günlük hayat modernleşme, kapitalizm ya da post-endüstriyelizm vb. tarafından üretilmeyen ancak bu koşullar altında günlük hayat faaliyetlerinde (örneğin *stalk* yapmak, kod yazmak, evden çalışmak ya da cep telefonundan canlı yayın yapmak), bu faaliyetlerin nesnelere ve gerçekleştirilme biçimlerinde farklılaşmalar ortaya çıkması nedeniyle değişmekte ve dönüşmektedir. Nihayetinde failer bir günün 24 saat olarak belirlenmediği zamanlarda da, günün keskin bir biçimde üç sekiz modeline göre bölündüğü ya da faaliyetlere ayrılan zamanın esnetildiği durumda da belirli bir zaman zarfında ve belirli bir mekânda bir amaca yönelik olarak faaliyette bulunmaktadırlar. Bu nedenle önce günlük hayatın bu koşullardan soyutlanarak tarif edilmesi, daha sonra bu koşullar altında kazandığı vasıfların tefrik edilmesi gerekmektedir.

Günlük hayatta faaliyetler birçok farklı vasıf taşımaktadır ancak bu vasıfların herhangi bir eylem alanına özgü olmaması nedeniyle faaliyetler arasında bir karşıtlık ilişkisi bulunduğundan söz etmek mümkün olmamaktadır. Faaliyetler aile, eğitim, iktisat, siyaset, din, sanat, iletişim, bilim, eğlence ve bunun gibi farklı alanlarda kurumsallaşmış olsalar da her bir faaliyet bizzat günlük hayatın içinde gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla ne bu alanlardaki faaliyetlerin ne de bu faaliyetleri sürdüren failerin günlük hayatın dışında, üstünde ya da ötesinde olduğuna hükmetmek veya sonuç olarak böyle bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Bunun anlamı şudur: Bilim insanı, siyasetçi, sanatçı, öğrenci, akademisyen, filozof ve asker gibi toplumsal hayatın bir alanında sarf ettikleri çabayla öne çıkan failerin her birinin günlük hayatta yaşadıkları ama onu hem öznel hem de bu konumlarına bağlı olarak ortaya çıkan nesnel koşullara göre kendi özgünlüğü içinde inşa ettikleridir. Burada kastedilen bir bilim insanının bilimsel faaliyeti dışında tıpkı diğer insanlar gibi uyuduğu, yemek yediği, duş aldığı, gazete okuduğu ya da TV izlediği için değil, bir bilim insanı olarak olarak bir günden başlayarak genişleyen zaman zarfında araştırma yapmak, keşif yapmak, mevcut bilgiyi düzeltmek, gelişmeleri takip etmek, bilgi tazelemek, yeni yayınları takip etmek, etik ihlalden kaçınmak gibi meslekî kimliğinin gerektirdiği faaliyetler başta olmak üzere çocuklarla ilgilenmek, kitap

okumak, dua etmek, gezinti yapmak, yürüyüşe çıkmak, bisiklete binmek, yemek yapmak, gündemi takip etmek, yüzmek ve sohbet etmek gibi hayatın tüm alanlarında kendisi ya da bir başkası için fayda üretmek üzere çalışmasıdır. Bu bağlamda temaşaya dalmış bir filozof, çilehâneye çekilmiş bir derviş, estetik yaratım sancısı çeken sanatçı ya da savaşın ortasındaki bir asker tıpkı bir fabrika işçisi, ayakkabı boyacısı, kitapçı, ev işçisi, hayvan hakları savunucusu, annesine bakan bir evlat, para kazandırıcı bir işe sahip olmayan işsiz, kahvehaneye giden emekli bir adam ya da oyuncaklarıyla oynayan bir çocuk gibi günlük hayatta yaşamakta ve onu kendine has usullerle değer yönelimli olarak üretmekte ve yeniden üretmektedir.

Bu anlamda günlük hayat faaliyetleri literatürde özel alanla, sınırları belirlenebilen daha küçük alanlarla ya da en sık tekrar edilen faaliyetlerle sınırlandırılırsalar da kategorileştirilmeleri oldukça güç olan, çok vasıflı ve çeşitli bir mahiyet arz etmektedirler. Bu faaliyetlerin en temel ayırt edici vasfı bir amaca yönelik olarak ve kendisine atfedilen değer üzerinden gerçekleştirilmeleri yahut gerçekleştirilmelerinden kaçınılmasıdır. Faaliyetler, bir amaca yönelik olmalarıyla aslî, herhangi bir amaca ulaşılmasını takviye edici olmalarıyla yan faaliyetlerden oluşmakta olup; aslî ve yan faaliyetler arasında, yan faaliyetlerin bazıları olmaksızın ilgili amaca ulaşılması mümkün olmadığından simetrik, bazı yan faaliyetlerin atlanmasının mümkün olmasıyla da asimetric bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre kitap okumak aslî bir faaliyet iken hangi kitabın okunacağını belirlemek, bu kitabı temin etmek, okunanların anlaşılabilmesi için bedensel, zihinsel ve mekânsal uygunluğu sağlamak gibi faaliyetler ise kitap okuma amacına ulaşılması mümkün kılan yan faaliyetlerdir.

Bununla birlikte faaliyetler değer yüküne, tekrar derecesine, zamansal ve mekânsal konumlanışları ile sonuçlarının devralınabilirliklerine göre farklı vasıflar taşımaktadırlar. Faaliyetlerin değer yükü doğrudan faaliyetin kendisinden ortaya çıkabileceği gibi bir başka faaliyetin sonucuna atfedilen değer üzerinden dolaylı olarak da ortaya çıkabilmekte; benimsenmiş bir değerler bütünü bulursa da bunun faaliyetlere yansıtılması zorunluluk arz etmemektedir. Örneğin doktor olmak bu mesleğe atfedilen değer yüküyle ortaya çıkabileceği gibi doktor, öğretmen ya da mühendis olmanın öznel değeri bakımından bir farklılık taşımadığına işaret eder şekilde işsiz kalmamaya atfedilen

değer dolayımında da ortaya çıkabilmektedir. Bu süreçte liyâkata önem atfedilse de bu durum söz gelimi doktor olmak için başarılı olunması gereken sınavlarda kopya çekilmeyeceğinin teminatını vermemektedir. Bu ayırım faaliyetlerin tam ya da kısmî rızayla gerçekleştirilebildiklerine işaret ettiğinden farkın değer yükü yerine faaliyetin sonucunda olduğunu ve bunun faaliyetlerin temel bir değerler hiyerarşisine göre tasnif edilmelerine imkân tanımadığını göstermektedir.

Tekrarlılık vasfı faaliyetlerin günlük zaman biriminde ne derece tekrar edildiklerine göre ortaya çıkmakta ancak tekrarlanma aralıklarının dar ve eşit mesafede olması zorunluluk arz etmemektedir. Bu durum faaliyetlerin günlük hayatta gerçekleştirildiklerinin ifade edilebilmesi için her gün ya da sık sık tekrar edilmelerinin ve ritmik bir mahiyet arz etmelerinin gerekli olmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla faaliyetler sık sık, ara sıra ve/veya nadiren gerçekleştirilmeleri ya da esas alınan zaman biriminde hiç tekrar edilmemelerinin yanı sıra genellikle tekrar edilmeleriyle de ayırt edici bir vasıf kazanmaktadırlar. Buradan hareketle günlük hayatta en sık tekrar edilen faaliyetler ortaya çıkan sonucun geçici olması nedeniyle kalıcı olması gerekli görülenlerdir. Bununla birlikte faaliyetler tekrar edilmeleriyle sıradanlaşmaya, yani ayırt edici vasıflarını kaybetmeye dirençli bulunmaktadır: Sıradanlaşmanın anlamı herhangi bir faaliyetin sık sık tekrar edilmesiyle ayırt edici vasfını yitirmesi değil, kendisine atfedilen öznel anlamın kaybolmasıdır.

Faaliyetler zamansal konumlanışlarına göre eş zamanlılık, kesişimsellik ve eşlikçilik vasıfları kazanmakta; faaliyetlerin belirli bir zamanda gerçekleştirilmelerinin gerekli olması ile sabit zamanlılık, bu zorunluluğun bulunmamasıyla zaman serbestisi ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımla faaliyetlerin çizgisel olarak devam etmek yerine aynı anda başlamaları ve devam etmeleri üzerinden zamansal olarak birlikte gerçekleştirildikleri, dikkatin bir arada sürdürülen faaliyetlere belirli zamanlarda yoğunlaştırıldığı ya da bazı faaliyetlerin daha az dikkat gerektirmeleri ve asıl amacın o faaliyeti gerçekleştirmek olmadığı durumda diğerlerine eşlik ettiklerini tespit etmek mümkün olmaktadır. Mekânsal olarak ise faaliyetler bir yerde gerçekleştirilme zorunlulukları bakımından sabit mekânlı, bu zorunluluktan azade olmalarıyla mekân serbestisi taşımaktadırlar.

Günlük hayat faaliyetleri faaliyetlerin sonucundan istifade edenlerin bu faaliyeti gerçekleştirenlerle aynı olması bakımından simetrik, farklı olmasıyla asimetrik olmalarına göre de farklı vasıflar kazanmaktadırlar. Bu ayrım faillerin yalnızca kendileri için fayda üretebilmeleri ile ürettikleri faydadan başkalarının da istifade edebilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Buna göre zevk verici, dinlendirici ya da temel gereksinimleri gideren faaliyetlerin sonuçları bir başkasından devralınmamakta fakat ücretli hizmetler kapsamında satın alınabilir durumda bulunanlar başta olmak üzere diğer faaliyetlerin sonucu devralınabilmektedir. Bu noktada faaliyeti gerçekleştirenler ile sonuçtan istifade edenler arasındaki simetri bunun gerekli görülmesiyle nesnel ya da öznel olarak ortaya çıkabilmekte; aynı durum bu ilişkinin asimetrik olduğu durumlarda da söz konusu olmaktadır.

Günlük hayatta faaliyetler bir günlük zaman biriminde bir ya da birkaç faaliyet zinciri esas alınarak bu merkez etrafında kümelenmektedir; bu faaliyetler daha önce tekrar edilerek sonuçlarının neler oldukları hakkında bilgi sahibi olunan rutin dağarcığındakilerden olabildiği gibi daha önce hiç deneyimlenmemiş olanlardan da seçilebilmektedirler. Ancak belirli bir ölçüde planlanmış ya da bir tasarım olarak belirlenmiş olan faaliyetlerin haricî aksaklıklara açık olmaları nedeniyle kümenin dışında bırakılmaları, kümeye yeni bir faaliyetin eklenmesi ya da bir aksaklık olmasa da bu faaliyetlerin koşullara bağlı olarak başkalarıyla değiştirilmeleri gerekebilmekte; bu durum faaliyetlerin faillerin müdahalesiyle örgütlenmelerini gerektirebilmektedir.

Bu noktada *çalışma*, *emek* ve *üretim* iktisadî bağlamda kazandıkları anlamdan farklı olarak kümede bulunan faaliyetlerin bir aradalıklarına bağlı olarak fayda üretilmesinde merkezîlik teşkil eden kavramlar olarak öne çıkmaktadırlar. Çalışma kök anlamı gereği bir amaca yönelik sonuç ortaya koymak anlamına gelmekte, emek ise çalışmadan daha uzun erimli bir sürece tekabül etmektedir. Bu bağlamda günlük hayatta üretmek esas itibarıyla faillerin kendileri ya da bir başkası için fayda üretmelerini ifade etmekte; ancak çıkar gütmek ile fayda üretmek arasında birincisinin salt akılcı ve hesapçı bir mahiyet arz etmesi bakımından önemli bir farklılık bulunmaktadır. Faillerin günlük hayatı fayda üretmek üzere inşa etmeleri faaliyetlerin kendileri için nasıl bir anlamı olduğu ya da değer yükü taşıyıp taşımadığından azade olarak azamî fayda sağlamak için eylemde

bulunmalarına değil, bu nevi araçsal akılcılığın fayda üretiminin yalnızca bir vechesini teşkil ettiği ve esas itibariyle faaliyetlerin amaçlarıyla uygunluğu içinde tamamlanmalarıyla fayda sağlamalarına tekabül etmektedir.

Günlük hayatta faaliyetlerin bir süreç olarak ortaya çıktığının dikkate alınmaması, bu faaliyetlerin yalnızca sonucu itibariyle o faaliyeti teşkil ettiğinin kabul edilmesine yol açmaktadır. Fakat faaliyetlerin maksadına ulaşılmamış olsa da bu süreç boyunca gösterilen çaba ile mutlaka bir sonuca ulaşılmakta; bu süreç ancak hayatın mikro parçası olan günlük hayat perspektifinden görünür olabilmektedir. Buna göre, günlük hayatın üretimi *bir işi yapmak için çalışma, çalışma ve bir işi yerine getirme* olmak üzere üç boyutlu bir süreçte gerçekleşmektedir. Bir işi yapmak için çalışmak faaliyetin henüz öznel ve/veya nesnel ölçütler açısından uygunlaştırılmadığı ancak eylemin kesintiye uğramadığı bir sürece atıfta bulunmaktadır. Faaliyetler öznel ve/veya nesnel ölçütler açısından uygunlaştırılmalarıyla çalışma vasfı kazanmakta ve bu hâlde tekrar edilmeleriyle yeniden üretimsel emek sürecine geçilmiş olmaktadır. Bir işi yerine getirmek ise bir maksada yönelik olarak sürdürülen ancak doğrudan değer yüklü olmayan, sık tekrar edilmiş olması nedeniyle ya da mevcut koşullar altında bu değeri yitirmiş ya da yitirmek üzere olan çabadır. Ancak faaliyetlerin uygunluklarının bozulması ya da farklı uygunluk ölçütlerinin devreye girmesi mümkün olduğundan faaliyetler bu üç boyut arasında geçişli bir yapı arz etmektedirler. Günlük hayatın yeniden üretimsel emek sürecinde ortaya çıkan güçlükleri ortadan kaldırmak ve sorunları çözmek üzere faaliyet kümesinin merkezinde, faaliyetlerde ya da faaliyetlerin yöneldikleri nesnelere daha önce denenmiş ve sonuç alınmış ya da risk almaya geçecek olan yeni manevralar yoluyla değişiklik yapılmakta; bu müdahaleler tekrar ederken değiştirme ve değiştirerek tekrar etmeye tekabül eden *muhafaza etmek için değiştirmeyi* içermektedir.

Günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminde hem gelir getirici çalışmanın para kazanma maksadına yönelik olarak sürdürülen bir faaliyet biçimi olarak onun yalnızca bir vechesini teşkil etmesi nedeniyle hem de iktisadî çalışmanın günlük hayatta merkezî bir faaliyet biçimi olmasına rağmen geri kalan faaliyetlerin zamansal bağlamını tam olarak tayin etme gücü taşınamasından bu zamanın boş zaman ya da serbest zaman olarak kavramsallaştırılmasına imkân tanımamaktadır. Bunun en temel nedeni zamanın

faaliyetlerin eğlenme, dinlenme, keyif alma gibi yalnızca bazı maksatlara yönelik olarak gerçekleştirilmeleriyle değil, herhangi bir faaliyetin fiilen gerçekleştirilmesi suretiyle mevcudiyet kazandığıdır. Bu anlamda zamansal boşluk yalnızca boşa/nafile zaman anlamında faillerin bir fayda üretmedikleri takdirde kendisinden söz ettirebilmekte; zamansal serbestlik ise tasarımsal olarak var olabilmekte ya da geçici bir zamansal bağlam olarak faaliyetlerin bir başkasına bağımlı olunmadan gerçekleştirildiği durumda söz konusu olabilmektedir. Zira *zamansal serbestlik ilgili faaliyetin gerçekleştirilmesiyle o faaliyetin zamanına dönüşmektedir.*

Mekânsal bağlam günlük hayatın üretimi ve yeniden üretiminde mesken ve yerleşim yerinin faaliyetlerin gerçekleştirilmesine uygun koşulları yaratmak, gerçekleştirilmelerine engel olmak ya da gerçekleştirilme biçimlerini belirlemek üzere üç şekilde belirleyici olmaktadır. Buna göre, meskenin tipi (müstakil bir yapı, bir apartman dairesi ya da çok katlı konut, vb), meskenin bulunduğu mevkii ve oda sayısı, odaların büyüklüğü ya da tüm odaların aynı çatı altında bulunması gibi özelliklerine göre günlük hayat faaliyetlerini biçimlendirmekte; mesken de günlük faaliyetlerle yeniden düzenlenmektedir. Bu bağlamda meskenin tipi faaliyetleri kolaylaştırıcı olabildiği gibi zorlaştırıcı da olabilmekte ve komşuluk gibi toplumsal bir ilişkinin mahiyetini de belirleyebilmektedir. Meskenin özellikleri ise kümeye eklenen ev işlerini, bunlara ayrılan zamanı ve çalışma yoğunluğunu değiştirmektedir. Meskenin mevkii yerleşim merkezine uzaklık ile mevkiide bulunan imkânlar bakımından hangi faaliyetlerin kümeye alınacağı kadar bunların nasıl ve ne zaman gerçekleştirileceklerini belirleyici olmaktadır. Benzer şekilde yerleşim yeri, hizmetlere erişim, yerleşim yerinin hem niceliksel hem de niteliksel olarak küçük ya da büyük olması ve sosyo-kültürel özellikleri temelinde günlük hayatın üretimi ve yeniden üretimine doğrudan tesirde bulunmaktadır. Yerleşim yerinin *niteliksel küçüklüğü*, nüfus, yüz ölçümü ve köy, kasaba, ilçe, kent ya da metropol gibi niceliksel boyuttan farklı olarak buradaki sosyal sermayenin az olması başta gelmek üzere beklenen hizmetlere kolaylıkla erişim sağlanamaması ve günlük faaliyetlerde çeşitlilik sunmamasıyla ilişkilidir. Bu anlamda Karaman idarî olarak il statüsünde olmasına karşın niceliksel küçüklüğüyle de paralel olarak alışveriş, ticaret, eğlence vb. günlük faaliyet alanlarında niteliksel açıdan küçük bulunmaktadır. Ankara ise başkent statüsünde bulunması ve metropol bir kent olmasına karşın benzer nedenlerle niteliksel olarak küçük

bulunmaktadır. Yerleşim yerlerinin günlük hayatı kolaylaştırmalarını sağlayan ise esas itibariyle burada edinilmiş olan sosyal sermayedir. Aynı zamanda herhangi bir açıdan küçük bulunan ya da yeni yerleşim yerlerinin niteliksel olarak büyütülmesi bir günlük hayat manevrasıyla sosyal sermayenin artırılması yoluyla mümkün olmaktadır. Yerleşim yerinin sosyo-kültürel yapısı bu yapının günlük hayatın bu yapıyla uygunluk teşkil etmeyecek biçimde sürdürülmesine müsaade edip etmemesi bakımından da günlük hayatı kolaylaştırmakta ya da zorlaştırabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adler, P. A., Adler, P. ve Fontana, A. (1987). Everyday life sociology. *Annual Review of Sociology*, 13, 217-235.
- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. Kabalcı (Orijinal eserin basım tarihi 1969).
- Aksoy, B. (2022). *Etimoloji ışığında kelimelerin dünyasında gezintiler*. İletişim.
- Arendt, H. (1962). *The origins of totalitarianism* (7. Baskı). Meridian Books.
- Arendt, H. (2018a). *İnsanlık durumu* (9. Baskı). (B. S. Şener, Çev.) İletişim (Orijinal eserin basım tarihi 1958).
- Arendt, H. (2018b). *Zihin yaşamı*. (İ. Ilgar, Çev.) İletişim (Orijinal eserin basım tarihi 1971).
- Aristoteles. (1995a). Nicomachean ethics. (6. Baskı). Barnes (Ed.) içinde, *Complete works of Aristotle* (s. 3481-4010). Princeton University.
- Aristoteles. (1995b). Eudemian ethics. (6. Baskı). Jonathan (Ed.) içinde, *The complete works of Aristotle* (s. 4126-4254).
- Aristoteles. (1995c). Politics. (6. Baskı). J. Barnes (Ed.) içinde, *The complete works of Aristotle* (s. 4265-4569).
- Aristoteles. (1997). *Nikomakhos'a etik*. (S. Babür, Çev.) Ayraç.
- Aristoteles. (2004). *Nicomachean ethics*. (R. Crisp, Çev.) Cambridge.

- Aristotle. (1998). *Aristotle Politicis*. (R. F. Stalley, Ed. ve E. Barker, Çev.) Oxford Universtiy Press.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları*. (İ. Türkmen, Çev.) Ayrıntı (Orijinal eserin basım tarihi 1997).
- Bauman, Z. (2012). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.) Ayrıntı (Orijinal eserin basım tarihi 1996).
- Bauman, Z. ve May, T. (2021). *Sosyolojik düşünmek*. (24. Baskı) (A. E. Pilgir, Çev.). Ayrıntı.
- Becker, H. S. (2015). *Mesleğin İncelikleri* (2. Baskı). (L. Ünsaldı, B. Öztürk, H. E. Mescioğlu, Ş. Geniş ve G. Metin, Çev.) Heretik (Orijinal eserin basım tarihi 1998).
- Berger, P. L. (2017). *Sosyolojiye çağrı*. İletişim (Orijinal eserin basım tarihi 1963).
- Berger, P. L., ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası: Bir bilgi sosyolojisi incelemesi*. (V. S. Öğütle, Çev.). Paradigma (Orijinal eserin basım tarihi 1966).
- Binay, B. ve Tatlıcan, Ü. (2018). Sembolik etkileşimcilik ve gündelik hayatın sosyolojisi. A. Esgin ve G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: Temalar, sorunsallar ve güzergâhlar* (s. 147-190) içinde. Phoenix.
- Blackshaw, T. (2010). *Leisure*. Routledge.
- Bourdieu, P. (2018). *Bir pratik teorisi için taslak ve Kabiliye üzerine üç etnoloji çalışması*. (N. Ökten, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi (Orijinal eserin basım tarihi 1972).

- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar* (7. Baskı). (N. Ökten, Çev.) İletişim (Orijinal eserin basım tarihi 2001).
- Bovone, L. (1989). Theories of everyday life: A search meaning or a negation of meaning? *Current Sociology*, 37(1), s. 41-59.
<https://doi.org/10.1177/001139289037001006>
- Budd, J. W. (2016). *Çalışma düşüncesi*. (F. Man, Çev.) Ayrıntı (Orijinal eserin basım tarihi 2011).
- Cambridge Dictionary. (t.y.). Everyday. İçinde *Dictionary cambridge* Erişim tarihi: Ekim 5, 2022, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/everyday>
- Cassirer, E. (1951). *The philosophy of the enlightenment*. (F. Koelln ve J. Pettergrove, Çev.) Princeton University Press.
- Chaney, D. (2001). *Lifestyles*. Routledge (Orijinal eserin basım tarihi 1996).
- Croock, S. (1998). Minotaurs and other monsters: 'Everyday life' in recent social theory. *Sociology*, 32(3), 523-540.
- de Grazia, S. (1962). *Of time, work and leisure*. The Twentieth Century Fund.
- Delanty, G. ve Strydom, P. (2010). *Philosophies of social sciences: The classic and contemporary readings*. Open University.
- Descartes. (2001). *Discours de la méthode*. Mozambook.
- Douglas, J. D. (1970). Understanding everyday life. J. D. Douglas (Ed.) içinde, *Understanding everyday life* (s. 3-44). Aldine Publishing Company.

- Durmazedier, J. (1991). Aile ve boş zaman. *Aile ve Toplum*, 1(2).
- Ehn, B. ve Löfgren, O. (2009). Routines – made and unmade. E. Shove, F. Trentmann ve R. Wilk (Ed.) içinde, *Time, consumption and everyday life* (s. 99-112). Berg.
- Elias, N. (2000). *Zaman üzerine*. (V. Atayman, Çev.) Ayrıntı (Orijinal eserin basım tarihi 1988).
- Elias, N. (1998). On the concept of everyday life. J. Goudsblom ve S. Mennell (Ed.) içinde, *The Norbert Elias reader: a biographical selection* (s. 166-174). Blackwell Publishers, Oxford.
- Elias, N. (2017). *Uygarlık süreci cilt I* (10. Baskı.). (E. Ateşman, Çev.) İletişim (Orijinal eserin basım tarihi 1939).
- Engels, F. (2010). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni* (15. Baskı). (K. Somer, Çev.) Sol (Orijinal eserin basım tarihi 1884).
- Esgin, A. (2018). Gündelik hayat sosyolojisi: Tarihsel süreç ve temel ilkeler. A. Esgin ve G. Çeğin (Ed.) içinde, *Gündelik hayat sosyolojisi: Temalar, sorunsallar ve güzergâhlar* (s. 13-35). Phoenix.
- Featherstone, M. (1992). The heroic life and everyday life. *Culture & Society*, 9(1): 159-182. <http://doi.org/10.1177/026327692009001009>
- Featherstone, M. (2000). *Undoing culture*. (3. Baskı). Sage.
- Felski, R. (2000). *Doing time*. New York University Press.
- Friedmann, G. (1964). *The anatomy of work*. Free Press.

- Gadamer, H. G. (1988). *Praise of theory: Speeches and essays*. (C. Dawson, Çev.) Yale University Press.
- Gardiner, M. (2000). *Critiques of everyday life*. Routledge.
- Giddens, A. (2020). *Toplumun inşası*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) Sentez (Orijinal eserin basım tarihi 1984).
- Giddens, A. (2019). *Sosyolojik yöntemin yeni kuralları*. (3. Baskı). Ü. Tatlıcan ve B. Balkız, Çev.) Sentez. (Orijinal eserin basım tarihi 1976).
- Giddens, A. (tarih yok). *Sosyoloji: Kısa fakat eleştirel bir giriş* (6. Baskı). (Ü. Y. Battal, Çev.) Siyasal.
- Goffmann, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. (B. Cezar, Çev.) Metis (Orijinal eserin basım tarihi 1959).
- Gorz, A. (2019). *İktisadî aklın eleştirisi: Çalışmanın dönüşümleri/anlam arayışı* (3. Baskı). (I. Ergüden, Çev.) Ayrıntı. (Orijinal eserin basım tarihi 1995).
- Gouldner, A. W. (2017). Sociology and the everyday life. A. C. Lewis (Ed.) içinde, *The idea of social structure*. Routledge.
- Gramsci, A. (1992). *Selections from the prison notebooks of Antonia Gramsci* (11. Baskı.). (Q. Hoare ve G. N. Smith, Ed.) International Publishers.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. ve Yolsal, Ü. H. (Ed.). (2003). *Felsefe sözlüğü*. Bilim ve Sanat.
- Habermas, J. (2019). *İletişimsel eylem kuramı*. (M. Tüzel, Çev.) Alfa (Orijinal eserin basım tarihi 1981).

- Hardt, M. ve Negri, A. (2018). *İmparatorluk* (9. Baskı). (A. Yılmaz, Çev.) Ayrıntı (Orijinal eserin basım tarihi 2000).
- Hegel, G. W. (1984). *Hegel: The letters*. (C. Butler ve C. Seiler, Çev.) Indiana University Press.
- Hegel, G. W. (2014). *Elements of the philosophy* (18. Baskı). (H. B. Nisbet, Çev.) Cambridge University.
- Hegel, G. W. (2006). *Tarih felsefesi*. (A. Yardımlı, Çev.) İdea.
- Hegel, G. W. (2014). *Tarihte akıl*. (2. Baskı). (Ö. Sözer, Çev.) Kabalcı.
- Heidegger, M. (2004). *Varlık ve zaman*. (A. Yardımlı, Çev.) İdea.
- Heidegger, M. (2001). *Being and time*. (J. Macquarrie ve E. Robinson, Çev.) Blackwell Publishing.
- Heidegger, M. (2002). *Sein und zeit*. Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger, M. (1998). *Pathmarks*. (W. McNeill, Dü.) Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (2018). *Varlık ve zaman*. (H. K. Ökten, Çev.) Alfa.
- Heller, A. (1978). *Renaissance man*. (R. E. Allen, Çev.) Routledge ve Kegan Paul (Orijinal eserin basım tarihi 1967).
- Heller, A. (1984). *Everyday life*. (G. L. Campbell, Çev.) Routledge ve Kegan Paul (Orijinal eserin basım tarihi 1970).

- Hemmings, S., Silva, E. B. ve Thompson, K. (2002). Accounting for the everyday. T. Bennett ve D. Watson (Ed.) içinde, *Understanding everyday life*. Blackwell Publishing.
- Highmore, B. (Ed.). (2002). *The everyday life reader*. Routledge.
- Hochschild, A. R. (2012). *The Managed Heart: Commercialization of human feeling*. (3. Baskı). University of California Press.
- Immuanel, K. (2002). *Prolegomena* (3. Baskı). (İ. Kuçuradi ve Y. Örnek, Çev.) Türkiye Felsefe Kurumu.
- Inglis, D. (2005). *Culture and everyday life*. Routledge.
- Inwood, M. (1999). *A Heidegger dictionary*. Blackwell Publishers.
- Jakobsen, M. H. (2009). Introduction: The everyday: An introduction to an introduction. M. H. Jakobsen (Ed.) içinde, *Encountering the everyday*. Palgrave Macmillan.
- Jaszczolt, K. M. (2005). *Default semantics: foundations of a compositional theory of acts of communication*. Oxford Linguistics.
- Kalekin-Fishman, D. (2013). Sociology of everyday life. *Current Sociology Review*, 61(5-6), 714-732.
- Kant, I. (1974). *Anthropology from a pragmatic point of view*. (M. J. Gregor, Çev.) Martinus Nijhoff.
- Kaplan, M. (1960). *Leisure in America: A social inquiry*. Wiley.

Kephart, W. M. (1982). *Extraordinary groups: The sociology of unconventional lifestyles* (2. Baskı). St.Martin's Press.

Kosík, K. (1966). *Diyalektika konkrétniho*. Academia.

Kosík, K. (1976). *Diyalectic of concrete*. D. Reidel Publishing Company.

Kosík, K. (2015). *Somutun diyalektiği*. Yordam Kitap.

Kubbealtı Lugatı. (t.y.). Gün. İçinde *Lugatım.com sözlük* Erişim tarihi: Kasım 21, 2022, <http://lugatim.com/s/g%C3%BCn>

Kubbealtı Lugatı. (t.y.). Gündelik. İçinde *Lugatım.com sözlük* Erişim tarihi: Kasım 21, 2022, <http://lugatim.com/s/g%C3%BCndelik>

Layder, D. (2013). *Sosyolojik araştırma pratiği teori ve sosyal araştırmanın ilişkilendirilmesi*. (S. Ünal, Çev.) Heretik (Orijinal eserin basım tarihi 1998).

Lazzarato, M. (1996). Immaterial labor. P. Virno ve M. Hardt (Ed.) içinde, *Radical thought in Italy*. University of Minnesota.

Lefebvre, H. (2015). *Gündelik hayatın eleştirisi I* (3. Baskı). (I. Ergüden, Çev.) Sel. (Orijinal eserin basım tarihi 1958).

Lefebvre, H. (1968). *La vie quotidienne dans le monde moderne*. Gallimard.

Lefebvre, H. (2016). *Modern dünyada gündelik hayat* (4. Baskı). (I. Gürbüz, Çev.) Metis (Orijinal eserin basım tarihi 1968).

Lefebvre, H. (2017). *Gündelik hayatın eleştirisi III* (2. Baskı). (I. Ergüden, Çev.) Ayrıntı (Orijinal eserin basım tarihi 1981).

Lefebvre, H. (1987). The everyday and everydayness. *Yale French Studies*(73), 7-11.

Lefebvre, H. (1988). Toward a leftist cultural politics: Remarks occasioned by the centenary of Marx's death. *Marxism and the interpretation of culture* (D. Reifman, Çev., s. 75-88). içinde Macmillian Education.

Lefebvre, H. (2018). *Ritimanaliz: Mekân, zaman ve gündelik hayat* (2. Baskı). (A. L. Batur, Çev.) Ayrıntı (Orijinal eserin basım tarihi 1992).

Lukács, G. (1978). *Estetik I.* (A. Cemal, Çev.) Payel.

Marks, K. (1976). *Ücretli emek ve sermaye-ücret, fiyat ve kâr* (2. Baskı). (S. Belli, Çev.) Sol (Orijinal eserin basım tarihi 1969).

Marks, K. (2011). *Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisi* (Cilt 1). (M. Selik ve N. Satlıgan, Çev.) Yordam.

Marks, K. ve Engels, F. (2015). *Alman ideolojisi-feuerbach* (9. Baskı). (S. Belli ve A. Kardam, Çev.) Sol.

Merriam, S. R. (2009). *Qualitative research: a guide to design and implementation* (2. Baskı). Jossey-Bass.

Merriam-Webster. (t.y.). Everyday. İçinde *Merriam-webster.com dictionary* Erişim tarihi: Ekim 5, 2022, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/everyday>

Merriam-Webster. (t.y.). Ordinary. İçinde *Merriam-webster.com dictionary* Erişim tarihi: Ekim 5, 2022, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/ordinary>

Moses, J. W. ve Knutsen, T. L. (2007). *Ways of knowing: Competing methodologies in social and political research*. Palgrave Macmillian.

Nalbantoğlu, H. Ü. (2010). 'Gündelik yaşam' popülizminin eleştirisi. *Toplum ve Bilim* (117), 75-85.

Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar* (Cilt 1) (9. Baskı). (S. Özge, Çev.) Yayınodası.

Nişanyan Sözlük. (t.y.). Adi . İçinde *Nişanyan sözlük*. Erişim tarihi: Kasım 21, 2022, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/adi>

Nişanyan Sözlük. (t.y.). Bayağı. İçinde *Nişanyan sözlük*. Erişim tarihi: Kasım 21, 2022, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/baya%C4%9F%C4%B1>

Nişanyan Sözlük. (t.y.). Gün. İçinde *Nişanyan sözlük*. Erişim tarihi: Kasım 21, 2022, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/g%C3%BCn>

Nişanyan Sözlük. (t.y.). Gündelik. İçinde *Nişanyan sözlük*. Erişim tarihi: Kasım 21, 2022, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/g%C3%BCndelik>

O'Neill, J. (1995). *The poverty of postmodernism*. Routledge.

Online Etymology Dictionary. (t.y.). Act. İçinde *Online etymology dictionary*. Erişim tarihi: Kasım 22, 2022, https://www.etymonline.com/word/everyday#etymonline_v_32728

Online Etymology Dictionary. (t.y.). Day. İçinde *Online etymology dictionary*. Erişim tarihi: Kasım 22, 2022, https://www.etymonline.com/word/everyday#etymonline_v_32728

Online Etymology Dictionary. (t.y.). Everyday. İçinde *Online etymology dictionary*. Erişim tarihi: Kasım 22, 2022, https://www.etymonline.com/word/everyday#etymonline_v_32728

Online Etymology Dictionary. (t.y.). Ordinary. İçinde *Online etymology dictionary*.
Erişim tarihi: Kasım 22, 2022,
https://www.etymonline.com/word/everyday#etymonline_v_32728

Online Etymology Dictionary. (t.y.). Quotidian. İçinde *Online etymology dictionary*.
Erişim tarihi: Kasım 22, 2022,
https://www.etymonline.com/word/everyday#etymonline_v_32728

Oxford Learner's Dictionary. (t.y.). Everyday. İçinde *oxford learners dictionaries* Erişim
tarihi: Ekim 5, 2022,
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/everyday?q=everyday>

Özlem, D. (2008). *Tarih felsefesi*. Notos.

Parmenides. (2015). *Doğa hakkında*. Pinhan.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3. Baskı). Sage.

Perri 6 ve Bellamy, C. (2012). *Principles of methodology: Research desing in social science*. Sage.

Platon. (2010). *Devlet*. (20. Baskı) (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür.

Platon. (2020). *Phaidon*. (N. Kalaycı, Çev.). Pharmakon.

Platon. (2010). Theaitetos. (7. Baskı) içinde, *Diyaloglar* (s. 447-540). Remzi

Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş nicel ve nitel yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, Çev.) Siyasal (Orijinal eserin basım tarihi 2005).

- Redekop, B. W. (2009). Common sense in philosophical and scientific perspective. *Management Decision*, 47(3), 399-412. <https://doi.org/10.1108/00251740910946679>
- Roberts, J. (2013). *Gündelik hayatın felsefesi*. (E. C. Ercan, Çev.) Doruk.
- Roberts, K. (2006). *Leisure in contemporary society* (2 b.). CABI.
- Ross, D. (2011). *Aristoteles*. (A. Arslan, Çev.) Kabalıcı.
- Saldaña, J. (2019). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı*. Pegem Akademi.
- Sandywell, B. (2004). The myth of everyday life: Toward a heterology of ordinary. *Cultural Studies*, 18(2-3), 160-180. <https://doi.org/10.1080/0950238042000201464>
- Sarup, M. (2010). *Post-Yapısalcılık ve postmodernizm*. (A. Güçlü, Çev.). Kırk Gece
- Sayer, A. (2000). *Method in social science: a realist approach* (2. Baskı). Routledge.
- Schütz, A. (1967). *The phenomenology of the social world*. (G. Walsh, & F. Lehnert, Çev.) Northwestern University (Orijinal eserin basım tarihi 1932).
- Schütz, A. (1946). The Well-informed citizen: An essay on the social distribution of knowledge. *Social Research*, 13(4), 463-478.
- Schütz, A. (1982). *Collected papers I: The problem of social reality*. Martinus Nijhoff (Orijinal eserin basım tarihi 1962).
- Schütz, A. (1973). *On phenomenology and social relations* (2. Baskı). Universtiy of Chiago.

- Schütz, A. (2018). *Fenomenoloji ve toplumsal ilişkiler*. (A. Akan, & S. Keskiöglu, Çev.) Heretik (Orijinal eserin basım tarihi 1970).
- Schütz, A. (1971). *Gessammelte aufsätze I: Das problem der sozialen wirklichkeit*. Martinus Nijhoff.
- Simmel, G. (2015). *Bireysellik ve kültür* (2. Baskı). (T. Birkan, Çev.). İletişim.
- Slatter, D. (2014). Çalışma/Boş zaman. C. Jenks (Ed.) içinde, *Temel sosyolojik dikotomiler* (Ş. Kızılabdullah ve Y. Kızılabdullah, Çev.). Atıf (Orijinal eserin basım tarihi 1998).
- Solomon, R. C. ve Higgins, K. M. (1996). *A short histroy of philosophy*. Oxford University Press.
- Spinoza, B. (2019). *Aklın ıslahı üzerine deneme*. Alfa Yayıncılık.
- Stebbins, R. A. (1982). Serious leisure: A conceptual statement. *The Pacific Sociological Review*, 25(2): 251-272.
- Stebbins, R. A. (1997). Casual leisure: a conceptual statement. *Leisure Studies*, 16(1): 17-25. <https://doi.org/10.1080/026143697375485>
- Sztompka, P. (2008). The focus on everyday life: a new turn in sociology. *European Review*, 16(1), s. 1-15. <https://doi.org/10.1017/S1062798708000045>
- Troçki, L. (2000). *Gündelik hayatın sorunları ve bilim ve kültür üzerine diğer yazılar* (2.Baskı). (Y. Öner, Çev.) Yazın.
- Weber, M. (1922). *Grundriss der Sozialökonomik: III. Abteilung: Wirtschaft und Gesellschaft*.: Mohr (Siebeck).

Weber, M. (1978). *Economy and society*. (E. Fischhoff, Çev.) University of California.

Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve toplum* (Cilt 1). (L. Boyacı, Çev.) Yarın.

Weber, M. (2012b). *Sosyolojinin temel kavramları*. (M. Beyaztaş, Çev.) Yarın.

Wilk, R. (2009). The edge of agency: Routines, habits and volition. E. Shove, F. Trentmann ve R. Wilk (Ed.) içinde, *Time, consumption and everyday life* (s. 143-154). Berg.

Williams, R. (1965). *The long revolution*. Pelican Books.

Williams, R. (2017). *Kültür ve toplum:1780-1950* (U. Kocabaşoğlu, Çev.) İletişim (Orijinal eserin basım tarihi 1975).

Williams, R. (2018). *Anahtar sözcükler: Kültür ve toplumun sözvarlığı*. (S. Kılıç, Çev.) İletişim (Orijinal eserin basım tarihi 1976).

Williams, R. (1989). Culture is ordinary. R. Williams içinde, *Resources of hope: Culture, democracy, socialism* (s. 3-18). Verso.

Young, M. (2001/2017). Günlük yaşamda zaman, alışkanlık ve tekrarlama. A. Giddens (Ed.) içinde, *Sosyoloji: Başlangıç okumaları* (s. 101-105). Say (Orijinal eserin basım tarihi 2001).

Zerubavel, E. (2018). *Taken for granted: The remarkable power of the unremarkable*. Princeton University.

EK 1: ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih:13/02/2023</p> <p>Tez Başlığı : Öznelerin Deneyimleri Üzerinden Günlük Hayat: Eleştirel Bir Yeniden Kavramsallaştırma</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 353 sayfalık kısmına ilişkin, 13/02/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 13/02/2023</p> <p>Adı Soyadı: AYŞEGÜL KURTOĞLU</p> <p>Öğrenci No: N15244105</p> <p>Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ</p> <p>Programı: SOSYOLOJİ-DOKTORA</p> <p>Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p>_____ DOÇ. DR. ABDULKERİM SÖNMEZ</p>

EK 2: ETİK KOMİSYON İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 27.02.2019 19:14
Sayı: 35853172-300-E.00000478752

E.00000478752

Sayı : 35853172-300
Konu : Ayşegül KURTOĞLU Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 08.02.2019 tarihli ve 12908312-300/00000450808 sayılı yazı

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencilerinden **Ayşegül KURTOĞLU**'nun **Doç. Dr. Abdulkerim SÖNMEZ** danışmanlığında hazırladığı "**Gündelik Hayatı Üretmek: Çalışma-Serbest Zaman İlişkisi ve Toplumsal Yeniden Üretim**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **19 Şubat 2019** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör V.

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden **710d48e9-9800-4268-8233-23989652d008** kodu ile erişebilirsiniz. Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLFRİ

EK 3: GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

GÜNDELİK HAYATI ÜRETMEK: ÇALIŞMA - SERBEST ZAMAN İLİŞKİSİ VE TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİM DOKTORA TEZİ ARAŞTIRMASI İÇİN GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Gündelik Hayatı Üretmek: Çalışma - Serbest Zaman İlişkisi ve Toplumsal Yeniden Üretim başlıklı bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı bünyesinde doktora tezi araştırması olarak yapılmaktadır. Araştırmanın amacı insanların gündelik hayatlarında hangi işlere hangi anlamı yükleyerek ve ne amaçla ve hangi zamanlarda emek sarf ettiğini, hangi işleri çalışma olarak görürken hangi işleri çalışmadan saymadığını öğrenmektir. Bu araştırma projesi bütünüyle bilimsel amaçlarla ve bilimsel araştırma etik ilkelerine bağlı kalarak yapılmakta olup, araştırma projesi Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından onaylanmıştır.

Çalışmaya katılım bütünüyle sizin rıza ve onayınıza bağlıdır. Araştırmada sizden mülakat cetveline herhangi bir işaretleme yapmanız ya da yanıtlarınızı yazılı olarak vermeniz beklenmemektedir. Bunun yerine bu mülakat gündelik hayatınızdaki tecrübe, kanaat ve tutumlarınızı öğrenmek istediğim bir sohbet niteliğinde gerçekleşecektir. Bununla birlikte size “mahrem” veya “gizli” tutulması gereken herhangi bir konuda soru yöneltilmeyecektir. Aksine soruların tamamı hepimizin her gün tecrübe ettiği ve hakkında konuşup fikir paylaşımında bulunmakta mahzur görmeyeceğimiz hususlar hakkındadır.

Mülakat sırasında cevaplamak istemediğiniz soruları yanıtsız bırakabilir, istediğiniz anda ve hiçbir gerekçe göstermeksizin mülakata katılmadan vazgeçebilirsiniz. Mülakata katılmak veya katılmadan vazgeçmek size hiç bir sorumluluk yüklemeyecektir. Aynı zamanda katılımınızı sürdürmeniz halinde de herhangi bir yarar veya menfaat sağlamamız da söz konusu olmayacaktır. Size yöneltilen hususlar hakkında düşünce ve değerlendirmeniz öğrenilmek istendiğinde gerçekte düşündüğünüzü belirtmeniz bilimsel amaçlar bakımından yararlı olacaktır.

Yüksek Öğretim Kurulu ve Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Ahlaki İlkeleri gereğince, sorulara vermiş olduğunuz yanıtlar, sonuçların analizinde sizin kimliğiniz hakkında herhangi bir ipucu veya ibareye yer verilmeksizin dikkate alınacak, araştırmacının kendisi ve danışmanı dışında başka hiçbir kimse veya kuruluş tarafından bilinmeyecek ve onlarla hiçbir şekilde paylaşılmayacaktır. Bazı sorulara verilecek olan cevapların hızlı bir şekilde yazıya geçirilmesi mülakat süresini çok uzatacağından, sizin de onayınızın olması halinde mülakatlarda ses kayıt cihazı da kullanılacaktır. Yukarıda belirtilen hususlar haricinde bu araştırma hakkında öğrenmek istediğiniz bütün soruları cevaplandırmaktan memnuniyet duyacağımızı belirtmek isterim. Ayrıca çalışma süresince ve sonrasında da aşağıdaki iletişim adreslerini kullanarak da bu çalışma hakkında bilgi edinebilir, tamamlandığı vakit araştırma raporunun bir nüshasını inceleyebilirsiniz.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Katılımcı:

Adı, soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

Araştırmacı iletişim bilgileri:

Ayşegül Kurtoğlu

Tel:

E-posta:

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Abdülkerim Sönmez

(Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü)

Tel:

E-posta:

EK 4: MÜLÂKAT CETVELİ

1. KATILIMCININ SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

- 1.1. Doğum yılı:
- 1.2. Cinsiyet:
- 1.3. Eğitim Durumu:
- 1.4. Medenî ve ailevî durum, ev halkının algılanan ihtiyaçları, talepleri vb.:

2. GÜNDELİK HAYATIN ANLAMI VE YAPILAN FAALİYETLER

- 2.1. Sizin için **gündelik hayat** ne demektir, ne anlama gelmektedir?
- 2.2. Gündelik hayatınızda hangi işler/etkinlikleri yaparsınız, **bir (tam) gününüzü** nasıl geçirirsiniz? Sabah kalktınız, sonra neler yaparsınız?
- 2.3. Yaptığınız bu işlerin/etkinliklerin her birine yaklaşık **ne kadar süre** ayırıyorsunuz?
- 2.4. Yaptığınız bu işlerin/etkinliklerin sizin için **anlamı ve önemi** nedir?
- 2.5. **Bir (tam) haftanızı** nasıl geçirirsiniz, hangi işleri/etkinlikleri yaparsınız?
- 2.6. Yaptığınız bu işlere/etkinliklere haftada yaklaşık olarak **ne kadar süre** ayırıyorsunuz?
- 2.7. Yaptığınız bu işlerin/etkinliklerin sizin için **anlamı ve önemi** nedir?
- 2.8. Bir günde ve bir hafta içinde **en sık tekrarladığınız** şeyler nelerdir?
- 2.9. Sıkça tekrarladığınız şeylerin sizin için **anlamı ve önemi** nedir? **Neden** sıkça tekrarlama gereği duyuyorsunuz?
- 2.10. Gün içinde, bir haftada ya da genel olarak düşündüğünüzde **ara sıra, nadiren** yaptığınız şeyler var mı?
- 2.11. Ara sıra, nadiren yaptığınız bu işlerin sizin için anlamı ve önemi nedir? Neden tekrarlama gereği duymuyorsunuz?
- 2.12. Gündelik ve haftalık olarak yaptığınız bu işler/etkinlikler **bitiyor mu, tamamlanıyor mu?**
- 2.13. Varsa biten, tamamlanan işler **neler?** Bunların sizin için anlamı ve önemi nedir? Bunların **devam etmeme gerekçesi** nedir?

- 2.14. Bu işleri/etkinlikleri **yapmadığınız olur mu?** Oluyorsa bunlar **hangi işler?**
Neden?
- 2.15. **Yapılmadığı takdirde** ne oluyor?
- 2.16. Bahsettiğiniz bu iş ve faaliyetlerden farklı şeyler yaptığımız, **başka şeyler (de) yaptığımız günler** var mı? Bunlar neler ve bu günlerin taşıdığı özellikler hakkında ne söyleyebilirsiniz?
- 2.17. İçinde **yaşadığı meskenin** vasıfları, gündelik yaşamı düzenlemek ve sürdürmek bakımından nasıl bir etki doğurduğu, kolaylıkları ve güçlüklerinin neler oldukları
- 2.18. Yaşadığı **yerleşim yeri** ve bu yerin gündelik yaşamı düzenlemek ve sürdürmek bakımından nasıl bir etki doğurduğu, kolaylıkları ve güçlüklerinin neler oldukları

3. EMEĞİN ANLAMAMI

- 3.1. Bir şeye **emek vermek**, sarf etmek sizin için ne anlama geliyor?
- 3.2. Gündelik hayatınızda **en çok nelere** emek sarf ettiğinizi söylersiniz?
- 3.3. **Hangi durumda ve neler için** emek sarf etmekten kaçınırsınız?

4. ÇALIŞMANIN ANLAMAMI

- 4.1. **Çalışma** sizin için ne anlama geliyor?
- 4.2. Neleri çalışma olarak görüyorsunuz, neden?
- 4.3. Neleri çalışma olarak görmüyorsunuz, neden?
- 4.4. Çalışma durumu, **işi-mesleği** ve bu mesleğin **nasıl bir gündelik hayat düzeni** takip ettiği

5. İNANÇ, İDEOLOJİ VE GÜNDELİK HAYAT

- 5.1. Kendini herhangi bir **dinin mensubu**, o dinin inançlarını ve değerlerini dikkate alan biri olarak görüp görmediği ve bunların onun hayatını ve gündelik yaşamını düzenlemede kılavuzluk edici veya düzenleyici olup olmadığı

5.2. Siyasî kanaat ve inançları bakımından kendini nasıl tarif edebileceği ve bunların onun hayatı ve gündelik yaşamını düzenlemede kılavuzluk edici veya düzenleyici bir işlevinin olup olmadığı

6. BOŞ ZAMAN – SERBEST ZAMANIN ANLAMI

- 6.1. Boş zaman** sizin için ne anlama geliyor?
- 6.2. Boş zamanınız var mı?** Varsa, bu zamanınızın özellikleri nelerdir? Eğer yoksa olmamasının gerekçesi nedir?
- 6.3. Serbest zaman** sizin için ne anlama geliyor?
- 6.4. Serbest zamanınız var mı?** Varsa, bu zamanınızın özellikleri nelerdir? Eğer yoksa olmamasının gerekçesi nedir?
- 6.5. Hiçbir şeyle uğraşmamak** deyince ne anlıyorsunuz? Hiçbir şeyle uğraşmadığınız zamanlar var mı? Eğer varsa nasıl olduğunu ve böyle zamanlarda kendinizi nasıl hissettiğinizi tarif eder misiniz?
- 6.6. Hiçbir şeyle uğraşmadığınız bu zamanların** sizin için anlamı ve özellikleri nelerdir?